

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**ULUS-AŞIRI SİYASETİN BİR ENSTRÜMANI OLAN DİASPORANIN
İŞLEVSELLİĞİ ve TÜRK DİASPORASININ İNŞASI**

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN: ERGİN ULUSOY

DANIŞMAN: PROF. DR. NAMIK KEMAL ÖZTÜRK

ŞUBAT, 2015

MUĞLA

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

ULUS-AŞIRI SİYASETİN BİR ENSTRÜMANI OLAN DİASPORANIN
İŞLEVSELLİĞİ ve TÜRK DİASPORASININ İNŞASI

HAZIRLAYAN: ERGİN ULUSOY

Sosyal Bilimler Enstitüsünce

“Doktora”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 20.03.2015

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 20.02.2015

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Fatma Neval GENÇ

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ramazan GÜNLÜ

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Şinasi ÖZTÜRK

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Fatih TÜRE

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

Şubat, 2015

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 17/12/2014 tarih ve 658/1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 38. maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Ergin Ulusoy'un "Ülus-Aşırı Siyasetin Bir Enstrümanı Olan Diasporanın İşlevselliği ve Türk Diasporasının İnşası" adlı tezini incelemiş ve aday 20/02/2015 tarihinde saat 13.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 80 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul olduğuna oy birliği/çokluğu ile karar verildi.

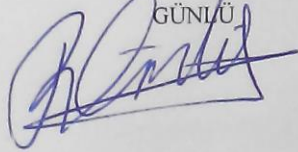
Tez Danışmanı

Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

Üye

Doç. Dr. Ramazan
GÜNLÜ

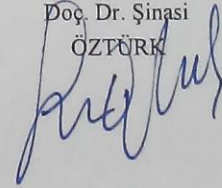
Üye

Doç. Dr. Fatma Neval
GENÇ

Üye

Doç. Dr. Şinasi
ÖZTÜRK

Üye

Yrd. Doç. Dr. Fatih
TÜRE

YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum "Ulus-Aşırı Siyasetin Bir Enstrümanı Olan Diasporanın İşlevselliği ve Türk Diasporasının İnşası" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20/03/2015

Ergin Ulusoy

Ek 5

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı: Ulusoy

Adı : Ergin

Kayıt No: 10011500

TEZİN ADI : Ulus-Aşırı Siyasetin Bir Enstrümanı Olan Diasporanın İşlevselliği ve Türk Diasporasının İnşası

Türkçe :

Y. Dil : Functionality Of Diaspora's As An Instrument Of Transnational Politics and Construction Of Turkish Diaspora

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Namık Kemal ÖZTÜRK

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 330

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Siyasal Bilimler
2. Uluslararası İlişkiler
3. Sosyoloji

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Beyin Göçü
2. İşgücü Göçü
3. Dış Türkler
4. Lobicilik
5. Baskı Grupları
6. Ulus-Aşırılışma

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Brain Migration
2. Labour Migration
3. Turkish Diaspora
4. Lobbying
5. Press Groups/Interest Groups
6. Trans-nationalism

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih 20.03.2015

AÇIKLAMALAR

Bu çalışmanın gerek hazırlanması aşamasına gerekse de içeriğine ilişkin açıklanması gereken bazı önemli noktalar bulunmaktadır. Açıklamalar başlığı altında kısaca bunlara değinilecektir.

Çalışmamızın başlangıcında belirtmek istediğimiz ilk husus, Türk Diasporası tanımı üzerinedir. Türk Diasporası tanımı esasen bizim benimsediğimiz bir kullanım biçimi olmamakla birlikte, uluslararası alanda diaspora çalışmaları içerisinde Turkish Diaspora-Türk Diasporası tanımı kullanıldığı ve benimsendiğinden bir karmaşa oluşturmamak adına bu tanım kullanılmıştır. Ancak öte yandan çalışma içerisinde farklı noktalarda sıklıkla Türk yerine Türkiye tamlayanı kullanılarak çalışmanın zihnimizdeki demokratik bağlamı ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkinci husus ise, çalışmamızın başlığında geçen ‘inşa’ kavramına ilişkindir. Burada ‘inşa’ kavramı ile anlatılmak istenen (diaspora açısından) esas olarak kendi kendine ve kendisi için organik bir inşa sürecidir. Ancak öte yandan çalışma devletin diaspora politikalarına odaklandığından merkezîyetçi, militarist, Kemalist bir anlayış altında ‘inşa’ kavramının, dışarıdan biçimlendirilen, etkilenebilir, manipüle edilebilir bir süreç ve olgu olarak görüldüğü de dikkate getirilmek istenmiştir. Bu nedenle ‘inşa’ kavramı özellikle seçilmiş ve devletin konuya yaklaşımındaki ironiyi su yüzüne çıkartacak bir ara terim olarak kurgulanmıştır.

ÖZET

Diaspora içinde bulunduğumuz çağın önemli araştırma alanlarından biridir. Paradigmasını şekillendiren küyerelleşme, demokrasi, liberalizm, kimlik ve ulus devlete ilişkin yaklaşımları ile göç disiplininin tamamen ayrı bir disiplindir. Diasporaların bu bağlamdaki varlıkları sivil toplum olgusu ile paralel yürümektedir. Bu bakımdan diasporalar, sivil toplum içerisinde baskı grupları olarak rol ve sorumluluk almaktadırlar. Lobcilik ise, diasporaların bir baskı grubu olmalarından kaynaklanan organik bir işlevleridir. Bu haliyle dünya bilim çevrelerinde kendi özgün yerini kazanan diaspora çalışmaları, Türkiye'de ise henüz yeni gündeme gelen bir çalışma alanıdır. Türkiye'nin diaspora olgusunun şekillenmeye başlamasıyla geliştirdiği politikalar, henüz tam bir teorik temele sahip değildir. Bu durum, pratiğin ve öznel yorumların bilimsel bilgi ve teoriye üstün geldiği bir politika sürecini doğurmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin kendi demokrasi tarihinin, siyaset kültürünün ve toplumsal hafızasındaki yaşanmışlıkların tesirleri, biçimlendirici bir unsur olarak diaspora politikalarının pratiklerinde de görülmektedir.

Bu tez çalışması, diaspora kavramını ve Türkiye'nin diaspora konusundaki devlet politikalarını tarihsel çerçevede siyasal ve toplumsal açılardan değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Diaspora, Türk Diasporası, Baskı Grupları ve STK, Lobcilik, Ulus-aşırılışma

ABSTRACT

Diaspora is one of the most important research areas of our age. It is entirely different from migration due to its approach to globalization, democracy, liberalism, identity and warfare-state that shape its paradigm too. In this context existence of diaspora is running parallel with civil society. Thus diasporas take a responsibility and a role in civil society. Lobbying is an organic function of diasporas because of their press-group role. On this view diaspora earned an original place among academic circles of the world, but it's a new study area in Turkey. Turkey's policies are made while its diaspora is taken shape have not a theoretical context so far. So it leads to a process that practical experiences and subjective comments dominate scientific knowledge and theory. Consequently, the effects of Turkey's democratical history, political culture and experiences in collective memory are shown as a formative factor on its diasporic politics

In this thesis, the concept of diaspora and state policy of Turkey about diaspora have been evaluated in a political and a social aspect with a historical frame.

Key Words: Migration, Diaspora, Turkish Diaspora, Press Groups/Interest Groups and NGO, Lobbying, Trans-nationalism

ULUS-AŞIRI SİYASETİN BİR ENSTRÜMANI OLAN DİASPORANIN İŞLEVSELLİĞİ
ve TÜRK DİASPORASI'NIN İNŞASI

İNDEKS	i
TEŞEKKÜR	iii
KISALTMALAR	iv
AMAÇ-KAPSAM-ÖNEM	1
YÖNTEM-KISITLILIKLAR	2
GİRİŞ	4
I. BÖLÜM: DİASPORANIN ÇÖZÜMLEMESİ	10
1. Diasporayı Yeniden Düşünmek	10
2. Diasporanın Sınıflandırması	22
3. Diasporanın Temel Parametreleri	28
3.1. Göç	31
3.2. Kimlik ve Diasporik Bilinç	35
3.3. Ulus-Aşırı	50
3.4. Vatandaşlık, Vatandaşlık Rejimleri, Entegrasyon	60
3.5. Organizasyon ve Mobilite	81
4. Diasporanın Özellikleri ve İşlevleri	88
5. Diasporanın Çevre Unsurlarla Etkileşimi	89
5.1. Köken Ülke (Anavatan) ile Etkileşimi	89
5.2. Mesken Ülke ile Etkileşimi	94
5.3. Diasporaların Günümüz Uluslararası İlişkiler Paradigmaları Bağlamında Önemi (Siyasi-Ekonomik-Kültürel)	100
II. BÖLÜM: DİASPORANIN İŞLEVSELLİĞİ-BASKI GRUBU OLARAK DİASPORA	114
1. Sivil Toplum ve Baskı Grupları	114
2. Baskı Gruplarının Sınıflandırılması	133
3. Baskı Gruplarının Gücünü Belirleyen Unsurlar	137
4. Baskı Gruplarının Kullandığı Yöntemler	139
5. Bir Baskı Aracı Olarak Lobcilik	144
5.1. Lobcilik Nedir	144
5.2. Lobciliğin Sınıflandırılması	151
5.3. Lobcilik Teknikleri	152
6. Bir Baskı Grubu Olarak Diasporalar ve Lobcilik	157

7. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği Örneklerinde Lobicilik	159
7.1. A.B.D.'de Lobicilik	159
7.1.1. A.B.D.'de Lobicilik Faaliyetleri	159
7.1.2. A.B.D.'de Lobiciliğe İlişkin Düzenlemeler	160
7.2. Avrupa Birliği'nde Lobicilik	165
7.2.1. Avrupa Birliği'nde Lobicilik Faaliyetleri	165
7.2.2. Avrupa Birliği'nde Lobiciliğe İlişkin Düzenlemeler	175
III. BÖLÜM: TÜRK DİASPORASI'NIN İNŞASI	175
1. Tarihsel Süreç Üzerinden Yurt-Dışı Türkler	175
2. Diaspora'nın İnşası	194
2.1. Türkiye'nin Mevcut Diaspora Yaklaşımlarının Değerlendirmesi	194
2.1.1. Yurt Dışındaki Türk Vatandaşlarına Yönelik Kamu Hizmetleri	194
2.1.2. Devletin Diaspora Politikalarının Analizi	218
2.2. Diaspora Politikasının Yürütücüleri	247
2.2.1. Yurt Dışı Türkler Başkanlığı	247
2.2.2. Yunus Emre Enstitüleri	254
2.3. Bir Baskı Grubu Olarak Türk Diasporası ve Lobicilik	263
3. Etki ve Durum Analizi	272
SONUÇ.....	282
EK-1 Ayhan Kaya ile Yapılan Mülakatın Dökümü	292
EK-2 Murat Erdoğan ile Yapılan Mülakatın Dökümü	310
EK-3 Bimer'den Alınan Bilgilendirme e-Postası	329
KAYNAKÇA	330

TEŞEKKÜR

-Bir birey, bir insandan fazlasıdır-

Gerek doktora eğitimim gerekse de tezimin yazımı sürecinde özgür ve objektif bir düşünme iklimi yarattığı, beni desteklediği için çok kıymetli hocam ve danışmanım *Prof. Dr. Namık Kemal Öztürk*'e;

Uluslararası İlişkiler yüksek lisans programından hocam ve hayatımın yönünün tayininde eşsiz emekleri olan çok kıymetli insan (hocaların hocası) *Prof. Dr. Önder Arı*'ya;

Doktora eğitimim süresince benden içten desteğini esirgemeyen, düşünceleri, öğrettikleri ve kişiliği ile bana çok şey katan çok kıymetli hocam *Prof. Dr. Özlem Güngör Şahin*'e;

Tezin yazımı aşamasında mülakat taleplerime olumlu yanıt vererek bilgileri, deneyimleri ve görüşleri ile ufkumu açan, tezin niteliğine eşsiz katkılar yapan kıymetli hocalarım *Prof. Dr. Ayhan Kaya* ve *Doç. Dr. Murat Erdoğan*'a;

Diasporaya ilişkin tüm sorularımı yanıtlayan ve görüşlerini benimle paylaşan yurt dışındaki dernek, kuruluş ve kişilere;

Bilgi taleplerimi olumlu karşılayan ve yardımcı olan yurtdışındaki misyonlarımıza;

Varlıkları ve destekleri ile üniversiteyi gözümde daha güzel bir yer kılan başta *Gözde Gezgüç* olmak üzere İ.İ.B.F. ve Enstitü'de görev yapan arkadaşlarıma;

Düşünceleri ve dostlukları ile hayatıma değer katan, tezin hazırlanması aşamasında görüşlerini benimle paylaşan ve yardımcı olan arkadaşlarım *Mahmut Söylemez* ve *Fırat Alkan*'a;

Entelektüel serüveni ve düşünceleri ile beni besleyen, hâl bilen ve hâl ortaklık eden Kuzenim ve Dostum *Cem Çakır*'a,

Çocukluğumdan itibaren beni entelektüel birikimi ile etkileyen, bilim ve öğrenmenin harikulade dünyasına dâhil olmam için teşvik eden ve yaşamıma anlam katmamda rolü olan Edebiyatçı-Yazar Dayım *Turgut Ulucan*'a

Üzerimde çok büyük emekleri olan, daima güzellikle hatırlayacağım canım *Babannem* ve *Dedeme*;

ve büyük büyük hayallerimin peşinden koşturmamı isteyen, yokluğunu hep hissettiğim okyanus gözlü kıza, *Fulya*'ya;

Sonsuz teşekkürlerimle...

KISALTMALAR

ASEAN : The Association of Southeast Asian Nations/Güney Doğu Asya Uluslar Birliği-Üyeleri; Brunei, Endonezya, Filipinler, Kamboçya, Laos, Malezya, Myanmar, Singapur, Tayland ve Vietnam'dır

BM : Birleşmiş Milletler

DEİK : Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi

DİTİB : Diyanet İşleri Türk İslam Birliği

DNA : Deoksiribonükleik Acid/Tüm organizmalar ve bazı virüslerin canlılık işlevleri ve biyolojik gelişmeleri için gerekli olan genetik talimatları taşıyan bir nükleik asit

DTİK : Dünya Türk İş Konseyi

FARA : Foreign Agents Registration Act/A.B.D. Yabancı Temsilcileri Kayıt Altına Alan Yasası

FRLA : Federal Regulation of Lobbying /A.B.D. Federal Lobi Yasası

G8 : the Group of Eight/Üyeleri Dünyanın Kalkınmış 8 ülkesi olan Fransa, A.B.D., Almanya, İtalya, İngiltere, Japonya, Rusya'nın oluşturduğu uluslararası örgüt

IOM : International Organization of Migration/Uluslararası Göç Örgütü

KA-DER: Kan Adayları Destekleme Derneği

KİİDB : YTB'ye bağlı Kurumsal İlişkiler ve İletişim Daire Başkanlığı

KOBİ : Küçük ve Orta Boy İşletme

LDA : Lobbying Disclosure Act of 1995/A.B.D. 1995 Lobcilik Yasası

NATO : North Atlantic Treaty Organization/Kuzey Atlantik Savunma Örgütü

STK=NGO: Sivil Toplum Kuruluşu/None Governmental Organization

TFF : Türkiye Futbol Federasyonu

TİKA : Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı

TOBB : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TRT : Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜSİAD: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği

YTB : Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

UCM : Uluslararası Ceza Mahkemesi

UETD : Union of European Turkish Democrats/Avrupa Türk Demokratlar Birliği

YDV : Yurt Dışı Vatandaşlar Danışma Kurulu

YKE : Yunus Emre Kültür Enstitüsü

Güç bir var olma meselesidir, diaspora ise demokrasi mücadelesi

AMAÇ-KAPSAM-ÖNEM

Çalışmamız diaspora kavramının teorik boyutuna ışık tutmak ve bu çerçevede Türkiye'nin diasporaya yaklaşımını tarihsel ve güncel boyutlarıyla yapı ve idari mekanizmaları içerisinde incelemeyi ve Türkiye'nin diaspora sorunu bağlamında güttüğü politikaları açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin diaspora politikalarının ortaya çıkarılması ve bunların kavramsallaştırmaları için farklı olguların Türkiye'nin idari ve politik mekanizmaları içerisinde yarattığı etkiler incelenmekte, bunların politikalarla ilişkisi gösterilmeye çalışılmaktadır. Söz konusu amaçlar bağlamında ana vurgumuz diaspora teorisi, eski ve yeni diaspora yaklaşımları ve Türkiye'nin devlet olarak konuya bakışını işaret ederken; daha alt düzeylerde küreselleşme, ulus-aşırılışma, post-modernizm gibi olguların toplum ve devlet üzerindeki etkileri diaspora ile etkileşimleri içerisinde gösterilmek istenmiştir. Bu doğrultuda çalışmamızın ortaya çıkarılmasındaki motivasyonu teşkil eden sorular; 'Türkiye'nin diasporaya karşı benimsediği tutucu ve merkeziyetçi yaklaşımların nedenleri nelerdir?', 'Bu nedenler Türkiye'nin diaspora ile ilişkilerinde ve diasporaya yönelik politikalarında hangi süreçler ve idari-politik mekanizmalar içerisinde, nasıl sonuçlar doğurmuştur?', 'Bugün, Türkiye'nin diasporaya yönelik politikaları modern bağlamdaki bir diasporanın oluşumu için uygun mudur?' şeklinde belirlemiştir. Amaç, soru ve temel tezi açıkladığımız çerçevede gelişen çalışma, kapsamı itibarıyla da devlet politikalarının toplumsal ve siyasal açıdan tarihsel süreç içerisinde incelenmesini ve modern diaspora teorisi çerçevesince analiz edilmesini gerektirmiştir. Dolayısıyla çalışmamızın kapsamı da küreselleşme, ulus-devlet ve ulus-aşırılışma, vatandaşlık, göç, diaspora teorisi ve Türkiye'nin Cumhuriyet sonrası göçler tarihinin siyasi-toplumsal görünümüyle çevrelenmiştir.

Öte yandan çalışmamız içeriğinde belirtildiği üzere, diasporanın göçten ayrı bir disiplin olarak ele alındığı bir değerlendirme olması bakımından önemlidir. Ancak, bundan daha çok diasporanın teorik bağlamı içerisinde analiz edilerek diaspora yaklaşımının ve modern diaspora kavramının Türkiye'deki literatür için aydınlatılması, Türkiye'nin diaspora politikasının idari-toplumsal boyutlarına odaklanılarak ilk kez spesifik ve bütüncül bir inceleme yapılmış olması; diasporanın tüm çalışma için ana araştırma nesnesi olarak ortaya konması ve bilimsel bir yenilik ve literatüre katkı getirdiği düşünüldüğünde, önemli görülmektedir. Bununla birlikte

tezimizin içerisinde pek çok kavram ve olgunun diaspora ile etkileşimi içerisinde disiplinlerarası bir biçimde ve sistemli ve bağlantılı şekilde ele alınması da, Türkiye'deki diaspora çalışmaları göz önüne alındığında önemlidir. Ayrıca yabancı metinlerde geçen 'host country' ifadesine karşılık olarak üretilen yaşanılan ülke, yerleşilen ülke, ikamet edilen ülke gibi uzun ve her biri farklı bir anlama vurgu yapan karşılıkların yerine ilk kez bu çalışmanın geliştirdiği bir karşılık olarak '*mesken ülke*' kelimesi kullanılmıştır. Böylece İngilizcedeki host country kavramı eşdeğerlik arz eden bir kelime ile karşılanmış, root-host country kavramlaştırılmaları köken-mesken ülke şeklinde pratik ve doğru bir yapıya kavuşturulmuştur. Anılan açıklamalar çerçevesinde çalışmanın, hem Türkiye'deki diaspora disiplini hem de Türkiye'nin diasporaya yönelik devlet politikaları noktasında önemli bilgiler içeren kaynak bir eser olması düşünülmektedir.

YÖNTEM ve KISITLILIKLAR

Çalışmamız, dünyadaki diaspora araştırmalarına paralel biçimde Türkiye'nin diasporaya yönelik yaklaşımlarını ve bunların idari-politik mekanizma ve süreçlerini ortaya çıkarıp kavramsallaştırmasını amaçladığından ciddi bir veri toplama zorluğu ile karşı karşıya kalınmıştır. Çalışmamızda söz konusu nedenlerden dolayı literatür taraması ve yanı sıra diasporik STK'lar ve akademisyenlerle mülakat, yöntem olarak kullanılmıştır. Çalışmamızda diaspora çalışmaları alanının en önde gelen isimlerinden olan Kim Butler, Michel Bruneau , Thomas Faist, R. W. Brubaker, Michel Laguerre, William Safran, Robin Cohen, Khacig Tölölyan, Stephen Castles, Mark Miller gibi akademisyenlerin eserlerinin yanı sıra Türkiye'den Ayhan Kaya, Murat Erdoğan, Ahmet İçduygu, Faruk Şen, Veyis Güngör, Gülay Toksöz, Mehmet Anık ve Bora Ataman gibi akademisyen ve yazarların kitaplarından; Uluslararası Göç Dergisi'nden, Uluslararası Diaspora Araştırmaları Dergisinden, TRT'nin yayınlarından ve basılı dokümanlarından, YTB'nin internet sitesi üzerinden yayınlanmış dokümanlardan, Bakanlıkların, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve İş-Kur'un verilerinden, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'nin (HÜGO) dokümanlarından, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi'nin (MireKoç) dokümanlarından, jstor.org, onlinelibrary.com, sciencedirect.com, gutenber.org, books-z1.org, books.google.com adreslerinde yer

alan uluslararası e-kütüphanelerden faydalanılmıştır. Son olarak ise Prof. Dr. Ayhan Kaya ile Bilgi Üniversitesi ve Doç. Dr. Murat Erdoğan ile Hacettepe Üniversitesi'nde birer mülakat gerçekleştirilmiş ve konu hakkındaki görüşleri alınmıştır. Çalışmamız içerisinde değerlendirilen tüm bu kaynaklar ile Türkiye'de oldukça zayıf ve yetersiz durumda olan diaspora çalışmaları alanına bir katkı yapılması ve bu alana yönelik bir veri havuzu oluşturulabilmesi hedeflenmiştir.

Tezimizin hazırlanması aşamasında Türk diasporası ve Türkiye'nin diaspora politikalarına ilişkin olarak göç disiplininin bakış açısından ayrı olarak ele alınmış yeterli bir araştırma-değerlendirme havuzu olmaması, karşılaşılan güçlüklerden biri olmuştur. Bir diğer güçlük ise konu hakkında görüşlerine başvurulmak istenen diasporik sivil topluma yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda mesleki, siyasi ve kültürel pek çok diasporik sivil toplum örgütü görüşlerini açıklamak istememiş açıklayanlar ise çalışma içerisinde isimlerinin ve beyanatlarının gizli kalmasını talep etmişlerdir. Ayrıca buna ilaveten karşılaşılan diğer bir önemli sorun ise, devlet kurumlarının görüşme istekleri veya iletilen sorulara karşı kayıtsız kalmalarıdır. Bu doğrultuda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye'nin Avustralya-Kanada-Belçika Büyükelçilikleri, Diyanet İleri Başkanlığı ile görüşme isteklerimiz sonuçsuz kalmış; YTB ile kurulan temaslar da ise sürekli başka birimlere aktarma, siyasi veya kurum tarafından kamuyla paylaşılmamış konulardaki gizli bilgilerin aktarılamayacağı, yalnızca bilinen ve somut konularda cevap verilebileceği gibi nedenlerle istenen yanıtlara ulaşamamıştır.

GİRİŞ

Antik Yunan'dan beri kullanımda olan bir tanımlama olan diaspora sözcüğü, tarihsel gelişimi içerisinde farklı vurgular ve değişen koşullara göre farklı gösterilenlere işaret etse de temelde anavatan olarak bilinen ve kabul edilen bir yerden başka yerde yaşayan ancak burayla etkileşim halinde olan toplulukları ifade etmektedir. Bugün kazandığı anlam ve vurgu itibarıyla ise, diaspora, göçün içerisinde bulunduğumuz zaman ve şartlar dâhilinde yerleşikleşmek, toplumsallaşmak, politikleşmek ve kök salmak arzu ve iradesi ile bir nihayete erdiği nokta olarak belirginleşmektedir. Bu nedenle diasporizasyon ulus-aşırı¹ çağda modernizmin modüler toplum modelini yerinden edemese de; onu demokratikleştiren, insancıllaştıran ve çağcılaştıran bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla diaspora için, modern ulus-devletlerin egemenlik alanındaki bir kırılma, 'toplumsal çöp' olarak nitelenen gettoların ve 'ötekilerin' öz-farkındalık kazanarak denklik aradıkları bir toplumsal mücadele aracı, demokrasi ve insan hakları bağlamında ortaya çıkan yeni toplumsal biçimlerden biridir denebilir.

Bununla birlikte diaspora alanında da -pek çok alanda olduğu gibi- bazı yorum ve yaklaşım farkları bulunmakta, alanın tümüne hakim tek bir okuma, egemen bir zihniyet bulunmamaktadır. Hatta bu anlamda iki temel yaklaşım etrafında kümelenen düşünceler arasında bir rekabet olduğu da söylenebilir. Bu yaklaşımlardan ilki diasporayı en eski bağlamları içerisinde kabul eden ve yorumlayan düşünceleri toparlayan klasik (etnografik) yaklaşım, diğeri ise özellikle 1980'lerle birlikte ortaya çıkan ve daha çok modern göçlerin küreselleşme, ulus-aşırılışma ve post-modernizm ile olan etkileşimleri dolayımında incelendiği düşüncelerin kümelendiği modern yaklaşımdır.

Klasik yaklaşımlar daha ziyade Yahudi, Ermeni, Afrika, Filistin diasporası gibi göçe bir zorunluluğun sebep olduğu, daha kapalı yapıdaki, anavatan miti ve dinsel-kültürel öğeler etrafında örülen kalın duvarlı bir yapıyı işaret etmektedir. Buna göre, klasik diasporaların mesken ülke toplumuna adaptasyonu veya katılımı çok da kolay değildir. Zira sistemini ve dinamiklerini değişmezlik ve kapalılık üzerine

¹ Çalışma içerisinde kullanılan ulus-aşırı sözcüğü, ulus devletlerin iktidar alanlarını ve güçlerini aşan, ulus-devlet ve uluslararası devletler sisteminin hukuki belirlenimlerini aşabilen soyut ve somut her şey olarak düşünülmüştür.

kurmuştur. Modernizmin modüler toplum modeli ile ontolojik gerekliliklerin sürüklediği bir antagonizma oluşturmaktadır.

Öte yandan modern diasporalarda ise modern göçlerle oluşan toplumsal birikimler daha etkili olduğu için birey, mobilizasyon, serbestlik, demokrasi önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Modern diasporalar kapsamında değerlendirilebilen toplumlar herhangi bir kutsal anavatan mitinin merkezîyetçiliğine yahut bir geri dönüş hayaline ihtiyaç duymadıkları gibi, değişmez ögeler veya kendi içine kapalı bir yapıya da gereksinim hissetmezler. Dolayısıyla modern diasporalara anlayışına göre öncelikle birey olarak var olan diasporanlar, gerek mesken ülke toplumu ve gerekse de diasporanın kendi toplum yapısı içerisinde tutunabilmek ve katılım sağlayabilmek için mücadele eder; toplum içerisindeki konumlarını ve toplumla olan bağlarını evrensel normlar ve insan hakları üzerinden kurarak hareket ederler. Elbette bu, ulus-devlet sisteminin hala egemen olduğu bir düzende oldukça zorlu bir mücadele anlamına gelmektedir. Ancak, yabancı hakları ve vatandaşlık konusunda geçmişten bugüne alınan mesafenin uzunluğuna bakıldığında, diasporaların yeni toplumsal biçimlerden biri olarak zamanı ve mekânı her geçen gün daha fazla şekillendirdikleri açıktır.

Öte yandan modern diasporaların varlığı ve gelişimi, karakteristikleri gereği demokrasinin liberal veya sosyal biçimlerinin gelişimi ile doğru orantılıdır. Demokrasi, bireycilik, mobilizasyon, diasporik bilinç gibi en temel özellikleri liberal ya da sosyal demokrasi ve serbest pazar içerisinde hayat bulabileceğinden, diasporalar daha çok Batı tipi demokratik sistemlere sahip ülkelerde görülmektedir. Bu noktada bir baskı grubu olarak hareket eden diasporalar, zamanımızın vazgeçilmez sivil toplum ögelerinden biri haline gelmiştir.

Sivil toplum, demokrasinin çağdaş formu içerisinde toplum ile devlet arasındaki dengenin sağlanması ve bireyin hak ve özgürlüklerinin korunması için oldukça önemli bir mekanizmadır. Tek tek devletin veya diğer güç odaklarının sahip olduğu güç ve olanaklar karşısında zorlanan birey, çeşitli sivil toplum yapıları veya mekanizmaları içerisinde dâhil olarak kolektif bir mücadele verebilir. Dolayısıyla sivil toplum; farklı çıkar, ilgi, kaygı veya beklentilerin toplumsal doku

içerisinde çok boyutlu ağlar oluşturmaya dayanmakta, hem bireyleşmeyi² hem de toplumsallaşmayı geliştirmekte ve demokratik, adil, insan haklarına dayalı bir düzen idealine katkı yapmaktadır. Bu anlamda baskı grupları, sivil toplum olgusu kapsamında faaliyette bulunur ve sivil toplumun yaratıcı ve işlevsel araçlarından birisidir. Baskı grupları kısaca belirli bir kesimin; taleplerini gerçekleştirmek, çıkarlarını maksimize etmek, toplumun kalanıyla, devletle veya farklı güç odakları ile etkileşim kurulabilmek gibi amaçlarla oluşturduğu meşru ve ussal yapılanmalar olarak tanımlanabilir. Baskı grupları bu haliyle demokrasinin gelişmesini sağlamasının yanı sıra hak ve özgürlüklerin korunmasını ve geliştirilmesini; devlet iktidarının denetlenmesini; çoğulculuğun, şeffaflığın sağlanmasını ve ayrıca değişen sivil toplum anlayışına paralel olarak kültürel, kimliksel ve statüsel yeni örgütlü toplumsal muhalefet biçimlerinin üretilmesini de sağlamaktadır. İşte bu nedenlerden dolayı, yani varoluş süreçleri ve nedenleri, toplumsal konuları, hedefleri, işlevleri, etkileri nedeniyle diasporalar da sivil toplum kavramı içerisinde birer baskı grubu olarak ele alınmaktadır.

Lobicilik bakımındansa diasporaların her şeyden önce nitelikli, sosyal ve uyumluluktan yana bireyler temelinde organize olması, onun lobicilikten elde edeceği faydayı artırarak etkin ve etkili bir hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan köken ülkenin diaspora üzerinde tahakküm kurmaması veya bir angajman yaratmaması son derece önemlidir. Zira diasporayı kontrol altında tutmak veya klasik bağlamlara hapsedmek temelde yalnızca yine köken ülkeye ve diasporaya zarar verecektir. Oysa diasporaların demokratikleşme süreçlerindeki pozitif katkılarından dolayı sivil toplumun önemli bileşenlerinden biri olduğu kabul edilerek hareket edilirse, etkinliği ve etkililiği ile diasporalar hem köken hem de mesken ülke açısından örnek bir ortaklık modeli oluşturabilir. Aksi halde köken ülkenin bir uzantısı, bir çeşit etki ajanı gibi algılanarak stigmatize edilebilirler. Bu, zaman içerisinde mesken ülke devletinin ve toplumunun diasporaya karşı geliştirdiği duygu ve düşüncelerin yabancı düşmanlığı, güvensizlik, tehdit gibi daha bilinç-altı

² Burada (çalışma içerisinde bundan sonra) bireyciden kasıt Heywood'un açıklamasını yaptığı 'gelişimci bireyciliktir'. Heywood bu tip bireyciliğin kişisel gelişim ve insani serpilmeyi vurguladığını, kendine özgü olma fikrinde vücut bulduğunu fakat bununla birlikte toplumsal sorumluluk ve özgeciliğe izin veren yapısı nedeniyle kolektivizmle çok yakın bir kavram olduğunu söylemektedir. Heywood, Andrew (2011) Siyasetin Temel Kavramları, Adres Yayınları; Ankara, s. 167

güdülenmeler üzerinden ifade edilmesine; ihanet düzenlemeleri içerisinde bir takım ayrıştırıcı, izole edici kültüralist politikaların hayata geçirilmesine; sosyal-liberal anlayışların zayıflamasına ve siyaset ve toplumsal alana ötekileştirici, ayrıştırıcı muhafazakâr eğilimlerin hâkim olmasına yol açar. Sonuçta hem diaspora hem köken ülke hem de topyekûn bir şekilde yabancılar, mesken ülke toplumu ve devleti için çatışmaya dayalı gelişme modeli içerisindeki aranan antagonizmayı oluşturur ve zihinsel bir sabite hapsedilirler.

Bu noktada Türkiye'nin de diasporası ile yukarıda açıklananlar kabilinden sıkıntılar yaşadığı söylenebilir. Özellikle göç süreçlerine nüfuz ederek kendisini dayatan ve diasporayı adeta denetim altında tutmaya çalışan Kemalist merkezin otoritesi, diasporanın kendi karakterini tayin etmesine ve kendi özgün gelişme çizgisini yakalamasına engel olmaktadır. Bu haliyle politikaları çokkültürlülük politikalarının adeta simetrisinde yer alan Türkiye, baskıcı, ayrıştırıcı ve ötekileştirici tutum sergileyen mesken ülkeleri cesaretlendirmektedir. Nihayetinde bu durum iki yönlü, yani hem merkezden diasporaya hem de diasporadan merkeze doğru bir bozunmayı gündeme getirmektedir.

Diğer yandan Türkiye'de diasporaya yönelik politikalar ise iki ana yaklaşımın etkisi altında bulunmaktadır: İlki, devletçi ve tözcü geleneğin klasik yaklaşımları, ikincisi ise ekonomik aktörlerin gündeme getirdiği lobicilik yaklaşımıdır. İlkinde Türkiye diasporaya devlet olarak kendi merkeziyetçi-Kemalist tarihsel-toplumsal okumaları üzerinden yaklaşmakta, buna göre bir yapılanma ve davranış tarzı belirlemektedir. Bu, Türkiye'nin ilk izleri kuruluş safhasında da görülebilecek olan ve temelde demokrasi sorunsalı çerçevesinde irdelenmesi gereken bir yaklaşım yaratmaktadır. İkincisi ise devletin serbest pazar içerisindeki ekonomi aktörlerince kanalize edilmeye çalışıldığı bir anlayıştır. Buna göre ekonomik aktörler lobicilik bağlamında ele aldıkları diasporik etkileşimleri, diasporanın tanımlayıcı çerçevesine indirgeyerek, oldukça pragmatik ve hatta oportünist bir alan yaratmaktadırlar. Bu yaklaşım içerisinde diasporanın toplumsal ve kültürel gelişim süreçlerinin özgünlüğü ikinci plana atılarak diasporizasyon ekonomi temelli bir kavrayışa zorlanmaktadır.

Buraya kadar açıklananlar ışığında Türk diasporasının 'inşa' sürecinin yanlış anlaşıldığı ifade edilebilir. Zira Türkiye açısından diaspora bir koz, bir araç, bir çeşit

muhaberat aygıtı, etki ajanı, bir tür silah olarak değerlendirilmektedir. Oysa çalışmanın merkezini oluşturan modern diaspora yaklaşımları bunun tam tersi bir izlek çizmektedir. Bu açıdan çalışmamız, günümüzde yanlış anlaşıldığı açık olan diaspora konusunu açılmak, pratikteki yanlışlıkları tespit etmek ve devlet odaklı bir takım öneriler getirmek istemektedir. Çalışma bu amaca uygun olarak üç ana bölüme ayrılmıştır ve diaspora teorisini bileşenleri ile birlikte analiz etmeye, Türkiye'nin diaspora politikalarına ve diasporizasyona ışık tutmaya, meseleye objektif bir temel kazandırmaya ve politika süreçlerini konumlandırmaya yönelik öneriler getirmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde diaspora kavramı incelenmekte ve tanıtılmakta, akabinde modern diaspora kavramı üzerinden hareket edilerek diasporanın göç, vatandaşlık, ulus-aşırılışma, ulus-devlet, küreselleşme, mobilizasyon gibi bileşenleri ele alınmakta; diasporaların özellikleri, işlevleri ve çevre unsurlarla etkileşimleri ve lobicilik açısından durumları değerlendirilmektedir. İkinci bölüm, diaspora kavramının sivil toplum olgusu içerisindeki yerini tespit etmeyi amaçlamakta, diasporanın sivil toplum içerisinde bir baskı grubu olarak lobicilikle alakası mercek altına alınmaktadır. Bu kapsamda ikinci bölüm içerisinde sivil toplum, baskı grupları ve Amerikan ve Avrupa örnekleri üzerinden lobicilik kavramına ışık tutulmaya çalışılmaktadır. Üçüncü bölüm, çalışmamızın alt-yapısı niteliğindeki ilk iki bölümün üzerine inşa edilen bir odak noktası oluşturmaktadır. Bu bölümde Türkiye'nin yurt dışına göç serüveni ile bütünleşik biçimde politikaları analiz edilmekte, neden bir Türk diasporası sorusuna yanıt aranmakta, en temel teorik bağlamdan pratikteki yansımaları değin devletin politikalarına yön veren bilinç-altı ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Nihayetinde ise, Türk diasporası inşa sürecinde ortaya çıkan dinamikler ortaya konmakta ve bazı önerilerde bulunmaktadır.

Çalışma boyunca diaspora teorisinin modern yaklaşım bağlamındaki kavramsal temeli oluşturulmaya çalışılacak ve üçüncü bölüm ile birlikte bu temel üzerinden Türkiye'nin diaspora politikalarına yönelik bir okuma gerçekleştirilecektir. Bu doğrultuda çalışma ile; Türkiye'nin modern bir diaspora politikası var mıdır, diaspora ile modern yaklaşım temelinde ilişkiler geliştirmek mümkün müdür, diasporanın oluşumunda ve devletle ilişkisinde tarihsel olayların ve kültürel farklılıkların rolü nedir sorularına yanıt aranacak, elde edilen cevaplar ile

Türkiye'nin diaspora politikalarında tespit edilen aksaklıkların ve yanlışların giderilmesine yönelik bir takım öneriler sunulacaktır.

Çalışmanın ortaya konmasındaki temel itki, modern/post-modern³ çatışmasının şekillendirdiği bir çağda diasporaların önemini giderek artırıyor olmasıdır. Bu nedenle çalışmamızın her başlığında temelde modern ve post-modern ruhun yaratımları veya bu ikisinin çatışması, sebepler ve sonuçlar nezdinde vurgulanmakta, daha sarıh bir kavrama noktası yakalanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma için; diaspora teorisi içerisinde makro ve mikro düzeylerin, merkez ile çevrenin bir araya gelişiyle ortaya konan hem içsel hem dışsal toplumsal ve siyasal yansımalara ilişkin bir açıklama çabasıdır denebilir.

³ Post-modern tanımlaması, modernizmin işleyişindeki sorunlu noktalara, modernizmin yarattığı olumsuzluklara karşı bir itiraz, bir tür karşılık olarak görülmektedir ve çalışma içerisinde de bu anlamda kullanılmıştır. Bu doğrultuda modernizmin halen yaşamlarımızı biçimlendiren süreç olduğu kabul edilmekte, post-modernizmin, modernizme alternatif herhangi bir çözüm yolu ve/veya düzen üretmediği ve sadece sorunlara işaret ederek görünür kıldığı, modernizmin daha insancılaştırılması ve yeni düşünceler üretilebilmesi için olanak ve fırsatlar yarattığı düşünülmektedir.

I.BÖLÜM

DİASPORA'NIN ÇÖZÜMLEMESİ

1. Diasporayı Yeniden Düşünmek

“İnsanlar, tarihin ilk sayfalarından bu yana sürekli bir yer değiştirme hali içinde olmuştur, ancak bu yer değiştirmelerin hepsi diaspora olarak tanımlanamaz. İnsanların her yer değiştirmesi diaspora olarak adlandırılmıyorsa, o halde diasporayı farklı kılan nedir?”⁴

Diaspora kavramı sözlük anlamı itibarıyla; “herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer; herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu”⁵ demektir. Etimolojik kökenlerine inildiğinde ise diaspora sözcüğünün kullanımını eski Yunan'a kadar götürmek mümkündür. Yunanca ‘ile’ ya da ‘sonucunda’ anlamına gelen dia kelimesiyle ‘dağılma’ anlamına gelen speiro sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan kavram, Antik Yunan'da, “bir anakentten (metropolis) çıkan insanların göç veya kolonizasyonunu tarif etmek için kullanılmıştır”⁶ ve kökeni Antik-Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemlerine kadar inmektedir.⁷ “Çok kısa bir zaman öncesine kadar, çok geniş Ermeni, Yunan ve Afrika diasporaları kayıtlarının bulunmasına rağmen, bu kavram daha çok Yahudilerin sürgün sonrası dağılmalarını ifade etmek için kullanılıyordu.”⁸ Öte yandan speiro sözcüğünden gelen “sperm kelimesinin Yunanca kökeniyle kurulan ilişki diasporanın cinsiyet-özellikli ve maskülen olarak tanımlandığı problematik tanımlar/tespitlere yol açmıştır.⁹ Diasporayı etnisite ile eşitleyen diğerleri diasporanın maskülen-özellikli bir kavram olduğunu iddia ederler.”¹⁰

⁴ Butler, Kim (2001) *Defining Diaspora: Refining A Discourse*, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, s. 190-192
<http://sites.middlebury.edu/nydiasporaworkshop/files/2011/04/Defining-Diaspora1.pdf> et: 16.04.2012

⁵ TDK Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts (diaspora terimi araması) et: 20.02.2013

⁶ Cohen, Robin (1997) *Global Diasporas: An Introduction*, UCL Press; London

⁷ Kalra, S. Virinder; Kaur, Raminder; Hutnyk, John (2005) *Diaspora & Hybridity*, SAGE Publications; Birleşik Krallık, Londra, s. 9

⁸ Butler, a.g.e, s. 178, 190-192

⁹ Bu konuda bilgi için bkz: Cohen, Robin (1997) a.g.e., s. 179 ve Kalra, S. Virinder vd. (2005) a.g.e. s. 9

¹⁰ Alinia, Mino (2007) *Diaspora Mekânları: Kürt kimlikleri Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları*, Çev: Fahriye Adsay, Avesta Yayınları; İstanbul s. 32

Öte yandan bugün diasporaya ilişkin görüşler de diasporanın olgusal bakımdan yaşadığı değişimlerle eşanlı bir dizi dönüşüm geçirmektedir. Nitekim bugün diaspora disiplini kendi içerisinde iki temel yaklaşıma ayrılmış bulunmaktadır. Bunlardan ilki klasik yaklaşım, ikincisi ise modern yaklaşımdır. Klasik yaklaşımlar daha ziyade Yahudi, Ermeni, Afrika, Filistin diasporası gibi göçe bir zorunluluğun sebep olduğu, daha kapalı yapıdaki, anavatan miti ve dinsel-kültürel öğeler etrafında örülen kalın duvarlı bir yapıyı işaret etmektedirler. Michelle Reis'in¹¹ Uluslararası Göç Dergisi'nde yayınlanan makalesinde de belirttiği üzere; klasik diaspora yaklaşımları Yahudi Diasporası'nın tarihsel deneyimini başlangıç noktası olarak almaktadırlar. Bu yaklaşım çerçevesinde şekillenen diaspora kavramı, sentrik bir yaklaşımın anlamını kuvvetlendirme amacı taşıyan kimlik unsurlarından biri olarak var olmaktadır. Bu bağlamda “diaspora, eski kavranışları doğrultusunda, diaspora ile diğer gruplar arasındaki bazı kültürel farklılıkları ima etmektedir.”¹² Diasporanın klasik yani, “daha eski kavranışları, üyelerinin sosyal açıdan (politik, ekonomik, kültürel açılardan) mesken ülkelerine tam olarak entegre olmadığını, çoğunluk gruplarıyla aralarına sınırlar koyduklarını ve o sınırları koruduklarını ima etmektedir. Diasporanın bu kavranışı sıklıkla baskın bir çoğunluğun diaspora gruplarına karşı uyguladığı ayrımcılığa ilişkin bir sınır muhafazası ile alakalıdır.”¹³ Böylece hem diasporanın kimlik ekseninde şekillenen varlığı kuşaklar arası aktarım yoluyla yaşama imkânı bulabilecek hem de bireyler diaspora çatısı altında ‘diğerleriyle’ buluşup birleşebileceklerdir. Bu noktada amaca ulaşılabilmesi, soyutlaştırılan kökene ilişkin hafıza ve değerlerin sembolleştirilmesi, seremonileştirilmesi, gelenekleştirilmesi ile mümkündür.¹⁴

¹¹ Reis Michele (2004) Theorizing Diaspora: Perspectives on “Classical” and “Contemporary” Diaspora, *IOM International Migration* Vol. 42 (2), s. 46-49 http://www.polsci.chula.ac.th/jakkrit/anthro/Borderland_files/Theorizing%20Diaspora.pdf (et: 24.02.2013) s. 45-46

¹² Beck, U. (2006), *The Cosmopolitan Vision*, Cambridge: Polity Press'den ve Keck, M.E. & K. Sikkink (1998), *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, Cornell University Press; Ithaca'dan aktaran Faist Thomas (2010) Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners? İçerisinde *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, s. 15

¹³ Bhabha, H. K. (1994), *The Location of Culture*, London: Routledge'dan aktaran Faist Thomas (2010) a.g.e., s. 13

¹⁴ Bu konuda bilgi için; Bruneau, Michel (2010) Diasporas, Transnational Spaces and Communities İçerisinde *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, s. 35-51

Bu sayede diasporik siyaset¹⁵, gerek kökenle ve diğer diasporik yerleşim alanlarıyla kurulan her türden aşkın bağlantılar gerekse de ağ içerisinde yer alan herhangi bir unsurun doğrudan veya dolaylı olarak yaratacağı nicel veya nitel etkiler nedeniyle, algı ve davranışlar üzerinden ulus-aşırı siyasi alan içerisinde resmedilebilecektir. Böylece Michelle Laguere'in de belirttiği üzere; "diasporik siyaset çalışmaları bizi, diasporik siyasetin ulus devlet siyasetinin görünürdeki karakterine eklediği hareketlilikten dolayı yalnızca ulus kavramının varoluşsallaştırılmasına veya yeniden ele alınmasına değil, aynı zamanda bunu diasporanın kavranışı konusuna da uygulamamız için zorlayarak diaspora ve ulus-aşırıçılığın, sosyal bilimlerin cemaat, toplumsal alan, bağlılık gibi temel kavramlarını sorgulamak ve yeniden tanılamak için önemli birer unsur haline gelmesini"¹⁶ sağlar. Bu nedenledir ki, "ulus-aşırı veya diasporik bir bakış açısının, ulus-aşırı toplumsal alanlar gibi kendine özgü, emsalsiz toplumsal formasyonlar ve sınır-ötesi hareketler sürecinde yeni anlamlar kazanan vatandaşlık veya yerel politikalar gibi eski ulusal, uluslararası ve yerel kurumların tümüyle mücadele edebilmesi gerekir."¹⁷

Modern yaklaşımlar ise, diaspora çalışmalarını herhangi bir kültürel merkeziliğin veya Yahudi Diasporası gibi örnek diasporaların dominantlığında incelemek fikrine karşıdır. Modern yaklaşımlarda çalışmaların niceliğini ve niteliğini belirleyen temel etmenler, ulus-aşırılaşma ve küreselleşmedir. Bu doğrultuda "diasporanın yeni kavranışları ulus boyutlu bir yayılım içerisinde kültürel melezleşmeye¹⁸ vurgu yapmaktadır."¹⁹ Dolayısıyla kavramın süreç içerisinde kazandığı yeni anlam, küreselleşmenin giderek görünürlük kazanmasına ve ulus devletin zayıflamasına paralel olarak, her türden göç ve dağılmanın sonuçlarıyla

¹⁵Bu terim ilk olarak Murat Erdoğan Tarafından kullanılmıştır. Bknz: Erdoğan, Murat vd.(2013) Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama, Derleyen: Mete Yıldız & Mehmet Zahid Sobacı Adres Yayınları; Ankara

¹⁶ Laguere, Michel S. (2006) *Diaspora-Politics and Globalization*, Palgrave Macmillan; A.B.D., s. 163

¹⁷ Faist, Thomas (2010) *Diaspora and transnationalism: What Kind of Dance Partners? İçerisinde Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, s. 33-34

¹⁸ Bknz: Papastergiadis, Nikos (2000) *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization and Hybridity*, Polity Press; Birlşik Krallık, Cambridge, s. 208, 209

¹⁹ Bhabha, H. K. (1994) *The Location of Culture*. London: Routledge'dan aktaran Faist Thomas (2010) a.g.e., s.13; ayrıca modern diasporalar hakkında daha ayrıntılı bilgi için Michelle Reis'in söz konusu makalesi; http://www.polsci.chula.ac.th/jakkrit/anthro/Borderland_files/Theorizing%20Diaspora.pdf et: 24.02.2013, s. 45-46

ilişkili hale gelmiştir. Bu nedenle, “son zamanlarda, göçün kaynağı olan ülkeler dahi diasporayı... gurbetçiler arasında finansal yatırımları teşvik etmek, siyasi bağlılığı desteklemek için kullanmaktadır.”²⁰

Bugüne dek ortaya konan diaspora çalışmaları genellikle dört farklı grubun üzerinde yoğunlaşmıştır. Robin Cohen’in diaspora tasnifini dikkate alacak olursak, başlangıcı itibarıyla dört temel diasporanın varlığından söz etmek mümkündür. Bu diasporalar; A.B.D.’deki Afrika ve İrlanda diasporaları, özellikle A.B.D., Fransa başta olmak üzere Avrupa, Avustralya ve bazı Güney Amerika ülkelerine dağılmış olan Ermeni diasporası ve yine özellikle Ortadoğu ve Avrupa’ya dağılmış olan Filistin diasporasıdır. Söz konusu diasporaların ortak ve en baskın özelliği, her birinde de insanların köken ülkelerinden büyük trajediler sonucu ve zorla gönderilmiş olmalarıdır.

Diaspora kavramını, ortaya çıkışları itibarıyla ‘sürgün’ olarak nitelendirilebilecek bu topluluklar üzerinden anlamlandırmak, onu, kaçınılmaz şekilde özcü ve öznel nitelikler taşıyan bir tanıma sürüklemektedir. Bu nedendir ki, küreselleşmenin etkisi hissedilir hale gelene dek, diaspora çalışmalarında özcü ve öznel yaklaşımlar hâkim olmuştur. Butler’ın etnografik yaklaşım adını verdiği bu yaklaşımların önde gelen isimlerinden biri olan William Safran diasporayı; “tarihi anavatanından talihsiz bir sebeple kovulmuş, kendi anavatanına ve orada ya da diğer yerlerde yaşayan vatandaşlarına karşı sadakatini korumuş, kendi etnik kimliğinin de bilincinde olan toplumdur”²¹ şeklinde tarif etmiş ve diasporanın özelliklerini tanımlamak için şöyle bir liste sunmuştur:

- İki ya da daha fazla yere dağılım
- Ortak bir anavatan mitolojisi
- Göç edilen ülkeden yabancılaşma
- Anavatana dönme isteği

²⁰ Brubaker, R. W. (2005), The “diaspora” diaspora’, *Ethnic and Racial Studies* 28 (1): 1-19 Aktaran Faist Thomas (2010) a.g.e., s. 11

²¹ Safran, William (1991), *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, c.1, n.1, s.83-99 https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/diaspora_a_journal_of_transnational_studies/v001/1.1.safran.html et: 20.01.2013

- Anavatanla devam eden ilişkiler

Safran'la aynı cemaatte yer alan Robin Cohen ise, onun bu tanımlaması ve listesi üzerinde çalışmış ve başka bir özellik olan 'etnik milliyet bilinci' ve anavatanında yaşamayan bir gurubun anavatanına dönme ya da diasporada kalmayı seçebilme olasılığı üzerinde durmuştur. Ona göre bir topluluğu diaspora olarak nitelendirebilmek için şu dokuz özelliğten çoğunun o toplulukta bulunması gereklidir:

- Köken anayurttan, genellikle açlık ve baskı gibi trajik bir olay sonucu iki veya daha fazla yabancı bölgeye dağılmak,
- Bazı durumlarda, anayurttan iş, ticaret veya kolonyalist nedenlerle dağılmak,
- Konumu, tarihi ve başarıları dâhil olarak anayurda ilişkin kolektif bir hafıza ve mit olması,
- Varsayılan tarihi yurdun idealleştirilmesi ve bu yurdun korunması, inşası, güvenliği, refahı ve hatta yaratılmasına yönelik kolektif taahhüt,
- Kolektif tasvip bulan bir dönüş hareketinin gelişimi,
- Farklılık, ortak tarih ve ortak gelecek düşüncesine dayalı ve uzun süre korunan güçlü bir etnik grup bilinci,
- İçinde yaşanan toplumlarla sorunlu ilişki, en azından kabul edilmeme veya grubun başına bir başka felaketin gelme ihtimali,
- Diğer ülkelerde yaşayan topluluk üyeleri ile dayanışma ve sempati,
- İçinde yaşanan ülkede çoğulculuğa geçit veren bir ortamda varlığı sürdürme olasılığı.²²

Yukarıdaki maddeler ışığında düşünüldüğünde klasik veya Butler'ın özellikle vurguladığı şekliyle etnografik yaklaşımın; kendi dar kalıplarına hapsedilmiş, toplumsal kurgusunu ortaya çıkışı bağlamında yaratmış ve bu kurgu üzerinde inşa

²² Cohen, Robin (1996) Victims to Challengers, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs), Vol. 72, No. 3, s. 515
<http://www.jstor.org/discover/10.2307/2625554?uid=3739192&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101846490187> (et: 20.01.2013)

olmuş, içten içe tükenen bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu özellikler, küreselleşme ve ulus-aşırı alanların ve ağların ortaya çıkması ile birlikte, klasik anlayışın tanımladığı diaspora kimliğini giderek marjinalleştirmiş ve eski önemini yitirmesine yol açmıştır.

Bu noktada diasporanın kazandığı yeni anlam ve gelişim konusunda Tötölyan'ın şu ifadeleri dikkate değerdir: "Diaspora kavramının semantik alanı; göçmen, gurbetçi, mülteci, misafir işçi, sürgün, deniz aşırı topluluk ve etnik cemaat terimleriyle paylaşılmaya başlandı ve diasporalar ulus-aşırı alanların örnek toplulukları haline geldiler. Burada kastettiğim; ulusa dayalı olanlar gibisinden eski diasporalar yeniden şekillendirilirken, yenilerinin ise sınır aşan bilgi, fikir, imajlar ve müzik kadar insanlar, para ve kültür ürünlerinin de hızlandırılmış mobilizasyonu tarafından yeniden oluşturulduğudur."²³ Burada Tötölyan'a göre, diasporaların ortaya çıkışı ve politizasyonu değişmelere koşut biçimde pek çok etmene bağlıdır. Dolayısıyla diasporaların küresel güçlerin bir aracı veya hedefi haline gelmeleri de kaçınılmazdır. Zira yeni yaklaşımlar çerçevesinde şekillenen diasporik yapılanmalar kendi siyasi, ekonomik ve kültürel elitlerini oluşturacaktır ki bunların ne gibi saiklerle, hangi aktörlerle, nasıl mekanizmalar içerisinde ve ne tür ilişkilere dâhil olduklarını belirlemek mümkün değildir. Bu anlayışa göre, nihayetinde motivasyonu özcü ve tümel bir bilinçten gelmeyen kişilerin kolektif faydaya bağlılıkları da güvenilemez ve sorgulanmaya açık olacaktır.

Tötölyan'ın söz yazısından²⁴ da anlaşılacağı üzere artık en etno-sentrik ve kapalı diasporalar dahi modern yaklaşımların tanımlamalarından ve yöntemlerinden etkilenmeye başlamışlardır. Kaldı ki günümüzde diaspora kavramı, mekânsal anlamda bir vatanla ilişkilendirilmesi zorunlu olmayan, bu nedenle de Yahudi örneğindeki gibi geniş dönüş hayali ve hatta ideolojisi geliştirmek zorunda olmayan²⁵ bir olguya işaret etmektedir. Bununla birlikte yine Michelle Reis'in bilhassa belirttiği gibi²⁶ modern yaklaşımlar çerçevesinde diasporalar illa bir kriz veya travmatik bir olay sonucu ortaya çıkmak zorunda da değildir. Özellikle küreselleşme bağlamında

²³ Tötölyan, Khachig (2012) *Diaspora studies: Past, present and promise*, Internaional Migration Institute/University of Oxford/Diasporas Programme, Working Papers-Paper 55, s. 4

²⁴ Tötölyan, Khachig (2012) a.g.e.

²⁵ Anteby-Yemini, Lisa; William Berthomière, William (2005) *Diaspora: A Look Back on a Concept*, s. 266,267 <http://bcfrj.revues.org/257?lang=en> (et: 15.08.2013)

²⁶ Konu hakkında bilgi için; Reis, Michele (2004) a.g.e., s. 45-46

bakıldığında, göçler bugün artık yalnızca travmatik bir olaya veya bir felakete bağlı olarak meydana gelmemektedir. Değişen koşullarla birlikte yer değiştirmelerin koşullarında da değişimler olmakta ve bu durum 'fırsat kollayan' yeni diaspora örneklerini yaratmaktadır. Küreselleşme süreci ile yaygınlaşan ve kolaylaşan iş takipleri ve küresel iş fırsatları, emekli göçleri, öne çıkan eğitim fırsatları ve insanların birbirleri ile olan etkileşimlerini hızlandırıp yoğunlaştıran her türden yurt dışı seyahatler, modern diaspora süreçlerinin canlandırılmasında etkili olmuştur. Bu değişim kaçınılmaz bir durumdur zira günümüz diasporaları artık yalnızca yoğun bir politik ve/veya kültürel çatışmaya bağlı olarak değil, aynı zamanda küreselleşmenin tetiklediği 'fırsatlara' da bağlı olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla günümüzde artık diaspora, her alanda hızla gelişen bir olgu olarak hem siyasi hem de toplumsal açıdan görünürlük kazanmaktadır.²⁷

Fakat diğer taraftan belirtmek gerekir ki, diasporanın kavramsal ve olgusal açıdan yaşadığı tüm gelişmelere karşın, etno-sentrik bir anlayışın halen egemen olduğu diasporalar, ötekileştirilmelerine sebep olduğunu düşündükleri mesken ülke ideolojisinin veya etnik kimliğinin ulusçu yapılar altında kendileriyle antagonistik bir ilişkiye geçerek tekrar ve tekrar üretilmesini olanaklı kılmaktadır. Böylesi bir antagonistik ilişki her iki tarafı da marjinalleşme ve aşırılığa eğilimine sokabilecek toplumsal güvensizlikleri tetikleyebilir. Aslında bu durum, etnografik yaklaşımın sentrik düşüncelere açık, kendi kendini ötekileştirerek ayakta kalan tözcü bir gelenek geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada, diasporanın küresel güvenlik paradigmalarına katılmasının sebeplerinden biri olan köktenci cemaat yapılanmaları, etnografik minvaldeki anlayışların bugünün sofistike dünyasında doğurduğu gerçek sonuçlara işaret etmesi açısından oldukça önemlidir.

Buna karşılık yeni diaspora yaklaşımları, etnografik yaklaşımlarla kıyaslandığında daha modernize olmuş, açık, köken ülke ve değerlerle bağlarını sembol bağlar düzeyinde koruyan, mesken ülke ile entegre bir hayat yaşama iradesi geliştirmiş, sosyolojik bir totem veya mit üzerinden örüntülenmemiş ya da bu örüntülerle ilişkisini hafifletmiş, siyasi bağlamı daha kuvvetli, liberal anlayışlı

²⁷ Özellikle Türk Diasporasının varlığının modern diaspora örnekleri içerisindeki değerlendirmesi bakımından Sheffer Gabriel (2003) *Diaspora Politics At Home Abroad*, The Hebrew University of Jerusalem, Cambridge University Press; A.B.D.: New York, s. 59, 95, 101-105, 123-125

örgütlenmeleri ele almaktadır. Ayhan Kaya bu doğrultudaki tanımında diasporayı; “geri dönüş mitinden uzaklaşmış ve yeni toprakları kendilerine vatan edinmiş toplumsal gruplar” olarak nitelendirir ve ekler “diasporanın kesinlikle küreselleşmeye ve kapitalizme dayalı oluşan bir süreç olduğu konusunda uzlaşma vardır.”²⁸ Dolayısıyla birbirleri ile geliştirdikleri karşılıklı pozitif etkileşimden ötürü diasporizasyon ve küreselleşme, çağdaş süreçler olarak ele alınabilir hale gelmiştir. “Diaspora sürecinin küreselleşmesine ilişkin en bariz örnek; telekomünikasyon ve özellikle de bilgi teknolojilerinde meydana gelen teknolojik devrimin, yükselmekte olan sınır ötesi iletişim ve ticaretin koşullarını yaratması ve böylece de küresel bazda devletler arası ekonomik işlemlerin gelişmesi için temel oluşturmuş olmasıdır.”²⁹

Aşağıdaki maddeler küreselleşmenin diaspora ile alakasının bahsettiğimiz yaklaşım perspektifinde ele alınmasında faydalı bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır:

1- Telekomünikasyon ve ulaşırmada meydana gelen önemli teknolojik gelişmelerin incelenmesi,

2- Egemenlikte Westfalya tarzı modellerin reddine ilişkin post-kolonyal/post-modernist bir perspektif sağlanması ve

3- Küreselleşmenin, büyük ölçüde kabul edildiği üzere; II. Dünya Savaşı sonrası küresel ekonomideki çeşitli gelişmelerin, sınırların artık aşınmaya başladığı iddiası çerçevesinde ve ulus devletle ilişkisi bağlamında analizi.³⁰

Diasporanın ne’liğini incelemeye çalıştığımız bu ilk başlık altında kapsamın genişliği açısından yer vermemiz gereken bir diğer tanım da konunun en yetkin taraflarından biri olan Uluslararası Göç Örgütü’ne (IOM) ait diaspora tanımıdır. IOM diasporayı; “vatanından ayrılmış, fakat bağlarını sürdüren, etnik ve ulusal toplum üyeleri” biçiminde tanımlamaktadır. Yine ülkemiz açısından diaspora konusundaki önemli çalışmalardan biri olan, TOBB Dış İlişkiler Komitesi’nin hazırlattığı ve 2011

²⁸ Kaya, Ayhan (2000) *Berlin’deki Küçük İstanbul: Diasporada Kimliğin Oluşumu*, Buke Yayınları; İstanbul, s. 62

²⁹ Hall, Kenneth, ve Denis Benn (2000) *Globalisation a Calculus of Inequality: Perspectives from the South*, Ian Randle Publishers; Jamaica

³⁰ Goff, Patricia M. (Aralık, 2000) Invisible Borders: Economic Liberalization and National Identity, *International Studies Quarterly*, Vol. 44, No. 4
<http://www.jstor.org/discover/10.2307/3014032?uid=3739192&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101731150921> (et: 18.01.2013)

Kasımında Başbakan Erdoğan'a da sunduğu; 'Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası İçin Öneriler' isimli raporda ise diaspora için; "diasporalar terimi, bir yerde yaşayan, fakat anavatanlarıyla olan ilişkilerini sürdüren, hem 'orada' hem 'burada' bulunan ulus-aşırı popülasyonlar düşüncesini karşılamaktadır"³¹ denmektedir.

Modern yaklaşımlarda, açıklamaya çalıştığımız üzere, diasporanın ulus-aşırı alanda var oluşu ve ulus-aşırı alanda kurduğu ağların yeni sosyal alanlar yarattığı üzerinde durulmaktadır. Bu bakımdan küreselleşme ve onun parametrelerinin diaspora ve diasporanın üzerinde yükseldiği dinamikler ile sonsuz bir ilişki içerisinde geliştiği ve oldukça büyük bir dinamizm yarattığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla, "diasporaların ulus-aşırı topluluklar olarak anılabilmesi için diasporik grup mensuplarının göç alan ülke ile sosyal ve sembolik bağlar geliştirmiş olması gereklidir."³² Yani diasporanın yeni yaklaşımlar çerçevesinde şekillenen tanımına göre, sembolik bağlar ve ulus-aşırı ağlar/alanlar aracılığı ile oluşturduğu bağlanma yalnızca köken ülkeye veya değerlere doğru değildir. Mesken ülke ve onun değerleri ile de gerçekçi bağlar kurmayı, her iki taraf açısından da anlamlı ilişkiler geliştirmeyi mecburi kılmaktadır. Bu noktada gerçekçi bağlar kurmaktan kasıt, toplumsal düzlemde hissedilir ve görülebilir bağlardır. Zira "diasporalar, somut toplumsal bağlara sahip olmak zorunda değildir.

Anavatan hatırasının kendisini öncelikli olarak sembolik bağlarla ifade etmesi mümkün"³³ olduğu gibi, mesken ülkesiyle de yeni sembolik bağlar oluşturabilir. Bu bağların her iki yöne doğru da bir hissedilebilirliği olması gerekir. Böylece bu ulus-aşırı alanlar içerisinde ulusal yapıların sınırlarını aşabilen yeni ya da gelişmiş sosyal ve kültürel kimlikler, çoğul ve farklılaşmış aidiyetler ortaya çıkabilir.

Bununla birlikte, diasporaların zaman-mekân boyutunda ele alınmalarının zorunluluğu düşünüldüğünde; kurulacak iki yönlü bağlar, ulus-altı boyutta her zaman, bir tahakküm obezi olan ulus-devletin tehdidi altında olacaktır. Fakat sonuçta

³¹ Anonim (2011) *Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası için Öneriler*, TOBB Dış İlişkiler Komitesi, s. 4, pdf doküman
http://www.deik.org.tr/2886/D%C3%BCnyada_Diaspora_Stratejileri_ve_T%C3%BCrk_Diasporas%C4%B1_i%C3%A7in_%C3%96neriler.html (et: 08.01.2013)

³² Faist, Thomas (2003) *Uluslararası Göç ve Ulus-aşırı Toplumsal Alanlar*, Bağlam Yayınları; İstanbul, s. 280-282

³³ Faist, Thomas (2003) a.g.e., s. 280-282

ulus-devletin her şeye karşın baskın aktör olarak kuralları belirlemesi, otoritenin baskısıyla sıkışıp fişkiran ulus-aşırı ağların ve bağların, birikintiyle otoriteyi kuşatan ve sönümleyen yeni ulus-aşırı deltalar yaratmasını da kaçınılmaz kılacaktır.

Etnografik yaklaşımların ulus-devletle kurduğu ontolojik antagonizma, modern yaklaşımla ulus devlet arasında kesif bir mücadeleye dönüşmektedir. “Zira bulunduğu zamanı ve mekânı sahiplenme savaşında olan ulus kimliğinin ‘ötekini’ algılayışı, diasporik kimliklerin kendilerini ortaya koymalarına sürekli engeller koyar.”³⁴ Özellikle, gerek resmi gerekse de sivil ulus-aşırı örgütlerin yaygınlaşması, yönetim ve yerelleşme modelleri ile giderek daha liberalize olan toplumsal hayat bir varoluş kavgası veren ulus devletleri çok kültürlülüğe doğru zorlamaktadır.

Elbette, sermaye ve kalifiye insan ihtiyacı konusundaki açlığın bu durumdaki etkisi büyüktür. Ancak asıl önemli olan, demokrasinin yaşaması için “bir dizi siyasal topluluk içerisinde çoğul kimliklere sahip olan kişileri kapsayacak yolların bulunması”dır.³⁵ Bu, aynı zamanda, vatandaşlık hakkına sahip olanların ister ulus-altı veya ulus-üstü ister kamusal ya da özel olsun yeni güç merkezlerine, yeni örgütlenmelere, hareketlere belli bazı saiklerin ve amaçların yanı sıra geçici istekler ve heveslerle entegrasyonunu sağlama anlamına da gelir. “Bu modernitenin dublajını kabul etmek değildir. Bizler ortak temsil dillerine sahip olabiliriz, ancak sizin tarihiniz ve yaşantınız benimkiyle aynı olmayabilir. Tarihlerimiz ve yaşantılarımız farklı yolların damgasını taşırlar; ortak bir anlam şeffaflığına tercüme edilmesi mümkün olmayan unsurlar (dilbilimsel, dinsel, kültürel ve tarihsel unsurlar) içerirler. Farklılıktan doğan diyalogda bizim birbirimiz hakkındaki anlayışımız değişir ve bu diyalog her ikimizi de değiştirir. Bu, etnik-merkezciliğin ötesine geçecek hareketin önünü açmaktır. Biz ile onların kesişme noktaları üzerine oturan bir temsil pratiğini mümkün kılmaktır.”³⁶

³⁴ Öner Şirin, Aslı N.; Sert Şenol, Deniz ve diğerleri (2012) *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İletişim Yayınları; İstanbul, s. 480

³⁵ Castles, Stephen; Miller Mark J. (2008) *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul, s. 61

³⁶ Ganguly, Keya (1992) *Migrant Identities, Personal Memory and the Construction of Selfhood*, *Cultural Studies*, Ocak, s. 27

Söz konusu pratiğin hayata geçirilişi müzakereci demokrasi³⁷ ile olmaktadır. “Müzakereci demokrasi modelinin temel hedefleri, yurttaşlık kültürüne yeniden hayatiyet kazandırmak, kamusal söylemin doğasının iyileştirilmesi, siyasal iradenin ortaya çıkarılması,”³⁸ toplumsal farklılıkların ezilmeden denk bir şekilde temsil ve yaşama imkânı bulması ve ortak kararlar alınmasını sağlamak olarak sayılabilir. Müzakere bilhassa çok kültürlü toplumlarda “meşru ve ussal karar alma sürecinin zorunlu koşuludur; kurumların ussallık ve hakkaniyetleri ancak bu yolla teminat altına alınabilir.”³⁹ Zira toplumsal yaşam kaçınılmaz olarak karşılıklı anlama ve anlaşma süreçlerine dayandırılır. Bu sebeple çalışmamız bağlamında dikkat edilmesi gereken şey, diasporaların ve göçün yüklenicilerinden olduğu ulus-aşırı alanların sanayi çağı sonrası devlet ve toplum yapılanmalarını ne şekilde bir dönüşüme uğratacağıdır. Zira merkezde bulunan Batılı ulus devletler göçü güvenlik, ekonomik refah ve ‘ulusal çıkar’ gibi paradigmlar üzerinden bir demokrasi sorunu haline getirmeye çabalamaktadırlar. Bu yüzden, o devletlerin ve toplumların bir parçası olarak yaşayan politize göçmenlerden oluşmuş diasporaların etkinliği ve etkililiği, demokrasinin yaygınlaşması ve içselleştirilmesi açısından son derece önemlidir.

Nihayetinde tüm bu girift etkileşimleri içerisinde diasporanın kazandığı yeni anlam; onun, kendi içerisinde kültürel unsurlar düzleminde sembolik bağlar kurmuş, çevresiyle etkileşime geçebilen, açık yapıdaki, serbest, organize, gönüllük esasına dayalı, sosyal sermayeyi görünür kılan ve diasporik bilinç inşa etmeyi başarmış bir yapı olmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla Georgiou'nun ifade ettiği gibi diaspora artık, “(...)kan bağlarıyla belirlenen istikrarlı oluşumlar değil, dağınık nüfuslar ve/veya memleketler boyunca gerçek ve hayali bağlantıları devam ettiren

³⁷ Bu kavram genellikle katılımcı, müzakereci, radikal ve temsili gibi farklı adlarla da anılmaktadır. “Jürgen Habermas tarafından geliştirilen radikal demokrasi anlayışı liberal demokrasinin toplumsal grupların ve kolektif kimliklerin karar-alma süreçlerine katılımını gerçekleştirecek bir tarzda yeniden kurulmasını amaçlıyor. ‘Habermas sorgulayıcı demokrasi olarak nitelediği radikal demokrasi kuramını şu temel sav üzerine kurar: demokratik yönetim bürokratik-modern devletin yalnızca hukukun üstünlüğü ilkesi yoluyla denetlenmesi anlamına gelmemelidir. Aynı zamanda, alttan denetimi sağlayan ve karar alma süreçlerine katılımı gerçekleştirecek bir kamusal iletişim mekânının varlığı da devlet- toplum arasında kurulacak demokratik bir yönetim için gerekli koşuldur.’”Keyman Fuat (1999) *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, Bağlam Yayınları; İstanbul, s. 137

³⁸ Weeks, Edward (2000) The Practice of Deliberative Democracy: Results from Four Large-Scale Trials, *Public Administration Review*, Vol: 60, No: 4, S.361 Aktaran Ahmet Kemal Bayram, *Liberal Düşünce Dergisi*, Topluluk, İktidar İlişkileri, Birey ve Müzakereci Demokrasi, Yıl: 16, Sayı: 61-62, s. 112

³⁹ Benhabib, Seyla (1999) *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru*, Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, Çev: Zeynep Gürata, Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı Wald; İstanbul, s.69

merkezi olmayan kültürel oluşumlardır. Yeniden kavramsallaştırılmış haliyle dispoaralar; kutsal, kabile toplumuna ait bir anavatanın arayışında olan bozulmamış, zorla ya da mecburiyetten yurdundan uzaklaştırılmış/dağılmış insanların amaç birliğinden ziyade farklı, karma ve heterojen kimlikleri barındıran geçirgen ve sürekli dönüşen sosyal ve kültürel oluşumlar olarak anlaşılır.⁴⁰ Diasporanın bu yeni anlamında gönüllülük, bilinç ve organizasyonun kazandığı önem, onu giderek daha siyasi ve menfi bir zemine çekmiştir. Bu anlamıyla diaspora; hâkim unsurların bilinçli veya bilinçsiz, sistemli veya kendiliğinden gelişen şekilde uyguladıkları ötekileştirme, uzaklaştırma, yalıtma ve asimilasyona varoluşsal bir cevap niteliği taşımaktadır.

Diasporada yaşayan göçmenler, mesken ülkede kalıcı olmak, orada yaşamak ve kök salmak, mesken ülkenin toplumuna ve yaşantısına entegre olmak iradesindedirler. Ancak söz konusu entegrasyon vizyonu, asimilasyona karşı ve onunla mücadele eden bir çerçevede gelişir. Diaspora içerisinde bir araya gelen göçmenler ve sonraki kuşakları, ereksel (gevşek veya sıkı) bir yapı kurmakta, sosyal, siyasi ve ekonomik bir mücadele vermektedirler. Söz konusu eylemsellik ve durumsal değişiklik, zaman içerisinde yaşadıkları ülkenin daha normalize olmasına, demokratikleşmesine ve küresel anlamda uygarlaşmasına destek veren bir takım siyasi-kültürel etkiler de doğurmaktadır ki bu, diyalojik bir demokrasiyi yaşatabilmek misyonunun başarıya ulaşabilmesi açısından oldukça önemlidir. Böylece kurumsallaşmış kimliği ve farklılıklarla(da) birlik sloganı ile amaç ve vizyonunu görünürleştiren diaspora, siyasetin yalnızca nesnesi değil, aynı zamanda öznesi de olabilmektedir.

Yeni binyılın değişen koşullarının bakış açılarında yarattığı değişim ile birlikte diaspora da büyük bir yapısal ve düşünsel dönüşüm geçirmeye başlamış, çok boyutlu (kültürel-ekonomik-siyasal) bir baskı grubu haline dönüşmüştür. Politikleşen yeni yapısıyla diaspora liberal, rekabetçi, ulus-aşırı toplum yapısına bağlı bir vatandaşlık tanımı geliştiren, modern ve post-modernin kesişimindeki bir olgu, sosyolojik bir faktör halini almaktadır. Özellikle lobcilik marifetiyle etkinliğini artıran ve siyasi-ekonomik bakımdan dikkat çeken diaspora örnekleri, uluslararası

⁴⁰ Ataman, Bora (2012) *Kozmopolitan Hayatlar-Diasporik Kimlikler*, Libra Kitaplık ve Yayıncılık; İstanbul, s. 53

siyasetin de konuya artan bir şekilde ilgi duymasına yol açmaktadır. Diasporaların ulus-aşırı nitelikleri ve çevresini siyasi, kültürel ve ekonomik olarak etkileme ve dönüştürme güç ve potansiyelleri, onların ulus-aşırı siyaset tarafından araçlaştırılması girişimlerini de beraberinde getirmiştir. Şu halde gerek kendi organize birlikteliklerinden doğan güçleri gerekse de ulus-aşırı siyaset tarafından işlevsel bir mantıkla devreye sokulmaları diasporaların, giderek siyasileşen, ulus-aşırı ve uluslararası bir kavram olmasına yol açmaktadır. Böylece diasporanın eski dünya düzenindeki primitif psikolojik/ontolojik kavranışı, yerini, modern dünyada ekonomik, siyasi ve kültürel etkileme gücüne dayalı daha sofistike ve siyasi bir idrake bırakmıştır.

Çalışmamızın diasporaya ilişkin kavramsal ve olgusal temelleri açıklamayı amaçlayan bu başlığımı tıpkı başlangıçta olduğu gibi, Kim Buttler'dan bir alıntı ile sonlandırmak istiyoruz. Şöyle yazıyor Buttler: "Diaspora çalışmaları, çok ulusluluk, kimlik ve kültür, göç, hayali cemaatler ve bunun gibi konularda yapılacak daha sonraki akademik çalışmalara yön verecektir. Diaspora bilimi, açıkça tanımlandığı sürece; diğer tartışmalar içine dâhil olmaktan çok o tartışmalarla biçimlenebilir ve gelişebilir. Böyle tarihi bir anda çok ulusluluk gerçeği; diaspora çalışmalarına hakkettikleri yeri vermenin zamanının geldiğinin bir göstergesidir."⁴¹

2. Diasporanın Sınıflandırması

Diasporaların sınıflandırılması konusunda üzerinde uzlaşmış bir model bulunmamakla birlikte genel olarak kabul görmüş bazı önermeler mevcuttur. Mevcut sınıflandırmalar ise temelde kimliksel ya da niteliksel olarak ifade edebileceğimiz iki başlık altında toplanmaktadır.

Bununla birlikte diasporaların sınıflandırılması içsel boyutu da olmakla birlikte daha ziyade diasporaya dışarıdan bakışın bir sonucudur. Açarsak, diasporayı analiz eden, onun röntgenini çekmeye çalışan bir çabanın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada diasporayı bilimsel amaçlarla, ekonomik-siyasi işbirlikleri olanaklarını tespit etmek amacıyla merceğe alan çalışmalar; mesken veya köken ülke olarak devletlerin diasporalara karşı benimseyeceği anlayışı ve politikayı belirlemek

⁴¹ Butler, Kim, (2001), a.g.e., s. 197

için yaptıkları çalışmalar ve tabii ki, yasa-dışı yapılanmalar ile istihbarat örgütlerinin yaptıkları çalışmalar bu çerçevede ele alınabilir.

Öte yandan belirttiğimiz gibi, diaspora açısından sınıflandırma daha ziyade dışsal bir mevzu olmakla birlikte, içsel bir boyutu olduğu da açıktır. Diasporanın niteliksel bakımdan homojenleştiği, karakteristik olarak bir veya birkaç başlık altında tanımlanabildiği, bir örüntü (pattern) sunan diaspora örneklerinde, dışsal analizlerin ve çalışmaların benzerlerinin içsel olarak da gerçekleştirilebilmesi mümkündür.

İktidar üretecek hiyerarşik programlar veya yapılara neden olmadığı sürece bu, bir anlamda diasporanın kendi özniteliklerinin farkına varmasına ve dolayısıyla diasporik bilinç oluşturmaya ve yanı sıra kendi imkân, fırsat ve potansiyellerini tespit edip anlamlandırmasına yardımcı olabilir.

Bu başlık altında diasporaların sınıflandırması ve dolayısıyla da anlamlandırılması için kullanılabilecek modellerden bazıları; Kaur ve Hutnyk gibi⁴² pek çok akademisyenin çalışmalarında kullandığı Cohen'in diaspora sınıflandırması, Michel Bruneau'nun sınıflandırması ve Kim Butler'ın sınıflandırmasıdır. Bunlar, diaspora çalışmalarında pek çok eserde karşılaşılan sınıflandırmalardır bu başlık altında bu üç sınıflandırmaya yer verilecektir.

Sınıflandırmalardan ilki olan Cohen'in sınıflandırmasında diaspora, beşe ayrılarak açıklanmaktadır.⁴³ Cohen'in pek çok meslektaşı tarafından da kabul gören bu sınıflandırmasına göre diasporalar; trajedi (victim/refugee) diasporası, kolonyal (imperial/colonial) diaspora, emek (labour/service) diasporası, İş (trade/business/professional) diasporası, post-modern (cultural/hybrid/post-modern) diaspora olmak üzere ayrımlanmaktadır.⁴⁴ Cohen bu tanımlamalarını açıklarken az önce de ifade ettiğimiz gibi diasporayı bir çiçek, bir bitki gibi ele almakta ve yaptığı sınıflandırmaların içerisine de bu çerçevede oluşturduğu bir kavramlaştırma ile yerleştirmektedir.

Buna göre, trajedi diasporası; 'bahçıvanlar' tarafından yerinden yetiştiği yerden 'sökülmüş', 'koparılmış', 'sürgün edilmiş' bitkilerle özdeşleştirilmektedir ki bu

⁴² Kalra, S. Virinder; Kaur, Raminder; Hutnyk, John (2005) s.g.e., s. 12

⁴³ Cohen, Robin (1997) Global Diasporas: An Introduction, Rotledge; Birleşik Krallık, s. 178

⁴⁴ Cohen'in yaptığı diaspora tasnifinde kullandığı sözcüklerin tercümesinde diaspora ve göç çalışmalarına ilişkin literatür bilgisi doğrultusunda en uygun karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır.

durumdaki belirleyici karşılıklar sürgün edilmek, soykırıma uğratılmak, etnik temizlik ve sürgün edilmektir. Cohen bu kapsamdaki diasporalara örnek olarak Yahudiler, Afrikalılar, Ermeniler, İrlandalılar, Filistinliler'i vermektedir.

Kolonyal diasporalar; Antik-Yunan'daki anlamını karşılayan biçiminde ekimin tohumların savrulup dağılmasıyla gerçekleştiği bir kavramsal çerçeveye denk düşmektedir. Tıpkı Yunan'da ve Roma'daki gibi anayurttan (polisten) ayrılanların oluşturduğu diasporaları tanımlamaktadır. Bu tür diasporalara örnek ise Antik-Yunanda yaşayanlar, Britanyalılar, Ruslar, İspanyollar, Portekizliler, Hollandalılar verilebilir.

Emek diasporaları ise; Cohen'in gözünde nakil (transplant) işlemi ile özdeşleştirilmektedir. Buna göre işgücü diasporaları tıpkı bir bitkinin yerinden kökleri ile çıkartılıp bir başka yere ekilmesinde olduğu gibi, naklin başarı ihtimalinin çevresel ve içsel koşulların birbirleriyle etkileşimine çok bağlı olduğu bir diaspora türüdür. Buna göre diasporanın mesken ülkenin toplumsal yapısı ve sistemine ne derece uyum sağladığı, mesken ülkenin diasporaya karşı nasıl tepki verdiği işgücü diasporalarının varlık kazanmasında etkilidir. Bu diasporaların en bilinenleri, Hintler, Çinliler, Japonlar, Sikhler, Türkler, İtalyanlardır. Ayrıca bu noktada Türklerin genel bir algı olarak işgücü diasporası olarak kabul edildiği belirtilmelidir.

İş diasporaları ise; 'bitkilerin' aşılama, bölüp ekme, dökülenlerden yetiştirme gibi metodlarla 'katmanlaştırıl'masını örnek almaktadır. Buna göre ticaret, iş ve profesyonelleri çeken fırsatlarla belirlenen diasporaların her biri kendi içerisinde katmanlar halinde oluşabilen bir yapıyı yansıtmaktadır. Bu örnekte diasporalar genellikle tüccarlar, girişimciler arasında bu tip diaspora çok yaygın bir durumdur ve diasporanın burada köken ülkeden ayrımı gibi bir durum söz konusu değildir. Anavatanla doğrudan ve formel bir bağlantı mevcuttur. İş diasporalarının örnekleri olarak ise, Venedikliler, Lübnanlılar, Çinliler, Hintler, Japonlar gösterilebilir.

Son olarak post-modern diasporalar. Cohen'e göre, meyveler, çiçekler arasında yeterli tozlanma olmazsa yetişemezler ve bu gibi durumlarda meyvenin yetişebilmesi için bazen tozlanmanın çeşitlendirilmesi gerekebilir. Nihayetinde doğada bu iş su, rüzgâr ve böcekler tarafından çeşitlendirilmektedir. İşte burada diasporaya döndüğümüzde ise göç dalgaları tozlanmanın eşleniği olarak ortaya

çıkmaktadır. Göç akımlarının sürekli yenilenen ve yenileyici niteliği hem köken hem de mesken ülkelerde meydana gelen değişimlerin etkisindeki kültürel unsurların taşınımını sağlamaktadır. Buradaki tanımlama ulus-aşırılışama ve küreselleşme ile oluşturulan ağlar ve bağlara vurgu yapmaktadır. Cohen'e göre bu tip diasporaların en bilinen örnekleri ise, Karayıblılar, Çinliler, Hintlerdir.

Diğer taraftan Michel Bruneau⁴⁵ ise diasporaları dört kategori üzerinden ele almaktadır. Bruneau'nun sınıflandırmasına göre diasporalar; girişimcilik, politika, din veya etnisiteye referans yapan temel ayrımlara sahiptir.

Buna göre Bruneau da girişimcilik ile tanımlanan diasporalar bir girişimci havuzu etrafında şekillenmektedir. Girişimcilik bu tipte yeniden üretimin bir merkezi olarak yer alır. Bu diasporalar daha ziyade kolonizasyon ve emperyalist akımlarla ortaya çıkmaktadır. Çin'in Güney Doğu Afrika'daki faaliyetleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Bruneau'ya göre bu tür diaspora yapılanmasında dinin pek bir etkisi yoktur. Zira din pek çok nedenden dolayı bölen bir yapıdadır. Bruneau bu diasporanın en önemli örnekleri olarak Çin, Lübnan ve Hint diasporasını vermektedir.

Politika ile tanımlanan diasporalar ise, siyaset etrafında örüntülenen bir yapıdır. Bruneau'ya göre bu tür diasporaların oluşumu köken ülkenin bir dış güç tarafından zaptedilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu diasporanın mensuplarının en büyük arzusu ve tutkusu bir ulus-devlet kurabilmektir. Politik bağlamlı diasporanın en önemli ve bilinen örneği Filistin diasporasıdır.

Din referanslı diasporalardaysa tüm kümelenme ve örüntü din ve belirli bir dil etrafında olmaktadır. Yahudi, Yunan, Ermeni ve Asuri-Süryani diasporaları bu türden diasporalardır. Burada din monolitik ve kutsal metinlerin veya ayinlerin dili temel unsurdur. Bu tür yapılarda sinagog ve kiliseler, ulus-devletlerin ortaya çıktığı noktada güçlenmeye başlamışlardır.

Etnisiteye referans veren diasporalar ise, ırk ve kültür etrafında örüntülenmektedir. Bu noktada bir kimlik paylaşımı anlamında siyahi diasporası en önemli örnektir. Bu diaspora türünü diğerlerinden ayıran ilk unsur belirli bir topluma

⁴⁵ Bruneau, (2009) *Diasporas, transnational spaces and communities* içerisinde Bauböck, Rainer; Faist, Thomas (2009) *Diaspora And Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, Amsterdam University Press; Hollanda, Amsterdam, s. 39,40,41

veya coğrafi kökene dayanmamasıdır. Bu tipte diaspora bir hiyerarşi ve bütünlük arz etmez. Diasporadakiler daha serbest, gevşek yapıdadır ve örgütsel, yapısal bir biçimleri yoktur. Küçük topluluklar halinde dağılmışlardır. noktada diaspora ile yerli halk arasında evlilik benzeri temaslar olmasa da hakim kültürden alınanlar kültürel melezleşmeyi⁴⁶ yaratan mantığı oluşturmaktadır. Açıklananlar bağlamında denebilir ki, Amerika'daki siyahiler kendilerini Afro-Amerikan olarak tanımlamakta ancak bütünsel ve yapısal büyük bir organizma olarak hareket etmemekte, Amerikan toplumu içerisinde melezleşmenin örneği haline gelmektedirler.

Öte yandan bunların dışında Butler'ın makalesinde yer verdiği çok açıklanmamış ve kısa bir sınıflandırma daha vardır.⁴⁷ Buna göre diasporalar, esaret diasporası, sürgün diasporası, fetih diasporası, arza dayalı/seçilmiş göç diasporasıdır. Diaspora yazınının en önemli isimlerinden biri olan Butler'ın sınıflandırması kendi ifadeleri ile şu şekildedir:

“Esaret diasporası; köleliği kapsayan bu kategori, alıcı toplumun anavatana dönmeyi engellemede aktif bir rol oynadığı istem dışı yer değiştirmeyi ifade eder. Kölelik kelimesi yerine esaret kelimesi tercih edilmiştir çünkü bu kelime diaspora toplumunun göç etmesini engelleyen tüm kuralları ve uygulamaları kapsar. (...)Diaspora ve anavatan arasında sonradan meydana gelen ilişkiler bağların yeniden kurulmasına doğru yönlendirilebilir hatta sadece bu amaca hizmet edebilir.”⁴⁸

“Sürgün diasporası; sömürgecilik ve fetihler bazen tüm devletin ve milletin yok olmasıyla sonuçlanabilir. (...)Daha nadir görülen durumlarda ise kazanan devlet mağlup devletin vatandaşlarını kabul etmez ve onları diasporaya zorlar. (...)Bu ve diğer tür sürgünlerde, ayrılmanın sebepleri diğer mevcut koşulları da göz önünde tutarak düşünülmelidir. Bazı etmenler toplu sürgünlerde daha büyük bir etkiye sahip olabilir ve bu da politik bağlılık üzerine kurulmuş diasporalarda ayrılmaya sebep olabilir.

⁴⁶ Melezleşme konusunda daha fazla bilgi için bkz: Brinkerhoff, Jennifer (2009) Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement, Cambridge University Press; Birleşik Krallık, Cambridge, s. 55

⁴⁷ Brinkerhoff, Jennifer (2009) aa.g.e., s. S34

⁴⁸ Butler, Kim (2001) a.g.e., s. 200

Zorla veya gönüllü olarak meydana gelen sürgünler de (ise),⁴⁹ (...)diaspora ve anavatan arasındaki ilişkilerin türü anavatan koşullarında meydana gelen değişimlere ve bu değişimlerin sürecine bağlı olacaktır. (...)Zorunlu ve istemli göç arasında ayırım yapılır çünkü yurttan ayrılma türü etnik grupların kültürlerine bağlı kalmalarını ya da göç ettikleri toplum içinde asimile olmalarını etkileyebilir.”⁵⁰

“Göç diasporası; anavatandan kesin kopuş anlamına gelen bu tür, bireysel girişimlerin kümülatif sonucuyken yukarıda ayrıntılı olarak bahsedilen diaspora türleri tüm toplumun ortak kararlarıyla ilişkilidir. En basit bireysel biçimiyle göç, tek bir yere yapılan kalıcı bir yerleşim biçimidir; diaspora incelemeleri özellikle tek bir anavatandan farklı yerlere yapılan göçler üzerinde durur. Göçün en önemli sebebi kötü ekonomik koşullardır. (...)Diaspora analizlerinde üzerinde durulması gereken diğer bir noktada bu yeniden yerleşme türünün diasporanın yapısını nasıl etkilediğidir. Bir toplumun bir diaspora kimliği oluşturması ve gruplar arası ilişkiler kurması uzun zaman alabilir. Bu kısmi olarak, her ikisinin de fiziksel olarak 19. yüzyıldan bu yana var olmasına karşın anavatanları dışındaki İtalyanların ve İrlandalıların neden ancak kısa bir zaman önce kitaplarda diaspora olarak adlandırıldığını açıklar.”⁵¹

“Fetif diasporası; güçlü anavatanın kendi siyasi ve ekonomik kontrolünü ve bu süreçte kültürünü dayatmak için kendi yurttaşlarını diğer kişilere gönderdiği, bir fetih biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Bu diaspora biçimine örnek olarak Osmanlıları ve Romalıları verebiliriz. (...)Modern çağda sömürgecilik ve imparatorluk anayurttaki vatandaşları dünyanın çeşitli yerlerine yeniden dağıttı, meydana gelen birimlerin birbirine olan bağımlılığı konusundaki temel iletişimi sağlama sorumluluğunu da merkez yönetim bölgesi üstlendi. İmparatorluk gücü genelde maddi kaynakların kontrolü ile sağlandığından, birçok imparatorluk bir ticaret diaspoarası türü olarak düşünülebilir.”⁵²

Görüldüğü üzere diasporaların sınıflandırılması hususunda üzerinde uzlaşmaya varılmış bir düşünce olmamakla birlikte Cohen ve Butler'ın

⁴⁹ Butler makalesinde diasporanın kaynağı olarak gönüllü göç ile zorla göçü ayırmakta bunun üzerine değerlendirme yapmaktadır.

⁵⁰ Butler, Kim (2001) a.g.e., s. 200,201

⁵¹ Butler, Kim (2001) a.g.e., s. 201.202

⁵² Butler, Kim (2001) a.g.e., s. 202,203

sınıflandırmalarının pek çok araştırmacı tarafından veri kabul edildiği söylenebilir. Ancak belirtmek gerekir ki, diasporanın ne şekilde sınıflandırıldığı öncelikle ona hangi yaklaşım (klasik/modern) perspektifinden bakıldığına ilişkin bir sorundur. Zira diaspora yaklaşım bağlamımız ona ilişkin araştırma ve değerlendirme amaçlarımızı belirleyecek, elde ettiğimiz sonuçları analiz edeceğimiz bilgisel ve yöntemsel çerçeveyi tayin edecek ve diasporaya ilişkin elde ettiğimiz sonuçlardan yaptığımız çıkarımları etkileyecektir.

Bu bakımdan diasporaların sınıflandırmasında, hangi diaspora grubu veya gruplarını inceleyeceğimiz, hangi zaman aralıklarına bakacağımız, hangi sebep ve sonuç ilişkilerini ele alacağımız ve sorularımızı hangi yaklaşım bağlamında özelleştirip, sınırlandıracağımız gibi somut unsurlar önemli hale gelmektedir. Diğer bir ifade ile diasporaları sınıflandırmak için öncelikle kabul ettiğimiz bir anlayış, buna göre belirlenmiş yöntemlerimiz ve yine buna göre karar verdiğimiz sorularımız ve amaçlarımız olmalıdır.

Diasporaların sınıflandırması, modern diaspora kavramının ve olgusunun halen şekillenmekte olmasına paralel olarak gelişim göstermektedir. Neticede Butler'ın da dediği gibi; "Açıktır ki diasporalar kolaylıkla basit kategorilere ayrılmayacak kadar karmaşık yapılara sahiptir."⁵³

3. Diasporanın Temel Parametreleri

Bir önceki başlıkta farklı yaklaşımlar çerçevesinde tanımını ve kapsamını ortaya koymaya çalıştığımız diasporanın bir dizi temel bileşenin bir araya gelmesi ile anlam kazandığını ve görünür hale geldiğini ifade etmek, yanlış olmaz. Diasporanın klasik yaklaşımların etkisinden kurtularak modern ve daha serbest bir yapıya kavuşmasının tabandan gelen bir taleple küreselleşme ikliminde filiz vermesi, tesadüf değildir. Bu bağlamda modern diasporanın temel parametreleri olarak tespit ettiğimiz göç, ulus-aşırı, vatandaşlık-entegrasyon, kimlik-diasporik bilinç, organizasyon-mobilite ve anavatan öğelerinin içeriğini incelemek; bunların küreselleşmeyle nasıl etkileşime geçtiklerini ve ulus-aşırının inşasına katkı

⁵³ Butler, Kim (2001) a.g.e., s. 203

yaptıklarını anlayabilmek önemlidir. Bu başlıkta diaspora kavramını ortaya çıkartan temel etmenlere ışık tutmak amaçlanmaktadır.

3.1. Göç

Göç, yeni ortaya çıkmış bir kavram veya farkına yeni vardığımız bir fenomen değildir. Varlığımızın ve doğamızın bizi başından beri takip eden ayrılmaz bir parçası, medeniyetimizin iz düşümüdür. Zira Koçdemir'in de ifade ettiği gibi; "tarihsel sürece bakıldığında rahatlıkla anlaşılabilen üzere insanlık tarihi göçlerin tarihi olarak da yazılabilir."⁵⁴ Göçü tetikleyen şey, zaman ve koşullar içerisinde gereksinimlerin karşılanamaz hale gelmesidir. Soyut veya somut, ihtiyaçların karşılanamaması canlı organizmayı da harekete geçiren evrensel bir dürtüdür. Bu haliyle, bağıl bir fenomen olarak ifade edebileceğimiz göçün, özne insan tarafından fark edilerek tanımlanması ve anlamlandırılması ile birlikte insanileşmesi ortaya çıkar. Giderek daha da görünürleşen ve şeffaflaşan göç, iradi bir olgu olarak açıklanmaya başlanır. Böylece göçün toplumsal bir hüviyete bürünmesi de kaçınılmaz hale gelir ki, bu, aynı zamanda, göçün politikleşmeye de başladığı noktadır.

Milli/ulusal ekonomilerin doğmaya başlamasıyla ilk nüvelerini görmeye başladığımız ulus devlet, kapitalist pratiğin yarattığı bir form olarak her şeyi yeniden tanzim eder. Elbette göç de süreçle birlikte yeniden ele alınır. "Toplumların yapısal değişikliğinin itici gücü olan sanayi devrimi ile doğan yeni iş imkânları ve yeni sanayi faaliyetleri, tarım ve imalat kesimini birbirinden tamamen ayırıp imalat sanayinin kentlerde ve eski yerleşim yerlerinde yoğunlaşmasına neden olurken yatay sosyal hareketliliği de etkilemiştir."⁵⁵ Böylece göçün iktisadi açıklamalara kaynaklık eden çevreden merkeze doğru akışı başlamıştır. Uzunca bir süre kurulan bu çevre-merkez atımlı göç ilişkisi boyut değiştirerek devam etmiş ve nihayet mekân ölçüsü ulus devlet olarak alındığında, içsel bir süreç olmaktan çıkmıştır. Bu noktada uluslararası bir olgu haline gelen göç, her ne kadar kültürel veya sosyal kaynaklı

⁵⁴ Koçdemir, Kadir (1999) Yeni Bin Yılım Derdi Göç ve İltica, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 423, İçişleri Bakanlığı Yayınları; Ankara, s. 86

⁵⁵ Üner, Sunay (1974) Kırsal Yapıda Değişme ve Kırdan Kente Göçler, *Türkiye' de Nüfus Sorunu Semineri*, Antalya, s. 9

versiyonlarında ya da yorumlanış ve tasniflerinde çeşitlilik olsa da ‘egemen’ siyasetin ve iktisadın zihnindeki çevre-merkez eksenli mantığını korumuştur.

Öte yandan, bu dönemde ve sonrasında göçü açıklamaya çalışan başka yaklaşımlar da bulunmasına karşın⁵⁶, çevre-merkez kuramı, özellikle 1980’lere kadar talep kontrollü göçün alıcısı konumundaki Batı tarafından, kendi ideolojik belirlenimlerini kabul ettirecek bir enstrüman olarak kullanılmıştır. Nitekim II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanmanın başlamasıyla yoğun işgücü göçleri yaşandığı dönemlerde, talebin hükmü ile belirlenen bir piyasa elemanı olarak görülen göç; işgücü üzerinden okunmuş ve periferideki yapıcı etkileri sınırlı kalmıştır.

“1950 sonrası süreçte, 1955-1960 dönemi hariç az gelişmiş bölgelerden daha fazla gelişmiş bölgelere giderek artan biçimde bir göç akımı olduğu açıkça görülmektedir. Asıl hızlanmanın ise 1960 sonrası dönemde başladığı görülmekte olup, bu döneme kadar binlerle ifade edilen ve bazı dönemlerde tersine bile olan göç akımı, daha fazla gelişmiş bölgelere yönelen Milyon rakamları ile ifade edilir biçime dönüşmüştür. 1950-1955 döneminde 315 Bin olan net göç akımı 1960-1965 döneminde 3 Milyonun üzerine çıkarken, dünya ekonomisinde büyümenin ve gelişmenin hız kazandığı 1960-1970 döneminde 6 Milyonun üzerinde gerçekleşmiştir.”⁵⁷

Fakat nihayet Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası liberal demokratik sistemlerin yaygınlaşması ve kapitalizmin bu yaygınlık üzerinden sermayenin dolaşımı ve ticaretin uluslararasılaşmasına koşut şekilde küreselleşmeyi harlamasıyla, talebin ve siyasetin karakteristiğini bozan yeni bir dönemece gelinmiştir. “1970’li yıllarla birlikte başlayan bu süreç; ekonomik krizin yanı sıra yeni gelişen üretim teknolojilerinin gerektirdiği işçi profiline de değişmesi, işgücü kaynaklı kitlesel insan hareketlerini sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır. Özellikle de Doğu Avrupa ve bunun ardında kalan daha geniş Asya coğrafyasında meydana gelen

⁵⁶ Merkez-çevre kuramında sonra geliştirilen ve uluslararası ilişkiler kuramı çerçevesinde yapılan göç sistemleri kuramı ve küreselleşme ile önemi artan kişiler ve/veya gruplar arası networkleri konu edinen ilişkiler ağı kuramı göçün belirli noktalarına odaklanan kuramlardır. Bu bakımdan göç araştırmalarında sağlıklı bir teorik anlayış edilmesi için itme-çekme kuramı, merkez-çevre kuramı, göç sistemleri kuramı ve ilişkiler ağı kuramının birlerini tamamlayıcı şekilde kullanılması önemlidir. Bu çalışma dahilinde bahsedilen tüm kuramların kazandırdığı bilgi birikimi kullanılmakla birlikte, bu noktada merkez-çevre kuramı öne çıkartılmıştır.

⁵⁷ Bakırtaş, Tahsin (2012) Küresel Gelişme Modelinde Uluslararası Göç Olgusu ve Yansımaları, *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt. 4, Sayı. 2, s.242-243

değişimlerin de tetiklemesiyle, 1990 sonrası dönemde yeni bir ivme kazanan”⁵⁸ “uluslararası göç hareketleri, son elli yılda beş kıtayı etki alanı içine alan, değişik faktörlere dayanan, ulus kavramını sorgulamayı sürdüren, demografik açıdan Milyonlarca insanı kapsayan bir süreç”⁵⁹ haline gelmiştir. Nitekim göçün, “ekonomik büyümenin yeniden hız kazandığı 1985-2005 döneminde yeniden sıçrama gösterdiği görülmektedir. 1985 yılında az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere yönelen net göçmen sayısı 5 Milyon 643 Bin kişi iken, bu sayı 2005 yılında 17 Milyon 450 Bin kişiye çıkmıştır.”⁶⁰

Bu andan itibaren gelişmiş merkez ülkeler, göçmen akınına karşı bazı yapısal ve geçici çözümler üretmeye başlamışlardır. Bunların en bilinenleri; artırılmış sınır kontrolleri, uluslararası göçmenlik anlaşmaları, kitlesel-kalifiye olmayan üretimin gelişmekte olan ülkelere kaydırılması, vatandaşlık hukukunda yeni düzenlemeler, kültürel ve ırksal ayrılıkların bir politika olarak körüklenmesi yoluyla toplumsal baskı yaratılması olarak sayılabilir.

Öte yandan 1970’lerle birlikte başlayan göçün konjonktürel zorunlu dönüşümü, siyasi-ekonomik ve sosyal bazı anlayış ve yaklaşım değişikliklerini de beraberinde getirmiştir. Bu andan itibaren göç, öznesi ile ilişkisi içerisinde niteliksel ve niceliksel bir dönüşüm de yaşamış, yarattığı dikkate haiz azınlıklar kanalıyla siyasetin gözünde edilgen nesne durumundan özne/nesne durumunu yansıtan düalist bir kavrayışa sıçramıştır. Diğer bir ifade ile ulus devlet ve modernizmin parça bütün ilişkisini analitik bir çerçevede kuran bağıl yapısına ve egemen iktisadi-siyasi rutinin merkez-çevre gereksinimlerine uygun biçimde araçsallaştırılan göç; küreselleşme, post-modernizmin yükselişi ve çevre içerisinden yeni merkezlerin çıkmasıyla birlikte, çok yönlü, yadsınamayacak toplumsal bir faktör ve katalizör olarak yeniden doğmuştur. Artık göç yeni kavranışı itibarıyla “toplumsal değişimin neden olduğu, varoluşun her boyutunu etkileyen ve kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren kolektif bir süreç ve eylemdir.”⁶¹

⁵⁸ Samur, Hakan (2008) Avrupa Birliği’nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi Cilt:5, Sayı: 2*, s. 2

⁵⁹ Unat Abadan, Nermin (2006) *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul, s. 19

⁶⁰ Bakırtaş, Tahsin, a.g.e., s. 258

⁶¹ Castles, Stephen; Miller Mark J. (2008) a.g.e., s. 29-30

Şüphesiz ki göçün kazandığı yeni tanım içerisinde bilişim, üretim ve hizmet teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmelerin etkisi büyüktür. Konumuzla bağlantılı olarak bakarsak, teknolojinin, insanların birbirleri ile olan iletişimlerini kesintisiz, anlık ve daha iyi hale getirdiği, ayrıca tüm insanları fakat özellikle de göçmenleri kendi içlerinde ve köken ülkelerinde bıraktıkları insanlarla somut mekân dışındaki bir alanda buluşturan, birleştiren ve mobilize eden ulus-aşırı ağlar/bağlar yarattığı görülmektedir. Bu sayede, göçmenler bugün köken ülkelerindeki yakınlarının yaşamlarına etkileşimli bir biçimde dâhil olabilmekte, günlük yaşam rutini içerisinde farklı duygu durumlarını ve düşünceleri onlarla eş-anlı olarak deneyimleyebilmektedir.

Mesken ve köken ülke arasında iletişim kanallarının gelişimi sayesinde hızlanan etkileşim, göçmen üzerinden açılan kanalları (ağlar/bağlar) kullanarak mesken-köken ve köken-mesken doğrultulu taşımalara olanak sağlar. Karşılıklı ve etkin şekilde gerçekleşen taşımalar “göç veren ve alan ülkeler arasında sadece göçmenlerin değil, fakat aynı zamanda malların, bilginin, sembollerin ve kültürel pratiklerin de kapsandığı döngüsel bir değişime yükselme sağlarlar.”⁶² Enformasyon sayesinde gelişen informel kanallar ise “kişisel ilişkileri, aile ve kalıplarını, arkadaş ve cemaat bağlarını, sosyal ve ekonomik konularda karşılıklı yardımlaşmayı kapsar. Bu tür bağlantılar bireyler ve gruplar için hayati kaynakları sağlar ve ‘sosyal sermaye’ olarak da düşünülebilir.”⁶³ Fakat hemen belirtelim ki, göçmenlerin teknolojik imkânlar kullanarak köken ülkeleriyle kurdukları etkileşim daha çok makro düzeyde gerçekleşmektedir. Yani göçmenlerin kurdukları bağ daha ziyade tek taraflı ve enformatik bir bağdır. Anavatanın siyasi, ekonomik ve kültürel gündeliğine yönelik bir bilgilenme ve pasif entegrasyonu içerir. Gerçek mekândaki, ‘yaratılmış’ bir anavatan imajınasyonudur. Köken ülkedeki ‘geride kalanlarla’ kurulan ilişkiler ise genel itibarıyla daha zayıf ve seyrek. Bu tip bir makro etkileşim ile göçmenlerin “anavatanları ile bağları zamanla güçlenmekte ve coğrafi olarak ayrı ülkelerde yaşasalar bile zihinlerinde aynı anda iki ülkede yaşayabilmektedirler.

Elbette bu gelişmelerin hepsi iki taraflıdır. Nasıl ki göçmenler geldikleri ülkede yaşanan gelişmeleri daha yakından takip ediyorlarsa, geride kalanlar da aynı

⁶² Faist, Thomas (2003) a.g.e., s. 31

⁶³ Castles, Stephen; Miller Mark J. (2008) a.g.e., s. 37

şekilde onların günlük hayatlarını daha yakından izleyebilmektedirler. Bu aynı zamanda, göç edilen ülkeden kazanılan insani sermayelerin de daha kolay şekilde transfer edilmesini sağlar.”⁶⁴ Böylece sosyal sermayenin de devreye girmesiyle göç, enformasyon ve transportasyonun taşıdığı alüvyonlar, örülen ağlar ve aktarılan bağlar yardımıyla sınırlar ötesinde ulus-aşırı alanları yaratırlar. “Uluslararası boyutta gerçekleşen göçler bağlamında, bireyin kültürel, politik, sosyal, ekonomik ve eğitimsel geçmişi ve deneyimleri göç ettiği ülkelerde uyum sağlamalarını güçleştirmekte ya da kolaylaştırmaktadır”⁶⁵ Zira “bir nüfus hareketi olan göç bir kültürden başka bir kültüre yerleşmektir. Çok yönlü bir olgudur ve insanlar üzerinde biyolojik ve psikolojik tesirler bırakır. Göç, geleneksel kültürle yeni ortam arasında bir köprü görevi yapar ve kültürün yapı taşlarını yerinden oynatır, yeni değerler ortaya koyar.”⁶⁶ Göçmen de göçün öznesi ve faili olarak gelenekselin modern içerisinde zuhur ettiği noktada ortaya çıkan son derece ağır sosyal yüklerin ve maliyetlerin hamalı olmak durumunda kalır. Bilhassa da çevre-merkez atımlı uluslararası göç söz konusu iken.

Geleneksel toplumda dayanışma mekanizması, benzeşme kavramı üzerinden kurgulanmıştır. Benzeşme ve paylaşma geleneksel toplumun belirleyici karakteristiği iken, modern toplumda farklılaşma aynı görevi görür. Geleneksel toplumlarda ortak değerler veya mekânlar üzerinden benzeşme yoluyla kurulan dayanışma bağları ve ağlarına karşılık, modern toplumda farklılaşarak işlevselleşen bir toplum ve devlet yapısı görülür. Geleneksel toplumda “özellik, kendi gücünün ve iradesinin ürünü olarak ‘var’ değildir; ‘var olmak’, büyük ölçüde, cemaat içinde ‘var olmaktır’. Seçilmiş bir ‘var olmak tercihi’nden çok, ‘apriori belirlenmiş’, bir bakıma toplum içinde ‘hazır bulunan’ var olma sanatından ve anlayışından söz edilir.”⁶⁷

Bununla birlikte yine “göçün getirdiği yalnızlık ve pek çok kültürel referans noktasının kaybı, kişileri, kısmen kendi kimliklerini onaylama ihtiyacı ile daha çok

⁶⁴ Öner Şirin, Aslı, a.g.e., s. 487

⁶⁵ Şahin, Cengiz (2001) Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, s. 63, <http://www.gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2001/2/2001-2-57-67-5cengizcahin.pdf> et:21.02.2013

⁶⁶ Balcıoğlu, İbrahim (2007) *Sosyal ve Psikolojik Açından Göç*, Elit Kültür Yayınları; İstanbul, s. 58

⁶⁷ Oktay, Cemil (2003) *Siyaset Bilimi İncelemeleri: Meşruiyet-Sınıflandırma-Kültür-Modernleşme*, Alfa Basım Yayım Dağıtım; İstanbul, s. 40

kendi ülkelerinden olanlarla birlikte olmaya itmektedir.”⁶⁸ Tüm bu koşullar altında göçmenlerin birbirleri ve köken ülkeleriyle temasa geçebilmelerini sağlayan enstrüman ise göçmen ağları ve göçmenler arası (sosyal) bağlardır. Formel ya da informel olabilen bu ağlar ve bağlar yardımı ile göçmen, hem mesken ülkesinde hem de köken ülkesinde yeni bir içtimai statü edinir. Böyle ağlar ve bağlar, göçmenlerin mesken ülkede iş ve ev ararken ya da topluma kabul edilme sürecinde veya bir statü edinme çabasında ihtiyaç duyup kullanabilecekleri sermaye olarak niteleyebileceğimiz sosyal sermayeyi yaratır. “Ayrıca yerleşme ve göç bölgesinde cemaat oluşumu sürecinde bir temel sağlar. Göçmen grupları kendi sosyal ve ekonomik altyapılarını geliştirirler. Bu nedenle göçmen ağları için aile ve cemaat, hayati öneme sahiptir.”⁶⁹

Fakat diasporarik bir bilince erişebilmek için bu türden mobilizasyon pratiklerine geleneksel bir kültürün uzantısından ziyade modern toplumun içerisindeki bir birey olarak katılmak gerekmektedir. Zira modern diasporanın öncelikli hasletlerinden biri adaptasyondur. Bu bakımdan göçmen ağlarına katılım ve göçmenler arası bağlar kurmak, kolektif bilinç üretme perspektifinde düşünülmelidir. Burada kolektif bilincin kazandığı anlam; adaptasyonun da belirleyeni rolündeki işlevsel, mobilize, tümevarımcı, demokratik ‘modern toplumsal’ ortaklıklardır. Nitekim diaspora da dahil her türlü üst yapılanma insan için vardır ve Kate Millet’in yıllar önce belirttiği gibi; “kişisel olan politiktir”. Bu nedenle benzeşmelerin yaratacağı birliktelikler ve dayanışma, diasporalar içerisinde sembolik bağlar egemen olduğundan, sosyal dokuyu oluşturmak dışında daha üst bir rol üstlenmemelidir.

Diasporalar kolektif mantıkla alt-yapı motivasyonları üzerinden pek çok tarafın somut çıkarlarını maksimize etmeye çalışır. Diasporanın varlık gayesi; öncelikle göçmenlerin ve diasporanların kendileri, sonrasında ise onların köken ve mesken ülkeleri için yakınlaştırıcı, refah artırıcı, barıştırmacı ve demokratikleştirici rol oynamaktır. Bu nedenlerden dolayı diasporaların etkili bir baskı grubuna dönüşebilmesi, öncelikli olarak göçmen kitlesinin ve göçün karakteristiğinin analiz edilmesine bağlıdır. Göçmen ağları ve göçmenler arası bağlar ile ulus-aşırı

⁶⁸ İçduygu, Ahmet vd. (2012) *Kentler ve Göç: Türkiye-İtalya-İspanya*, Derleyen Ahmet İçduygu, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul, s. 211

⁶⁹ Castles, Stephen; Miller Mark J. (2008) a.g.e., s. 37-38

ağlar/bağlar sayesinde sağlanan alt-yapısal bütünlük ve sosyal doku, etkin ve etkili bir diaspora inşa edilmesi için çok önemlidir.

Göç ve diasporaya ilişkin buraya kadar olan takibimizin ve irdelemelerimizin maksadı, bu iki mefhumun birbiri ile ilişkisini bir bütünsellik içerisinde alımlayabilmektir. Bu anlamda göçü; diasporanın yalnızca bir ana bileşeni değil, fakat aynı zamanda dinamik yapısı dolayısıyla onun toplumsal devinimine ve bütünsellik eşiğine hareket kazandıran, öz kütlesi olan bir etmen olarak değerlendirmek gerektiği görülmektedir. Zira göç, dışsallaştırma ve nesnelleştirme aşamalarına yaptığı yükleme ile diasporanın yeni bir toplumsal gerçeklik olarak açılımının başlangıcındaki büyük patlama gibidir. Zaten ulus-aşırı sızramaları ve uzam dışı soyut alanları yaratan da göçün bu dinamik, akışkan ve tetikleyici karakteristiğidir.

3.2. Kimlik ve Diasporik Bilinç

“Oscar Wilde, bulmaca gibi bir iddiada bulunmuştu: Çoğu insan başka birisidir. Bu söz onun ölçüsüz sözcük oyunlarından biri gibi görünse de, Wilde'ın bununla ilgili savunusu oldukça inandırıcıydı: İnsanların düşünceleri başkalarına ait kanaatleridir, yaşamları taklittir, tutkuları alıntıdır.”⁷⁰

Kimlik için insanın var olma sürecinin sürekli bir biçimlenişidir denebilir. Benlik olarak adlandırdığımız öz-bilinç kendisini tanımlamak, konumlandırmak ve anlamlandırabilmek için işe çevresini tanımlamak, konumlamak ve anlamlandırmakla başlar. Yani kimlik, bir öz-bilinç ve ona koşut bir öteki eşliğinde inşa edilir. Kendimizi farklı hissetme, ayırma ihtiyacı ile onaylanma ve kabul görme arzusu bizi buna sürükler. Öteki kavramı, henüz daha yaşamın ilk dönemlerinden itibaren anne-çocuk arasındaki bağlaşımla birlikte şekillenmektedir.⁷¹

⁷⁰ Sen, Amartya (2006) *Kimlik ve Şiddet: Kader Yanılsaması*, Çev: Ahmet Kardam, Henkel Yayınları; İstanbul, s. 15

⁷¹ Freud bu durumu oklu kirpi fenomeni ile ilişkilendirmektedir. Buna göre; anne ve bebeği arasındaki ilişki insanın sahip olduğu tek gerilimsiz, bütünlüklü ve tüm bir yaşam boyunca bilinç-dışı şekilde tekrarı aranan ilişkidir. İnsan anneden ayrıldıktan sonra bu ilişki bozulur ve artık çocukluktan ölene dek bu gerilimsiz ilişkiyi tekrar gerçekleştirmek güdüsüyle annenin yerine koyacak yeni kişiler, nesnelere veya düşüncelere arayışına girer. Konuya ilişkin bir yazı için; <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikaldetayv3&articleid=885742> (et: 21.12.2012)

Söz konusu ilişki, ucu ötekenden ötekileştirmeye ve yabancı düşmanlığına dek uzanan bir korunma içgüdüsünün temel besleyenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Zira dimağımızda benlik-kimlik ile sahip olma kavramlaştırmaları ve hisleri arasındaki örüntü ilk kez, anneye bağımlı olunan dönemlerde şekillenerek bilinç-altının oluşumunda önemli roller üstlenmektedir. “İyi ve kötü algılamasında öteki ya da yabancıyı 'kötü' lanse ederek kendini 'iyi' olanla özdeşleştirmeyi ifade eden bu yaklaşım, annesinden ayrılan çocuğun iyi anne imajını bozmamak için dış dünya ile tanıştığında olumsuzlukları anneye değil de yabancılara bağlaması ile benzeştirilmektedir.”⁷²

Bu anlamda Erikson'a göre; “kimlik duygusu, bedeninde kendini evinde hissetme, nereye doğru gidiyor olduğunu bilme ve kendisi için önemli olan insanların onu kabul ettiği duygusudur... tüm yaşam boyunca gelişir ve değişir.”⁷³ Bu doğrultuda “insanlık tarihinin başlangıcında her insan grubu kendine özgü bir kimlik duygusu geliştirmiştir... Erikson her grubun, gerçek insan kimliğinin tek sahibinin kendileri olduklarına emin olduklarını varsayıyordu. Bu şekilde, her grup bir yalancı tür haline geliyor, diğer gruplara karşı üsttenci bir tavır takınıyorlardı.”⁷⁴ Nitekim “seçilmiş olma yanılsamasını pekiştirmek üzere, her kabile kendisi için ilkel zamanlarda bir yaratılış mitolojisi, sonraları yaratılış tarihi benimsemişti: Bu şekilde belli bir ekolojiye ve belli bir ahlâka sadakat garanti edilmiş oluyordu. Diğer bütün kabilelerin nasıl yaratıldıklarını bilmiyorlardı, ama mademki vardılar, o halde, olumlu kimliklerinin rahatsız edici olsa da gerekli karşıtları olan olumsuz kimliklerin yansıtılacağı perde işlevini görebilirlerdi.”⁷⁵ Böylece öteki kavramı, toplumsallaşma eğitimi ve süreciyle birlikte, kişiliğimizin ve onun içkin olduğu kimliğimizin yönlendirici gerçek-gizli merkezi olarak bir onaylanma ve/veya ayırmsanma referansı biçiminde kavramlaşmış ve otomatikleşmiştir.

⁷² Rathzel, Nora (2002) *Developments in Theories of Racism, in The Evens Foundation, Europe's New Racism*, Berghahn Books; New York ve Oxford Aktaran Yılmaz Fatma (2008) *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*, USAK Yayınları; Ankara, s. 28-29

⁷³ Atak, Hasan (2011) *Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme*, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 3(1) http://www.cappsy.org/archives/vol3/no1/cap_03_08.pdf (et: 11.01.2013), s. 165-169

⁷⁴ Volkan, Vamık (2009) *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Çev: Medine Banu Büyükdal, Everest Yayınları; İstanbul, s. 4

⁷⁵ Erikson, Erik (1968) *Identity: Youth and Crises*, W. W. Norton; New York-ABD aktaran Vamık Volkan (2009), a.g.e., s. 262

Elbette burada kişisel açıdan bireyselleştirici ve ayrımlaştırıcı olan kimlik, toplumsal açıdan aynılaştırıcı ve kolektiviteyi inşa edici bir rol ve işlev üstlenmekte fakat yine bu ikili yapısı nedeniyle hem tikel hem de tümel anlamın yarattığı bir karışıklığa da yol açmaktadır. Mehmet Ali Kılıçbay, *Doğu-Batı* dergisinin *Kimlikler* sayısındaki makalesinde soruna ilişkin olarak kimliğin iki ana paradoksun kıskacında olduğunu yazmaktadır. Paradoksların ilki; kimliğin bir yanda istem dışı bir mensubiyeti, bir aidiyeti, bir aynılaşmayı gösterirken, diğer yanda doğası gereği bireysel bir talep olmak zorunda olmasından dolayı kendi kendisini bir tür sarmalın içine hapsederek imkânsızlıkla damgalamasıdır. “Daha açık olarak, parçanın bütünden itibaren tanımlanması ve bunun aynılık terimleri içinde yapılmak zorunda olması, bir'lere, birim'lere (unité) götürür; ama buradan birey çıkmaz.⁷⁶ Çünkü en basit tanımı içinde birey, diğerlerinden farklılaştığı ölçüde oluşur ve gelişir.”⁷⁷ Bu durumu ortaya çıkartan elbette ki büyük ölçüde geleneksel toplum ile modern toplum arasındaki farklardır. Neticede geleneksel toplumlarda yaşam algısı bireyden ziyade kolektif bir dayanışma üzerine kuruludur. Bu hayat mantığı içerisinde topluluk her yönden yüceltilir ve bu anlayış günlük davranış kalıplarından, toplumsal ve dini ritüellere, sosyal hiyerarşiye ve işbölümüne dek pek çok noktada vurgulanır. Bu nedenle geleneksel toplumlarda birey olma bilinci ve ben duygusu yerine biz duygusu ve kolektif bilinç vardır.

“İkinci paradoks daha az vahim değildir. Her özdeşlik alanı (identité, kimlik) öyle olmayana, öyle tasarlanmayana, yani öteki(leri)ne nazaran konumlandırılmak ve oluşturulmak zorundadır... Yani ne olunduğu değil, ne olunmadığı üzerine oturtulan, plânsız, her zaman yapay kalmaya, kurgulanmaya muhtaç olan sakat bir mimaridir. Öte yandan, kendi kimliğinin inşa aynası olan 'öteki' de zaten hem kendini negatif bir şekilde inşa etmiştir hem de bu 'kimlik cephesi' tarafından inşa edilmektedir ve elbette ki 'öteki', bu tarafı da inşa etmekte ve bu iş böyle sürüp gitmekte, sonuçta tüm

⁷⁶ Modernizmin yarattığı bir kavram olan birey (individual), indivisible yani bölünemez sözcüğünden türetilmiştir. Buradaki anlam bireyin toplumsal sistem içerisindeki en temel ve indirgenemez birim olduğudur. Dolayısıyla modernizmin modüler mantığı içerisinde toplum modeli, bireyi, tüm farklı boyutları ile ilk çıkış noktası olarak kabul eden bir anlayışa dayanmaktadır.

⁷⁷ Kılıçbay, Mehmet Ali (2003) *Kimlikler Okyanusu, Kimlikler, Doğu-Batı Dergisi, Sayı: 23, s. 160-161*

kimliksel tanımlar, birbirlerinin aynalarında hem kendilerini hem de diğerlerini inşa ederlerken, aslında hepsi birden tahrip olmaktadır”.⁷⁸

Kılıçbay’ın değindiği paradokslar, insanın birey olarak insan ve toplumsal nesne olarak insan olması şeklinde ifade edilebilecek iki farklı rolünden kaynaklanmaktadır. Paradoksların birbirini tahrip etmeleri aynı zamanda her tahriple değişim ve dönüşüme dayalı evrimsel bir yeniden inşayı da beraberinde getirmektedir. Zira hayat var olduğu sürece ‘tüm kimliksel tanımlar’ kendisini yeniden ve yeniden üretmeye mahkûmdur. Dolayısıyla kimlik duygusunun, kendiliğin inşası içerisindeki toplumsal ve çevresel koşulların belirleniminde, sürekli olarak şekillenen bir kavram, ucu açık bir süreç olduğu ifade edilebilir.⁷⁹ Bu nedenle kişinin hayatı boyunca kendisini kuşatan koşulların ve çevresinin sürekli değiştiğine tanık olması ve kendisinin de zaman içerisinde değişen çevre, ilişki biçimleri ve koşullara tepki vererek (ki bu tepkiler istek ve tercihlerimiz olarak tezahür ederler) istemli veya istemsiz sürekli değişmesi kaçınılmaz olacaktır.

Aslında bu noktada tercihlerimizin ne denli özgür iradeye dayandıkları önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır. Nitekim toplumsal eğitim ve öğrenme süreçleri içerisinde tercihlerimizin ve kararlarımızın ve hatta bunlara yol açan duygu ve düşüncelerimizin oluşumunda çevresel koşullar (içinde yaşadığımız dünya ve toplum) hâkim yön verici unsur olarak belirmektedir. Bu durumda bilgilerimizin tıpkı Wilde’in da anlatmaya çalıştığı üzere başkalarınca oluşturulduğu ve aktarım yoluyla bizlere geçtiği muhakkaktır ki bu durum, tercih ve kararların gerçekleşeceği alanı baştan sınırlandırmaktadır.

Nitekim modernizmin kurucularından olan Francis Bacon’ın bilgiye ilişkin sorunsalında da aynı düşünce ortaya çıkmaktadır. O yöntemli-ampirik bilgiden önceki bilgileri tanımlarken eski bilgiyi insanları yanlış biçimlendiren, yönlendiren bir hatalar zinciri olarak görerek dört farklı idolleştirme altında toplamış (Kabile idolleri, Mağara idolleri, Çarşı-Pazar idolleri, Tiyatro idolleri) ve aslında bireyin farklı unsurların etkisi ile inşa edilmekte olan bir olgu olduğuna vurgu yapmıştır.

⁷⁸ Kılıçbay, Mehmet Ali (2003) a.g.e., s. 160-161

⁷⁹ Toplumsal ortam ve çevre koşullarının kendilik inşası ve bunun kimliğin oluşumu üzerindeki yansımaları hakkında Füsün Çuhadaroğlu’nun *Türk Psikiyatri Dergisi*’nde yayınlanan makalesi oldukça önemli bilgiler içermektedir. Çuhadaroğlu Çetin, Füsün (2001) Kendilik Patolojisi Belirtisi Olarak Kimlik Kargaşası, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(4), s. 314

Yani Bacon bir bakıma, bilimsel gerçek bilgiye dayalı toplum arayışında birey hangi (koşullar altında üretilen) bilgi ile yetişirse inançları ve düşünceleri de o çevrenin yarattığı doğrular, yanlışlar ve yargılar çerçevesinde oluşmaktadır sonucunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla özgür olduğu söylenen tercih ve kararlar aslında bir bakıma maruz kalınan süreçlerin olasılık hesabı dâhilindeki muhtemel sonuçlarıdır denebilir. Bu nedenle kimliklerin kişinin özgür iradesine bağlı olarak ortaya çıktığı iddiası, gerçeği tam olarak yansıtmaz. Zira irade aslında inşa edilir ve ipotek altındadır.

Kimliğin oluşması sürecindeki bu tespit bizi önemli bir kavram olan kimlik biçimlenmesi kavramına götürür. Kimlik biçimlenmesi, kimliğin oluşumu sürecinin dinamik olarak yapılandığını ve kimliğin sürekli olarak çevre ve koşulların etkisiyle şekillendiğini belirtir. Yani kimliğin biçimlenmesi, insanın içsel arzuları ve bilinç-altı dürtüleri ile gerçek hayatın koşulları ve olanaklarının karşı karşıya gelmesi neticesinde olur. Bu bakımdan dinamik bir çevrede, dinamik koşullar altında sürekli bir devingenlik içerisinde bulunan kimliğin insanlık haline içkin bir ‘süreç’ olarak görülmesi çok da yanlış olmayacaktır. Nitekim kimlik çalışmaları alanındaki en önemli isimlerden olan Erikson’da “topluluk ile birey arasında bir bağ kurarak, kimliği; bireyin çekirdeğinde, ama aynı zamanda kendi komünal kültürünün çekirdeğinde 'yerleşmiş' bir süreç olarak değerlendirmiştir. Böylece bireysel kimliğin gelişimde, toplum ve kültürün etkisini göz önünde bulundurmuştur.”⁸⁰ Burada yerleşmiş kelimesi bireysel ve toplumsal kimliklerin aidiyetler bağlamında irdelenmesine bir kapı aralamaktadır.

Anne-çocuk arasındaki ilişkiye dair ifadelerimizi anımsayacak olursak, anlaşılacaktır ki; “rahatlık, güvenlik, mutluluk... ait olma gerçekliğinin temel öğeleridir. Her türlü şartlardaki aidiyet kimliğimizin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bir değer diğer bir değeri inkâr etmesini gerektirmez. Şartlara, zamana, çevreye, arzulara bağlı olarak zaman zaman bazılarının daha öne çıktığı aidiyet değerlerimiz aslında bir bütünün parçasıdır.”⁸¹ Kaldı ki bireysel kimlikler toplumsal yapı içerisinde diğer bireysel ve kolektif kimliklerle aynı anda ve etkileşim

⁸⁰ Anık, Mehmet (2012) a.g.e., s. 31

⁸¹ Güngör, Veyis (2005) *Bizimkilerin Pedagojisi: Göç-Kültür-Kimlik ve Hollandalı Türkler*, Liman Kitapları; Ankara, s. 189

içerisinde sürekli bir inşa halindedirler. Yani tek başına ne bireysel kimlikler ne de kolektif kimlikler, 'öteki' üzerinde kesin sonuçlara varmamızı sağlayacak hâkim veya stabil bir kalıp-model sunamazlar.

Bununla birlikte grup aidiyetlerimiz çerçevesinde grup kimlikleri de denen kolektif kimlikler tikel ile tümelin bir araya geldikleri bir terminal görevi görmektedir. İşte bu noktada, yani toplumsal yapıları psikolojik, sosyolojik, kimliksel, ulus-aşırı ve diasporik fakat özellikle de modern diasporik bağlamlarda çözümlendiğimiz ve birey-grup aidiyeti çiftine ulaştığımız zaman, Ayhan Kaya'nın dilimize ve literatürümüze kazandırdığı 'yaderk' kavramı öp plana çıkmaktadır. Yaderk (heteronomi) kavramı; 'bireyin', karmaşık oluşlar ve ilişkiler ağıları barındıran, kendisinden daha büyük, kendisinden çok daha fazla ve kendisinden yapısal olarak da farklı bir şey⁸² ile temasının regülasyonunu, dönüşümünü ve taşınımını ifade etmektedir.

Yaderk kavramı, modernizmin toplumsal evreni içerisinde bireyin farklı boyutlarla etkileşime geçmesine ve o boyutlarda da var olabilmesine, görünürleşmesine, algılanabilmesine ve ağlar ve bağlar kurmasına olanak sağlayan fakat yanı sıra eşanlı olarak bireyin tüm boyutlardaki varlığını da dönüşüme uğratan bir tür bağa işaret etmektedir. Bununla birlikte siyaset bilimi bağlamında ise yaderk kavramı, neo-liberal devletin sosyolojide keşfederek araştırdığı bir örtük-dolaylı yönetme aracı olarak şekillenmektedir. "Yani, gücünü yitiren refah devletinin bir şekilde varlığını devam ettirebilmesi ama neo-liberal devlete dönüşerek varlığını devam ettirebilmesi için; bireyleri bir sözleşme etrafında bir arada tutan toplumsal yapının da çözülmesiyle birlikte bu defa, bireye karşı sorumluluklarını gerçek anlamda yerine getiremeyen, toplumsalı yeniden üretemeyen devletin ortaya çıkması muhtemel gerilimi, kaosu ve merkezkaç kuvvetleri ortadan kaldırabilmesi veya etkilerini azaltabilmesi için de, cemaatsel olanı, dinsel olanı, ailevi olanı, kültürel olanı ideolojik olarak kullanmaya başladığı ve cemaati güçlendirme eğilimine

⁸² Derrida bir şeyi ifade etmek için kullandığı kelimler eğer tam olarak anlatmak istediği şeyi karşılamıyor fakat kullanılabilir daha iyi bir kelime de yoksa, söz konusu kelimeyi kullandıktan sonra adeta bir şerh düşercesine üzerine çizme yoluna gitmiş ve okuyucuya bir ikaz yapmayı gerekli görmüştür. Bu noktada cümle içerisinde kullandığımız şey kelimesinde de benzer bir sıkıntı yaşandığından Derrida'nın yolunu takip etmek uygun görülmüştür.

girdiği”⁸³ görülmektedir. Yaderk (heteronomi) kavramı; modern toplumsallık içerisinde bireyin toplumla etkileşime geçmesini sağlayan ancak, kendi formel kısıtlılıklarını da etkileşim biçimlenmesi esnasında dayatan, güç merkezlerince kullanılmaya açık bir arayüz, bir receiver, bir çeşit toplumsal aygıttır. Bu görünümüleriyle yaderk kavramı; bizim, modernizmin normlara dayalı uzayında birey ve kolektif erkler arasındaki rasyonel bir tercih biçimi olarak anlatabileceğimiz, post-modern, simbiyotik varoluşlar sentezlemekte ve bireyin toplum, toplumun da bireylerce yaratımının çok boyutlu ve görünür yollarından birisi haline gelmektedir.

“Kolektif bir kimlik inşası her zaman bilinçli oryantasyonlar ve siyasi söylemlerin ürünüdür. Bu veçhelerde diasporalarda oldukça bütünleşiktir. Kolektif bir eylemin nasıl gerçekleştiği ve bireylerin buna nasıl angaje olduklarını anlamının yolu, bireylerin ortak kaygılarını ifade edip birlikte eyleme geçmeye karar verdikleri süreçleri içeren analizlerden geçer.”⁸⁴ Bu bağlamda birey kendi bireysel kimliğini inşa etmesinin yanında bunun bir parçası olarak grup kimliklerini de sahiplenebilir. Toplumla kurduğu karmaşık ilişkiler ağı içerisinde birey pek çok gruba aidiyet duyabilir. Zira her bir grup kimliği, netice itibarıyla bireyin kimliğini oluşturan duygu ve düşüncelerin toplumsal boyutta ve görünür olarak inşa edilmesini ifade eder. Yani amaca yöneliktir, işlevseldir ve araçsaldır. İçerisinde belli bir formel ya da informel hiyerarşinin yanı sıra uzlaşma ve kabullenmeyi de barındırır. Grup (kolektif) kimliği bu sebeple bireysel kimliğin toplumsal konumuna ve önemine yani, kişinin statüsüne de doğrudan etki eden bir işleve sahiptir. Dolayısıyla çok çeşitli sebepler veya çıkarlar doğrultusunda bir gruba aidiyet geliştirmek ve yaderk (heteronomik) biçimler almak önemlidir.

Toplumda yaşayabilmek için başkalarıyla etkileşime girmek kaçınılmaz olarak bazı grup aidiyetleri etrafında buluşmayı ve farklı kolektif kimliklerle özdeşleşmeyi bireyin toplum içerisindeki konumu ve durumu açısından mecburi kılmaktadır. Bunun en görünür ve yaygın örnekleri dini, ırksal, sınıfsal, kültürel ve (günümüzde) post-modern kimliklerdir. Vatandaşlık ise, modernizm ile birlikte ortaya çıkan siyasi bağlamlı bir kimlik unsurudur.

⁸³ *Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ayhan Kaya ile Mülakat-Deşifre Notları*, Görüşme günü: 06.05.2014, Görüşme Saati: 14.00/15.00, Yer: Bilgi Üniversitesi/Santral Kampusu; İstanbul, s. 1-2

⁸⁴ Alinia, Mino (2007) a.g.e., s. 117

Öte yandan vatandaşlığın bir kimlik unsuru veya çeşidi olarak inşasında dinsel ve ırksal kimliklerin geleneksel ve sentrik özelliklerinden fazlaca yararlanılmaktadır. Bu noktada “kimliklerimiz üç farklı düzlemde oluşabilir. Bu farklı düzlemlerin bir tanesi tanınma düzlemi, ikincisi tanınmama düzlemi, üçüncüsüyse yanlış tanınma düzlemidir. (Yani) Şöyle ki, eğer benim ötekiliğim benim farklılığım çoğunluk tarafından tanınıyor ise, tanınma var ise, “recognition” var ise; ben kendi kimliğimi daha ılımlı, daha demokratik, ötekiyle daha diyaloga açık bir şekilde sürdürebilirim. Demokratik toplumlarda yaşanan şey budur. Size çoğunluk toplumunun diğer bireyleriyle eşit olma hissini verir. Bu çok önemlidir. Tanınmıyorsanız, orada işte çatışma vardır, gerilim vardır ve orada radikalleşen, sertleşen kimlikler vardır. Orada kriz vardır, çünkü orada çoğunluk sizin kimliğinizi ulusal, toplumsal ve kültürel birliği bozan bir düşman olarak algılamaktadır. Bu sorundur. Buna benzer olarak da yine sizi yanlış tanıyabilirler.”⁸⁵

Sonuçta etnik bir topluluğa veya tanımlanmaya yardımcı herhangi bir gruba ait hisseden kişi, “kendi kümesindekilerle ve onların (din, etnik köken, ulus vb.) duygusal yatırımlarıyla özdeşleşerek kendi kümesindekilere benzemeyen, uyuşmaz gibi görünenlere karşı sınır koymaya katılır. Böylesi bir etnik kimlik, hem olumlu hem de olumsuz anlamda bir anlatım yolu bulur. ...Bu derinliğin bilincine davranışlarda varılır. Hatta bu, etnik kökenle uyumlu dinsel törenlerde, bayram ve alışkanlıklarda, homo-erotik bağların önceliğinde, yemek, müzik ve dilde kullanılan deyimlerin seçiminde bir anlatım yolu bulur.”⁸⁶ Dolayısıyla grup aidiyetleri bir benzerlik, bir ‘bizlik’, bir yalnız kalmama arayışı temelinde oluşur denebilir. Ancak, grup kimliğine dâhil olmak her zaman rasyonel veya istemli bir tercih neticesinde olmaz. Bireyin bazı özellikleri onun kategorize edilmesine, ötekileştirilmesine veya ötekileşmesine ve nihayet de bir grup kimliğine hapsedilmesine ya da hapsolmasına sebep olabilir. Nitekim benliğimizin çekirdeği olan hafızamızı oluşturan önceki arayışlarımızı, dilimizi, inançlarımızı, kimliğimizi, tarihimizi, kültürümüzü ve bu unsurların yarattığı mekân içerisinde gerçekleşen olayları silip atamayız.

⁸⁵ Kaya, Ayhan (2007) *Çokkültürcülüğten Kültürlerarasılığa: Farklılık İçinde Bütünlük, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no: 15*, Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi; İstanbul, s. 6

⁸⁶ Akhtar, Salman (2010) *Göç ve Kimlik: Kargaşa-Sağaltım ve Dönüşüm*, Çev: Müge Alkan, Serhat Uyanık, Ali A. Köşkdere, Meta Basım; İzmir, s. 50-51

Öte yandan ayrımcılığa, kategorizasyona ve yabancı düşmanlığına mazeret edilen yalnızca kültür, tarih ve dil farklarımız da değildir. Bunların yanında ırkımıza ait bedensel farklılıklarımız, aklî engellerimiz, cinsiyetlerimiz, hastalıklarımız, kültürel-siyasi veya cinsel tercihlere dayalı farklılaşmalar da toplum ve yerleşik/hâkim kültür/siyaset tarafından dışlanmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Bu algı özellikle pozitif bilimlerin (modernizmin inşasında geometri, astronomi, tıp ve psikolojinin öne çıkmasıyla birlikte) atılımıyla birlikte daha da yerleşiklik kazanma ve kanıksanma imkânı yakalamıştır. Zira ‘normal’, ‘stabil’ ve ‘düzen’ içerisinde olan, pozitif bilimlere öykünen sosyal bilimlerin lügatını da kuşatmış ve normalden her tür sapma, bir anormallik ve hastalık olarak damgalanmış; birey ve toplum pozitivist, modernist anlayış ile birlikte bir matematik denklemi, bir kimyasal karışım, bir fizik teoremi, bir makine gibi ele alınmıştır. Dolayısıyla bu veçhelerde “hata ancak belirlenmiş bir uygulamanın içinde ortaya çıkabilir, hata olduğuna karar verilebilir; buna karşılık, biçimi bilmenin tarihiyle birlikte değişen ucubeler çevrede dolaşırlar.”⁸⁷

Bu, insanın zihnindeki en ilkel dürtülerden olan iyi-kötü ayrımını tetikleyerek normal olmayanı düşman addetme ve dışlama arzusu üzerinden yabancı düşmanlığını yaratmaktadır. Yani öteki’nden ötekileştirmeye, yabancı’dan yabancılaştırmaya uzanan bir süreç vakidir. Sonuçta hastalıklı olan ‘anormal’, iyi ve doğru olan birey/toplum için bir tehdittir. “Yabancı düşmanlığının temel göstergeleri ise kolektif korku ve bu korkuyu takip eden özellikle kültürleri farklı olan bireylere yönelik saldırganlık olarak karşımıza çıkmaktadır.”⁸⁸ Bu bağlamda yabancı düşmanlığı zaman içerisinde söylemin maruz kaldığı doğruluk istenci, bilinç-altı kaygılar ve modern topluma içkin pragmatik ahlâkın da aktive olmasıyla birlikte, ırkçılıktakine benzer düşmanca tavır, tutum, inanç, önyargı ve davranışların bireylerce rasyonelleştirilmesine ve normalleştirilmesine yol açmaktadır. Böylece formel açıdan kural dışı informel açıdan ise etik dışı olan, rasyonalizasyon ve normalizasyon süreçleri içerisinde hâkim algıyı etkileyerek (etiğin sorunsalı içerisinde) doğruya dönüşmektedir. Bu sayede şiddet, ötekileştirme, düşmanlık ve bunların fiili

⁸⁷ Foucault, Michel (1987) *Söylemin Düzeni*, Çev: Turhan Ilgaz, Hil Yayın; İstanbul, s. 39

⁸⁸ Vorster, J. M. (2002) Racism, Xenophobia and Human Rights, *The Ecumaniacal Review*, Vol: 54 Issue 3 Aktaran Yılmaz Fatma (2008) a.g.e., s. 29

yansımaları, devlet ve toplum için gerekli vicdani ruhu da temin ederek motivasyon sağlamaktadır.

Öte yandan dışlanma-ötekileştirme süreçlerinin modern bağlamdaki kullanımlarının gelişimindeki önemli bir katkı da sanayi toplumuyla birlikte ortaya çıkan yakın dönemden gelmektedir. “Gerçekten de 1960’lı yıllardan itibaren kendini gösteren dışlanma kavramı, topluma uyumsuzlar şeklinde tabir edilen, ilerlemeci toplumun marjında kalmış bireyleri ifade eder.”⁸⁹ Ki bu sapak, dışlanma, ötekileştirme gibi ayrıştırıcı, temizleyici, arındırıcı, steril kavramların emperyalizm, ırkçılık ve tarihi meseleler üzerinde adeta bir ‘ah-vah’ çanağı olarak tekamül edişidir.

Bu yönüyle “pek çok yazar gibi Castel’in de altını çizdiği üzere dışlanma bir ‘tuzak kavram’, ‘bir çanta sözcük’ olup anlaşılmaları için gerekli unsurları sunmaksızın birbirinden farklı durumları aynı kefeye koyan örtmece bir terimdir. ... İfadedeki kesinlik eksikliği, bir sürü sorunun (yoksulluk, uzun süreli işsizlik, düşük kiralı sosyal konutlar, kentsel sorunlar, farklı engellilikler, ırkçılık, göç, AIDS, vb.) aynı isim altında toplanmasına neden olmaktadır. Gerçekten de dışlanma analitik bir kavram değildir. Hatta Saül Kartz’a göre, ‘gerçekliğin siyasetle ilişkisini kesmeye’ hizmet eder. Böylece dışlanma terimi daha ziyade, düşüncüyü ve eylemi toplumun belirgin sorunlarına eğilmekten ve bunlarla mücadele etmekten alıkoymaya yönelecektir.”⁹⁰

İşte bu nedenle, söz konusu durumların yarattığı sorunlarla en sık, doğrudan ve zorlu koşullar altında yüzleşmek mecburiyetinde olan kesimler hiç şüphe yok ki, göçmenlerdir. “Göçmenin, yeni çevresiyle bütünleşebilmek için, en azından geçici olarak, kimliğinin bir bölümünden vazgeçmesi gerektiği açıktır. Göçmenin katıldığı yeni toplum ile bir zamanlar ait olduğu toplum arasındaki fark büyüdükçe bireyselliğinden vazgeçeceği bölüm de o kadar büyük olacaktır.”⁹¹ Birey ve eski/yeni toplumlar arasındaki farklar yalnızca soyut kavramlara ve kişinin toplum içerisindeki işlevselliğine ve uyumuna bağlı olarak da çıkmaz. Bunların dışında kaçınılmaz şekilde kimliğin bir parçası olan değiştirilemez özelliklere bağlı olarak ortaya çıkan

⁸⁹ Gajac, Oliver (2014) Robert Castel’de Mensubiyet Yitimi, *Robert Castel’le Sosyali Yeniden Düşünmek: Devlet-Birey-Mensubiyet, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 129*, Birikim Yayınları; İstanbul, s. 83

⁹⁰ Gajac, Oliver (2014) a.g.e., s. 83-84

⁹¹ Grinberg, L.; Grinberg R. (1989) *Psychoanalytic Perspectives on Migration and Exile*, Trans, Yale University Press; New Haven, s. 90 Aktaran Akhtar Salman (2010) a.g.e., s. 3

ve genellikle iptidai savunma mekanizmalarının modern toplum içerisindeki yansımaları olarak adlandırabileceğimiz önyargılar, reflektif tepkiler ve yabancı düşmanlığı da göçmenin sıkışmasında çok önemli etkenler olarak ortaya çıkar. Binaenaleyh göçmenle yerleşik hâkim unsur olan halk arasında bedensel bakımdan fark ne kadar büyük olursa, göçmenin yerel tarafından kabulü de o derece zorlaşır. İrksal farklılıklara dayalı anatomik özellikler, istem dışı da olsa, yerelin göçmenle arasındaki etkileşiminde olumsuz duygusal tepkilerin baş göstermesine yol açar.

Netice itibarıyla farklılıkların ve ayrımların toplumsal alanda en belirginleştiği durum somut-fiziksel temeli oluşturan bu ırksal farklılıklara gösterilen duygusal tepkiler çerçevesinde şekillenmektedir. Nitekim bu yüzdendir ki bir korunak ve duygusal rejenerasyon birimi olarak işlev gören etnik cemaatler, egemen toplum ve devlet yapısı içerisinde bizlik kültürü ve kimliğine bir tehdit olarak algılanır. Bu durum, göçmenlerin mesken ülkelerin toplumsal yapısına ve hayatın işleyişine beklenen şekilde entegrasyonlarını sekteye uğratar ve göçmenler üzerinde yıkıcı etkiler yaratırken, cemaatlerin de giderek marjinal ve daha kapalı bir yapıya sürüklenmesine yol açar. Dolayısıyla göçmen kendi otantikliğine hapsolme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Zira kültür, kimliğin bir kaynağı, her türlü ötekileştirme ve dışlamaya karşı sığınılacak bir liman, ayakta kalabilmek için bir motivasyon kaynağıdır.

Bu nedenle, dışlanma veya baskıya maruz kalındığında köken kültüre başvurmak ve aidiyetlere sığınmak özgüvenin tazelenmesini sağlayabilir. Fakat ne var ki kapalı ve muhafazakâr bir kültür bireylerin ve topluluğun, ihtiyaç duyulan etkileşim ve dönüşümleri sağlayamayacağından, uyum sorununu çözemeyecektir. Nitekim diasporaların klasik veya etnografik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmelerinin sakıncaları da bu doğrultuda ortaya çıkmaktadır. Etnografik yaklaşım bu bağlamda, hâkim ifadelerin azınlık grupları içerisindeki üretimleri olarak entegrasyona ve etkileşime ket vuran, marjinalleşmeyi körükleyen ve ayrımcılığı kurumsallaştıran bir yapıdadır.

“Çoğulcu, farklılık gösteren sivil toplumların tersine, kültürel cemaatler kendi içlerinde çok az farklılaşma gösterir. Hatta sığınmak, dayanışma, kesinlik ve koruma sunma yetileri ve güçleri tümüyle cemaatçi karakterlerinden, bireysel projeleri silen

kolektif sorumluluklarından ileri gelir.”⁹² Bu bağlamda “İkincil konumdaki özneler, değişmez bir şekilde, kendileri için başkalarının biçilen rolleri... sonsuza dek oynamalarının beklendiği gerekli bir otantikliğin basmakalıp durağanlığına hapsolurlar... En nihayetinde de ikincil olanı ebedi 'otantiklik' rolüne mahkûm eden doğal sonuç, başarının zan altında olmasıdır: Otomatik olarak ihaneti düşündürür. Bu kısıtlayıcı otantiklik ve ihanet düzenlemelerinde, kendiliğin daha başka anlamlarının gerçekleştirilebileceği daha geniş kültürel, tarihsel ve ekonomik ilişkiler yeterince gelişmeden haczedilir. İfade ve temsil, farazi bir temsilin kolektif yükünü ve birliğini desteklemeye zorlanır... Bir kimlik duygusu oluşturmak, bir ses bulmak ve siyasi ve kültürel bir yer iddiasında bulunmak için bir mücadele patlak verir.”⁹³ Dolayısıyla klasik diasporalarda ‘anavatanın’ ihtiva ve ima ettiği her bağlamın varoluşsallığın anakarası olarak ele alındığı, sosyolojik bakımdan ‘putlaştırıldığı’ söylenebilir.

Oysa modern tanımları çerçevesinde diasporalar akışkan, etkileşim içerisinde ve karşılıklı değişim-dönüşüme açık yapılardır. Bu sayede modern diasporalar, sentrik ve mutlakçı bir algının teslim aldığı sınır karakolları olmak yerine, mesken ülkenin hâkim değerleri ve toplumuyla uyumlu bir yaşamın inşasına katkı verebilir. Kaldı ki diasporaların tanımları ve işlevleri üzerine tartışmalar da esasen kimliğin farklı perspektiflere göre yapılan tanımlarıyla alakalıdır. “Modern politik ve sosyal kuram zemininde kimliğin özcü ve yapısalcı tanımı sabitken, post-modern söylemde kimlikler melezleşmiş, esnek ve akışkan bir olgu haline gelmiştir.”⁹⁴ Bu anlamıyla modern diasporik kimliklerin küreselleşme ile yaygınlaştığı düşünüldüğünde içeriklerinin de küreselleşmenin temel karakteristiklerini yansıtması kaçınılmazdır.

Öte yandan kolektif kimlikler bağlamında açıklamaya çalıştığımız üzere grup aidiyeti ve kimliği, kendi içerisindeki kanalları ve yapıları kullanarak, semboller, davranışlar ve rutinler ile görünürleşen, amaçlar ve/veya ülküler bağlamındaki ortak değerlerin kapsayıcılığında inşa edilmiş bir kolektif bilinci de beraberinde getirmektedir. Kolektif kimliklerin oluşabilmesi ister klasik yaklaşımlar çerçevesinde olsun isterse modern yaklaşımlar, kaçınılmaz şekilde bir bilinç ihtiyacını da beraberinde doğurur. İşte bu nedenle grubun kimlikliğini oluşturmakta kullanılan

⁹² Castles, Stephen; Miller, Mark J. (2008) a.g.e., s. 93

⁹³ Ataman, Bora (2012) a.g.e., s. 58-59

⁹⁴ Isin, Engin; Patricia, K. Wood (1999) *Citizenship and Identity*, Sage Publications; Londra, Thousands Oaks, New Delphi Aktaran Öner Şirin Aslı vd. (2012) a.g.e., s. 478

ağlar ve bağlar, aynı zamanda, bir şekilde benzer şeyleri düşünen, benzer şeylere inanan insanları da bir araya getirmektedir.

Böylece grubun ülküleri veya somut amaç ve çıkarları, bireylerin ülkü, amaç ve çıkarlarını da sağlıklı bir şekilde yansıtarak onların bir bütünsellik içerisinde hareket etmelerini mümkün kılmaktadır. Zira unutulmamalıdır ki, bir bireyin herhangi bir grup ile bağlantı kurması ve kolektif bir kimliği kabul ederek kimliksel bir hiyerarşi, uzlaşma ve yapılanmaya dâhil olmayı kabul etmesi, ancak, onun grupla aynı bilinci paylaşmasına bağlıdır. Bu noktada Durkheim'in geliştirdiği mekanik ve organik dayanışma kavramları ile kolektif bilinç kavramı, konuya ihtiyaç duyulan kavramsal açıklama temelini kazandırmaktadır. Özellikle modernizmin düzeneğinin kurulmasında ve anlaşılmasında çok önemli olan mekanik ve organik dayanışmanın, grup aidiyeti ve bilincinin alımlanabilmesi açısından önemi büyüktür. Bizim, modern yaklaşımı benimseyen diasporalar çerçevesinde açıklamaya çalıştığımız kolektif bilinç ve kimlik, Durkheim'in organik dayanışması üzerinden biçimlenmektedir.

Bununla birlikte günümüzde, bilhassa küreselleşmenin hassasiyetleri artırması neticesinde bugün artık kolektif bilinç, mekanik dayanışmaya ilişik bir kavram olmaktan çıkmış, modernizmin süreçler ve yapılar içerisinde küresel boyutta içselleştirilmesine koşut olarak organik dayanışmanın sonuçlarını da ifade edebilen kapsama ulaşmıştır. Netice itibarıyla insan her ne kadar (Weber'in deyimiyile) aklın demir kafesine hapsolmuş olursa olsun, bireysel ve toplumsal bağlamda hayata ve onun anlamına yönelik bağlarını korumaktadır. Bu, insanın mutluluğu arayışının reddedilemez bir boyutudur. Nitekim bilincin grup aidiyetleri ve kimliklerine baştan itibaren bağlaşıklık olmasının sebebi de budur: Ortak iyi, ortak fayda, ortak doğrular etrafında bir araya gelmek. Tabii, anlaşılacağı üzere burada bilinç salt iyi/doğru anlamında kullanılamaz. Bu bakımdan örneğin Nazilerin de kolektif bir bilinç taşıdığı aşikârken, bu bilincin dünyanın geri kalanı açısından iyi veya -tartışmalı şekilde iyiye iliştirildiği ölçüde- doğru olarak kabul edilmesi mümkün değildir.

Öte yandan yine unutulmamalıdır ki, bir kimliğin biçimlenmesi de, (toplum içerisindeki) rolü ve önemi de sosyal bağlamına bağlıdır. Yani kimlik, kişinin içerisinde yaşadığı toplumun yapısına ve değerlerine göre inşa olur ve anlam kazanır; özellikle de diasporalar söz konusu olduğunda. Dolayısıyla "cemaatsel ağların ve

kurumların kurulması, yerleşik hale gelmek ve yeni bir kimlik oluşturmak adına en azından bilinçli bir karar anlamına gelmektedir. (Bu bakımdan) ...Etnik cemaati var eden kurumlar ve ilişkiler, başlangıçta birey ve grup ihtiyaçları üzerine kurulur. Bununla birlikte, ekonomik girişimlerin, kültürel ve toplumsal derneklerin, dinsel ve siyasal grupların gelişmesine paralel olarak, bir cemaat bilinci oluşmaya başlar.”⁹⁵

Mamafih içinde bulunduğumuz küreselleşme çağında diasporaların kurdukları ulus-aşırı bağlantılar, yarattıkları sosyal-siyasal-ekonomik ağlar ve ‘modern’ diasporik bilinç giderek daha da çok önem kazanmaktadır. Neticede iç ve dış dinamiklerin etkileriyle yaşanan dönüşümler diasporaların ulusal ve ulus-aşırı siyasetin bir aracı haline gelmesini sağlamış, dolayısıyla da kimliğin siyasetin alanı-öznesi-amacıyla nasıl bağlantılandırıldığı giderek daha ön plana çıkmaya başlamıştır.⁹⁶ Bu bağlamda diasporik bilincin diaspora açısından önemi, onun farkındalığı olan bir organizma olarak biçimlenmesini sağlamasında yatar. Belirli konularda birlikte hareket etme gereksiniminden kaynaklanan uzlaşılarla dayanan makro birliktelikler veya daha alt oluşumlar içerisinde alınan kararların uygulanmasına yönelik ihtiyaç duyulan destek, ağlar ve bağlar üzerinden yayılarak diasporanın mensuplarına iletilir. Böylece her diasporan, ikna olması ve istek göstermesi halinde, modern yaklaşım çerçevesinde ve sivil toplum mekanizmaları dâhilinde, üzerine düşeni yaparak ortak amaca hizmet etmiş olur. Bu noktada diasporanlar, klasik modellerdeki gibi zorlayıcı ve baskıcı bir yapının ülküsel ve tümel anlayışı içerisinde çözünmek yerine, amaçlar ve çıkarlar doğrultusunda bir araya gelmiş, sembolik değerlerin bağlaşırcılığındaki bir yapı içerisinde bireysel kimlikleri zarar görmeden var olabilmektedirler. Bu durum, diasporaların siyasi-ekonomik-kültürel açıdan kıymetlenmesini sağlayan beşeri sermayesini koruyabilmesine ve hatta artırabilmesine olanak sağlar. Nitekim modern diasporik bilincin sağladığı bu imkân ve faydalar sayesinde oluşturulan (ülküsel değil) amaçsal ve akılcı kurgu, onu, yalnızca mesken ülke ve köken ülke açısından değil, aynı zamanda uluslararası siyasette boy gösteren diğer aktörler için de dikkat edilmesi gereken bir enstrüman haline getirmektedir.

⁹⁵ Castles, Stephen; Miller Mark J. (2008) s. 306

⁹⁶ Bu konu hakkında detaylı bir değerlendirme için; Coşar, Simter; Özman, Aylin (2003) Siyaset-Demokrasi ve Kimlik-Fark-Tanım Politikaları, *Doğu-Batı Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 23, s. 108-109

Bu, diaspora için olumlu bir duruma işaret eder. Zira sorunlar ve ortak amaçlar bağlamında oluşturduğu bilinç sayesinde faydayı maksimize edebilmek için bünyesindeki farklı alt grupların temsilcileri vasıtasıyla masadaki diğer aktörlerle etkileşime geçebilir. Böyle bir etkileşim halinde diasporanın kullanacağı müzakere araçları, özellikle iki yönüyle öne çıkan kendi insan kaynağı olacaktır: Bunlardan ilki bilinç sayesinde mobilizasyonun başarılmasıdır. Böylece yığınlar, kendi bireyselliklerini ve topluluklarını ilgilendiren konulardaki amaç ve çıkarlardan haberdar olabilmekte ve gerekli olduğu noktada mobilizasyona katılım gösterebilmektedirler. İkincisi ise diaporik bilincin çok farklı sınıflardan ve statülerden insanları bir araya getirerek diasporayı ulusal ve ulus-aşırı alanda güçlendirecek sinerjyi yaratmasıdır. Bu sayede diğer aktörlerle kurulacak bir ortaklıkta, hedeflenen amaçlara ulaşılmasında ve diasporanın bir baskı grubu olarak işleyişinde ve işlevselliğinde diasporanın etkinliği, etkililiği, rolü, potansiyelleri ve başarı ihtimallerine ilişkin bir vizyon belirlenebilir.

Bilince ilişkin son olarak değinmemiz gereken konu ise onun sürekliliğidir. “Krupskaya, Lenin'in önerisi ve desteğiyle kaleme aldığı ‘Kendine Eğitimin Örgütlenmesi’ başlıklı broşüründe şunları yazar: Alışkanlık kafayı düşünmekten kurtarır... 'Eğer bir hareket birçok kez yapıldıktan sonra kolay hale gelmezse, eğer her seferinde onun başarılması için bilincin dikkatli yönetimi gerekliyse, yaşamın tüm etkinliğinin bir veya iki işle yetinmesi gerektiği açıktır: Böylece gelişmede hiçbir ilerleme olmayacaktır... İkinci otomatik hareketler daha kolay olacağından -bu durumda organik hareketlere veya orijinal refleks yaklaşımı- isteğin bilinçli çabası hemen yorgunluk yaratacaktır.”⁹⁷ Bu bağlamda bir benzeştirme ile türeterek toplumsal açıdan kolektif bilincin bir versiyonu olan diasporik bilincin de bir zaman sonra kendi yapısı içerisinde bir takım alışkanlıklar ve şartlı-refleksler geliştirmesi ve giderek muhafazakârlaşması kaçınılmaz olacaktır denebilir.

Klasik bağlamdaki kapalı bir yapı için kaçınılmaz olarak görünen bu sonuç, diasporanın kendini tarihsel değişimlerin nesnelereinden biri olarak görüp değişimin kavramları ve olgularıyla etkileşim içerisinde olması sayesinde aşılabilir. Bu sayede diasporik bilinç, bazı alışkanlıklar yaratarak diasporanın kurumsallaşmasına katkı

⁹⁷ Anonim, Kolektif Bilinç (Toplu Yazılar - Alınteri) Belgeler.com İnternet Sitesi <http://www.belgeler.com/blg/31sh/kolektif-bilinc> et: 14.03.2013

sağlamasının yanı sıra değişim halesinin de sürekli içerisinde kalarak kendisini kuşaklar boyu yeniden ve yeniden üreten bir organikliğe kavuşabilir. Dolayısıyla da değerlerdeki ve anlamlardaki değişmelerin yaratacağı bir yabancılaşmadan ve oto-ötekileştirmeden korunabilir, çoğulcu bir toplum yapısının çekirdek bileşenlerinden birisi olarak varlığını koruyabilir. Aynı zamanda içkin olduğu topluluk yapısının siyasi ve kültürel farkındalığını ve seçiciliğini göstermesinin yanı sıra içerisinde yaşadığı toplumun farkındalığı ve seçiciliğinin gelişmesine de katkı sağlayabilir.

Netice itibarıyla diasporik bilinç için modern diasporik kimliğin inşa edilmesindeki asıl ve en önemli etmenlerden biridir denebilir. Diasporik bilincin, diasporaların mobilizasyonu ve kimlik oluşumlarındaki kilit rolü, onu, büyük güç ve potansiyelleri harekete geçirme görevi üstlenmiş, siyasileşmenin tetikleyicisi konumundaki önemli bir unsur haline getirmektedir.

3.3. Ulus-Aşırı

Ulus-aşırı kavramını incelemek öncelikle, kelimenin de vurgu yaptığı üzere, ulusu ve onu yaratan ulus-devleti incelemekten geçmektedir. Ulus devletler, XVI. yy.'da kapitalist üretim ve buna bağlı olarak gelişen tüketim biçimleri ile aydınlanma, pozitivism, rasyonelleşme deneyimlerinin kaçınılmaz, tarihsel bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Burada kapitalist gelişme sürecinin tek etken olarak düşünülmemesi, her bir olgu ve kavramın kendi özgüllüğü içerisinde ele alınması gerekir.⁹⁸ “Bu anlamda tikelciliğe karşı evrenselcilik; duygusal, hissî, babaerkil ve dogmatik nedenler yerine araçsal akılcı nedenlerle toplumsal aktörlerin yoğun ilişki ağlarına girmeleri; bireyleri değerlendirirken toplumsal performanslara, liyakate göre karar verilmesi ve kişisel, özel niteliklerin geride bırakılması; birincil ilişkilerin önemsizleşmesi; evrensel akılcı kriterlerin uygulanması; toplumsal rollerin yaygınlığının yerine spesifik rollerin oluşması”⁹⁹ ulus-devletin var olmasında etkili olan modern anlağın oluşturulmasında öne çıkan unsurlar olmuştur.

⁹⁸ Konu hakkında detaylı bir açıklama için; Keyman, Fuat (2000) *Küreselleşme, Devlet, Kimlik Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, Alfa Basım Yayım Dağıtım; İstanbul, s. 29-45

⁹⁹ Parsons, Talcott (1968) *Free Press*, New York-ABD Aktaran Uğur Kömeçoğlu (2002) *Küreselleşme-Modernleşme-Modernlik*, Doğu-Batı Dergisi, Sayı: 18, s. 15

Açıklanan çerçevede modern devlet, “1648 tarihli Westphalia Antlaşması ile birlikte, Avrupa'daki milletlerarası düzenin siyasi birimi haline gelmiştir. Bu dönem içerisinde gelişen kapitalizm, yerel pazarları birleştirirken, öbür yandan ise ulusal pazarın kurulması için bu işleri düzenleyecek bir devlete ve yeterince nüfuslandırılmış, taşıma ve savunma imkânlarıyla donatılmış bir mekâna ihtiyaç”¹⁰⁰ duymuştur. Böylece, gereksinim dâhilinde öncelikle, kapitalist pratiğin mekânı olarak yaratılan ulus devlet, düzenleyici omurga olarak sistemleşen modernizmin yapısallığında kendisini gerçekleştirmiş ve kabul ettirebilmiştir. Zira nihayetinde ulus-devlet, karakteristik olarak sermaye birikiminin bir dizi tarihsel ve toplumsal değişimin etkisi ile hareketlilik kazanması sonucu oluşan bir kavram ve olgudur.

Fakat hemen belirtelim ki, ulus-devletin bu mantıktaki varoluşu, modernizmin de öncelikle iktisadi bir ilişkiler ağının sistemleşmesi olarak görülmesini gerektirmez. Modernizm, muhtevası itibarıyla elbette ki içeriğinde kapitalist düşünce ve pratiği de barındıran fakat bu kadar indirgemeci bir dille anlaşılacak, insanlık tarihinin daha bütünsel, daha kapsayıcı bir yarattısı, çağdaşlaşmanın önemli bir eşik aşımıdır. Onun içeriğinde pozitivism, bilimsel belirlenimcilik ve aydınlanma hareketi kadar, özgün siyasi, kültürel unsurlar da rol oynamaktadır. Bu bağlamda kapitalist çağın ana itkisi olan modernizmin arkhesinin (bir şeyin dayandığı ve çıktığı kaynak, ana madde); ayrı ayrı parçaların işlevsel şekilde bir arada bulunmasına dayanan pozitivist bir kurgusallık olduğu söylenebilir.

Ulus devlet ise, modernizmin belirleniminin primal kaynağının dolayımında yer alan, soyut ve somut bir eylemsellik alanını tanımlamaktadır. Bu alan içerisinde “insanlar varoluşlarının toplumsal üretimlerinde, iradelerinin bağımsız, kesin, zorunlu ilişkiler, yani maddi üretim güçlerinin gelişiminin belirli bir aşamasına tekabül eden üretim ilişkileri kurarlar. Bu üretim ilişkilerinin bütünü toplumun ekonomik yapısını, hukuki ve siyasi üstyapısının üzerinde kurulduğu belirli biçimlerinin tekabül ettiği temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı genel anlamıyla toplumsal, siyasi ve entelektüel yaşam sürecini belirler.”¹⁰¹ Böylece

¹⁰⁰ Amin, Samir (1993) *Avrupa Merkezçilik*, Çev: Mehmet Sait, Ayrıntı Yayınları; İstanbul, s. 180

¹⁰¹ Marx, Karl; *Grundrisse*, International Publishers; New York Aktaran Fuat Keyman (2000) a.g.e., s.

iktisadi, siyasi ve kültürel etmenler bir arada ve birbirileri ile eşanlı bir etkileşim içerisinde var olurlar.

Ulus ise, bu zincirleme yapı içerisinde, Marx'ın üstyapısına ait, kapitalist çağın liberal devletini meydana getiren birleştirici bir kavram olarak belirir. “Ulus kavramı, Batı'da toplumsal ve siyasi değişim süreçlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa'da feodalizmin yıkılışı ile sonuçlanan yeni siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkiler ortamında ulusun yaratılması için insanların ortak aidiyetler etrafında birleşmesi gerekmiştir. Merkezi devletlerin kuruluşu ve ekonomik bağılıkların gelişmesi ulus olgusunun oluşum sürecini hazırlamıştır. Bu nedenle ulusun ortaya çıkmasında duygusal bağılıkların, ekonomik ilişkilerin ve teritoryal devletin kapsayıcılığının önemli etkisi bulunmaktadır.”¹⁰²

Bu bağlamda “yükselen yeni sanayi kapitalist sınıf, kendi birikim mantığının önündeki tüm engellerin kaldırılmasını isterken, yine kendi çıkarları doğrultusunda, özgürlük, bireysel gelişim ve denetim serbestisinin gerektiğini”¹⁰³ savunmuştur. Böylece, kapitalist gayretlerle süreç içerisinde modern devletin parçası haline gelmiş olan özgürlük, vatandaşlık, mülk hakkı, adalet, eşitlik gibi kavramlaştırmalar yoluyla liberal anlayışın ilkeleri üzerinden devletle bağlantılı olarak yaygınlaşmış ve benimsenmiştir.

Egemenlik devri aracılığı ile devlet, sorumluluk ve görevlerini yerine getirmek için güç kullanma ve zorlama hakkını egemenliğine içkin olarak mahfuz tutmuş, adalet ve şiddetin tatbikini bu maksatta meşru ve ussal olarak tekeline almıştır. Bu nedendir ki ulus devletlerin varoluşsal bakımdan en temel iddiaları, egemenlik iddiasıdır. Kendi sınırları dâhilinde yetkenin tek sahibi olma iddiası. Bu, Wallerstein'ın da belirttiği gibi, çift yönlü bir iddiadır. Zira ulus devletin kendi sınırları dâhilindeki egemenlik hakkının meşrulaşması, diğer devletlerin de bu iddiayı tanımaya ve kabul etmesine bağlıdır ki, modern devletlerarası sistemin temelinde de bu karşılıklı tanıma ve tanınma ilişkisi bulunur. Böylece ulus, ulus-altı ve uluslararası boyutta ulus, devlet ve modernizm arasında birbirini besleyen ve destekleyen kapalı bir ilişki biçimi kurulmuştur.

¹⁰² Uzun, Turgay (2003) Ulus-Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme, *Doğu-Batı Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 23, s. 138

¹⁰³ Kazgan, Gülten (1997) *İktisadi Düşünce*, Remzi Kitabevi; İstanbul, s. 43

Öte yandan, bireysel mülk hakkının, egemenliğin devri ve kamu kavramları aracılığı ile kapitalist üretim ilişkilerinin ve sermaye birikiminin önünü açtığı muhakkaktır. Bununla birlikte ulus kavramı da örtük olarak kolektif bir mülk hakkının belirlenen sınırlar dâhilinde 'hak' olarak kazanılması ve korunmasını açıklamaktadır.¹⁰⁴ Bu bakımdan kapitalizm tarafından ulusa ve devlete atfedilen şeylerin, motivasyon unsurları ve vatandaşlık gibi kavramlarla bireyin bilinç-altına yerleştirilerek kolektif bir üst-bilinç yaratıldığı söylenebilir. “Dolayısıyla ulusal-devletlerin ortaya çıkışları dil, etnik köken, ortak tarih, ortak topraklar ve ortak kültürel özelliklerin bir ulusal kimliği ortaya çıkarması sonucu değil, ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüşümün kesişme noktasında ortaya çıkmıştır.”¹⁰⁵

Yani temelde ulus ve devlet kavramlarının mülk hakkı merkezli ortaya çıkışları ve devletin yapısına içkin bağlantıları, kapitalist sistem içerisinde adeta toplumsalın bilinç-altına itilmiş ve bunun yerine kendilerini vatan, ulusdaşlık, bizlik, bütünlükgibi kavramlar üzerinden kodlandırarak, örtülü bir yeniden varoluş sergilemişlerdir. Bu durum, biz ve diğerleri diyalektiğini kuvvetlendirerek kolektif benlerden ve kolektif ötekilerden oluşan bir çatışma durumunun oluşmasına yol açmıştır ki, kendisini sık sık gerek bireylerin gerekse de toplumun bilinç-altının dışı vurumu olarak ortaya koymaktadır. Burada dışı vurumun ardında yatan temel güdülenme; ötekinin (bizden olmayan), bilinç-altında, ulusun mülk hakkına ve çıkarına ortak olarak belirmesidir.

Binaenaleyh, yansımalar bilinç düzeyinde ulusu oluşturan ortaklıklar üzerinden yaratılmakta ve değerler evrenindeki uzlaşmazlıklara kapı açan bir çatışma ve ötekileştirme süreci ortaya çıkarmaktadır. Böyle durumlarda sistemin iptidai refleksleri, araçların amaçlaştırılması neticesinde devlet erkinde mahfuz olan şiddeti tüm boyutlarıyla açık veya örtülü, formel veya informel şekillerde topluma da yaymakta; içselleştirilmesine, kanıksanmasına ve dolayısıyla da meşrulaştırılarak her defasında yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Bu anlamda, “ulus kimlik zaten kendiliğinden tıkanmış, bir imkânsızlıkla damgalanmıştır. Dış düşman dediğimiz şey,

¹⁰⁴ Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi kitabında doğal durumdan toplum durumuna hangi sebepler ve saiklerle geçildiğini ve doğal durum ve haklardan toplum sözleşmesi ile nasıl mülk hakkı temelli bir yasa düzenine geçildiğini; yine bu doğrultuda ortaya çıkan devletin toplum ile arasında halk, vatandaşlık ve uyrukluk ilişkilerinin nasıl şekillendiğini hatırlamak gerekir.

¹⁰⁵ Hobsbawn, Eric (1993) *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program-Mit-Gerçeklik*, Ayrıntı Yayınları; İstanbul, s. 24

bu içkin ve aşkın imkânsızlığı üzerine yansıttığımız veya dışa vurduğumuz ufak bir gerçeklik parçasıdır”¹⁰⁶ ve tam da bu yüzden ulus devletin modernizm şemsiyesi altında vücut bulan sorunlu ve baskıcı yapısı, aslında, arizi etmenlerle istikrarsızlaştırıldığı iddiası ile bir oto-ifşa yapmaktadır.

Dolayısıyla küreselleşme ile her tür küresel akışkanlığın yaygınlık ve yoğunluk kazanması, ulus-aşırı yapılar, ağlar ve bağlar aracılığı ile ulus-aşırı alanları ortaya çıkarması, ulus devletin var olan sorunlu yapısını çözmek ve onu çağın gereklerine uygun bir 'araç' haline getirmek için oldukça önemlidir. Elbette bu, zorlama bir takım tatbikler veya şiddet ile başarılması mümkün olmayan bir dönüşümdür. Çünkü toplumların hâkim güçlerin dolayımına hapsedikleri döngüsellik zamanlarında sebep-sonuç ilişkisi içerisinde meydana gelecek dönüşümlerin tabana dayanan, sağlıklı ve kalıcı nitelikte olabilmesi daha ziyade, gelişimci bir yöntemle gerçekleştirilebilir. Zira devrimin zora dayalı ve ötekinin hafızasında derin ve kalıcı izler bırakan yöntemi, küresel bir uzlaşma anlayışının öne çıkarılmaya çalışıldığı ulus-aşırı pratiklerin kendi düşünsel temellerini aşındırmasına yol açar.

Bu nedenle, internet ve özellikle de diasporalar gibi yaratılmış ulus-aşırı alanlarla ulus-aşırı yapılanmalar ve hareketler, kurdukları ağlar ve bağlar üzerinden sahip oldukları dinamizm, özgürlük, devingenlik ve yüksek adaptasyonla toplumların kavrayışlarını ve değerlerini zaman içerisinde yapısal olarak dönüştürebilecek nicelik ve niteliğe sahip olarak doğarlar. Yine aynı bağlam üzerinden gidecek olursak özellikle, “sınırlar arası iletişimin ve mobilitenin yoğunlaşması göçmen birey ve gruplara sahip oldukları sosyal ağlara yenilerini ekleme fırsatı tanımış, bu da, ulus-aşırı sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik alanların ortaya çıkışını hızlandırmıştır.”¹⁰⁷

Söz konusu ulus-aşırı alanların ortaya çıkışında öncül etmenlerden biri ise bilginin küreselleşme ile birlikte kazandığı ‘kuvvetlendirilmiş’ anlam ve niteliktir. Bilgi, yeni düzeninde iletişim, siyaset, ekonomi ve toplumsal yapılar üzerinde olumlu

¹⁰⁶ Žižek, Slavoj (1990) *Beyond Discourse-Analysis*, Laclau, E. Aktaran Özselçuk, Ceren, Madra Yahya (2005) *Psikanaliz ve Marksizm: Sınıf İlişkisinin İmkânsızlığı ve Bir Düstur Olarak Komünizm*, *Psychoanalysis, Culture & Society*, 10 (1), s. 7

<http://www.surplusthought.net/ymadra/psikanalizvemarksizm.pdf> et: 21.11.2012

¹⁰⁷ Portes, Alejandro; Guarnizo, Luis, Landolt Patricia (1999), *The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field*, *Ethnic and Racial Studies*, 22-2, s. 219

veya olumsuz rol oynayabilen üstün güç olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁸ Bu bağlamda “bilgiye nasıl ulaşılacağını, bu bilgilerin nasıl biriktirileceğini, nasıl korunacağını, nasıl el değiştireceğini ve nasıl keşfedileceğini belirleyen bilgi yapısının, refah ve gücün küresel yapısı üzerindeki etkisi son yirmi yılda giderek artmıştır.”¹⁰⁹ Dolayısıyla bilgiye ulaşabilen ve koruyabilen ve hatta onu kontrol edebilenler için bilgi; güç, fayda ve refah sağlayan son derece önemli ve etkili bir araçtır. Bu nedendir ki; teknoloji takibi zayıf, ar-ge faaliyet ve bütçeleri düşük, rekabete kapalı, inovatif olmayan tüm özel ve kamusal aktörler büyüme, refah artışı ve kalkınma yarışlarında geride kalacaklardır.

Tabii bunun yanında şunu da belirtmek gerekir ki, günümüzde bilginin dijital ortamda işlenmesinin zorunlu hale gelmesi, hiçbir bilginin güvende olmadığı gerçeğini de beraberinde getirmektedir. Ayrıca yine bilginin dijital olarak serbest dolaşımı, egemenlik kavramını dönüşüme zorlayan, onu modernizmin işleyişi üzerinden dışlayan bir yeni durum yaratmıştır. Bu bağlamda denebilir ki; bilişim teknolojilerinin insanları birbirleri ile anlık ve özgür iletişim olanaklarına kavuşturması ve bilginin legal veya illegal yollardan ulaşılabilir hale gelmesi, bilginin dikey ve yatay iletimini ve üretimini serbest bırakmış ve modernizmin bilginin biriktirilmesi ve korunmasına bağlı hiyerarşiler üretip bundan beslenen mutlak otoritesini sarsmıştır.

İşte tüm bu gelişmeler ve dönüşümler neticesinde sahneye devletlerin dahi etki alanlarını ve güçlerini sınırlayabilen yeni aktörler çıkmış ve sahip oldukları güç ile yeni sistem içerisinde kalıcı olarak yerlerini almışlardır. Böylece kurulan yeni yapı içerisinde devletler, sivil kuruluşlar ve hareketler, ulus-aşırı resmi ve gayri-resmi yapılar ile ulusal ve ulus-aşırı üretim-finans güçleri birbirlerine bağımlı hale gelmektedir. Karşılıklı bir etkileşim ve bağımlılık doğuran bu simbiyotik¹¹⁰ ilişki,

¹⁰⁸ Modernizmin ilk dönemlerinde özellikle Francis Bacon’ın ortaya koyduğu üzere bilgi güç demektir. Zira bu önerme içerisinde bilgi, teknolojiyi geliştirmekte, gelişen teknoloji keşifleri ve sanayi üretimini tetiklemekte; değişen üretim ve tüketim sistemi böylece kilise-krallıklar-derebeyliklerden oluşan feodal düzeni çatırdatmakta, güç bilgiyi-teknolojiyi-üretimi elinde toplayarak zenginleşen burjuva sınıflarına geçmektedir. Dolayısıyla Bacon’a göre, modernizmde tarihin motoru bilgidir ve bu yüzden de güç demektir.

¹⁰⁹ Bahçekapılı, Cengiz (2009) *Küreselleşme Sürecinde Güçsüzleşen Ulus Devlet*, Derin Yayınları; İstanbul, s. 97-28

¹¹⁰ Birbirlerine bağımlı bir şekilde yaşam sürdüren canlılar için kullanılan bir biyoloji terimidir. Canlıların birbirlerine ortak yarar sağladığı, birinin yarar diğeri zarar gördüğü veya her ikisinin de zararlar gördüğü ilişki biçimleri olarak daha alt kategorilere de ayrılmaktadır.

yeni organizmanın genişlemeye ve gelişmeye dönük doğası sonucu her yere sıçramış, uluslararası entegrasyonun belirlenimini ve güç dengesini yavaş yavaş dünya piyasalarına kaydırarak ulus devletlerin toplum üzerindeki güçlerinin, zamanla ulus-ötesi şirketlere, örgüt ve organizasyonlara geçmesini sağlamıştır.¹¹¹

Modern paradigma içerisinde iktidar mekân üzerinden örgütlenmekte ve dokunduğu her şeyi katılaştırmaktadır. Dolayısıyla devletin mekân üzerinde sağladığı hâkimiyet, onun iktidarının en temel çıkış noktalarından biridir. Mekân üzerindeki hâkimiyetin ardından gelen adım ise, katılaştırmaktır. Bunun için devlet, kontrol altına aldığı mekân üzerinde özneyi yine modernizmin gereği olarak ölçülebilir, modüler ve eşit hale getirmek amacıyla nesneleştirir. Özne artık, kamusal alanı meydana getiren bir tür demirbaştır. Bu alanda kişisel temsiliyetlere, akışkan dinamiklere izin yoktur. Aksi türünden varoluşlar, şiddetle cezalandırılır. Ancak ne var ki, günümüzde küreselleşme ve teknolojinin yaygın kullanımı dolayısıyla sosyal ilişkilerin, bilginin, sermayenin, nüfus ve mal hareketlerinin mekânla olan bağlarını giderek daha fazla yitirmeleri ile devlet kontrolündeki mekâna (ulus-devlete) duyulan bağımlılığın ortadan kalkmaya başlaması, akışkanlığın ve hareketliliğin ulus-aşırı ve hatta sanal mekânlara kaymasını gündeme getirerek klasik egemenlik algısını, dolayısıyla da ulus-devletlerin tahakkümünü sarsmıştır.

Bu nedenle sınırlar üstü alanda var olan ve somut ve soyut tüm ulusal ekonomik-kültürel-siyasi alanların bütünlüğünü parçalamakla tehdit ederek ulus-devletin egemenliğini kısıtlayan ve onu abartılmış hâkimiyet çizgisinden gerçek sınırlarına dönmeye zorlayan ulus-aşırılaşma, ulusal ve uluslararası yapıların dönüştürülmesinde başat rolü oynamaktadır. Dolayısıyla “devlet egemenliğini kemiren ve maddi nitelikte sonuçlar ortaya çıkaran... globalleşme dünyasında ulus devletler, çeşitli düzeylerde hâlâ en etkili yönetim mekanizması olmakla birlikte, bu

¹¹¹ “Sermaye'nin doğrudan çokuluslu biçimde işlemeye başlamasıyla birlikte, artık metropolis ile sömürgeleştirilmiş ülkeler arasındaki standart ilişki yoktur karşımızda; küresel bir şirket, deyim yerindeyse, ana ülkesiyle arasındaki göbek bağı keser ve kökenlerinin bulunduğu ülkeye sadece sömürgeleştirilecek herhangi bir ülke muamelesi yapar. Le Pen'den Buchanan'a, şoven eğilimleri olan sağcı popülistleri bu kadar rahatsız eden de budur: Yeni çokuluslu şirketlerin, Fransız ya da Amerikan halkı karşısında da, Meksika, Brezilya ya da Tayvan halkına takındıkları tavrın aynısını takınmaları. Bu göndermesi kendisi olan dönüşte bir tür şiirsel adalet yok mudur? Nitekim günümüzün küresel kapitalizmi, ulusal kapitalizm ve onun uluslararası/sömürgeci safhasından sonra, bir tür "olumsuzlamanın olumsuzlanması"dır yine.” Žižek, Slavoj (20012) Çokkültürcülük ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı, Çeviri: Tuncay Birkan, *Skop Dergi*, Sayı 3 et: 08.05.2014 <http://www.e-skop.com/skopyazar/ceviri-tuncay-birkan/19300>

alandan, artık yalnız değildir. Globalleşme, resmi aygıt ve örgütlerin tek başlarına düzenleyemeyeceği sorunların görünür hale gelmesine ve bu tip örgütlerin dışındaki aygıtların yapacağı düzenlemelere olan ihtiyacı artırmaktadır.”¹¹²

Böylece eski yerel ve ulusal kapalılıkların yerini yeniçağda yalnızca ulusların değil, sistem içerisindeki tüm aktörlerin çok boyutlu ilişkileri ve çok yönlü karşılıklı bağımlılıkları almaya başlamıştır. Ki bu, küreselleşme sayesinde sistem içerisinde birbirlerine bağlanan tüm aktörler için yeni bir aşamaya geçmek anlamına gelmektedir. Söz konusu aşama, Fordist-Taylorist, ulusal ekonomilere dayalı örgütlü kapitalizmden, küreselleşmenin sonucunda Post-Fordist, küreyerelleşmeci, ulus-aşırı üretim ve finans kapitalin yapılandığı örgütsüz kapitalizme geçiş aşamasıdır. Yeni aşamada, “siyasi iktidarın/temsilin çeşitli ifadeleriyle karmaşık bir ilişkisi olan ulus devlet giderek tanımlanmamış, kimi zaman tanımlanamaz iktidar kaynaklarıyla daha zımni, daha sorunlu bir rekabete girmektedir... Bu yüzden ulus devletler var olmayı sürdürseler de giderek daha geniş kapsamlı bir iktidar ağının bağlantı noktaları haline geleceklerdir, gelmişlerdir.”¹¹³

Nitekim “uluslararası sahnede... yeni ve yasal kurumların fazlalaşması, uluslararası mahkeme gibisinden profesyonel, yasal, ekonomik ve düzenleyici uluslararası ağların gelişmesini sağlamıştır... Buna bağlı olarak, -bir takım-uluslararası STK'lar, dernekler, hareketler ve siyasi aktörler ortaya çıkıp gelişmiştir.”¹¹⁴ Binaenaleyh demokratikleşme dinamiklerinin hak, özgürlük, adalet gibi temel talepler ekseninde tabanda şekilleneceği ve devletten ziyade sivil toplum tarafından sahiplenilerek savunulacağını söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Nitekim yasal veya yasa dışı tüm ulus-aşırı yapılanmalar ve küresel hareketler evrensel değerler veya küresel sorunlar temelinde varlık bulmakta ve meşru ulusal ve ulus-aşırı yapıları zorlamaktadırlar.

Öte yandan küreselleşme ile harlanan ulus-aşırılaşma içerisindeki önemli bir diğer olgu da diasporalardır. Hayatına göçmen olarak başlayan kişi ve grupların, yaşanan küresel değişim ve buna paralel şekilde güç kazanan diaspora ile birlikte

¹¹² Aktan, Can Coşkun; Vural, İstiklal Yaşar (2004) a.g.e., s. 128-129-130-131

¹¹³ Castells, Manuel (2008) *Enformasyon Çağı: Ekonomi-Toplum ve Kültür/II. Cilt: Kimliğin Gücü*, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul, s. 452

¹¹⁴ Eisenstadt, Shmuel (2009) *New Transnational Communities And Networks: Globalization Changes In Civilizational Frameworks, Transnationalism Diasporas And The Advent Of A New (Dis)Order*, International Comparative Social Studies, Volume XIV, BRILL; Amerika-Boston, s. 40-41

toplumsal konumları ve rolleri de değişmektedir. Ancak ne var ki 1980'lerin ortalarına dek, zorla yerinden edilmiş veya istemli olarak göç etmiş toplulukların kalıcı bir olgu olduğu göz ardı edilmiş, ne akademik-entelektüel çevrelerce ne de siyaset tarafından diasporalar üzerine eğilmeye değmeyecek geçici bir sosyo-politik fenomen olarak görülmüştür. 1980'lerin sonu ve özellikle de 1990'ların başındaki değişim rüzgârlarının etkisiyle değişen dünya algıları neticesinde diasporaların geçici olmadıkları ve hem toplumsal yapı hem de iç ve dış siyaset açısından mühim bir konu alanı olduğu ortaya çıkmıştır. Zira yaşanan gelişmeler Soğuk Savaş'ın artık olmadığı, tek kutuplu, hızla liberalize olan ve kapitalist piyasa ekonomisine kayan bir dünyadaki akışkanlıkları hızlandırıp yoğunlaştırmıştır.

Böylece küreselleşme ile diaspora olguları birbirlerini besleyen şekilde gelişmiş ve Sheffer'in da belirttiği üzere çoğulculuk ve 'ileri' değerler, ortaya konabilecekleri uygun koşulları bulabilmiştir. Özellikle kültürel çeşitlilik, egemenliğin ekonomik, siyasi, kültürel fakat özellikle de teknolojik etmenler dâhilinde ulus-aşırı alanlarda parçalanmasını ve çözülmeye başlamasını ivmelendirmiştir. Böylece diasporalar, ulus-aşırılaşmanın, sivil yapılar, hareketler ve teknoloji ile birlikte en önemli şekillendiricisi haline gelmiş ve yine tüm bu unsurlarla birlikte, ulus-aşırılaşmanın ana taşıyıcı damarları olarak küreselleşmeye hem içkin hem aşkın şekilde yaygınlaşmıştır.

Bu noktada ulus-aşırı alanlarda temas eden yapıların çıkarlar ve amaçlar açısından modern süreçler ve mekanizmalar içerisinde nicel ve nitel olarak birbirlerine yaklaştıkları, bunun da dünyayı bir kültürel ve siyasi homojenliğe sürüklediği düşünülebilir. Fakat önemle belirtmek gerekir ki; "küreselleşme, bu anlamda tüm toplumları birleştirdiği kadar böler, bu bölme işlemini de birleştirirken gerçekleştirir. Çünkü dünyanın tek tipliliğini artıran nedenler ile bölen nedenler aynıdır."¹¹⁵ Bu anlamda "ulus devlet sınırlarının geleneksel anlamının değişmeye başlaması ve küreselleşmeye ilişkin süreçler devletlerin egemenlik gücünü zayıflatıyor gibi görünse de, başka bir açıdan bakıldığında aynı süreçler devletlere yurt dışında yaşamakta olan vatandaş ve soydaşları ile farklı şekillerde iletişim kurma fırsatı vermektedir. Bir yandan, devletlerin içteki güç alanını sorunlu hale gelirken, diğer yandan, devletler bu güç alanını sınır ötesi alanlara taşıma imkânı

¹¹⁵ Bauman, Zygmunt(1999) *Küreselleşme*, Çev. Abdullah Yılmaz, Otopsi Yayınevi: Ankara, s. 8

elde etmekte, devletlerin güç alanının kendisi ulus-aşırı bir boyut kazanmaktadır.”¹¹⁶ Bu yolla evrensel normlar hem yerel hem de ulusa ilişkin tezleri harekete geçirerek, diaspora ve ulus-aşırı kavramlarının birlikte devindiği küyerelleşme çizgisine ilerlerler. Dolayısıyla da “ulus-aşırı alanda meydana gelen siyasi faaliyetler, diasporik siyasetin mantığı aracılığı ile konuya ilişkin anlamı iyice güçlendirmektedir.”¹¹⁷

Toparlarsak ulus-devlete içkin olan niceliksel ve niteliksel ne varsa bugün, gelişen teknoloji ve insan hareketlilikleri kanalıyla modernist yapıyı ulusa yönelik olarak üretim ve tüketimin ekonomik, sosyal ve kültürel biçimleri üzerinden aşındırmaktadır. Bunu yaparken kaçınılmaz şekilde insanların ulus-aşırı düzlemde yarattıkları ağları/bağları, sivil yapılanmaları ve hareketleri, ticareti, suç organizasyonlarını ve kısmen de meşru yapılanmaları kullanmaktadır. Ulus-aşırının varlığına bir tehdit olarak belirmesi karşısında ulus-devlet ise, uluslararası zeminde kurgulanmış kuruluşlar, mal, insan ve bilgi akışlarının sıkı denetim altına alınması ile etrafındaki çemberi kırmaya çalışmaktadır. Fakat ne var ki bu, onun hızla değişen ve üzerine kapanan yeni sistem karşısında egemenliğini hem içsel hem de dışsal açıdan daha da tartışılır hale getirmektedir. Buna ilaveten “yönetimsel iktidarı bölgesel ve yerel düzeye katarak meşruiyetini onarma çabası da, bir yandan yurttaşları yönetime yaklaştırarak, ama bir yandan da ulus devletten daha bir soğumalarına yol açarak merkez kaç eğilimleri...”¹¹⁸ güçlendirmektedir. Bu noktada hem ulus-aşırı alan içerisinde hem de ulusal sınırlar içerisinde etkin konumda bulunan diasporaların köken-mesken doğrultulu olarak sivil ve meşru alanlarda geliştirdikleri etkileşimler onları, hem ulus devletin amaçları hem ulus-aşırının kendi gelişimi hem de bizzat diasporanın kendisi için kilit aktörlerden bir haline getirmektedir.

¹¹⁶ Şenay, Banu (2010) *Ulus-Aşırı Toplumsal Alanlar, Ulus-Aşırı Kimlikler: Avustralyalı Türkler Örneği*, s. 3
http://www.academia.edu/636141/Ulusasiri_Toplumsal_Alanlar_Ulusasiri_Kimlikler_Avustralyalı_Türkler_Ornegi et: 21.11.2012

¹¹⁷ Laguerre, Michel S. (2006) *Diaspora-Politics and Globalization*, Palgrave Macmillan; A.B.D.: New York, s. 163

¹¹⁸ Castells, Manuel (2008) a.g.e., s. 387

3.4. Vatandaşlık, Vatandaşlık Rejimleri, Entegrasyon

Vatandaşlık, gerek kavramsal gerekse de olgusal bakımdan esas olarak Batı içerisindeki bir süreç olarak şekillenmiştir. Aydınlanma ve devamında pozitivizm ile gelişen süreçte rasyonel düşünce, ilerlemecilik, hesaplanabilirlik, ölçülebilirlik, indirgemecilik ve evrensellik tüm farklılıkları siyaset içerisinde soyut olarak eşitlemiş ve homojenleştirmiştir. Bu, burjuva kapitalizminin temelini attığı vatandaşlık sistemine dayalı ulus devleti inşa eden mantıktır.¹¹⁹ Bu yönüyle vatandaşlık, ‘modern siyasetin’ evrensel ve tipik bir unsurudur. Yani dolayısıyla vatandaşlık kavramı “tarihsel bakımdan ulus devletin evrimiyle sıkıca bağlantılıdır... (ve) yurttaşlık ulus devletler ile onların üyeleri arasındaki bağların kamusal temsilini ifade etmektedir.”¹²⁰ Bu bağlamda “vatandaş olarak tanımlanmak, belli bir an veya türdeki etkileşime içeriden biri olarak kabul edilebilirlik değil; genel soyut, kalıcı ve bağlam-bağımsız bir biçimde devletin üyesi olarak tanımlanmak demektir.”¹²¹ Ki bu, kavramın, “bireyin devletle olan ilişkisinde sahip olması gereken hakları ve yerine getirmesi gereken yükümlülükleri ifade eden anayasal”¹²² bir nitelik kazanmasını sağlamaktadır.

Modernizme ve ulus devlete ilişik ekonomik, siyasi ve toplumsal gelişmelerin ışığında ortaya çıkan vatandaşlık, dönemin siyasi anlayışlarının yorumlamaları ve burjuva toplumunun sahneye çıkışı ile gündeme gelmiş, gelişmiş, olgunlaşmış ve nihayet yaygınlaşarak meşruluk elde etmesini sağlayacak bir temel form kazanmayı başarmıştır.

Nitekim “Antik Yunan ve Roma’da demokrasinin öznesi olan, kendi kaderini içinde yaşadığı toplumun siyasi hayatına katılarak belirleyen halkın (demos/populus) yüzyıllar içinde unutulmuş bu işlevi, Fransız Devrimi’nin fikir babalarından Jean-

¹¹⁹ Nitekim Marshall buna ilişkin olarak vatandaşlığın kapitalizmin yeni bir aracı olarak devletin halk üzerindeki otoritesini kullanarak işlev gören bir anlayışa sahip olduğunu belirtir. Bu konuda detaylı bilgi için; Marshall, T.H.; Bottomore, T. (2006) *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul

¹²⁰ Faist, Thomas (2003) a.g.e., s. 359

¹²¹ Brubaker, Rogers (2009) *Fransa ve Almanya’da Vatandaşlık ve Ulus Ruhunu*, Dost Kitabevi; Ankara, s 53

¹²² Kaya, Ayhan; Özdoğan Göksu, Günay (2003) *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar: Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik*, Bağlam Yayıncılık; İstanbul, s. 150

Jacques Rousseau'nun yazılarında yeniden canlandırılmıştır.”¹²³ İzleyen süreç içerisinde de Fransız Devrimi sayesinde Rousseau tipi vatandaşlık, ulus-devletin kuruluşu aşamasında modern vatandaşlık tanımlamalarının oluşması ve gelişmesine ışık tutmuştur.¹²⁴

Öte yandan Marshall ise vatandaşlığı durağan ve değişmez değil, dinamik ve değişken bir olgu olarak ele alır ve önemli şekilde üç kesitte inceler. Ona göre I. kesit XVIII. yy.'da sivil vatandaşlığın gelişim imkânı bulunduğu dönemdir. Bu dönem, içinde mülkiyet, bireysel haklar, özgürlükler, adalet, düşünce, ifade ve inanç özgürlüğü gibi daha sonradan insan haklarının da temeli olarak belirlenecek temel hak ve hürriyetlerin tanınmasıyla ortaya çıkmıştır. İkinci kesit, XIX. yy.'da ortaya çıkan ve siyasi vatandaşlık olarak ifade edilen kesittir. Bu kesit adından da anlaşılacağı üzere, bireylerin siyasi bir güç olarak parlamentoda temsil edilmesine ilişkin hakları içermektedir. Bu hakka ilişkin bilinen en önemli kazanımlardan biri olarak seçme ve seçilme hakkının kabulü gösterilebilir. Üçüncü kesit ise, XX. yy.'da ortaya çıkan sosyal vatandaşlıktır.

Bu son aşama bilhassa refah devletinin ortaya çıkması ile başlayan bir dönem içerisinde gelişen ekonomik ve sosyal güvenlik hakları ile her türden kamusal hizmet alma haklarını içermektedir. Öte yandan bunun dışında liberal veya Marksist kuramların devlete ve vatandaşlığa bakışları ile post-modernist düşüncenin vatandaşlığa bakışı da onun, günümüze gelene dek izlediği gelişim ve kazandığı anlam bakımından önemlidir. Nitekim bugün içerisinde olduğumuz Bilişim Çağı'nda vatandaşlığın giderek post-modern bir hüviyete büründüğü ifade edilmekte ve bu bağlamda siyasi ve sosyolojik bir etmen olarak IV. nesil haklar (IV. kesit) gündeme getirilmektedir.

Diğer taraftan Michael Mann ise, Marshall gibi evrimci kuramcılarının iddialarına ve ikili kuramlara karşı kendi tezini dile getirir.¹²⁵ Ona göre, modernizmin

¹²³ Güllüoğınar, Fuat (2012) *Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma Açısından Vatandaşlık Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 67, No. 1, 2012, s. 85

¹²⁴ Etienne Balibar Rousseau ile gelişen bu anlayışı Roma'ya da atıfla cumhuriyetçi vatandaşlık olarak tanımlamakta ve günümüze ilişkin çelişkileri ve gelişmeleri tanımlayıp anlamlandırmak için vurgulamaktadır. Bknz Balibar, Etienne (2007) *Biz Avrupa Halkı: Ulus-aşırı Yurttaşlık Üzerine Düşünümler*, Aralık Yayınları; İzmir

¹²⁵ Mann, Michael (2012) *İktidarın Tarihi II. Cilt: Sınıfların ve Ulus Devletlerin Yükselişi 1760-1914*, Çev: Ali Rıza Güngen, Gülben Şaş vd., Phoenix Yayınevi; Ankara

ilerleyişi, ulus-devlet, vatandaşlık, siyasetin, ekonominin ve toplumsal alanın biçimlenişi ancak İEAS olarak adlandırılan İdeolojik-Ekonomik-Askeri-Siyasal modelle açıklanabilir. Mann'e göre; (başlangıç noktası ulusal devletin görülmeye başlanması olmak üzere) ulus-devletin ortaya çıkışında, sınıfların çatışmayı içe yansıtmaları ile militarizmin yayılmasında, vatandaşlığın ve yeni toplumsal durumun biçimlenişinde evrimsel bir kaçınılmazlıktan ziyade, İEAS modeli içerisindeki aktörlerin birbirileri ile çok boyutlu bir içe içe geçmişliklerinden kaynaklanan süreçler etkindir.

Buna göre; kuram içerisinde her aktör kendi alanı ve otoritesi için verdiği mücadelede gelmekte olanın farkındaydı ve buna göre adım atmaktaydı. Nitekim geleneksel aktörler modernizmin alanı yeniden tanzim etmesiyle ortadan kalkmadılar. Aksine, yeni duruma uyarlandılar ve varlıklarını devam ettirdiler. İşte tüm bu etkenler sonucunda halk olarak ortaya çıkan topluluk, bir anda farklı aktörlerin birbirleri ile iç içe geçmişlikleri ve çatışmalarının neden olduğu karşı konulamaz bir uluslaştırma sürecine maruz bırakıldılar. Bunun neticesinde sınıfın bir rakibi olarak gelişen vatandaşlık, sınıflı toplum yapısının etkisini yitirerek katmanlı toplum modellerinin alanı yeniden ele almasıyla birlikte giderek bugünkü halini aldı.

Vatandaşlık tüm bu düşüncelerle yansıtılan gelişme süreçleri açısından değerlendirildiğinde, onun, “feodal döneme dair tüm yapıların ve bunların üzerine inşa edilen tüm kavramların, kurumların ve kodlamaların dönüştüğü bir döneme ait (olan), modernite ve aydınlanma çerçevesinde kişinin devlet karşısındaki konumunun yeniden biçimlendiği toplumsal ve siyasi bir olgu”¹²⁶ olduğu gerçeği görülebilmektedir. Yani bir bakıma bireyin ön planda olduğu, rasyonel ve siyasi bağlamlı toplumsal bir yapılanma modelidir vatandaşlık. Böylece birlerden birimlere ve birimlerden de daha büyük ve organize bir teke varılmasını mümkün kılan bir toplum yapısı oluşturulabilmiştir. Yapının en önemli özelliği ise (en azından kavramsal düzeyde) eşit bireylerden oluşan eşit toplum anlayışı ile iş gücü ihtiyacı, pazar ve siyaset için homojen bir bütün yaratılmış olmasıdır. Bu sayede devlet, bireyi, toplumu ve onları saran, anlamlandıran tüm tanımlamaları, sınıflandırmaları,

¹²⁶ Tol, Eren Deniz (2006) *Dünden Bugüne Yurttaşlık: 21. Yüzyılda Yurttaşlık-Ulus Devlet ve Küreselleşme*, Sosyal Araştırmalar Vakfı; İstanbul, s. 25

ihtiyaçları ve farklılıkları delip geçebilmekte; herkeste ve her şeyde otoritesinin kabil olduğu ‘pan-opticon’¹²⁷ bir tahakküm kurabilmekte, bir düzen tesis edebilmektedir.

Böylece bir önceki sistemde kişiler onları niteleyen ekonomik, siyasi ve dini koşullardan soyutlanarak yurttaşlık aracılığıyla formelleştirilirler. “Kapitalizm öncesinde tabi olma şeklinde gerçekleşen biçimsel tanımlama, kapitalizmle birlikte siyasi otoriteye karşı bireysel yükümlülüklerin yanı sıra hakların da olduğu bir dokuya”¹²⁸ ulaşır. Bu hali ile vatandaşlık, bireyin birim olarak devlete içkinleştirilmesini sağlayan bir tanımlamadır. Siyasi ve kavramsal bir eşitliği esas alır. Toplum ve devlet arasında kurulan ilişkinin bağlaştıracısı, ulus ve toplum kavramlarının sistem içerisindeki kanonu rolündedir. Vatandaşlığın ulus devlete içkin bir kavram olarak varlığı, onun, sınıflar, katmanlar, diğer (İEAS modeli bağlamında) aktörler ve kapitalist enternasyonal karşısındaki iddialarının ve meşruluğunun kaynağı, teminatı ve bir nevi tahkim noktası olarak işlev görmektedir. Bu, aynı zamanda modern anlağa hâkim parça bütün arasındaki ilişkinin siyasallaşarak işlevselleşmesini sağlar.

Öte yandan devlet kültürel, kimliksel ve statüsel farklılıkları gizlemek ve siyasi eşit yurttaşlığı kurabilmek amacıyla kamusal kavramını kontrol altına almış, kendi kurgusu paralelinde bir kamusal-özel ayrımı yaratmıştır. Bu anlamıyla kamusal alan içerisinde tanımlanan vatandaş, soyut bir tanımdır. Gerçekle bağlantısı kesilmiş, bir bakıma ulus sınırları kapsamında ve kamusal alan içerisinde siyasi bir idealtip olarak görev, sorumluluklar ve haklar üçgeni içerisine kapatılmış, nesneleştirilmiştir.¹²⁹ “Dolayısıyla bireyler bir toplumda yaşamaktan dolayı ortaya çıkması gereken bağın içeriğini algılayamamaktadırlar ve toplumsal ile bağlantılı bir benlik ve topluluk duygusu geliştirememektedirler.”¹³⁰ Yani başka bir deyişle devlet, bireyi birimleştirerek kendine yabancılaştırmaktadır.

¹²⁷ Foucault, Michel (1992) *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Kitabevi Yayınları; Ankara, s. 251-257

¹²⁸ Tol, Eren Deniz (2006), a.g.e., s. 31

¹²⁹ Mann bu noktada şu tespiti bulur: “Benedict Anderson, ulusun zaman ve mekânda bir ‘hayali cemaat’ olduğunu çok iyi bir şekilde gözlemledi. Hiç görüşmemiş, bağlantısı olmayan insanlar –hatta yaşayanlar, ölümler ve doğacak olanlar- bir ‘ulus’ içinde güya birbirine bağlanıyor... Bir Marksist olan Anderson’un eklediğini ben ekliyorum: Eğer ulus hayali bir cemaatse, rakibi olarak sınıf daha da metaforik biçimde, adeta uydurma bir cemaat olarak görülebilir.” Mann, Michael (2012) a.g.e., s. 44

¹³⁰ Tol, Eren Deniz (2006), a.g.e., s. 67

“Modernlik öncesi tabiyet ilişkilerinden özgürleşen bireyler, vatandaş kılını kılınmaz türdeşleştirilerek, modernliğin örgütlediği disiplinler ya da kontrole dayalı tahakküm ağlarının içerisine yerleştirilmektedir.”¹³¹ Böylece devlet, Nira Yuval-Davis’in de¹³² belirttiği gibi temelde tüm vatandaşları benzer görür ve sınıf, etnisite, cinsiyet gibisinden hiçbir farklılıklarını ve eşitsizliklerini dikkate almaz. Devletin buradaki görünen amacı öncelikle, içerisindeki her şeyle birlikte kontrol edilebilir bir alan yaratabilmektir. Bu alan, siyaset, hukuk, ekonomi ve güvenlik mekanizmalarının işleyişinde ‘devlet aklıyla’ çelişmeyecek ortak değerlere sahip bir uzam yaratmaktadır. Diğer bir amaç ise, vatandaşlık nosyonunu kamusal alan içerisinde siyasi ve hukuki bakımdan eşitliği ve özgürlüğü mümkün kılacak araç olarak inşadır. “Bu durumda vatandaşların ortaklaşa sahip oldukları, nasıl farklılaştıklarına tezat oluşturur. İkinci olarak ise, yasalar ve kurallar bakımından evrensellik, bunların herkese ve aynı biçimde uygulanması anlamına gelir; bir başka deyişle yasalar ve kurallar, bireysel ve grup farklılıklarına kördür.”¹³³ Dolayısıyla Lister'in¹³⁴ belirttiği üzere, vatandaşlığın üzerine yükseldiği evrensellik iddiasının da aslında hep sahte bir evrensellik olduğu bu bağlamda anlaşılmaktadır.

Nitekim Etien Balibar da çalışmasında ulus devlete içkin vatandaşlığın bir norm olarak evrensellik iddiasında bulunmasını, doğrudan doğruya, Avrupa'nın coğrafi keşiflerle başlayan süreç içerisindeki dini ve ticari sömürme ve hegemonya stratejisine bağlamaktadır. Yani başka bir deyişle Balibar, ulus devlete gömülü şekilde servis edilen vatandaşlık tarifinin Batı'nın dünyaya hâkim güç olması dolayısıyla iyiyi ve doğruyu işaret etme cüretiyle ‘evrenselleştirildiği’ kanısındadır.¹³⁵ Özü itibarıyla evrensellikten uzak olan ulus-devlet vatandaşlığı, yaygınlaştırılarak ve dayatılarak geçerli doğru haline getirilmeye ve evrensele yükseltilmeye çalışılmaktadır. Zaten sahteliği de içerisindeki tezatlıklardan ve bu

¹³¹ Yeğen, Mesut (2005) Yurttaşlığın Diyalektiği, Yurttaşlığın Trajedisi, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 38,

Sayı 1, s. 69-87

¹³² Yuval Davis, Nira (1997) Women, Citizenship and Difference, *Feminist Review*, (57), s. 8

¹³³ Kubilay, Çağla (2010) Türban Sorunu Bağlamında Siyasal İslamda Söylemin Alternatif Yurttaşlık Tasarımı, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı/No: 2, s. 141

¹³⁴ Lister, Ruth (1998) Citizenship on the Margins: Citizenship, Social Work and Social Action, *European Journal of Social Work*, Vol. 1, No.1: 5-18, s. 78

¹³⁵ Bu noktada belirtmek gerekir ki, Kant da kozmopolit vatandaşlık düşüncesi bağlamında küresel ilkelere ve yasalara vurgu yaptığında, benzer biçimde perde arkasında aydınlanmacı ve sömürgeci Batı'nın, dünyanın kalanı ile kurduğu otoriter ilişkiyi meşrulaştırmaya çalıştığı eleştirilerini almıştır.

boyut atlatılmaya çalışılan halinden gelir. Oluşma ve yaşanma süreçleri içerisinde her yönüyle ele alındığında vatandaşlık, “hem eşitsizliği hem de eşitliği yaratan kritik ve anahtar bir bağlantı noktasıdır. Eşitlik/eşitsizlik ilişkisi yüzünden vatandaşlık müzmin bir tartışmanın merkezi durumundadır.”¹³⁶

Diğer taraftan tabii ki kamusal alan içerisinde herkesin siyasi-idari bakımlardan eşit bir varlık kazandığı ve eşit temsil hakkına, eşit görev ve sorumluluklara sahip olduğu bir sistem sayesinde modern devlet, tam merkezde ve her vatandaşa eşit uzaklıkta bir varlık kazanmaktadır. Böylece özgürlük ve eşitliğin iç içe geçen yapısal inşası, ulus-devletin vatandaşlar ve diğer ülkelere karşı konumuyla eş anlı biçimde vuku bulur. Eşitlik ve özgürlüğün ulus-devletin klasik tanımı söz konusu olduğunda, kamusal alan içerisinde birimleştirilen bireyler üzerinden kurgulanmış vatandaşlık nosyonuyla vücut bulması, aşkın ve içkin olanı karmaşık bir geçişlilikle bağlaştıran politika aracılığıyla antagonizmalarından birini yansıtmış olur. Yani, politikanın iç ile dış etmenler ve etkiler arasında kurduğu bağ ile sınırları belirsizleştirmesi, devleti ve dolayısıyla vatandaşlığı dönüştürerek, onun kapanmacı tanımının altını oymaktadır.

Öte yandan devletin meşruiyetini ve yapısını kamusal alan içerisindeki vatandaşa ve bu alan içerisindeki eylemlere dayandırması, bireyi, devletin zorunlu ve zora dayalı doğası çerçevesinde ortaya çıkan normlara dayalı bir vatandaşlık tanımı içerisinde şeyleştirmeyi de beraberinde getirir. Ancak, devletin yapısal kurgusundan kaynaklanan kamusal alan içerisindeki soyutlama ve eşitlemenin ortaya çıkardığı birim olma (nesneleşme) durumu, kişilerin somut varlıkları ve bu varlığın ayrılmaz bir parçası olan kültürel-kimliksel nitelikleriyle ilişkilerini kesemez. Dolayısıyla ‘ontolojik boyutuyla bireyin’ devlete içkin kavramsal mekân olan ‘kamusalın içeriğinden’ koparılması mümkün değildir. Nitekim küreselleşmenin yaygınlık kazanması ile değerler ve kimliklere yaptığı vurgunun artması, kişisel olanı politikleştirmeye başlayarak özel alanı kamusal alanın içerisine çekmiştir. Böylece ulus-devleti ve onun klasik vatandaşlık tanımını mümkün kılan kamusal-özel ayrımı yıkılmaya ve ulus-devlet bir meşruiyet krizine girmeye başlamıştır.

¹³⁶ Glenn, Evelyn (2000) Citizenship and Inequality: Historical and Global Perspectives, *Social Problems*, Vol. 47, No. 1, s.1

Elbette bu noktada siyasi bakımdan vatandaşlık kavramı aracılığıyla eşitlenen ve homojenleştirilen toplumun demokrasiyi inşa eden temsiliyet açısından elzem olduğu hatırdadır. Nitekim yine vatandaşlığın normlara dayalı yapısından kaynaklı olarak ortaya çıkacak motivasyon boşluğunu doldurabilmek için ‘modern yapbozun’ (modern ulus-devlet) yarattığı sinerjiden birleşmeyi sağlayabilecek yeni bir ulusal ruh, yeni bir bizlik devşirilir. Lakin anlatmaya çalıştığımız üzere, zamanla her türden kimliksel ve kültürel farklılık, ontolojik bağlamlı talepleri ile kamusalda zuhur ederek onu temsiliyetin farklı bir kavranışına zorlamaktadır. Bu kavranış ileri demokrasi anlayışı ile kurulan yeni bir düşüncedir. Literatürde olgusal (yaşanan-gerçek) vatandaşlık ve kavramsal (tahayyüldeki-idealtip) vatandaşlık paradoksu olarak kabul gören durumdan hareket eden söz konusu anlayış, insanın kimliğinden ve kültüründen koparılamayacağını dolayısıyla da devlet eliyle kurulmuş toplum modelleri altında zahiri bir türdeşliğe hapsedilemeyeceğini ifade etmektedir.

Nitekim söz konusu ileri demokrasi yapısı içerisinde yalnızca homojen bir toplumun parçaları olan eşit yurttaşların yarattığı siyasi tekelin (çoğunlukçuluk) değil, bununla birlikte topluma içkin her tür farklılığın siyasi ve sivil toplumsal mekanizmalarla talepleştirildiği, bu bağlamda baskı grupları ve hareketlere dönüşerek siyasi impulslar yarattığı yeni bir sistemden söz edilmektedir. Aslında burada bir bakıma Habermasçı ‘İletişimsel Eylem’, Giddensçi ‘Diyalojik Demokrasi’ ve hatta antikitenin agorası ile post-modern paradigmanın getirdiği kimlik ve değerlere vurgu yapan yeni anlayışın buluşturulduğu söylenebilir. Dünya genelinde daha ziyade (daha ziyade neo-liberalizmin demokrasi ve küreselleşme üzerinden yayılma stratejisi sonucu) yönetim akımı ile yaygınlaşan ve sistemleşen bu anlayış, ulus-aşırılışmanın gelişmesi ve küreselleşmenin yereli temsil edilebilir ve fark edilir kılmasıyla birlikte (küyerelleşme) evrensel bir nitelik de kazanmaya başlamıştır.¹³⁷

Burada diyaloga, müzakereye vurgu yapılan sanal bir agora tasviri vardır ki bu, özellikle bir önem taşımaktadır. Zira “diyalog yüz yüzedir; göze, ağza ve kulağa

¹³⁷ “Yönetişim (sosyal) diyalog modeline siyaseti içermiş olsa da, toplumsal öznel neo-korporatist konumlanış aracılığıyla network modeli içinde özgül siyasal yetenek kazanır. Siyasal sorunu teşhis etme ve kendi akışlarını değiştirme yeteneği olarak şebeke tarzı örgütlenmenin siyasal alanın 'yeniden dönüşümünü' kolaylaştıracağı varsayılmaktadır. (Ray vd., 2003: 39, 41, 55) Ancak, ...yönetişim diyalogcu şebeke modeli içinde müzakereci taktikler aracılığıyla sürse de yukarıdan dayatılan iktidar modeli olarak işler.” Günlü, Ramazan (2011) Siyaset-Demokrasi ve Sivil Toplum: Muğla'da Yerel Yönetişim, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 35 (Yaz), s.75

bağımlıdır; zaman ölçüsü bakımından o anda olur. Diyalogda insan faaliyetleri yatay ilişki çerçevesinde ortak amaçlıdır”¹³⁸. İşte bu nedenle vatandaş bireyler¹³⁹, daha kaliteli ve sonuç üretebilir bir müzakere ve diyalog ortamının sağlanması açısından fikri veya eylemsel katılımlarıyla zenginleştirdikleri (yani fikirsel ve/veya olgusal düzeyde aktif katılım sağladıkları) temsiliyetin moleküler birimleri olan çıkar/baskı gruplarının (bunlar sendikalar, örgütler ve STK’lar benzeri yapılanmalardır) çatısı altında buluşmalı ve bu andan itibaren de devlet ile yetki paylaşımı ve ortaklaşa yönetime dayanan bir anlayış geliştirerek bunu içselleştirmelidirler.

Diğer taraftan teorik olarak açıklamaya çalıştığımız gelişim süreci bağlamında vatandaşlığın (diaspora ile ilişkisini de ortaya koyması açısından) bugün, ihtiva ettiği gerçekliği daha iyi anlayabilmek için pratik bağlamın tarihsel izleğine dönmemiz ve Batı ilerlemeciliği dâhilinde gelişen ulus-devlet ve vatandaşlığın ilk ciddi etkilenimi olan (ve genellikle pek önemsenmeyen veya ihmal edilen) sömürgecilik dönemine bakmamız gerekmektedir.

Sömürgecilikle birlikte uzak diyarlardan ve kültürlerden getirilen köleler ve işçiler, hangi sınıf ya da statüden olurlarsa olsunlar, içine dâhil oldukları toplumları; kimlikleri, davranışları, adetleri, yaşayışları, duyguları ve düşünceleriyle yavaş yavaş dönüştürmeye başlamışlardır. Bu, belki de, Michael Mann’ın ekonomi temelli sınıfların içe kapandıktan sonra neden katmanlara ve kültürel nitelikli alışıldık toplumsal sınıflanmalara yenik düştüğüne de bir destek oluşturabilir. Nitekim özellikle de daha ilerleyen dönemlerde Batı, kaydettiği ekonomik, siyasi, kültürel gelişmeler ile refaha ulaşması ve sömürgelerinden askeri olarak çekilmeye başlamasıyla eski sömürgelerden ve üçüncü dünyadan sürekli artan bir göç ile karşı karşıya kalmış, bu durum, Batı devlet ve toplum yapılarını bazen travmatik de olabilen birçok değişime gebe bırakmıştır.

Nitekim bu insanların sayılarının azımsanmayacak rakamlara ulaşarak yalnızca ekonomik ve kültürel açılardan değil, aynı zamanda ‘toplumsal bir katman’ yaratarak siyasi açıdan da önemli hale gelmeleri ve yanı sıra Batının çağdaşlaşma

¹³⁸ Erdoğan, İrfan (1999) Eski Çağlar ve İlk İmparatorluklarda Egemen İletişim Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Kültür ve İletişim Dergisi*, 2-2, s. 11

<http://www.irfanerdogan.com/makaleler1/ancient.pdf> et: 29.05.2013

¹³⁹ Günümüzde çağcıl demokrasi anlayışı çerçevesinde kişiler hem devlet ve toplumsal bir nesne olarak vatandaşlık hem de bu ikisinin en temel parçacığın olarak özne-birey sıfatlarını aynı anda taşımakta ve çok sınırlı alanlar dışında, tüm özel-kamusal alanlarda bu şekilde var olmaktadır.

serüveninde daha ileri bir noktaya gelerek hak ve özgürlükler alanında aşama kaydetmesi, sınıf olgusu ile bütünleşmenin sürekliliği bağlamındaki evrensel-ontolojik imkânsızlığı ortaya koymuş, Batı tipi klasik vatandaşlık kavramının sınırlarını iyiden iyiye zorlamaya başlamıştır.

Çeperlerden gelen kitlesel hareketliliklere hedef olan Batı, iki Dünya Savaşı ardından Sovyetler'in de yıkılması ile birlikte tam anlamıyla bir odak haline gelmiştir. İnsan hareketlenmelerinin önüne geçilemeyince modernizm ve Hristiyan kültürünün inşa ettiği Batı tipi modern toplum ve devlet yapısı, yabancısı olduğu kültürel öğeler ve çok farklı kimliklerce 'bozulmaya' başlamıştır. Yine tam da bu zamanda yükselişe geçen küreselleşme ve sermayenin savaş teknolojilerinden bilişim teknolojilerine kaymaya başlamasıyla gelişip yaygınlaşan teknoloji kullanımı, bilgi ve insan hareketlerini tüm hiyerarşileri ve iktidarları bozan şekilde daha da hareketlendirmiştir. Bilhassa da ulus-aşırı alanların ve yapıların ortaya çıkmaya başlaması ve post-modernizmin küreselleşme ile gelişip yayılması neticesinde ulus devlet sistemi ve onu besleyen modernizm aşınmış, bu iki yapıyı birbirine bağlayan unsurlardan biri olan vatandaşlık da buna koşut şekilde dönüşmeye başlamıştır.

Bu anlamda vatandaşlık, (halen her ne kadar normlara dayalı siyasi bir olgu ve kavram olsa da) kültürel ve kimliksel farklılıkların kamusal alan içerisinde talepler olarak yansınmasıyla kişiye ve alt-kolektivitelere dayanan kültürel bir bağlam da kazanmıştır. Dolayısıyla vatandaşlığın homojen ve eşitçi normlara dayalı siyasal yapısı özeline, kamusal alanda talepler ve edimler yoluyla yankı bulup kamusallaştırılmasıyla giderek post-modern bir çizgiye çekilmiştir. Kamusal ile özel alan arasındaki ayrımın kültürel ve kimliksel olanı siyasileştirmesi kişisel olanı da politikleştirilmiş ve kamusal kavramı üzerinden korunmaya çalışılan ulus-devlet ve ona dayalı klasik vatandaşlık kavramı, kendi inşası içerisinde köşeye sıkışmıştır. Dolayısıyla günümüzde vatandaşlığın süreç içerisinde halen şekillenmekle birlikte yeniçağa uygun bir forma ve içeriğe kavuşması kaçınılmaz görünmektedir.

Çevresiyle zorunlu bir etkileşim içerisinde olan devlet yapılanmalarının küreselleşme ve ulus-aşırılışma çağında kapitalist sistem dâhilinde girmek zorunda oldukları ekonomik ve siyasi ilişkiler, değişimi kaçınılmaz şekilde tüm sistemlerin ve yapıların içerisine nüfuz ettirmektedir. Nitekim "küreselleşme çağına girince...

vatandaşlık (...)geleneksel yönlerini geride bırakarak insan hakları gibi evrensel hakları işaret etmeye başladı. Küreselleşmeyle birlikte dünyada sosyal hareketlilik arttı. Bu da yeni aidiyet arayışını beraberinde getirdi. Ulus-devlet buna somut bir çözüm üretmediği için, kendisiyle özdeşleştirilen vatandaşlık, alternatif hak söylemleriyle sorgulanmaya başladı.”¹⁴⁰ “Hakların evrensel tanımı bütün insanlık için temel bir ihtiyaç haline geldi... Çünkü göç... melezleşme... harmanlanma... (ve) küreselleşme ile birlikte devletlerarası sistem işlemeye başladı. Bu sistem de insan hakları gibi sınırları aşan değerlerin kabulünü beraberinde getirdi. Böylelikle ulus-devletler insan hakları konusunda stratejilerini gözden geçirmek zorunda kaldılar.”¹⁴¹ Bu bağlamda vatandaşlık da insan haklarına doğru bir genişleme göstererek evrenselleşti. Böylece insan hakları dolayısıyla vatandaşlık, ulus-devlete bağlı şekilde dışsallaştırdığı kimliksel ve kültürel unsurların istilasına uğrayarak biçim değiştirmeye başladı. Ya da başka bir ifade ile insan hakları ve özgürlükleri Aristotelesçi iyi vatandaş-iyi insan ayrımındaki kırılmayı özü itibarıyla evrensel olandan yana bükmeye başladı.

Bu bağlamda denebilir ki; ulus devletin kendi içine kapanan vatandaşlık ve bizlik algısı, bir ülküdaşlık ve ortak yarar algısı ile şekillenmekte ve bu bağlam içerisinde genellikle dışsallaştırılan ulus-dışı unsurlarla ulusun çıkarlarının çatıştığı ortamda iyi-doğru ve faydalı ortak bir potada eritilerek ‘ulusun gerçekliğine’¹⁴² eşitlenmektedir. Bu pragmatik ve klasik yaklaşım kuşkusuz modern ve evrensel insan hakları kavramıyla çelişiktir. Bu bakımdan her ne kadar klasik siyaset felsefesi alanı içerisinde yer alsada Aristoteles’in belirttiği iyi vatandaş-iyi insan ayrımı, vatandaşlığın modern belirleniminin kavranması açısından bize bir aralık açmaktadır.

¹⁴⁰ Turner, Bryan (1994) *Postmodern Culture/Postmodern Citizenship İçerisinde* B. Van Steenberg, *The Condition of Citizenship*, Sage; Londra, s. 157 Aktaran Esendemir Şerif (2008), a.g.e., s. 30 Ayrıca Bryan Turner’ın *Vatandaşlığın ulus-devlet, kimlik, modernizm ve psikoloji* perspektifli değerlendirmeleri için; Turner Bryan (1993) *Citizenship and Social Theory*, Sage; Londra / globalizm, postmodernizm, ulus-aşırılışmanın ulus devletle ve bireyle ilişkisi için; Bryan Turner (2003) *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, Çev: İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yayınları; İstanbul

¹⁴¹ Esendemir, Şerif (2008) *Türkiye’de ve Dünyada Vatandaşlık: Eski Sorular-Yeni Arayışlar*, Birleşik Yayınevi; Ankara, s. 30

¹⁴² Ulusun gerçekliği realist paradigma kapsamında ortaya konan temel iddialardan biridir. Realist paradigma içerisindeki kabule göre ulusun çıkarları her şeyden önce gelmektedir ve uluslararası anarşi ortamında esas olan ulusal çıkarlardır. Bu bakımdan ulusun çıkarları için gerekli olan her şey faydalı, faydalı olan ise (ulusun bekası bağlamında) iyidir. İyi ise doğruyu doğurur zira iyi ile doğru arasında metafizik bir bağlaşıklık vardır. Böylece antikiteden bu yana ruhani ve dinsel külliyyatın bir izleği olarak belirginleşen bu metafizik dolayımamayla meşru niteliğe kavuşturulan pragmatik ulus-devlet mantığı, çıkarları doğru olana, doğru olanı ise ulusun gerçekliğine eşitlemektedir.

Buna göre devlet ve devletin yurttaşı için iyi olan, evrensel değerler ve evrensel ahlâk bakımından kötü olabilir. Bu nedenle subjektif açıdan iyi-doğru ve kötü-yanlış olanla objektif açıdan iyi-doğru ve kötü-yanlış olan arasında ortaya çıkan farklılık, toplumsal ve siyasi açıdan ancak evrensel değerler bağlamındaki iyi-doğru ve kötü-yanlış kabulleri üzerinden değerlendirilebilir. Dolayısıyla vatandaşlığı bir kavram ve olgu olarak küresel ölçekteki ilişkiselliklerin lokal ve değişken bir ögesi konumundaki iyi kavramı yerine (ulusun çıkarı, toplumsal ahlak vb.), modern anlık bağlamında adil kavramı üzerinden yeniden ele almak gerekir. Bu nedendir ki ulus-aşırı yapıların güçlenmesi (ironik biçimde modern evrensellikten destek alarak), ulus devleti geniş sınırlarından geri çekilmeye zorlaması ve vatandaşlık kavramını evrensel değerler bağlamında yeniden tanımlayarak ulus-devlete aşkın hale getirmesi şarttır.

Bununla birlikte Kant'ın bugünün ulus-devletini dönüşüme uğratan insan hak ve özgürlüklerine dayalı ulus-aşırı anlayışa yaptığı katkının da vurgulanması gerekir. Zira insan hak ve özgürlüklerini ilkeselleştiren ve hukukileştiren model, Kant'ın Westfalen tipi hükümler ile liberal uluslararası hükümler arasında kesin bir ayrım çizerek bunların geçişliliğini açıklamasından feyz almaktadır. Burada Westfalen tipi modelde devletler özgür ve eşit olarak kabul edilirler. Sınırları dâhilindeki özne ve nesnelere üzerindeki yönetim hakkı sınırsız, diğer devletlerle kurulan ilişkiler noktasında ise keyfiliğe sahiptirler. Bir nevi devletlerarası boyutta bir özel hukuk anlayışı söz konusudur.

Oysa liberal uluslararası anlayışta, kürenin etkileşimli yapısından dolayı devletlerin hükümlerleri, insan hak ve özgürlükleri ile demokratik gereklilikleri ilkesel ve yasal olarak kabul edip hukuki bakımdan benimseyen; ekonomik ve siyasi bakımdan küresel uyumu dikkate alan; kendi vatandaşları ya da vatandaş olmayanlarla diğer ülkelere yönelik siyasi, kültürel veya fiziki şiddet ve kötü muamele tehdidi ya da uygulaması (ki bu durum bugün artık 'insani müdahalelerin' meşrulaşması için var olması gereken temel kriter olarak kabul edilmektedir) gibisinden küresel formel yahut informel düzen tesis edici kurallara riayet etmeyenleri dışlayan, yaptırımlara maruz bırakan ve hesap soran bir mantıkta var olmaktadır.

Nitekim uluslararası liberal yapılanmada cumhuriyetçi devlet modelinden de vaz geçilmeden bir üst dolayım olarak uluslararası federatif anlayış gündeme gelmektedir. Zira Kant, tek dünya devleti anlayışını, sonu despotik ve yoz bir hükümlanlığa varacak bir düşünce olarak görmüş, bu nedenle küresellik kazanmış ilke ve hukuk üzerinden birbiri ile bağlantılı hale gelmiş devletler-üstü bir yapı tasvir etmiştir. Yani özü itibarıyla “Kant, cumhuriyete dayalı bir yapılanmanın ‘her tür sivil yapılanmanın özgün temeli olmasını’ şart koşarak ve devletlerarasındaki barışı dâhili yapılanmalarına bağlayarak, egemenliğe dair Westfalen anlayışından liberal bir anlayışa uzanan yolu açmıştır.”¹⁴³

Bu anlamıyla düşündüğümüzde büyük oranda daha da işlevselleşmiş ve yetkilendirilmiş bir BM yapılanması, ulus-aşırılışmanın yarattığı dönüşümü dengelemenin ve iyileştirmenin en önemli imkânı olarak görülebilir. Elbette bugün için bunun tam olarak uygulanabildiği iddia edilemez ancak, dünyanın geleceği açısından bu yönde ortak bir arzu ve yönelim olması, gerekli yapılanmanın sağlanmasına temel oluşturması açısından önemlidir.

Yine aynı bağlam dahilinde devletlerin Wallerstein’ın belirttiği üzere hem içsel hem de dışsal bir vurgusunun olması, ‘realist paradigma bağlamında’ kaçınılmaz olarak uluslararası bir anarşi durumuna yol açacaktır. Bu anarşinin bir düzen ve denge ortamına evrilmesi sivil toplum ve/veya ulus-aşırı yapılar eliyle mümkün olabilecektir. Bu yapıların birbirleriyle kuracakları bağlantı, ulus-devletlerin kendi varoluş korkusu ve güvenlik eksenli militarist mantığında bir kırılmaya sebep olarak onların egemenliklerini ve güçlerini sınırlayabilecektir. Zira militarist ve otoriter gelenek daima toplumsal bilinç-altına saldırır. “Etienne Balibar, Marx’ın klasik formülünü tersine çevirmekte kesinlikle haklıdır: Egemen fikirler tam da doğrudan doğruya egemenlere ait olmayan fikirlerdir. Hıristiyanlık nasıl egemen ideoloji haline geldi? Ezilenlerin bir dizi çok önemli motifini ve özlemini kendi bünyesine dâhil ederek...”¹⁴⁴

¹⁴³ Benhabib, Seyla (2006) *Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, İletişim Yayınları; İstanbul, s. 51

¹⁴⁴ Žižek, Slavoj (2012) Çokkültürcülük ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı, Çeviri: Tuncay Birkan, *Skop Dergi, Sayı 3* et: 08.05.2014 <http://www.e-skop.com/skopyazar/ceviri-tuncay-birkan/19300>

Dünyanın birbiri ile sürekli bir etkileşim halinde olmasının yaratacağı farkındalık ve bilinç, militarist ve otoriteryan ideolojilerin toplumsal kültür ve hafızadaki bilinç-altına saldıran ve toplumda olanı topluma karşı kullanarak iktidar inşa eden metotlarıyla başa çıkabilmenin en önemli yoludur.¹⁴⁵ Bu noktada kazanılacak farkındalık ve bilincin yüksek gayesinin; zaman içerisinde küresel vicdan ve küresel bir hukuk sisteminin yaygınlaşarak gerekli önkoşul olarak içselleştirilmesi olduğu da belirtilmelidir. Zira ekonomik ve kültürel olarak hâlihazırda hızla kaynaşan bir dünyanın, yayılımın ve erişimin kolaylaştığı akışkan nitelikli bir alana dönüşmesi kaçınılmazdır. Bu sebepten dolayı kültür, ekonomi ve teknoloji kullanımına dayalı günlük yaşam tecrübelerindeki benzeşmenin, ihtiyaçların ve sorunların çözümünde belirlenecek yöntemler ve kuralların temel dayanağı olarak uzun bir süreden beri, insan hak ve özgürlüklerine vurgu yapılmaktadır. Evrensel değerlere dayanan, tarihsel-siyasi-ekonomik ve kültürel bakımlardan temel benzeşme ve uzlaşma noktalarını mümkün kılan bu kabul, vatandaşlığı da evrensel boyutta tanımlayarak ona yeni bir rol vermektedir.

Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki Balibar'ın da eserinde uzun uzun anlattığı üzere; evrensel hukuk ile evrensel ahlâk arasındaki hiyerarşide hukuktan yana kabul edilen üstünlük, küresel düzeyde benimsenmesi gereken geçerli müştereklik zeminini teşkil eder. Zira ahlâkın değerler evreninin bir nesnesi olması, onun göreliliğinden kaynaklanan yerelliğini besleyerek evrensel boyuta yükselmesini engeller. Dolayısıyla bu noktada neo-liberalizmin kontrolü altındaki kültüralist bir post-modernizmden ziyade, post-modern yerellikleri modernin akılcılığı ile harmanlayabilecek bir kültürlerarasılığa ihtiyaç vardır. Nitekim bu noktada ulus devlet içerisinde modernizmin yöntem ve mekanizmaları yoluyla 'evrenselleştirilen' vatandaşlık, ulus-aşırılışma ve küreselleşme paralelinde evrensel değerler tarafından yeniden tanımlanarak, evrensele yükseltilecek değil, özü itibarıyla evrensel olan yeni bir statüye kavuşturulmaktadır.

Mamafih vatandaşlığın insan hakları bağlamında genişletilerek özünde evrensel bir kavram haline getirilmesine insan haklarının pozitif ve negatif ayrımı

¹⁴⁵ Ortadoğu, Türkiye, ABD, Ukrayna, Gürcistan gibi bölgelerde ortaya çıkan topyekûn devrimsel hareketlerin veya post-modern toplumsal (kent-hakkı bağlamı) isyanların nedenlerinden biri de hiç şüphe yok ki, internet ve medyanın iletişimdeki etkin rolüydü.

açısından bazı liberal karşı duruşlar bulunduğu da bilinmektedir. Burada karşı duruş, insan haklarının negatif boyutunun insan hakları kapsamına alınamayacağıdır. Esasen bu karşı çıkışın ardında negatif hakların piyasalaştırılması isteği bulunmaktadır. Negatif haklar olarak bilinen ve devletin bireye karşı sorumluluklarını kapsayan haklar, özel sektör tarafından bir piyasa ürünü haline getirilerek kâr elde etme süreçlerine dâhil edilmek istenmektedir.

Bununla birlikte neo-liberal devlet ile birlikte gündeme gelen devletin küçülmesi, kamu harcamalarının azaltılması ve özelleştirme uygulamaları da negatif haklar konusundaki itirazların bir diğer sebebi olarak ifade edilebilir. Bu nedenlerle daha ziyade kapitalist küreselleşmeye içkin bir tutum olarak değerlendirilebilecek söz konusu itiraz, gelişmekte olan ülkeler ve Avrupa coğrafyasında ideolojik bazı ayrışmalara yol açmaktadır. Ayrıca insan haklarının, tüm tarihsel süreci içerisinde her zaman toplum ve bireyin devlet karşısındaki konumunu savunmak ve iyileştirmek esasıyla gündeme geldiği düşünüldüğünde, itirazların çok da kabul edilebilir olduğu söylenemez. Yani bu perspektif dâhilinde bakarsak insan haklarının devlete karşı bir kavram olarak yapılandığı, dolayısıyla da bireyin devlete karşı elde edebileceği pozitif ve negatif tüm hakları kapsadığı savunulabilir. Böylece insan haklarının sivil toplum ve ulus-aşırı yapılar ve mekanizmalar tarafından sahiplenilmeye ve kurumsallaştırılmaya çalışılması da birey-devlet ilişkisi paralelinde kendi meşru ve düşünsel temellerini yaratmış olur.

Diğer taraftan küresel bir norm kazanmış haliyle insan hakları, devlet tekelinde varlık bulan vatandaşlık haklarına kıyasla daha kapsayıcı ve evrenseldir. “İnsan hakları talepleri devlet tarafından yasal güvence altına alınmamış ya da yasaklanmış haklar için gündeme getirilir... Hedefi kişi karşısında devletin gücünü sınırlandırmaya yöneliktir. Dolayısıyla... yurttaş hak ve özgürlüklerinin insan hakları temelinde genişletilmesi... (ile) bir devletin uyruğu olmayan ancak o devletin sınırları içerisinde yaşayan kişilerin statüleri ve bu statülere bağlı olarak tanımlanan hak ve özgürlükleri yine insan hakları çerçevesinde yapılacak bir mücadelenin konusunu oluşturabilir.”¹⁴⁶ Nitekim ulus-devletin karakteristiği olan kapanmayı tartışmaya açarak onu dönüşüme zorlayan da bu düşüncedir. Zira kapanmanın tüm biçimlerinde ontolojik olarak dışarıdan olanlar ile çizilen sınırlar dâhilinde yer alan

¹⁴⁶ Tol, Eren Deniz (2006),a.g.e., s. 49

ancak, içeriden olmaya dair belirlenen şartları taşımayanların bir biçimde tanımlanıp teşhis edilmesi temel alınır.

Bu haliyle vatandaşlık, kapanmanın nesnesi, kendisine erişimin kontrol edilebildiği ve hatta engellenebildiği otorite ihdas edici bir statüdür. Yani ulus-devletin modernizmle ilişkisi bağlamında ontolojik bir zorunluluk şeklinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim devletin vatandaşı olanlar devletin hem varlık sebebi hem de gücünün kaynağıdır. Oysa ulus'a ait olmayanlar, ulusun ve 'dolayısıyla' devletin somut çıkarlarını, fırsatlarını veya motivasyonlarının özgünlükleri ile sinerjilerini bozulmaya uğratırlar. Dolayısıyla da yabancılara devlet tarafından vatandaşlık statüsü verilmesi şiddetli bir siyasi çatışma alanı yaratır.

“Vatandaşlık veya milliyetle ilgili kanunlar iki farklı çerçevede şekillenir: Ülke ulusuna göre üyeliği soy esasına göre tanımlayan *ius sanguinis* ilkesi (genel anlamıyla kan kanunu) ve ülke ulusuna üyeliği bu ülke sınırları içerisinde doğmak üzerinden tanımlayan *ius soli* (toprak kanunu). *Ius sanguinis* daha çok etnik veya halk temelli ulus devletlerle (Almanya ve Avusturya tipik örneklerdir) ilişkili iken, *ius soli* genellikle belli bir toprak parçası üzerinde farklı etnik grupların entegrasyonu (İngiltere) ile veya göçlerle (A.B.D., Kanada, Avustralya, Latin Amerika ülkeleri) oluşan ulus devletlerle ilişkilidir.¹⁴⁷ Pratikte... modern devletlerin vatandaşlık

¹⁴⁷ Fransız Devrimi'ne ait bu özellikler modern ulusal vatandaşlık kurumunun gelişimi bakımından adım adım etkili olmuştur. Dolayısıyla Devrim, hem ulus-devleti hem de modern ulusal vatandaşlık kurumunu ve ideolojisini yaratmıştır (Bkz. Brubaker, s. 35. vd.). Almanya bakımından ise, ulus-devletin oluşum süreci ve ulusal vatandaşlığın gelişimi daha uzun ve zorlu bir yol izlemiştir. 1871'e kadar bir Alman ulus-devleti olmadığı gibi, ulusal vatandaşlık için de bir siyasal çerçeve yoktu. Daha da önemlisi vatandaşlık tarihinde Fransız Devrimi gibi önemli bir olay da yoktu. Vatandaşlığın, Fransa'da bir bütün olarak gelişen eşitlik ilkesine dayalı, demokratik, ulusçu ve devletçi kökeni Almanya'da birbirinden ayrı olarak gelişti. Alman ulus bilinci, siyasal birlikten önce de mevcuttu; fakat ulus kavramı etno-kültürel bir olgu olarak değerlendirilmekte idi. Siyasal birliğin kurulması sürecinde Alman vatandaşlığı ulusal vatandaşlık değildi. Ulus ve devlet birbirinden ayrı olduğu gibi, Alman ulusçuluğu ile Prusya vatandaşlığı (veya diğer alt-ulusal vatandaşlıklar) tamamen ayrı idi. Bu ayrılık Almanca vatandaşlık terimlerine de yansımıştır. Fransızca ve Amerikan İngilizcesinde ulusal bağlılık (nationality) ile vatandaşlık (citizenship) büyük ölçüde eş anlamlı olup, vatandaşlık, ulusal bağlılıkta eksik olan katılımcılığı içermekte; ulusal bağlılık da vatandaşlıktan daha zengin bir kültürel altyapıya işaret etmektedir. Bu iki terim birbirinin yerini tutacak şekilde kullanılmaktadır. Almancada ise *tâbiyet* (Staatsangehörigkeit), vatandaşlık (Staatsbürgerschaft) ve etno-kültürel ulusal bağlılık (Nationalitätör) farklı terimlerle ifade edilmektedir. Fransızca ve İngilizcedeki terimlerin örtüşmesi, Fransız, İngiliz, Amerikan siyasal geleneklerindeki kurucu devrimlerden gelen devlet, ulus, egemen ulus kavramlarının birleşmesini ve ulusal bağlılığın siyasal tanımını yansıtmaktadır. Almancadaki anlam farklılığı ise, Almanya'daki devletin kuruluşu, ulusçuluk ve demokrasi akımlarının bağımsız, bazen de karşıt anlamlarını göstermektedir. Fransa ile Almanya'nın siyasal birliklerini tamamlamaları ve ulusal vatandaşlığın gelişimi sürecine yansıyan farklılıkları, vatandaşlığın verilme tarzları bakımından da farklılık yaratmıştır. Fransız vatandaşlığının kazanılmasında Fransa'da doğmuş olma

anlayışları ius sanguinis ve ius soli ilkelerinin birleşiminden oluşur.”¹⁴⁸ Delanty göre de; “Fransa ve Birleşik Devletler’de the ius soli’nin sivil gelenekleri güçlü iken Almanya gibi jus sanguinis’in egemen olduğu ülkelerde kültürel boyut daha güçlüdür. Güçlü bir sosyal vatandaşlık geleneğinin bulunduğu İngiltere’de ise, sivil ve kültürel gelenekler sıklıkla bir aradadır.”¹⁴⁹

Mamafih vatandaşlığa alma modeli olarak ‘ius sanguinus’ ve ‘ius soli’nin dışında üçüncü bir modelin varlığından daha söz etmek mümkündür. ‘İus domicili’ olarak bilinen bu model ilk modele bir ek niteliğinde de düşünülebilir. Zira bu modelde vatandaşlığa alma daha ziyade ötekiler olarak nitelendirilen ‘kağıtlı’ ya da ‘kağıtsız’ mülteciler, göçmenler, azınlıklar gibi vatandaşlık statüsü verilmemiş insanları kapsar. “Bütün ülkelerde sözde bir tür ius domicili, sürekli oturma hakkı sahiplerinin sonuçta tam üyelik kazanmalarını sağlayan düzenlemeler bulunmaktadır. Herhangi bir ülkeye girişten itibaren, göçmenlerin geliştirmeye başladıkları toplumsal ve sembolik bağları ve ekonomik katkıları gözetilen ius domicili, yurttaşlık için başvuranların taleplerini belli koşullar çerçevesinde kabul eder.”¹⁵⁰ İus domicili esasen, içe kapanmacı ulus-devletin, uluslararası rejimle etkileşiminden doğan kaçınılmaz birikimleri içe bükmesini sağlayan bir yapı olarak ortaya çıkmıştır.

Öte yandan vatandaşlık modellerinin temel farklılıkları ise onlara ruh veren liberal, muhafazakâr/cumhuriyetçi, demokratik radikalist ve komüniteryanist zihniyetler çerçevesinde şekillenmektedir: Bu bakış açısı içerisinde “Delanty; vatandaşlığı farklı boyutları vurgulayan dört model; haklar, vazifeler, entegrasyon ve

önem taşıırken, Alman vatandaşlığının kazanılmasında köken (kan esası), hatta Alman ırkından olma esası ağırlık taşımıştır.” Şit, Banu (2008) Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, s. 67 <http://tbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-76-420> et: 05.11.2013

¹⁴⁸ Castles, Stephen; Miller Mark J. (2008), a.g.e., s. 352

¹⁴⁹ Dağ, Nilgün (2012) Vatandaşlığın Niteliksel Dönüşümü ve Vatandaşlık Eğitimi Üzerine Bir Betimleme Çalışması, *Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran, 13(1)*, Osmangazi Üniversitesi; Eskişehir, s.111

¹⁵⁰ “Kan bağı veya toprak kuralları dışında özellikle ABD gibi çoğulcu toplumlar için geçerli olan ius republica veya imparatorluk topraklarında serbest dolaşımı sağlayan ius imperium da temelde toprak kuralına dayanan uygulamalardır. Böylelikle yurttaşlığın tanımlanmış biçimine bağlı olarak ortaya üç devlet tipi çıkmaktadır: Bunlardan ilki çoğulcu devletlerdir. Bu kategoriye ABD, İsviçre, Kanada ve Hollanda gibi ülkeler girmektedir. İkinci kategoride cumhuriyetçi devlet yer almaktadır ve tipik olarak Fransa buna örnek oluşturur. Bu ülkelerin merkezinde dil, anaysa, devrim gibi unsurlar vardır. Üçüncü devlet biçimi ise etnik ulusal devlettir. Tipik olarak Almanya’nın örneklediği bu kategoride... merkezde kan bağı kuralı vardır. Söz konusu bu ülkelerin her biri, kendi kavramları çerçevesinde ama genellikle 'ethos' ve 'demos' türünden kolektif kimlikler yaratırlar.(Hupka) Bu kimliğin çerçevesi, yabancılara karşı geliştirilecek tavrı belirler.” Karataş, Abdurrahman (2006) *Almanya’daki Türkiyeli Göçmenler Özelinde Asimilasyon ve Entegrasyon, Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi; Ankara, s. 49-50

kimlik açısından tartışmaktadır. Ona göre bu modellerin her biri ayrı ayrı ‘liberalizm’, ‘muhafazakârlık’, ‘demokratik radikalizm’ ve ‘komüniteryanizm’in teorik ve ideolojik gelenekleri ile yakından örtüşmektedir.”¹⁵¹ Şimdi sırasıyla vatandaşlığın liberalizm, cumhuriyetçilik, komüniteryanizm ve radikal demokrasi anlayışları çerçevesinde nasıl bir yol izlediğine değinelim.

“Liberal bireyci yaklaşımlar, bireye ontolojik, epistemolojik ve ahlaki bir öncelik atfeder, vatandaşlığı 'haklar' temelinde bir ‘statü’ olarak tanımlarlar. Bu nedenle ihtiyaçlar ve yetkilere bağlı bir vatandaşlık anlayışının ortaya çıkmasına neden olurlar. Liberal bireyci anlayışta statüye yapılan vurgu, bireylerin içsel bir parçası olup, korunmak için sivil hukuk tarafından onaylanması gerekmektedir. Vatandaş statüsü bireylere en alt düzeyde vatandaşlık ödevi yüklemenin ötesinde hiçbir görev yüklememektedir. Burada her tür siyasi eylem ve kamusal entegrasyon, bireylerin tercihi olup, vatandaşlar devlet ve toplumun baskısı altında bulunmaktan kaçınmaktadırlar. Böylece liberal vatandaşlık modelinde önceliği vatandaşlık haklarının oluşturduğunu söylemek mümkündür.”¹⁵²

Liberalizmin gerek siyasi gerekse de ahlâkî kurgusu gereği bireylerin haklarının, can ve mal güvenliklerinin sağlanması önceliklidir. Bu haliyle birey, vatandaşlık tanımı içerisinde toplumdan da, devletten de önce gelir. Dolayısıyla birey, vatandaşlık tanımı içerisinde ve aracılığıyla topluma ve devlete karşı korunmakta ve temel yapı taşı olma hali ‘doğal haklar’ temelinde anayasal biçimde formel ve meşru olarak sağlanmaktadır.

Liberal vatandaşlık anlayışının birey ve haklar temelli vatandaşlık tanımının aksine “klasik (cumhuriyetçi) gelenekte ortaya çıkan vatandaşlık anlayışı (ise) bir faaliyet ya da uygulama olarak görülür ve bu uygulamada yer almamak, bir anlamda, vatandaş olmamak anlamına gelir. Buradaki vatandaşlık anlayışında vatandaşlığın bir statü değil, zihniyet olarak yerleşen bir pratik veya bir eylem olduğu öne çıkmaktadır. Pratiğe yapılan vurgu, bireyleri diğer vatandaşlar arasında vatandaş olarak kabul etmek için yerine getirilmesi gereken ‘görev’ anlayışının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Vatandaşlar arasındaki sosyal bağlar sözleşme temelli

¹⁵¹ Dağ, Nilgün (2012) a.g.e., s.110

¹⁵² Durgun, Şenol (2010) Cumhuriyetçi ve Liberal Anlayış Çerçevesinde Türkiye’de Vatandaşlık Sorunsalı, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 67-68
http://sbedergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/1257409914_4-kitapcik.pdf et: 14.08.2013

olmayıp, bir yaşam biçimi belirlemeye ve onu paylaşmaya dayanmaktadır. Liberal bireyci anlayışta... haklar olarak görülen şeyler, diğerlerinde zorunlu koşullardır. Vatandaşlık bu gelenekte, görevler ve/veya topluluğa karşı sorumluluklar diliyle ifade edilir.”¹⁵³ “Bu anlamda haklar temelli liberal yurttaşlık geleneğinden farklı olarak, sivik cumhuriyetçi yurttaşlık geleneği, modern yurttaşlık düşüncesine ödev ve sorumluluklara vurgu yaparak ulaşmaktadır. Eski Yunan polislerinin dünyasını temel alan bu gelenek sivik sorumluluklar, Polis’in -yani ortak siyasal bütünü- yararına, oikos’un -yani şeylerin ve kişilerin özel ve maddi dünyasının arka plana atılması ve yurttaşın, siyasal aktör olarak inşa edildiği bir kamusal alan gibi ‘değerlere’ yaslanır. Sivik cumhuriyetçi yurttaşlık anlayışında haklardan ödev ve sorumluluklara doğru bu vurgu kayması, kamusal süreçlere aktif entegrasyonu temel alan, sembolik ve ahlaki boyutlar içeren ve bu yolla bir gruba aidiyete ve kimlik duygusuna gönderme yapan bir yurttaşlık anlayışını ortaya koymaktadır.”¹⁵⁴

Komüniteryan anlayışta ise; “komunitaryanların hepsi, farklı çözümler eşliğinde farklı çözümler önerse de hepsi, hakkın yarara önceliğine ve liberal insan tasavvuruna karşı besledikleri şüphe üzerinden birleşirler. Ya da Komunitaryanlar, liberal ‘yalnızlar’ kümesinin karşısına, müzakere yoluyla belirlenmiş ortak iyi/yarar tasavvuru etrafında birleşmiş demokratik cemaati koyarlar. Vatandaşlık erdemi burada vatandaşların cemaatin çıkarını sahiplenmeleri ve bu doğrultuda hareket etmelerini ön gören anahtar sözcüktür. Komunitaryanlar için cemaat açıkça toplumun/cemiyetin alternatifi/ karşı tezidir. Bir anlamda, yaşamları cemaate özgü (reel ve organik) ve topluma özgü (zihni ve mekanik) olmak üzere karşı karşıyadır.”¹⁵⁵ Bu düşünce geleneğinde cemiyet kamusal olan ile söylem ve eylemin politik düzleminden oluşurken; cemaat, klasik özel alandan (tüm nesne ve özneleriyle kamusalın dışında kalan söylem ve eylem alanı) oluşmaktadır. Komüniteryanlar işte bu açıklanmış ayırım üzerinden cemaatçi bir izlek benimsemiştir.

¹⁵³ Durgun, Şenol (2010) a.g.e., s. 69-70-71

¹⁵⁴ Öztan, Ece (2009) *Göç Bağlamında Yurttaşlık ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye Kökenli Amsterdamlı Kadınların Yurttaşlık Deneyimleri*, Marmara Üniversitesi; İstanbul, Doktora Tezi, S. 44-45

¹⁵⁵ Kahraman, Suna Güzin (2004) *Radikal Demokrasi Ve Vatandaşlık: Liberal ve Komunitaryan Yaklaşımlarla Bir Karşılaştırma*, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi; Ankara, s. 109

Son değinmemiz gereken model ise Demokratik radikalizmdir. Marksizm'in sınıf siyasetinin ve liberalizmin gerek politik gerekse de toplumsal düzlemde farklı toplumsal, kültürel ve politik çatışmaların ortaya çıkıp yükselmelerine bağlı biçimde işlevsizleşmesi ve geçersizleşmesi politik olanın çok daha geniş bir ufka doğru yayılması sonucunu doğurmuştur. Böylece tam da post-modernizme uygun biçimde hibrit-alternatif formlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında radikal demokratik yaklaşımın da söz konusu hibrit yaklaşımlara bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Demokratik radikalizm veya radikal demokrasi başlığı altında beliren anlayış post-marxizmin alternatif bir demokrasi projesi olarak görülmektedir. Demokratik radikalizmde çoğulculuk anlayışı ön plandadır. Bu bakış açısı içerisinde liberalizmde ortaya çıkan özne, gerçek özgür birey olarak yeniden tasarlanır ve soyutluğundan kurtarılmak istenir. Sivil toplum kuruluşları sistemin önemli birer parçası hatta sistemin işlemlerini sağlayan ana motorlardandır. Marxizmin yaratıcı bileşenlerinden olan sınıf kavramını ve bunun üzerinden bina edilen her türlü okumayı iter. Post-modernizmin yaratmaya başladığı dönüşüm içerisinde liberalizmin toplumsal ve devlete ilişkin tıkanmışlığı ile modern demokrasilerin zayıf ve eksik yapılarını post-modern bir sol anlayış çerçevesinde düzeltmek ve yeni bir yorum kazandırmak amacıyla ortaya atıldığı söylenebilir. Bilhassa post-modernite ve küreselleşmenin gelişimi ile birlikte daha fazla gündeme gelen, görünürlüğü ve farkındalığı artan farklılıkların ve bunlara içkin olan hak taleplerinin küresel haklar ve etik bağlamında yaygınlık kazanması, öncelikle, farklılıkların yerel konumlarından evrensele yükseltilmeleri ile mümkün olabilecektir. Zira farklılıklara dayalı hakların evrenselleşebilmesi için öncelikle bu haklara temel olan farklılıkların ve farklılıklarla yaşama bilincinin evrenselleştirilmesi gerekmektedir. Bu da radikal demokratik bakış açısı içerisinde çoğulculukla yakalanabilecek 'bir evrensel' ile özeline birbirilerine eklemlenmesi sayesinde mümkün olabilecektir.

Radikal demokraside farklılıkların temsiline dayalı yönetim anlayışı kesinlikle bir konsensüsü hedeflemez. Farklılıkların birbirilerini ezmeden ve kendilerini diğerine dikte etmeden veya paydaşlardan hiçbirini bilerek ötekileştirmeden var olma iradesi koydukları bir çoğulculuk ve sistem anlayışına dayanan yapılarıdır. "Komunitaryanların, toplumsal parçalanma, çürüme, a-politizm

merkezli eleştirisine sonuna kadar hak vermekle birlikte liberal geleneği, cumhuriyetçi gelenekle değiştirmek yolundaki komunitaryan talebi -modern ve devamında post-modern koşulların kendine özgülüğünü/ yeniliğini öne sürerek sorun çözücü olmaktan uzak bulunur. ...Radikal demokratik vatandaşlık projesi, liberal ve komunitaryanların önemli ölçüde ihmal ettiği post-modern kimlik/fark, liberalizm/demokrasi/çoğulculuk analizlerini vatandaşlık tartışmalarına sokmuş olmakla kendisine vatandaşlık tartışmalarında ‘gerçek’ bir üçüncü taraf olma şansını yaratmıştır.”¹⁵⁶ Bununla birlikte küreselleşmeye ve tabii sıkça vurguladığımız üzere post-modernitenin gelişmesine bağlı şekilde vatandaşlığın; bölgesel vatandaşlık, Avrupa vatandaşlığı, ulus-aşırı vatandaşlık, kozmopolitan vatandaşlık, dünya vatandaşlığı, küresel vatandaşlık ve ekolojik vatandaşlık gibisinden, vatandaşlığın niteliğini ve niceliğini değiştiren, tanımını açan-genişleten, daha makro anlayışlarda bulunmaktadır. Bunların içerisinde felsefi sınırları aşarak pratiğe geçmeyi başarmış tek örnek olarak Avrupa vatandaşlığı gösterilebilir ki onun da temelinde Roma döneminde ait olan ius emporium yani imparatorluk vatandaşlığının kalıntılarını bulmak mümkündür.

Diğer yandan açıklamaya çalıştığımız bu dört farklı ekol, vatandaşlığın iki ana boyutu olarak nitelendirilen resmi ve asli vatandaşlık tipleri içerisinde yer alarak başka bir açıklamayı beraberlerinde getirmektedirler. Delanty’e göre; “bu iki ana boyut, -kendi içerisinde ikişer olmak üzere- dört vatandaşlık modeline ayrılmaktadır. Bunlardan liberal ve tutucu (muhafazakâr) modeller, resmi vatandaşlığı teslim ederken; entegrasyoncu (demokratik radikalizm) ve toplulukçu (komüniteryanizm) modeller, asli vatandaşlık içerisinde yer almaktadır. Bu iki vatandaşlık çeşidi, sivil ve etnik vatandaşlık açısından da ele alınabilir. Sivil vatandaşlık, genel olarak vatandaşın haklarını gözetmekte ve vatandaşa siyasi entegrasyon gücü vermektedir. Bu yüzden sivil vatandaşlık hem resmi hem de asli vatandaşlık modellerinin içine girmektedir. Etnik vatandaşlık ise, kimlik ve görev kavramları üzerinde durmakta ve aynı sivil vatandaşlık gibi resmi ve asli vatandaşlık modellerinin içine dâhil olmaktadır. Eğer vatandaşlık birey ve devlet arasındaki ilişkinin tanımlanması ile

¹⁵⁶ Kahraman, Suna Güzin (2004) a.g.e., s. 93-134

ilgili ise, -devlete yeni gelenler olarak- göçmenler vatandaşlığın test vakasıdır.”¹⁵⁷ demektedir.

Nitekim burada farklı vatandaşlık modelleri içerisine gizlenmiş ya da açıkça monte edilmiş, devletin vatandaşlık yerine farklı bir takım önermeler ve yabancıların otantikliğini çözünmeye uğratacak politikalar geliştirdiği görülmektedir. Devletlerin bu yolda geliştirdikleri yollar genel itibarıyla; sorumlu yurttaşlık, sosyal yurttaşlık, imtiyazlı yurttaşlık modelleri; asimilasyon, çok kültürlülük ve çifte yurttaşlık politikaları olarak belirginleşmektedir. Devletlerin hangi politika ve modelleri seçeceği, onun siyasal yapısına, tarihsel ve toplumsal gelişimine, toplumsal belleğinin içeriğine, uluslararası dinamiklerden ne ölçüde etkilendiğine bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Buna karşın devlet karşısında bireyler açısından daha da karmaşık bir durum söz konusudur. Özellikle toplumun farklı katmanlarının farklı aksiyomlar ve saiklerle hareket ediyor olmaları ve yanı sıra her ülkede dışarıdan gelenlere karşı kuşakları aşan biçimde farklı yaklaşım tarzları benimsenmiş olması formel-ekonomik, kültürel ve siyasi karşı alanı parçalayarak kuvvetli-kurumsal mücadeleyi zayıflatmaktadır. Bu bakımdan özellikle göçmenlerin yabancılar veya azınlıklar olarak entegrasyonunu öne çıkaran asimilasyon politikaları ile vatandaşlığı eşit siyasal tanınma noktasından dışlayarak yeni sakat ‘sadakat’ biçimlerine ve kültürel indirgemecilik boyunduruğuna sokan imtiyazlı vatandaşlık ve çok-kültürlülük modelleri, tehlikeli bir yeni kapanma durumu inşa etmektedir. Hatta denebilir ki klasik kavranışı itibarıyla “Batılı ülkelerde yeni sosyal aktörler olan diasporik grupları kamusal-siyasal alana dâhil etmek için kullanılan çok-kültürcülük ideolojisi, siyasal iktidarların başvurdukları yeni tür bir milliyetçilik olmaktan öteye gidememektedir.”¹⁵⁸

Ancak, diasporanın modern kavranışı doğrultusunda ileri demokrasi anlayışı üzerinden kurulacak bir etkileşim, toplum içerisinde diasporaların yalnızca kendi gereksinim ve çıkarlarını savunmalarını değil, aynı zamanda toplumun da bütünsel bir biçimde daha demokratik olarak yeniden düzenlenmesini gündeme

¹⁵⁷ Dağ, Nilgün (2012) a.g.e., s. 110-111

¹⁵⁸ Kaya, Ayhan; Özdoğan Göksu, Günay (2003), a.g.e., s. 181. Ayhan Kaya’nın bu bağlamda çok-kültürcülüğün göçmenler ve diasporalar üzerindeki olumsuz etkileri bakımından belirttiği hususlar önemlidir.

getirebilecektir. Zira modern diasporik düşünce bir mikro milliyetçilik veya ötekileştirme politikası aracı değil, aksine, yönetim ve ileri demokrasi anlayışına uygun düşen araçsal-akılcı bir baskı gurubu modelidir. Ayrıca bu noktaya dek açıklamaya çalıştığımız üzere kamusalın ve ulus-devletin, ulus-aşırılışma ve küreselleşmeyle birlikte dönüşmeye başlaması, ortaya çıkan tüm dirence karşın, küresel boyutta vatandaşlığın kendi içerisinde kapanan, dışlamacı bir zihin haritasından kurtarılmasını sağlamaktadır. Netice itibarıyla göçmenler, mülteciler, sığınmacılar gibi azınlıklar; diaspoaralar, STK'lar, hareketler gibi sivil oluşumlar üzerinden eşit vatandaşlık ve siyasal katılım hakkı için her boyutta mücadeleye devam etmektedirler.

3.5. Organizasyon ve Mobilite

Çağımız bilgi, mal ve insan akışlarındaki baş döndürücü hızın etkisiyle biçimlenmektedir. Üretim, tüketim ve paylaşım ağlarının yaygınlaşarak taşıma kapasite ve yoğunluklarını artırmaları, yeni potansiyelleri beraberinde getirmektedir. Özellikle de bilginin iletimi ve işlenmesine yönelik teknolojilerin sınırlarına ulaşması, her türlü düşünce ve faaliyetin hızla küreselleşmesini sağlamaktadır.

Elbette bu büyük değişim ve dönüşümlerden onların faili olan insan da payına düşeni fazlasıyla almaktadır. Nitekim insan artık değişimin ana itkisi olan bilişimin nesnesi haline gelmiştir. Bireyin özne olarak gerçek varlıksal boyutu, bilişim nesnesi olarak varlığının ardındaki tamlanana dönüşme tehlikesini yaşamaktadır. Zira her an tüm bilişim kaynakları ve imkânlarına anında erişim, insanın varlığına ilişik ve onu giderek daha çok tanımlayan bir işlev kazanmaktadır. Varlık, algıda giderek sanallaştığı yenedünya sisteminde uzam-zaman üstü bir nitelik kazanmaktadır.

Özneler ile nesnelere birbirine eşitleyen ve dolayısıyla gerçekliği de yeniden yazan bu sanallık, küresel bir organizmanın zihin işlevlerine benzer bir görüntü vermektedir. Bilişim tarafından yapılandırılan bu yeni küresel organizmanın sinir sistemi ise internettir. Kuşku götürmeyecek şekilde bilginin erişimi, korunumu ve işlenmesini sağlayan, tüm dünyayı kuşatmış devasa bir ağdır. Bu durum insanların birbirleriyle zevkleri, amaçları ve çıkarları bağlamındaki kolektif yapılar altında buluşmasını kaçınılmaz kılmaktadır ki, böylece yalnızca yeni sanal 'ben'in değil,

gerçel-somut varlığın da yaşamını destekleyen bir işlev kazanarak her boyutta mutlaklaşmaktadır. Yani siberetik etkileşim ile gerçek etkileşim giderek birbiri ile takip edilemez bir karmaşıklıkla birleşmekte, varlığa ilişkin -tüm kültürel, kimliksel, siyasi, ekonomik, iletişimsel, organizasyonel- her şeyi kapsamaktadır.

Öte yandan insan toplumsal bir varlıktır. Doğası gereği bir araya gelme güdüsüyle hareket eder. Dönüşmekte olan yeni sistem içerisinde küresel ve yerelin aynı düzlemler içerisinde ifade şansı bulmasıyla bir araya gelme gereksinimleri de bir zorunluluk olmaktan çıkmaya başlayarak varlığın bir ifade biçimi haline gelmeye başlamıştır. Örneğin Sanayi Çağı'nın işçi birlikleri veya Refah Devleti'nin sendikal örgütlenmeleri, dönemin koşulları ve gerekleri içerisindeki önemlerini kaybetmeye başlamış, sosyalist siyasetin etkisini yitirmesinin ve refah devletinin ortadan kalmasının yanı sıra kapitalist-liberal yayılım ile bireyleşmenin ve küreselleşmenin de etkisiyle yerlerini bireysel haklar temelindeki savunulara, STK'lara, hareketlere ve daha küçük kolektiflere bırakmaya başlamışlardır.¹⁵⁹

Bu, bir bakıma Mann'ın sınıfların neden önemini kaybettiğine ilişkin anlatılarıyla da örtüşmektedir.¹⁶⁰ Yani büyük birliktelikler, sınıflı toplum modeli ve ideolojilerin eski sıkı yapısını ve önemini kaybederek organizasyon, bilinç ve mobilizasyon ilkelerine dayalı daha gevşek, akışkan, kimliksel, tikelci yapılanmalara evrilmektedir. Green Peace örgütü, Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü, çok önemli bir rolü ve işlevi olan Hacker Grupları, Küreselleşme Karşıtı Hareket, kadın kolektifleri, internet üzerinden koordine olan reaksiyonel hareketler ve tabii ki (modern) diasporalar, bahsettiğimiz türden büyük toplumsal yapılanmaların yeni biçimlerine örnek olarak verilebilirler. Bu yapılanmalarda bilinç eksenli olarak bir araya gelen bireyler, organizasyon yeteneği ölçüsünde ve hızlı-sağlıklı bilgi akışı sayesinde en kısa sürede mobilize olabilmekte ve kolektif amaçlar ve gereksinimler için bir birlik sağlayabilmektedirler. Bu yeni yapıların en önemli özelliği tamamen araçsal ve akılcı olmaları ile bireyi ezmeden bir kolektivite inşa etmedeki başarılarıdır. Ki işte bu internet sayesinde mümkün olan, çağımız için henüz hala yeni sayılabilecek en önemli gelişmelerden biridir.

¹⁵⁹ Söz konusu kolektivizmden kopuşun 1950'lerle başlayan gelişimi için; [Marshall](#), T.H.; [Bottomore](#), T. (2006) *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul, s. 111-122

¹⁶⁰ Mann, Michael (2012) *a.g.e.*, S. 27, 36-42

Bununla birlikte kolektiflerin ve bireylerin başarısı, sanalın kamusal ve özel alanların ‘post’u olarak inşa edildiği ortamda, kolektifin küresel organizma içerisindeki organizasyon yeteneğine bağlıdır. Organizasyon aslında yönetim bilimleri alanı içerisinde gelişen bir kavram olmasına karşın, toplumsal mecrada özellikle küreselleşme, sivil toplum ve yeni demokrasi modellerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, önem kazanmaya başlamıştır.

“Organizasyon sözcüğü genellikle dinamik ve statik olarak iki yönden ele alınmakta, bunlardan ilki bir süreç -organize etme: örgütleme, teşkilatlandırma- ikincisi ise bir durum veya bu sürecin sonucunu -organizasyon: örgüt- ifade etmektedir. Süreç tanımı olarak organizasyon bir amacı gerçekleştirmek üzere yapılacak işlerin, araç, yöntem ve sosyal ilişkilerin düzenlenmesini ifade eder. Sürecin sonucu, iki veya daha fazla bireyin ortak bir gaye için çalışmalarını ile aralarındaki ilişkilerde yaratılmış bağlardır.”¹⁶¹ Yani denebilir ki; organizasyon; “işbölümü ile paylaşılan bir amacı yerine getirmek için bir araya gelmiş ve bilgi tabanlı karar verme süreçleri ile birbirine bağlanmış insanlardan oluşan ve sürekliliği olan”¹⁶² yapıları ve süreçleri ifade eder.

Kolektiflerin başarısı genel itibarıyla organizasyon, bilinç ve mobilite kavramlarının başarısıyla doğrudan ilişkilidir. Zira kolektiflerin temel amacı fayda ve haklarını korumak ve geliştirmektir. Dolayısıyla bir kolektifin mücadelesi ister istemez her ne çeşit ve her ne düzeyde olursa olsun yönetimlere karşıdır. Yönetimlere karşı mücadele etmek ise bir çıkar grubunu baskı grubu haline dönüştürür çünkü artık yönetim bir grubun siyasi-meşru talep ve tepkileri ile baskı altına alınmaktadır. Bu durumda baskı gurubu olarak kolektifin başarısı, etkinliğine ve etkililiğine bağlı olacaktır. Yani az önce değindiğimiz üzere özünde organizasyon¹⁶³, bilinç ve mobilizasyondaki¹⁶⁴ başarıya bağlı bir başarıya...

¹⁶¹ Ülgen, Hayri(1997) *Yönetim ve Organizasyon*, Cilt: 2, İşletme İktisadı Yayınları; İstanbul, s. 5-7

¹⁶² Jay, R. Galbraith (1997) *Organization Design*, Addison-Wesley Publishing Company, s.3

¹⁶³ Sheffer Gabriel (2003) a.g.e., s. 26

¹⁶⁴ Diasporalar ve mobilizasyon arasındaki ilişkiye dair daha fazla bilgi için bkz: Brinkerhoff, Jennifer (2009) a.g.e., s. 52

Bu noktada belirtelim ki ayrıca “organizasyonlar, topluluk, toplum ve aileden farklı olarak,”¹⁶⁵ spesifik amaçlara yönelik olarak düzenlenmiştir. Şu halde organizasyonların geleneksel kültüre dayalı değerler ve kapalı bir sistem ile işlevselleşmeleri ve yeni sistem içerisinde organizasyon-bilinç-mobilizasyona dayalı gevşek bir yapı kurabilmeleri mümkün değildir. “Kültürel ve siyasal etkileşim, kültürel transfer ve toplumsal kabul ve dışlanmanın karmaşık süreçleri etrafındaki pazarlıklar sonucu oluşur. (Dolayısıyla) Artık tek etnili bir topluma (bu daima bir mittir) geri dönüş söz konusu olmadığından, homojen ve statik bir kültüre de dönülemez.”¹⁶⁶ Kapalı ve geleneksel bir yapı özellikle de hızla değişen bir atmosferde yakıt alamaz ve kendi kendini tüketir. Modern diaspora yaklaşımlarını zorunlu kılan birkaç parametreden biri de işte bu gerçektir. Yani modern diaspora, post-modern akımın romantik bir tezahürü olmaktan ziyade koşulların dayattığı bir gerçektir.

Diğer taraftan organizasyonun sürekli ve hızlı bir bilgi akışına sahip olması oldukça önemlidir. Nitekim organizasyonu oluşturan her bir üyenin ulaşılabilir olması ve aynı zamanda istenilen bilgiye ve gelişmelere ulaşılabilmesi, iyi bir etkileşimin öncelikli kuralıdır. Bu sayede yapı, kendi içerisindeki koordinasyonu sağlıklı hale getirebilir. Öte yandan “iletişimin kurulmasının yanında, bu insan grubunun birlikte çalışmak için istekli olması gerekmektedir. Bireysel isteklerin daha iyi bir şekilde sahip olunan yetenek veya kaynakların birleşimi ile giderilebildiğini anlayan iki veya daha fazla insan arasındaki etkileşim, organizasyon için zorunlu koşuldur.”¹⁶⁷ Bilincin işlevi ve önemi de burada yatmaktadır.

Bilinç, amaçlar ve hedefler için bir araya gelmeyi, birlikte uzlaşma ve gerekirse hiyerarşi içerisinde hareket etmeyi olanaklı kılmaktadır. Buna ek olarak “birlikte çalışma ya da işbirliği isteği de bir diğer önemli unsur ile ilgilidir. Söz konusu insan grubunun ortak bir amacının olması. İnsanlar ortaklaşa hareketin daha avantajlı olduğunu kabul ettikleri için bir organizasyon dâhilinde eylemde

¹⁶⁵ Drucker, Peter F. (1995) *Değişim Çağının Yönetimi*, Çev: Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi Yayınları; İstanbul, s.85

¹⁶⁶ Castles, Stephen; Miller, Mark J. (2008) a.g.e., s. 335-338

¹⁶⁷ Hicks, Herbert.; Gullett, C.Ray (1974) *Modern Business Management: A Systems and Environmental Approach*, Mc Graw Hill Series in Management, s. 25

bulunmaktadırlar.”¹⁶⁸ Nitekim diasporalar organizasyonların başarılı bir örneğini teşkil ettiğinden aynı çerçeve içerisinde ele alınmaları bir gerekliliktir.

Başlangıçta göçmen grupları olarak yapılanmaya başlayan ve bu haliyle bir çıkar grubu haline gelen diasporalar, daha sonra hakları ve menfaatlerini arzu ettikleri düzeye ulaştırabilmek için her düzeydeki yönetimi etkileme gayreti içerisinde girerek bir baskı grubuna dönüşürler. Bu andan itibaren diaspora organizasyon kalitesi, diasporik bilinç ve mobilizasyon yeteneği sayesinde etkinliğini ve etkililiğini hedeflerine ulaşmak için ortaya koyabilir.

Modern anlamda bir diasporanın organizasyon başarısı bir dizi başka etmenle ilgilidir. Bu bakımdan diasporaların organizasyon başarılarının altında sosyal sermaye, bilinç, bilişim olanakları ve baskı grubu bağlamında sağlıklı bir sistem omurgasının bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Neticede modern diasporalar gevşek bir kolektif örneğidir. Kapalı ve muhafazakâr bir yapıda olmadığından değişimlerden etkilenmeye fazlasıyla açıktır. Çevre ile yüksek bir etkileşime sahip olan diasporaların ellerindeki en önemli strateji, kaynaklarını en iyi şekilde organize etmek ve en yüksek verimi almaktır. Burada toplumsal bir olgudan söz edildiği için bireyin özel ile kamusalın birleşimi yoluyla politikleşmesi ve bireylerin sorun ve ihtiyaçlarının görünür kılınarak kolektifin bir talebi haline getirilmesi önemlidir.

Bu bakımdan bilişim olanaklarının ortaya çıkışında ve bilinç inşasında da rol oynayan sosyal sermaye, üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Zira diasporalar açısından sosyal sermaye informel-örgütlü bir iletişim ağı olmasının yanı sıra insan ilişkilerini de taşıyan ve aktaran duygusal bir bağlantıdır. Yani kısaca “sosyal sermaye, bir prototipik ara bağlantıdır... İnsanların ya da grupların bağlar içerisinde hedeflerine ulaşmalarına yardım eden bütün kaynaklar ile aktörlere, grupların ve sembolik toplulukların kaynaşmasında bir mekanizma işlevi gören ağlar ve örgütler içerisinde işbirliği yapmalarını sağlayan sermayelerdir. Bu nedenle sosyal sermayenin iki yönü vardır. İlk olarak sosyal sermaye birey ve kolektif aktörler için bir kaynaktır. Bunun anlamı sosyal sermayenin, belirli ve arzu edilen kaynakların

¹⁶⁸ Bedeian, Arthur (1984) *Organizations: Theory and Analysis*, The Dryden Press, s.2

sahibi olan insanlara kapı açma hizmetinde bulunduğudur.”¹⁶⁹ “Kolektifler açısından sosyal sermayenin en önemli işlevi, işlem maliyetlerini azaltmak ve işbirliğini kolaylaştırmaktır... İşbirliği ağlarında belirginleşen belli bir işlem yapısı ve bu işlemlerin içeriği ciddi işbirliği sorunlarının üstesinden gelmeye yardımcı olur.”¹⁷⁰ “İkincisi ise sosyal sermayenin toplumsal yapının işbirliğini kolaylaştıran boyutu ile alakalıdır. Her ne kadar elde edilen faydalar bireysel olarak tüketilse de sosyal sermaye kolektif bir emtiadır. Böylece sosyal sermaye insanları toplumsal ve sembolik bağlar aracılığıyla ağlara, gruplara ve örgütlere bağlamak görevini - toplumsal ve sembolik bağlar sayesinde kaynaşmasını sağlayarak- yerine getirir.”¹⁷¹

Diasporaların organizasyon başarısını mümkün kılan bilinç, bilişim ve mobilizasyonun en önemli parçalarından bir diğeri ise medya ağlarıdır. Bu ağlara yazılı, işitsel ve görsel basının yanı sıra bugün giderek artan bir oranda internet üzerindeki alanlar da dâhildir. Hatta o kadar ki medyanın diğer unsurlarının da taşınmasıyla birlikte bu sanal ortam tüm bilgi akışının tek bir merkezden kontrol edilebileceği bir hal almıştır. Hali hazırda yeni nesil cep telefonlarını ve bilgisayarları varlığımıza iliştiren de bu işlevleridir. Bir terminal olarak kullanılan bu araçlar sayesinde internet üzerinden her türlü bilgi, kişi veya kurum ulaşılabilir ve kontrol edilebilir hale gelmektedir. Bu durum doğal bir gelişme olarak mobilizasyon kalitesini ve yeteneğini hat safhaya taşımakta ve bilgiye erişim sayesinde kolektif bilinç giderek daha etkili bir yapılanma içerisine girebilmektedir.

Sanal iletişimin gevşek yapıları yeni organizasyon tipleri açısından bir başka faydası ise, mobilizasyonun hızını artırması ve basitleştirmesidir. Nitekim “daha çok insan basit sosyal araçları benimsedikçe ve bu araçlar gittikçe daha hızlı ve anlık iletişime olanak tanıdıkça, grup eyleminin hızı ve ölçeği de artar. Gruplar, oluşumlarını ve varlıklarını sürdürebilmelerini zorlaştıracak şekilde karmaşıktır; geleneksel kurumların kalıplarının büyük bölümü bu zorluklara yanıtıdır. Yeni sosyal araçlar, yeni grupların oluşumunu sürekli kılmak için basit bir paylaşımı kullanmak gibi, yeni grup oluşturma türlerine olanak tanıyarak, bu külfetlerin bazılarını

¹⁶⁹ Faist, Thomas (2003) a.g.e., s. 147

¹⁷⁰ Faist, Thomas (2003) a.g.e., s. 149-150-151

¹⁷¹ Faist, Thomas (2003) a.g.e., s. 143-148

hafifletir.”¹⁷² Öte yandan genel anlamıyla medyanın topyekûn olarak bilinç üzerinde yarattığı bir başka etki de kimliğin şekillendirilmesi kanalıyla olmaktadır. “Medya, insanların birbirleriyle dayanışmasını mümkün kılan ve değerlerini ortaklaştıran 'hayali cemaatler' kurgusuyla, 'öteki'ye karşı bizi kim ve ne meydana getiriyor sorusuna verilen cevaplardaki anlamların inşa edilmesine yardımcı olur.”¹⁷³ Bu, mantıklı, bilinçli, istençli, sağlıklı ve etkili bir organizasyon yapısı kurulmasında ‘olumsal’ etkilere neden olan bir noktadır.

Netice itibarıyla Barabási'nin de belirttiği gibi “hayatın sırrı organizmalar içindeki Milyonlarca molekülü bütünleştiren karmaşık etkileşimler ağıyla başlar”.¹⁷⁴ Ve organizasyonlar da birer sosyal organizma olarak başarılı olabilmek için öncelikle moleküler düzeyde doğru titreşim frekansını tutturabilmelidir. Dolayısıyla başarılı bir organizasyon yapısı için; bireyleri amaçlar, hedefler, ilkeler ve sembolik kültürel-kimliksel değerler etrafında bir araya getirecek bir kolektif bilincin, mobilizasyonu etkili bir yapılanma biçimi haline getirecek sağlıklı ve hızlı iletişim ağlarının ve kurumsallaşma ile sorun ve ihtiyaçları kamusal alanda siyasallaşmış hak ve özgürlük talepleri haline getirebilecek formel örgütlenmelerin varlığı zorunludur.

Diasporalar açısından da durum bunun aynıdır. Bu diasporanın yekvücut bir yapı altında bütünleşmesi demek değildir. Farklı fikir, his ve amaçlarla harekete geçen kişilerin birbirinden farklı kolektifler kurmaları, bunlara formel bir görünüm kazandırmaları ve gerektiğinde diasporayı meydana getiren diğer ‘kendi ötekileri ile’ etkileşim kurabilmeleri demektir. Her ne kadar göçmen gruplarından baskı grubuna dönüşme sürecinde içsel ideolojik, ekonomik veya sıklıkla görüldüğü üzere iktidar çatışmaları yaşansa da, organizasyon yapısı sembolik değerler ve ortak faydalar etrafında şekillenmeye başladığında diasporalar, toplumsal bir organizasyon olarak hareket edebilirler. Bu bakımdan dinamikleri, potansiyelleri, eğilimleri, güçleri öngörülebilir. Nitekim daha önceki sayfalarda da değindiğimiz üzere, diasporaların iç ve dış politikada dikkate alınmasına sebep bir muamma değil, kendi içlerinde birer organizasyona sahip olmalarıdır.

¹⁷² Shirky, Clay (2010) *Herkes Örgüt: İnternet Gruplarının Gücü*, Optimist Yayın Dağıtım; İstanbul, s. 143-27

¹⁷³ Ataman, Bora (2012), a.g.e. s. 51-52

¹⁷⁴ Barabási, Albert László (2010) *Bağlantılar: İş Hayatında, Bilimde ve Günlük Yaşamda*, Optimist Yayın Dağıtım; İstanbul, s. 294

4. Diasporanın Özellikleri ve İşlevleri

Diasporanın buraya kadar açıklamaya çalıştığımız tanımı ve içeriği bize genel bir izlenim verse de, özelliklerini ve işlevlerini bir kez daha ve toplu bir şekilde, belki de bir ideal tip görüntüsü oluşturacak biçimde yinelemekte fayda olduğu kanaatindeyiz. Diasporanın özellikleri ve akabinde de işlevleri için şöyle bir maddelendirme yapmamız pek hala mümkündür. Modern olarak tanımlanan diasporalar; politik, liberal, pragmatik, gönüllülük ve bilinç esasına dayalı, bireyci fakat organizasyonel, mobilize, rekabetçi, ulus-aşırı, entegrasyon yanlısı, açık, post-modern özelliktedir.

Burada bireyciden kasıt Heywood'un açıklamasını yaptığı 'gelişimci bireyciliktir'. Heywood bu tip bireyciliğin kişisel gelişim ve insani serpilmeyi vurguladığını, kendine özgü olma fikrinde vücut bulduğunu fakat bununla birlikte toplumsal sorumluluk ve özgeciliğe izin veren yapısı nedeniyle kolektivizmle çok yakın bir kavram olduğunu söylemektedir.¹⁷⁵

Bununla birlikte işlevleri ise; demokratik ve sosyal bir katalizör olmak, sosyal sermayeyi entegrasyona ve katılıma yönelik biçimde geliştirmek, ulus-aşırıyı besleyen biçimde ağların ve bağların gelişmesini sağlamak ve birikimlerle ulus-aşırı alanları ve küresel politika-siyaset-ekonomi-kültürü beslemek, devlet-vatandaşlık ve kamusal alan modellerini dönüştürmek, sivil toplumun önemini artırmak, teknoloji kullanımını beslemek ve değerlerin taşınmasını hızlandırmak olarak sayılabilir.

Öte yandan modern anlayışı benimseyen diasporalar yaşadıkları ülkeye karşı açıktırlar. Ülkenin yaşam biçimine, siyasi ve toplumsal kültürüne adapte olmak iradesi ile gerek bireysel gerekse de kurumsal bir çaba gösterirler. Kesin ve tartışılmaz paradigmlar, öze ve töze yönelik dogmacı anlayışları savunmazlar. Ontolojik olarak küreselleşmecidirler. Ülkeler arasındaki insan akışkanlığı ve teknoloji kullanımına dayalı iletişim biçimleri sayesinde yalnızca kültürleri ve değerleri taşımakla kalmaz, aynı zamanda, ulus-aşırı alandan ulus içerisine dikey bir bağlantı da kurabildiklerinden siyasi ve ekonomik alanların da dikkatle izlenen birer

¹⁷⁵ "...Diğer yandan gelişimci bireycilik olarak adlandırılan türü kişisel gelişim ve insani serpilmeyi vurgulamaktadır ve kendine özgü olma (şahsiyet) fikrinde ifadesini bulur. Bireyciliğin bu biçimi toplumsal *sorumluluk (yükümlülük) ve hatta diğergamlığa izin verdiğinden bireycilik ile kolektivizm (ortakaşıcılık) arasındaki ayrımı belirsizleştirir." Heywood, Andrew (2011) Siyasetin Temel Kavramları, Adres Yayınları; Ankara, s. 167

unsurudurlar. Ticaretin ve finansın hacmini ve yoğunluğunu etkileme güçleri büyük olmasının yanında ayrıca, uluslararası siyaset açısından da hem küresel politikada etkisi olan hem de küresel rekabet bağlamında işbirliklerine veya mücadeleye açık bir oyunculardır. Diasporaların tüm bu özellikleri ve işlevleri ile birlikte ne denli önemli ve büyük bir aktör olarak siyasi, ekonomik ve toplumsal alanları etkilediği çok açıktır. Özellikle de bir baskı grubu olarak faaliyet gösterecek seviyeye gelen bir diaspora açısından ulus-aşırı ve ulusal alanlarda elde edilecek hareket kabiliyeti, tüm bir habitatını biçimlendirecek kadar önemlidir.

5. Diasporanın Çevre Unsurlarla Etkileşimi

5.1. Köken Ülke (Anavatan) ile Etkileşimi

Klasik diaspora yapılanmaları içerisinde bireyleşme ve otantikliğin katı yapısını aşarak adapte olma eğilimi kuvvetli olmadığından, diasporalar genellikle köken coğrafya ile bağlarını sıkı şekilde korumaktadırlar. Anavatan kavramı etrafında örülen anne, köken, kaynak sembolleştirmeleri klasik diasporayı gerçekte kavuşma değil kavuşamamanın kalıcılığı üzerinden var olan bir olgu haline getirmektedir. Yani memlekete geri dönüş, diasporik hareketin sonuna geldiği nihai noktadır ve Clifford'ın da ortaya koyduğu gibi, geri dönüşler, açıkçası diasporanın inkârıdır. Bu bağlamda köken ve klasik diaspora yapılanmaları arasında genelde eşitlik tabanlı bir ilişki değil, baba-evlat kültüründen beslenen paternal bir hiyerarşi bulunur. Dolayısıyla böylesi bir kabul ile diaspora, kendisini otomatik olarak kökenin siyasi bir uzantısı haline getirmekte ve varoluşsalını bu ekseninde çizmektedir.

Böylece köken (özellikle de devlet gibi siyasi bir özerk alan söz konusuysa) coğrafyanın kültürel ve siyasi gündemi veya dışarıya karşı takındığı tutum ve görüşler, diasporanın da hiyerarşik belirlenim içerisinde ana çizgisi haline gelmektedir. Yani bir bakıma klasik bir diaspora, kökenin siyasi bakımdan bir sınır karakolu, bir uçbeyliği gibi işlev görmektedir. Nitekim küresel bir davranış kalıbı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'nin de başından beri benimsediği biçimde diasporalar ve/veya göçmen grupları anavatanına yönelik bir ekonomik-siyasi-kültürel (büyük ölçüde dini) aktarım deposu gibi işlev görmektedirler. Köken ülkede iktidar kim

olursa olsun ‘uzaktakilerini’ sistemin çalışması için bir kaynak, bir aktarma merkezi ve en nihayetinde de bir siyasi-ekonomik rant aracı olarak görmektedir.

Nitekim Türkiye özelinde örneklendirirsek; devlet, bilhassa Almanya’daki göçmenleri ülke içine ve kısmen de dışa yönelik olarak dini, ekonomiyi ve bunlara ilişik biçimde siyaseti örgütleyip destekleyen bir nesne olarak araçlaştırmıştır. Bu bağlamda yurt-dışından gurbetçi dövizleriyle ekonominin finanse edilmesi, siyasal İslâmın ve marjindeki diğer hareketlerin özellikle Almanya’daki klasik yapı içerisinde barınma ve gelişme imkânı bularak Türkiye’deki siyasete aktarılması ve nihayet yaz dönemlerinde gerçekleştirilen ‘senelik izinler’ vasıtasıyla göç yollarının ve kültür aktarımının yoğunlaştırılması fakat daha önemli olmak üzere ekonomik ve siyasi el değmemiş yeni alanlar-fırsatlar açılması, bu çerçevede değerlendirilebilir.

Öte yandan Türk göçmenler ve diasporası özelinde açıkladığımız bu durum, İsrail (Yahudi) Diasporası, Kürt Diasporası, Filistin Diasporası örneklerinde de görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında diasporaların ve göçmenlerin pek çoğu için bu baş döndüren angajman içerisinde geldikleri ülke ve bu ülkenin politikaları öncelikli meseleleri olmaya devam eder. Aynı şekilde göç veren devletler de yabancı ülkelerdeki vatandaşları ve halklarıyla ilişkilerini sürdürürler. Yani klasik yaklaşımın geçerli olduğu modellerde anavatan hükümetlerinin başka ülkelerde göçmen olarak yaşayan vatandaşlarının durumlarını iyileştirme çabaları, ancak göçmenlerin anavatandaki seçimlerde oy kullanabildikleri ve/veya hükümetlerin ekonomik açıdan fayda sağlayacağı döviz girdisinin sağlandığı durumlarda etkili bir faktördür. Bu işleyiş, dengeli olmayan bir karşılıklı al-vere ya da hatta bazı örneklerde pek çok farklı etmeden dolayı (Ermenistan ve Yahudi diasporası örneklerinde olduğu gibi) anavatanın veya diasporanın hükmeden aktör konumuna geldiği bir şekle bürünebilmektedir.

Buna karşın modern yapıdaki diasporalarda köken ile diaspora¹⁷⁶, ortak çıkarları maksimize etmenin yolunun öncelikle, uzlaşmış bir noktada kendi tikel çıkarlarını maksimize etmekten geçtiğine inanır. Bu inanç, devasa ve aslında son derece heterojen bir çıkarlar klikleşmesi olan köken devletin inisiyatifinden ziyade,

¹⁷⁶ Köken ülke ve diaspora arasındaki ilişki hakkında daha fazla bilgi için bkz: Sheffer Gabriel (2003) a.g.e., s. 28-31

diasporanın sömürülmeye karşı bilinçlenmesi ve gerek bireysel gerekse buna bağlı şekilde topluluk anlamında niceliksel ve niteliksel bir gelişmeyle köken devleti böyle bir işbirliğine doğru çekmesiyle olur. Bu sayede ortaklık kültürü çerçevesinde hem bireyselleşmeci ileri demokrasi modelinin içselleştirilmesine katkı yaparlar hem de köken-diaspora işbirliğine mesken ülke tarafından gelecek itiraz ve çekinceleri meşru, formel, demokratik ve hukuki kanallar içerisinde çözümlenme-uzlaşma olanağı yaratırlar. Yani kısacası bu mantık sayesinde taraflar dışsal etmenlerden kaynaklanacak bir sarsıntıya karşı esnek bir zemin üzerinde kendilerine ve ortaklıklarına hareket kabiliyeti kazandırmış olurlar. Bu durum, gerek küreselleşme gerekse de ulus-içi siyasi-ekonomik-kültürel konjonktür bakımından olumlu sonuçlar doğurur.

Ancak, bunlarla birlikte diasporanların veya göçmenlerin kurumsallaşarak yani ortalama bir izlek oluşturmayı başarabilen bir organizma olarak birlik olmaları, mesken ülke içerisinde kendilerini izole etmelerine ve dış dünya tanımlamasıyla eş anlamlı bir iç evren yaratmalarına neden olmaktadır. Söz konusu izole olmuşluk ve edilmişlik, bu iç evren içerisindeki özellikle klasik diasporaların (her ne kadar kendilerini kökenin psikolojik ve siyasi uzantısı olarak tanımlasa ve konumlandırırsalar bile), köken ülkenin geçirdiği evrimsel süreçlerin dışında kalmalarına, bu süreçleri idrak edememelerine, kendi yapıları içerisinde yeterince taşıyamamalarına ve nihayetinde de gerek mesken gerekse de köken ülke ile etkileşim bakımından zamandan koparılmış hücreler, zamanın dokusundaki paradoksal kabarcıklar haline gelmelerine neden olmaktadır.

Sosyolojik bakımdan gettolaşma kavramına denk düşen bu meydana geliş, hem bireylerin hem de cemaatin zihinlerinde eş anlamlı bir şekilde yankı bularak bebek-anne arasındaki ilişkiyi yansıtan bir vatan imajınasyonu yaratmaktadır. Köken ülke ve mesken ülke arasındaki sıkışmışlık hali içerisinde “diasporik kimlikle oluşturulan hayali vatanlar yapısal dışlanmaya karşı bir supap, ...diasporik özne için yabancı sayıldığı ortamda sembolik bir kale olarak düşünülebilir. Öyle bir kale ki, yapısal dışlanmaya, ırkçılığa, ayrımcılığa ve yabancı düşmanlığına karşı koyabilen bir kale.”¹⁷⁷ Öyle bir kale ki, gerçekte hakikat arasındaki ince ve keskin ayrıma denk

¹⁷⁷ Kaya, Ayhan (2000) Berlin'deki Küçük İstanbul: Diasporada Kimliğin Oluşumu, Buke Yayınları; İstanbul Aktaran Emre Arslan (2001) Uluslararası Göç ve Yeni İrksallaştırma Biçimleri: Etnisite-

düşen biçimde; bilinen, hatırlanan, arzu edilen ve birey ile cemaatin bir uzantısı, bir uzvu biçiminde işlev görmek üzere yeniden tanımlanmış; bireysel ve toplumsal korkular ve endişelerle mühürlenmiş; hayali, aşılmaz, geçilmez, yalnızca ötekileştirilen değil, aynı zamanda kendi kendini de ötekileştirip yalıtın bir kale (anavatan). Sonuç olarak bu kale "...içindeki aynılık ve homojenlik olgusu heterojen dış dünyaya karşı bir öfke oluşmasını beraberinde getirerek farklı olanla iletişimi engeller. İçine kapanma ve diğer kültürleri dışlayıcılık muhafazakâr politikalar için de uygun bir zemin hazırlar."¹⁷⁸ Dolayısıyla köken ülkeye dair kültürel, siyasi bağlamlar zamanın akıcılığı bakımından bir dondurulmuşlukla, irrasyonel ve gerçek dışı kültürel adacıklar yaratabilmektedir.

Modern diasporaların klasik diaspora ile kıyaslandıklarında yarattıkları en büyük farklardan biri de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Modern diasporalarda kişinin, mesken ülke toplumu içerisinde nitelikleri sayesinde bir birey olarak var olabilmesi ve kapitalist-modern sistem içerisinde her gün yenilenen bir rekabete katılabilmesi, onun kaçınılmaz şekilde yalnızca mesken-köken ülke ile değil, aynı zamanda dünyanın geri kalanıyla da sürekli bir etkileşim ve takipleşme halinde olması sonucunu doğurmaktadır. Yani yalnızca Camii kültür dernekleri veya falanca il-falanca ilçeliler lokali ya da Türk Müziği-halk oyunları kursları, A partisinin mesken ülke teşkilatı veya X Partisi'nin hafta sonu Almanya Çıkartması gibisinden köken motifli eylemler ve kolektifler etrafında değil, aynı zamanda örneğin işçi maaşlarını veya göçmen haklarını dert edinen bir mesken ülke partisinin mitinginde de boy göstermesini, o partilerin örgütlü siyasetine dâhil olmasını, bir Alman arkadaş grubuyla Bayern Munich'in şampiyonlar ligi maçına gitmesini, işyerindeki Polonyalı, Hintli, Hollandalı, İngiliz arkadaşlarıyla sinemaya, puba, tatile gitmesini yahut Goethe Sevenler Derneği'nde farklı uluslardan insanlarla estetik ve sanatsal gayelerle bir araya gelerek arkadaş olmasını, bilgisayar oyunları yarışmalarında çok-uluslu takımlarda yer almasını, Green-Peace ve Kadın Kolektifleri gibi ulus-aşırı hareket ve örgütlenmelerin çatısı altında evrensel hak ve özgürlükler için bir araya gelebilmesini, Meksika yemekleri kursunda farklı milletlerden kadınlar ve erkeklerle iletişim kurmasını, başka ülkedeki bir işe girişte farklı ülkelerden ve uluslardan

insanlarla rekabet etmesini, sokağın köşesine açtığı dükkanında kendi kökeni dışındakilere de hizmet vermesini, Facebook'ta veya Instagram'da dünyanın bir ucundakilerle paylaşımlarda bulunmasını vb. de beraberinde getirmektedir.

Bu haliyle birey, içerisine kapatıldığı mesken ülke vatandaşlık rejimine uyum sağlama kabiliyetinin yanı sıra felsefi düzeyde bir dünya vatandaşlığını da sahiplenerek kendisini ulus-aşırılaştırmakta ve dolayısıyla vatandaş olarak öznenin aşkınlaştırılmış toplumsal biçimlerinden biri olan modern diasporayı olumlama, muhafazakârlaşma tuzağından ve fundemantalist eğilimlerden sıyrılabilme olanağı yakalamaktadır. Binaenaleyh kendisini meydana getiren bireyler sayesinde toplumun ve sistemin içerisinde var olma imkânı bulan modern diasporalar, böylelikle sağlıklı ve rasyonel bir kolektivite ilişkisi geliştirmeyi başarabilmektedirler. Bu durum onların köken ülkenin veya mesken ülkenin bir uydusu gibi hareket etme alışkanlıklarını değiştirebilmelerini sağlar. Zira en küçük kademedden başlayarak (birey) sürekli daha güçlenen bir yapı, ne mesken ülkenin ne de köken ülkenin dikkat dışı bırakabileceği bir şeydir. Böylece aslında modernizmi yadsımadan fakat ona post-modern karşı-biçimlerle adapte olarak ortaya çıkan ve diasporaların (göçmenlerin), devletlerin, toplumların, sermaye sahiplerinin çok boyutlu ve oldukça sofistike bir ilişkiler ağı kurdukları yapılara ulaşılmaktadır.

Öte yandan köken ülke ve diaspora arasındaki siyasi bağlama dönecek olursak, elbette köken mekânda egemen olan siyasi yapının göçmenler ve diasporaları başka ülkelere etki etmek veya kendi iç siyasetlerini desteklemek, küresel güç mücadelesinde menfaatlerini korumak ya da doğrudan bölgesel veya küresel bazı gelişmeleri tetiklemek için kullandığı görülebilir. Bu doğrultuda gerek göçmenlerin ve diasporaların sahip oldukları maddi güç ve o ülke ekonomisi içerisindeki rollerini gerekse de yine o ülke içerisindeki siyasi ve kültürel potansiyelleri ve konumlarını aktif veya pasif bir strateji ile kullanmaktadırlar.

Tabii bu durum, klasik diasporalar açısından başlangıçta belirttiğimiz üzere diasporaların veya henüz göçmenlik aşamasında bulunan şahıs ve yapılanmaların köken ile varoluşsal bir zaruretle çevrelenmiş, hiyerarşik kültürleri devam ettirmesine dayanırken, modern diasporalar içinse karşılıklı menfaat ilişkisi bağlamında oluşturulan kazan kazan anlayışı paralelinde ortaya çıkmaktadır. Her iki durumda da

köken otorite diasporanın kurumsallaşmasına, güçlenmesine, görünürlük kazanmasına doğrudan ya da dolaylı şekilde yardımcı olmakta, onun ulus-aşırı alana sıçramasına ve ulus-aşırı ağlar ve bağlar kurmasına imkân yaratmaktadır. Böylelikle hem diasporayı ulus-aşırılaşması için desteklemekte hem de kendisi erozyona uğrayan iç egemenliğin neden olduğu siyasi-ekonomik güç kaybını kendisini, diasporanın yarattığı müdahale edilebilir muazzam ulus-aşırı alan ve ağlar üzerinden aktararak telafi etmek istemektedir. Öte yandan devletin bu yolla gerçekleştirdiği her edim farklı aktörlerle kaçınılmaz şekilde etkileşime girmeye yol açtığından bunun yarattığı etkilere ve sonuçlara ‘Diasporaların Günümüz Uluslararası İlişkiler Paradigmaları Bağlamında Önemi’ başlığı altında değinilecektir.

5.2. Mesken Ülke ile Etkileşimi

Diasporaların mesken ülke ile girdikleri ilişki, köken ülke ile olan ilişkilerinden daha geniş kapsamlı ve karmaşıktır. Diaspora sivil toplum ve demokrasi ile ilişki içerisinde bir olgu olduğundan göçün bir diaspora ile sonuçlandığı örnekler genellikle çevre-merkez atımlı göçlerdir. Bu nedenle mesken ülke olarak tanımladığımız ülkelerin büyük bir kısmı gelişmiş Batı ülkeleri olduğu gibi diasporaya ilişkin anlattıklarımız da daha ziyade demokrasi, sivil toplum ve kültürel hak ve özgürlükler kapsamında bu ülkelerdeki diasporalara yöneliktir. Bu ülkelerde uzun tarihsel birikimlere ve teknolojiye dayanan bir toplum yapısı, hayat anlayışı ve devlet sistemi bulunmaktadır. Bu yönüyle diasporaların mesken ülke içerisindeki konumları; vatandaşlık, haklar-ödevler- kamusal alan, toplumsal kültür, ahlâk, tarihsel ve ulusal birikimler, toplumsal hafıza gibi pek çok noktada bir yabancı olarak karşılanmasını doğurmaktadır. Bu durumda elbette ki -önceki bölümlerde anlattığımız üzere- psikolojik faktörler kadar ulus devletin ve modernizmin de etkisi çok büyüktür.

Bu açıdan bakıldığında öncelikle varoluşa içkin biçimde psikolojik faktörler öne çıkmaktadır. Zira diğer faktörler ya bilinçli şekilde psikolojik iskeletin üzerine inşa edilmekte ya da onun sonuçları üzerinden inşa olmaktadır. Diasporaların mesken ülke içerisinde karşılaştıkları en büyük güçlük; hiç kuşku yok ki kökeni önyargılara ve nefrete dayanan ötekileştirme ve yabancı düşmanlığıdır. “Akhtar, önyargıların

temelinde daha çok cehaletin değil, bilerek görmezden gelmenin yani yadsımanın yattığını, bu nedenle de önyargılı tutumların bireylerin duygusal ihtiyaçlarına karşılık veren inançları doğrultusunda geliştiğini belirtmektedir. Parens yaptığı gözlemler sonucunda, önyargının ilk olarak çocuğun ambivalan nitelikteki duygulara tahammül edememesinden köken aldığını belirtmiştir. Buna göre çocuk annesinin engelleyici tutumları ile karşılaştığında, agresyonunu annesi yerine çevresindeki herhangi bir nesneye yönlendirir.”¹⁷⁹ Çünkü “agresyonun anneye yönlendirilmesi, onu temel bakım verenini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bırakacaktır. Bu nedenle de çocuk, düşmanca nitelikteki duygularını daha uygun, annesi dışındaki bir nesneye yönlendirir.”¹⁸⁰

Grup oluşumunda görülen önyargı-düşmanlaştırma ilişkisine ilişkin olarak ise Vamık Volkan ve Salman Akhtar'a kulak vermek gerekmektedir. Bu bağlamda “Volkan’ın öne sürdüğü bir kurama göre kimlik gelişiminin normal sürecinde bazı bilinç dışı kendilik ve nesne temsilleri bütünleştirilmeden kalabilmektedir. Bütünleştirilmeden kalan bu nesne ve kendilik tasarımları, bireyin çekirdek kimliğinin bütünlüğüne tehdit oluşturduğu için, çevredeki yetişkinlerin de yönlendirmesiyle çevredeki uygun ve sabit depolara dışsallaştırılırlar. Özellikle de bu depolar, geniş grubun diğer üyeleri tarafından da paylaşılıyorsa, geniş grup kimliğinin bir parçası olarak işlev görürler. İyi kendilik ve nesne tasarımları ve bunlarla beraber olan duyguların dışsallaştırıldığı depolar geleceğin müttefikleri (allies), kötü kendilik ve nesne tasarımları ile beraber olan duyguların

¹⁷⁹ “Yansıtımlı özdeşim aracılığı ile birey, kimliğinin sürekliliğini, kendiliğine zarar veren kendilik ve nesne temsilleri ile bunlara eşlik eden duyguları bir başkasına dışsallaştırarak sağlamaya çalışır. Ancak bu dışsallaştırılan kendilik ve nesne temsillerinin kendisine tekrar bir bumerang gibi dönme tehlikesiyle de karşı karşıyadır. Bu nedenle hedef nesneyi bu içerikleri kabul edip etmediği bağlamında sürekli olarak kontrol etme ihtiyacı hisseder. Yansıtımlı özdeşim veya dışsallaştırma düzenekleri ile bütünlüğü sürdürülen kimlik bu sayede kendisini öteki olarak gördüğü hedef nesnenin kimliğinden ayırmış olur. Ona benzemek, ona ait özelliklere sahip olmak kimliğini ciddi anlamda tehdit ettiği için bazı durumlarda fiziksel ölümü psikolojik ölüme tercih edebilirler (Çevik, 2009). Benzerliğin artması, dışsallaştırılan içeriklerin tekrar bumerang gibi dönmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle kabul edilemez içeriklerin hedef nesnede kalmasını sağlamak birinci öncelik haline gelir. Yansıtılan veya dışsallaştırılan içeriklerin ciddi anlamda kendisine geri dönme tehlikesi taşımada, hedef nesnenin fiziksel olarak varlığına son verilerek bu tehlike önlenmiş olur (Post, 1990). Yabancı düşmanlığı, ırkçılık, cinsel ayrımcılık, terörizm gibi katı önyargılarla ilişkili durumların kökeninde, bu zihinsel savunma düzeneklerinin ağırlıklı olarak kullanılmasının yattığı bazı klinik verilerle de desteklenmektedir. (Volkan, Ast ve Greer, 2002).” İlhan, Rıfat; Çevik, Abdülkadir (2003) Önyargıların Psikolojisi: Psikodinamik Bir Gözden Geçirme, *Nesne Dergisi*, s. 61 <http://www.nesnedergisi.com/makale/pdf/1365951202.pdf> et: 07.11.2013

¹⁸⁰ İlhan, Rıfat; Çevik, Abdülkadir (2003) a.g.e., s. 56

dışsallaştırıldığı depolar da geleceğin düşmanları (enemies) haline gelmektedir. Bu sayede bireyler, bu düzenekler sayesinde kendi grupları ile ilgili abartılı ilkel ölküleleştirme ile birlikte olan olumlu önyargılara ve ötekinin de ilkel bir biçimde aşığılanmasıyla ortaya çıkan olumsuz ön yargılara sahip olabilmektedir.”¹⁸¹

Yani açıkça, “yetişkin olarak bizlerin düşmanlarımıza karşı hissettiğimiz, bilerek veya bilmeyerek çocuklarımıza aşıladığımız nefret, aslında ‘önemli ötekiler’ veya ‘hayranlık duyulan nesnelere’ ile olan ilişkilerimizden ortaya çıkmaktadır. Bu da demektir ki nefret ve düşmanlık hayatımızın içinde olan ayrılmaz bir parçadır; çok önceden beri bizim içimizde yaşamaktadır ve etkileşimde olduğumuz insanlara karşı ifade edilmektedir.”¹⁸² Freud 1930 yılında: “İnsanoğlunun agresyon yönelimlerinden vazgeçmesi hiç de kolay değildir. Çünkü insanlar bu duygu olmadan kendilerini rahat hissetmezler... Birbirlerini seven insanları bir arada tutmak ve kaynaştırmak o grubun agresyonunu yönlendirebilecek bir başka grup olduğu sürece mümkündür. Devamlı bir çatışma ve alaya alma genellikle sınır komşusu olan topluluklar veya birbirleriyle başka şekillerde ilişkili olan gruplar arasında ortaya çıkar... Buradan da anlarız ki küçük farklılıkların narsisizmi bir grubun agresyon yönelimi açısından son derece makul ve tehlikesizdir. Çünkü bu şekilde, bir grubun üyeleri arasında uyum ve bağlılık çok daha kolay hale gelir”¹⁸³ demiştir.

İşte tam da bu noktada devletin gündemi ifşa olmaktadır. Devletin üstün, belirleyici güç olarak yaptığı şey; söz konusu nefret ve düşmanlık güdülerini artık toplumsallığın bir sonucu olmaktan çıkarıp toplumsallığa hâkim bir olgu olarak varlığını devam ettirmeye ve gücünü artırmaya yönelik biçimde manipüle etmesidir.

¹⁸¹ İlhan, Rifat; Çevik, Abdülkadir (2003) a.g.e., s. 60

¹⁸² Bu fenomeni açıklamak için Freud “küçük farklılıkların narsisizminden” bahseder (1917, 1921, 1930). Freud “İnsanlar arasındaki yabancılaşma ve husumet duygularının ortaya çıkmasının temelinde aslında birbirlerine benzeyen insanların ufak tefek farkları yatmaktadır” demiştir (1930, s.114). Yine Freud bu konuyla ilgili “... dostluk ve tüm insanların birbirini sevmesi gerektiği fikrine karşın insanlığın yine de küçük farklılıkların narsisizmini harekete geçirerek düşmanlıklar ürettiğini” söylemektedir (1917, s.199). Freud 1921 yılında, soğuktan donma tehlikesi geçiren ancak birbirlerine de çok yaklaşmayan kirpilerin ortak bir yol bulup ne çok yakın ne çok uzak durdukları analizini yapan Shopenhauer’dan alıntı yapmıştır. Freud’a göre “Psikanaliz göstermektedir ki her iki insan arasındaki ilişki gibi bir tür nefret ve düşmanlık tortusu taşımaktadır. Bu tortu duyguların baskı altında tutulmasından dolayı ortaya çıkmaz (s.101)”. Moses, Rafael (1996) Düşman Algısı: Psikolojik bir Analiz, Mind & Human Interaction, Volume 7, Number 1, Çev: B. Senem Çevik, Düşman Algısı:Psikolojik Bir Analiz, *Politik Psikoloji Dergisi* (2012) <http://www.ppd.org.tr/iletisim-calismalari/28-b-senem-cevik-ersayd/69-dusmanalgisipsikolojikbiranaliz> et: 05.11.2013

¹⁸³ Moses, Rafael (1996) a.g.e.

Böylece devlet, zahiri olarak bireyi vatandaşlık bağı, anayasa ve hukuksal eşitlik temelinde özne olarak olumlarken, gerçekte onu şeyleştirilmekte ve neden iken sonuca, amaç iken araca indirgemektedir.

Modern ulus-devlet sistemi içerisinde kimliğin tanımlayıcısı devlettir. Devlet, kimliği ulus-devletin iki önemli belirleyeni olan kapitalist mantık ve modernizm orijinli biçimde meşru-formel sınırlar içerisinde tutar. Böylece vatandaşlık ve ulus olarak yansıyan yüzleriyle birey ve toplum, kontrol edilebilir bir alana hapsedilmiş olur. Dolayısıyla biz ve öteki diyalektiğinde 'doğal olmayan', inşa edilmiş bir kimlik yaratılmış olur. Bu 'icat edilmiş' kimlik, belirlenimci zincir içerisinde ağırlık noktasında devlet-halk düalizminden ortaya çıkartılmış bir devlet-ulus bütünlemesinin yattığı yabancı düşmanlığını doğurmaktadır.

Bireyin topluluk olma ihtiyacının temelinde yatan güvenliğe dair bilinç-dışı psikolojik güdülenmeleri manipüle ederek kontrol altına alan modern kapitalist devlet, bu bağlamda müteselsil bir oluşum içerisinde yabancı düşmanlığını kendi varlığını gerektirici bir unsur olarak kullanmaktadır. Devletin yabancı düşmanlığını yaratmak için kurguladığı sistemde, 'devletin ulusuyla' bir özdeşleşmesi söz konusudur. Bu özdeşleşme temelde iki boyutta meydana gelir. Bunlardan ilki ulus devletlerin ortaya çıkışında da etkili olan devletlerarası dünyadır. Bu platformda devlet, sınırları içerisinde hâkimiyetini ilan etmiş bir halkın yasal temsiliyeti görünümündedir. Uluslararası sistem içerisinde 'devletin ulusuyla' holistik bir özdeşlik kurması dışa karşı, yaratılmış, makro bazda savunmacı, tepkisel ve sunidir. Bu beynelmilel boyut (belki de Rousseau'yu hatırlatarak), devletin her şeyin sonundaki eksiksiz niteliğini kuvvetlendiren ve halkı onun kontrolüne sokan yapı taşlarından olan 'devletin ulusu' tamlamasını kuvvetlendiren bir boyuttur.

Bu nokta önemlidir çünkü bu tanımlama ile devlet ve ulus kadercil bir yaklaşımla birbirlerine bağlanmalarının yanı sıra devletin ulus üzerindeki hiyerarşisi ve otoritesi de inşa edilmektedir. Böylece biz ve öteki diyalektiğinin diğer tüm tarihsel, kültürel çatışmalar ve düşmanlıklardan kolaylıkla yakıt alabilecek olan temel-formel yapısı kurulmaktadır.

Devletin ulusuyla tamlamasını var eden ikinci boyut ise, ülkenin iç yapısına dairedir. Bu boyutta, toplumun heterojen yapısını, kültürel, sınıfsal ve politik fay

hatlarını ortaya çıkartan; onun var oluşuna ilişkin daha bilinç-dışı ve iptidai bir inşadan bahsetmek mümkündür. Burada eleştirel bir bakış açısıyla devletin amacının sahip olmaya çalıştığı güç ve hiyerarşiyi, toplumu kendi içerisinde de parçalara ayırarak mümkün kılmak olduğu söylenebilir. Zira dışa karşı bir bütün olarak hareket edebilme potansiyel ve kabiliyeti gösterebilen toplumun genel itibarıyla da bir bütün olarak hareket etmesi, devletin toplum karşısındaki gücünü ve hiyerarşisini zayıflatan bir durumdur.¹⁸⁴ Bu bakımdan devlet, toplumu gerek sahip olduğu yönetme ve manipülasyon araç ve yöntemleriyle gerekse de onu tanımlama ve sınırlandırma gücü ve yetkisiyle kontrol altında tutmak istemektedir.

Nitekim küreselleşme ile birlikte "...açık biçimde kuşkulu hale gelmiş olan bu egemenlik (devlet), pratikte giderek savunmasız bireylerin zararına gelişen bir azametle (yani bir iktidar ifradı olarak) gösterilmiş olur. ...'Her şeye gücü yetenin güçsüzlüğü' olarak adlandırdığım sendrom, hem devlet görevlilerince yabancılara yapılan tacizlerin çoğalmasını, hem de devletin kendi varlığını dayandırdığı hayali erk ve küreselleşmenin hızlandırdığı endüstriden kaçışla sermaye hareketlerine hâkim olmahtaki acizliğinin rutin görüntüsü arasındaki tezat dolayısıyla kafası karışmış yurttaşların bu tür ayırıcı pratiklere yönelik taleplerini ifade eder. Bu nedenle, gerçekte mitik nitelikli hayali bir egemenliği yeniden oluşturmak amacıyla, kolektif tutumların oluşması için Öteki'yi reddedici önyargı ve ideolojilerden çok daha belirleyici olan bir kurumsal ırkçılık gelişir. Devlet, kontrolü altında tutmak istediği ve aynı zamanda yokluğundan kuşku duyanları yeniden inandıran (düşük maliyetli) bir kuvvetin gösterisini yapar."¹⁸⁵ Dolayısıyla toplum yapısı içerisinde ortaya çıkartılan yabancı düşmanlığı, esasen modern devletin toplum üzerindeki tahakküm araçlarından birisi olarak ortaya çıkar ve kurumsallaşır.

Ayrıca devlet eliyle sistemli ve genel itibarıyla da örtülü şekilde kurumsallaştırılan yabancı düşmanlığı, iktidardaki zihniyetin varlıksal kodları ve politik hedefleri paralelinde, toplumsal önyargılara, tarihsel ve kültürel farklılıklara ve yaşanmışlıklara dayalı kin, nefret ve politik çıkar ve amaçların; çoğunluk

¹⁸⁴ Devletin içe ve dışa karşı görünümündeki farklılaşma bize Rousseau'nun şu düşüncesini hatırlatmaktadır: "...devletin iradesi, kendi üyelerine göre genel olmakla birlikte, yabancı devletler ve onların üyeleri için genel olmaktan çıkıp özel ve bireysel bir irade haline gelir..." Rousseau, Jean Jacques (2005)*Ekonomi Politik*, Çev: İsmet Birkan, İmge Kitabevi; Ankara, s. 13

¹⁸⁵ Balibar, Etienne (2007) *Biz Avrupa Halkı: Ulus-aşırı Yurttaşlık Üzerine Düşünümler*, Aralık Yayınları; İzmir, s. 51-52

demokrasisi, vatandaşlık rejimleri, azınlık hakları, işsizlik, ekonomik kriz gibi modern sorun alanları üzerinden ne biçimde ve ne şiddette yansıtılacağını da tayin etmektedir.

Bu noktada diasporanın bir yabancı organizma olarak görülmesi ve ayrıca onun ister klasik yapıda olsun ister modern, köken mekânın siyasi otoritesi ile temas içerisinde olması; bütüne, öze, aidiyete, sahipliğe, daha derin anlamıyla da kökeni bir komplekse, bir yenilgi duygusuna ve bu yenilginin dayattığı kurallar-yasaklar dünyasına dek uzanan bir ego sorununa dayalı bireysel ve fakat kolektifleşmiş reflekslere neden olabilmektedir. Bilhassa klasik diasporaların özcü ve kapalı yapıları nedeniyle topluma adaptasyonda sıkıntı yaşamaları veya buna sıcak bakmamaları onların içerisinde girdikleri yeni toplum ve devlet düzeni tarafından daha da sert bir tepkiyle karşılaşmalarına ve hatta açık şekilde dışlanarak ayrımcılığa maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Zira ne kişisel düzeyde ne de organizasyonel düzeyde buraya değin bahsettiğimiz üzere ilkel evrimsel güdülenmelerden dolayı hiç kimse, tanıma şansı olmadığı, kapalı, kendisine yabancı ve tuhaf nitelikli başka bir kişi ya da toplulukla aynı mekânı paylaşmak istemez. Hele de bu mekân o kişi veya oluşumlarca kendilerine ait kılınmışsa. Bu sebeple diasporaların topluma kaliteli bir adaptasyon yaşayabilmeleri için açık yapıda olmaları ve özcülükten uzaklaşmaları kaçınılmazdır.

Dolayısıyla klasik diasporalar, özellikle dünyanın giderek küreselleşmesi sonucu birbiri ile ilgili ve temas halindeki bir yere dönüşmesiyle, artık işlevsizleşmekte hatta engelleyici ve ayrıştırıcı bir toplumsal katalizör haline gelmektedir. Ki bu durum, daha önce de değindiğimiz üzere sırasıyla garipsemenin, ayrımsamanın, ötekileştirmenin, kaygı-korku-izolasyon gibi tepkilerin, çatışmanın ve nihayet şiddetin hem devlet hem de toplum tarafından pragmatik bir iyi-doğru eşleştirmesi ile yöntemleştirilmesine, içselleştirilmesine, haklılaştırılmasına ve sonunda da aklanmasına neden olmaktadır. Nitekim ‘Medeniyetler Çatışması’ kavramını göçmen-azınlık ve toplumun çoğunluğu bağlamında besleyen damarlar da bunlardır.

Bu bakımdan diasporalar ile mesken ülke arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda, modern diasporaların yaşama, yayılma ve gelişme şansı, klasik

diasporalarınkinden çok daha fazla olacaktır. Zira modern diasporanın adaptasyondaki temel motivasyonlarından biri diyalojik demokrasi anlayışıdır. Bu çerçevede mesken ülke ile diaspora arasında bir diyalog kurulması ve etkileşim oluşturulabilmesi mümkün hale gelmektedir. Gerek mesken ülkenin toplumu ile olan ilişkilerde gerekse de mesken ülke devleti olan ilişkilerde modern diasporik yapılar, değeri, anlamı ve görünürlüğü olan bir hareket zemininde karşılıklı ve hatta müşterek amaçlar ve faaliyet biçimleri geliştirebilmektedir. Bu durumun yansımaları mesken ülkenin ekonomik, kültürel ve siyasi hayatında zenginleşme, çeşitlenme, farklılaşmalar olarak ortaya çıkmakta ve mesken ve diasporanın birbirilerini öncelikle anlatabilecekleri, tanıyabilecekleri, sonrasında ise kabul edip içselleştirecekleri bir atmosfer yaratmaktadır. Zira mesken ülke ile diaspora arasındaki etkileşimin pozitif sonuçları üzerinden ve bir hedef baskısı olmadan başlatılan diyalog süreçleri, aradaki psikolojik ve toplumsal eşiklerin aşılabilmesini, muhafazakâr politika ve davranışların beslediği duvarların yıkılabilmesini sağlamaktadır. Modern diasporanın bu diyalojik niteliği, yabancı düşmanlığı, ötekileşme ve ötekileştirme süreçlerinin önlenmesi için oldukça mümkün bir yol sunmaktadır.

5.3. Diasporaların Günümüz Uluslararası İlişkiler Paradigmaları Bağlamında Önemi (Siyasi-Ekonomik-Kültürel)

Uluslararası güç mücadelesi kavramı aslen ulus devletlerin kurulması sonrası egemenlik kavramının tesis edilmesi ile ortaya çıkmıştır denebilir. Zira sınırları dâhilinde egemen bir erk olan devlet, sınırları dışında diğer egemen uluslarla aynı statüye tabii kılınmış, kapitalist üretim tarzının zorladığı bir kaynak ve pazar elde etme yarışına girişmiştir. Bu andan itibaren devletlerin birbirleri ile sürekli bir mücadelesi başlamıştır. Aslında tarihin her döneminde benzer bir biçimde işleyen bu mantığın modernizm sonrası geliştirdiği farklılık, mücadele ve rekabeti felsefi, siyasi ve hukuki temellerine kavuşturmuş olmasıdır. Nitekim bu doğrultuda pozitif bilimler, ekonomi, psikoloji ve felsefe gibi diğer bilimlerden esinlenilerek oluşturulmuş farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Ancak bunların içerisinde özellikle realist paradigmanın geliştirilmesinin ardından kurumsallaşan devletlerarası sistem ve akabinde özellikle II. Dünya Savaşı sonrası plüralizmin etkisini gösterdiği uluslararası ve ulus-aşırı dünya düzeni anlayışları, uluslararası ilişkiler biliminin gelişmesine ve uluslararası kuruluşların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Savaş öncesi realizmin baskın olduğu, devletlerarası ilişkilerin kaos ve anarşiyi önlemek adına ulus-çıkarcı temelli bir norm ve meşru-legal zemin ihtiyacı ile yapılanmaya başladığı dönemde devlet tek ve hakim unsur olarak ortaya çıkmış; uluslararası sistemin güçlü devletler ve zayıf devletler olarak ikiye ayrılarak her devletin tarafını seçmek zorunda olduğu bir uluslararası güç dengesi teorisi yaratılmıştır.

Ancak, “eski Yunan’dan beri süre gelen bu anlayış çağımızda sorguya çekilmeye başlanmış, XX. yüzyılda uluslararası sistem bu bakımdan değişime uğramıştır, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ise giderek geçerliliğini yitirmiş, uluslararası siyasette devletlerarası teşkilatlar ve devletler dışı organizasyonların etkisi artmaya başlamıştır.”¹⁸⁶ Böylece II. Dünya Savaşı sonrası başlayan süreçle birlikte devlet tek aktör olmaktan çıkmış, uluslararası politika çok bilinmeyenli bir denklem haline gelmiş ve uluslararası ilişkiler daha karmaşık ve hassas bir yapıya bürünmüştür. Bugün geldiği noktada uluslararası politika, artık politikanın bir üst boyutunun oluşturulduğu bağımsız, sofistike bir alan veya iki süper gücün karşılıklı güç dengelerinin yarattığı bir gerilim ağı değildir. Uluslararası politika bugün artık, iç politika ulusal-küresel ekonomi, kültürel değerler gibi pek çok farklı etmenle etkileşim içerisindeki, bağımlı, hem etken hem de edilgen bir sistem ögesi, çok önemli bir faaliyet alanı ve analizlerin en değerli bölümlerinden biri haline almıştır. Fakat artık bağımsız ve başına buyruk değildir.

Öte yandan II. Dünya Savaşı sonrası gelişen yeni anlayış ve küreselleşme olgusuyla birlikte şekillenen yenedünyanın gidişatını belirleyen bazı önemli kırılma noktaları olmuştur. Söz konusu bu noktaların en önemlilerinden biri hiç şüphesiz yok ki Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ortaya çıkan ve 11 Eylül terör saldırılarına dek süren tek kutuplu dönemdir. Bu dönem içerisinde eski dünyayı kuran modern paradigmanın artık yavaş yavaş eridiği ve post-modern paradigmanın küreselleşme

¹⁸⁶ Sönmezoğlu, Faruk (1989) *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul; Filiz Kitabevi, s. 21

ile hızla yayıldığı yeni bir dönemece gelinmiştir. Sermaye ve ticaret hızla küreselleşirken, devlet egemenlikleri de ulus-aşırılaşma karşısında aynı hızda erimeye başlamıştır. Küresel çaptaki insan, mal ve sermaye akışındaki yoğunluk artışına paralel şekilde kültür ve politika da taşınır ve genelleşir hale gelmiştir. Modernizmin sınırları, kuralları ve yöntemleri belli, pozitivist evreninden; oluşum halindeki, belirsizlik ve kaostan yeni dünyaların kurulduğu, sınırları muğlak, karma ve karmaşık yapılar-sistemlerin dünyasına geçilmeye başlanmıştır. Söz konusu ‘yenidünya’da, dolaşımın yaygınlığı ve yoğunluğu nedeniyle ortaya çıkan birikintiler, devlet üzeri bir alanda toplanarak ulus-aşırı alanları oluşturmaya başlamıştır. Bilhassa internetin ve iletişim araçlarının bilgiyi anlık, sürekli ve erişilebilir hale getirmesiyle küresel/post-modern dünyada yeni yönelim, ulus-aşırılaşma olarak belirmeye başlamıştır.

Ulus-aşırılaşma kendi içerisinde mutlak egemen devlet anlayışını geçersizleştirerek uluslararası ilişkiler alanında yepyeni aktörleri sahneye çıkartmıştır. Bireyin, post-modern paradigma ve küreselleşmenin yaygınlık kazanmasıyla ön plana çıkmaya başlaması sonucu eski, organize, örgütlü ve tümden gelimci toplumsal yapılar yerini; mobilize-organize, araçsal, tümevarımcı ve alışılmadık bir bireyci toplumsallaşma eğilimine bırakmaya başlamıştır. Bunun en görünür ve anlaşılır örnekleri bugün hayatımızın her noktasına nüfuz etmiş olan yerel ya da küresel çaplı STK’lar veya toplumsal hareketlerdir.

“Daha çok XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan bu aktörler... pek çok alanda ve pek çok biçimde ortaya çıkmaktadır. Daha da önemlisi, devletlerle beraber sistemde varlığını sürdüren bu siyasal aktörlerden bazıları bazı devletlerden daha fazla uluslararası sistemi etkileme gücüne sahip bulunmaktadır.”¹⁸⁷ Özellikle de bir organize yapıya dayanması dolayısıyla daha kıyaslanabilir olması bakımından STK’lar, bu değişimi en iyi biçimde gözler önüne sermektedir. STK’lar, bireysel talepler ve amaçlar paralelinde insanların bir araya gelerek oluşturdukları yapılanmalardır.

¹⁸⁷ Allen, David (1989) *The Context of Foreign Policy Systems: The Contemporary International Environment*, Ed: Michael Clarke, Brian White, *Understanding Foreign Policy*, Southempton; Edward Elgar, s. 71

Oysa eski dünyaya hâkim olan sendikal tarzdaki örgütlenmelerde ekonomik ve/veya siyasi toplumsal faydanın maksimizasyonuna dayanan, sınıf temelli bir birliktelik söz konusudur. Öte yandan bu yeni tip örgütlenmeler, artık yalnızca ekonomik ve siyasi amaçlarla değil, kültürel¹⁸⁸ taleplerle de ortaya çıkmaktadırlar. Nitekim “çoğulculuğun önem kazandığı günümüz liberal demokratik uluslararası sisteminde, uluslararası toplum tarafından benimsenen şeffaflık, hesap verebilirlik, hak ve yükümlülük bilinci ile gelişen bireycilik, devletler dışında uluslararası birer aktör olarak bireylerin ve bireylerin oluşturdukları NGO’ların da var olduklarını göstermiştir.”¹⁸⁹ Böylece sendikaların örgütlü toplumun gücünü kanalize ederek doldurduğu sınıfsal çatışmaya ve toplumsal adalete ilişkin boşluk, yeni sistem içerisinde şeffaf ve düzgün işleyen yapılara, sağlıklı, güvenilir adalet ve denetleme mekanizmalarına emanet edilmektedir.

Bu, çağımızda toplumsal refah, adil ekonomik gelişme ve haklar-özgürlükler bağlamında yaşanan en büyük değişiklerden biridir. İfade ettiğimiz değişimler ile kurumsal veya mobilizasyon sayesinde oluşturulan kolektifler, böylece, daha çok kültürel tabanlı oluşumlar olmaya başlamıştır. Bu bakımdan elbette modern diasporalar da yeni kolektif bilinç kervanına dâhildir. Onlar da bu süreç içerisinde giderek ‘modernleşerek’ daha pragmatik-kültürel birer unsur haline gelmekte ve böylece ekonomik, siyasi ve kültürel bakımlardan içerisinde yaşadıkları toplumla daha girift ve kompleks bir ilişkiler ağı kurabilmektedirler.

Diğer taraftan II. Dünya Savaşı sonrası arz ile tetiklenen ve daha sonra talebin arzı aşması ile içinden çıkılmaz bir hal almaya başlayan göç ve göçmenlik sorunu özellikle 11 Eylül’ün de vuku bulmasıyla birlikte tamamen bir güvenlik paradigması içerisine hapsedilmiştir. Böylece göç ve göçmenlik, uluslararası ve ulus-altı işleyişleri, toplumları ve bunun uzantısı olarak diasporaları da etkiler hale gelmiştir. “11 Eylül öncesi, uluslararası toplumda göçmenlere karşı zaten var olan güvensizlik ve tehdit algılaması, 11 Eylül sonrası daha belirgin hale geldi. Bu dönem, gelişmiş ülkelerin, göç olgusunu güvenlik penceresinden irdeleyerek ve ‘tehdit altındayız’

¹⁸⁸ Burada kültür kavramı, insanlığın yaşam ile temasından doğan her tür siyaset ve ekonomi dışı olguları karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Neticede antropolojik bir yaklaşım içerisinde insanoğlunun yaşama dair tüm edimleri ve söylemleri kültür içerisinde değerlendirilebilir.

¹⁸⁹ Kenar, Nesrin; Özer, Asena (2008) Uluslararası Sistemin Bir Aktörü Olarak Sivil Toplum Kuruluşları, İçerisinde *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Ed: İhsan Bal, Lalezar Kitabevi; Ankara, s. 404

söylemini kullanarak, gerek terörizm ve insan kaçakçılığı ile ticareti gibi organize suçları önlemek gerekse hayali cemaatlerin sosyo-siyasi uyumunu korumak amacıyla, özellikle yasa-dışı addedilen istenmeyen nüfus hareketlerini kısıtlama yolunda sınır güvenliğini ve kamu alanını korumaya yönelik geniş kapsamlı bir dizi önlem almasına sahne oldu.”¹⁹⁰ Neticede göçmenlerin ve hatta diasporaların tam da ulus devletin yeniden toparlanmanın yolunu aradığı bir dönemde ve bilhassa da siyasi ve ekonomik kriz yaşanırken; ülke birliği, devlet ve toplum çıkarları, ekonomik refah, istihdam ve kültürel orijinallikler için bir tehdit olduğu ilan edilmiştir. Dolayısıyla değişen uluslararası ilişkiler paradigması ile diasporaların da gerek ulus içerisindeki gerekse de uluslararası alandaki rolleri, onların niteliklerine ve niceliklerine bağlı olarak konunun tüm paydaşları açısından giderek önemli bir hale gelmiştir.

Bu noktada diasporaların uluslararası siyaset bağlamındaki önemleri; onların şartlar doğrultusunda hedef alınan ülke (mesken ülke veya köken ülke) ve toplum için birer Truva Atı olarak kullanılabilir olması ile iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini sağlayan önemli unsurlardan biri olması arasında değişen bir yelpazeye dağılmıştır. Nitekim diasporaların özellikle niteliğine ilişkin hayatiyet de burada belirginlik kazanmaktadır. Diasporaların sahip oldukları, benimsedikleri ve öne çıkardıkları niteliksel ve kimliksel unsurlar, onların farklı aktörlerce birer etki aracı, etki ajanı ve hatta silah olarak kullanılmalarına yol açabilmektedir.

İşte tam da bu nedenle diasporalar, çağımızda, güvenlik paradigmalarının da vaz geçilmez önemdeki unsurlarıdır. Bu doğrultuda yalnızca mesken-köken ülkelerin değil, diğer aktörlerin de istihbarat ve güvenlik yapılanmaları, göçmenlerin ve diasporaların içerisine sızmakta ve onları manipüle etmeye çalışmaktadırlar. Bilhassa da genel olarak diasporaların organizasyon ve mobilizasyon yeteneği açısından göçmen gruplarının önünde bulunması, siyasi, ekonomik hedefleri olması ve klasik diasporalar özelinde de bir şekilde bir veya birkaç merkezi noktadan yönetilir olmaları, onların güvenlik konusunda aynı ya da benzer değerleri paylaştıkları diğer diasporalar veya göçmen grupları ile geldikleri ülke insanlarına veya aidiyet

¹⁹⁰ Akçapar, Köşer Şebnem (2012) Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algulamaları ve Göçün İnsani Boyutu, İçerisinde *Küreselleşme Çağında Göç*, Ed: Gülfer İhlamur-Öner, Aslı Şirin Öner, İletişim Yayınları; İstanbul

besledikleri ırki-dini kesimlere de tesir edebilecekleri anlamına geldiğinden istihbarat örgütleri, güvenlik birimleri, suç örgütleri tarafından ideal birer araç olarak kullanılabilirler.

Bu sebeple diasporalar, gerek ulus-aşırılama eğilimleri gerek uluslararası ilişkiler gerekse de iç siyaset bağlamında önem verilmesi, üzerinde dikkatle durulması gereken bir noktadadır. Özellikle de terörizm söz konusu olduğunda ulusal ve uluslararası her tür güvenlik yapılanmasının diasporalarla ve onların önde gelenleriyle iletişim kanalları oluşturmaları ve sağlıklı bir etkileşim kurmaları, ulus-aşırılama paralel şekilde giderek daha önemli hale gelmektedir. Nitekim bizim tezimizin bu bölümü ve genelinde de ifade etmeye çalıştığımız, ulusal-uluslararası ve ulus-aşırı bağlamlarda diasporalar üzerinde daha önemle durulması gerektiğidir. Zira diasporalara ilişkin çalışmalar yalnızca göçmenler ve toplumun azınlık kesimleriyle ilgili değil, bundan daha öte ve doğrudan doğruya demokrasi, toplumsal huzur ve güven, uluslararası güvenlik ve küreselleşme ile ilgilidir. Küreselleşmenin neo-liberalizm tarafından yayılma amacıyla yoğun olarak kullanılması, diasporaların araçsallaştırılması gibi bir sonuç da doğurmaktadır. Kapitalist mantık, sömürgecilik, emperyalizm ve küreselleşme dönemlerinde beden değiştirse de bilinç olarak kendini korumayı başarmış, bugün ürkütücü büyümesine paralel şekilde tüm dünyayı sarmıştır.

Tam da bu noktada, kapitalizmin var olanı en iyi şekilde kullanma ve sömürme kabiliyetine dayanan etkisinin, modern ve post-modern anlamlar üzerinden ulus devletler sistemi içerisinde toplumsalın zaman-uzamına başarılı bir şekilde yayılması; değinilmesi gereken son bir alanı daha ortaya çıkarmaktadır: Etnik ekonomi. Ekonomik kültürleşme kavramının da bir bileşeni olan etnik ekonomi için; biz-öteki diyalektiğini kuran tüm paydaşları bir araya getirip ve göçmenlere, diasporalara ve azınlıklara ait kavramları genişleterek yapısal biçimde ulus-aşırılaştırdığı söylenebilir. Öyle ki, etnik ekonomi söz konusu olduğunda; formel-meşru yöntem ve araçlarının yanında gayri-meşru ve informel yöntem ve araçlarıyla devletler (yalnızca köken ve mesken ülkeler değil, konuya dışarıdan oportünist bir bakış açısıyla müdahil olan başka devletler de dahil), çok uluslu şirketler ve küresel finans-kapitalin yanı sıra yerel ekonomik düzeyler, her türden uluslararası ve ulus-aşırı resmi örgütler, sivil kolektifler-hareketler, suç örgütleri (mafya, terör örgütleri,

kaçakçılık şebekeleri, bilişim suçları işleyen siber saldırı birimleri ve örgütleri gibi) ve elbette yerel bağlantılarıyla birlikte ulus-aşırı diasporik yapılar ve göçmenler konunun paydaşları olarak belirivermekte ve kendinden, kaçınılmaz bir ulus-aşırılaşmayı yaratmaktadırlar. Esasen tabii ki tüm paydaşlar, göçmenlerin ve diasporaların açtığı uluslararası ve ulus-aşırı kanallar üzerinden hareket etmektedir. Ancak hareketin yoğunluğu o denli fazla, debisi o derece yüksektir ki açılan kanallar oldukça genişlemiş ve ulus-devletin iktidar alanı kontrol edemediği bir biçimde küreselleşme okyanuslarına taşınmaya başlamıştır.

Etnik ekonomi, bizlik algısıyla tanımlanmış bir alanın kendi içerisinde birbiri ile girdiği ekonomik faaliyetlerin toplamı olarak ifade edilebilir. Etnik ekonomilerin ortaya çıkışları bir dizi sebebe bağlanabilir. Bunların ilki göçmen topluluğun mesken ülke toplum ve devlet yapısından siyasi, kültürel ve ekonomik alanlardaki dışlanmışlığının onları geçim kaygısı ve ayakta kalma zorunlulukları nedeniyle serbest meslek kolları üzerinden bir etnik-getto ekonomisi yaratmaya sürüklemesi olarak ifade edilebilir.

Bir diğer sebep, etnik ve dini kimlikleri nedeniyle dışlanmaya, ötekileştirmeye maruz kalan veya böyle olmasa dahi kültürel şok nedeniyle böyle hisseden ve kendi kendisini izole eden göçmenlerin, güvenli bir ortam yaratma refleksi göstererek; mesken ülkede oluşturdukları gettoları (veya daha post-modern bir dille kültürel adacıkları) kökenden taşıdıkları dini, kültürel ve günlük hayata yönelik rutinler, alışkanlıklar, adetler aracılığı ile aşmaya çalışmaları, bir nevi 'mahallenin bir re-jenerasyonunu' yaparak kökenin simetrisini' inşa etmeleridir.

Üçüncü bir sebep ise “pek çok göçmenin, kendi işini kurmayı, ana akım ekonomi faaliyetleri içerisinde; düşük ücret, kötü çalışma koşulları ve son derece yetersiz ilerleme imkânları sunan işlerin dışında kalmanın tek yolu olarak” görmeleri ve yine yanı sıra “bir dükkân veya küçük bir işletme sahibi olmanın etno-bölge içerisinde bir özerklik hayali ve bir prestij vaat”¹⁹¹ etmesidir.

Buna paralel biçimde (serbest meslek/bağımsız çalışma nitelendirmesi altında ve özellikle Almanya’daki Türkler açısından ele alındığında) Faruk Şen ve

¹⁹¹ Castles, Stephen; Davidson, Alastair (2000) *Citizenship and Migration: Globalization and The Politics Of Belonging*, Palgrave; New York-A.B.D., s.134

diğerlerine göre ise etnik ekonomiyi yaratan sebepler “iki ana başlık altında kategorize edilebilir. İlk olarak işsizlik sınırlı yükselme olanağı, bugüne dek süren biçimde toplumsal tanınma eksikliği, çocukların geleceğini garanti altına alma gibi nedenler çerçevesinde mesleki gelecekte emin olmayış sıralanabilirken. İkinci tür nedenler bağımsızlık, sosyal yükselme, yüksek gelir, iyi bir iş fikri gibi pozitif motifler olarak sıralanabilir.”¹⁹² İsmail Yavuzcan'ın makalesinde ise etnik ekonomiyi yaratan sebepler bütün olarak şu şekilde sıralanmıştır: “1- bireysel sebepler, 2- yabancı düşmanlığı, 3- işsizlik, 4- değişen perspektifler, 5- kültürel yakınlık.”¹⁹³ Bu maddelere son bir ilave olarak da Castles ve Davidson'un ifadesiyle “ücretli işlerdeki uzun süreli angaryalar ve güvenlik eksikliği”¹⁹⁴ eklenebilir.

Öte yandan etnik ekonominin sebepleri yanında faydalarına da işaret etmesi bakımından Deutsche Welle'in etnik ekonomi konusunda Federal Ekonomi Bakanlığı'nın hazırlattığı bir projenin yöneticiliğini yapan Rene Leicht'tan aldıkları görüşler önemlidir: “Kendi işlerini kuran yabancı kökenlilerin ya da göçmenlerin sayısı gün geçtikçe artıyor. Bunların özellikle büyük kentlerde dükkân, lokanta ve büro işlettikleri göze çarpıyor. Yabancı kökenlilerin Almanya'da iş kurmaları ve istihdam yaratmaları sevindirici. Daha çok kendi etnik gruplarından insanlara iş olanağı sağlasalar da, sonuçta iş piyasasının yükünü hafifletiyorlar. Etnik ekonominin karakteristik bir özelliği de, göçmenlerin daha çok gastronomi ve ticaret gibi branşlarda faaliyet göstermeleri. Bu branşlarda iş yapmak -bürokratik açıdan- çok zor değil, ancak büyük rekabet yarışı var. Berlin'deki Alman Kentleşme Enstitüsü'nden Ulla-Kristina Schuleri-Hartje bu konuda şu görüşleri savunuyor: Bir göçmenin neden kendi işini kurduğu araştırılırsa, bir yandan bunu işsizlikten kurtulma çaresi olarak gördüğü için, öte yandan da kendi kendisinin şefi olması gibi

¹⁹² Şen, Faruk; Ulusoy, Yunus; Şentürk, Cem (2007) *Avrupa Birliği ve Almanya'da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü*, Türkiye Araştırmalar Merkezi; Essen/Almanya, s. 30

¹⁹³ Yavuzcan, İsmail H. (2007) Almanya'da Türk ve İranlı İşletmeciler. Örneğinde Etnik Ekonomi, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 53: 2, Prof. Dr. Haşmet Başar'a Armağan Özel Sayısı, İstanbul, s. 682
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCkQFjAA&url=https://www.journals.istanbul.edu.tr/2Ftr%2Findex.php%2Fsosyalsiyaset%2Farticle%2Fdownload%2F1725%2F1553&ei=MLeUUr67KOq3yQP_sYCQCg&usg=AFQjCNGyG85NIN5XR_YcwTP8fec0myceXw&bvm=bv.57155469,d.bGQ&cad=rja

¹⁹⁴ Castles, Stephen; Davidson, Alastair (2000) a.g.e., s.135

bir ruh haliyle yaptığını saptıyoruz.”¹⁹⁵ Yine, Hürriyet ekonomi sayfasındaki etnik ekonominin kapitalist sistem ve ülke ekonomileri açısından önemine vurgu yapan başka bir haberde ise, Stuttgart Türk-Alman Ekonomi Merkezi Yöneticisi Ali İçer şu tespiti yapıyor: “Göçmen işyerlerinin gelişmesi ve büyümesi ülkelerin ticaretine de olumlu etkide bulunacak, ekonomik hacim genişleyecek.”¹⁹⁶

Hangi saiklerle ortaya çıkmış ve gelişmekte olursa olsun, burada etnik ekonomi ile akla gelmesi ve dikkat edilmesi gereken üç nokta öne çıkmaktadır. Bu noktalardan ilki gerek işletme bazında gerekse de ekonomik kapasitesi itibarıyla etnik ekonomilerin başlangıçta ve tam bir gelişme gösterene dek, yani, henüz bir niş olarak nitelendirildikleri aşamada, kendi etnik alanlarının çeperlerini veya kültürel veya bölgesel bakımdan diğer etnik komşuluk ilişkilerini aşamamalarıdır. Böyle ekonomik modellerde hangi iş kolunda olursa olsun göçmenler veya diasporanlar birer ufak-aracı rolündedir. Aracı olarak yapılanan işletmelerin olduğu bu tip etnik ekonomilerde işletmeler, gerek tüm bileşenleri ile mesken ülke ekonomisinin gerekse de köken ülke veya üçüncü ülkelerin ekonomilerinin söz konusu etnik pazara giriş kapılarıdır.

Zaten bu nedenden dolayıdır ki “etno-işler azınlıkların yoğunlaştığı bölgelerde ortaya çıkmaktadır. ...Zira buralar köken ülkeye ait gıdalar, neşriyat ve diğer ürünlerin sunulması için hazır bir pazar alanı sağlamaktadır”¹⁹⁷ (ve yine aynı nedenlerden dolayı) “azınlıklara mensup girişimciler, etnik nişler olarak nitelenen belli bazı bölgelerde ve belli bazı ekonomik branşlarda yoğunlaşma eğilimi göstermekte ve faaliyette bulunmaktadır. Söz konusu bu sektörler tipik biçimde görece az sermaye, az çalışan gücü ve daha az yöneticilik yeteneği gerektirmektedir. Ancak buna karşın söz konusu işler (taksicilik, perakendecilik, catering firmaları ve konfeksiyon imalatının da dahil olduğu sektörler) genellikle yoğun rekabet ve belirsiz geri dönüşler”¹⁹⁸ de bünyesinde barındırmaktadır.

¹⁹⁵ Anonim (2005) Almanya'da 'Etnik Ekonomi' Gelişiyor, *Deutsche Welle-Ekonomi* <http://www.dw.de/almanyada-etnik-ekonomi-geli%C5%9Fiyor/a-2527896> et: 29.09.2013

¹⁹⁶ Anonim (2012) CDU Etnik Ekonomi Birliği kuruyor, *Hürriyet-Ekonomi* <http://avrupa.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi/1222502/cdu-etnik-ekonomi-birligi-kuruyor> et: 29.09.2013

¹⁹⁷ Castles, Stephen; Davidson, Alastair (2000) a.g.e., s.135

¹⁹⁸ Castles, Stephen; Davidson, Alastair (2000) a.g.e., s.135

Mamafih işletmelerin burada yalnızca bir ekonomik birim olmaması, sahiplerinin bireysel ve toplumsal kimliği ile etnisitenin bir parçası olması dolayısıyla da güvenli olarak tanımlanan alanın sınırları içerisinde yer alması ona doğal ve kendinden bir güven beslenmesine yol açmakta, başka bir ifade ile sosyal sermayenin ekonomik çıktıya dönüşmesini sağlamaktadır. İşte bu, ‘dış’ ekonomilerin etnik ekonomiyle iş yapabilirliğini sağlayan irrasyonel etkileşim noktasıdır ki, aslında kurumsallaşamamış halleriyle göçmen topluluklarının veya kurumsallaşmayı başarmış biçimde klasik diasporaların da imkânsızlıkları burada yatmaktadır; kapalı, geleneksel kodların hâkimiyetindeki bu tür ekonomik ilişkiler ve yapılanmalar modern öncesi döneme işaret etmektedir. Bonacich ve Modell'a göre de “bu tip toplulukların oluşturdukları etnik ekonomi, daha ziyade ilk dönem ilkel kapitalist üretim biçimlerine benzemektedir. Çünkü modern kapitalist işletmelerde, aile, din ve etnisite gibi faktörler etkin değilken, ‘aracı azınlıkların’ bu tip evrensel özelliklerden mahrum oldukları gözlemlenmektedir.”¹⁹⁹ Bu tip yapılarda “etnik girişimciler ve profesyoneller, etnik orta sınıfların çekirdeği oldukları gibi azınlık örgütlenmelerinde de lider roledirler. Organizasyon için gereken toplanma alanları, binalar, okullar, sosyal tesisler gibi kaynaklara ve gereken yeteneklere,”²⁰⁰ prestij ve deneyime sahiptirler.

İkinci nokta ise tekil veya çoğul örnekler olarak gelişmiş ve ekonomik faaliyet büyüklüğü ve sermaye olarak artık getto ekonomisinin üzerine çıkmış olan göçmen işletmeleridir. Böyle örneklerde işletme genellikle büyüyerek zincirleşmekte hatta üretim faaliyetlerine de girişebilmektedir. Yine böyle örnekler kendi tanımlı alanı içerisindeki faaliyetlerine devam ederken o ana dek giriş yapmadığı mesken ülke pazarına veya köken ülke pazarına da giriş yapmakta, yer yer üretici bir güç olarak fakat daha ziyade temel taşıyıcı-toptancı olarak büyük pazardaki rekabete katılmaktadır.

İşte böyle işletmeler ve ekonomik faaliyetlerde etnik ekonomiden yavaş yavaş ekonomik kültürleşmeye kayılan noktayı temsil etmektedir. Burada kilit nokta olarak; bu tür işletmelerin etnik ekonomi içerisinde sermaye birimi yapmayı başarması, sunduğu ürün kalitesi ve ürünün sembol değeri ile tutularak markalaşmayı

¹⁹⁹ Yavuzcan, İsmail H. (2007) a.g.e., s. 682

²⁰⁰ Castles, Stephen; Davidson, Alastair (2000) a.g.e., s.134

başlaması gösterilebilir. Ki bu, daha büyük ekonomik düzeylerde sosyal sermayenin, kapitalist pazara yeniden tanımlanmış ve geliştirilmiş bir olgu olarak katılmasının ilk yapı taşlarını da teşkil etmektedir. Üçüncü ve son nokta ise genellikle büyük sermaye ve çok uluslu şirketlerin farklı pazarlar bulma ve ele geçirme çabaları içerisinde etnik ekonomiyi keşfetmiş olmalarıdır. Az önce de giriş yaptığımız üzere bu büyük güçler etnik ekonominin köken ülkesini pazarlaştırmak amacıyla; etnik²⁰¹ ekonomiye dâhil olan kişileri ve işletmeleri aracı olarak kullanmakta ve köken ülke ekonomisine giriş yapmaktadırlar.²⁰²

Elbette ki, bu girişler her zaman araçlar üzerinden gerçekleştirilen doğrudan ekonomik faaliyetler yoluyla olmamaktadır. Doğrudan ekonomik faaliyetler çok önemli olmakla birlikte bunun yanında etnik ekonomilere sızarak o etnisitenin kültür dünyasını anlama, ona adapte olma veya onun kanalıyla bir irrasyonel-duygusal etkileşim kurmak da köken ülkenin pazarlaştırılması noktasındaki kullanılan yöntemler olarak değerlendirilebilir. Bu noktada sosyal sermaye büyük ekonomik güçlerce keşfedilerek sözü edilen irrasyonel ya da rasyonel bağlantıların kurulması ve bunlardan ekonomik çıkar elde edilmesi için etkin olarak kullanılmaktadır. Memleketine geri dönüş yapan yabancılar ile memleketinde sosyal sermaye anlamında geniş bir etki alanı bulunan kişiler veya işletmeler bu anlamda yoğun olarak işbirliği amacıyla kullanılmaktadır.

²⁰¹ Bu noktada Faruk Şen vd.'nin hazırladığı rapordaki şu ifadeler konunun gerçekçi bir görünümünü vermesi bakımından önemlidir: “Türk kökenli girişimcilerin etnik niş içerisinde yalnız kendi uluslarından kişilere hizmet sunmaları konusu çok uzun süredir aşılmıştır. Mevcut durumda Türk kökenli girişimcilerin büyük çoğunluğunun (% 43) ana müşteri grubunu Almanlar oluşturmaktadır... (s. 41) Mal ve hizmet alınan temin edici firmalarla ilişkiler konusunda durum benzer nitelik arz etmektedir. Girişimcilerin büyük bölümü (%45,7) mal ve hizmetlerinin Alman kuruluşlarından temin ederken, % 30, 3’ü Türk ve Alman ürün/hizmet sağlayıcılarının her ikisi ile % 23,3 ise Türklerle çalışmaktadır. Türk girişimcilerin Alman ürün/hizmet sağlayıcılarla ilişkileri Türk kökenli girişimcilerin ekonomik etkisini yansıtmaktadır. Almanlarla iş ilişkileri olan işyerleri bu işletmelerin cirolarını yükseltirken, Alman işyerlerinde mevcut iş yerlerinin sağlamlaştırılması veya yeni istihdam olanaklarının doğmasını sağlamaktadırlar... (s.42) Bu bağlamda Türk-Alman ticari ilişkileri önemli bir gelişme perspektifi sunmaktadır. Bu Türkiye’nin iç pazarı ve dış aktiviteleri için geçerli olduğu gibi, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Ortadoğu ve Balkanlar için de geçerlidir. Alman girişimciler yüksek teknoloji ve ürün bilgileri ile sermaye güçlerini, Türk girişimciler ise Türkiye ve Avrupalı Türklere ilişkin pazar ve ülke bilgilerini sunabilirler. Bu şekilde Türk girişimciler kültürel ve dinsel ortaklıklar çerçevesinde kültürel ilişki yeteneklerini geniş bir bölge için kullanabilirler... (s. 62)” Şen, Faruk; Ulusoy, Yunus; Şentürk, Cem (2007) a.g.e., s. 41-42-62

²⁰² Bu noktada yukarıdaki dipnotta da görüldüğü gibi etnik ekonomi tanımı aşılmıştır. Dolayısıyla bu biz bu Almanya ve Avrupa’daki Türkiye kökenlilerin ortaya çıkardığı ekonomik kapasiteyi diasporik ekonomi olarak ifade etmenin daha uygun olacağını düşünüyoruz.

Elbette ekonomik faaliyetlerin artışı veya ekonomik faaliyetlerdeki çeşitlilik olumsuz bir şey değildir, bizim ifade etmeye çalıştığımız, büyük ekonomik güçlerin etnik ekonomiyi ve sosyal sermayeyi piyasa faaliyetleri için nasıl bir araç olarak kullandıklarının açıklanmasıdır. Kaldı ki bu, aslında, sömürgecilik dönemlerinde tüm büyük güçlerin iptidai örnekleriyle ortaya koydukları eski bir yöntemdir. Burada yenilik etnik ekonomi, ekonomik kültürleşme ve sosyal sermayenin yeni post-modern anlamları dolayısıyla kazandığı toplumsal rol ve önemdir.

Bu konuda aydınlatıcı olması bakımından Reşat Kasaba'nın, *Dünya, İmparatorluk ve Toplum* adlı kitabındaki şu alıntı faydalı olacaktır: “Dünyadaki ekonomik trendlerin Anadolu'ya yansması genellikle iki tür grubun art arda yaptığı aracılıklara atfedilir: Birinci grup, kıyı kentlerinde yaşayan ve metropol şirketlerin temsilcileri olarak gelmiş veya onlarla yakın temas halindeki yabancı tüccarlardı. Rum ve Ermeni tüccarlar ile bankacılar hem iç kesimlerde, hem de kıyılarda iş görüyor ve yabancı tüccarlarla artalandaki üretim bölgeleri arasındaki bağlantıyı kuruyorlardı. Osmanlı tarih yazıcıları bu iki grubun toplumsal konumunu incelerken iki çıkarımda bulunur: İlk olarak, genellikle bu gayrimüslim aracılardan yabancı kapitalistlerle işbirliğinin doğrudan sonucu olarak servet ve ün kazandıkları düşünülür. İkinci çıkarım da, gayrimüslim aracılardan yabancılar arasında bu işbirliğinin altında yatan sürekli bir çıkar birlikteliği olduğudur. Bu iki çıkarım temelinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim aracılardan sık sık Latin Amerika'daki komprador sınıfa benzetilir. Başka bir deyişle, Osmanlı İmparatorluğu'na yabancı sermayenin aşılması ve yeniden üretilmesinde bir ara menzile işlevi gördükleri düşünülür.”²⁰³ Bu, sömürge döneminde sömürgeleştirilen veya sanayileşmiş ülkelere giriş yapılan hemen her yerde görülen bir modeldir. Komprador veya değil, yabancı gücün ilişkiye geçtiği bir sınıf, toplumsal hayata sermayenin giriş yapması ve yeniden üretilmesi için aracılık etmektedir. Bu kesinlikle önyargı ile yaklaşılması gereken bir durumdur. Nitekim günümüzde de küresel ekonomik güçlerin bu modellerin geliştirilmiş versiyonlarıyla giriş yaptığı ekonomilerin bazıları (Çin, Güney Kore, Brezilya, Malezya gibi) bu sayede sosyo-

²⁰³ Kasaba, Reşat (2005) *Dünya, İmparatorluk ve Toplum: Osmanlı Yazıları*, Kitap Yayınevi; İstanbul http://books.google.com.tr/books?id=GGzkycCk6u0C&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=twopage&q=konsolosluk&f=false

ekonomik açıdan gelişme kaydederken, bazıları ise (Mısır, Libya, Sudan, Filipinler, Tayvan gibi) olduğundan daha kötü bir hale gelebilmektedir.

Öte yandan diasporaların ve göçmen grupların kültürel-siyasi-ekonomik varoluşlarının bağlamları ve dolaylıları üzerinden taşınmalar ile kurdukları ulus-aşan otoyollar, yalnızca devletler veya küresel ekonomik güçlerin değil, aynı zamanda yeraltı faaliyetlerinin, suç örgütlerinin ve sivil hareket ve kolektiflerin de yayılmak için kullandıkları bir mecra, bir araç haline gelmektedir.

Uyuşturucu madde ve göçmenlik-mültecilik-seks işçisi/kölesi-köle işçilik gibi alanlara yönelik olarak insan kaçakçılığı ile genellikle sosyal medya üzerinden hızla ve dalga dalga yayılabilen sosyal hareketler bahsettiğimiz bu son boyuta en iyi örnekleri oluşturmaktadır. Özellikle de etnik ekonomi veya ekonomik kültürleşmenin kalıbını çizen kültürel alanlar içerisine kolaylıkla gizlenebilen ve abzorve edilebilen suç faaliyetleri yalnızca mesken ülke toplum hayatını değil, bir sıçrama geçidi olarak kullanılan göçmen veya diaspora grubunu da (hem kendi oluşturduğu tehdidin zararları hem de mesken ülkenin bu faaliyetlerden kaynaklanan öfkesinin toplu olarak bir diaspora veya göçmen topluluğuna yönlenmesi anlamında) tehdit etmektedir.

Elbette diasporalar söz konusu olduğunda bu tür olumsuzluklar daha ziyade klasik diasporaları vurmaktadır. Zira modern örneklerde kişinin bilinçli bir birey olarak varlığı söz konusu olduğundan, faaliyetlerin gizlenme, abzorve edilme şansları daha azalmakta; bireylerin ya böyle istismarlardan tamamen uzak durmaları ya da ülke içerisindeki güvenlik mekanizmalarını harekete geçirmek yönünde inisiyatif almaları söz konusu olabilmektedir. Ancak diğer örneklerde genellikle mahallede olan mahallede kalır anlayışıyla hareket edildiğinden sorunlar içten içe büyüyerek toplumu esir alabilecek hale gelebilmektedir.

Etnik ekonomiye ilişkin göçmenler ve diasporalar açısından yer vermemiz gereken son nokta ise sosyal sermaye kavramının devletler ve ekonomi aktörlerince keşfinden sonra köken-mesken arasındaki sıkışmışlığın daha da artmış ve bu iki taraflı baskının artık tam anlamıyla bir sömürge sistemine dönmüş olmasıdır. Böylesi bir hapsedilmişlik içerisinde göçmenin önceki bölümlerde bahsettiğimiz zahiri, gerçek-dışı, irrasyonel anavatan imajınasyonları yaratması, histerik hale gelmektedir.

Modern diasporaların konuya ilişkin bir başka önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Diasporan bir birey bu sıkıştırılmışlık içerisinde kendisinin artık tam anlamıyla bir metaya dönüştürüldüğünün, şeyleştirildiğinin farkında olduğundan özcü ve geleneksel bir itaatkârlık sergilemesi beklenemez. Modern diasporalarda her birey öncelikle kendisinin, ailesinin ve buradan çeperlere doğru genişleyen bir etki alanı içerisinde tüm diasporanın menfaatlerini gözetmekte, pragmatik davranarak kökene veya meskene ilişkin mitik, irrasyonel, iptidai ülkülere, öğretilere ve kavramlaştırmalara teslim olmamaktadır.

Görüldüğü üzere uluslararası boyutuyla diasporalar, küreselleşme ve post-modernizm ile birlikte, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda filiz veren çok çeşitli sonuçlar ortaya çıkartmaktadır. Bu sonuçlar, uluslararası ilişkilerin formel görünümünden informel görünümüne dek etkili olmakta ve bunun da ötesinde, devletlerin egemenliklerinin ve güçlerinin aşıldığı ulus-aşırı alanları yaratarak, kendisiyle temas halinde olan tüm paydaşları bu yeni alana angaje etmektedir.

İlk bölümün sonunda açıklıkla belirtebiliriz ki; küreselleşme ve post-modernizmin ilişkisi doğru gözlemlenebilir ve yorumlanabilirse, gelecekte diasporik yaşam, tüm 'aşırılaşmalara' binaen artık göç olgusuyla ilişkisini de aşacak ve tüm insanların yaşamına içkin hale gelecek; bir kültür, bir yöntem olarak hayatımıza karışacaktır. Zira giderek kimlikleşen yaşam deneyimi, diasporaların kadim yabancı olma deneyimleriyle birleşerek zenginleşmekte ve yeni kapılara yol açmaktadır.

Noktayı bu konuda çok açıklayıcı olduğuna inandığımız şu alıntıyla koymak doğru olacaktır: "Böylece Simmel'in sözünü ettiği şeye sahip oluyorsunuz: İçerde ve dışarda olma, 'alışkın olunan yabancı' olma deneyimi: Buna 'yabancılaştırma' ve 'kökünden çıkarılma' demeye alışmıştık. Fakat bugünlerde bu durum geç modern koşulun arketipi haline geldi. Artan bir şekilde bu, herkesin yaşamının benzemeye başladığı şey oldu. ...Post-kolonyalite insanı, kimliğiyle 'post-modern' ya da diasporik bir ilişki içinde yaşamaya hazırlıyor. Göç, geç modernitenin dünya-tarihsel bir olayı haline geldiği için, klasik post-modern deneyim, diasporik deneyime dönüşmeye başlamıştır"²⁰⁴

²⁰⁴ Arslan, Emre (2001) Uluslararası Göç ve Yeni Irksallaştırma Biçimleri: Etnisite, Çokkültürcülük, Diyaspora, *Praksis Dergisi* (2), s. 215
<http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/002-Arslan.pdf> et: 12.10.2013

II. BÖLÜM

DİASPORANIN İŞLEVSELLİĞİ-BASKI GRUBU OLARAK DİASPORA

Diasporalar ister klasik olsun ister modern, esasen farklı göçmen gruplarının birlikteliklerinden doğan gücü sistemli ve kurumsal bir biçimde siyasi güce dönüştürme ihtiyacından doğmaktadır. Bu anlamıyla diasporaların günümüzde, kendi halindeki çıkar gruplarından; bilinç, mobilizasyon ve organizasyon sayesinde bir baskı grubuna dönüştüğü söylenebilir.

Diasporaların bir baskı grubuna dönüşerek politik yaşamda ve kamusal alanda görünür hale gelmesi onun yalnızca diasporalar için değil, konunun paydaşı olan herkes için işlevselleşmesini sağlamaktadır. Yani kurumsal yapılanmalar olarak görebileceğimiz diasporalar aslında, kişilerin ve toplumların bireysel veya ortak faydayı maksimize etmek için kullandıkları bir araçtır. Onları özelliği kılan ise, ulus-aşırı alanlarla, kamusal alanla, demokrasiyle ve toplum-birey arasındaki ilişkinin kurulumu ile ilgili özgünlükleri ve potansiyelleridir.

1. Sivil Toplum ve Baskı Grupları

Baskı grubunun kavramsal içeriğini, onun demokrasi ve diaspora ile ilişkiselliği içerisinde yapabilmek için öncelikle sivil toplum kavramından söz etmek gerekmektedir. Bu amaçla ilk olarak sivil toplumun anlamı, içeriği ve gelişimini ele almamız doğru olacaktır. Zira baskı grubu kavramı, sivil toplumu kapsamı itibarıyla aşan bir kavram olsa da bizim baskı gruplarını diaspora ve lobcilik bağlamında ele almamız onların sivil toplumun bir unsuru olarak var olmalarına doğrudan bağlı olduğundan baskı gruplarını sivil toplum bağlamında açıklamak yerinde olacaktır.

Sivil toplum, esasen, kökleri Antik Yunan'a dek uzanan bir kavramdır. Şehir devletlerinden oluşan Yunanistan'ın her bir kent-devletindeki halkın oluşturduğu 'polis'in eş bir ifadesidir. Devletin, kamusal görünürlüğü olan ve yurttaş olarak kabul gören yirmi yaş üstü erkeklerden oluştuğunu bildiren kavramsal bir eşitliktir. Bu bağlamda Antik Dönem'den, XVIII. yüzyıla dek sivil toplum; devlet ve/veya siyasal toplumla (polis) aynı anlama gelmektedir.

Öte yandan sivil toplumun post-moderniteye kadar olan tüm algılanış biçimlerinde, antik dönem ve hatta onun da öncesine dek uzanan, ata-erkil ailenin kurumsallaşmasına dayalı bir eril hegemonya göze çarpmaktadır. Zira ontolojisi gereği her biçimde bir tahakküm obezi olan devletle simbiyotik yaşam geliştiren eril hegemonya, aileyi iktidarının ve gücünün inşasında embriyonik bir form olarak araçsallaştırmıştır.²⁰⁵ Dolayısıyla sivil toplumun ortaya çıkışındaki aile-devlet temelli akış, post-modern paradigmanın yapı-sökümcülüğü ve plüralist akımlarla (özellikle feminizm) karşılaşılan dek; ister Antikite'ye veya Roma Hukuku'na dayansın, ister sözleşmecî kuramlardan beslensin, ister modernizmin yeni, ilerlemeci ve pozitivist anlayışından doğsun ya da isterse Marksizm'in diyalektik, devrimci karşı itirazı ile yorumlansın, teori ve pratikte daima eril hegemonyanın ayak izlerini taşımıştır.

Burada yapı-sökümcülüğün ve özellikle de feminizmin yarattığı ifşa ve imha; eril hegemonyanın formlar arasındaki sinsi geçişliliğinin zihin haritalarını ortaya saçmıştır. Bu doğrultuda tarihsel gelişimine dönersek, sivil toplumun ortaya çıkışı ve kalıcılılaşmasında Antikite sonrasında post-modern döneme dek üç temel anlayış farkının etkili olduğunu görmek mümkündür. Bunlar genel itibarıyla Hobbes, Rousseau ve Hegel'in temsil edebileceği devlet yönelimli (cumhuriyetçi yaklaşımlar) yaklaşımlar, Locke, Montesquieu, Adam Smith'in temsil edebileceği birey yönelimli (liberal yaklaşımlar) yaklaşımlar ve Marksist yaklaşımlardır.

Bu bağlamda Hobbes olumsuz bir doğal durum tasnifçisi olarak devletin inşasını zorunlu görmekte ve toplum sözleşmesinin yarattığı bütünleşmiş iktidarı tek bir kişiye devretmektedir. Böylece devlet oluşmakta ve sivil toplum tüm alanları kapsar hale gelmektedir. Rousseau ise sözleşmecî iktidarın oluşumunu ve işlevselliğini genel istence bağlamakta, kolektif hareket ve kolektif düşünmenin

²⁰⁵ Burada sivil toplum kavramının modern dönemin başlangıcındaki kavranışına öncülük eden Bodin'in, eski teamülleri ve Roma Hukukunu nasıl modern teori içerisine taşıdığını görmek açısından şu satırlar önemlidir: "...Bodin, devleti birçok ailenin yönetimi olarak tanımlarken devletin bu ailelerin özel yaşamına karışmaya, ayrıca bu ailelere ait olan mülkleri yönetmeye hakkı olmadığını vurgulayarak, dolayısıyla bu özel alanlardaki eşitsizlikleri olduğu gibi bırakarak yurttaşları sadece devlete boyun eğme zorunluluğu temelinde eşitler. ...Bodin, resmi hukukun sınırının evin eşliğinde sona erdiğini söyleyen Roma Hukuku'nun çizdiği çerçeveyi benimseyerek ailenin özel, devletin ise kamusalın alanı olduğunu söyler. ...Aile içinde bütün yetki Pater Familias'dadır (aile başkanı). Romalılara göre tam anlamıyla özgür olan bir yurttaş olan aile başkanı evinde tam yetkilidir; bakmakla yükümlü olduğu aileye özgü her konuda mutlak bir iktidar sahibidir. Bodin, babanın yani aile başkanının gücünü Kutsal Kitap ve Roma Hukuku'na yaptığı referanslara dayandırır. Erkeği akılla özdeşleştirip kadınların duygusal doğasının ve çocukların olgunlaşmamışlığının karşısına koyar." Odabaşı, Funda (2005) *Sivil Toplum*, L&M Yayınları; İstanbul, s. 16-17-18

devlet egemenliğindeki bir teklik içerisinde teşekkül etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre genel istenç aslında bir eşitlik ve özgürlük sorunudur. Dolayısıyla bu bağlaşıklardan ötürü Rousseau'da siyasal partilere, sivil toplumu çağrıştıracak yapılanmalara vb. genel istence, devlete ve özünde de özgürlüğe ve eşitliğe karşı bir hareket olarak yorumlanacak kadar büyük bir hoşnutsuzluk vardır. Rousseau şöyle demektedir: “Egemenlik, halk oyununun yürütülmesinden başka bir şey olmadığı için, bence hiçbir zaman başkasına geçirilemez; birleşimli (kolektif) bir varlık olan egemen varlığı da ancak yine kendisi temsil edebilir: İktidar başkasına geçebilir ama istem geçemez.”²⁰⁶

Locke'da ise sözleşmeye dayanan sivil toplum, liberal kurama koşturularak gelişmiş ve egemenliğin devriyle yetinmemiştir. Devletin egemenlik devri ile sahip olduğu güç mutlaka denetlenebilmelidir. Bu nedenle Locke'da bireylerin ait oldukları veya faaliyet içerisinde buldukları her türden sosyal grup, devleti kontrol altında tutabilecek bir enstrüman olarak sempati ile karşılanmaktadır. Kısacası Locke'da kamusal alan içerisinde örgütlenmenin devlet iktidarını dengeleyen bir güç olarak öne çıktığı görülmektedir ki, bu sivil topluma-örgütlülüğe kazandırdığı siyasallık bakımından da bir ilktir.

Marksizm ise, sivil toplumu ekonomi temelli bir bakış açısıyla yorumlamaktadır. Marks'a göre sivil toplum, tüm tarihin gerçek odak noktası, canlandığı sahnedir; ekonomik ilişkilerin tümünü kapsar ve dolayısıyla bir alt-yapı kurumudur. Bu haliyle sivil toplum yükselen burjuva sınıfının bir eylem alanı olarak ortaya çıkmıştır. Devlet sivil toplumdaki çatışmaların (Hegel'in aksine) çözümleyicisi ve düzenleyicisi değil, tam tersine doğrudan sivil toplumun bir yansımasıdır. Yani devletle, sivil toplum arasında organik bir bağ bulunur ve “sivil toplumda güçlü olan ve üretim araçlarına hâkim olan sınıf, devleti ve onun normlarını da belirlemekte ve sivil toplumun işleyiş kurallarını kendi lehine çevirmektedir.”²⁰⁷ Şu halde “içinde bulunduğumuz aşamadan önceki bütün tarihsel aşamalarda mevcut üretici güçlerin koşullandırdığı ve buna karşılık kendisi de bu güçleri koşullandıran karşılıklı ilişki biçimi sivil toplumdur, bundan önce

²⁰⁶ Rousseau, Jean Jacques (2012) *Toplum Sözleşmesi*, Çev: Vedat Günyol, IX. Basım, İş Bankası Kültür Yayınları; İstanbul, s. 23

²⁰⁷ Çaha, Ömer (2000) *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Gendaş Yayınları; İstanbul, s. 38

söylediklerimizden de anlaşıldığı gibi sivil toplumun öncülü ve esas temeli daha kesin tanımlamaları yukarda verilmiş olan basit aile ve klan da denilen, bileşik ailedir. ...Sivil toplum, bir aşamanın ticari ve sınai yaşamının tümünü birden kucaklar ve bu bakımdan da her ne kadar dışarda ulus-topluluğu olarak kendini olurlamak ve içerde devlet olarak örgütlenmek zorundaysa da, devleti ve ulusu aşar. Sivil toplum terimi, XVIII. yüzyılda, mülkiyet ilişkileri, ilkçağ ve ortaçağ ortaklaşalığından kurtulur kurtulmaz ortaya çıktı. Sivil toplum, sivil toplum olarak ancak burjuvazi ile gelişir; böyle olmakla birlikte, üretimin ve karşılıklı ilişkinin doğrudan sonucu olan ve her zaman devletin ve ayrıca idealist üstyapının temelini oluşturan toplumsal örgütlenme de her zaman aynı adla belirtilmiştir.”²⁰⁸ Dolayısıyla sivil toplum hâkim burjuva sınıfının egemenliğinin üretildiği bir alan durumundadır.

Gramsci’de ise sivil toplum, Marks’ın aksine bir üst-yapı kurumu olarak kabul edilmektedir. Gramsci, “sivil toplum kavramını, bir sosyal grubun toplum üzerindeki üstünlüğünün kültürel ayağı olarak kabul etmiştir. Üstünlüğün politik ve kültürel olmak üzere iki ayağı bulunmaktadır. Politik ayağını devlet, kültürel ayağını sivil toplum oluşturmaktadır. Devlet sürekliliğini sağlamak için üstünlüğün sertlik yani zor ve ceza ayağını oluştururken, sivil toplum üstünlüğün ikna boyutunu oluşturmaktadır.”²⁰⁹ Dolayısıyla ona göre sivil toplum yönetici grupların hegemonik bir aygıttır. “Sivil toplum Gramsci’de maddi ilişkilerin tümünü değil ideolojik-kültürel ilişkilerin tümünü, ticaret ve sanayi hayatının tümünü değil tinsel ve düşünsel hayatın tamamını kapsamaktadır. Sivil toplum ve alt-yapıyı birbirine karıştırmak sendikalizm hatasını yaratır; sivil toplum ve siyasal toplumu birbirine karıştırmak devletin putlaştırılmasına neden olur.”²¹⁰ Ya da yine aynı şekilde denge sivil toplum lehine bozulursa sosyalizm, siyasal toplum lehine bozulursa faşizm baş gösterebilir.

Gramsci’de ilerlemenin mantığı Marks’ın diyalektiğindeki gibi iki terimli değildir. Yani sınıflı-sınıfsız toplum yerine siyasal toplumun olduğu sivil toplum/siyasal toplumun olmadığı sivil toplum ve bunların arasındaki sivil

²⁰⁸ Marks, Karl; Engels, Friedrich (1976) *Alman İdeolojisi [Feuerbach]: Materyalist ve İdealist Anlayışların Karşıtlığı*, Karl Marks ve Friedrich Engels-Seçme Yapıtlar, I. Cilt, Sol Yayınları; İstanbul, s. 39-84-85

²⁰⁹ Tuncel, Gökhan (2011) *Sivil Toplum ve Devlet*, Bilsam Yayınları; İstanbul, s. 66

²¹⁰ Keane, John (2004) *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar*, Çev: Levent Köker, Ahmet Çiğdem, Mehmet Küçük vd., Yeni Kıta Yayınları; Ankara, s. 102-110

toplumdan oluşmaktadır. Bu bağlamda ilerlemenin yolu tez ve anti-tez gibi görünen uğraklar arasındaki geçiş terimini kuvvetlendirmekten geçmektedir ki, bu terim burada sivil toplumdur.

Ayrıca Marks'ta proleterya yüklenen kapitalist toplumu dönüştürme görevi, Gramsci'de entelektüel sınıfa yüklenmiştir. Böylece Gramsci ilerlemenin motorunu üçlü bir mekanizmaya bağlamıştır. Bu haliyle Gramsci'de sivil toplum ve ilerleme açık şekilde Hegelyan anlayışı çağrıştırmaktadır. Nitekim Hegel'de de devlet varılacak son uğrak, tin'in dünyevi görünümünün mükemmellik kazanmış halidir. Dolayımamaya dayanan diyalektik anlayışı içerisinde sivil toplum, işte bu nihai erek için bir ara uğraktır. Hegel ilk uğrak olarak aileyi görmüştür ve onun için dolayımama aile-sivil toplum-devlet şeklinde cereyan eden bir tekâmül süreci içerisinde anlam kazanmaktadır.

Diğer yandan Hegel'de devlet, sözleşme kuramcılarının aksine siyasal toplumla aynı şeyi ifade etmez. Ve onun için sivil toplum, 'doğal toplum' olarak bilinen, devlet öncesi aşamanın toplumsal evresini tanımlamaktadır. Sivil toplum, devletin üstün düzeni tarafından yapılandırılması ve egemenlik altına alınması gereken bir olumsuzluklar ve etik bozulmalar alanıdır. Zira Hegel için “sivil toplum, tikelliğin alanıdır. Burada anahtar kelime gereksinimdir. Her birey kendi tikel çıkar ve gereksinimlerinin peşinde koşmaktadır. ...Yani Hegel'de sivil toplum, kısaca farklılık, özel çıkar ve çatışma alanıdır. Devlet ise, toplumdaki çatışmacı unsurları ve özel çıkarları bir senteze ve harmoniye dönüştüren yapıdır.”²¹¹ Dolayısıyla Hegel'deki sivil toplum kavramı, tinsel bir örgünün yansıması biçiminde, liberal sistem içerisindeki ekonomik ilişkiler alanını, adli-idari-örgütsel mekanizmaları, burjuva toplumunu ve burjuva devletinin tamamını kapsamaktadır.

Sivil toplum konusunda açıklamaya çalıştığımız düşünce çizgilerinin ardından diyebiliriz ki: “Sivil toplum, öznelere potansiyellerinin her zaman yeni fiili özne durumlarına yol açtığı bir imkân ve deneyim alanı olmuştur. Bu açıdan sivil toplum siyasal toplumun kaynağıdır. Öbür yandan sivil toplum, üzerinde eylemde bulunan siyasal öznelere kutuplaştığı hegemonya alanıdır. Bu nedenle bütünsel bir sivil toplum ancak kurgusal olabilir. Sivil toplum, ekonomik ve kültürel çizgiler

²¹¹ Odabaşı, Funda (2005) *Sivil Toplum*, L&M Yayınları; İstanbul, s. 30-31

boyunca bölünmüş ve sürekli olarak siyasalın sahnesinde sergilenen (darstellung) ve temsil edilen (vertretung) çelişkileri taşır.”²¹² Nitekim sivil toplumun hayali bir kurgusalılık olması ve ekonomik, kültürel ve dahi siyasi çizgiler boyunca bölünmüş olması da, diaspora ilişkisi bağlamında varoluşsal nitelikte bir noktaya işaret etmektedir.

Öte yandan tüm akımlar içerisinde kadın, teori ve pratikte (bu durum Marksizm'de pratik aşamada yoğun olarak görülmüştür ve bu bakımdan sonuçları itibarıyla Marksistleri ve kapitalistleri bir çeşit pragmatiklik altında bir araya getirmiştir) daima görmezden gelinmiş, ötelenmiş, dışlanmış. Dolayısıyla kadının, giriştiği siyasal mücadelelerin içerisine kendi haklarını da sorunsallaştırarak dâhil etmesine ve çözüm aramasına ya hiç imkân verilmemiş ya da kısıtlanmış veya engellenmiştir. Kadın, aile ve mahrem tanımlamalarının hudut bekçiliğindeki bir alana kapatılmış ve tarihsel perspektifte dün sayılabilecek bir zamana değin de eril hegemonyanın, erkeğin kamusal varlığı ve ekonomi ilişkilerinde somutlaşan biçimlerine iliştilmiş bir yaşama biçimine zorlanmıştır. Nitekim post-modern çağın ilk ışıklarını doğuran nedenlerden biri de, hiç kuşkusuz, yaşanan haksızlıklar karşısında feminizmin ortaya çıkıp süratle yayılan başkaldırısı olmuştur.

Diğer taraftan sivil toplum kavramının bugün anladığımız ve bildiğimiz halini alması ise özellikle Tocqueville sonrasına denk gelmektedir. Tocqueville sivil toplum üzerine düşüncelerini Amerika'ya yaptığı seyahatte gerçekleştirdiği araştırmalara, gözlem ve değerlendirmelere dayandırmaktadır. Sivil toplumun işleyişi ve yapısı itibarıyla bugünkü halini Amerika örneği üzerinden olumlu ve olumsuz yönleriyle, biraz abartıya da kaçarak, 'Amerika'da Demokrasi' adlı kitabında önümüze sermiştir. Bu bakımdan Tocqueville, bildiğimiz sivil toplum kavramının ilk inşacıları olarak görülebilir ve yine bu bakımdan Steven Smith'in ifadesiyle; hepimiz Tocqueville'in çocukları olarak görülebiliriz. Nitekim biz de bu nedenle, modern sivil toplum anlayışının açıklanmasına Tocqueville'e özel ve uzun bir bölüm ayırarak devam etmek istiyoruz.

Tocqueville'e göre, Amerika'daki demokratik yönetimin temelinde eşitlik ilkesi yatmaktadır ve bu eşitlik, yönetim biçimsel/devlet formuna yönelik bir eşitlik

²¹² Günlü, Ramazan (2011)Siyaset-Demokrasi ve Sivil Toplum: Muğla'da Yerel Yönetişim, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 35 (Yaz), s.71

olmaktan ziyade toplumsal yani koşulların eşitliğini belirten bir eşitlik durumudur. Eşitliğin bu şekilde toplumsal tezahürü, onun, aynı zamanda önlenemez, kontrol dışında ve adeta evrensel (ilahi değil) bir yazgı halinde geliştiğini işaret etmektedir. Yani tabiri yerindeyse eşitlik üzerinde yükselen demokrasi bir macun gibi tüpünden bir kez çıkmıştır ve bundan sonra da geri dönüşü yoktur. Eşitliğin bu kaçınılmaz gelişiminden dolayı; “Hobbes ve Rousseau'nun insanların doğal olarak özgür ve eşit olduğu ve zamanla sosyal hiyerarşiler nedeniyle eşitsizliklerin oluştuğu yönündeki yaklaşımlarının, Tocqueville, tam olarak karşısında yer almıştır. Ona göre, tarihsel süreç doğru ifade etmek gerekirse, eşitsizlikten daha fazla koşulların eşitliğine doğru evrilmektedir. Kısacası tarihsel süreç, Tocqueville'in ortaya koyduğu şekliyle, toplumsal koşulların eşitlenmesi sürecidir.”²¹³ Onun için Amerika'da gördüğü, analiz ettiği ve geleceğe yönelik çıkarsamalarda bulunduğu demokrasi, oldukça esnek ve bir o kadar da olasılıklara açık, serbest bir rejimdir.

Onun deneyiminden aktardığına göre; Amerika'nın sivil toplumu bu denli başarılı bir şekilde kurabilmiş olmasının ve demokrasisini de bu başarılı sivil toplum yapısı üzerinde maharetle yükseltmesinin en temel sebebi (New England örneğinde bundan bahsetmektedir.)²¹⁴ Amerikalıların tam bir birlik kurma ustası olmalarıdır. Hatta ona göre, Amerikalılar bu konuda o kadar iyidir ki, bir kaç Amerikalı bir araya gelerek anında bir amaç uğrunda birleşip harekete geçebilirler. Bu noktada biz de bir kanaatimizi Tocqueville'in ifadesi ile eklemlendirmek isteriz: Amerikan toplumu (aşağıda daha da iyi açıklandığı üzere) bu harekete geçme istek ve şevki nedeniyle liberal-kapitalist toplum modelini başarıya ulaştırabilmiştir. Zira bu halkın tarihi boyunca antropolojik bir girişimcilik ve kolektiflik/ortakçılık ruhu olmuştur. Tocqueville yapıtında Amerika'nın bu önemli özelliğinin ve 'karakterinin' somut tezahürlerini de anlatır ve baştan beri vurguladığımız şekliyle günümüz sivil toplumunun ruhunu üfler. Buna göre, Amerika'da federal bir devlet olsa da yerel işlere mümkün olduğunca az karışmakta ve halkın kendi kendisini en yakın siyasi mesafeden yönetmesine izin vermektedir. Böylece hem işler daha fazla halkın arzuladığı biçimde yürümekte hem de halkın demokrasi ile olan bağları

²¹³ Smith, Steven (2006) Siyaset Felsefesine Giriş, *Türkiye Bilimler Akademisi Açık Ders Dokümanları* 20, s. 6, <http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=134> et: 14.11.2013

²¹⁴ New England, bilindiği üzere İngiltere'den kopan ve Amerika'ya göç eden püritenlerin kurduğu bir yerleşkedir. Tocqueville'in gözlemleri buradaki püriten Amerikanların kurduğu sistem ve toplumsal hayat üzerinden şekillenmiştir.

kuvvetlenmekte, ona duydukları inanç artmaktadır. Bu yönetim tarzının bir başka önemli kazancı da halkın kültürel, ekonomik topluluklar oluşturarak kendilerini siyasi erke daha iyi ifade edebilmeleri ve daha görünür, daha güçlü olabilmeleridir. Bu noktada ona göre; toplumsallaşmanın önemli bir 'ocağı' kiliseler, kültürel cemaatler ve işbirliği gruplarıdır. İnsanlar buralarda bir araya gelerek işbirliği yapmanın yöntemlerini ve gereklerini, sorumluluk almayı, toplumun değerini, önemini ve gücünü kavramaktadırlar.

Özellikle kiliseler ve kültürel topluluklar Tocqueville için ayrı bir öneme sahiptir. Zira bunlar toplumun bir arada ve bahsedilen bilinci geliştirmesi için gerekli olan ahlâkı mümkün kılan önemli kurumlardır. Ona göre, din, ahlâkla olan ilişkiselliği içerisinde toplumların birliği ve varlığı için zaruri bir etkidir. Ki Amerika örneğinde bu daha da belirgindir. Püriten ahlâkı ile modernizmin kol kola ilerleyebileceğinin somut ispatı olarak ortada duran ve aydınlanma çağının düşünürlerini açıkça yanıtlayan haliyle Amerika, dinin; demokratik, kapitalist, modern toplumlarda yok olmak bir yana nasıl hayati bir role soyunabileceğini göstermiştir. Özellikle de demokratikleşmiş, modern, üretim toplumlarında insanların kolaylıkla materyalist ve nihilist hislere kapılabilecekleri, Weberyen ifade ile aklın demir kafesine kısılabilecekleri düşünülürse.²¹⁵

Öte yandan sivil toplumun inşası ve yapılanması ve kendi rutinlerini oluşturması konusunda bir diğer önemli bileşen de basındır. Basın, demokrasinin işlerliği bakımından çok önemli bir role sahiptir. Çok fazla gazete olsa ve bunların hemen hemen hepsi, büyük oranda sayfalarını gereksiz haberlerle doldursa ve ekonomik bakımdan zar zor ayakta kalsalar da işlevleri çok büyüktür.²¹⁶ Bir organizma olarak top yekûn değerlendirildiklerinde halkı sürekli bilgilendirmekte ve yalnızca güncel hayatın akışından değil, siyasi gelişmelerden ve ayrışmalardan da haberdar etmektedirler. Onların kitlelere bu denli kolayca ulaşmaları ve halkın çoğunun basını takip etmesi, basına, siyasi idare üzerinde denetleyici bir güç

²¹⁵ Tocqueville'nin burada anlatmak istediği modernizme içkin olan, onun klasik ve geleneksel olan her şeyle devrimsel bir ayrılık yaratmasını sağlayan aydınlanma ve pozitivistimin akılcı ve bilimselliğe ilişkin yönüdür. Modernizmin bu yönü daha sonraları romantizm tarafından insanı mekanikleştirdiği ve hissizleştirdiği, insani yönlerini törpülediği, hatta bozunmaya uğrattığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Nihayet bu itirazlar ve suçlamalar modernizmin yolunun post-modernizm tarafından kesilmesiyle had safhaya ulaşmıştır.

²¹⁶ Tocqueville burada araştırma evreni olarak seçtiği New England'daki toplumsal yapı, basın ve kurumlardan bahsetmektedir.

olabilme ve kolayca görmezden gelinemeyecek bir aktör olma imkânı kazandırmaktadır. Bu nedenle Tocqueville kitabında basın rolü üzerinde önemle durmuştur. Tocqueville Amerikan örneğinden yola çıkarak ortaya koyduğu sivil toplum düşüncesi içerisinde sadece bu gibi olumlu özellikler üzerinde durmamış, yanı sıra, yine Amerika örneğinde gözlemlediği olumsuzlukları da demokrasilerdeki sivil toplum düşüncesine genelleştirilebilecek şekilde açık olarak ifade etmiştir. Nitekim Tocqueville'in açıkladığı bu olumsuzluklar da tıpkı önceki paragraflarda değindiğimiz olumlu nitelikler gibi, günümüz sivil toplum düşüncesinde geçerliliğini kaybetmemiş önemli sorun alanları olarak varlığını korumaktadır. Bu bağlamda Tocqueville'in ısrarla dikkat çektiği iki husus vardır: Çoğunluğun istibdadı ve merkezi otoriterleşme (yeni despotizm).

Çoğunluk istibdadı demokrasinin (özellikle de o dönemdeki haliyle) daha ziyade bir çoğunluk rejimi olarak belirmesidir. Amerika'nın, aristokrasinin ve geleneksel yönetim biçimlerinin devam ettirilmediği demokratik bir ülke olarak teşekkülü, halk iktidarının en ileri biçimde uygulandığı örnek olarak dikkat çekmesini sağlamıştır. Ancak burada sıkıntı vardır. Zira halkın çoğunluk olarak karar aldığı herhangi bir konuda farklı fikirde olanların, azınlıkların herhangi bir söz söyleme veya itiraz etme hakkı kalmamaktadır. Bu ise çoğunluk oydaşmasının karşısında yer alanların kültürel, kimliksel, dinî, siyasi veya tamamen menfi bakımdan haklarını koruyamamaları sorununu doğurmaktadır. Ki Tocqueville'in işaret ettiği sorun da tam olarak burada yatmaktadır. Ona göre, genel istencin haklılığı ve şaşmazlığı gibi bir düşünce yanlıştır ve bu konuda Rousseau'ya gönderme yapar biçimde bunu savunanları köle ruhlu olmakla suçlamaktadır.

O, soruna ilişkin olarak Amerika'da Demokrasi kitabında şu ifadelere yer vermektedir: "Hem devlet idaresi konusunda, bir memleket ekseriyetinin her şeyi yapmaya hakkı olması keyfiyetini zararlı ve tehlikeli buluyorum... Bir milletin yalnız kendini ilgilendiren konularda aklın ve adaletin sınırlarından tamamen çıkamayacağını ve bunun için bütün iktidarı kendisini temsil eden ekseriyete vermede korkulacak bir şey olmadığını söylemekten çekinmeyenler vardır. Fakat bunu söyleyenler köle ruhlulardır. Bu bakımdan, kolektif olarak alınırca, çoğunluk, azınlık denen diğer bir şahsın fikirlerine ve menfaatlerine zıt fikir ve menfaatleri olan şahıs değildir de nedir? O halde tam iktidara sahip bir insanın hasımlarına karşı

iktidarını suistimal edebileceği kabul edilirse, aynı şey ekseriyet için niçin kabul edilmesin? Mutlak iktidar bana bizatihi kötü ve tehlikeli bir şey gibi görünüyor... Şu halde yeryüzünde, ne kadar şayan-ı hürmet veya mukaddes haklara sahip olursa olsun, kontrolsüz bırakılabilecek ve hudutsuz hâkim olabilecek bir iktidar yoktur, ister adına halk densin, ister kral densin veya aristokrasi ya da demokrasi densin, herhangi bir kuvvete hudutsuz bir iktidar verildiğine şahit olunca: İşte, istibdadın tohumları oradadır diyorum ve başka kanunlar idaresinde yaşama yolları arıyorum.”²¹⁷ Görüldüğü üzere Tocqueville, bugün dahi demokrasilerimizin en büyük sorunlarından olan ‘çoğulculuk’ kavramının önemini ve rolünü daha o günlerden öndelemiş ve modern sivil toplum düşüncesinin temelini demokratik çoğulculuktan geçtiğini anlatmaya çalışmıştır.

Tocqueville’in dikkat çektiği ikinci konu ise, merkezileşmenin yarattığı otoriterleşme eğilimi, yani yeni despotizmdir. Demokrasi, krallıklar ve imparatorluklar çağını bitirmiş ve sıradan insanların da vatandaş olarak siyasi temsiline, hakların ve iktidarın tabana yayılmasına, ‘eşitlik-özgürlük-kardeşlik’ ruhunun ahlâkı arkhe olarak yüceltilmesine dayanan yeni bir yönetim anlayışını ve yeni bir dünyayı müjdelemiştir. Geleneksel yönetim biçimlerinde bir değeri olmayan ve göksel iktidarın şaşmaz ve mutlak hâkimi konumundaki kişilere biat eden insanlar, yeni dönemde düşüncelerini ve hislerini siyasal iktidarı belirlemek ve etkilemek için etkin şekilde ifade etme olanağına kavuşmuştur.

Ancak, bu yeni özgürlük ve eşitlik durumunun da beraberinde bir takım tuzaklar ve tehlikeler içerdiği açıktır. İnsan, yaşamsal çıkarları söz konusu olduğunda pragmatik bir varlıktır. Geleneksel yönetim biçimleri altında doğrudan bedensel varlığını tehdit eden kral ve kilisenin somut yaptırım güçleri ve acı çektirme hak ve yetkileri karşısında sinmiş ve sömürüye karşı çaresizlikle susmuştur. Demokrasi bu durumu ortadan kaldırmıştır. Fakat bir farkla: Tıpkı Michael Mann’ın²¹⁸ de eseri boyunca açıkladığı gibi, eskinin fiziksel sömürsü tarih sahnesinden tamamen çekilmemiş, sadece görünüm değiştirmiş ve varlığını devam ettirmiştir.

²¹⁷ Tocqueville, Alexis De (1962) *Amerika’da Demokrasi*, Siyasî İlimler Serisi : IV, Çev: Taner Timur, Türk Siyasî İlimler Derneği Yayınları; İstanbul, s. 64-65

²¹⁸ Mann, Michael (2012) *İktidarın Tarihi II. Cilt: Sınıfların ve Ulus Devletlerin Yükselişi 1760-1914*, Çev: Ali Rıza Güngen, Gülben Şaş vd., Phoenix Yayınevi; Ankara

Şu halde demokrasinin yukarıdaki paragraflarda açıkça gördüğümüz üzere kolaylıkla bir çoğunluk zulmüne dönüşebilme potansiyeli ile yetkilerin meclisler, yürütme güçleri ve adalet sistemi eliyle merkezileşmesi, aynı despotizmi farklı bir bağlam ve formda yeniden üretmektedir. Devlet dediğimiz ‘modern’ yapı, hükümet ve bürokrasinin sinsice gelişip yayılan egemenliği sayesinde istibdadı ve sömürüyü devam ettirmektedir. Burada kamu hizmetlerinin ve kamu yaşamının tanzim edilmesi ve korunması adı altında devlet, siyasi ve toplumsal yaşamın her alanına, her bir noktasına sızmakta ve nüfuz etmektedir. Böylece sivil toplum, devlet olmaksızın harekete geçme ve hatta varlığını devam ettirme yeteneğinden yoksun kalmaktadır. Dolayısıyla sivil toplum, bu sinsî mekanizma aracılığı ile kendi rızalarıyla kabul ettikleri bir tür 'yeni' bağlılık ve bağımlılık ilişkisinin içerisine çekilmektedir.

“Devlet, eşitlik adı altında hükümet, toplumsal yaşamı düzenleyen, teftiş eden, öneri getiren, eğiten ve cezalandıran bir kurum haline gelmektedir. Hükümet, toplumsal gövde içinde, idare kademelerinin başında bulunanların iyi düzen veya kamusal sükûnet diye adlandırma eğiliminde oldukları bir tür idari uyuşukluğu kalıcılaştıran bir vesayetçi iktidar gibi işlev görmektedir. (Böylece,) Yurttaşlar, her geçen gün, kendi bireysel bağımsızlıklarının daha da büyük bir kısımlarını farkında olmadan teslim ettikleri kamu yönetiminin kontrolü altına girmektedirler.”²¹⁹ Ve dolayısıyla Tocqueville’in şu çıkarımı adilane hale gelmektedir: “...bir fert veya bir parti bir adaletsizliğe duçar kalırsa, kime başvurmalıdır. Halk efkârına mı? Ekseriyeti o teşkil eder. Teşri organına mı? Ekseriyeti o temsil eder ve ona körü körüne itaat eder. İcra organına mı? O da ekseriyet tarafından tayin edilmiştir ve onun muti bir âletidir. Emniyet kuvvetlerine mi? Emniyet kuvvetleri silahlanmış ekseriyetten başka bir şey değildir. Jüriye mi? Bu, karar verme hakkı ile mücehhez ekseriyettir. Bazı Devletlerde bizzat hâkimler bile ekseriyet tarafından seçilmişlerdir. Şu halde ne kadar haksız ve mantıksız bir muameleye maruz kalırsanız kalınız, boyun eğmelisiniz.”²²⁰ Nitekim bugün modern-gelişmiş sivil toplum kavramı söz konusu olduğunda yaşanan ayırım ve kutuplaşmalarda “tartışmaların odak noktası, devlet ve

²¹⁹ Keane, John (2004), s. 78-79

²²⁰ De Tocqueville, Alexis (1962), a.g.e., s. 65

toplumun ayrışmasında hangisinin egemenlik payının fazla olacağı noktasında düğümlenmektedir.”²²¹

İşte demokratik yönetimlerde genel istenç ve merkezileşmeden kaynaklanan yeni devlet despotizmi bağlamındaki sorunları bu şekilde ortaya koyan Tocqueville, çözümü de bunlarla birlikte sunmuştur. Tocqueville, bu iki sorunu aşmanın yolunun, iktidar yetkisini yasama ve bağımsız bir yargı ile paylaşmak ve sivil toplumu sağlam hukuki temeller üzerinde devlet iktidarını murakabe edecek ve hesap sorabilecek şekilde tahakkuk ettirmek olarak düşünmüştür. Modern sivil toplum düşüncesinin devlet ve çoğunluğun gücünü sınırlandıran rol ve işlevleri, Tocqueville’in açıklamaya çalıştığımız düşünceleri paralelinde gelişmiş ve temeline azınlık haklarını koruyan, farklılıklara saygı duyan ve onlara yalnızca yaşama hakkı değil, kendilerini ifade ve temsil etme hakkı, yaşamın toplumsal ve siyasi boyutlarına özgürce katılma imkânı da verip tüm bunları hukuki hiyerarşiler bağlamında garanti altına alan bir seyir izlemiştir. Nitekim bugün çoğulcu, katılımcı ileri demokrasinin hüküm sürdüğü ülkeler ile açık veya örtülü bir despotizmin yaşandığı, çoğunlukçu, egemen ve üstün varlık olarak teşekkül eden devlet iktidarlarının hüküm sürdüğü zayıf veya gelişmemiş demokrasilerin yaşandığı ülkeler arasındaki ayrım da bu temel farklılıktan kaynaklanmaktadır.

Bununla birlikte ideolojik ve siyasi kökenlerini makul bir ölçü içerisinde açıklamaya çalıştığımız ve zaman içerisinde daha da gelişerek bugün bildiğimiz anlamdaki sivil toplum olarak karşımıza çıkan kavramın geçirdiği fiili aşamalardan da söz etmek; hem sivil toplumun günümüzde taşıdığı anlamı ve içeriği hem de baskı gruplarını sivil toplum ve diaspora ile ilişkisi bağlamında açıklamak istememizin nedenini doğru bir şekilde ortaya koyacaktır.

Sivil toplum kavramının gelişimi üç safhaya ayrılarak incelenmektedir. Bunlardan ilki XVII. yy.’dan, XVIII. yy.’ın ortalarına dek devam eden ve kısaca sanayi devrimi, kapitalist-burjuva toplumu ve şehirleşmeye dayalı modernizmin inşa dönemidir. Bu dönemde sivil toplum; Pazar ekonomisi, bireyleşme ve mülkiyet hakkı ekseninde tartışılmakta ve tanımlanmaktadır. Bu bakımdan ister liberal teoriler

²²¹ Armağan, Ahsen (2007) *Kamuoyu Kavramının Tarihsel Gelişimi İçerisinde Ermeni, Rum, Yahudi Lobileri Örneğinde Lobcilik Kavramlarına Giriş*, Editörler: Bilgehan, Gültekin; Leyla Budak, Nobel Yayın Dağıtım; Ankara, s. 44

olsun ister Marksist teoriler zamanın ruhuna uygun şekilde sivil toplumu bu temellerin pozitif veya negatif okumaları ile ortaya koymuşlardır. Ancak XVIII.' yüzyılın sonlarından itibaren sivil toplum kavramı üzerindeki tartışmalar ve ilgi sönmeye başlamış, sivil toplumun ikinci safhası olarak kabul edilen 1980'lere değin de bir daha dikkat çekecek şekilde gündeme gelememiştir. Sivil toplumun ikinci safhası olarak değerlendirilen 1980'ler ise Sovyetlerin dağılması süreciyle birlikte hararetlenen bir bağımsızlıklar ve liberalleşme dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde tartışmalar Batı Avrupa ya da Kuzey Amerika'da değil aksine Orta ve Doğu Avrupa ile Güney Amerika ülkelerinde baş göstermiştir. Burada sivil toplum kavramı ilk defa olarak eski ekonomi temelli kavranışından sıyrılmış ve demokrasi temelinde tartışılmaya başlanmıştır. Komünizmin totaliter yönetim sisteminden kopan Avrupa ülkeleri ile II. Dünya Savaşı sonrası sürekli askeri idareler ve darbelerle ezilen Güney Amerika ülkeleri istibdat rejimlerine karşı sivil toplumu demokrasi-özgürlük ekseninde yeniden üretmişlerdir.

Bu bağlamda, bu rejenerasyon safhasında sivil toplumun ana sorun alanları yalnızca birey ve bireyin haklarının oluşması ve korunmasına yönelik olarak değil, aynı zamanda sivil toplumun özgürlükler alanındaki rolüne ve işlevine yönelik olarak da gelişmiştir. "Toplumu ve insanları özgürleştirici süreçlerin başlamasında sivil toplumun rolü nedir? İster Latin Amerika olsun, ister Doğu Avrupa, her iki yapının da temel sorunu devlet... Onun için sivil toplumun burada yalnızca insanları özgürleştirmede değil, devletin demokratik bir yapıya dönüştürülmesindeki önemi söz konusu. Devletin dönüşümünde üç nokta var; biri devletin insanlara, topluma karşı sorumluluğu, ikincisi devletin şeffaflığı, yani insanları faaliyetleriyle ilgili bilgilendirilmesi. Üçüncüsü de devletin daha etkili yönetimi; bu etkili yönetim sivil topluma açık, karar alma süreçlerine insanları da katan bir yapıya sahip olması anlamına geliyor."²²² Yani yeni tasarım bakımından ana izlek, özgürlükler ve devletin dönüştürülmesi alanında sivil toplumun rol ve işlevine odaklanmıştır.

Elbette bu aşamada toplum halen endüstrileşmiş kapitalist pazar ekonomilerine dayalı bir unsur olarak varlığını korumaktadır. Ancak, artık bu andan

²²² Keyman, Fuat (2004) *Sivil toplum, Sivil Toplum kuruluşları ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazuları*, no 4, Yayına hazırlayan: Arzu Karamani, Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi; İstanbul, s. 5

itibaren modern döneme ait liberal ve Marksist paradigmalardan ekonomi temelli kısır ve yetersiz toplum anlayışları ve izahatları yerlerini, giderek siyasallaşan ve sosyalleşen bir sivil toplum anlayışına bırakmaya başlamıştır.

Sivil toplumun evrimine ilişkin son safha ise 1990'larda post-modernizmin güç kazanması, küreselleşmenin yayılmaya başlamasıyla ortaya çıkmaktadır. Tüm bir Batı toplumunda fakat daha çok ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmişliğe bağlı şekilde Batı'nın merkez ülkelerinde ortaya çıkan bir süreç olarak gelişmiştir. Nitekim bu dönem kadın hareketlerinden, insan hakları hareketlerine, savaş karşıtı hareketlerden, çevreci hareketlere değin 'kültürel ve kimliksel' vurgular taşıyan pek çok yeni hareket türü ortaya çıkmıştır. Modern paradigmanın alışıldık tanzim edici ve görevlendirici dikey hiyerarşik zihniyeti yerini, yeni, post-modern bir toplum anlayışına bırakmıştır. Böylece uzun bir zaman Liberalizm ve Marksizm tarafından görmezden gelinen ve önemsenmeyen kimliksel ve kültürel farklılıklar, bilhassa feminizm açtığı yolu takip ederek kamusal alanı işgal etmeye, taleplerini bu alanda ifade etmeye ve özel (kişisel) olanı politikleştirmeye başlamışlardır. Dolayısıyla bu dönem ortaya çıkan ve ekseriyetle kimliksel ve kültürel olan hareketler, sivil toplumu tanınma ve haklar ekseninde tartışmaya açmıştır. "O yüzden de bu dönemde sosyal hareketler, kimlik politikalarının yanında bir de vatandaşlık tartışmasının ciddi olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Bugün esasında vatandaşlık ve kimlik beraber tartışılıyor, yani kimliğin bir vatandaşlık hakkı olarak tanınması konuşuluyor. O nedenle bu dönemde vatandaşlık üzerine mücadele ve tartışmaların ortaya çıktığını görüyoruz; bu noktada da çok kültürlü vatandaşlık, farklılaşmış vatandaşlık, demokratik vatandaşlık gibi yeni kavramlar çıkıyor."²²³

Öte yandan Batı dünyası dışında kalan ve bu gelişmelerin kısmen veya tamamen dışında olan, hatta bu gelişmelerin yaşanması için gerekli ekonomik, siyasi ve sosyal koşulları barındırmayan dünyanın geri kalanı da Batı veya Batılı toplumlarda cereyan eden gelişmelerden etkilenmiştir. Zira kapitalizmin meta mübadelesi ve finans rantına dayalı olarak tüm dünyaya yayılmış, yanı sıra II. Dünya Savaşı sonrasında küreselleşme olgusunun her şeyi kapsayan ve kaplayan bir süreç olarak belirmiş ve Sovyet Blok'unun dağılmasıyla tüm dünyada alternatifsiz gelişimi

²²³ Keyman, Fuat (2004) a.g.e., s. 7

sayesinde Batılı siyasi ve kültürel değerler, meta mübadelesini yaratan üretim-tüketim süreçleri aracılığı ile tüm toplumlara yayılmaya başlamıştır.

Öyle ki, özellikle II. Dünya Savaşı öncesine kadar Montesquieu'nün insanların ve toplumların karakterinin, yasaların ve yönetim biçimlerinin birbirleri ile ilişki içerisinde coğrafi koşullar, iklim, kültür vd. bağlı olarak belirlendiği ve bunun da siyasal ve kültürel var oluşları belirlediği yönündeki haklı tezi geçerliliğini korusa da; II. Dünya Savaşı sonrası kapitalist sistemin yaygınlaşması ve teknolojinin yayılması ile coğrafi ve mevsimsel koşullardan kaynaklanan var oluşsal zorlukların insanoğlu lehine elemine olmaya başlaması, yaşamı teknolojiyi kullanabilenler için kolaylaştırmış hatta giderek ortaklaşan ve aynılaştan bir rutin kazanmasını sağlamıştır.

İşte bu sayede Batı tipi siyasal ve toplumsal sistem anlayışı dünya üzerinde hızla kabul görmeye başlamıştır. Dolayısıyla ister idrak edilsin ister edilmesin, ister uygun olsun ister olmasın tüm dünyada demokrasi, sivil toplum, insan hakları gibi kavram ve değerler bir anda küresel toplumun etik ülküsü, ortak talebi haline gelmiştir.

Öte yandan post-modernizm ile yerelliğe, kimliğe, bireye ve mekâna vurgu yapan; modernizmin indirgemeci-bütünsellikçi-iltizam ve tanzim edici büyük anlatılarına karşı duran; yapı-sökümcü, hiyerarşilerin ve otoriter ilişki biçimlerinin bozundurulmasına ve ifşa edilmesine çalışan yeni anlayışının, değerler üzerindeki izleri de yayılmayı sempatikleştirmiştir. Zira post-modernizm nitelikleri gereği görmezden gelinen, hor görülen, dışlanan ve ötekileştirilen periferi için; Batı karşısında bir soluk alma fırsatı, bir başkaldırı şansı ve semantik yüküyle küyerelleşme fırsatı sunmuştur. Ayrıca yine tüm bunlara ilaveten “Finans kapitalin egemenliği sınıf yapılarını parçalayıcı bir değişim yaratmıştır. Sürekli bir esnekleştirilmiş istihdam olgusu siyasal mücadeleleri değişime uğratarak, mücadeleleri sürekli piyasa konumundaki karşılaşmalara yöneltiyor. Piyasa ilişkileri matrisinde oluşan çatışmaların doğal bir oluşumu olarak etno-politik süreçleri öne çıkarıyor, enternasyonal ve birleşik mücadele siyasal-toplumsal bağlamını yitiriyor,

toplumsal gruplar daha çok etno-politik duyarlılıkları öne çıkarıyor.”²²⁴ Böylece devletin, tüm bu pozitif ve negatif gelişmeler içerisinde, ister klasik isterse modern paradigma ile kurulan ‘kusursuz’ bünyesi sarsılmaya; metafizik anlatılarla beslenen varlığının gizli, mistik, hiyerarşik, otoriter ve eril yanları ifşa olmaya başlamıştır.

Tabii bu noktada kapitalizmin sosyo-siyasi süreçlere olan etkisine ilişkin şunu da belirtmek gerekir: “küresel hegemonya siyasal toplumla sivil toplum ilişkisi için sonuçları derinleştiriyor. Devlet hizmetlerden ve sosyal harcamalardan çekildiği gibi, halk siyasal sınıfın bütünlüğü ve yetkisine güvenini yitiriyor.”²²⁵ Elbette bu durumun en büyük yansıması, devletin halk üzerinde açık ya da gizli bir hegemonya örgütlediği var oluş biçimlerine; sivil toplum-devlet birlikteliğindeki devlet üstünlüğüne, kamusal-özel alan tasnifindeki devlet hâkimiyetine, çoğunluk iradesinin tabulaştırılmaması gereken, müdahale ve manipülasyona açık sahte azametine ve nihayet devletin tüm bunlara dayanarak tekeline aldığı çok boyutlu şiddet kullanma yetkisine darbe indirmiştir. Bu ‘post-modern aydınlanmayı’ yaşamaya başlayan toplumlar, bu raddeden sonra kimliksel, kültürel, siyasi veya tamamen menfi taleplerle bir araya gelerek taleplerini siyasallaştırmaya, kendilerini daha açık ve rahat şekilde ifade etmeye, haklarını korumaya, taleplerini kovuşturmaya başlamış, diğer bir ifade ile sivil toplumu çağın koşullarına ve ruhuna göre yeniden üretmeye, kendilerini yeniden keşfetmeye, içlerinde yaşadıkları ülkeye-topluma ve/veya dünyaya entegre olmaya başlamışlardır. Bu bağlamda modern sivil toplum anlayışının şu ögeler etrafında uzlaştığını söylemek mümkündür:

a- Sivil toplum, çeşitli düzeylerde örgütlenmiş kuruluşlardan oluşmaktadır. Sivil toplum kuruluşları yalnızca iktisadi amaçlı olmayıp, dini, kültürel, sosyal faaliyetler ile katılım sürecine katkıda bulunmaktadır’.

b- Bireylerin sivil toplum kuruluşlarına aidiyetleri gönüllülük esasına dayanır.

c- Sivil toplumun temeli hukuktur. Sivil toplumun devletten bağımsız olması hukuki zeminden yoksun olduğu anlamına gelmez. Demokratik prensipler, ifade özgürlüğü, özel yaşam sivil toplumun temellerini oluşturmaktadır.

²²⁴ Günlü, Ramazan (2006) Küreselleşme ve Siyasal Alanın Dönüşümü-Bir Strateji Sorunu, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt: 4, Sayı:16, s. 75

²²⁵ Günlü, Ramazan (2006) a.g.e., s. 93

d- Sivil toplum, vatandaşların temsil edebildiği ve ortak iradenin oluştuğu bir zemindir. Bu bağlamda, sivil toplum devlet ile bireyleri birleştiren bir ‘araç’ konumunda olup, bunlardan yoksun bir ortamda demokratik söylemin oluşamayacağı kabul edilmektedir.

e- Sivil toplum anlayışından devlet ancak kendi girişimi, vatandaş açısından, yerel, bölgesel veya ulusal girişimden daha etkin ve yararlıysa, harekete geçmelidir.²²⁶

İşte temeli bu öğeler etrafında örülen çağdaş sivil toplumun teşekkülünün ardından, içerisindeki aktörlerin ya da bireylerin bir araya gelerek teoriyi pratiğe döken çıkar grupları meydana getirmeye başladıkları gözlemlenmektedir. Yani çıkarlar, düşünceler, duygular etrafında bir toplanma gerçekleşmektedir. Bu haliyle çıkar grupları düşük yoğunluklu bir kolektivite örneği olarak görülebilirler.

Ancak bu çıkar gruplarının, diasporalaşmanın da bel kemiği olarak ortaya koyduğumuz bilinç, organizasyon ve mobilizasyon konusunda aşama kaydederek taleplerini kamusal alanda ifade etmeleri ve egemen yönetici erkin yerel, ulusal ya da uluslararası düzeydeki muhatabına yönlendirmeleri, bu kolektifleri bir üst boyuta taşıyarak baskı grubu haline getirmektedir. Taleplerin, siyasi mekanizmalara yönlendirilmesi ve onları denetleme iradesine dönüşmesi, bir çıkar grubunun, baskı grubu halini alması için gerekli eşik olarak tanımlanmaktadır.

Şu halde çıkar grubu ve baskı grubu kavramları arasındaki farkı açıkça ortaya koymak gerekirse şu tanımlamalar yapılabilir: “Çıkar grubu ile çağdaş girift bünyeli toplumlarda faaliyet gösteren, diğer gruplardan belirli taleplerde bulunan, ortak davranışlara sahip bir topluluk kastedilmektedir. Çıkar grupları, aralarında fiili bir çıkar birlikteliği olan insanlardan meydana gelmiştir. Örneğin çiftçilerden, pul meraklılarına kadar çeşitli çıkar grupları meydana getirilebilir.”²²⁷ Diğer bir tanımlamaya göre ise çıkar grupları; ortak çıkarları olan bireylerden meydana gelmiş, ancak bu ortaklaşa çıkarın farkına varmada geri, bireyler arasında birlik şuru olmayan ve aktif olarak çalışmasını sağlayacak teşkilattan yoksun; bu nedenle de

²²⁶ Köker, Nahit Erdem; Erdoğan, İlker (2007) *Sivil Toplum Kuruluşları ve Lobcilik içerisinde Ermeni, Rum, Yahudi Lobileri Örneğinde Lobcilik Kavramlarına Giriş*, Editörler: Bilgehan, Gültekin; Leyla Budak, Nobel Yayın Dağıtım; Ankara, s. 54

²²⁷ Ay, Hakan (1996) Vergi Politikalarının Uygulanmasında Ekonomik Çıkar Gruplarının Rolü: Türkiye Örneği, *Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi; İzmir, s. 4

hükümete, yasamaya, kamuoyuna etki yapabilmek için disiplinli olarak çalışmayan kümedir. Öztekin'e göre ise çıkar grubu; “üyelerinin yani bütünü oluşturan insanların, her türlü maddi ve manevi çıkarlarını korumak için oluşturulmuş örgütlü ya da örgütsüz insan gruplarıdır. Çıkar grubunun bilinçlenmesi ve organize olması ise baskı grubuna dönüşmeyi ifade etmektedir.”²²⁸ Ayrıca yine yürütme, yasama ve yargının her hangi bir kademesine herhangi bir talebini yöneltmek de bir çıkar grubunu baskı grubuna dönüştüren en önemli ayrımlardan biridir.

Bu noktada bazı çıkar gruplarının zaman zaman bir takım siyaseti etkileme ve talep yönlü davranışlar gösterdikleri görülse de bunlar, istikrarsız ve yeterli bir bilinç ve organizasyon kabiliyeti gösteremeyen, konjonktürel vakalar olarak kalmaktadır. Günümüzde artık sivil toplumun ulusal ve küresel düzeylerde alışılmış bir refleksi olarak görülen toplumsal hareketler ve bu hareketler etrafında tepkisel bir birliktelik meydana getirmek, söz konusu durumu açıklayıcı bir örnek olarak verilebilir. Bu bağlamda mesela küreselleşme veya NATO karşıtlarının belirli toplantılar öncesi özellikle internet üzerinden etkileşime geçerek dünyanın herhangi bir ülkesine siyasallaşmış taleplerle akın etmesi, bu bahsettiğimiz türdeki oluşumlar arasında sayılabilir.

Öte yandan baskı grupları ise, “teşkilatlı bir çalışma sonucu ortaya çıkar, gruplar ancak siyasi sisteme yönelik taleplerini gerçekleştirmeye yeterli olacak düzeyde belirli bir sayıdaki üye kitlesini etrafında toplayabildiği ve üye olmayan bireylere de birlik şuurunu hissettirebildiği ölçüde teşkilatlı bir çalışma yapmış ve baskı grubu olma niteliğini kazanmış olurlar”.²²⁹ Aynı bağlam içerisinde Grant de baskı gruplarını “kamu politikalarının oluşumunu ve uygulamasını etkilemeye çalışan ve yasama, yürütme, yargı ve yerel hükümetlerin aldığı kararlara alternatifler sunan kurumlar olarak tanımlamaktadır. Yine Wilson’da baskı gruplarını, iktidardan ayrı, ancak kamu politikalarını etkilemek amacıyla iktidarla yakın ilişki içinde olan oluşumlar olarak tanımlamakta ve baskı gruplarının siyasi yönünü

²²⁸ Canöz, Kadir (2007) *Halkla İlişkiler Uygulaması Olarak Lobicilik*, Nüve Kültür merkezi Yayınları; İstanbul, s. 66

²²⁹ Çomaklı, Şafak Ertan (2003) *Baskı Gruplarının Siyasal Partilerle İlişkileri içerisinde Yasal Soygun: Çıkar Grupları ve Rant Kollama*, Editör: Coşkun Can Aktan, Zaman Kitap, İstanbul, s. 170

vurgulamaktadır.”²³⁰ Şu halde bu bilgilere göre, “bir grubun baskı grubu olarak nitelenebilmesi için iki koşul vardır. İlki, grup üyelerinin ortak çıkarları olan bir topluluk oluşturmaları gerekliliğidir. İkincisi, grubun siyasal sisteme yönelik istekleri olmalıdır. Böylece baskı grubunu; üyelerinin ortak çıkarlara sahip bulduklarını algılayan ve iktidara geçmeyi amaçlamadan siyasal sistemi etkilemeye çalışan bir topluluk olarak tanımlayabiliriz.”²³¹ Yani baskı gruplarının tanımlamada öne çıkan karakteristik özellikleri olarak; belli amaç ve hedefler için bir araya gelmeleri, nitelikli bir insan kaynağına sahip olmaları, kaliteli ve sağlıklı işleyen bir organizasyon yapısı ortaya koymaları, mobilizasyon yeteneği ve bir bilinç sergilemeleri, kendi içerisinde paydaşlarıyla ve hedef kitleleriyle etkin ve etkili bir iletişim kurabilmeleri ve son olarak tüm bunlardan kaynaklanan biçimde yasama, yürütme, yargı erkleri ile kamuoyunu etkileyebilme, ikna edebilme, yerine göre baskı yapabilme gücüne haiz olmaları sayılabilir.

Sivil toplum içerisinde çoğulcu demokrasinin önemli bir bileşeni olan baskı grupları, hukukun sınırlarını zorlamayacak şekilde hedeflerine ulaşmak, taleplerinin gerçekleşmesini sağlamak, çıkarlarını maksimize edebilmek için ellerindeki imkân ve yetenekleri kullanmak konusunda legal bir statüye sahiptirler. Baskı grupları bu süreçte sivil toplum-devlet dengesini sağlayan en önemli etmenlerden birisi olarak öne çıkmaktadır. Baskı grupları bu anlamda demokrasinin gelişmesini sağlamalarının yanı sıra hak ve özgürlüklerin korunmasını ve geliştirilmesini; devlet iktidarının denetlenmesini; çoğulculuğun, şeffaflığın sağlanmasını ve ayrıca değişen sivil toplum anlayışına paralel olarak kültürel, kimliksel ve statüsel yeni örgütlü toplumsal muhalefet biçimlerinin (sendikaların yerine STK’lar, cemiyetler, cemaatler, toplumsal hareketler vb) üretilmesini sağlamaktadırlar.²³²

²³⁰ Gülbaş, Ekrem Erdinç (2007) Karar Alma Sürecinde Baskı Grubu Olarak Lobilerin Rolü: ABD Örneği, *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi; İstanbul, s. 37

²³¹ Turan, İter (1977) *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul Üniversitesi Yayınları; İstanbul, s. 131-132

²³² Böylesi yeni toplumsal örgütlenme biçimlerinin yaslandıkları en önemli dayanaklardan biri, sendikal dönemlerin hak aramayı sınıfsal bir mücadele eylemi olarak gören düşünce sisteminden, hak ve özgürlükleri bağımsız yargı ve demokratik-özgürlükçü anayasalarla koruma altına almış özel ve kamu hukukunun insan ve vatandaşlık haklarına dayalı düzenine geçiş yönündeki tarihsel yönelimdir.

2. Baskı Gruplarının Sınıflandırılması

Baskı gruplarının sınıflandırmasında dikkate alınması gereken en önemli faktörler, sorun alanının yapısal bileşenleridir. Yani söz konusu sorun alanı ister yerel, ister ulusal ya da isterse uluslararası düzeyde olsun, hangi sınıflandırmaların kullanılacağını tayin etmek; üzerinde çalışılan yapının siyasal-kültürel-ekonomik atmosferini meydana getiren aktörlerin ve olguların işlevlerini, rollerini ve aralarındaki güç dengesini belirlemekten geçmektedir. Bu bakımdan literatürde koşulların subjektif yorumlanmasına bağlı olarak belirlenmiş farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Çalışmamızda bunların en kapsayıcı ve yararlı üç örneği üzerinde durulacaktır. Buna göre baskı grupları Almond-Powell'in baskı grupları, Duverger-Schwarzenberg'in baskı grupları ve Tayyar Arı'nın baskı grupları olarak incelenecek, son olarak da çalışmamızın siyasal ve felsefi izleği bağlamında sorun alanımıza uygun düşecek daha çağdaş bir tanımlama yapılmaya çalışacaktır. Almond-Powell'in baskı grupları sınıflandırması daha öz, daha genel bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada:

a- Geçici Düzensiz Gruplaşmalar: Herhangi bir sosyal veya siyasal durumda, bir tepki biçiminde ortaya çıkan, gruplaşması az çok kendiliğinden olan, şiddete başvuran ve sonradan kendiliğinden ortadan yok olan gruplardır. Bu tip bir baskı grubu, örgütlü, düzenli, sürekli bir örgütle hiçbir benzerlik göstermemekte fakat tarihsel örneklerde görüldüğü üzere, siyasal sistem üzerinde sarsıntı niteliğinde bir etki yaratabilmektedir.

b- Birleşmeye Eğilimli Olmayan Gruplaşmalar: Örgütsüz, kendiliğinden, az çok geçici, temelini belirli gruplardaki kişilerin oluşturduğu, gruplardır. Bu gruplar, çıkarlarını zaman zaman seslerini duyurarak savurmakta fakat bir örgütle, baskı grubu niteliğini almaktadır.

c- Kuruluş Amacı Siyasal Olmayan Gruplaşmalar: İşlevleri siyaset dışı olan ordu, üniversite, devlet kuruluşları gibi kuruluşlardan oluşur.

d- Birleşmeye Eğilimli-Örgütlenmiş Gruplar: Amaçlarına ve çıkarlarına ulaşabilmek için bilinçli bir şekilde iktidara baskı yapan gruplardır. Bu tip gruplara

işçi, memur ve işverenlerin oluşturduğu sendika vb. tipteki örgütlenmeler örnek olarak verilebilir.²³³

Öte yandan Duverger-Schwarzenberg'in baskı grupları sınıflandırması ise ayrıntılı ve sınırları daha net bir tanımlanma yapmaktadır. Buna göre Duverger-Schwarzenberg'in sınıflandırması amaçlarına göre baskı grupları ve çalışma alanlarına göre baskı grupları olarak iki ana başlık altında toplanmaktadır. Amaçlarına göre baskı grupları; mesleki baskı grupları (Esnaf ve Sanatkâr kuruluşları, tüccar ve sanayici kuruluşları, işçi-memur vd. grupların oluşturduğu sendikal vb örgütlenmeler, medya, tüketici kuruluşları, tarımsal kesim kuruluşları) ve fikir ve düşünce grupları (dini gruplaşmalar, özel amaçlı gruplaşmalar, fikir dernekleri, diğer gruplar) olarak ayrılmaktadır. Çalışma alanlarına göre baskı grupları ise; özel kesime ilişkin baskı grupları, kamu kesimine ilişkin baskı grupları ve yapılarına göre baskı grupları olarak ayrılmaktadır.²³⁴

Tayyar Arı'nın baskı grubu sınıflandırması ise Amerika'da lobicilik konusundaki en yetkin isimlerden biri olması dolayısıyla çalışmamızda yer vermeyi düşündüğümüz bir diğer sınıflandırmadır. Arı'nın baskı grupları sınıflandırması diğer iki temel sınıflandırmanın aksine, Amerika'da lobiciliği incelemesi bağlamında yalnızca Amerika üzerine oluşturulmuş bir sınıflandırmadır. Bu, sivil toplumun ve devlet-toplum-birey etkileşiminin tamamen çıkar grupları, baskı grupları, STK'lar ve lobicilik gibi olgular eşliğinde yapılanmasının önemli bir örneğini teşkil etmesinden dolayı dikkat çekicidir. Sınıflandırmada en belirgin husus, grupların kurumsallaşmış ve üyelik usulünü benimsemiş, sınırları belli, oldukça somut başlıklar altında toplanmasıdır. Buna göre Arı baskı gruplarını altı farklı başlık altında toplamaktadır:

1- Ticari Dernekler: Üyeleri şahıslardan ziyade şirketlerden oluşan birliklerdir. "Örgütün başına getirilen kişi örgüt adına lobicilik faaliyetleri de dâhil diğer görevleri yerine getirmektedir. Dolayısıyla kitle örgütlerinden farklı olarak, ticari

²³³ Konu hakkında daha detaylı bilgi için; Çam, Esat (1995) *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları; İstanbul, s. 452 Aktaran Niray Nasır, Şadiye Deniz (2007) *Baskı Grupları ve Lobicilik*, Ed: Bilgehan Gültekin, Leyla Budak *Ermeni Rum Yahudi Lobileri Örneğinde Lobicilik Kavramlarına Giriş*, Nobel Yayın Dağıtım; Ankara, s. 12-13

²³⁴ Duverger-Schwarzenberg'in baskı gruplarının detaylı anlatımı için; Ker Dinçer, Müjde (1999) *Lobicilik*, Alfa Basım Yayım Dağıtım; İstanbul, s. 12-23

dernekler örgüt üyeleri üzerinde onları yönetme gibi bir yetkiye sahip değildirler.”²³⁵ TÜSİAD ve MÜSİAD bu gibi baskı gruplarına örnek olarak verilebilir.

2- Şirketler: Şirketler konusunda belirtilmesi gereken en önemli nokta bu şirketlerin büyük oranda lobcilik faaliyetlerine yönelmeleridir. Kurumsal yapıları ve örgütlenmelerindeki ileri seviye sayesinde lobciliğin gelişmesinde de etkileri büyüktür.

3- Sendikalar: “Sendikalar lobcilik faaliyetleriyle... siyasal yaşamda dikkate değer bir etkiye sahiptir.”²³⁶ Öte yandan sendikaların ABD dışındaki örneklerinde baskının gücü kitleden gelmekte, kitlesel eylem gücü sendikaların bir baskı grubu olarak en önemli yöntemi olmaktadır. Amerika’da ise sendikalar azalan önemleri bir yana kitlesel eylem gücünü, lobcilik uygulamaları ile birleştirmektedirler. Taşıyıcılar/kamyoncular sendikası buna bir örnektir.

4- Meslek Grupları: Meslek grupları da lobcilik yöntemini kullanmakla beraber yanı sıra ekonomi içerisindeki etki ve rollerini de bir baskı unsuru olarak kullanmaktadırlar. Öte yandan bu gruplar da diğer gruplar gibi, seçilmelerine destek ve katkı yaptıkları yasama, yürütme ve yargı unsurlarını amaç ve çıkarları bağlamında harekete geçirmeyi bir yöntem olarak kullanmaktadırlar.

5- Kitle Örgütleri: “...Belli bir amaç etrafında toplanan veya aynı konuya ilgi duyan insanların bir araya geldikleri örgütlerdir. Üyeliğin genellikle isteyen herkese açık olması nedeniyle kitle örgütlerinin üye sayısı çok fazla olabilmektedir. Bu tür örgütlerde belli aralıklarla toplantılar yaparak amaçları ve faaliyetleri hakkında üyeler bilgilendirilir ve yapılması gerekenler üzerinde tartışmalar yapılır... Bu konuda esas etkili olan dini örgütlerdir”²³⁷

6- Medya ve Basın Dernekleri: “Yasama ve yürütmeyi etkilemede etkin gruplardan bir diğeri de basın lobisidir. Hemen her ülkede karar alma süreci üzerinde belli bir etkiye sahiptir...”²³⁸ Bu gruplar siyasete fon desteği vermelerinin yanı sıra ellerindeki yayın gücü ile de kamuoyu yaratma ve kamuoyunu harekete geçirerek

²³⁵ Arı, Tayyar (2009) *Amerika’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış politika*, MKM Yayıncılık; Bursa, s. 137

²³⁶ Arı, Tayyar (2009) a.g.e., S. 140

²³⁷ Arı, Tayyar (2009) a.g.e., s. 143

²³⁸ Arı, Tayyar (2009) a.g.e., s. 145

toplumsal hareketler yaratma, algı yönetimi gibi oldukça etkili yöntemler kullanabilmektedir.

Son olarak, çalışmamızın izleğine ve sorun alanımızın çağdaş okumalarına paralel biçimde farklı bir sınıflandırma daha yapmak mümkündür. Şu halde baskı gruplarını yerel baskı grupları, ulusal baskı grupları, uluslararası baskı grupları, ulus-aşırı baskı grupları olarak dörde ayrılabilir. Yerel baskı grupları, yerel düzeydeki sorunlar, amaçlar veya kültürel-kimliksel farklılıklar ya da çalışma alanına yönelik birleşmeler yoluyla; yerel düzeydeki siyasi ve idari erkleri etkilemek, gerekirse bu yönde yerel bir kamuoyu yaratmak üzere bir araya gelmiş kişiler ya da farklı gruplardan oluşmaktadır. Bu anlamda İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası veya İstanbul Barosu yerel düzeydeki baskı gruplarına örnek olarak verilebilirler.

Ulusal düzeydeki baskı grupları, yine adından da anlaşılacağı üzere sorun ve amaçlar bağlamında tüm bir ülke sathında organize olmuş oluşumlardır. Bu noktada ise KA-DER, TÜSİAD, TOBB, TSK, TFF, sendikalar, Türk Tabipler Birliği, farklı İslami cemaatler ya da azınlık cemaatleri bu kapsamda değerlendirilebilir.

Uluslararası baskı grupları tüm bağlamları ve organizasyonları uluslararası legal ve meşru statüde olan, daha çok devletlerarası veya devletler kontrolündeki organizasyonlardan oluşmaktadır. BM, NATO, G8, ASEAN, UCM, ILO bunlara örnektir. Son olarak ulus-aşırı baskı grupları ise, uluslararası baskı gruplarının aksine tüm bağlam ve organizasyonlarını devlet dışında ve devletler üstünde bir alanda konumlandırarak ortaya çıkan oluşumlardır.

Ulus-aşırı baskı grupları dünyanın herhangi bir yerinde gerekliliklere göre özellikle kamuoyu oluşturma güçlerini de oldukça etkin ve etkili şekilde kullanarak devletler ve hatta uluslararası kuruluşlar üzerinde baskı kurabilirler. Bu baskı grupları için; AMNESTY International, Green Peace, kredi derecelendirme kuruluşları, küresel şirketler, küresel meslek örgütlenmeleri, diasporalar örnek olarak verilebilir.

Öte yandan baskı gruplarının post-modern anlağa koşut biçimde etkilerinin, hedeflerinin ve ilişki biçimlerinin giderek siyaset bağlamı olmaktan çıkmaya başladığı ve hem siyaseti hem de sivil toplumun diğer unsurlarını (halk, çıkar grupları, diğer baskı grupları gibi) ve kamusal alanları da kapsamına almaya

başladığı görünmektedir. Bu duruma basit bir örnek olarak Green-Peace'in Türkiye'de pek çok şirketi maden arama, santral kurma veya ormanları yok edecek yatırımlarından yaptığı kampanyalar, örgütlediği insanlar ve ortaya koyduğu eylemler yoluyla geri adım atmaya mecbur kılması gösterilebilir. Çalışmamız baskı gruplarını daha ziyade devletin farklı kademeleriyle girdiği ilişkiler bağlamında ele alsada söz konusu durumun varlığı farkında olduğumuz fakat henüz doyurucu ve sağlıklı verilerine ulaşamadığımız için yalnızca dikkat çekmekle yetindiğimiz bir olgu olarak ortada durmaktadır. Bu durum, gelecek araştırmalar için halen şekillenmekte olan bir yeni bir gelişme olarak değerlendirmeye açıktır.

3. Baskı Gruplarının Gücünü Belirleyen Unsurlar

Baskı gruplarının gücünü belirleyen pek çok farklı etmen bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki, baskı gruplarının öncelikli hedefi legal ve meşru erk sahibi yapıları etkilemek olsa da az önce de belirttiğimiz gibi bu yapıların sahip olduğu erke meşruiyetini ve legallliğini kazandıran halklar ve daha alt seviyedeki topluluklar da baskı gruplarının nihai hedefleri kapsamındaki yeni ana hedefler veya ara hedefler olarak belirlemektedir.

Öte yandan baskı gruplarının gücünü belirleyen unsurların bazıları, tek başlarına diğer unsurlardan daha etkili olabilmektedir. Baskı gruplarının gücünü etkileyen etmenleri temel olarak çevresel faktörler ve iç faktörler olarak ikiye ayırabiliriz. Bununla birlikte siyasal etmenler ise kendi içerisinde üçe ayrılabilir: Baskı gruplarının gücünü etkileyen ilk faktör; siyasal sistemin baskı gruplarının özgür bir şekilde hareket edebilmesine ne kadar müsait olduğu, devlet yönetiminde ve parlamentolardaki partilerin iç yönetimlerinde ne derece merkezîyetçi oldukları ve üyelerine karşı teşkilat disiplinini sağlamak adına ne derece buyurgan ve denetimci davrandıkları ve demokrasinin toplumda ve siyasette ne denli benimsendiğidir.

İkinci önemli faktör; devletin yapısal olarak ne derece merkezîyetçi, ne derece vesayetçi olduğudur. Bu noktada yerel yönetimlere ağırlık veren ve küçülen bir devlette halkın yönetim birimlerinin seçimine ve denetimine birinci kademedan dâhil olarak yönetimi yaşamın doğrudan bir parçası haline getirmesi, sivil toplumun da güçlenmesini sağlayacağından, baskı gruplarının da güçlenmesine, etkin ve etkili

hale gelmelerine olanak sağlayacaktır. “Ayrıca İktidardaki hükümet üyelerinin ve diğer yöneticilerin baskı gruplarına karşı tutumları, siyasal kültür düzeyleri, baskı gruplarının başarıya ulaşma oranlarını etkilemektedir.”²³⁹

Üçüncü faktör; “ülke içinde yürürlükte olan mevzuat hükümleri de baskı gruplarının etkinliğinde önemlidir. Katılımcılığı kısıtlayan, örgütlenmeyi güçleştiren ya da devletin sıkı kontrolü ve vizesine tabi tutan yasal düzenlemelerin hâkim olduğu ülkelerde baskı grupları, hem sayısal olarak hem de etkinlik açısından zayıf durumda olacaktır. Öte yandan bir ülkede toplum üyelerinin siyasal sisteme ilişkin inançları ve tutumları ile siyasete ilişkin davranış kuralları olarak tanımlanabilen siyasal kültür, baskı gruplarının gücünü sınırlandıran bir diğer faktördür.”²⁴⁰

Dördüncü faktör; baskı grubunun varlık gösterdiği alanı paylaştığı diğer aktörlerdir. Bunlar yasama-yürütme-yargı, yürütmenin uzantısı olan fakat baskı grubu özelliği gösteren diğer birimler, rakip baskı ve çıkar grupları ve işbirliği yapılabilecek baskı ve çıkar grupları olarak tanımlanabilir. Çevresel etmenlerin beşinci ve son unsuru ise; çevrenin sistem üzerindeki yadsınamaz sonuçları olan koşullar ve konjonktürdür. Değişen koşullar ve konjonktüre bağlı olarak baskı gruplarının güçlerinde, rollerinde ve işlevlerinde de değişimler gözlenmesi olasıdır.

Baskı gruplarının gücünü tayin eden iç etmenler de tıpkı çevresel etmenlerde olduğu gibi beş başlık altında incelenebilir. Buna göre:

Grubun büyüklüğü: Baskı grubunun üye sayısı, ekonomik kapasitesi ve savunduğu değerler ve hedefleri bağlamında toplumdaki karşılığı, toplumda yarattığı sempattir. Bu doğrultuda sahip olduğu etki daha ziyade niteliksel gücünden gelen gruplar, kadro baskı grubu; sahip olduğu etki daha ziyade niceliksel gücünden gelen gruplar ise, kitle baskı grubu olarak adlandırılabilir.

Grubun bütünlüğü, kurumsal yapısı, plan-programı: Bu başlık baskı grubunun kendi içerisinde ne derece organize olabildiği, kurumlarını oluşturabildiği, iç hukukunu ve teşkilatını, yönetim planlamasını yapabildiği; örgüt kültürü ve paylaşılan değerler ekseninde üyeleriyle bir bağ ve paydaşlık kurabildiği; kısa-orta-uzun vadeli plan ve programlarını tüm koşulları ve ihtiyaçları göze alarak en etkili

²³⁹ Aksoy, Necdet (2008) *Sivil Toplum ve Baskı Grupları*, Kaknüs Yayınları; İstanbul, s. 64

²⁴⁰ Aksoy, Necdet (2008) a.g.e., s. 64-65

olacak şekilde ortaya koyduklarını açıklamaktadır. Bu anlamda yine bilinç, dayanışma kültürü, mobilizasyon kabiliyeti ile farklı gruplar ile işbirliği yeteneği bu başlığın kapsamı içerisinde değerlendirilebilir.

Grubun mekânsal bağlamı: Baskı grubunun uzamı, hangi boyutta faaliyet yürüttüğünü ifade etmektedir. Şu halde baskı grubunun yerel, ulusal, uluslararası veya ulus-aşırı düzeylerin hangisinde faaliyette bulunduğu onun uzamını belirtmektedir. Baskı grubunun uzamdaki ölçeği büyüdükçe grubun bedensel yapısı da büyümektedir. Dolayısıyla grubun kapasitesi ve etkililiği uzamsal ölçeğin boyutundan doğrudan etkilenmektedir.

Grubun toplumsal bağlamı: grubun toplumsal bağlamı hangi toplumsal sınıflara ve statülere yakın olduğu, hangilerine hitap ettiği ve hangilerinin içerisinde doğduğunu açıklamaktadır. Sınıfsal baskı gruplarının daha çok kitlesel güce dayandıkları bilinirken statüsel gruplar daha çok kurumsal yapı ve niteliği ile öne çıkmaktadır.

Grubun üye yapısı; grubun gücünü tayin eden faktörler arasında bahsedilebilecek son unsur, baskı grubunun üyelerinin niteliğine ilişkindir. Grupların büyüklüğü söz konusu olduğunda niceliksel göstergeler daha önemlidir. Ancak, günümüzde teknoloji ve bilimdeki gelişmelere ve küreselleşmeye paralel olarak niteliğin giderek daha çok öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda bir grup ister bir kitle baskı grubu olsun, isterse kadro baskı grubu; bireylerin sosyal, kültürel ve mesleki açıdan kalifiye olmaları, toplum ve iş hayatında başarılı olmaları, sosyal hayatta ve iş hayatında çevrelerini etkileme güçlerinin yüksek oluşu baskı grubunun gücüne de tesir etmekte ve bireyi grup açısından önemli hale getirmektedir.

4. Baskı Gruplarının Kullandığı Yöntemler

Baskı gruplarının yönetsel mekanizmalara tesir etmek amacıyla ortaya koyduğu her türlü tutum ve davranış, kullanılan yöntemler olarak kategorize edilebilir. Bir baskı grubunun kullandığı yöntemler, o baskı grubunun profilini ve gücünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Zira karşılıklı çıkarların söz konusu olduğu her mücadele veya müzakerede taraflar, masaya oturmadan önce birbirlerini

mümkün merteye tanımak, analiz etmek ve buna göre kendi plan ve stratejilerini oluşturarak ellerini kuvvetlendirmek istemektedirler.

Baskı gruplarının kullandığı yöntemlerde fail, yaratılması planlanan etkinin ardında doğrudan veya dolaylı olarak belirebileceği gibi, değişen durum ve şartlara göre aynı yöntem içerisinde her iki yolu kullanma tercihinde de bulunabilir. Süreç boyunca ve yöntem dâhilinde tercih edilen yollar gelişmelere göre değişim gösterebilir. Bu nedenle, kullanılan yöntemler açıklanırken her iki yolun da nasıl kullanıldığına dair bilgi verilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte konunun açıklanabilirliği açısından bazı yollar birden fazla yöntemin kapsamı içerisinde dâhil olmakta ve farklı yöntemlerin başlıkları altında yer alabilmektedir. Yöntemlerin açıklanması yapılırken bu husus daha belirgin biçimde ortaya konacaktır. Baskı gruplarının kullandığı yöntemler; eylem, engelleme-önleme, hukuki yollar, kamuoyu yönetimi, ikna, rüşvet, tehdit ve lobicilik olarak sekiz ana başlık altında incelenebilir.

Eylem: Baskı gruplarının genel olarak en yaygın şekilde kullandığı yöntemlerden biri eylemdir. Eylem, baskı grubunun kendi mensuplarınca organize edilen eylemleri veya yerel ya da küresel toplum üzerinde etki yaratarak kamuoyunu eyleme sevk etmesini ifade etmektedir. Baskı gruplarının kullandığı eylem türleri olarak; toplanmalar, gösteriler, yürüyüşler, grevler, toplumsal hareketler gibi proaktif faaliyetler sayılabilir

Engelleme-Önleme: Baskı gruplarının engelleme-önleme faaliyetleri ile daha ziyade yürütme birimi olan hükümete ve devletin idari yapılarına karşı girişilen faaliyetler kastedilmektedir. Bu yöntem çeşidi içerisinde kamu birimleriyle işbirliğine gidilmemesi ya da işbirliğinin yavaşlatılması; vergi ödemeleri, ekonomik yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, sektörler ya da finansal piyasalar etkilenecek mali yapının sarsılmaya veya bozulmaya çalışılması sayılabilir.

Bu noktada özellikle ekonomik engelleme-önleme faaliyetleri olarak görülen grev, lokavt, iş yavaşlatma, miting vb. faaliyetlerin yapısı itibarıyla eylem yöntemleri arasında da sayılabildiğini belirtmek gerekir. Bununla birlikte baskı grupları parlamentolarda işbirliği olanağı buldukları partiler, parlamenter ya da devletin merkezi veya yerel birimlerindeki başkaca yönetici ve bürokratlarla hükümeti denetleme, sorgulama, sıkıştırma hatta düşürme amacıyla bir hareket organize

edebilir yahut bu yönde bir hareketi teşvik edebilirler. Öte yandan yine parti, parlamenterler veya yönetimin farklı kademelerine aday olan kişilerle seçimlere yönelik işbirliği faaliyetleri geliştirebilirler. Bu minvalde adaylara maddi-manevi destek olabilir, organizasyon-propaganda konusunda katkı sağlayabilirler.

Hukuki Yollar: Baskı grupları, siyasi sonuçları olacak şekilde yönetim birimlerine karşı dava açabilir, kanunlar-yönetmelikler-kararnameler hakkında yürütmenin durdurulması ve iptali istemiyle dava açılmasına yönelik olarak yasalar uyarınca bizzat kendileri hukuki yollara başvurabilir veya başvurma hak ve yetkisine sahip olan kişi, kurum veya kuruluşları harekete geçirebilirler.

Öte yandan devletin bürokratik birimleri, yerel birimleri veya yerel yönetimlerin aldıkları kararlar hakkında da yargı yoluna başvurarak amaçlarına ulaşmaya çalışabilirler. Hukuki yollar başlığı altında sayılan faaliyetler bir bakıma önceki başlık olan engelleme-önleme yöntemlerine dâhil edilebilir niteliktedir. Ancak, hukuki yolların ayrı bir başlık altında ele alınması, baskı gruplarının farklılıkları bakımından ayırt edici bir özellik olduğundan yarar sağlamaktadır.

Kamuoyu Yönetimi: Kamuoyu yönetimi bir yöntem olarak oldukça geniş kapsamlıdır ve farklı yöntemlerin dâhilinde bulunan başka pek çok faaliyeti de içermektedir. Kamu yönetimine ilişkin faaliyetler temel olarak bilgilendirme ve manipülasyon olarak üç başlık altında ele alınabilmektedir. Baskı grubunun kamuyu sorun alanı hakkında bilgilendirmesi bu iki başlık arasında ilkidir. Bu yöntemle öncelikle bir kamuoyu yaratılması hedeflenir. Bu amaçla belli gruplara özel veya tüm kamuya açık münazara, konferans, toplantı, seminer, açıklama, sergi, fuar, film, konser gibi bilimsel ve sanatsal etkinlikler devreye sokulabilir. Etkinlikler içerisinde kamuoyu oluşturma noktasında bilgilendirme ve ikna çalışmalarının yanı sıra bazı manipülasyonlarda gündeme gelebilir. Böylece bilgilendirme ve propaganda, ikna etme ve manipülasyonun gerçekleştirilebilmesi için oldukça etkin ve etkili bir araç haline gelmektedir.

Öte yandan kamuoyu oluşturulması sürecinde ortaya konan faaliyetler, açık kamusal alanlar, medya ve son zamanlarda eşine rastlanmamış biçimde internet üzerinden gerçekleşmektedir. Özellikle sosyal medya uygulamalarının bilgilendirme, ikna ve manipülasyon ile kamuoyunun nasıl yaratılacağı, toplumsal hareketlerin nasıl

post-modern bir biçimde önceden örgütlenme olmamasına karşın kısa sürede organize olabileceği ve baskı yaratabileceği hususunda sahip oldukları güç tüm dünyada açık şekilde görülmüştür. Zira internet karşısında birey tek başına bulunmakta, karşısındaki interaktif veri ile arasında yalnızca kendi değerler sistemi bulunmaktadır. Bu nedenle kişilere ve onların benliklerine ulaşarak etkileme faaliyeti yürütmek, geleneksel yöntemlerden daha işlevsel olmaktadır. Nitekim bu noktada yalnızca baskı grupları da değil, çıkar grupları ve siyasi erklerin çeşitli mekanizmaları da sosyal medyanın yükselen gücü ve etkisi karşısında ram olmuş, onu en efektif şekilde kullanmaya başlamışlardır.

Bununla birlikte internet teknolojilerinin yeni nesil medya ve iletişim teknolojileri ile bütünleşmesi de sivil toplumun, dolayısıyla baskı gruplarının avantajına olmuştur. Bu sayede mobilizasyonun gelişmesi sağlanmış ve katı organizasyonculuktan ve merkezileşmeden sıyrılma sağlanabilmiş; üyelere, kamuya ya da siyasi erkler için yönelik etkileşim faaliyetlerinin altyapısal ve üst-yapısal maliyetleri ekonomik fayda yaratmıştır.

İkna: İkna yöntemine farklı başlıklar altında değinilmiş olsa da tüm boyutlarıyla bir başlık altında toplamak faydalı olacaktır. İknanın ana hedefi siyasi erki inandırmaktır. Doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki ayrı yolda icra edilebilmektedir. Bunlardan ilki doğrudan siyasi erke yönelik olarak düzenlenen ikna faaliyetleridir. Bunlar toplantı, konferans, brifing, sergi, görsel sunumlar vb. araçlarla gerçekleştirilebilir ve baskı grubunun, siyaseti kendi fikirlerinin haklılığına veya yararlılığını birinci elden inandırmasını amaç edinir.

Diğer bir teknik ise dolaylı iknadır. Bu teknikte baskı grubu kamuoyu veya siyasi erke yakın çevre, grup ve kişiler üzerinden ulaşmaya çalışmaktadır. Dolaylı ikna da siyaset, kamuoyu ve çevresinde ortaya çıkan algı ile ikna olabileceği gibi, kamu veya çevresinin ikna olmasıyla kendisine yönelik ikna faaliyeti yapması neticesinde de istenilen noktaya çekilebilir. Birincisinde yaratılan kamuoyu sunulan tezin bir göstereni olarak kullanılırken, ikincisinde baskı grubunun gücünün bir göstereni olarak kullanılmaktadır. Bu haliyle ikinci yöntem, özellikle uluslararası ilişkiler alanında havuç-sopa diplomasisi olarak yerini almıştır.

Rüşvet-Tehdit: Bu iki yöntem etik dışı olmakla birlikte baskı gruplarının kullandığı yöntemler arasındadır. Rüşvet genel olarak etkilenmek istenen siyasi erkin içerisindeki kişi ya da kişileri ikna etmenin ‘kirli’ bir aracı olarak literatürdeki yerini almıştır. Rüşvetin yolsuzluk ve bozulmanın bir yansıması olması nedeniyle, bu tür faaliyetler devletin çürümüşlüğüne de işaret etmektedir.

Tehdit ise ancak, büyük güce sahip baskı grupları (sendikalar, şirketler gibi) tarafından kullanılabilir bir yöntemdir. Zira tehdidin, blöfün veya uyarının ötesine geçirilebileceğine ilişkin hiçbir kuşku uyandırılmaması gerekmektedir. Bu açıdan doğabilecek siyasi ve ekonomik sonuçlar ya da suçlamaları karşılayabilecek güçteki büyük baskı gruplarının ya da böyle baskı gruplarınca açık veya örtülü olarak desteklenen, cesaretlendirilen unsurların başvurabilecekleri bir yöntem olarak görünmektedir. Bu yöntemde kullanılan teknikler; grev, iş yavaşlatma, ekonomiyi sekteye uğratma, ulusal veya uluslararası birliklere ya da yargı veya rekabet organlarına başvurma, kişisel hayatın veya siyasi sınırların ifşasına yönelik şantaj hatta ileri aşamalarda (bilhassa küresel şirketler düzleminde) kişi ve yakınlarının canına kast edilmesidir.

Lobicilik: Lobicilik baskı gruplarının kullandığı yöntemlerin pek çoğundan daha avantajlı, faaliyetleri muhataplarına özel bir ilgi ve iletişimle sunan, ayrı bir uzmanlık olarak kabul edilmiş ve kurumsallaşmış en önemli baskı grubu yöntemlerinden biridir. Lobicilikte baskı gruplarının izleyeceği iki temel teknik bulunmaktadır. Bunlar doğrudan lobicilik ve dolaylı lobiciliktir. Buna ilaveten lobicilik için diğer bazı yöntemler ve/veya diğer yöntemler dâhilindeki bazı tekniklerin tamamen kişisel ilişkilere ve hedeflere odaklı bir çalışmaya dönüştürüldüğü bileşimsel bir yöntem olduğu söylenebilir. Nihayetinde lobicilik, sonuç alınması bakımından günümüzde bilinen en etkili birkaç yöntemden birisi olarak hem siyasi hem de ekonomik olarak yadsınamaz ve aynı zamanda oldukça eleştirilen bir alan yaratmaktadır.

5. Bir Baskı Aracı Olarak Lobicilik

5.1. Lobicilik Nedir?

Lobicilik modernizmin bilgiyi önceleyen hiyerarşik toplumsal yaşam kurgusuna ontolojik olarak bağlıdır. Bilginin elde edilmesi, korunumu, işlenmesi ve yeni sonuçlar elde edilmesi sürecinin sosyal-ekonomik-politik kesişimindeki bir yöntemdir. Formel anlamda bilinen örnekleri kapitalist ve liberal demokrasilerde görülse de esasen farklı jejimler de informel olarak varlık bulabilmektedir.

Lobiciliğin kelime anlamına ilişkin olarak ise iki farklı şayia bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre lobicilik; Amerika'da parlamenterler, ziyarete gelen halktan kişilerle parlamentonun koridorlarında buluşmakta, bu koridorlarda görüşmektedirler. Görüşmeler her zaman bazı taleplerle gerçekleştiğinden zamanla parlamento koridorlarında yapılan bu görüşmeler, bugün bildiğimiz anlamdaki lobiciliğin temeli olmuştur. Diğer iddia ise daha somut ve belirgindir. “1870`lerin ABD Başkanı Ulysses S. Grant, Beyaz Saray`da geçirdiği iş gününün stresinden, hemen yakındaki Willard otelinin şık lobisinde puro ve konyak ile uzaklaşmaya çalışmış. Başkan Grant`in bu alışkanlığını başkaları da keşfedince, kişisel ya da başka nedenlerle onun desteğini almak isteyen birçok kişi zamanla bu otelin lobisinde toplanmaya başlayınca, Grant da kendisine dertlerini anlatmak için etrafında dönenlere `lobiciler` adını takmış.”²⁴¹ Bu durum zamanla bir kültür olarak siyasi sistemin parçası haline gelmiş ve bugünkü lobiciliğin temeli olmuştur.

Bununla birlikte Türkçe`ye yabancı dilden alınan ve kabul gören lobiciliğin bazı yazılarda kulis yapmak deyimi ile ifade edildiği de görülmektedir. Anlam bağlamında ele aldığımızda ise şunları ifade etmek mümkündür: “Klasik sözlük anlamıyla lobicilik; parlamenterleri yasaların formülasyonu süresince etkilemeye teşebbüs etmek olarak ifade edilebilir. Pratikte ise açıkça görebileceğimiz üzere; parlamenterler lobicilerin hedefindeki gruptan sadece birini oluşturmaktadır.”²⁴²

Öte yandan Charles Miller`ın da kitabında son derece net biçimde belirttiği gibi lobicilik; kamu diplomasisi, PR faaliyetleri ya da akla gelebilecek diğer her tür

²⁴¹ Yılmaz, Tülay (2012) *Türkiye`nin Kullanmadığı Stratejik Güç; Lobicilik*, TASAM-Siyasal İletişim Enstitüsü, s. 3 <http://www.siyasaliletisim.org/index.php/haber-ve-yorum-arsivi/makale/573-tuerkiyenin-kullanamad-stratejik-guec-lobicilik.html> et: 12.12.2013

²⁴² Burrel, Michael (2001) *Lobbying and The Media: Working With Politicians and Journalists*, Thorogood; Londra-İngiltere, s. 5

meşru girişimden farklı olduğu gibi; yine Miller'ın önemini belirterek ortaya koyduğu üzere, yalnızca siyasi figürlere yönelik bir faaliyet de değildir. Bu konuda klasik yaklaşımlar lobiciliğin yalnızca siyaseti hedef aldığını iddia etse de bu iddia günümüzde pratik olarak yıkılmıştır. Nitekim bugün artık bir sendikanın seçimlerinden karar süreçlerine, bir STK'nın alacağı kararların oluşumuna, bir diasporada alınan kararlara ve seçimlere, bir şirketin seçimine ve karar süreçlerine hatta bir futbol federasyonunun seçimi veya alacağı kararların tayinine kadar pek çok örnekte görüldüğü gibi lobicilik, artık, siyasete has bir olgu olmaktan çıkmış ve yaşamın her alanına kendi gerekleri itibarıyla yayılmıştır.

Bu noktada her ne kadar kökleri ulus devlet anlayışına dek uzanan ve iki kutuplu dünyanın izlerini taşıyan klasik model, yüksek perdeden itirazlarda bulunsa da Charles Miller'ın²⁴³ da kitabında son derece net biçimde belirttiği gibi lobicilik; kamu diplomasisi, pr faaliyetleri ya da akla gelebilecek diğer her tür meşru girişimden farklı olduğu gibi; yine Miller'ın önemini belirterek ortaya koyduğu üzere, yalnızca siyasi figürlere yönelik bir faaliyet de değildir. Klasik yaklaşımlar lobiciliğin yalnızca siyaseti hedef aldığını iddia etse de bu iddia günümüzde pratik olarak yıkılmıştır.

Şu halde lobicilik siyasi veya değil her tür yönetim mekanizmasına yönelik olarak vuku bulabilecek organize bir faaliyet biçimidir. Yani bir lobicilik faaliyeti doğrudan devletin yönetim mekanizmalarını hedef alabileceği gibi, devlet dışındaki yapıları ve kişileri de hedef alabilmektedir. Nitekim Ercüment Kılıç'ın kitabının²⁴⁴ 35 ila 41. sayfalarında ABD'de Yahudi lobisi'nden sonraki en güçlü lobilerden biri olan Japon lobiciliğine ilişkin olarak aktardıkları, lobicilikte yeni yaklaşımların aslında epeydir başarılı bir şekilde kullanılmakta olduğunu gösteren en somut örneklerden birisidir.

Lobiciliğin amacı; alınacak kararlarla ilgili olumsuz sonuçlar ve dışsallıklar doğuracak bilgi eksikliğini gidermek veya alınacak kararları talepler ve çıkarlar doğrultusunda etkilemeye çalışmaktır. Dolayısıyla lobicilik; gerek iç politikada gerek

²⁴³ Miller'ın söz konusu açıklamaları için; Miller, Charles (1998) *Practical Techniques For Effective lobbying*, Thorogood; Londra-İngiltere

²⁴⁴ Kılıç, Ercüment (2008) *Sahibinden Satılık Amerika ve Türk Lobiciliğinin Sahipsizliği*, Babil Yayınları; İstanbul, s. 35-41

iş dünyasında (büyük şirketler ve markalarda) gerekse de uluslararası platformlarda, yani kısacası sosyal hayatın her alanında karşımıza çıkan bir olgudur.

Lobicilik için söylenebilecek bir başka şey ise; “tüm dünyaya yayılmış farklı örnekleri olmasına karşın, esasen, bir Anglo-Saxon konsepti olmasıdır. Bu bakımdan lobicilik, diğer ülkelerde -Fransa, Almanya vb.- başlangıçta şüpheyile karşılanmış olsa da bu durum artık değişmeye başlamıştır. Bununla birlikte bugün rahatlıkla söyleyebiliriz ki lobicilik, artık Anglo-Saxon kültürünün köklerine işlemiştir. Öte yandan lobiciliğin, insanların seslerini yalnızca seçim dönemlerinde duyurabildiği totaliter sistemlerle, Anglo-Saxon geleneğindeki gibi her gün duyurabilmek üzere bazı kanallara ihtiyaç duydukları demokratik sistemler arasındaki ayrım bağlamında doğru bir yöntem olup olmadığı tartışılmaktadır.”²⁴⁵

Lobicilik başlangıçta etik bakımdan eleştirilmiş olsa ve siyaseti yozlaştıracağı iddia edilse de liberal demokrasinin küreselleşmesi, neo-liberalizm sonrası devlet yönetiminin de işletme tipi yönetim modeline evrilmeye başlaması, Batı tipi çoğulcu-demokrasi anlayışının gelişmesi ve post-modernizm ile farklılıkların ve baskı gruplarının yaygınlaşarak karmaşık bir toplumsal ilişkiler ağı yaratması neticesinde lobicilik bazı etik ve işlevsel sakıncalarına rağmen, büyük oranda sistemin başarılı bir unsuru olarak kabul görmüştür.

“Lobicilik açık demokratik bir toplumun sağlıklı ve gerekli bir parçasıdır. Politik karar alma süreçleri açıldıkça, lobiciliğin ve lobicilerin rolü de o oranda artacaktır”²⁴⁶ Nitekim günümüzde lobicilik yalnızca siyasi sistemde değil, belirttiğimiz gibi hayatın tüm mecralarında giderek daha önemli bir hale gelmiştir.

Etkileşimin formel yollardan sürdürülmesi bazı hukuki ve yöntemsel sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir. Bu noktada lobicilik, taleplerin karşılıklı olarak iletimine yönelik, hedef ve sorun odaklı, özelleştirilmiş bilgi-işlem prosesleri yaratarak süreçlerin devam etmesini, problemlerin aşılmasını, taleplerin karşılanmasını sağlamaktadır. Lobiciliğin önemi işte buradan kaynaklanmaktadır. Yani farklılıkların seslerini belli mekanizma ve yöntemlerle ilgililere duyurmaları, bilgi eksikliklerinin olumsuz sonuçlar yaratmadan önce giderilmesi, sistemlerden

²⁴⁵ Burrell, Michael (2001) *a.g.e.*, s. 5

²⁴⁶ Cassidy, Bryan (1999) *European Lobbying Guide: A Guide On Whom and How To Lobby*, Thorogood; Londra-İngiltere, s.9

kaynaklanan yapısal sıkıntıların ve formel kısıtlılıkların aşılması onun en önemli üç özelliği durumundadır.

Elbette burada akıllara, önceki paragraflarda değindiğimiz üzere, etik açıdan bazı sorular takılmaktadır. Bunların en önemlileri özelleştirilmiş bilgi-işlem süreçleri ve/veya ilişki kurmaya dayanan lobiciliğin hukuku by-pass eden, etik kuralları görmezden gelen rüşvet, yolsuzluk, tehdit gibi yöntemlerin informel alanlar yaratarak gölge bir sistem inşa edeceği kuşkusunu ve kurumlar aracılığı ile yürütülen dolaylı ve profesyonel lobicilik hizmetlerine yalnızca gerekli maddi gücü olanların erişmesinin bariz bir eşitsizlik yaratacağı düşüncesidir.

Dile getirilen tüm kuşkuların, özellikle de lobiciliğin bir hizmet olarak sunulmasının maddi olanaklar bağlamında bir eşitsizlik yaratacağı iddiasının, haklılık payı bulunmaktadır. Nitekim sözü edilen kuşkuların bilhassa da baskı gruplarının devlet aygıtlarına yönelik olarak yürüttüğü lobicilik çalışmalarında gündeme gelebildiği, bir takım bozulmalara sebebiyet verebildiği bilinmektedir. Ancak faydaları ve zararları düşünüldüğünde lobiciliğin demokratik sistemlerdeki tıkanıklıkları aşmakta etkin bir yol olduğu, kişilerin veya baskı gruplarının çoğulcu-katılımcı bir demokrasiyi hayata geçirerek çağdaş sivil toplumu gerçekleştirmelerinin en önemli yöntemlerinden biri olduğu da açıktır. Tabiidir ki bu bağlamda lobicilere de bazı yükümlülükler düşmektedir. “Lobici her ülkenin, etik zorunluluklarını ve sınırlamalarını önceden bilmek ve anlamak durumundadır. Lobici, belki bir gün ilgileneceği bir girişimin etik zorunluluk ve sınırlamalarını da anlamak durumundadır. Çıkar çelişkilerini bu sayede daha iyi kavrayabilecektir. Çalışma, ancak bu şekilde yararlı ve değer artırıcı nitelikte algılanacaktır.”²⁴⁷ Bununla birlikte yine etik bakımından, “lobicilik ile parayı, kötüleyici anlamda bir arada düşünmekten vazgeçme zamanı çoktan gelmiştir.”²⁴⁸ Kaldı ki lobiciliğin yaratacağı olumsuzlukları bertaraf etmeyi amaçlayan kontrol mekanizmaları ile sorun büyük oranda ortadan kaldırılabılır ya da yaratacağı olumsuz dışsallıklar minimuma indirilebilir.

Bu bağlamda lobiciliği hukuki ve yasal bir platforma oturtmak, bağımsız denetim mekanizmalarının yanı sıra hukuki ve siyasi alt-yapısı olan denetim

²⁴⁷ Farnel, Frank J. (1994) *Lobicilik: Müdahale Stratejileri ve Teknikleri*, The Publishing Organisation; Paris-Fransa, s.26

²⁴⁸ Farnel, Frank J. (1994) a.g.e., s.26

birimleri oluşturmak, sorumluluğu kişilerden kurumlara doğru müteselsil olarak açmak, kurumsallaşmayı teşvik etmek, kurumsal bir kültür anlayışının ve bazı teamüllerin oluşmasını desteklemek akıllara gelebilecek bazı yöntemlerdir.

Diğer taraftan lobiciliğin asli unsuru olan lobicilerin de bazı önemli niteliklere haiz olmaları ve bilhassa da aracı kurumlarda profesyonel olarak çalışan lobiciler bağlamında çalıştıkları alan ve hedefler konusunda uzman olmaları gerekir. Bununla ilaveten bir lobi faaliyeti hedefler paralelinde süreli bir çalışma olabileceği gibi, gerekli yerlere sürekli bir erişim, etkileme ve jurnal faaliyetleri kapsamında sürekli bir çalışma da olabilir. Nitekim iyi lobicilik örnekleri, aracı kurumlar vasıtasıyla sürekli olarak icra edilen faaliyetlerden çıkmaktadır. Bu nedenle lobicilik faaliyetlerini icra edecek lobinin iyi eğitim almış, akıllı, zor durumlarda dahi zaman veya alan yaratacak ölçüde konuşkan ve problem çözme yeteneğine sahip bir strateji ustası olması beklenir. Bu dolaydır ki lobicilikte stajyerlik oldukça önemlidir.

Lobicilik bir işten çok yaşam tarzıdır. Zira kiminle ne zaman bir görüşme ayarlanacağı, ne kadar süre, nasıl bir çalışma üzerinde çalışılacağını kestirmek olanak dışıdır. Buna ilaveten Miller'ın belirttiği her lobicilik faaliyeti otomatik olarak bir baskı anlamına gelmez. Lobicilik faaliyetlerinin bir kısmı önceden de belirttiğimiz üzere bilgi eksikliklerini gidermek veya manipülasyonları ortadan kaldırmak için yapılır. Bu minvalde bir lobinin de kendisine başvuran kesimlere sağlıklı ve başarılı bir hizmet verebilmesi için şu çok önemli kriterleri yerine getirmesi gereklidir:

- Lobici, her şeyden önce hizmet vereceği kaynaklarının hedeflerini ve taleplerini çok iyi anlamalı, onlarla alternatifli plan ve stratejiler üzerinde çalışmalı ve çok iyi işleyen bir iletişim mekanizması oluşturabilmelidir.

- Lobici, çalışma yapacağı alana veya soruna ilişkin çok iyi bir araştırma yapmalıdır. Bu araştırma içerisinde hedeflerinin ihtiyaçlarını, isteklerini, ilgilerini ve duyarlılıklarını iyi tespit etmeli, hedeflerinin argümanları ile kendi argümanlarını (temsil ettiği kesimlerin argümanları) uyumlulaştırabilmeli ya da aksine ikna etmek için nitelikli ve doğru bilgilendirme yapabilmeli, vizyonel bir sunum ortaya koyabilmelidir.

- Lobicinin konuyu gerçeklerden ayrılmadan, açık, net ve öz olarak ifade edebilmesi çok önemlidir. Bu nedenle lobicinin zaman zaman bazı abartılara kaçsa da genel olarak yukarıda sayılan unsurlardan şaşmaması gerekir.

- Lobici, sistemin çalışma mekanizmasını iyi ve objektif bir biçimde analiz edebilmelidir. Bu doğrultuda sistemin yol haritalarını, mekanizmalarının işleyişini, planlarını ve alınan kararları gerçekte kim ya da kimlerin verdiğini ortaya çıkarabilmeli; gücün ve yetkinin gerçekte kim ya da kimlerin elinde olduğunu bulmalıdır.

- Lobici, kesinlikle akıntıya karşı kürek çekmemeli, zıtlaşmamalı, uzlaşmacı görünmeli ve mevcut ve gelecek konjonktürü çok iyi okuyarak fırsatları değerlendirmeli, hamlelerini buna göre ileri görüşlü biçimde yapabilmelidir.

- Lobici, işe bir an önce başlayabilmeli ve olanak dâhilindeyse bir karar daha şayia halindeyken sürece dâhil olarak müdahale edebilmelidir. Bu bağlamda hedeflere erişebilmek için sahaya inerek bilgi toplamalı, taban üzerinde bilgilendirme ve manipülasyon yapmalı, insanı ilişkilerin derinliğini kullanabilmelidir.

- Lobici, bilgilendirme ve etkileme faaliyetlerini başarı ile yerine getirebilmek için oldukça geniş bir sosyal çevreye sahip olmalıdır. Lobicilerin sahip oldukları bu çevreler genellikle karşılıklı çıkarlar üzerine bina edildiğinden faydalandığı insanlara ihtiyaç halinde fayda da sağlayabilmelidir. Çevresindeki kişileri kamuoyu oluşturacak, kamuoyunu yönlendirebilecek sektörlerden ve isimlerden seçmesi rasyonel bir tercihtir. Bu bağlamda bir lobici çeşitli derneklerin, sosyal hareketlerin içerisinde yer almalı, konuyla ilgili her tür toplantı, konferans, açıklama vb. takip etmeli, görüşme ve yeni tanışma olanakları yaratacak gecelere, organizasyonlara, faaliyetlere iştirak etmeli, sosyal bir profil çizmelidir. Zira örneğin bir gazete, televizyon kanalı ya da sosyal medyada çalışan profesyonellerin ve guruların tek bir haber veya ileti ile yaratacakları etki paha biçilmez olabilmektedir.

- İyi bir lobici, hizmet ettiği kesimlerin hedef kitlelerini sürekli takip etmeli, içerden haber sızdırabilecek kişilerle dostluklar kurabilmeli veya maddi karşılık önererek kendine ajanlar yaratabilmelidir.

- Lobici işi alır almaz kendisine ihtiyaçlarına göre gereksinimlerini karşılayacak, her an ulaşabileceği, profesyonel bir ekip oluşturabilmelidir. Bu gibi

ekipler aracı kurumlar veya kişilerin sürekli çalıştığı bir ekip olabileceği gibi, işin niteliklerine göre de oluşturulabilir.

- Son olarak lobiciler, başarı odaklı çalışan profesyonellerdir ve bu bağlamda işi başarı ile gerçekleştirebilmek için sistemin ve etik kuralların izin verdiği sınırları zorlayarak ve hatta bazen de bu sınırları aşarak faaliyette bulunabilmektedirler. İşte lobici bu türden yasak veya gayri-etik eylemlerinin sorumluluğunu almayı kabul eden bir profesyoneldir. Lobiciliğin çokça itiraz edilen ve eleştirilen bu yönü, onun kapitalist Batı demokrasilerinde ve daha ziyade şirketlerle, devletler arasındaki etkileşimler üzerinden gelişen bir alan olmasından kaynaklanmaktadır. Yani bir bakıma politik-iktisada ilişkin bir sonuç olarak kapitalist pazar ekonomisi, lobicilik alanında da yalnızca başarı odaklı, rekabete dayalı acımasız yüzünü göstererek, siyasetin arka sokaklarını piyasalaştırmaktadır.

Lobicilere ilişkin değinmemiz gereken son başlık ise onların işlevlerine dairdir. Netice itibarıyla lobiciler kaynak ve hedef arasında sisteme içkin bir rol ifa etmektedirler ve dolayısıyla işlevleri yalnızca muhataplarını değil, sistemi de birinci dereceden ilgilendirmektedir. Lobicilerin işlevleri 3 başlık altında somutlaştırılabilir.²⁴⁹

1- Lobiciler ilgileri şeffaflaştırırlar. Her hangi bir tasarı veya süreçle ilgili ilgilenen kesimlerin kimliklerinin ve amaçlarının belirginleşmesine yardımcı olur, kanun veya kural koyucuların (siyasi ya da değil) konu hakkında bir fikir sahibi olmalarını bir ön kanaate varmalarını sağlarlar.

2- Lobiciler, yasa veya kural oluşturma ve yürürlüğe sokma süreçlerinde dışarıdaki anlayış ve eğilimlerin ortaya çıkacak fayda-zarar ve destek-itiraz bağlamı olarak öğrenilmesini, bu yönde bir kanaat ve vizyon elde edilmesini sağlarlar.

3- Lobiciler, karar alıcılara alınacak kararlar, konacak kurallar veya yasaların etkileri hakkında bilgi sağlarlar. Bu noktada ikinci maddeyi takiben ortaya çıkacak etkilerin boyutları ve etkiledikleri alanlar, ortaya çıkaracağı yeni durumlar, alternatif hareket biçimleri veya uzlaşma önerileri konusunda kapsamlı bilgi sunarlar.

²⁴⁹ Bu başlıklandırmalar, Ayla ve Okay Aydemir'e ait olup yalnızca siyasi bağlamda oluşturulmuşlardır. Burada aynı başlıklandırmalar kapsamı genişletilerek yeniden tanımlanmıştır. Yazarların söz konusu başlıklandırmaları için; Okay, Ayla; Okay, Aydemir (2002) *Halka İlişkiler Kavram, Strateji ve Uygulamaları*, Der Yayınları; İstanbul, s. 483-484

Lobicilik, her ne kadar Amerika ile özdeşleşse de artık Avrupa Birliği'nden, gelişmekte olan ülkelere değin pek çok yerde ve yaşamın her alanında karşılaşılan bir olgu halini almıştır. Tabii tekrar ve son kez belirtmek gerekir ki lobiciliğin önlenemez yayılmasının arkasında, piyasa ekonomisi ve Batı tipi çoğulcu liberal demokrasi anlayışının küreselleşme ile yaygınlaşması büyük bir etkiye sahiptir. Ayrıca, bunlara ilaveten lobiciliğin kurumsallaşmış, sektörleşmiş, erişimi külfetli bir faaliyet alanı olarak yükselmesinin; kişilerin, kurumların, kuruluşların veya farklı hareketlerin duygular, düşünceler ya da ortak menfaatler etrafında bir araya gelebilmelerini veya en azından birlikte hareket edebilmelerini teşvik etmesi bakımından bazı yararlar sağladığı da bilinmektedir. Nitekim lobicilik bugün geldiği nokta itibarıyla, özellikle ve büyük oranda baskı gruplarının en önemli enstrümanlarından biri olarak gelişmesine devam etmektedir.

5.2. Lobiciliğin Sınıflandırılması

Lobiciliğin sınıflandırılmasında yöntemler bağlamında temel olarak iki ayrım kabul edilebilir. Bunlar, doğrudan lobicilik ve dolaylı lobiciliktir. Bu iki yöntem, sınıflandırma anlamında tüm lobicilik tekniklerini kapsar niteliktedir. Doğrudan lobicilik, amaçlar doğrultusunda belirlenen hedef kişi, kurum ya da kuruluşlara baskı grubunun kendi içinden temsilciler veya bu işle görevlendirilen lobiciler yoluyla doğrudan ve birinci elden ulaşılmasını ifade etmektedir. Doğrudan lobicilik, yalnızca zayıf ya da küçük baskı gruplarının yoğun olarak tercih ettiği bir lobicilik yöntemi değildir; büyük, güçlü baskı guruları da doğrudan lobiciliği toplam lobicilik çalışmaları içerisinde önemli oranlarda kullanmaktadır.

Öte yandan doğrudan lobicilik, “en etkili ve en hızlı sonuç alınan lobicilik yöntemi olarak kabul görmektedir. Bu amaçla ilgili makamlara dosyalar, raporlar sunulur, araştırmalar yapılır ki; lobinin bu konuda ‘ciddi ve ‘güvenilir’ olduğu hissi verilmeye çalışılır.”²⁵⁰

Dolaylı lobicilik ise hedeflere ulaşmak noktasında doğrudan etkileşim yerine dolaylı etkileşimi tercih eden, etkinin aktarım yoluyla kuvvetlenmesini kullanan bir

²⁵⁰ Çağlar, Şebnem (1997) Baskı Gruplarının Siyasal İktidar Üzerindeki Etkileri, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi; İstanbul, s. 285 Aktaran Canöz, Kadir (2007) a.g.e., s. 122

lobicilik türüdür. Dolaylı lobicilik, “imaj oluşturma ve kamuoyunu yönlendirmeye yönelik ve doğrudan örgütün kendisi tarafından veya bu konuda uzmanlaşmış olan halka ilişkiler şirketleri aracılığıyla yürütülen lobiciliktir. Bu alanda faaliyet gösteren şirketler... bir anlamda büyük reklam firmaları gibi çalışırlar. Aslında bunların yaptığı işi siyasal reklamcılık olarak ifade etmek mümkündür.”²⁵¹

Dolaylı lobicilik günümüzde halkla ilişkiler şirketleri veya halka ilişkiler birimleri de olan danışmanlık şirketlerince yürütülen bir faaliyet alanıdır. Dolaylı lobicilik güçlü bir mali yapı, yüksek düzeyli bir orkestrasyon, kamuoyu desteği, iyi bir planlama, strateji, organizasyon ve çok sayıda personele ihtiyaç duyulan kapsamlı bir faaliyet türüdür. Öte yandan bazı çalışmalarda bu ikili sınıflandırmaya halka dayalı lobicilik (grass-roots) de eklenmekle birlikte bize göre devlet örgütüne yönelik ve tamamen halka yönelmek ve halk desteği yaratmak/yönlendirmek ekseninde geliştiğinden, dolaylı lobiciliğin kapsamı içerisinde yer almaktadır.

5.3. Lobicilik Teknikleri

Lobicilik gerçekleştirilirken faaliyetlerin çerçevesini çizen, icra araçlarını ve süreçlerini belirleyen bir takım teknikler bulunmaktadır.²⁵² Bu teknikler, önceki başlıkta ortaya koyduğumuz doğrudan veya dolaylı yöntemin çatısı altında, öz bir ifade ile amaçlarla hedefleri buluşturmanın pek çok farklı yolunu oluşturmaktadırlar. Lobicilikte kullanılan yöntemler, literatürde yorumlamalara bağlı olarak sayıca çeşitlilik göstermekle birlikte, bizim bugünün koşulları içerisinde ele almayı uygun gördüğümüz başlıklar; yüz yüze iletişim kurmak, mektup-telefon trafiği, çevresel temas, sosyallik ve aktivizm, destek faaliyetleri, PR-reklam-kampanya çalışmaları, takipçilik, bilgilendirme, mobilizasyon, tehdit-rüşvet olmak üzere on kalemde toparlanabilmektedir. Bununla birlikte bu on başlığı yöntem bakımından doğrudan ve dolaylı lobicilik yöntemleri altında gruplandırabilmek mümkündür. Lobicilik tekniklerinin muhtevaları sırasıyla şu şekilde açıklanabilir.

²⁵¹ Arı, Tayyar (2009) a.g.e., s. 156

²⁵² Konu hakkında detaylı bir bilgilendirme için; McGrath, Conor (2006) The Ideal Lobbyist: Personal Characteristics Of Effective Lobbyists, *Journal of Communication Management* Vol. 10 No. 1, School Of Communication, University Of Ulster; Antrim-İngiltere ve ayrıca; Zetter, Lionel (2008) *Lobbying The Art of Political Persuasion*, Harriman House LTD; Hampshire-İngiltere, s. 69-95

- Yüz yüze iletişim: Yüze yüze iletişimde lobicinin hedef kişilerle veya ilgili yetkililerle doğrudan ve insani bir temas kurması esastır. Ulaşılmak istenen kişi ya da kişilere ulaşılarak onlarla yüz yüze bir görüşme gerçekleştirmek, hem tarafların birbirilerini en doğru biçimde tanıyabilmelerini hem niyet ve temennilerin açık bir şekilde ifade edilebilmesini hem karşılıklı bir bağ hatta bir dostluk ilişkisi ve etkileşim kanalı oluşturulabilmesini hem de birinci elden, doğru, nitelikli ve kapsamlı bir bilgilendirme faaliyeti gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

Öte yandan yüz yüze iletişimde dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Bunlar; Özellikle “devlet kademelerinde çalışan görevlilerden hiçbirisine maddi değeri olan hediyelerin veya enformasyonun oylarının beklenerek sunulmaması; görevlilerin yönetim işlerindeki performanslarını etileyecek herhangi bir yardım ya da çıkarın teklif edilmemesine özen gösterilmesi; ...yapılacak ziyaretlerin belirli bir plan dâhilinde olması, uzun süreli ve çok sık olmaması; görüşmeye gidecek kişilerin özenle seçilmesi; iletilecek mesajın aldatici olmaktan uzak, bilgilendirici, yalın, açık ve anlaşılabilir olması”²⁵³ olarak sıralanabilir. Bu haliyle yüz yüze iletişim lobicilikteki en etkili tekniklerden birisi durumundadır.

- Mektup-telefon trafiği: Hedef kesimlere veya onlara bilgi taşıyan çalışma arkadaşlarına ya da onlara ulaşabilecek kişilere sorunların, temenni ve taleplerin açık, net ve gerçeklerden ayrılmadan nitelikli, öz bir şekilde anlatıldığı formel tekniklerdir. Burada amaç, kişileri ama özellikle de hedef kişileri mevcut sıkıntılar konusunda bugün ve gelecek perspektifli bir bilgilendirmeye tabii tutmaktır. Mektup-telefon tekniğinde görüşmeler ya yüz yüze görüşmek için bir randevu alınması amacıyla gerçekleştirilir (ki bu durumda yapılacak bilgilendirme çok özet, anlaşılır ve merak uyandırır nitelikte olmalıdır) ya da kurulmuş bir bağa istinaden iletişimi koparmamak, konu hakkında feed-back sağlamak, kaynak (kişi, baskı grubu, şirket...) ile hedefler arasındaki iletişim kanallarını sağlıklı ve açık tutmak amacıyla yapılır. Bununla birlikte özellikle mektup ile iletişimde saygı ve sevgiye dayalı ölçülü bir dil benimsenmelidir. Mektupla iletişimde literatürdeki bilgilere göre öznel düşünceleri sebepleri ile yansıtan, samimi, özet ve iyi ifade edilmiş açık metinler daha çok ilgi görmekte, daha etkili olmaktadır.

²⁵³ Ker Dinçer, Müjde (1999) *Lobicilik*, Alfa Basım Yayım Dağıtım; İstanbul, s. 129

- Çevresel temas: Lobcilerin hedef kişilere doğrudan erişim sağlamak için kullandıkları tekniklerden biri de, ilk aşamada onların çevrelerindeki çalışma arkadaşlarına, dostlarına, ailelerinden üyelere ulaşmaktır. Burada amaç ilk etapta periferi ile yakın ilişkiler geliştirmek ve bir dostluk bağı kurabilmektir. İkinci aşamada hedef kişilerle kurulacak bağlantı ve dostluk ilişkileri bu sayede daha samimi, güvenilir ve daha hızlı bir çerçevede geliştirilebilir. Önemli olan gerek hedef kişilerin kendisiyle gerekse de onların periferisindeki kimselerle gerçek anlamda dostane ilişkiler kurabilmektir. Bu biryandan lobcinin hedefindeki kişilere sağlıklı ve sürekli erişmesi için olanak tanırken diğer yandan da onlar üzerinde etki sahibi olmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle lobciliğin nasıl bir işten öte yaşam biçimi olduğu daha iyi anlaşılabilir.

- Sosyallik-aktivizm-takipçilik: Sosyallik ve aktivizm lobciliğin tabiri yerindeyse alt-yapı çalışması olarak ifade edilebilir. Burada sosyallik ile anlatılmak istenen lobcinin ilgilendiği konu, alan veya hedef kitle ile sosyal ortamlarda tanışması, iletişim ve işbirliği olanakları elde etmesidir. Öte yandan aktivizm ve takipçilik ise lobcinin yine ilgisi ve konusu dâhilinde sivil toplumda aktif olarak rol almasını, toplantı, konferans, bildirimler, oturumlar, sergiler, fuarlar, gösteriler, galalar, özel geceler, yardım faaliyetleri, parlamento ve komisyonlardaki oturumlar, ilgili konulardaki duruşmalar, siyasi nitelikli seçim veya oy faaliyeti kapsamındaki geziler-etkinlikler gibi faaliyetlerde iştirakçi olmasını vurgulamaktadır. Sosyallik-aktivizm ve takipçilik, bir lobcinin yalnızca nitelikli bir profile sahip olmasını sağlayarak ona ilgi ve güven duyulmasını sağlamamakta, aynı zamanda hem potansiyel yeni müşteriler hem de olası işbirlikleri için yeni fırsatlar ortaya çıkmasına da yardımcı olmaktadır.

- Destek faaliyetleri: Destek, lobcilerin bizzat kendilerinin hedef kişiler ya da kitle üzerinde olumlu bir etki yaratmak ve güven kazanmak amacıyla bir konuda kendilerinin destek sağlamaları veya tanıdıkları başka önemli ve güçlü isimleri destek olmak üzere yardıma çağrılarını açıklayan bir tekniktir. Buna göre lobciler veya tanıdıkları, dostluk veya çıkar ilişkisi kurdukları farklı kişi, kuruluş veya gruplar, hedef kesimlere kampanyaları veya faaliyetleri için kamuoyu desteği, maddi destek veya medya desteği gibi konularda yardımcı olabilmektedirler. Böylece lobici hem farklı taraflar arasında yeni ve geliştirilebilir ilişkiler tesis etmekte hem de

tarafı arasında ve hedef kesimler gözünde daha olumlu ve güvenilir bir imaja sahip olabilmektedir. Lobicilikte samimi ve dürüst insan ilişkilerinin nasıl önemli farklar yarattığı düşünülduğünde destek faaliyetlerinin işlevi ve rolü de daha iyi kavranabilmektedir.

- PR-reklam-kampanya çalışmaları: Bu teknikler daha ziyade siyasilerin, yerel idarecilerin, bürokrat ve hukukçuların seçimlerinde işlevsel olmaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında toparlanan faaliyetlerin genellikle devlete yönelik olduğu söylenebilir. Bu bağlamda hedef kişileri veya lobicilik faaliyetinin ardındaki baskı grubunun kendisini kamuya ve ilgili kesimlere doğru tanıtacak, haklarında olumlu bir imaj oluşturabilecek her türlü formel ve informel faaliyet bu tekniklerin kapsamındadır. Bu amaçla ses getirecek ve kolay anlaşılacak, etki bırakacak ve hızla yayabilecek faaliyetler, medya-internet üzerinden, halkın içerisine karışarak, organizasyonlar-etkinlikler vb. aracılığıyla farklı kitlelere rahatça ulaştırılmaya çalışılır. Bu gibi faaliyetlerde önemli olan hitap edilen kitlenin anlayacağı dilden, onların hassasiyetlerini duygularını dikkate alarak hareket etmektir.

- Bilgilendirme: Bilgilendirme faaliyetleri devlet ya da özel kurumlarda bir karar alınmadan, bir konuda harekete geçilmeden önce mevcut bilgi eksikliğinin giderilmesi amacıyla yapılmaktadır. Bu noktada bilgi eksikliğinin giderilmesine yönelik olarak ilgili kesimler açık veya örtük bir çağrıda bulunabilecekleri gibi, baskı grupları kendiliklerinden de olumsuz ve istenmeyen sonuçları önlemek adına harekete geçebilirler. Bu kapsamda ilgilere araştırmalar, raporlar, görüşler, kamuoyu yoklamaları gibi veri nesnelere sunulur. Dolayısıyla lobicilerin bilgilendirme ile ortaya koydukları çalışmalar, sistem içerisinde bilgi eksikliğinden kaynaklanacak yetersizlikleri ve olumsuzlukları önlemekte ve çoğulcu, modern bir demokratik sistemin önemli bir unsuru haline gelmektedir.

- Mobilizasyon: Mobilizasyon tekniği aslında grass-roots olarak da bilinen halkı harekete geçirme tekniği ile büyük oranda örtüşmektedir.²⁵⁴ Burada

²⁵⁴ Mobilizasyon içerisinde halkı harekete geçirmek olarak nitelenebilecek Grass-Roots dışında halkın farklı kesimlerinin temsilcilerini, kanaat önderlerini, kamuda nemli görülen kişileri harekete geçirmeyi ifade eden Grass-Tops da dâhildir. Grass-Tops genellikle Türkiye'deki lobicilik çalışmalarında fazla dile getirilmediğinden mobilizasyon çerçevesi içerisindeki tanımlamaların bir parça eksik kalmasına yol açmaktadır.

önemli olan taraftarları ve yaratılan tarafsız kamuoyunu harekete geçirerek karar alıcıları baskı altına almak, onlara açıklanmaya çalışılan hususların, bildirilen taleplerin halk nezdindeki karşılığını ve önemini göstermektir. Mobilizasyon tekniğinde en önemli araçlar; kampanya ve eylemler, geniş katılımlı toplantılar, basın açıklamaları, medyada yer almak, mobil iletişim olanaklarını harekete geçirmek (telefon mesajları, doğrudan aramalar, mailler vb) ve son zamanlarda tüm araçları bastırmaya başlayan sosyal medyayı kullanmaktır. Burada sosyal medya ayrıcalıklı bir role sahiptir zira algı yaratmada sosyal medya son derece etkilidir. Sosyal medyada bilginin sorgulamaya pek tabii tutulmadan hızla ve etkili bir biçimde yayılarak kısa sürede taraftarlar yaratması, baskı grupları ve lobiciler açısından paha biçilmezdir.

Öte yandan yine halkı mobilize edebilmek için sıkça kullanılan bir başka araç da ünlülerle işbirliği yapmaktır. Bu amaçla sinema yıldızları, şarkıcılar, sporcular, televizyon ve magazin dünyasının ünlü yüzleri, tanınmış siyasetçi, işadami ve STK temsilcileri ve sosyal medya guruları bir mevzuda kamuoyu yaratılması ve mevzunun gündemde üst sıralarda kalması için çok önemli kimselerdir. Nitekim Amerika ve Avrupa gibi lobiciliğin ileri olduğu ülkelerde pek çok siyasi ve sosyal içerikli kampanya ve harekette ünlü simalar başat rol oynamaktadırlar.

- Tehdit-rüşvet: Tehdit ve rüşvet lobicilik teknikleri arasında tercih edilmemesi gereken yollar olarak bilinmektedir. Bu yollardan her ikisi de yasal ve sosyal müeyyidelerle yasaklanmışlardır. Örneğin Arı'nın aktardığına göre Birleşik Devletler'de lobicilerin her yıl mal beyanı yapmaları zorunludur.²⁵⁵ “Doğrudan rüşvet günümüzde çok nadirdir ve genellikle geri dönüp vereni de olumsuz etkilemektedir. Sadece lobiciler, basının yoğun ilgi ve denetimi altında olmadığı gibi, alanların da ihtiyaçları ve nedenleri değişmiştir. Yeni ve güç fark edilen bir yasal rüşvet sistemi olan, dolaylı rüşvet, eski doğrudan rüşvetin yerini almıştır. Dolaylı rüşvetin en yaygın örnekleri kampanya katkıları ve honoraryumlardır. Bunlar siyasetçiye (ya da siyaset dışındaki kimselere) doğru oy karşılığında ödeme şeklinde değil, ona geçmiş ve gelecekteki gayretleri için kuruluşun destek olduğunu ve

²⁵⁵ Arı, Tayyar (2005) *ABD'de Lobiciliğin Dış Politikaya Etkisi ve Türk Lobisi*, Türkiye-ABD İlişkileri, Cilt 11, Sayı 2, *Avrasya Dosyası Dergisi*; Ankara, s. 3
http://www.tayyarari.com/download/lobi_avrasya.doc et: 12.12.2013

olacağını göstermek ve yıllar içinde kurulan iletişim kanallarını açık tutmak için tasarlanmıştır.²⁵⁶

Tehdit ise içerdiği gayri etik ve kötücül nitelik nedeniyle yalnızca yasak ve nahoş bir faaliyet biçimi değil, aynı zamanda lobinin ve arkasındaki baskı grubunun itibarını ortadan kaldıran, kendilerine bakışı tamamıyla negatife döndürebilen ve bununla birlikte gelecekte her türlü rövanşist ya da hasmane tutum ve davranışa da davetiye çıkartan bir tekniktir. Şu haliyle tehdit, rüşvetle kıyaslandığında ondan daha olumsuz ve daha riskli bir teknik görünümündedir. Lobiler bu yöntemi de umumiyetle tercih etmemekle birlikte bazı hallerde özellikle baskı grubunun gücüne (ulus-aşırı şirketler, silah ve enerji sanayi şirketleri, ordu gibi) ve lobiden beklentisine göre bu yöntemin kullanıldığı bilinmektedir.

6. Baskı Grubu Olarak Diasporalar ve Lobicilik

Buraya kadar, sivil toplum-baskı grupları-lobicilik ekseninde ortaya koymaya çalıştığımız bilgiler, bizim, çalışmamızda baskı gruplarını sivil toplum çıkışlı olarak ele almak isteğimizin bir açıklamasını oluşturmaktadır. Bize göre diaspora, tam da açılmaya çalıştığımız üzere, önemi giderek artan bir sivil toplum unsuru olarak siyasal ve toplumsal yaşamın ayrılmaz parçası konumundadır. Diasporalaşma öncesinde göçmen topluluklar, sınırlı organizasyon ve mobilizasyon kapasiteleri ve bilinç eksikliği nedeniyle, bir çıkar grubu tanımlamasına daha yakın durmaktadırlar. Zira çıkar grubu, daha çok, belli pragmatik ve menfi olanaklardan yararlanan, bu bakımdan da her tür kolektiviteye atfedilebilecek kadar geniş bir tanımlamadır. Ancak, diasporalar, özel alanda ürettikleri özelliklerini, arzularını, duygularını ve düşüncelerini talepleştirerek kamusal alanda ifade etmeleri neticesinde siyasallaşmakta ve organize yapıları, bilinçlilikleri, amaçsallıkları ve mobilizasyon kabiliyetleri dolayısıyla bir baskı grubu olarak belirlemektedirler.

Diasporalar, baskı grupları ve lobicilik bağlamında giderek zayıflayan ulus-devlet mantalitesi, post-modern kimliksel ve mekânsal dönüşümler, küreselleşme

²⁵⁶ Jay Michael ve Dan Walters, Dan Weintraub, *Lobbyists, Money, and Power in Sacramento, Berkeley: Public Policy Press, 2002, ss.24-36* aktaran Gülbaş, Ekrem Erdinç (2007) Liberal Demokrasilerde Karar Alma Sürecinde Baskı Grubu Olarak Lobilerin Rolü: ABD Örneği, *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi; İstanbul, s. 70

sonrası yeni sivil toplum yapılanmasına ilişik şekilde, alanda, etnik lobiler ve etnik lobicilik uygulamaları adıyla yerleşiklik kazanmıştır. Elbette bu açıdan etnik lobiler çatısının büyümesine ve sağlamlaşmasına en önemli katkıları İsrail/Yahudi lobisi, Ermeni Lobisi, Afrika Lobisi, Çin Lobisi, Kürt Lobisi yapmıştır. Öte yandan Türk diasporası ise modern diaspora bağlamında uluslararası alanda önemli bir örnek sayılmasına karşın, henüz yeni yeni diasporalaşmaya başladığından literatür içerisinde kuvvetli bir lobi örneği olarak görülmemektedir.

Klasik diasporalar bir lobi olarak güçlerini birliklerinden almaktadırlar. Üye sayısı, kültürel merkezlik, beşeri sermayenin kolektif biçimleri bu tip diaspora örneklerinde öne çıkan güç faktörleridir. Bu anlamda örneğin Ermeni diasporası klasik bir diasporaya güzel bir örnek teşkil etmektedir. Öte yandan modern diasporalar ise bir lobi olmaya ve lobicilik faaliyeti yürütmeye çok daha elverişli yapıdadır. Zira modern diasporaların parametreleri olarak saydığımız organizasyon, bilinç, mobilite, kimliksellik, entegrasyon/katılım gibi ögeler aynı zamanda iyi bir baskı grubunun da sistemle arasındaki ilişki bakımından temel nitelikleri konumundadır. Dolayısıyla diasporalar bir baskı grubu olarak, doğal ve organik bir varoluş sergilemektedirler. Lobicilik bakımındansa, modern diasporaların her şeyden önce nitelikli, sosyal ve uyumluluktan yana bireyler temelinde organize olması, onun, lobicilikten elde edeceği faydayı artırarak etkin ve etkili bir hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Nitekim lobicilik teknikleri arasında sıraladığımız başlıklar nitelikli bireylerden olmuş bir baskı grubunda çok daha iyi sonuçlar vermeye açıktır.

Diasporaların bir lobicilik bağlamındaki önemlerinin temel kaynağı ise bir mesken ülkenin toplumu ve devletinin yerleşik unsuru olmalarıdır. Yani lobicilik yapılacak alanın dâhili bir unsurudurlar. Bu anlamda siyaset üzerinde hem baskı grubu olarak hem de seçmen olarak bir etki yaratımları mümkün olduğu gibi, ekonominin ve kültürel hayatın işleyişi içerisinde de imkân ve potansiyellerine göre faaliyette bulunabilirler. Diasporaların bu yerleşiklikten ve hem 'içerden' (mesken ülkenin bir unsur olarak) hem de dışarıdan (mesken ülkede her şeye karşın bir azınlık olarak) olma durumundan kaynaklanan avantajları modern bir anlayış içinde ve bir baskı grubu yapısallığında hat safhaya ulaşmaktadır.

Sonuçta diasporaların baskı grubu, lobi ve lobcilik olgularıyla adeta bir bütünlük sergilediğini söylemek mümkündür. Gelecek perspektifinde yalnızca Türk Diasporası'nın değil, klasik veya modern, diğer pek çok diasporanın da hem hayatın hem de yönetim sistemlerinin içerisinde etkili bir bileşen olarak yükseleceği; çoğulculuk, ulus-aşırılama, küreselleşme ve liberal toplum düşüncesi üzerinde etkili olacağı mutlakır.

7. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği Örneklerinde Lobcilik

7.1. A.B.D.'de Lobcilik

7.1.1. A.B.D.'de Lobcilik Faaliyetleri

Birleşik Devletler bugün, tüm kusurlarına ve eksikliklerine karşın açık toplum ve çoğulcu demokrasi modelinin en iyi uygulandığı ülkeler arasında yer almaktadır. “Amerikan anayasası siyasi güce sahip insanlara nüfuz edebilmeye olanak tanıyor. Bu da demokrasinin tabana inebilme geleneğinden kaynaklanıyor. Washington'daki Cato Enstitüsü siyasi uzmanlarından John Samples'a göre iki yüzyıl öncesinden bu yana Amerika'yı ziyaret eden birçok kişi, Amerikalıların hep organize olmaya, gruplara katılmaya ya da gönüllü kuruluşlara üye olmaya meraklı olduğuna dikkat çekti. Samples, ‘Bu alışkanlık bugün hala devam ediyor’ diyor.”²⁵⁷ İşte hem bu gelenekleri hem de ekonomik, siyasi ve toplumsal yapısının aynı anlık üzerinde bir örgü oluşturması dolayısıyla Amerika'da lobcilik, bir sivil toplum ve demokrasi meselesi olarak algılanmaktadır. “Lobicilerin, politikacılar ve onların kampanyalarını yürütenlerle ilişkilerini tanımlayan ve Washington'daki lobciliği diğerlerinden farklı kılan, ancak uluslararası dinamiklerden çok da bağımsız olmayan; kuvvetler ayrılığı, eyaletler ve yerel düzeylerdeki yetkinlikler, federal yapının çeşitliliği ve ulusal bir yazılı medyanın olmayışı gibi faktörlerdir.”²⁵⁸ Diğer taraftan bilinenlerin aksine Amerika'da yalnızca büyük ve güçlü şirketler değil, toplumun farklı kesimlerini temsil eden sivil toplum örgütleri, ev sahipleri, sendikacılar, akademisyenler ve hatta öğrenciler bile lobcilik faaliyetlerinde

²⁵⁷ Anonim (2014) Amerikan Siyasetinin Bel Kemiği: Lobcilik, *Amerika'nın Sesi Haber Sitesi* <http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-2008-02-04-voa15-88123927/868026.html> et: 23.12.2013

²⁵⁸ Zetter, Lionel (2008) *Lobbying The Art of Political Persuasion*, Harriman House LTD; Hampshire-İngiltere, s. 386

bulunmak üzere hizmet satın almakta ve lobiciliği Amerikan demokrasisinin oldukça işlevsel bir aygıtı olarak yaygınlaştırmaktadır. Buna ilaveten Amerika'nın federal yapısı, multi-kültürel dokusu ve Amerika'nın azar ekonomisinin ve kapitalizmin kalbi olması nedeniyle lobiciliğin Amerika'da sınırsız bir gelişme imkanı bulmuş, son derece kompleks ilişki ağları, kendine has basınç noktaları olan önemli ve devasa bir sektör haline gelmiştir. Nitekim Amerika'da gerek sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi bağlamı pek çok lobici ve lobi firması bulunmaktadır.

Öte yandan Amerika'da lobiciliğin yasal görünümü onun yalnızca devlet faaliyetleri ile ilgili olarak ortaya çıkan kısmını aydınlatmakta ve buna yönelmektedir. Modern anlamıyla diğer lobicilik faaliyetleri doğrudan lobiciliğe ilişkin yasalarca görülmemekte ve bunlar siyaset dışı eylemler olarak özel hukuka emanet edilmektedir. Yine buna ilaveten Amerika'da lobicilik genellikle avukatlık firmaları üzerinden yürütülmekte ve bir müvekkil-müşteri ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır. Amerikan sistemi içerisinde lobiciliğin büyük oranda eski bürokratlar ve siyasiler eliyle yürütüldüğü ancak diğer taraftan da her alanda pek çok yetkin profesyonelin de lobici olarak çalıştıkları bilinmektedir. "Lobi sektörünün kalbi, Washington'daki K Caddesi'nde atmaktadır. Washington'daki on dört bin lobcinin çoğu bu caddedeki lobi şirketlerinde çalışır. Uzmanlara göre lobcilerin sayısı son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Bu da bütçedeki artışla bağlantılıdır. Geçen yıl Amerika'nın bütçesi 2 trilyon 800 milyar Dolar'a yükseldi. 2009 yılında Kongre'yi ve hükümetin yürütme kanadını etkilemek için lobicilik faaliyetlerine 3 buçuk milyar dolar harcadığı tahmin edilmektedir."²⁵⁹

7.1.2. A.B.D.'de Lobiciliğe İlişkin Düzenlemeler

Yabancı Temsilcileri Kayıt Altına Alan Yasa (Foreign Agents Registration Act/ FARA): Lobiciliğe ilişkin yasal düzenlemelerden ilki, Birleşik Devletler'deki tüm lobicilik faaliyetlerini düzenlemeye yönelik olarak çıkarılmış olan 1938 tarihli

²⁵⁹ Anonim (2014) *Amerikan Siyasetinin Bel Kemiği: Lobicilik* Amerika'nın Sesi Haber Sitesi <http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-2008-02-04-voa15-88123927/868026.html> et: 23.12.2013

Anonim (2014) *Lobicilik* Washington'da Yılda 3,5 Milyar Dolarlık Bir Sektör, *Amerika'nın Sesi* <http://www.amerikaninsesi.com/content/lobicilik-washington-kongre-etkili-yasalar-101469419/886726.html> et: 23.12.2013

Yabancı Temsilcilikler Kayıt Kanunudur. “Pek çok kez değiştirilen Yabancı Temsilcileri Kayıt Altına Alan Yasa (Foreign Agents Registration Act/ FARA), politik faaliyetler veya yarı politik nitelikteki faaliyetler içerisinde olan ve yabancıların temsilciğini yapanlar veya bunlardan muaf olanların tanımlanarak kayıt altına alınmaları ve açıklanmaları için bir temel olmuştur. Yabancı temsilciler yasası, ticari bağı olmayan kişiler yahut büyükelçilik yetkilileri tarafından yabancılar için gerçekleştirilen reklamcılık, halkla ilişkiler ve bağış faaliyetleri şeklinde tanımlanmış pek çok lobicilik faaliyetini kapsamaktadır. Kanun, lobicilik yapan kuruluşların kamuya periyodik olarak müvekkillerinin kimlikleri, faaliyetleri, ödemeleri/makbuzlarını açıklamalarını şart koşturmaktadır. Bu gerekli bilgilerin açıklanması, devlet ve Amerikan halkının, yabancıların temsilciliğini yapan bazı insanların faaliyetlerini ve bildirimlerini değerlendirmelerini kolaylaştırmaktadır.”²⁶⁰

Yabancılar adına lobicilik yapanlar veya onlar için kampanyalarla ilgili çalışanlar FARA ile öngörülmuş olan gereklilikleri yerine getirmekle mükellef kılınmışlardır. Bu bağlamda temsil ettikleri kişi veya kesimlerle aralarında resmi bir bağ olan lobi kuruluşları veya lobiciler FARA'ya kayıt olmak durumundadırlar. Neticede yabancılar politik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda politik danışmanlar kiralamakta, halkla ilişkiler firmaları ve avukatlar ile lobicilik yapmaktadırlar. “FARA'da 1966'da yapılan değişiklikler kapsamı, yasama üyelerini ve Amerikan halkını yabancı teşekküllerin ekonomik ve politik çıkarları doğrultusunda etkilemek üzere lobicilik yapan temsilcileri de kapsayacak şekilde genişletmiştir.”²⁶¹ Buna göre; “yasada 1966'da yapılan çok boyutlu değişiklikle, lobilerin kayıtları esasında gerek müşterileri adına ne gibi faaliyette buldukları ve Kongre üyeleri ve hükümet yetkileri ile temaslarda bulunurken yabancı temsilci olduklarını belirtmeleri öngörülerek ve bu temaslari esnasında para ödemeleri ve seçim kampanyalarına katkıda bulunmaları yasaklanarak yasa çok daha etkin bir hale getirilmiştir.”²⁶² Son olarak ise 1975 yılında “yapılan değişiklik neticesinde elemanlarının toplamı binleri bulan altı yüzden fazla lobi ve halkla ilişkiler bürosu Adalet Bakanlığı'na kaydolmuş,

²⁶⁰ Anonim (2014) Yabancı Temsilcileri Kayıt Altına Alan Yasanın İcrası, *Amerikan Adalet Bakanlığı* http://www.justice.gov/usao/eousa/foia_reading_room/usam/title9/crm02062.htm et: 02.01.2014

²⁶¹ Law, Yuk K. (1982) *The Foreign Agents Registration Act: A New Standard for Determining Agency*, Fordham International Law Journal, Volume 6, Issue 2, Article 5, The Berkeley Electronic Press; California-Amerika Birleşik Devletleri, s. 388

²⁶² Yüksel, Okan (2013) ABD'de Lobi ve Lobicilik, *Politik Akademi* <http://www.politikakademi.org/2013/01/abdde-lobi-ve-lobicilik> et: 02.02.2014

ancak yine de tüm lobcileri içine alıp belirli bir düzen sağlayamamıştır. Dar kapsamlı bir yasa olması nedeniyle çok sayıda lobcinin kayıt yaptırmadan faaliyetlerini devam ettirebilmesine imkân sunmuştur.²⁶³ Öte yandan yasayla elde edilen bilgilerin kamuya duyurulması, kamunun dikkatini çekmesi anlamında en çok ve yoğun olarak kullanıldığı organ medyadır. Böylece, yasa sayesinde elde edilen bilgiler yazılı ya da görsel basın tarafından haberleştirerek kamunun bilgilendirilmesi sağlanmaktadır.

Federal Lobi Yasası'dır (Federal Regulation of Lobbying Act/FRLA): Lobciliğe dair ikinci yasal düzenleme ise, Federal Lobi Yasası'dır (Federal Regulation of Lobbying Act/FRLA). Yasa ile Kongre'de görüşülen bir yasanın farklı kesimler nezdinde olumlu veya olumsuz sonuçlanmasını sağlamak üzere kongre üyelerini etkileme faaliyetleri kapsamında para veya başkaca kıymetli mal vb. şeyleri kabul eden kişiler lobici olarak tanımlanmıştır. Yasa uyarınca, "kendisi veya başkası adına lobi yapan ve asıl amacı lobi yapmak olan kişi ve kuruluşların kayıtlarını Meclise sunmalarını öngörüyordu. Ayrıca Kongre'nin ve halkın bilgi sahibi olmasını sağlamak amacıyla mali kayıtlarını da üç ay arayla ibraz etmeleri istenmektedir."²⁶⁴

Yasa şu usul şartlarını getirmiştir: Lobcilik yapan her şahıs bir eylemde bulunmadan önce;

- "Senato sekreterliğine başvuracak ve hangi şahıs veya menfaat için çalıştığını ve hangi mesele için ne kadar zaman çalışacağını bildirecektir.
- Her üç ayda bir aldığı paraları ve yaptığı masrafları bildiren bir listeyi sekreterliğe verecektir.
- Lobciler defter tutmakla mükelleftir. Aldıkları beş yüz doları geçen her parayı kimden aldıklarını deftere işleyeceklerdir.
- Lobciler, her yıl Senato sekreterliğine çalışmalarını hakkında bilgi vermekle yükümlüdür. Verilen raporlar, Kongrenin resmi tutanaklarında yayınlanacaktır."²⁶⁵

²⁶³ Howe, Russel Warren; Trott, Sarah Hays (1978) *Washington Kulisleri*, Çev: Zerrin Alnar, Milliyet Yayınları; İstanbul, s. 13

²⁶⁴ Arı, Tayyar (2009) a.g.e., s. 168

²⁶⁵ Aybay, Rona (1961) Baskı Grupları, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası; İstanbul s. 277 aktaran Canöz, Kadir (2007) a.g.e., s. 42

"Daha sonraki değişiklikler ise rüşveti engellemek için lobicilerin tescillenme zorunluluğunu getirirken, tescil kapsamına girmeyenlerin anayasal hakları olan (Enformasyon Özgürlüğü Yasası ile) basın, konuşma, toplanma ve başvurma özgürlükleri lobicilikle ilgili bu yeni düzenlemelerin tam olarak gerçekleşmesine engel olmuştur."²⁶⁶ Yasanın çıkarılmasında güdülen esas amaç formel sınırlandırmalardan ziyade rüşvetin ve yarattığı bozulmaların önlenmesidir. Nitekim lobicilerin faaliyetlerinin ve maddi kazançlarının kayıt altına alınması ile senatör ve milletvekillerinin yapacakları konuşmalar, açılışlar vb. için alabilecekleri maddi karşılıkların sınırlandırılması, söz konusu bu amaca yönelik olarak yasaya girmiştir. Nihayetinde yasa bugüne dek herhangi bir değişikliğe uğramasa da pek çok tartışmaya neden olmuş ve fiilen yarı-işler bir hale gelmiştir.

Anayasal haklar ve yasanın etrafından dolaşılmasını sağlayan, yapılan faaliyetler etkileme değil bilgilendirme faaliyetleridir gibisinden farklı yorumlar veya alınan paraların beş yüz dolardan az meblağlarda alınması ile kayıt şartından muaf hale gelmek, alınan paraların büyük kısmını hiç beyan etmemek ya da lobici kişi ya da kurumun hiç kayıt yaptırmaması gibisinden uygulamalar ile yasa kolaylıkla aşılabilir hale gelmiştir. Dolayısıyla bugün artık yasanın işlevselliğinden söz edebilmek çok mümkün değildir.

1995 Lobicilik Yasası (Lobbying Disclosure Act of 1995/LDA): Yasa metni, tanım ve uygulamaya yönelik olan ve lobicilerin çalışmalarına bir sınırlandırma ve düzenleme getiren; tanımlar, lobicilerin kaydı, kayıtlı lobicilerin sunması gereken raporlar, tebliğ ve icra başlıklarının da yer aldığı toplam yirmi altı başlıktan oluşmaktadır. Yasa ile lobi, lobici, müvekkil, lobicilik faaliyetleri, Organizasyonlar, medya organizasyonları, lobicilik temaları ve yetkililere ilişkin oldukça belirgin tanımlamalar getirilmiş, bununla birlikte lobicilerin periyodik olarak yılda dört kez rapor vermesine, lobicilerin kişisel bilgileri, iletişim bilgileri ve hangi alanda lobicilik yaptıkları ile ilgili bilgilerin kayıt altına alınmasına karar verilmiştir. Lobicilerin yasama veya yürütme faaliyetlerini, alınacak kararları etkilemek, yönlendirmek amacıyla telefonla, dolaylı yollardan ve ya doğrudan sözlü olarak temaslarda bulunmaları da 1995 Lobicilik Yasası ile lobi çalışması olarak tanımlanmak suretiyle kayıt altına alınmak istenmiştir.

²⁶⁶ Canöz, Kadir (2007) a.g.e., s. 43

Öte yandan yasanın getirdiği en yeniliklerden biri de lobiciliği yalnızca yasamaya yönelik bir olarak tanımlamaktan kurtarması ve yürütme faaliyetlerine yönelik faaliyetleri de kapsama almasıdır. Bununla birlikte yasanın kapsamı, altı aylık faaliyetlerinin % 20'sinden daha azını bir müvekkilinin çalışmalarına ayıran kişileri kapsamamakta ve böylece küçük faaliyetlere muafiyet getirmektedir. Yine buna ek olarak lobi çalışması yapan kişinin temsil ettiği kesimlerle yazılı ve resmi bir mukavele yapmaması halinde de kongreye bir rapor sunması veya kayıt altına girmesi gerekmekte ve yasadaki muaf sayılmaktadır.²⁶⁷ Diğer taraftan yasadaki 1998 yılında Teknik Değişiklikler Yasası (Technical Amendments Act of 1998) adı altında bazı değişiklikler yapılmıştır. "Clinton döneminde çıkarılan 1998 tarihli Teknik Değişiklikler Yasası 1995 tarihli yasadaki değişiklikler meydana getiren, mevcut yasanın eksiklerini gidermeye çalışan bir yasadır."²⁶⁸ Bunlar arasında belirtmemiz gereken en önemlisi en önemlisi Fara kapsamında olan ancak, LDA'nın belirlediği mali kriterleri sağlayamayan işletmeleri de LDA kapsamında kayıt olmaya ve periyodik olarak rapor sunmaya mecbur kılmasıdır.

Dernek ve Lobi Faaliyetlerine İlişkin Düzenlemeler: Amerikan yasasına göre kâr amacı gütmeyen ve kültürel, ekonomik veya toplumsal amaçlı kuruluşlar vergiden muaf tutulmuşlardır. Buna göre; bu tür kuruluşların doğrudan veyahut dolaylı lobicilik çalışmalarında bütçelerini hangi oranda bu faaliyetler için kullanabilecekleri de yine yasaya belirlenmiştir. Belirlenen miktarların aşılması halinde vergi muafiyeti iptal edilmektedir. Öte yandan açıktır ki vergi muafiyeti kâr amacı gütmeyen kuruluşların faaliyetlerini sürdürebilmeleri için oldukça önemlidir.

Bu noktada devlet, bu dernekler üzerinde vergi muafiyetini bir tehdit olarak kullanabilmekte ve bu tür kâr amacı gütmeyen kuruluşlardan gelebilecek aleyhteki lobicilik faaliyetlerini önlemektedir. "Şu halde, yasa uyarınca belirlenmiş olan "nitelikleri taşıyan bir örgüt ancak yıllık bütçesinin elli bin dolarlık kısmının % 20'sini lobi faaliyeti için harcayabilir. Bundan sonraki elli bin dolarlık kısmın ise %

²⁶⁷ Yasanın tam metni için; *Lobbying Disclosure Act of 1995*, As Amended Through P.L. 110–81, Enacted September 14, 2007 http://www.senate.gov/legislative/Lobbying/Lobby_Disclosure_Act/compilation.pdf et: 02.01.2014

Ayrıca yasaya ilişkin bir rapor çalışması için; Petersen, Eric R. (2006) *Lobbying Reform: Background and Legislative Proposals*, 109th Congress, CRS Report for Congress, *Government and Finance Division*, <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33065.pdf> et: 02.01.2014

²⁶⁸ Yüksel, Okan (2013) a.g.e.

15'ini harcayabilir. Bu oran üçüncü elli bin dolar için yüzde 10'a düşmekte ve daha sonra her elli bin dolar için % 5 oranında olmak üzere devam edecek, ama toplam harcama bir Milyon doları geçmeyecektir deniyor. Ayrıca bir başka düzenlemeyle bu tür kuruluşlar lobi faaliyeti için izin verilen miktarların ancak % 25'ini Grass-Roots faaliyetlerine harcayabileceklerdir."²⁶⁹

7.2. Avrupa Birliği'nde Lobcilik

7.2.1. Avrupa Birliği'nde Lobcilik Faaliyetleri

Avrupa Birliği'nde lobcilik Amerika'daki kadar gelişmiş veya yaygın değildir. Avrupa lobciliğinin Amerikan lobciliğinden farklı olmasının bir kaç sebebi olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi, Amerika'da lobciliğin neredeyse devletin yapılanmasıyla eşanlı olarak ortaya çıkmasına karşın, Avrupa'da lobciliğin II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma dönemiyle birlikte canlanmış olmasıdır.

İkinci bir neden olarak ise, Amerika'nın devlet yapısı içerisinde gerek federal gerekse de eyaletler ve yerel düzeylerde lobciliğin kurumsallaşmış olması, sistem ve toplum tarafından içselleştirilmiş olması ve yasalarla bir düzene kavuşturulmuş olmasına karşın, Avrupa'da Birlik düzeyindeki parlamento, komisyon ve konsey dışında, ülkeler düzeyinde lobciliğe yönelik bir algısal, hukuksal veya siyasi düzen olmayışı, lobciliğin AB üyesi ülkelerde yaygın ve etkili şekilde henüz kurumsallaşmayı başaramamış olması gösterilebilir.

Üçüncü ve son bir neden olaraksa, AB üyesi ülkelerdeki ideolojik-siyasi yapının Birlik düzeyindeki ve demokrasideki yansımaları ile Amerika'daki ideolojik-siyasi yapının federal devlete ve demokrasiye yansımaları arasındaki farklılıklar gösterilebilir. Nitekim bu bir noktada lobciliğe fazlasıyla kuşku ile yaklaşılmasına neden olan bir ayrışmayı beslemektedir.

Öte yandan Avrupa ile Amerika'nın lobcilik konusundaki ayrışmalarının, lobcilik faaliyetlerinde bulunan kurumlar ve kişiler bakımından da bazı farklılaşmaları beslediği söylenebilir. Lobcilik yapma niyetinde olan baskı

²⁶⁹ Arı, Tayyar (2009) a.g.e., s.176-177

gruplarının veya farklı kesimlerin kendi içlerindeki mali ve yapısal zayıflıkları, uzlaşma problemleri yaşamaları, organizasyon problemlerini halledememeleri ile bu oluşumların AB ile fiziksel olarak temas zorlukları yaşaması farklılaşmanın lobicilik kaynaklı nedenler olarak sıralanabilir. Sonuç olarak denebilir ki Amerika ile Avrupa arasındaki toplumsal, siyasal ve ekonomik karar alma süreçlerine yönelik olarak gerçekleştirilen lobicilik faaliyetlerinin ayrışması, temelde lobiciliğin bu iki yapı dâhilindeki varlığının ideolojik ve zamansal farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

AB’de lobiciliğin gelişimi kömür-çelik Birliği antlaşmasına dek uzanmakta ise de o dönem parmakla sayılan örneklerden ibarettir. Öte yandan özellikle 1980 sonrası dönemde Sovyetler’in çökmesi ile birlikte Kıta Avrupa’sının yeniden ortaya çıkması, ekonomik topluluğun zaman içerisinde ortak bir pazara ve nihayet bir birliğe dönüşmesi ve ekonomik-siyasi-kültürel bakımdan bir medeniyet havzası oluşturma düşüncesi neticesinde kendi içerisinde entegre olmaya başlamasıyla belirgin bir ivme yakalanmış; bu sayede ortaya çıkan demokratikleşme, açık toplum gibi kavramların hayata geçirilmesi ve yönetsel ortak mekanizmaların inşası, sivil toplum içerisinde yükselen baskı gruplarının, şirketlerin ya da şahısların lobiciliği Avrupa’da geliştirmeye başlamalarını sağlamıştır.

Diğer yandan Schendelen’in²⁷⁰ de açıkladığı gibi lobiciliğin gelişiminin bir parçası da kuşkusuz eleştirel açıdan AB içerisinde bir demokrasi sorunu bağlamında tartışılmasıdır. Lobiciliğin yönetim mekanizmasındaki güç sahibi kişilerle geliştirilen ilişkiler, ücret karşılığı gizlice hizmet alma (ajanlık faaliyetleri), rüşvet ve hatta şantaj gibi yöntemlerle bilhassa büyük firmaların veya önemli sektörlerin halkın da aleyhine olabilen bazı menfaatler elde ettikleri, gizli belgelere ve bilgilere ulaşmayı başardıkları, politikaları ve kararları kendi planları doğrultusunda yönlendirdikleri ve ahlaki çürümeyi kurumsallaştırdığı gerekçesiyle kıyasıya eleştirilmiştir.

Nitekim bu eleştirmenler lobiciliğin opak ve etik dışı niteliği üzerinden bir kamuoyu yaratmayı ve kamunun lobiciliği ciddi biçimde tartışmasını sağlamayı başarmışlardır. Ancak ne var ki, bahsedilen sorunlar lobiciliğin etik dışı bir olgu olması veya çürümeyi teşvik eden bir yöntem olmasından kaynaklanmamaktadır. Sorun tamamen lobiciliği düzenleyen yasaların eksikliğinden veya yetersizliğinden

²⁷⁰ Schendelen, Rinus Van (2010) *More Machiavelli in Brussels: The Art of Lobbying the EU*, 3. Baskı, Amsterdam University Press; Amsterdam-Hollanda

kaynaklanmaktadır. Zira lobcilik yalnızca bir araçtır ve gerekli düzenlemeler ile denetim mekanizmaları oluşturulduğu takdirde uzmanların belirttiği üzere Avrupa'nın kendi içerisindeki kurumsal entegrasyonunu siyasi-ekonomik-kültürel ve toplumsal alanlarda da yayarak ortak ideallere hizmet edebilecek yapıdadır. Nitekim belirli bir düzen kazandıktan sonra lobcilik faaliyetleri AB kurumlarının öneminin artmasına ve AB idealinin bir ruh olarak sivil toplumla temas etmesine katkı sağlamıştır.

Ayrıca lobciliğe bu denli temkinli yaklaşılması ve negatif değerlendirilmesi AB özelinde, küreselleşen dünyanın mekanizmaları ve lobcilik faaliyetleri içerisinde olumsuz düşüncelere ve mutlak bir güven kaybına sebep olacaktır. Zira "Şurası kesindir ki, Avrupa Birliği'ndeki lobcilik, gelecekte çok daha fazlası olarak şu gerçeğin parçası olacaktır: AB lobciliği izolasyon içerisinde hareket edemez; zira küresel gündemin bir parçası durumundadır. Nihayetinde AB lobciliği, paydaşların taleplerinin ve karmaşık devlet politikalarının öncülüğünü yaptığı andan itibaren, gelecekte uluslararası rekabet ve işletme açısından başarılı olmak isteyen gerek şirketler gerekse de tüm diğer paydaşlar için stratejik bir çekirdek haline gelecektir."²⁷¹

Avrupa Birliği'nde lobcilik faaliyetlerini yıllar sonunda bir düzen kazanmış görünmektedir. Lobiler artık eskiden olduğu gibi anlık lobcilik yerine Brüksel'de bürolar açmakta ve faaliyetlerini bu daimi büroları aracılığı ile tüm yıl boyunca sürdürmektedirler. Bu haliyle lobcilik tıpkı Amerikan örneğinde Washinton'un bir lobcilik merkezi haline gelmesi gibi lobciliğin kurumsallaştığı ve bir merkezde yoğunlaştığı bir örnek sergilemektedir. Bu bağlamda AB brifing dokümanında bugün karar alma organlarını ve süreçlerini hedefleyen on beş bin ila otuz bin arasında lobici olduğu tahmin edilmektedir. Yine aynı dokümana göre göre 2 Haziran 2013 itibarıyla AB içerisinde 5.678 organizasyon AB'ye kayıtlı olarak faaliyet yürütmektedir.²⁷² AB'de de lobcilik daha ziyade resmi bir çerçeve içerisinde

²⁷¹ Baloşin Miruna Andrea (2009) *Analysing EU's lobbying structures, in The Proceedings of the International Conference "European Integration between Tradition and Modernity"* – 3. Baskı, Petru Maior University; Mureş-Romanya, s. 1189-1190

²⁷² Söz konusu rapor; Anonim (2013) *Lobbying the EU institutions, Library Briefing*, Library of the European Parliament
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130558/LDM_BRI\(2013\)130558_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130558/LDM_BRI(2013)130558_REV1_EN.pdf) et: 02.01.2014

değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Lobiciliğin Brüksel merkezli kurumsallaşması tesadüfi değildir. AB lobiciliğinin en ana hedefleri elbette AB Komisyonu, AB Parlamentosu ve AB Bakanlar Konseyi'dir.

AB Komisyonu: “Avrupa Birliği üyesi devletlerden bağımsız bir niteliğe sahip olan Komisyon, Birliğin yürütme organı konumundadır. Komisyon'un bir diğer önemli görevi ise yasama organını oluşturan Avrupa Parlamentosu ve Konsey'e sunduğu yasama ya da karar önerileri ile yasama sürecini başlatmasıdır.”²⁷³

Komisyonun yasama sürecini başlatan niteliği onun lobilerle sıkı bir işbirliğine girmesini sağlamaktadır. Komisyon bünyesinde iş yükü fazlalığı ve çok farklı konularda uzmanlık derecesinde bilgiye ihtiyaç duyulması Komisyon'un lobicileri teşvik etmesine ve onları uzman desteği olarak kullanmasına yol açmaktadır.

Öte yandan lobilerin bir konuda yasal düzenle veya mevcut bir yasanın uygulanmasına veya değiştirilmesine ilişkin önerileri komisyon nezdinde kabul ettirildiğinde parlamentoya sunularak yasama sürecinin işleyişi harekete geçirilmiş olur. İşte gerek Komisyon'un uzman ihtiyacı gerekse de lobilerin çıkarları doğrultusunda karar alma süreçlerine etki etmek istemeleri Komisyon ve lobiler arasında neredeyse simbiyotik bir ilişki ortaya çıkarmaktadır.

Bununla birlikte “komisyon'un açıklık ve şeffaflık politikası izlemesi... genelde kamusal nitelikli çıkar gruplarını ve dışarıdan grupları karar alma süreciyle ilgilenmeye itmiştir.”²⁷⁴ “Çünkü Komisyon'a erişim kolaylaşmıştır. Böylece, kaynakları sınırlı ve örgütlenme kabiliyeti düşük olan kamusal nitelikli gruplar ve dışarıdan gruplar, temsil imkânı bulmuşlardır. Komisyon'un bu inisiyatifleri, kaynakları yetersiz olan, ancak internet ortamında örgütlenip kampanya düzenlemek gibi sınırlı aktiviteler yürütebilen çok sayıda küçük ölçekli çıkar grubunu Brüksel'e taşımıştır. Komisyon'un bu tür rolleri üstlenmesi, Komisyon'u, çıkar temsilinde hem

²⁷³ Anonim, Avrupa Komisyonu, TC Avrupa Birliği Bakanlığı, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45629&l=1> et: 02.01.2014

²⁷⁴ Arabacı, Ahmet (2008) Avrupa Birliği'nde Çıkar Temsilinin Gelişimi, *Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 5, Sayı 17 (Bahar)*, s. 86

bir cazibe merkezi, hem de örgütsüz çıkarlar haricindeki bütün çıkarların kendisiyle temas kurabileceği bir merkez haline getirmiştir.”²⁷⁵

AB Parlamentosu: “Avrupa Parlamentosu, üye devlet vatandaşlarının demokratik menfaatlerini ve siyasi görüşlerini temsil eden bir organdır. Avrupa Parlamentosu'nda üyeler ülkelerine göre değil, siyasi görüşlerine göre grup oluştururlar. Avrupa Parlamentosu, Konsey ile birlikte yasama yetkisini paylaşır. Üye devletleri bağlayacak hukuki düzenlemelerin kabul edilebilmesi genel kural olarak hem Avrupa Parlamentosu ve hem de Konsey'in onayı ile mümkün olur. Parlamenterler ülkelerini değil, kendilerine oy veren Avrupa vatandaşlarının siyasi görüşlerini temsil ederler. Parlamento'ya görüşülmek üzere gelen konular öncelikle farklı görev alanlarına sahip 24 adet komiteden konuyla ilgili olanında tartışılır ve ulaşılan sonuç, bir raporla Genel Kurul'a sunulur.”²⁷⁶

Dolayısıyla lobicilik faaliyetleri açısından Parlamento çok önemli bir organdır. Konseyin kararlarını aşamayan lobiler parlamentonun karar alma süreçlerinde etkili olmayı denerler. Bir kararın yasalaşması sürecinde parlamento ve konsey arasında gidip gelirken, parlamentonun değişiklik ve konseyin direnme kararına direnme gibi yetkilerinden ötürü onun lobiciler için önemli uğrak olmasına yol açar. Üstelik parlamentoda ülkelerin değil siyasi görüşlerin temsil edilmesi ve parlamenterlerin halklar tarafından seçilmesi AB vatandaşlarının ve AB bünyesinde faaliyet gösteren baskı grupları ve şirketlerin daha etkili olmasına yol açmaktadır. Zira gerek siyasi bakış açılarının daha üst düzey gruplaşmalar olarak pek çok sorun alanı bağlamında ortaklıklar yaratabilmesi gerekse de parlamenterlerin bireyler olarak vatandaşların ve baskı gruplarının desteğini kaybetmek istememeleri, parlamentoyu lobicilik için uygun bir mekân haline dönüştürmektedir.

AB Bakanlar Konseyi: “Konsey, (Bakanlar Konseyi ya da AB Konseyi) Avrupa Birliği üyesi devletlerin hükümetlerinde görev yapan bakanlardan oluşan bir organ konumundadır. Konsey, Avrupa Birliği içinde üye devletlerin ulusal çıkarlarının temsil edildiği organdır. Konsey toplantılarına, karara bağlanacak konu doğrultusunda üye devletleri temsilen ilgili bakanlar katılır. Konsey üç değişik usul

²⁷⁵ Greenwood, Justin (2003) Interest Representation in the European Union, s. 53–57 aktaran Arabacı, Ahmet (2008) a.g.e., s. 86-87

²⁷⁶ Anonim, *Avrupa Parlamentosu, TC Avrupa Birliği Bakanlığı*, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45628&l=1> et: 02.01.2014

çerçevesinde karar almakta olup bunlar; oybirliği, oy çokluğu ve nitelikli çoğunluktur. Nitelikli çoğunluk yöntemine göre karar alınabilmesi için toplamı 345 olan oyların 255'inin olumlu olması gerektiği gibi üye devletlerin yarısından fazlasının da olumlu görüş bildirmesi gerekir. Lizbon Antlaşması ile getirilen nitelikli çoğunluğa ilişkin yöntemin uygulanması 2014 yılına kadar ertelendi. 2017 yılına kadarki dönem için de bir geçiş süreci öngörülmüştür. Dolayısıyla 1 Kasım 2014 tarihine kadar olan sürede ağırlıklı oy esasına dayanan sistem uygulanacaktır. 1 Kasım 2014'den itibaren ise, nitelikli çoğunluk yöntemiyle bir kararın alınabilmesi için, olumlu oyların üye devletlerin % 55'ini, Birlik toplam nüfusunun % 65'ini temsil etmesi ve en az 15 üye devletten gelmesi gerekmektedir. Bloke edici azınlık ise, nüfus esası dikkate alınmak suretiyle en az 4 üye devlet olarak belirlenmiştir.²⁷⁷

Konsey ifade edilen yapısı dolayısıyla lobicilik faaliyetlerine en kapalı organdır. Burada daha ziyade ülkelerin çıkarları temsil edildiğinden bakanlar adeta ülkelerin veya ülkeler arasındaki işbirliklerinin komisyon içerisindeki lobicileri gibi çalışmaktadırlar. Bu nedenle AB Bakanlar Konseyi'ne yönelik lobicilik söz konusu olduğunda Zetter'in²⁷⁸ eserindeki bilgilendirmeler ışığında söyleyebilir ki; üye ülkelerin Brüksel ofislerinde lobicilik yapmak yerine bu ülkelerin başkentlerinde lobi yapmak çok daha efektiftir. Konseye yönelik lobicilik yapılacağı zaman zaman bunu konseydeki üye ülkelerin başkentlerinde başarıya ulaştırmak, lobi yapılan meselenin AB Konseyi'nde de ele alınması için bir fırsat yaratabilmektedir. Zira 'ulusal çıkarlar' bağlamında üye devletlerdeki ulusal ve yerel gereksinimler, hassasiyetler ve öncelikler paralelinde yapılacak bir lobicilik çalışmasının başarı şansı yüksek olacaktır.

Ayrıca yine birçok başkentte yürütülecek bir lobicilik faaliyeti de Konsey'de kararlar alınır ve politikalar belirlenirken ya da parlamentodan gelen değişiklik önerileri görüşülürken, durumların beklendiği gibi gelişmesi için gerekli olan oyaşmaların sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Öte yandan 2014 Kasım ayı itibarıyla Konsey'de nitelikli çoğunluk yönteminin uygulamaya geçecek olması hem AB karar alma süreçlerinde hem de

²⁷⁷ Anonim, *Avrupa Konseyi, TC Avrupa Birliği Bakanlığı*, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45630&l=1> et: 02.01.2014

²⁷⁸ Zetter, Lionel (2008) a.g.e., s. 292-309

buna paralel olarak AB lobiciliğinde yeni gelişmeler yaratacaktır. Nitelikli çoğunluk sisteminin yürürlüğe girmesi sayesinde lobiler, Konsey düzeyinde daha çok faaliyette bulunma imkânı yakalayacak ve Komisyon'un gerek baskı grupları ve şirketler gerekse de AB vatandaşlarının hak ve özgürlükleri bağlamındaki önemi artacaktır. Bununla birlikte nitelikli çoğunluk yöntemine geçilmesinin bir takım çekinceler yarattığı da açıktır. Nitekim büyük baskı grupları ve şirketlerin ulusal bağlaşıklıklarını öne çıkararak Konseyi kendi çıkarları doğrultusunda daha büyük bir baskı altına almaları ve zaman zaman halkların veya AB'nin ortak çıkarlarının aleyhinde karar alınmasını sağlamaları teorik olarak mümkün görünmektedir.

7.2.2. Avrupa Birliği'nde Lobiciliğe İlişkin Düzenlemeler

"Lobiciliğin düzenlenmesi iki yoldan yapılabilir: Ya lobicilik faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler getirerek ya da lobicilik hizmeti alanlara ilişkin düzenlemeler yaparak. AB kurumları, üye devletler ile yetkililer açısından çıkar çatışmalarını önlemek amacıyla farklı yasalar ve düzenlemelere sahipken, lobiciler ahlaki davranış normları altında birleşmektedir."²⁷⁹ Dolayısıyla denilebilir ki "Lobiciliğin AB'deki kuşkuya yer bırakmayacak şekilde potansiyel komplikasyonlar da yaratan büyümesine ve karmaşıklığına AB, lobicilik faaliyetlerinin düzenlenmesinde 'laissez faire' yaklaşımını benimseyerek cevap vermiştir."²⁸⁰ Bu nedendir ki "lobicilik AB'de bir birlik ve uyum dâhilinde düzenlenmemiştir. AB Parlamentosu lobiciler için bir kayıt sistemi oluşturmuş ve bir ahlaki norm (Code of Conduct) kriteri getirmiş, Komisyon ise lobiciler için oluşturulan açık erişim politikasından bu kayıt ve normlar sistemine oldukça yavaş bir geçiş yapmıştır. Ancak nihayetinde Komisyon bilgilendirme amacı güden kayıt sisteminin uygulamaya girmesine karar vermiştir. Öte yandan Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi dışında hiçbir AB kurumu lobicilere dönük herhangi özel bir çalışma yapmamış, 2004 tarihli AB çalışanları iyi yönetim standartları ve 2005 tarihli Avrupa iyi yönetim davranışları

²⁷⁹ Lobbying the EU institutions (2013) a.g.d., s. 5

²⁸⁰ Flannery, Paul (2010) *Lobbying regulation in the EU: A comparison with the USA & Canada*, *Social & Political Review*, Trinity College Dublin; Dublin-İrlanda, s. 70
<http://www.spr.tcdlife.ie/finalbook2010web.pdf> et: 06.01.2014

belgeleriyle yetinmişlerdir.”²⁸¹ AB'de lobicilik faaliyetlerini düzenleyen en önemli belge olan Code of Conduct'ın içerdiği yedi madde ise şu şekildedir:

- a- Kimlik tespitinde istenenlere uyacaklar,
- b- AB personelini yanıltmak amacıyla yanlış beyandan kaçınacaklar,
- c- Temsil ettikleri kişi veya organizasyonları açıklayacaklar,
- d- Tarafsız, güncel, net ve eksiksiz bilgi sağlayacaklar,
- e- Gayri ahlaki bilgi edinmeyecekler,
- f- AB personelinin kendilerine mevcut davranış kural ve standartlarını ihlal ederek bilgi sağlamasına (teşvik, ikna etme, kışkırtma vb. şekilde) neden olmayacaklar,
- g- Eski bir AB personeli olarak istihdam edilenler AB Personel Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uyacaklardır. Ayrıca Cod of Conduct'a ilaveten “personelinin görevleri çerçevesinde farkına vardıkları yolsuzluklar ve diğer türden ciddi usulsüzlükleri rapor etmelerini cesaretlendirmek için Aralık 2012'nin sonunda bazı yeni düzenlemeler de yapmıştır. Nitekim AB yetkililerinin personel işlerine ilişkin düzenlemenin 11. maddesi, baskı gruplarıyla yetkililer arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Yaptırımlar, şüpheye veya kayıtların silinmesine yol açabilecek olan şikâyet prosedürü aracılığıyla en kötü senaryolarda isim açıklama ve utandırma beyanına başvurulacak şekilde normların her hangi bir şekilde ihlaline yönelik olarak oluşturulmuştur”²⁸²
- h- Öte yandan mali bakımdan da bazı kurallar bulunmakla birlikte çerçeve yine çok öz ve sınırlı birkaç kuralla sınırlandırılmıştır: “Profesyonel danışmanlık ve hukuk firmalarının dâhil olduğu AB kurumlarına yönelik lobicilik faaliyetlerinde bulunanların, bu kurumlarla ilişkili olarak son hesap yılı baz alınmak kaydıyla yaptıkları ciroları açıklamaları

²⁸¹ Obradovic, Daniela (2009) *Lobbying the European Union: Institutions-Actors and Issues*, Ed: David Coen, Jeremy Richardson, Oxford University Press; New York-A.B.D., s. http://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=NBIXzej9stkC&oi=fnd&pg=PT2&dq=lobbying+regulations+in+the+eu&ots=orp8Yhd-rp&sig=2KUfBjW7UEml50aOAY2x9452hDA&redir_esc=y#v=onepage&q=lobbying%20regulations%20in%20the%20eu&f=false et: 10.12.2013

²⁸² Lobbying the EU institutions (2013) a.g.d., s. 5

beklenmektedir. Bu cirolarda, müşterilerden bu gibi faaliyetler için alınan tüm alımlar yansıtılmalıdır. Bu kayıtlar daha sonra AB ile lobicilik faaliyetlerinde bulunanların listelenmesi amacıyla dönük olarak talep edilir. Sözleşme bedellerinin azalan oranlarına göre oluşturulacak olan bu liste, özel bir formata göre hazırlanacaktır: Tescil edilmiş müşteriler ya mutlak miktarlar (50.000 Avroluk dilimler) veyahut oranlara (% 10'luk dilimler) ait hücrelerin içerisinde gösterilmelidir. Tescil edilmiş olan kişi her iki seçeneği birden kullanmayı tercih edebilir.”²⁸³ Lobicilik faaliyetlerinin mali yönüne dönük olarak belirlenmiş şartlar şu şunlardır:

a- Kurum içi lobiciler ve ticaret birlikleri, AB kurumları ile yürütülen doğrudan lobicilik faaliyetleri ile ilgili toplam maliyetlerin bir tahmini bir rakam sağlamasını ummaktadır. Bu beklentinin hiçbir yasal bağlayıcılığı yoktur. Brüksel'deki bir ofisle birlikte tescil edilen kişi için söz konusu tahmin; ofisin lobicilik dışı faaliyetleri için yapılmış harcamalarından oluşan genel bütçeden başlatılabilir (personel ve malzeme giderleri, ofis kiralari, birliklere ve derneklere ödenen üyelik aidatları vb.).

b- Brüksel'de bir ofisi bulunmayan organizasyonlar ise, çalışanlarının AB kurumlarına yönelik lobicilik faaliyetleri için ayırdıkları zamana ilişkin kabaca bir tahmin yaparak bu minvaldeki faaliyetleri için yapacakları harcamaları hesaplamalıdır.

c- STK'lar ve düşünce kuruluşları da tıpkı diğer organizasyonlar gibi genel bütçelerini yayınlamak zorundadır. Bütçelere ilişkin bu miktarlar bir kez girilirken, kamudan sağlanan bağış fonları, üyelik aidatları vb. ana finansman kaynaklarının da belirtilmesi gerekmektedir.

Avrupa'da yalnızca AB bünyesinde faaliyet gösteren resmi kurumlar değil, aynı zamanda lobicilik yapan organizasyon ve şirketlerin kendileri de yükselen bir değer olan şeffaflığa önem vermekte, ilgi göstermekte ve bazı çalışmalar yürütmektedirler. Bu bağlamda Avrupa Halkla İlişkiler ve Danışmanlık Derneği Brüksel'de lobicilik faaliyetlerinde bulunan firmalarca da kabul edilmiş kendine özgü bir ahlaki normlar bütünü oluşturmuştur.

²⁸³ Obradovic, Daniela (2009) a.g.e.

Öte yandan AB uzmanları Derneği'nde kendi içerisinde bir çalışma yürütmüş ve belirlediği kriterler doğrultusunda bir ahlaki normlar bütünü açıklamıştır. AB lobiciliğinde bu iki örnekte olduğu gibi lobicilikte herkesi bağlayan, ağır müeyyideler içeren düzenlemeler yerine herkesin kendi ahlaki normlarını belirlemesi ve bu doğrultuda hareket etmesine dayanan bir sistem bulunmaktadır. Bu haliyle AB'de lobiciliğin düzenlenmesi Amerika'daki gibi ayrıntılı ve kati hükümler içeren yasalarca düzenlenmiş bir yapıdan ziyade, daha yumuşak hükümler ve öznel normlar içeren genel bir çerçeve içerisinde yürütülmektedir. Bu, AB ve Amerikan modeli lobiciliğin uygulanmasında ortaya çıkan en önemli farklar arasındadır. Bu yönüyle AB lobiciliği daha idealist bir çizgi izliyor gibi görünmektedir. Ancak bu tespit tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Zira AB'nin ulus devletlerden oluşan bir ortaklık ve entegrasyon olarak içerisindeki çok parçalı yapı ve bu yapıdan kaynaklanan uzlaşma zorlukları bulunmaktadır. Nitekim daha önce Avrupa Parlamentosu tarafından başlatılan girişimler ya da lobicilik şirketlerince hazırlanan taslaklar ve öneriler bu çok parçalı ve uzlaşmaz yapı nedeniyle kabul edilmemiştir.

Son tahlilde AB'nin lobicilik düzenlemeleri noktasında gösterdiği çabanın zayıf olduğunu, AB'nin bu konuda biraz ağır kaldığını ve isteksiz olduğunu söyleyebiliriz. Bu bir bakıma AB'nin politika oluşturma, karar alma ve uygulama süreçlerinde kurumsal yapısına, standartlarına ve normlarına zarar vermediği sürece, uzmanlaşmış bilgiye ihtiyacı olmasından dolayı nitelikli ve doğru bilginin hızlı ve serbest dolaşımına izin vermesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla aslında “AB'nin lobicilik faaliyetlerini düzenlemek için gösterdiği çaba mukayese edilebilir biçimde zayıf olsa da, hedefleri ve amaçlarıyla tutarlılık arz etmektedir. AB, geleneksel ulus devlette olduğu gibi bir kamu maliyesine de sahip değildir. Bunun yerine, uzmanlaşmış bilginin akışını kolaylaştırmaya yönelik pazar verimliliğini artıracak düzenlemeleri uygulamaktadır. Neticede AB'nin daha uzmanlaşmış ve şeffaf bir politika oluşturma sürecinden fayda sağlayabileceği bunun içinse lobiciliğin yaratacağı istismarı önlemek için daha sağlam bir mevzuat oluşturması gerektiği sonucunu çıkartabiliriz.”²⁸⁴

²⁸⁴ Flannery, Paul (2010) a.g.e., s. 75-76

III. BÖLÜM

TÜRK DİASPORASININ İNŞASI

Bu başlık altında yapmayı planladığımız şey; yurt-dışı Türklerin varoluş süreçleri ile Türkiye'nin köken ülke olarak bu var oluş süreçlerinde ne gibi politikalar ve tutumlar izlediğini, modern bir diasporanın ortaya çıkarılmasında ne gibi adımların izlenmesi gerektiğini, yaşanan sorunları, çözüm önerilerini ve konuya ilişkin düşüncelerimizi bir takım değerlendirmelerle birlikte ortaya koyabilmektir.

Şu nokta iyi anlaşılmalıdır ki; diaspora dışardan dikte edilen veya planlama dâhilinde bir proje olarak inşa edilebilecek bir olgu değildir. Bizim çalışmamızda yaptığımız 'inşa' vurgusu, köken ülke olarak Türkiye'nin diasporayı algılayışına ve diasporaya yönelik yaklaşımına ilişkin ironik bir vurgudur. Bu kapsamda çalışmamızın son bölümünde diasporanın dinamiklerine ilişkin ekonomik, kültürel ve siyasi izler tarihsel olarak ortaya konacak ve Türkiye'nin devlet olarak izlemesi gereken düşünceye ve yapması gerekenlere ilişkin siyasi ve sosyolojik değerlendirmeler yapılacaktır. Dolayısıyla bu bölümde yer alan başlıklar, yalnızca rutin tespitler etrafında uzayan bir zincir olmayacak, daha ziyade tarihsel süreçleri, değerlendirmeleri, deneyimleri ve düşünceleri yorumlayarak, yeni anlayışlar, sonuçlar ve düşüncelere kapı aralamaya çalışılacaktır.

1. Tarihsel İzlek Üzerinden Yurt-Dışı Türkler

Türkiye'nin yarım asrı aşan yurt dışı eksenli modern göç tarihinin seyrini I- I. Dünya Savaşı dönemi, II- 1961-74 Avrupa'ya işgücü göçü dönemi, III- 1970'ler KAOD'a (Kuzey Afrika ve Ortadoğu) işgücü göçü dönemi, IV- 1975-1980 İlticalar dönemi, V- 1990 sonrası Rusya ve Orta Asya'ya işgücü göçü dönemi ve VI- 1990-2000 ve sonrası nitelikli işgücü göçü dönemi olarak ele almak mümkündür.

Yurt dışında yaşayan Türkiye kökenlilerin serüvenin başlangıcı, I. Dünya Savaşı sırasında "Osmanlı Hükümeti'nin Alman Hükümeti ile imzaladığı protokol çerçevesinde, 10 bin kadar Türk gencinin Almanya'daki fabrikalarda, mesleki ve teknik eğitim görmek amacıyla Almanya'ya gitmeleridir. Osmanlı Hükümeti ile

Alman Hükümeti arasında imzalanan protokol gereğince, genellikle yetim okullarından 12-18 yaş arasında seçilen gençlerin giyim, kuşam ve beslenme masraflarının Alman fabrikalarınca karşılanması öngörülmekte, karşılığında ise eğitimlerini tamamladıktan sonra gençlerin aynı fabrikalarda bir-iki yıl ücretsiz çalışmaları beklenmektedir. Bunun yanı sıra, çeşitli bakanlıklar ve dernekler kanalı ile Almanya'ya yetiştirilmek üzere, çırak ve öğrenci gönderilmiştir. Türk-Alman Dernekleri çerçevesinde, 1916-1918 yılları arasında 733 gencin Almanya'ya gönderildiği belirtilmektedir. Ancak, öngörülen gidişlerin tamamıyla gerçekleşip gerçekleşmediği kesin olarak bilinmemektedir.”²⁸⁵

Bunun dışında I. Dünya Savaşı'yla başlayan bu hareketlenmeleri saymazsak, modern yurt dışı göçler tarihimizin asıl olarak, Almanya'nın işgücü talebiyle Türk işçilere kapılarını açması sonucu başladığını söyleyebiliriz. II. Dünya Savaşı sonrası sanayileşmiş Avrupa devletleri yaşadıkları yıkımı aşmak ve 'ilerleyebilmek' için büyük bir insan gücüne ihtiyaç duymuşlardır. Ancak ne var ki savaşta çok fazla insan ölmesinden dolayı işgücünde de önemli bir azalma olmuş, dolayısıyla gereken insan kaynağı yabancı işgücü ile karşılanmıştır.

Bu amaçla Almanya başta olmak üzere, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Avusturya gibi Avrupa'nın önde gelen sanayi devletleri öncelikle 1950'li yıllarda İtalya, İspanya, Doğu Avrupa gibi bölgelerdeki insanları akabinde ise, Kuzey Afrika, Hindistan, Ortadoğu, Türkiye vb. yoksul milletlerin insanlarını ucuz işgücü olarak ülkelerine davet etmişlerdir. İşte 1970'li yılların başına kadar devam eden Türk iş gücü göçü de bu gelişme çerçevesinde yaşanmıştır.

Türkiye'den Federal Almanya'ya ilk işgücü göçleri 1958 ile başlamış bundan birkaç yıl sonra da Almanlar resmen talepte bulunarak göçe formel ve meşru bir kimlik kazandırmışlardır. Bu doğrultuda Türkiye öncelikle “Almanya ile 1961'de, Avusturya, Belçika ve Hollanda ile 1964'te, Fransa ile 1965'te ve Avustralya ile 1967'de işgücü anlaşmaları imzalamış”²⁸⁶ ve vatandaşlarını bu ülkelere işgücü ihtiyacının karşılanması amacıyla göndermiştir. 1946 yılında kurulan ve bugün artık İŞKUR olarak bilinen İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun (İİBK) verilerine göre

²⁸⁵ Görmezöz, Göktan (2011) Uluslararası Göç ve Tarihsel Gelişimi, *Geniş Açık Dergisi*, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü; Ankara, s. 42

²⁸⁶ Anonim, Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı* http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa et: 12.02.2014

1960'lı yıllar boyunca yurt dışına işgücü talebi kapsamında 800 bine yakın insan gönderilmiştir. "İBK aracılığıyla yurt dışına gidenlerin yanı sıra, yurt dışına turist pasaportu ile giderek orada istihdamda yer almış kişiler de bulunmaktadır. Sonuçta, 1961-1973 arası yaklaşık 1,5-2 milyon Türk vatandaşının çalışmak amacıyla yurt dışına gitmiş oldukları tahmin edilmektedir. Bu sayı, o dönemdeki Türk işgücünün %10-12'sine ve 20-39 yaş grubu erkek nüfusun %40'ına karşılık gelmektedir."²⁸⁷

Türk işçi gücü göçleri bilhassa 1950-1970 arasında zirve yapan sosyal refah devleti dönemine denk geldiği için tüm siyasi ve kültürel olumsuzluklara rağmen, giden vatandaşlarımızın yaşadıkları ülkelerde karşılaştıkları hayat koşulları Türkiye'deki koşulların oldukça ilerisindedir. Nitekim bu sebeple Türkiye'de o yıllarda geçim sıkıntısı yaşayan veya zenginleşmek isteyen pek çok Türkiyeli, 'Alamanya Rüyası'nın cazibesıyla Avrupa'daki ülkelere göç etmiştir.

Öte yandan Avrupa'nın göçe kapılarını açması, onun niteliksel ve yapısal sorunlarını da tekrar gün yüzüne çıkartmıştır. Modernist bir zihniyetle, yaşanan göçü yalnızca bir işgücü aktarımı olarak niteleyen ve gelen insanları bir makinenin parçaları gibi istendiği vakit takılabilecek ve istendiği vakit yeniden sökülüp kaldırılabilir bir aparata indirgeyen, nesneleştiren, onların insani boyutunu, özneliğini ve dolayısıyla mevcut toplumsal yapıya ve yaşam biçimine etkilerini idrak edemeyen veya bilinçli olarak göz ardı eden Avrupalı devletler; ekonomik olumsuzlukların baş göstermesi ve Refah Devletinin yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilmeye başlamasıyla birlikte göçe olumsuz tepkiler vermeye başlamışlardır. Farklı kültürlerin, ırkların ve dinlerin, Avrupa'nın homojenik ulus devletler sisteminin bağrına yerleşmesi, iki dünya savaşı yaşamış bir kıtayı üçüncü bir travmayla karşı karşıya bırakmıştır. Bu durumu en iyi özetleyen de hiç kuku yok ki, İsviçreli bir edebiyatçı olan Stelle Max Frisch'in ünlü cümlesi olmuştur: Biz işçi gücü istedik, onlar insan gönderdiler.

Diğer taraftan yaşanan göçün Avrupalı devletlerin yanı sıra göç eden işçiler üzerinde de büyük bir tesiri olduğu, kalıcı travmalara ve kültürel şoklara yol açtığı muhakkaktır. Türk göçmenler özelinde ele aldığımızda görülmektedir ki, gettolaşma ve içe kapanmanın başlangıçtaki en önemli nedeni; göçmenlerin bilmediği ve

²⁸⁷ Görmezöz, Göktan (2011) a.g.e., s. 42

kendisine son derece yabancı bir toplum yapısı içerisinde güvenli bir ortam arayışlarıdır. Bu insanoğlunun en önemli ve öncelikli ihtiyaçları arasındadır, özellikle de toplumsal yaşantı söz konusu olduğunda. Zira bu denli aşırı uçlar arasında yaşanan yer değiştirmeler tüm kimlikleri, statüleri ve hatta sınıfları sarsan ve alt-üst eden, herkes açısından (göçmenler, mesken ülkeler, köken ülkeler) köklü değişimlere yol açmaktadır. “Getto içindeki aynılık ve homojenlik olgusu heterojen dış dünyaya karşı bir öfke oluşmasını beraberinde getirerek farklı olanla iletişimi engeller. İçine kapanma ve diğer kültürleri dışlayıcılık muhafazakâr politikalar için de uygun bir zemin hazırlar.”²⁸⁸

Gerçekten de gerek mesken ülkelerin devlet ve toplum olarak olumsuz tutum ve davranışları gerek Türkiye'nin o dönemin konjonktürü içerisindeki güçsüzlüğü ve ilgisizliği gerekse de göçmenlerimizin güvenlik ve güven arayışları, onların ne orada ne burada, içine kapalı, muhafazakâr bir yapı örmesine yol açmıştır. Nitekim “o yıllarda, çoğunlukla Türkiye'nin az gelişmiş yoksul, kırsal yörelerinden –bu yapı nedeniyle buralar güçlü dini inançların etkisi altında olan yerlerdir- gelen vatandaşlarımız için (...)yabancı bir ülkede yalnızlık korkuya dönüştükçe dini inançlar daha çok hatırlanır hale geliyor. Tek tek bireyler zaman içerisinde küme küme cemaatlere dönüşüyor”²⁸⁹ ve bu, siyasal İslam'ın Avrupa'daki göçmen kitle üzerinde tüm paydaşlara etki edecek şekilde hâkim hale gelmesi için elverişli bir alt-yapı sunuyor. Dolayısıyla diyebiliriz ki, insani boyutu göz ardı edilmediği takdirde görülmektedir ki, arz-talep ve itme-çekme eksenli işgücü ihtiyacı dolayısıyla yaşanan göçler, gerek Avrupa gerekse de göçmenler için son derece sancılı ve dramatik sonuçlar yaratmıştır.

Elbette bu göçlerin Türkiye'de de bazı yansımaları ve sonuçları olmuştur. Türkiye yaşanan göçleri ekonomik zayıflığı, üretim ve istihdam yetersizliği dolayısıyla bir fırsat olarak görmüş ve göç eden insanların istihdam ve ekonomi üzerindeki yükü azaltacaklarını düşünmüştür. Nitekim gerçekten de ekonomik bakımdan göçe katılan insanlarımız genellikle düşük vergi geliri sağlanan tarım kesiminden oldukları için herhangi bir önemli vergi kaybı yaşanmamış, aksine, göçle daha ziyade taşrada yaşayan, eğitim olanakları ve gelişmekte olan kent yaşamından

²⁸⁸ Çabuklu, Yaşar (2004) *Toplumsalın Sınırında Beden*, Kanat Kitap; İstanbul, s. 46

²⁸⁹ Gür, Metin (2012) *Avrupa'da İslamcı Örgütler*, Evrensel Basım Yayın; İstanbul, s. 88-90

uzak, tarım sektöründeki gizli işsizliğe dâhil olan, tarım ve tarım dışı ücretlerden memnun olmayan insanların yer değiştirmiş olması, istihdam, eğitim sistemi ve sosyal devlet üzerindeki baskıları bir miktar da olsa azaltılmış, işçi dövizleri sayesinde ülkeye para girişinde önemli miktarda artışlar yaşanmış ve ülkenin kalkınmasına ciddi katkılar sağlanmıştır.

Bu konuda 2. Beş Yıllık Kalkınma Planında belirtilen ve kararlaştırılan şu hususlar oldukça açıklayıcıdır:²⁹⁰

“(4) Görünmiyen işlemler ile ilgili tedbirler:

a. *Yurt dışında bulunan Türk işçilerinin tasarruf eğilimleri teşvik edilecek; tasarruflarının, mümkün olduğu kadar büyük bir kısmının serbest döviz olarak resmî kanallar yolu ile Türkiye’ye girmesi sağlanacaktır.*

4. *Uygulanacak Politikalar :*

d. *İstihdam sorununun baskösönö azaltmakta yurt döşöna işgücü gitmesi etkili olmaktadır. Bu politika «Çalöşma sorunlarö» bölümünde açöklanan anlayöş içinde uygulanacaktır.*

Çalışma Sorunları

f. *Yurt dışındaki işçilerin hizmet içi eğitimleri, tasarruflarının kolaylıkla yurda aktarılması ve verimli yatırımlara yöneltilmesi gidiş ve dönüşlerinde kendilerine yardım edecek kuruluşların geliştirilmesi sağlanacaktır.*

g. *Yurt dışına giden işgücününün daha çok işsizliğin yaygın olduğu alanlardan ve tarım sektöründen olması, tarımdan tarım dışı sektörlere geçişte gereken eğitimi yurt dışına geçirmeleridüzenlenecektir.*

(3) *İşçi dönüşü :*

Gittikleri ortamdan farklı bir ortamda belirli bir süre yaşamış olan işçiler dönüşlerinde, yurt dışında alıştıkları ve gördükleri hayat seviyesine yakın bir yasama eğilimi göstermektedir. Bu tarımdan gelenlerin şehirleşmesi, tasarruflarını

²⁹⁰ T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI (1968) II. Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf> et: 11.12.2013

kullanarak İktisadi seviyesini yükseltmesi kazanmış olduğu bilgi ve görgüyü çevresine aktarman anlamına gelmektedir. Önemli olan, bu yurt dışı tecrübesinin Türkiye’de değişmeyi ve modernleşmeyi hızlandırıcı etkisidir.

Yurt dışına giden İşgücününün tasarruflarını değerlendirmek için çeşitli yollar aranmış bunlardan kooperatif kuran köylülere öncelik tanınması projesi başarılı olmamıştır. Yurt dışındaki işçilerin anonim şirketler kurmaları ise olumlu gelişmeler göstermiştir.

Yurt dışındaki işçilerin tasarruflarını doğrudan doğruya yurda göndermeleri gerek yurt ekonomisi İçin ek bir kaynak olarak, gerekse döneceklere bir yatırım İmkânı sağlaması yönünden önem taşımaktadır. Bu yoldan sağlanan dış kaynak 1964-1966 döneminde yüzde 1421 bir artış göstererek toplam 1038006000 TL. olmuştur.

3. Uygulanacak Politikalar :

j. İşgücününün yurt dışına gidişi, tarım alanından giden vasıfsız işçilerin yurt dışında istihdam öncesi ve hizmet içi eğitimi görmeleri ve genellikle lisan öğrenmeleri imkanını vermektedir. Bu imkanlardan, yararlanmak için işgücü alan ülkelerin memleketimizde eğitim merkezleri kurmaları ve ülkelerinde işçilere hizmet içi eğitim vermeleri faydalı olacaktır. Bu amaçla temaslar yapılmaktadır.

k. Yurt dışında gelişmiş bir toplumun farklı çalışma disiplini ve yaşama düzenine alınmış olan, yeni meslekler edinen veya mesleklerinde ilerleyen işçilerin Türkiye’ye dönüşlerinde kalkınmaya etkm bir şekilde katılmalarını sağlamak ve çevrelerinde doğabilecek sosyal problemleri önlemek memleketimizin iktisadi ve sosyal gelişmesine önemli katkıda bulunulabilecek bu kitleden tam yararlanmak için önemlidir. Bu amaçla uyancı ve yol gösterici bir danışma hizmeti sağlanacaktır.”

Ancak, bununla birlikte Demokrat Parti dönemindeki plansız gelişmeden bir zorunluluk olarak planlı ekonomiye geçilmesi, işgücü arzına yönelik bazı hoşnutsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Özellikle ‘ilk beş-altı yıl’ içerisinde ülkenin kalkınması açısından değerli addedilen nitelikli insanlar da göç akımı içerisine dâhil olmuş ve bu yıllarda kalkınma açısından çok kıymetli olan yetişmiş insan nüfusunda hissedilir bir azalma yaşanmıştır. Zira yine 2. beş yıllık kalkınma

planına göre²⁹¹ 1961-67 arasında işgücü göçüne katılan işgücünün %38'i nitelikli işgücü kapsamında mesleki becerileri olan insanlardır ve göçün %60'ı ülkenin daha kalkınmış ve modernize olmuş batı bölgelerinden yapılmıştır.

Nitekim Zürcher de Türkiye'nin modernleşme serüvenini anlattığı kitabında bu konuya vurgu yapmaktadır: "Almanya'ya ilk gidenler kentlerdeki vasıflı işçilerdi, ama sonraki işçi alımları artan şekilde, kırsal kesimlerden henüz göç etmiş yeni kentli sakinleri arasındandır (böylece bu kişiler iki aşamalı bir göç örneği sergilediler). Daha sonra işçi alımları doğrudan doğruya taşra kentlerinden"²⁹² yapılmıştır. Diğer taraftan ise devlet merkezli yaklaşımlar ekonomik ve siyasal beklentileri açıkça ortaya koyarken, göçün hem mesken ülkelerin hem de köken olarak Türkiye'nin toplumsal-demografik yapısında yaratacağı değişimler, yeterince öngörülemediği.

Bu bakımdan yaşanan toplumsal ve kültürel değişim "Türkiye'de ve özellikle kırsal kesimde birçok ve değişik etkisi oldu. İnkâr edilemez bir zenginlik pompalaması vardı ve bu kendini yeni ve büyük evlerle, traktör ve arabalarla ve (kimi zaman köye elektrik gelmeden önce) alınmış ev aleti ve araçlarla gösyeriyordu. Yeni servetin doğuşu, kırsal kesimdeki güç ilişkilerini ve toplumsal düzenleri bozdu. Ayrıca, daha maddeci bir yaşam görüşü ve yeni kitle tüketim kalıpları getirdi. Göç, gerçi her zaman derinliğine bir kavrayışla olmasa da dış dünyanın yeniden farkına varılmasını da başlattı. Avrupa'daki göçmen toplulukları, bir sanayi toplumunun alışılmadık ortamlarıyla karşılaştıklarında, genellikle, daha az gelenekselleşmek yerine daha çok gelenekselleşme eğiliminde oldular. Bu eğilim, göçmenlerle yerli halk arasındaki ilişkiler kötüleşmeye başlayınca daha da güçlendi."²⁹³

Bu çerçevede Anadolu'dan giden insanların (yapılan niteliksel değerlendirmeye meslek sahibi ve batı coğrafyamızdan göç eden insanlarımız da dâhildir) geleneksel yapının hala geçerli olduğu bir coğrafyadan Avrupa'ya yaptıkları göç, bu gelenekselliğin muhafazakârlaşmasında da önemli bir rol oynamış ve neticede hem mesken ülkedeki somut koşullar hem de daha teorik düzlemdeki

²⁹¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (1968) II. Beş Yıllık Kalkınma Planı <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf> et: 11.12.2013 s. 141

²⁹² Zürcher, Erich (2010) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları; İstanbul, s. 393

²⁹³ Zürcher, Erich (2010) a.g.e., s. 395

sosyolojik sorunlar nedeniyle göçmen Türkler ayakta kalabilmek için adetlerini ve dinlerini yaşatmaya, bunları kimliklerinin ve varlıklarının en somut göstergesi olarak korumaya çalışmışlardır. Böylece doğal bir süreç olarak mesken ülke toplumu ile göçmenlerimiz arasında din ve kültür, sosyal çatışma ve sosyal dışlanmanın en önemli alanları olarak sembolleşerek çatışmanın ve ötekileştirmenin keskin bir biçimde kurumsallaşmasını hızlandırmıştır.

1970’li yıllarla birlikte Amerika ve Avrupa’da petrol krizi merkezli ortaya çıkan ekonomik buhran, kas gücüne dayalı primitif teknolojilerden yeni üretim teknolojilerine geçilmesiyle azalan işgücü ihtiyacı ve tabii nihayet 1970-73 arasında göçün beklenmedik bir yoğunluğa ulaşması (Almanya’ya gerçekleştirilen işgücü göçünün %70’i bu dönem olmuştur), Türkiye’den talep edilen iş gücü transferinin sonlandırılmasına yol açmıştır. Kriz içerisine yuvarlanan Avrupa ekonomilerinde bir durgunluk ve küçülme yaşanmış ve nihayet bu gelişmeler 1979 yılında yeni bir dönemi başlatan Thatcherizm ile neo-liberal politikaların doğuşuna yol açmıştır.

Ancak, işgücü göçünün kesilmesi Türkiye’den Avrupa’ya gerçekleşen göçün toptan kesildiği anlamına gelmemektedir. Nitekim “II. Dünya Savaşı’ndan 1970’lerin ortasına kadar olan dönemde asimilasyon kavramından entegrasyon kavramına geçilir. Bu dönemde, önemli olan farklı kimliklerin asimilasyonun zorluğunun kavranması, farklılıkların öneminin bir düzeyde kabullenilmesi ve göçmen kimliklerinin bazı özelliklerinin kaybedilmeden de uyumun sağlanabileceği anlayışının yerleşmeye başlamasıdır”²⁹⁴. Bu düşünce değişimi, aile birleşmeleri politikasının da kaynağı durumundadır. Bu kapsamda 1974 sonrasında Avrupa’da yaşayan ‘göçmen işçilerimiz’ eşlerini ve çocuklarını yanlarına aldirmişlar, bekâr olanların önemli kısmı memleketlerindeki kadın ve erkeklerle evlilikler yapmışlar ve bu yanıyla aile birleşmesi politikası, açıkça, ‘göçmen-misafir işçilikten Avrupalı Türklere’ uzanan yarım asırlık uzun ve sancılı yolun ilk temel taşı olmuştur.

Diğer taraftan özellikle 1960’lar ve 1970’ler boyunca yurt dışında yaşayan Türkleri ekonomik ve sosyal kalkınmanın bir enstrümanı olarak gören ve dikkate almayan bir bakış açısı görülmektedir. Bu şartlar altında bilhassa da anavatanın

²⁹⁴ İçduygu, Ahmet; Erder, Sema; Gençkaya, Ömer Faruk (2014) *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, MiReKoç (Göç Araştırmaları Merkezi)-Koç Üniversitesi; İstanbul, s. 66

çekim gücünden kurtulamayan ve yaşadıkları toplumlar içerisinde bir dışlanma ve kültür şokuyla içe kapanan insanlarımız, değerlerini ve kökenlerini ön plana çıkartan ve hatta onları kültürleştirilen geleneksel bir anlayışla kendi topluluklarını, yapılarını ve sistemlerini geliştirmiş; bunun yansımaları ise hem mesken hem de köken ülkelerde büyük boyutlarda varmıştır.

İşte bu dönemlerde 1960'ların sonundan itibaren Avrupa'da fakat özellikle de Almanya'da Türkiye'deki siyasal atmosfere de koşut bir şekilde İslami akımlar yükselişe geçmeye başlamış ve Türkiye'de laiklik ve rejim baskısı nedeniyle örgütlenemeyen akımlar, Avrupa'daki Türkiye kökenli toplulukları siyasallaşabilecekleri, yapılanabilecekleri ve yayılabilecekleri bir ortam olarak görmüşlerdir. Tabii ki bunda Türkiye'nin devlet olarak yurt dışında yaşayan insanlarımıza karşı izlediği politikaların rolü de olmuştur. "Türkiye'de iktidar olan her parti, Almanya ve Avrupa'daki işçilerin tüm sorunlarının çözümünü birinci derece dinde gördüğü için, dini kullanmaya, zaten siyasallaşmış Diyanet'i etkisi altına almaya özen gösterir. Kimi oy için, kimi rant için Avrupa Yollarına düşer."²⁹⁵

Öte yandan Türkiye kökenli İslamcı akımlar da Avrupa'daki göçmen kitlenin niteliği ve yaşam koşullarını kendisi için bulunmaz bir fırsata çevirmiş ve hali hazırda yaşanan kültürel şok nedeniyle *içbükey (concave)*²⁹⁶ bir hal alan kitleleri dini imgeler etrafında ve retorik ile kontrolü altına almaya başlamışlardır. Böylece, köken ülkedeki rejimle mücadele için ihtiyaç duyulan iki temel unsur; ideoloji ithalatı ile finansman için aranan şartlar ve kitle bulunmuştur. Nitekim Metin Gür'ün²⁹⁷ de eserinde anlattığı üzere; bu noktada özellikle Milli Görüş hareketi, öncesinde (1960'tan itibaren) ve kurulduğu 1974 yılı sonrasında, (ulus-aşırılaşmanın ulus devletlere etkisi bağlamında) siyasi-ekonomik ve toplumsal birikimlerin yaratımını ve aktarımsallığını açık şekilde ortaya koymuştur. Türkiye'de Erbakan'ın Milli Görüş doktrini temelinde siyasal bir damar yaratmayı başarması ve sırasıyla Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi, Saadet Partisi ile bunu devam ettirmesi; yanı sıra 1974'te Cumhuriyet Halk Partisi ile akabinde

²⁹⁵ Anonim (2013) Ekmek ve İslam kavgası, *Cumhuriyet Gazetesi*

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/438652/Ekmek_ve_islam_kavgasi.html et: 18.02.2014

²⁹⁶ Bu terim bu tez içerisinde üretilmiş olup kasıt, göçmen kitlenin toplumsal anlamda kendi içine doğru kıvrıldığı ve dışardan gelen etkileri bu toplumsal içe kıvrılmışlık içerisinde topluluğun ortak algısını besleyen bir söylem, bir bizlik, bir hiyerarşiye doğru odaklamasıdır.

²⁹⁷ Gür, Metin (2012) a.g.e., s. 30, 31, 32 ile 90-120

1975'te Milli Cephe Hükümeti'nde Adalet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi'yle, 1979 Adalet Partisi Hükümeti'ne verdiği destekle ve nihayet 1996'da Doğru Yol Partisi'yle kurduğu REFAH-YOL Hükümeti'yle siyasi tesirini artırma olanakları da elde etmiştir.

Öte yandan her ne kadar 1970'lerin sonuyla birlikte başlasa da 1980 Darbesi sonrası Diyanet İşleri Başkanlığının Avrupa'daki teşkilatlanmasına hız verilmiş, DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği) ve Diyanet Vakfı başlıkları altında Almanya, Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa'da devlet eliyle örgütlenmeye gidilmiştir.

Şüphesiz ki bu gelişme, Avrupa'da gelişen İslami akımların siyasallaşmasına ve insanlar arasında yayılmasına devlet tarafından bir cevap niteliğindedir. Devlet, özellikle bu yıllardan itibaren, yurt dışındaki Türkleri ekonomik-sosyal-siyasi bir katalizör ve aktarım deposu olarak kullanmak konusunda İslami, milliyetçi ve sol akımlarla rekabete girmeye başlamıştır. Nitekim Banu Şenay'ın²⁹⁸ belirttiğine ve Zana Çıtak'tan da aktardığına göre, devlet, 1980 sonrası Diyanet İşleri ile din alanına da girmeye başlamış ve bu yolda Milli Görüş, Süleymanlılar, Kaplıncılar ve aşırı milliyetçi gruplarla mücadeleye girmekten kaçınmamıştır. Elbette bu noktada her ne kadar açıkça bir kanıt getirilemese de Alman Devleti'nin de istihbarat kurumu marifetiyle siyasal oluşumların içerisine sızdığı ve kontrol ve manipülasyon amaçlı çalışmalar yürüttüğü düşünülmektedir.

Öte yandan Avrupa'ya doğru yönelen işgücü göçünün kesintiye uğraması, bir başka işgücü talebi coğrafyasını gündeme taşımıştır. 1970'ler ve 1980'ler boyunca petrol ihtiyacı ve artan fiyatlara paralel şekilde zenginleşen Arap ülkeleri ve Libya'nın da aralarında olduğu pek çok Ortadoğu ülkesine işgücü göçü olmuştur. Özellikle "1973 yılından sonra göç, Basra Körfezi'nde yoğunluk göstermeye başlamıştır. Petro-dolarların bölgeye ani akışı bölgeyi sermaye zengini hale getirmiş ancak aynı zamanda işgücü yetersizliği de oluşmaya başlamıştır. Emek açıklarını kapatabilmek için emeğin bol, sermayenin zayıf olduğu bölgeler olan Ortadoğu ve Asya'ya yönelmişlerdir."²⁹⁹

²⁹⁸ Şenay, Banu (2012) Trans-Kemalism: The Politics Of The Turkish State In The Diaspora, Ethnic And Racial Studies, 35:9, 1615-1633

²⁹⁹ Görmezöz, Gökten (2011) a.g.e., s. 41

Yiğit'in³⁰⁰ aktardığına göre, 1970'ten Körfez krizine dek geçen dönemde (1991) 420 bini Suudi Arabistan'a, 220 bini Libya'ya ve 42 bini de Irak'a olmak üzere yaklaşık 700 bin kişi bölge ülkelerine göç etmiştir. Bu sayede Türkiye 1960'tan 1980'lerin sonuna kadar yurt dışında yaşayan Türkleri hem ekonominin finansmanı hem de siyasetin üretim noktaları olarak yoğun şekilde kullanmıştır.

1970'lerin ikinci yarısından başlayan ve 1980'li yılların başlarına dek yaşanan yer değiştirmeler ise iltica kapsamında gerçekleşmiştir. Dönem itibarıyla Türkiye'de yaşanan siyasi-ekonomik kriz ve gerilimlerin Soğuk Savaş'ın ideolojik kutuplaşmalarının da etkisiyle sokağa yansması, askerin gerilim ve şiddeti sebep göstererek darbe yapmasına yol açmış; çok sayıda akademisyen, sanatçı, yazar, aydın ve siyasi olayların içerisinde yer almış insanın Avrupa'ya iltica etmelerine neden olmuştur.

Yaşanan iltica hareketi içerisinde bilhassa askeri darbe hükümetinin politikaları ve uygulamalarından dolayı tehlike altında olduğunu hisseden siyasal kesimler bulunmaktadır. Bu daha önce işgücü göçüyle Avrupa ülkelerine göç etmiş olan ve tamamına yakını kırsalın geleneksel yaşam kültüründen gelen muhafazakâr Türk varlığına yeni bir kompartıman eklemiş ve Türk nüfus arasındaki kırılmalara ve ayrışmalara bir de politik olanını katmıştır. Nitekim bugün "Türkiye'nin 1980'lerini yaşayan gurbetçi Türklerin Avrupa'da kurmuş oldukları derneklerin büyük çoğunluğu politize olmuş haliyle kurulup faaliyet gösteriyor. Bu derneklerin karşı saflarında başka rakip Türk dernekleri ortaya çıkmakta gecikmiyor."³⁰¹ Neticede anavatanın yurt dışını bugün bile siyasi bir menfez, bir çeşit oy deposu, bir çeşit siyasi kuluçka makinesi gibi görmesinin de katkısıyla Türkler, bilhassa Alevi-Sünni, sağcı-solcu, dinci-laik, muhafazakâr-modern gibi Türkiye kökenli kutuplaşmaları devam ettirmektedir.

Diğer taraftan bu kırılmaların etkisiyle Avrupa'daki Türk nüfusun çoğunluğunu teşkil eden, çalışan kesime dâhil, sıradan insanlar giderek kültür ve değerlerine referans veren post-modern gruplaşmalara, örgütlenmelere temayül

³⁰⁰ Yiğit, Kazım (2011) Uluslararası Göç ve Tarihsel Gelişimi, *Geniş Açık Dergisi*, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü; Ankara, s. 47

³⁰¹ Akçadağ, Gökür (2009) *Avrupa ve Amerika'daki Türk Nüfusu Nasıl Bir Güç Oluşturabilir?*, Turkishiny/Leading Turkish-American Web Portal <http://www.turkishny.com/drgoeknur-akcada/17-drgoeknur-akcada/10983-avrupa-ve-amerika> et: 24.02.2014

etmeye başlamışlardır. İşte tüm bu kırılmalar ve kümelenmeler, köken ülke olarak Türkiye'nin yurt dışında yaşayan insanlarımız üzerindeki manevi ağırlığını artırarak diasporanın oluşumuna zarar vermiştir.

Devlet açısından ise 1980 sonrası dönem yaklaşık 30 Bin insanın vatandaşlıktan çıkartıldığı, çok daha fazlasının darbe öncesi ve sonrasında iltica ile ülkeden ayrıldığı bir kontrol, denetim ve yapılanma dönemidir.³⁰² Bu dönem 'devletin' politikası ve Avrupa'da yaşayan Türklere yaklaşımı; izleme ve kontrol etme biçiminde özetlenebilir. Zira 'devlet aklı' dönem itibarıyla Avrupa'nın siyasi İslam ve marjinal sol için bir dirilme ve yaşam alanı olduğu düşüncesiyle hareket etmiş ve yurt dışındaki Türkler arasında görülen siyasi hareketleri kontrolüne almaya ve kendine fayda devşirmeye çalışmıştır.³⁰³ 1980 sonrası devlet aklına zuhur eden bu kavrayışa ilişkin başlangıç noktasını Faruk Şen³⁰⁴ kitabında; Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı olarak Almanya'yı ziyaret ettiği, buradaki Türkler hakkında bilgi aldığı ve yurt-dışı Türkler konusuna devletin geç de olsa artık eğilmeye başladığı şeklinde aktarmaktadır. Ayrıca yine Şen'in aktardığına göre mecliste ilk defa bir parti, Sosyal Demokrat Halkçı Parti, yurt-dışı Türkler konusunda bir komisyon kurmuş ve çalışmalara başlamıştır.

Esasen bahsettiğimiz üzere ulus-aşırılaşmanın Türkiye'deki öncelikli etkileri, Avrupa'daki Türkler arasında görülen siyasi akımların Türk siyasetinde bir çeşit ideolojik ve ekonomik finansman aracı olarak işlevselleşmesiyle yaşanmış, gerek 1971 Muhtırası gerekse de 1980 Darbesi ile yerleşiklik kazanan 'akıl', bu duruma kaşı siyasi ve idari önlemler almıştır. Bu sayede özellikle siyasi İslam'ın yurt dışı birikimleri Özal dönemi boyunca Türk siyasi yaşamına aktarılmıştır.

Ana izleğimize dönersek, yurt dışına göç serüvenimiz 1990'lardaki gelişmelere paralel olarak devam etmiştir. Bu dönem boyunca göçün ana varış noktası S.S.C.B.'den ayrılan Türkî devletlerdir. Sovyet Blok'unun dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Türkiye, hem siyasi hem de ekonomik bakımdan gerilim ve istikrarsızlık tehdidi altındaki bir ülke olmaktan sıyrılmaya başlamış ve Türkî devletler ve Rusya ile ekonomik-siyasi ilişkilerini geliştirmeye

³⁰² Tanör, Bülent; Boratav, Korkut; Akşin, Sina (2005) Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye 1980-2003, Cem Yayınevi; İstanbul, s. 95, 96, 97

³⁰³ Zürcher, Erich (2010) a.g.e., s. 419-422

³⁰⁴ Şen, Faruk (1991) *Almanya'daki Türkiye*, Evrim Basım Yayım Dağıtım; İstanbul, s. 176

başlamıştır. Böylece kısa süre öncesine kadar yasak bölgeler olan coğrafyalarda ortaya çıkan yeni devler, Türkiye için yeni bir fırsat kapısı, yeni bir ticari pazar haline gelmiştir. Bu kapsamda özellikle inşaat firmalarımızın söz konusu ülkelerdeki yeniden yapılanma faaliyetlerinde kazandıkları ihaleler ve şirketlerimizin bölge ile kurdukları ticari ilişkiler pek çok insanımızın da işçi, yönetici, uzman sıfatları ile bölgeye göçünü sağlamıştır.

Tabii bu noktada belirtmek gerekir ki özellikle 1974'te Almanya'nın göç talebini durdurmasının ardından hiçbir dönemde yurt dışına göç eski yoğunluğuna ulaşmamıştır. Ayrıca yine Avrupa ve Avustralya gibi coğrafyalara gerçekleşen işgücü göçü nihayetinde aile birleşimlerini de beraberinde getirirken, 1970'ler, 1980'ler ve 1990'ları kapsayan Ortadoğu ve eski Sovyet Coğrafyası hedefli göçlerde aile birleşimleri ya da toplu aile göçleri yaşanmamıştır. Bu farklılık, Ortadoğu ve eski Sovyet coğrafyasına gerçekleştirilen göçlerde yer değiştiren insanların neredeyse tamamının (başta inşaat firmalarımız olmak üzere) şirketlerimizin kendilerinin götürdüğü işçiler olmasından kaynaklanmaktadır.³⁰⁵ Dolayısıyla iş akdi sona erdiğinde mobilize işgücü olarak kabul edilen insanlar, yeni bir iş bulamadıkları takdirde ülkelerine dönmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca yine Türkiye'deki sosyal yaşam koşullarının söz konusu bölgelerdekinden daha iyi durumda olması, Batı'ya göç ile Doğu'ya göç arasındaki aile birleşimleri veya aile göçlerine ilişkin farklılaşmayı besleyen bir başka unsur olmuştur.

1990'lar boyunca devletin tavrına ilişkin söylenebilecek olan ise, yurt dışı Türklere karşı ilginin arttığıdır. Bu döneme kadar Türkiye'de rejimin sıkı kontrolü altında Türk siyasal sistemine çekilen akımlar, Avrupa'da tam anlamıyla bir kuluçka evresi yaşamış, 1990'larla birlikte gerek belediye yönetimlerinde gerekse de genel siyasi alandaki gelişmeye paralel şekilde ülkeye aktarım yapmaya başlamışlardır. Bunun açık örnekleri Özal döneminde gelişmeye başlayan ve İslami sermaye olarak adlandırılan Anadolu girişimciliği ve REFAH partisi ile belediyelerde (belediyecilik hamlesi) ve genel siyaset düzeyinde sıçrama yapan siyasal İslam'dır. Zira bu süreçte 1984 sonrası Özal'ın ihracata dayalı ekonomiye³⁰⁶ dönmesi ve Anadolu burjuvazisi

³⁰⁵ Bruneau, bu gibi göçler sonunda oluşan diasporalar girişimcilik diasporası olarak adlandırmaktadır. Bknz: Bruneau, (2009) s. 29-40

³⁰⁶ Bu hamle neo-liberal politikalar uyarınca özelleştirmeler ve Avrupa'nın emek yoğun-teknoloji az üretime dayalı eski üretim araç ve teknikleri satın alınarak yapılmış, dolayısıyla Türkiye teknoloji

yaratma girişimleri ile başlayan trend dolayısıyla siyasal İslam'ın ekonomik ve ideolojik aktarımları hızlanmış, bir nevi Türkiye siyasetinin sosyo-ekonomik finansmanı ve şekillendirilmesi çalışmalarında etkin biçimde kullanılmıştır.

Türkiye'nin siyasetinin sosyo-ekonomik finansmanına ilişkin olarak Veyis Güngör'ün şu satırları konuyu olanca çıplaklığı ile birinci ağızdan ortaya koymaktadır: “Geçmişte siyasi partilerin uzantısı hatta yurt-dışı bürosu gibi çalışan kurumlar seçim dönemlerinde bavullarla para gönderirlerdi Ankara'ya. Her gün sekiz saat toprağın altında madende, ölüm tehlikesiyle çalışan insan, her gün araba fabrikasında sırtı terleyen insan, çoluk çocuğunun rızkından ayırdığı paraları yardım diye mensup olduğu, sempati duyduğu siyasi partiye gönderdi.”³⁰⁷

Yurt dışı göçler tarihimizdeki son dönem ise, 2000 yılından bugüne süre gelen ve iki farklı göç akımına sahne olan dönemdir. Esasen 2000'lerden itibaren Türkiye'nin gelişen ekonomik görünümüne paralel ilerleyen kültürel ve siyasi gücü ve artan toplumsal ve beşeri sermayesi, gerek sanayi üretimi ve bilişim ürünleri pazarındaki ticari kapasitemizi gerekse de buna koşut biçimde yüksek kalitede eğitim ve iş imkânlarına olan talebi arttırmıştır. Bunun sonucunda inşaat ve imalat sanayi gibi alanlarda işgücü mobilizasyonu (yurt dışına işçi göçü, aile birleşmeleri ve işçi götürme) önceki dönemlerde yaşanan yoğun insan kaynağı ihtiyacının da dengeye gelmesiyle azalma gösterse de ortalama 60-70 bin bandını korumuştur.

Öte yandan eğitim, kültür ve üretim alanlarında yaşanan gelişmelerin toplumsal ve bilhassa da beşeri sermayeyi güçlendirmesi, niteliksel ve niceliksel açıdan önemli bir öğrenci ve profesyoneller nüfusu yaratmıştır. Nitekim yüksek ve daha kaliteli eğitim arayışındaki öğrenciler ve yüksek eğitim ve kültür seviyesine sahip profesyonellerden oluşan bu yeni sınıfın eğitim ve iş talepleri, onları yurt dışına göçe yönlendirmeye başlamıştır. Literatürde modern göç olarak adlandırılan (öğrenciler/eğitim göçü, işçiler/işgücü göçü, profesyoneller/beyin göçü, turizm/turistik göç ve finans/sermaye göçü modern göç kategorisinde sayılan göç çeşitleridir) kategori içerisinde yer alan bu iki göç hareketi, dünyayı biçimlendiren ve

temelli ve yüksek katma değerli ürünler üreten bir ülke değil, ucuz ara malı ve tekstil üreten bir ülke haline gelmiştir. Bu sayede kısa vadede yoğun işsizliğin ekonomi ve sosyal düzen üzerinde yarattığı baskı hafifletilmiş olsa da uzun vadede hem ekonomik hem de sosyal bakımlardan oldukça olumsuz, yapısal problemler yaratılmıştır.

³⁰⁷ Güngör, Veyis (2005) *Bizimkilerin Pedagojisi: Göç-Kültür-Kimlik ve Hollandalı Türkler*, Liman Kitapları; Ankara, s. 365

ona yön veren güçlü bir tabakanın gelişmiş ülkelerde toplanmasına yol açmış; dolayısıyla Türkiye de 1990'lı yıllardan itibaren başlayan ve 2000'lerde de devam bir süreçte nitelikli işgücüne yönelik insan kaybı yaşamıştır. Beyin göçü (brain drain) olarak adlandırılan bu olgu, ülkenin nitelikli insan, finans ve üretim güçlerinin onlarca yıllık çabaların ardından oluşmaya ve birikmeye başladığı dönemde ortaya çıkmış ve fakat o dönemlerde biraz da olduğundan fazla abartılarak ülkenin kalkınmasını ve atılım yapmasını kısmen sekteye uğratan bir gelişme olarak yansıtılmıştır.

Beyin göçü dendiğinde kuşkusuz Türkiye'de ilk akla gelen ülke A.B.D.'dir. Türkiye'den A.B.D.'ye yapılan göçlere baktığımızda 1900 ila 1930 arası dönemin savaşlar ve yeniden yapılanma dönemi olduğu düşünülerek göz ardı edilirse, ikamet izni alan göçmen sayımız; 1930-1950 arasında 2 bin 68 kişi, 1950-1970 arasında 21 bin 673 kişi, 1970-1990 arasında 31 bin 417 kişiyi bulmuştur.³⁰⁸ 1990'lardan sonraki göç dalgası ise, Soğuk Savaş'ın bitmesi, küreselleşme sürecinin hızlanması, Batı'nın işgücü ağırlıklı sanayi ekonomisinden, beyin gücü ve yetenek ağırlıklı ileri teknoloji ve bilişime yönelik üretime geçmesi ile bağlantılıdır. 1990 ve sonrasında bu bakımdan Amerika'ya profesyonel, akademisyen ve sanatçı göçü hızlanmıştır.

1990 sonrası Amerika'ya yapılan göçleri artıran unsurlardan bir diğeri de lisans ve lisans-üstü eğitim amacıyla öğrenci göçleridir. Bu doğrultuda eğitim amacıyla giden ve geri dönmeyenlerden 1990-1999 arasında 38 bin 687 kişi, 2000-2009 arasında 48 bin 394 kişi, 2010 yılında 7 bin 435 kişi ve 2011 yılında 9 bin 40 kişi A.B.D.'de ikamet hakkı kazanmıştır. Bu tabloya göre özellikle 1990'lar boyunca Amerika'da ikamet hakkı kazanan kişi sayısı yıllık ortalama 4 bin 200 kişi iken, 2000'lerde bu sayı yıllık ortalama 5 bin 400 kişiyi bulmuştur.³⁰⁹ Türkler Amerika'da özellikle akademik ve kültürel hayatın ve/veya üretimin güçlü olduğu New York, Chicago, Los Angeles, Detroit, Philadelphia, San Francisco, Boston gibi şehirlerde kümelenmektedir.³¹⁰ Bu durum, beyin göçü ile nitelikli istihdam arasındaki ilişkinin nüfus yoğunluğu bağlamı mekânsal bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bugün

³⁰⁸ Anonim (2012) United States Department of Homeland Security, *Yearbook of Immigration Statistics: 2011*, U.S. Department of Homeland Security-Office of Immigration Statistics; Washington.A.B.D., s. 8

³⁰⁹ Anonim (2012) a.g.e., s. 10

³¹⁰ Ayrıntılı bilgi için; Kurtuluş, Berrak (1999)*Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü*, Alfa Basım Yayım Dağıtım; İstanbul, s. 47-56

Dışişleri Bakanlığı verilerine göre Kuzey Amerika kıtasında kayıtlı toplam 200 Bin insanımız yaşamaktadır.

Tabii şüphesiz ki bu durumda küreselleşmenin Sovyet Bloku'nun dağılması sonrası harlanması, Türkiye'nin Özal dönemi ile birlikte pazar ekonomisine adaptasyon sürecini başlatması, 2000'ler sonrasında ise kapitalist Batı siyasi ve ekonomik sistemine tam adaptasyon politikalarının etkisi büyüktür. Zira liberal bir pazar ekonomisi anlayışı benimsendiğinde, kaçınılmaz olarak kalifiye insanların talep yönlü akışkanlığının da önü açılmış olmaktadır. Bu nedenle beyin göçü yapısal önlemler alınmadıkça dünyanın geçişkenliğinin arttığı bir dönemde karşı konulması çok da mümkün olmayan bir gelişme, liberal yaklaşım ve ulusalcı yaklaşım arasındaki kısır bir çatışma olarak kalacaktır.

Gelişmiş ülkelerin sanayi ve alt-yapı yatırımlarına ağırlık verdikleri dönemde ortaya çıkan önemli bileşen işgücü açığıyken ve işçileri mobilize ederken, sibernetik çağda ihtiyaç profesyonelleri ve finans kesimini mobilize etmiştir. Adapte olduğumuz ekonomik yapı içerisinde artık talep mutlak belirleyen olmaktan çıkmış ve sembol değer önem kazanmıştır. Bu doğrultuda nitelikli arz, talepler arasından kendine uygun olanı seçebilme imkânına kavuşmuştur. Dolayısıyla talep tarafındaki unsurların markalaşması ve bir takım değerleri sembolize edebilmesi, gerekli arzı çekebilmek için önemlidir. Sembol değer üzerinden arzı çekebilmek, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için bir planlama, birikim ve zaman meselesidir. Bu bakımdan ele aldığımızda beyin göçünü engellemek yerine beyin göçünü avantajımıza çevirmenin yolları üzerine kafa yormak,³¹¹ bu olguyu etkin ve etkili bir diasporanın inşasına katkı vermek, güçlü lobicilik faaliyetleri gerçekleştirmek için kullanmak daha akıllıca olacaktır.

2000'li yıllara geçmeden önce değinmemiz gereken bir başka nokta da yurt dışındaki insanlarımızın yaşadıkları somut mağduriyetlerdir. Yurt dışında fakat özellikle de Avrupa'da yaşayan insanlarımızın 1960-1970'li yıllar arasında Türkiye'de gayrimenkul ve mal edinmek amacıyla gönderilen birikimlerinin buharlaşmasıyla başlayan mağduriyetleri daha sonra 1970-1980 arası dönemde

³¹¹ Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Müdür Doç. Dr. Murat Erdoğan ile Mülakat-Deşifre Notları, Görüşme günü: 09.04.2014, Görüşme Saati: 11.00/12.00, Yer: Hacettepe Üniversitesi; Ankara, s. 322, 323

kooperatifçilik faaliyetleriyle, 1980-1990 arası Özal'lı yıllarda bankalar ve bankerler aracılığı ile ve nihayet 1990-2000'ler arası dönemde de İslami holdingler furyasıyla devam etmiştir. Bu bağlamda “Yurt dışındaki işçilerimizin tasarruf potansiyelinin yüksek olması ve ülkemize yatırım yapma istekleri sonucunda 1960’lı yılların ortalarından itibaren ‘Türk Modeli’ olarak da adlandırılan işçi şirketleri kurulmaya başlanmış olup aynı dönemde kurulmaya başlanan köy kalkınma kooperatiflerinin sayısı da hızla artmıştır. Ancak bu iki oluşum pek de istenildiği gibi meyve vermemiştir ve vatandaşlarımız büyük kayıplara uğramıştır.”³¹²

Buna keza İslami Holdingler dolasıyla mağduriyet yaşayan insanlarımızın sayısı 300 bin, batırılan paranın miktarı ise yaklaşık 20 milyar Avro olarak tahmin edilmekle birlikte, Milli Görüş’e ait camilerin söz konusu para toplama faaliyetlerinde kullanıldığı belirtilmektedir.³¹³ Böylece yurt dışında yaşayan insanlarımız yalnızca devletin meşru bir ekonomik enstrümanına indirgenmekle kalmamış, sayılan dönemlerde farklı biçim ve yöntemlerle dolandırıcılık faaliyetlerine de maruz kalmışlardır. Bu durum, girişimci olarak yükselen çekirdek bir küme dışındaki işçi kesimi ve bir birikim yapmaya gayret eden çok sayıda insanımızı vurmuştur. Metin Gür³¹⁴, kitabının 367 ila 473. sayfalarında bu yapılar içerisinde yer almış insanlarla yaptığı milakatlar aracılığı ile İslamcı yapılanmaların yarattığı sömürüyü ve bu sömürü sonunda elde edilen paraların hengi kesimleri ve siyasi oluşumları beslediğini açık şekilde ortaya koymaktadır.

Öte yandan gayrı ahlaki ve hukuksuz biçimde elde edilen bu kazançlar, şüphesiz ki Türkiye'deki siyasetin finansmanına da karışmıştır. Nitekim bu konuda pek çok dava açılmış fakat somut bir sonuç elde edilememiştir. Yaşanan ekonomik mağduriyetler özellikle işçi sınıflarda belirgin bir yoksullaşmanın yanında, anavatana, anavatandaki insanlara karşı derin bir önyargı ve hayal kırıklığı

³¹² Artukoğlu, Oğuzhan Sökmen (2005) Yurt Dışı İşçi Tasarruflarının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Banka Sistemi ve Türkiye ekonomisi Üzerine Etkileri, *Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü; Ankara s. 95

³¹³ Konu hakkında çıkmış haberlerin bazılarına şu linklerden ulaşılabilir:
<http://t24.com.tr/yazi/milli-goruste-hesap-soran-hainlikle-dinsizlikle-suculanir/4957>
<http://www.milliyet.com.tr/2006/11/03/siyaset/axsiy01.html>
<http://www.milliyet.com.tr/2006/11/03/yazar/akyol.html>
http://cadde.milliyet.com.tr/2012/08/23/YazarDetay/972522/Iddianame__savunma_ve_helal_gida_
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/438652/Ekmek_ve_islam_kavgasi.html
<http://www.gazeteport.com.tr/haber/143090/yesil-sermaye-vurgunu> et: 18.02.2014

³¹⁴ Gür, Metin (2012) a.g.e., s. 367-473

oluşmasında da son derece etkili olmuş, ‘gurbetçiler’ kendilerinin, adeta bir kazanç kapısı ve para kaynağı olarak görüldükleri izlenimine kapılmışlardır. Nitekim Türkiye’nin yaklaşık yarım asır süren ataleti konusunda, 1993-2000 yılları arasında “Cumhurbaşkanı Başdanışmanı olan Prof. Dr. Bozkurt Güvenç’in, 1994’te Federal Almanya’da ‘Türk Kimliği’ konulu bir dizi konferans vermek amacıyla Köln’de bulunduğu sırada Metin Gür’e yaptığı saptama itiraf gibidir: Almanya’daki, Avrupa’daki vatandaşlarımıza şimdiye kadar daha çok hacı, hoca göndererek morallerini takviye etmeye çalıştık. Ama onların aklına, bilincine, bilgisine yardımcı olacak kaynakları sağlamalıydık.”³¹⁵

2000 yılı ve sonrasında Türkiye’nin devlet olarak dış politikadaki tavrında iç siyasete paralel olan değişiklikler gözlemlenmektedir. Tüm dünyayı sarmaya başlayan post-modern siyasetin Türkiye’ye de tarihsel-toplumsal dinamikler ve küresel konjonktür bağlamında yansiyarak kimlik ve mekânsal politikaları incelemesi, ülkenin iç dinamiklerini artık baskılanması mümkün olmayan bir aşamaya getirerek 2002 seçimleriyle birlikte AK Parti’yi iktidara taşımış; böylece, yurt-dışı Türklere karşı oluşturulan devlet politikalarında ve uygulamalarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin en belirginini hiç kuşku yok ki, yurt dışındaki insanlarımızı köken ülke ile sıkı işbirliği içerisinde, siyasetin ve ekonominin görünür ve doğrudan unsurları olarak ön plana almak olmuştur.

AK Parti’nin devlet aklında yarattığı bu politik sıçrama, esasen, onun dış politikada getirdiği değişimle alakalıdır. Zira 2002 seçimleri sonrası Türkiye dış politikada giderek daha aktif olmuş, Dış İşleri Bakanlığı, TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı), YTB (Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı), KDK (Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü) gibi kurumlarla bütüncül bir çizgi oluşturmuş, bu çerçevede yumuşak gücünü ortaya koymayı amaçlamıştır.

Elbette Türkiye’nin belirlediği izlek yurt-dışı Türklerin de bu kapsamda ihya edilmeleri, anavatanın yoğun ve örgütlü desteğini almalarını öngörmektedir. Bu konuda belirlenen politika değişikliğini Başbakan Recep Tayyip Erdoğan şu şekilde ifade etmektedir: “Türkiye’nin izlediği politikalarda ilkeli ve hakkaniyetten yana duruşunun, sizlerin bu yöndeki gayretlerinize güç ve katkı sağlayacağına inanıyorum.

³¹⁵ Anonim (2013) Ekmek ve İslam kavgası, *Cumhuriyet Gazetesi*
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/438652/Ekmek_ve_islam_kavgasi.html et: 18.02.2014

Şundan emin olun, sizin arkanızda artık güçlü ekonomisiyle, aktif dış politikasıyla bölgesinde ve dünyada söz sahibi bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti var.”³¹⁶ Bu bağlamda özellikle Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), yurtdışı Türklerin ihtiyaçları, sorunları konusuna eğilmiş, önemli adımlar atmış ve köken ülke olarak Türkiye Devleti ile yurt dışındaki insanlarımız arasında bir köprü kurma görevini üstlenmiştir. Nitekim yaklaşık 40 yıl boyunca devlet insanları birer siyasi-ekonomik aktarım nesnesi olarak araçsallaştırmış; insanlarımız, kendileriyle alakadar olan, destek veren, yardım etmeye çalışan anavatan beklentilerine karşılık bulamamışlardır.

Hatta bu konuda pek çoğu büyükelçiliklerde, konsolosluklarda T.C. vatandaşı muamelesi dahi görmemiş ve açıkça horlanmışlardır. Bu durum, önceki sayfalarda açıklamaya çalıştığımız üzere, pek çok noktada özellikle İslamcı veya aşırı-sol olarak nitelendirilen akımların, derneklerin veya cemaatlerin ortaya çıkıp güçlenmesinde ve yaygınlık kazanmasında etkili olmuştur. Başka bir ifade ile anavatanın gündelik hayatın pratiğine ve onu biçimlendiren mekân-politiğe ilişkin yarattığı boşluk, Türkiye’de varlık imkânı bulamayan siyasal ve siyasallaşmış akımların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur.

İşte bu bakımdan AK Parti, siyasal İslam’ın yurt dışında yarattığı ekonomik mağduriyetler bir yana bırakılırsa, kemikleşmiş olan tarihsel-genel ve haklı kırgınlığı gidermek yönünde ciddi adımlar atmış, siyasetin ulus-aşırılaşıma ile oluşan tesirlerini dolaylı kanallardan doğrudan kanallara çekecek değişiklikler yapmış, post-modern siyasetin meşrulaşmasına katkı sağlamıştır.

Öte yandan yaşanan tüm bu gelişme ve iyileşmelere karşın, Türkiye’de yerleşik hale gelmiş siyasi gelenek, AK Parti döneminde de tüm politika ve zihniyet değişikliklerine rağmen kendisini göstermiştir. Bu noktada daha ziyade kendisini liberal olarak nitelendiren, politikanın sağ yelpazesinde konumlayan veya doğrudan siyasal İslami akımlar içerisinde tanımlayan insanlarımızın geçen kuşaklarla birlikte girişimci bir sınıf olarak daha ön plana çıkmaları; hem Avrupa’da oluşması arzulan diasporanın ve lobcilik faaliyetlerinin temel sosyo-ekonomik finansmanını sağlama

³¹⁶ Altınok, Mehtap (2013) Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Almanya ve Göç/50. Yılında Almanya’da Türkler Sempozyumu Açılış Konuşması-Özel Haber, *Artı 90 Dergi*, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Dairesi Başkanlığı; Ankara, s. 7

kapasitesi hem de muhafazakâr bir parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tabanını teşkil eden önemli kesimlerle kurdukları ağlar ve ilişkiler dolayısıyla fazlaca öncelenmiştir. Bu nedenle AK Parti'nin (sağ bir partinin karakteristik özellikleri olarak) özellikle Avrupa'da yaşayan insanlarımız söz konusu olduğunda, devlet eliyle kurmaya çalıştığı sistem ve politikalar içerisinde 'Türk-Müslüman-girişimci' motifinin öne çıktığı görülmektedir. Bu tespit siyasi bir eleştiriden ziyade sisteme yönelik bir eleştiridir. AK Parti'nin Avrupa'da gördüğü desteğin sosyal ve ekonomik dokusuyla Türkiye'deki tabanı arasında benzerlikler ve realist-pragmatist ilişki biçimleri gözlemlenmekte; bu, (diaspora teorisi çerçevesinde) köken ülke olarak Türkiye'nin diaspora üzerindeki 'tarihsel hakimiyetinin' yeni bir versiyonuna işaret etmektedir.

Nitekim bu bağlamda yurt-dışı Türklerin hem birey hem toplum olarak evrilirken ve kendilerini yeniden yapılandırırken girişimci sınıf üzerinden Türkiye siyasetine çok fazla angaje olmaları, fazla oportünist, kendi gelişimleri açısından spekülatif ve siyasetle ilişkisi bakımından yeni bir hiyerarşik yapının ortaya çıkmasına sebep olabilecek riskler taşımaktadır. İlerleyen bölümlerde açıklamaya çalışacağımız üzere söz konusu durum, sağlıklı ve işlevsel bir Türk diasporası oluşturulması konusunda gelecekte başkaca sıkıntılara yol açabilecek bir potansiyel barındırmaktadır.

2. Diaspora'nın İnşası

2.1. Türkiye'nin Mevcut Diaspora Yaklaşımlarının Değerlendirmesi

2.1.1. Yurt Dışındaki Türk Vatandaşlarına Yönelik Kamu Hizmetleri

Yurt dışına göç etmiş fakat Türkiye ile vatandaşlık bağıını koruyan insanların, Türkiye devletinden aldıkları hizmetler, kamu hizmetleri kapsamında yer almaktadır. Bu anlamda Türkiye'de ikamet eden bir vatandaş ile yurt dışında ikamet eden bir vatandaşa yaklaşım arasında biçimsel olarak bir farklılık bulunmamakta, devlet yurt dışındaki vatandaşlarına da hizmet taşımaktadır. Anayasamızın C Bendi'nin 62. Maddesinde bu konu açıklığa kavuşturulmuştur.

“C. Yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları

MADDE 62- Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.”³¹⁷

Yurt dışındaki vatandaşlara verilecek olan hizmetin niteliği ve kapsamı, hedef bölgede yaşayan insan sayısına ve bu insanların ihtiyaçlarına göre belirlenmektedir. Nüfus bu noktada önemli bir belirleyen durumundadır çünkü devletin planlama, kurumsal işleyiş, personel görevlendirme ve bütçe oluşturma gibi adımları buna göre netlik kazanmaktadır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın son olarak yayınladığı verilere göre (2010 yılını baz almaktadır) yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın sayısı; (çifte vatandaşlıklar dahil olmak üzere) toplam 3 Milyon 765 Bin 175'tir.³¹⁸ Bu noktada Bakanlığın internet sayfasında yer alan verileri göre, 1972-2009 yılları arasında Alman vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın sayısı 777.904'tür; 1991-2008 yılları arasında Fransız vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın sayısı 71.323'tür; 1946-2008 yılları arasında Hollanda vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın sayısı 259.958'dir; 1999-2009 yılları arasında Avusturya vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın sayısı 88.597'dir; 1989-2007 yılları arasında İngiliz vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın sayısı 63.635'tir; 1980-2006 yılları arasında Danimarka vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın sayısı 28.129'dur; 1985-2008 yılları arasında Belçika vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın sayısı 130.374'tür; 1990-2008 yılları arasında İsveç vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın sayısı 33.523'tür; 1990-2008 yılları arasında İsviçre vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın sayısı 45.320'dir; 1996-2006 yılları arasında Avustralya vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın sayısı 39.446'dır.

Diğer taraftan bugün, özellikle YTB yetkililerinin ifadelerinde ve kuruma ait rapor ve dokümanlarda yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın sayısının 5 milyonun

³¹⁷ T.C. Anayasası

http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf et: 24.02.2014

³¹⁸ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı – Dış İlişkiler ve Yurt Dışı Hizmetler Genel Müdürlüğü, (2010) Yurt Dışındaki Vatandaşlarımızla İlgili Sayısal Bilgiler <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/diyih.portal?page=yv&id=1> et: 24.01.2014

üzerinde olduğu ifade edilmektedir. Şüphesiz bu, yarım asıra varan modern göç tarihimizin, Türkiye ve dünya tarihini de yansıtan önemli bir sonucudur.

Yine aynı çizgide, nüfusun ihtiyaçları ve verilen hizmetler arasındaki ilişki uyarınca yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarına hizmet veren kurum ve personelimize ilişkin bazı bilgileri paylaşmak faydalı olacaktır. Buna göre; Mayıs 2014 itibariyle Türkiye'nin; 129 Büyükelçilik, 12 Daimi Temsilcilik, 80 Başkonsolosluk ve 1 Ticaret Ofisi olmak üzere toplam 222 dış temsilciliği bulunmaktadır. Buna ilaveten yine bağlı olduğu kurum, bakanlık ve personel sayısı itibarıyla; Maliye Bakanlığı 3, Milli Eğitim Bakanlığı 14, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 1, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 28, Kültür ve Turizm Bakanlığı 25, Ekonomi Bakanlığı 178, Hazine Müsteşarlığı 38, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 2, Diyanet İşleri Başkanlığı 44, Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 22, Emniyet Genel Müdürlüğü 19 olmak üzere toplamda 374 personel yurt dışında Türkiye adına hizmet vermektedir.³¹⁹

Yurt dışında yaşayan Türkiye kökenlilerin göç nedenleri ve özellikleri incelendiğinde ise birkaç noktanın belirleyici unsur olarak öne çıktığı görülmektedir. 1960 sonrası işgücü göçleri bu unsurların ilkidir. “27 Mayıs askeri darbesinden sonra oluşturulan hükümet ekonomik ve demografik gelişmelerin toplumsal hayata olumsuz yansımalarının etkilerini göz önüne alarak yeni planlama faaliyetleri belirlemiştir. 1950’lerin sonuna doğru yaşanan ekonomik bunalımın ardından, 1960’lara gelindiğinde Türkiye’de gizli işsizlikle birlikte, endüstri ve tarım sektöründe açık işsizlik de artmıştı. Her ne kadar gizli işsizlikle ilgili verilerin belirlenmesi güç olsa da, 1960’ların ortalarında bu sayının 2,5 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir.”³²⁰ Bu bağlamda yabancı ülkelere işgücü arzı işsizlik ve kalkınma sorunu ile başa çıkmanın en doğrudan ve kesin çözüm yollarından biri olarak görünmüştür. Üstelik bu yolla önemli bir ekonomik sorun transfer edildiği gibi döviz transferleri ile ekonomik kalkınmaya kaynak sağlanması da mümkündür.

³¹⁹ *Başbakanlık İletişim Merkezi BİMER* (26.05.2014) bilgi edinme yasası kapsamında alınan bilgilendirme e-postası, Başvuru No: 381419

³²⁰ Hershlag (1968)’dan aktaran İçduygu, Ahmet (2014) *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, MiReKoç (Göç Araştırmaları Merkezi)-Koç Üniversitesi; İstanbul, s. 182,183

Kaldı ki, yine 1970-1980'ler boyunca Kuzey Afrika ve Ortadoğu (KAOD) ülkelerine yapılan işçi gücü göçleri ve 1990 sonrası başlayan ve günümüzde de devam eden müteahhitlik hizmetleri kapsamındaki göçler de devlet tarafından aynı çerçevede ele alınmıştır. Nitekim altıncı beş yıllık kalkınma planının görünmeyen işlemler başlığı altındaki sırasıyla 99, 100 ve 101. Maddelerinde; “Yurt dışında çalışan Türk işçilerinin tasarruflarının yurda transferi için diğer politikalar yanında cazip mali araçlar ve yatırım imkânları geliştirilecektir. Yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin gelişmesi, özellikle komşu ülkelerdeki işbirliği imkanları azami ölçüde değerlendirilerek desteklenecek, bu tür faaliyetlerin ihracat ve istihdama katkıda bulunması göz önünde tutulacaktır. Yabancı ülkelerde yatırım yapacak müteşebbislerin dünya piyasalarında daha güçlü hale gelmeleri için verilen teşvikler devam ettirilecek ve gerekli düzenlemeler yapılacaktır.” denmektedir. Yine buna paralel teşvik başlığının 136. maddesinde ise; “Finansal kiralama yolu ile yapılacak yatırımların artırılması yönünde çalışmalar sürdürülecektir. Yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin ve yabancı ülkelerde yatırım yapacak müteşebbislerin dünya piyasalarında daha güçlü hale gelmeleri için verilen teşvikler devam ettirilecek ve gerekli düzenlemeler yapılacaktır.”³²¹ hükmü bulunmaktadır.

Altıncı kalkınma planında da “Türk müteahhit ve yatırımcılarının ülke dışında yatırım yapmaları teşvik”³²² edilmekte ve yedinci kalkınma planında ise “İşçi ve işverenlerimizin yoğun olarak bulunduğu ve yurtdışı örgütlerimizin bulunmadığı bölge ve ülkelerde temsilciliklerimizin kurulması; yurtdışı temsilciliklerimizin uluslararası mevzuat, bulunulan ülke ve ülkemiz mevzuatı, ikamet, çalışma, mali ve sosyal hizmet gibi geniş çalışma alanında bu hizmetleri yerine getirebilecek vasıflı elemanlarla desteklenmesi”ne karar verilmiş ve ayrıca “son yıllarda Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu ile bazı Asya ülkelerinde yeni yatırımlarda önemli taahhütler üstlenen Türk müteahhitlik firmalarının faaliyetleri paralelinde bu ülkelerde çalışan vatandaşlarımızın sayıları artarken, çalışma yaşamı, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal konularda ciddi sorunları bulunmaktadır.

³²¹ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1989) Altıncı Beş Yıllık (1990-1994) Kalkınma Planı, Devlet Planlama Teşkilatı S. 28-31
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf> ET: 23.02.2015

³²² Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1989) Altıncı Beş Yıllık (1990-1994) Kalkınma Planı, Devlet Planlama Teşkilatı S. 31
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf> ET: 23.02.2015

Gereksinim duyulan ülkelerde temsilciliklerimizin kurulması vatandaşlarımızı hem o ülke sosyal kurumlarına hem de bir takım örgüt, kuruluş ve kişilere muhtaç olmaktan kurtaracak, ticari ilişkilerimizi geliştirecektir.”³²³ hükümlerine yer verilmiştir.

İkinci belirleyici unsur ise daha ziyade 1980 ve sonrasında yaşanan siyasi ilticalar kapsamında gerçekleşmiş olan göçlerdir. Bu doğrultuda Kofralı vd. hazırladığı ‘Turkey, Country and Research Areas Report’³²⁴ isimli raporda 1980’deki askeri darbeden sonra gerek sağ gerekse de sol siyasi görüş taraftarlarının darbe hükümetinin yaptığı tutuklamalar ve cezalandırma uygulamalarından sakınabilmek, kaçabilmek için yurt dışına iltica ettikleri belirtilmektedir. Raporda yine aynı eksenle 1990’lı yıllarda PKK ile yürütülen mücadelede çerçevesinde Kürt kökenli Türk vatandaşlarının da devlet baskısı ve uygulamalarından kurtulabilmek amacıyla Avrupa’ya iltica ettiği belirtilmektedir. Avrupa’ya büyük oranda bir sığınmacı akımının yaşandığına değinilen dokümanda söz konusu hareketlenmenin 1981-2005 yılları arasındaki göç eden nüfusun beşte ikisini oluşturduğu ifade edilmektedir.³²⁵

Bu doğrultuda “1980’lerden itibaren sayıları giderek artan sığınmacıların çoğunluğunun Kürt kökenli Türk vatandaşları olduğu tahmin edilmektedir. Özellikle 1990’lı yılların başında yükselen Kürt sorunu kaynaklı siyasi çatışmaların Türkiye’den başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine sığınmacı akımına

³²³ Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1989) Altıncı Beş Yıllık (1990-1994) Kalkınma Planı, Devlet Planlama Teşkilatı S. 199-229

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/4/plan7.pdf> ET: 24.02.2015

³²⁴ Kofralı, Deniz Karıcı; Üstübcü, Ayşen; De Clerck, Helene (2010). “Turkey Country and Research Areas Report”,

EUMAGINE,

<http://www.eumagine.org/outputs/PP5%20->

[%20Turkey%20Country%20and%20Research%20Areas%20Report%20-%20Final.pdf,](http://www.eumagine.org/outputs/PP5%20-%20Turkey%20Country%20and%20Research%20Areas%20Report%20-%20Final.pdf)

ET:

24.02.2011

³²⁵ “1980 darbesinden sonra, Kürt kimliğinin ifade biçimlerini baskı altına alma yoğunlaştı. Kürtçenin özel yaşamda dahi kullanılması resmen yasaktı. Halk sürekli olarak 'ulusal duyguların zayıflığı' ile suçlanmaktaydı. (...)Uzun bir süre Türk yetkilileri PKK'nın sınır üzerinden eylemler yaptığını farketmeyi sürdürdüler, ama ne zaman ki sınırı kapamak için sürdürülen tüm gayretlere rağmen olayların sayısını artmaya devam etti, o zaman PKK'nın yerel destekten yararlanabileceğini ve basında sürekli yer alan 'adam kaçırma' eylemlerinin aslında halkın gerillalara katılma olayları olduğunu kabul etmek zorunda kaldılar. (...)Türk ordusu bu durumdaki birçok ordu gibi öfkesini yöredeki sivillere yöneltebiliyordu. s. 435 (...) 1991'deki Körfez Savaşı, Bağdat'ın Irak Kürdistanı üzerindeki denetimini yok etmişti (...)bu durum PKK'ya istediği zaman sınırı geçme ve kuzey Irak'ta üs ve eğitim kampları kurma olanağı verdi. Güneydoğu'daki bu tırmanış Kürt sorununu Ankara siyasal gündeminin üst sırasına yerleştirdi. (...)Kasım ayında Türk ordusu ile Irak Kürtlerinin birleşik saldırısı PKK'yı Kuzey Irak dışına itti.” Zürcher, Erich (2010) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları; İstanbul, s. 432, 435, 436

katkıda bulunduğu bilinmektedir.”³²⁶ Nitekim askeri darbe sonrası yaşamın fakat özellikle de siyasetin içerisinde yer almış olanlar için yaşamın zorlaşması ve devletin baskısını gayri hukuki ve orantısız bir şekilde ortaya koyması ve Kürt Sorunu kapsamında PKK ile mücadelenin yoğunluk kazanması sonucu “1980-1995 yılları arasındaki dönemde, Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine 350 000 dolaylarında sığınmacı gitmiştir. 1980’li yılların sonu ve 1990’ların başlarında sığınmacı sayısında çok net bir artış görülmektedir. Artan siyasi mülteci başvurusunda 12 Eylül 1980 askeri darbesinin geniş çaplı tutuklamaları ve yıkıcı uygulamaları önemli bir neden olarak belirlemiştir.³²⁷ Batı Avrupa ülkelerinin resmi kayıtlarında sığınmacı olarak nitelendirilen Türk vatandaşlarının ortalama yıllık sayısı 1980’lerin başında 10.000 iken, bu rakam 1980’lerin sonunda 50.000’e ulaşmıştır. (...)Birleşmiş Milletler (BM) verileri, sığınmacı sayısının hala yüksek oranlarda seyrettiğini göstermektedir. 1990’lı yılların sonunda yıllık sığınmacı miktarı 35.000 olarak kaydedilmiştir. Bu rakam 2000’li yılların başında 15.000 seviyelerine inmiştir. 2000’li yılların sonundaysa, ilgili yıllık rakamın 10.000’lerin altına düştüğü görülmüştür.”³²⁸

Göç konusunda belirleyici son unsur ise 1990’larla başlayan fakat 2000’li yıllarla birlikte giderek görünürleşen beyin göçü akımıdır. Bilhassa daha iyi eğitim ve çalışma olanakları nedeniyle nitelikli işgücü kapsamına giren veya girebilecek

³²⁶ İçduygu, Ahmet (2006) Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Uluslararası Göç Tartışmaları, TÜSIAD; İstanbul aktaran İçduygu, (2014) *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, MiReKoç (Göç Araştırmaları Merkezi)-Koç Üniversitesi; İstanbul, s. 197

³²⁷ Yurt dışına sığınma taleplerinde patlamaya yol açan, darbe sonrası dönemde yapılan insan hakları ihlallerinin hat safhaya ulaşmasıdır. Zira "bu dönemde 7 bin kişi için idam cezası istendi, 517 kişiye bu ceza verildi ve bunların 49'u infaz edildi. 300 kişi 'kuşuklu biçimde' öldü. 171 kişinin işkenceden öldüğü saptandı. 14 tutuklu cezaevi koşullarını protesto için yaptıkları açlık grevi nedeniyle hayatını kaybetti. 650 bin kişi gözaltına alındı. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı. Yargılamaların 71 bini TCK 141, 142 ve 163'e aykırılıktan dolayı kovuşturuldu. 98.404 kişi örgüt üyesi olmaktan yargılandı. 1 milyon 683 bin kişi fişlendi. 338 bin kişiye pasaport verilmedi. 30 bin kişi 'sakıncalı' olduğu gerekçesiyle işten atıldı. 3.854 öğretmen, 120 üniversite öğretim üyesi ve 47 yargıcin işine son verildi. 1402 sayılı yasa uyarınca 9 bin 400 kişi görevden alındı ya da sürüldü. Bu dönem (...)yakalama ve gözaltına alma işlemlerine çok sık ve kolay bir şekilde başvurulabilmesi, yasanın da yetersizliklerinden yararlanarak, yakalanan kişinin yakınlarına haber verilmemesi, susma hakkının yokluğu, gözaltı sürelerinin uzunluğu, tutuklama önlemine de kolayca başvurulması, haksız tutuklama tazminatlarının yetersizliği, tutukluluk sürelerinin tavanının olmayışı gibi nedenlerle 1980 askeri darbesi sonrasında "(...) 30 bin kadar insan siyasal sığınmacı olarak yurt dışına gitti." Tanör, Bülent; Boratav, Korkut; Akşin, Sina (2005) *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cem Yayınevi; İstanbul, s. 95, 96, 97

³²⁸ İçduygu, Ahmet (2014) *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, MiReKoç (Göç Araştırmaları Merkezi)-Koç Üniversitesi; İstanbul, s. 198

olan beyaz yakalı ve öğrenci göçü olarak ifade edebileceğimiz beyin göçü esasında diaspora açısından bir kayıptan ziyade imkân almasına gelmektedir. Bu noktada göç ile diasporanın arasındaki farklılaşmada su yüzüne çıkmaktadır.

Nitekim beyin göçü ile giden kişileri geri döndürmeye yönelik projeler daha ziyade göç disiplini çerçevesindeki düşüncelerde egemen bir anlayıştır ve köken ülkenin merkezde konumlandırıldığı, anavatanın desteklenmesi ve ihya edilmesi düşüncesini vurgulamaktadır. Oysa diaspora teorisi kapsamında beyin göçü, diasporanın kitlesel-niteliksel gücünü ve dolayısıyla etkisi ve etkinliğini artıracak bir unsur olarak görülmekte ve geri dönüş politikaları eleştirilmektedir. Kaldı ki Murat Erdoğan'ın³²⁹ da belirttiği gibi beyin göçü Türkiye'de etkileri abartılan bir fenomen haline gelmiştir.

Öte yandan diasporanın genel niteliğine ilişkin olarak değerlendirmelerimize dâhil ettiğimiz birkaç önemli veri kaynağı bulunmaktadır. Bunlar; Hacettepe Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'nin (HUGO) kamuoyuna sunduğu Euro-Turks Barometre 2013 isimli rapor³³⁰, YTB adına Talip Küçükcan'ın araştırmacı olduğu ve dört aylık bir süre boyunca (17 Haziran- 17 Ekim) tatil dönemi sınır kapılarından giriş yapan Türkiye kökenlilerle görüşerek hazırladığı ve genele ilişkin bir kanaat sunması amaçlanan 'Avrupa'da Yaşayan Türkler'³³¹ isimli çalışma, Türkiye Araştırmalar Merkezinin raporları, TAVAK'ın raporudur.³³²

HUGO-Euro-Turk Barometre 2103 adlı raporda Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenlilerin % 91'i ya orada doğmuş ya da 11 yıldan fazladır orada yaşamaktadırlar. Yine elde edilen bulgulara göre, yurt dışındaki Türkiye kökenlilerin %51'i sadece Türkiye vatandaşı iken, %21'i bulunduğu ülkenin vatandaşı, %27'si ise hem Türkiye hem de bulunduğu ülkenin vatandaşıdır. Raporun 4. sayfasındaki veriye göre,

³²⁹ Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Müdür Doç. Dr. Murat Erdoğan ile Mülakat-Deşifre Notları, Görüşme günü: 09.04.2014, Görüşme Saati: 11.00/12.00, Yer: Hacettepe Üniversitesi; Ankara, s. 288,289

³³⁰ Erdoğan, Murat; Kaya, Ayhan; Ünver, Can (2013) Hacettepe Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'nin (HUGO) kamuoyuna sunduğu Euro-Turks Barometre 2013 http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/ETB_rapor.pdf et: 23.02.2015

³³¹ Küçükcan, Talip (2011) AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRKLER - Yaz Tatili Döneminde Türkiye'ye Gelen Türkler Örneği SAHA ARAŞTIRMASI, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı; Ankara

³³² Türk Girişimciler Raporu Özeti (2013) Türk Alman Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı (TAVAK) <http://www.girisimhaber.com/redirect.aspx?url=http://www.girisimhaber.com/file.axd?file=2013%2f8%2fTAVAK-Turk-Girisimciler-Raporu.docx>

diasporanların %82'den fazla bir oranının mesken ülke toplumuna entegre olduğunu düşünmekte ve bu konuda bir problem görmediği vurgulanmaktadır. Bunlara ilaveten raporun 5. sayfasında yer alan bulgulara göre, mesken ülkelerde yapılan seçimlerde diasporanların %55'lik kesimi merkez sol ve sosyal demokrat partilere oy verir görünürken, milliyetçi ve muhafazakâr partilere oy verenlerin oranı yalnızca %7'dir. Oysa aynı örneklem içerisindeki kişilerin Türkiye siyaseti içerisinde %44'ü AK Parti'ye, %4'ü MHP'ye oy verirken, CHP'ye oy verim diyenlerin oranı %12'de ve BDP'ye oy verim diyenlerin oranı ise %2'de kalmaktadır. Son olarak raporun 6. sayfasındaki bilgilerden ise, diasporanların %34'ünün kendisini Türk-Müslüman, %22'sinin Türk, %19'unun Türk-Müslüman-Avrupalı, %7'sinin hem Türk hem Alman ve %6'sının da sadece Müslüman olarak tanımlamayı tercih ettiği görülmektedir.

Diğer araştırma ise YTB'nin araştırmasıdır. Avrupa'da Yaşayan Türkler' isimli araştırmanın 17-20. ve 24. sayfalarındaki bilgilere göre, görüşülen kişilerin %85'inin 10 yıldan fazla bir süredir Avrupa'da yaşadığı görülmektedir. Araştırmaya katılanların %71'inin evli, %25'inin bekâr ve %3'ünün de boşanmış olduğu; eğitim durumu açısından %38'inin ilk ve ortaokul, %40'ının lise, %20'sinin ise yüksekokul ve üzeri eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Meslek dağılımı konusunda ise katılımcıların %40'ının işçi, %12'sinin evhanımı, %12'sinin öğrenci, %7,6'sının serbest meslek sahibi olduğu görülmektedir. Bu anlamda öğretmen, doktor ve sanatçı olduğunu belirtenlerin oranı %3,3'tür. %18'inin geliri 1501-2000 Euro arasında iken, %12,7'sinin 1001-1500 Euro, %11,7'sinin 2001-3000 Euro ve %8,7'sinin ise 501-1000 Euro arasında olduğu, ayrıca yine %16,5'lik bir kesimin ise herhangi bir geliri olmadığı görülmektedir.

Bununla birlikte 20-22. sayfalardan, görüşülen kişilerin yarısına yakın bir bölümünün Avrupa'da yabancı ya da göçmen statüsünde yaşarken, diğer yarısının çifte vatandaş ya da mesken ülke vatandaşı olduğu bilgisi çıkmaktadır. Öte yandan bununla ilişkili olarak görüşülen kişilerin yarısına yakın bir kısmı oturdukları evin kendilerine veya ailelerine ait olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum raporda, Türkiye kökenlilerin giderek mesken ülkelerde kalıcı olmaya yönlendiği yönündeki bir bulgu olarak yorumlanmıştır.

Raporun toplumsal yapıya ilişkin kısmına eğilen 26. sayfasında ise aile olgusu üzerine odaklanılmış ve bunun üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre, Türkiye kökenlilerin aile yapısı Türk tipi özelliğini korumakta ve mesken ülkenin aile yapısına benzememektedir. “Avrupa toplumlarında tek kişilik haneler ve tek ebeveynli aileler yaygın ve ortalama hane halkı büyüklüğü yaklaşık 2,2 civarında iken Avrupa’daki Türkler arasında çekirdek aileler yaygındır ve ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye’de olduğu gibi yaklaşık 4 kişidir.”³³³ Bununla ilişkili olarak 23. sayfada yer alan bilgilerde araştırma sorularını yanıtlayanlardan %60’ı eşi ve çocuklarıyla birlikte yaşadığını, %16’sı anne-baba ve kardeşleri ile yaşadığını, %8,4’ü yalnız yaşadığını ve %6’sı ise eşiyile birlikte yaşadığını ifade etmiştir. Çalışmaya göre, görüşme yapılan kişilerden %15’nin birinci kuşak, %55’inin ikinci kuşak, %23’ünün üçüncü kuşak ve %4,4’ünün ise dördüncü kuşak olduğu tespit edilmiştir.

Diğer taraftan kimliğe yönelik olarak da “Avrupalı Müslüman-Türk üçlemesi her üç kişiden birinin tercihi olarak görülmektedir. Bunu %25 ile Avrupa’da yaşayan Türk kimliği takip ediyor. Buna karşın Avrupalı, Avrupa Türkü, Avrupalı Türk veya Avrupalı Müslüman tanımlamalarını kabul edenler %5’in altındadır. Dikkati çeken diğer bir konu Avrupa’daki Türkleri, Türkiye’de ifade etmek için son yıllarda resmi ve gayri resmi olarak kullanılan gurbetçi kavramının katılımcılardan sadece %4’ünün olurlarını almış gözükmesidir. Yine Avrupa’da yabancı işçi ya da yabancı kavramları yerine son on yıllarda yaygın olarak kullanılan göçmen (migrant) kavramı da sadece %8’lik bir dilim tarafından benimsenmiştir.”³³⁴ Raporda son olarak Türkiye kökenlilerin, Türkiye’deki gelişmeleri yakından takip ettikleri görülmektedir.

Bunun dışında Türkiye Araştırmalar Merkezi’nin hazırladığı ‘Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü’³³⁵ isimli rapor önemli veriler sunmaktadır. 2007 yılı rakamlarını baz alan rapora göre Türkiye kökenliler İnşaat-İmalat-zanaat sektörleri, hizmet sektörü, lokantacılık ve ticaret konularında uzmanlaşmıştır. Bu anlamda Türk diasporası ekonomik açıdan genel itibarıyla KOBİ niteliğinde faaliyet gösterse de,

³³³ Küçükcan, Talip (2011) a.g.e., s. 86

³³⁴ Küçükcan, Talip (2011) a.g.e., s. 87

³³⁵ Şen, Faruk; Ulusoy, Yunus; Şentürk, Cem (2007) *Avrupa Birliği ve Almanya’da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü*, Türkiye Araştırmalar Merkezi; Essen/Almanya, s. 39

ekonomik işlem hacmi ve yarattığı hareketlilik bakımından küçümsenemeyecek derecede ciddi rakamlara ulaşmaktadır.

İşte bu boyutu ile alındığında Türkiye kökenlilerin gerek üretimin emek yönünde gerekse de üretimin sermaye yönünde temsil ettikleri güç ve potansiyel, Amerika, Avrupa ve hatta Avustralya için dahi göz ardı edilemeyecek bir hale gelmiştir. Yani iktisadi çerçeve içerisinde kalarak diyebiliriz ki; yıllara dayanan sermaye birikimlerinin finans ve iş kurma faaliyetlerine yönlenmesinin ve yanı sıra çalışan kesimdeki niteliksel gelişmenin, artık, hem mesken ülkelere hem de küresel ekonomik sisteme üretim ve ticaret aracılığı ile istihdam ve rant yaratıcı boyutlarıyla aktarılmaya başlanması, diaspora'nın (bilhassa da küresel ekonomik krizin atlatılmaya başlandığı ve sıcak paranın gelişmekte olan ülkelere çekilmeye başladığı bir dönemde) sürdürülebilir kalkınma ve büyüme hedefleri olan Türkiye açısından her zamankinden daha önemli hale gelmesi sonucunu doğurmuştur.

Türk Alman Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı (TAVAK) raporunda ise ekonomik potansiyel bakımından özellikle de Avrupa'daki Türkiye kökenliler söz konusu olduğunda, 60 binden fazla girişimci ve 30 milyar Avro dolayındaki bir sermayeden söz edilmektedir. Raporda 15 AB ülkesinde yaşayan bağımsız çalışarak geçimlerini sağlayan Türk girişimcilerin sayısının 119.000'e ulaştığı belirtilmektedir. Ancak bununla birlikte diasporanın ağırlık merkezini oluşturan Almanya'da 700.000'e yakın 'çalışmaya engeli olmayan Türk nüfus olduğu fakat Türkler arasındaki işsizlik oranının Almanlara göre iki kat fazla olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre, 180.000 Türk işsizdir. Mesleksizlikten kaynaklandığı ifade edilen bu işsizliğin, yabancı düşmanlığına mesnet yapılan önemli bir unsur olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca yine rapora göre, Almanya'daki Türkler arasında işsizlik oranı %30'u aşmış ve Türk nüfusun %44'ü fakirlik sınırının altında yaşamaktadır.

Diğer taraftan mevcut diaspora politikamız içerisinde yeri olan yurt dışındaki vatandaşlara yönelik kamu hizmetlerimizin üçlü sacayağı üzerine oturtulduğu söylenebilir. Bu sacayağını oluşturan alanlardan "ilki eğitim alanıdır, diğeri din alanıdır, üçüncüsü de çalışma alanıdır,"³³⁶

³³⁶ *Erdoğan Murat (09.04.2014) Ek-2 / Mülakat-Deşifre Notları*, Görüşme günü: 09.04.2014, Görüşme Saati: 11.00/12.00, Yer: Hacettepe Üniversitesi; Ankara, s. 274

Eğitim alanındaki örgütlenmemiz yurt dışına gönderilen öğretmenler ve bu öğretmenleri koordine edecek eğitim ataşeleri kapsamında ortaya çıkmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Yurt Dışı Görevlendirmeler başlıklı internet sayfasında belirtilen mevzuata göre, eğitim-öğretim alanındaki görevler, sorumluluklar ve kapsam şu şekilde belirlenmiştir:

“Türk kültürünün yurt dışında tanıtılması, yayılması ve korunması, yurt dışındaki vatandaşlarımız ve soydaşlarımızın kültürel bağlarının korunması, güçlendirilmesi ve dinî konularda aydınlatılması ile Türk dilinin öğretilmesi amacıyla öğretim üyesi, öğretim görevlisi, okutman, öğretmen ve din görevlisi olarak yurt dışında görevlendirilecek personelin unvanı, sayısı, nitelikleri, seçimleri, görev yerleri ve süreleri, izinleri, yurt dışındaki görevlerinin sona erdirilmesi ve diğer hususlara ilişkin esas ve usuller 03 Temmuz 2003 tarih ve 25157 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 5/6/2003 tarih ve 2003/5753 sayılı "Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonun Çalışma Esas ve Usulleri ile Bu Komisyon Tarafından Yurt Dışında Görevlendirilecek Personelin Nitelikleri ile Hak ve Yükümlülüklerinin Belirlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı" yla düzenlenmektedir”³³⁷

Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı 'Yurt Dışı Eğitim Personeli Rehberi'³³⁸ adlı dokümandaki bilgilere göre, bugün artık eğitim ataşelerin ve müşavirlerinin görev ve sorumlulukları; temel görevler, yönetim hizmetleri, eğitim ve öğretim hizmetleri, araştırma-planlama-istatistik ve sosyal hizmetler, denetim-rehberlik-soruşturma ana başlıkları altında uzunca bir açıklamaya sahiptir. Tüm maddeler incelendiğinde dokümana ruhunu veren; kültür, dil ve tarih bilgisinin korunumu ve aktarımı, Türkiye'ye bağlılığın ve desteğin korunumu ve aktarımı, Türkiye kökenli toplumun asimilasyonunun önlenmesi ve otantikliğin çekirdeğindeki öğelerin toplumsal karakteristikler olarak vurgulanması gibi sonuçlar doğuracak bir kaç nokta belirginleşmektedir. Yine MEB'in verilerine göre Türkiye, yurt dışında halen 730'dan

³³⁷ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı - Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Yurt Dışı Görevlendirmelere İlişkin İnternet Sayfası

<http://abdigm.meb.gov.tr/www/yurt-disi-teskilati/icerik/31> ET: 24.02.2015

³³⁸ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı - Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Yurt Dışı Eğitim Personeli Rehberi

http://www.yurtdisiegitimmerkezi.net/dosyalar/MEB_yurtdisi_egitim_personeli_rehberi.pdf et: 21.03.2014

fazla öğretmen ve 23 farklı ülkedeki müşavirlikler/ataşelikler ile eğitim-öğretime yönelik hizmetlerine devam etmektedir.

Bununla birlikte din-kültür, çalışma ve sosyal güvenlik, eğitim-öğretim-kültür alanında Ak Parti dönemindeki politikaların temel hedeflerinin ise diasporalara Türkçeyi, Türkiye'nin tarihini, Türkiye'nin kültürünü, İslamiyet'i öğretmek, asimilasyonu önlemek, özneleştirilmiş ve öznelleştirilmiş bir bağlamda Türkiye havasını ve ruhunu öğretmek, aşılacak, içselleştirilmesini sağlamak olduğu söylenebilir. Nitekim tüm bu amaçlara yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığı eğitim müşavirlikleri, ataşelikleri ve öğretmen kadrosu ile; Aile ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı son dönemde gündeme gelen ve uygulanması beklenen aile ataşelikleri ile; Yunus Emre Kültür Enstitüleri ve Türk Kültür Evleri görevli personeli ile; Diyanet İşleri Başkanlığı doğrudan müşavirlikleri, ataşelikleri ve din görevlileri dolaylı olarak ise DİTİB ve Türk Diyanet Vakıfları ile bir anlatma, öğretme, bilinçlendirme çalışmasını dört koldan yürütmektedir. AK Parti iktidarı sonrasında eğitim-öğretim-kültüre dönük çalışmalara daha da önem verildiği ve ciddiye alındığı çok açık bir gerçektir.

Bu bakımdan özellikle tüm kurumlar dâhilinde eğitimci personel sayısının artırıldığı, eğitim ataşesi olmayan ülkelere ve şehirlere atamalar yapıldığı, yeni kurumlar açılarak faaliyetlerin hem nicelik hem de nitelik olarak geliştirildiği görülürken, yine eğitim-öğretim-kültür politikaları alanında diasporanlarla ve mesken ülkelerin yönetim mekanizmalarıyla da eskiyle kıyaslanmayacak kadar önemli ve sonuç verici diyaloglar kurulduğu görülmektedir. Dolayısıyla bir diasporanın kendi kendini inşa sürecinde en önemli etmenlerden biri olan eğitim-öğretim ve diasporaik bilinç konusunda AK Parti'nin bir atılımı mevcuttur denebilir. Dahası bu atılımla, diasporayı dışardan şekillendiren bir çerçeve üretilmesinde devletin daha pro-aktif bir sürece girdiği de ifade edilebilir.

Ancak öte yandan devletin verdiği eğitim-öğretime yönelik desteklerin, teşviklerin ve gerçekleştirdiği uygulamaların 'devlet aklının' tarihsel ve kalıplaşmış saikleri çerçevesinde belirlenmeye devam ettiği, dolayısıyla da eleştirel bir bakış açısıyla görünenin altındaki amacın; diasporayı kontrol altında tutacak, kendi ekseninde hareket etmesini sağlayacak, kendisine angaje olması sonucunu doğuracak

bir otantiklik, bir zihin yapısı, bir ruh hali yaratmak olduğu da iddia edilebilir. Yani başka bir ifade ile eğitimin görünen yüzünün altında ‘devletin milleti ile birliğini’ sağlayacak bir otomatikliğin inşası yapılmaktadır denebilir. Zira kimlikler bölümünde eğitimle ilgili olarak açıkladıklarımızı da anımsarsak³³⁹, devletin vatandaş karşısında ağırlığını koruduğu ve ilişki biçimlerinin merkezine konumlandığı anlayışlarda eğitim-öğretim; bir nevi kamusal alanı düzenleme aygıtı, belirli tipte bir insan yaratma yöntemi olarak görülmektedir.

Kamu hizmetleri kapsamındaki ikinci alan ise din hizmetleri alanıdır. Din hizmetleri, din ataşelerini kapsamına almaktadır. Din ataşelerinin görevleri, yurt dışındaki insanlarımızın dini gereksinimlerini karşılamak olarak ortaya konmuştur. Öte yandan amaçlara odaklanıldığında ise, yurt dışındaki insanlarımızın göçmenlik kültürü içerisinde içine kapandığı bir ortamda Türkiye ile bağlarını korumak, dini bütünlüklerini, kültürel bütünlüklerini ayakta tutmak ve aslında bir bakıma asimile olmalarını önlemek amacıyla yola çıkıldığı görülmektedir. Yani din ataşeleri daha ziyade dini gereksinimlerin karşılanması ve toplumsal kodların en önemli belirleyenlerinden olan dini-kültürel belirlenimleri canlı tutarak asimilasyonu önlemeleri, otantikliği korumaları amacıyla görevlendirilmişlerdir.

Yine aynı başlık içerisindeki bir başka faaliyet ise, Diyanet eliyle yürütülen irşat faaliyetleridir. İrşat faaliyetleri dolayısıyla Türkiye, göçmen toplulukların asimilasyonuna ve marjinal olarak nitelendirdiği yapılanmalara katılımlarına karşı önlem almış, devletin tayin ettiği toplumsal, siyasal ve kültürel kodların yine devletin belirlediği bir çerçeve içerisinde göçmen kitlelere aktarılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla irşat faaliyetleri, görünen yüzünde asimilasyon ve dayanışmayı amaçlıyor gibi görünse de; mutlak devlet otoritesinin topluma yayılması ve içselleştirilmesinin sağlanması anlamında açıkça otantikliğin inşasına yönelik bir alt metin de içermektedir.

Diğer yandan Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi isimli dokümanda Diyanetin yurt dışındaki vatandaşlara yönelik görev sorumluluk ve faaliyetleri ise şu şekilde sıralanmaktadır:

³³⁹ Bu çalışma içerisinde 35-39. Sayfalarda bu konu açıklanmıştır.

Madde 50- Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığının görevleri şunlardır:³⁴⁰

a) *Yurtdışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın ibadetlerini ifada onlara yardımcı olmak,*

onları dini konularda aydınlatmak, çocuklarına dini bilgiler vermek,

b) *Yurtdışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın buldukları ülkelere atanacak ve geçici*

olarak görevlendirilecek personelin seçimi, bu görevlere hazırlanması ve gönderilmesi ile ilgili işleri, Başkanlığın ilgili birimleri ve diğer kuruluşlarla işbirliği yapmak suretiyle yürütmek,

c) *Yurt dışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın kültürel değerlerini korumalarına,*

dinî istismara maruz kalmayacakları tarzda bilgilenmelerine; keza içinde yaşadıkları topluma uyum, gençlik, kadın ve aile gibi sosyal ve dini içerikli sorunların çözümüne katkı sağlamak,

ç) *Başkanlığın hizmetlerini desteklemek üzere vatandaş ve soydaşlar tarafından yurtdışındaoluşturulan dernek, birlik, vakıf vb. yapılanmalar hakkındaki bilgi ve belgeleri derlemek,değerlendirmek, onlara bilgi desteği sağlamak, onlarla dayanışma ve işbirliğini geliştirmek,*

d) *Başta İslam dini ve Başkanlığımızla ilgili olanlar olmak üzere, yurtdışındaki dini gelişmeleri izlemek, dinî kurumların yapı ve faaliyet alanları ile gerekli görülen dini ve sosyal içerikli konuları araştırmak, yapılan araştırmaları değerlendirmek,*

e) *Başkanlığın görev alanı ile ilgili olarak ulusal ve uluslararası toplantılar düzenlemek, bu toplantılara katılacakların daveti ve katılımı ile ilgili işlemleri yapmak ve katılımcılara rehberlik etmek,*

³⁴⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi (2006) s. 15, 16
http://www2.diyanet.gov.tr/HukukMusavirligi/Mevzuat/Mulga/gorevde_calisma_yonergesi.pdf et:
 22.02.2015

f) Yurtiçinde ve yurtdışında düzenlenen çeşitli toplantılar ile uluslararası Kur'an-ı Kerim okuma yarışmalarından Başkanlıkça uygun görülenlere katılmak üzere temsilci veya heyet gönderilmesi ile ilgili iş ve işlemleri yapmak,

g) Din eğitimi ve öğretimi görmek amacıyla yurtdışından gelecek öğrencilerle ilgili işlemleri yapmak; uygulanan müfredatların beklentilere uygunluğu ile genel verimlilikleri değerlendirmek; misafir öğrencilere gerek eğitim-öğretim süreçlerine gerekse sosyal hayata intibakta rehberlik etmek,

ğ) Vatandaşlarımızın bulunduğu ülkelerin örgün eğitim kurumlarındaki İslam Din derslerinin statü ve uygulanması ile bu konudaki gelişmeleri izlemek, öneriler geliştirmek; camiler bünyesinde yürütülen Kur'an-ı Kerim ve dini bilgiler kurslarındaki eğitim ve öğretim müfredatlarını geliştirmek; uygun materyallerin geliştirilmesini koordine etmek,

h) Yurtdışında Başkanlık veya Türkiye Diyanet Vakfı inisiyatifiyle açılan orta eğitim veya yüksek din öğretimi kurumlarının hizmet ve faaliyetlerine dair iş ve işlemleri yürütmek,

ı) Ülkemize gelecek soydaş ve dindaş din görevlileri için ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak Türkçe ve mesleki kurslar düzenlemek ve bu kurslarla ilgili işlemleri yürütmek,

i) İslam ülkeleri ile Müslüman toplulukların yaşadıkları ülkelerdeki dini kurumlara, dinî düşünce ve hayata dair bilgileri derlemek; din eğitimi kurumları ve eğitim-öğretim programlarını takip ederek incelemek, gerekli alanlarda bu kurumlarla Başkanlığın ilişkilerini ve işbirliğini geliştirmek,

j) Dinlerarası ilişkiler bağlamında barış ve hoşgörü kültürünün geliştirilmesi için araştırma ve incelemeler yapmak, bu kapsamda ulusal ve uluslararası toplantılar ve etkinlikler düzenlemek, düzenlenenlere temsilci veya heyet gönderilmesi ile ilgili işlemleri yürütmek,

k) Ülkemizin Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik sürecinde Başkanlığımız görev alanına giren iş ve işlemleri yapmak,

l) Başkanlıkça verilen benzeri görevleri yapmak

Madde 52- Yurtdışında Yaşayan Türkler Şubesi Müdürlüğünün, görev alanına giren ülkelerle ilgili olarak görevleri şunlardır:³⁴¹

a) *Görev alanına giren ülkelerde bulunan vatandaşlarımıza din hizmeti götürmek ve bu*

hizmetlerle ilgili iş ve işlemleri yürütmek,

b) *İlgili ülkelere sürekli olarak atanacak ve geçici olarak görevlendirilecek personelin*

sınavı, seçimi, planlanması, görevlendirilmesi, gönderilmesi ve geri çekilmesi ile ilgili işlemleri yapmak,

c) *İlgili ülkelere gönderilecek irşat ekipleri ile Ramazan ayı ve Kurban Bayramı dolayısıyla görevlendirilecek personelin, ayrıca inceleme veya araştırma yapmak üzere gönderilecek kişi veya heyetlerin seçimi ve görevlendirilmeleri ile ilgili işlemleri yapmak,*

ç) *İlgili ülkelerde düzenlenen konferans, seminer ve benzeri toplantılardan Başkanlıkça uygun görülenleri izlemek üzere temsilci gönderilmesiyle ilgili işlemleri yapmak,*

d) *Yurtdışı hizmetleri ile ilgili konularda Başkanlığa intikal eden raporlar ile müşavirlik ve ataşeliklerin yıllık çalışma programlarını derlemek ve değerlendirmek, gerekenleri ilgili yerlere iletme,*

e) *Başkanlık hizmetlerine ilişkin konularda temas ve incelemelerde bulunmak üzere ilgili ülkelere gelen kişi, heyet ve gruplarla ilgili iş ve işlemleri yürütmek ve onlara rehberlik yapmak,*

f) *İlgili ülkelere gelen talep ve şikâyetleri takip etmek, incelemek, ülkelere göre değerlendirmek ve imkânlar ölçüsünde sonuçlandırmak,*

g) *İlgili ülkelere yaşayan vatandaşlarımızın karşılaştığı dini sorunları tespit etmek, bunlarla ilgili çözüm önerileri sunmak,*

³⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi (2006) s. 17, 18 http://www2.diyanet.gov.tr/HukukMusavirligi/Mevzuat/Mulga/gorevde_calisma_yonergesi.pdf et: 22.02.2015

ğ) *İlgili ülkelerdeki vatandaş ve soydaşlarımızın uyum sorunu yanında gençlik, kadın ve aile gibi sosyal ve dini içerikli sorunlarının tespitinde gerekli alan araştırmalarını yapmak, bu konularda çalışan diğer sivil toplum örgütleri ve akademik kurumlarla işbirliğine gitmek, ortak projeler yürütmek,*

h) *İlgili ülkelerdeki vatandaş ve soydaşlarımız tarafından kurulan ve Başkanlığımızın yurtdışı hizmetlerine destek olan dernek, birlik, vakıf vb. yapılanmaların çalışmalarını izlemek, bu kuruluşlarla ilgili bilgi ve belgeleri derlemek ve değerlendirmek,*

ı) *İlgili ülkelerdeki diğer Müslüman topluluklarınca oluşturulan dini kuruluşlar ve bunların faaliyetleri hakkındaki bilgileri derlemek ve değerlendirmek,*

i) *İlgili ülkelerdeki yazılı ve görsel medyada İslam dini ve Başkanlığımız hakkında çıkan haber ve yorumları derlemek ve değerlendirmek,*

j) *Daire Başkanlığınca verilen benzeri görevleri yapmak.*

Madde 53- Yurtdışı Eğitim ve Rehberlik Şubesi Müdürlüğünün, görev alanına giren ülkelerle ilgili olarak görevleri şunlardır:³⁴²

a) *Yurtdışına atanan veya görevlendirilen personelin yurtdışı görevine gitmeden önce*

eğitilmeleri amacıyla ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak yabancı dil kursları ile mesleki ve kültürel konularda seminerler düzenlemek, gerekli programları yapmak,

b) *Yurtdışı din hizmetlerinin planlanması, programlanması, projelendirilmesi ve yürütülmesinde din hizmetleri müşavirlik ve ataşelikleri ile din görevlilerine rehberlik etmek,*

c) *Ülkemizdeki Kur'an kursları, eğitim merkezleri, imam hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerinde din eğitimi-öğretimi görmek amacıyla yurtdışından gelecek öğrencilerle ilgili kontenjan temini, öğrenci seçimi, öğrenci vizelerinin temini, kayıt ve yerleştirilmeleri ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek,*

³⁴² Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi (2006) s. 18, 19
http://www2.diyaret.gov.tr/HukukMusavirligi/Mevzuat/Mulga/gorevde_calisma_yonergesi.pdf et:
 22.02.2015

ç) Yurtdışından gelerek ülkemizde yüksek din öğrenimi gören öğrencilerin eğitim-öğretim ve sosyal hayata intibak sürecinde karşılaştıkları problemlere ilişkin rehberlik hizmeti sunmak, bu amaca yönelik kurs ve etkinlikler düzenlemek,

d) Din eğitimi ve öğretimi amacıyla yurtdışından ülkemize getirilen öğrencilere uygulanan müfredatlarının gözden geçirilmesi ve bunların verimliliğinin artırılması için çalışmalar yapmak,

e) Yurtdışında vatandaşlarımızın bulunduğu ülkelerin örgün eğitim-öğretim kurumlarındaki İslam Din derslerinin statüsü ile bu konudaki tartışma, uygulama ve gelişmeleri izlemek, öneriler geliştirmek, bu alanda eleman yetiştirilmesini teşvik etmek,

f) Yurtdışındaki camiler bünyesinde yürütülmekte olan Kur'an-ı Kerim ve dini bilgiler

kurslarındaki etkinlikleri ve bunların programlarını izlemek; bu hizmetlerin daha verimli hale getirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak,

g) Yurtdışında Başkanlık veya Türkiye Diyanet Vakfı öncülüğünde açılan okulların hizmet ve faaliyetleri ile ilgili protokolleri hazırlamak, ihtiyaçlarını tespit etmek, okullarda görev yapacak öğretmen ve öğretim görevlilerinin seçimine katılmak ve bu ülkelere gönderilmeleriyle ilgili işlemleri yürütmek,

ğ) Ülkemize gelecek soydaş ve dindaş din görevlileri için ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak Türkçe ve mesleki kurslar düzenlemek, bu kurslarla ilgili işlemleri yürütmek,

h) Müdürlüğün görev alanına giren konularda projeler geliştirmek, desteklemek, takip etmek, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği imkânları sağlamak ve gerekli altyapıyı hazırlamak,

ı) Yurtdışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın kadın, aile ve gençlik sorunlarının çözümünde dini bilgi ve değerlerin sağlayacağı katkıyı araştırarak, eğitim ve rehberlik programları düzenlemek,

i) Din hizmetleri müşavirlik ve ataşeliklerince düzenlenen Hac organizasyonunda Başkanlıkla bağlantılı iş ve işlemleri yürütmek,

j) *Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığına bağlı tüm müdürlükleri ilgilendiren ve koordinasyonu gerektiren konulardaki hazırlıkları yapmak ve gerekli yazıları yazmak,*

k) *İslam ülkeleri ile 51 ve 52'nci maddelerde zikredilen müdürlüklerin görev alanları dışında kalan Müslüman toplulukları ile dini, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla bu ülkelerdeki dini hayat, dini kurumlar, hayır kuruluşları ve bunların yapılanmaları, din eğitimi ve öğretimi kurumları ile eğitimöğretim programları konularında gerekli bilgileri derlemek ve değerlendirmek,*

l) *İslam ülkeleri ile söz konusu Müslüman toplulukların yaşadıkları ülkelerde düzenlenecek konferans, seminer ve toplantılara Başkanlığımızı temsilen katılacak kişi ve heyetlerle ilgili işlemleri yürütmek ve bu heyetlerce verilecek raporları derlemek, sonuçlarını değerlendirmek ve icra etmek,*

m) *İslam ülkeleri ve söz konusu Müslüman topluluklarıyla ilişkilerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi maksadıyla ülkemizde, konferans, seminer ve toplantılar organize etmek, gerekli iş ve işlemleri yürütmek,*

n) *İslam ülkeleri ve söz konusu Müslüman topluluklardan Başkanlığımızı ziyarete gelecek kişi ve heyetlerle ilgili iş ve işlemleri yürütmek,*

o) *Ülkemizde düzenlenecek uluslararası Kur'an-ı Kerim okuma yarışmaları ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek,*

ö) *Yurtdışında düzenlenecek uluslararası Kur'an-ı Kerim okuma yarışmalarına ülkemizi temsilen katılacak yarışmacıların seçimi ve bunların gönderilmeleriyle ilgili iş ve işlemleri yürütmek,*

p) *İslam ülkeleri ve söz konusu Müslüman toplulukları ile ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla projeler oluşturmak ve geliştirmek,*

r) *Afrika Kıtası İslam Ülke ve Toplulukları temsilcileri ile toplantılar ve etkinlikler düzenlemek, düzenlenenlere temsilci veya heyet gönderilmesi ile ilgili işlemleri yürütmek, alınan kararların gerçekleşmesi için gerekli çalışmaları yapmak,*

s) Söz konusu ülkelerde bulunan tarihi mirasımızdan arşiv belgeleri, kitap, risale ve yazmalarla ilgili bilgi toplamak ve üniversitelerle işbirliği yaparak bu konuların çalışılmasını teşvik etmek, desteklemek, ş) Daire Başkanlığınca verilen benzeri görevleri yapmak.

Aynı raporda din hizmetleri kapsamındaki irşat faaliyetlerine ilişkin olarak ise şu hükümler bulunmaktadır:

Madde 30- İrşat Hizmetleri Şubesi Müdürlüğünün görevleri şunlardır.³⁴³

a) (Değişik: 22/12/2006 tarihli ve 100 sayılı onay) Camilerin içinde ve dışında toplumun din konusunda aydınlatılması, vatandaşlara vaaz ve irşat yoluyla din hizmeti götürülmesi ile ilgili iş ve işlemleri yapmak, bu maksatla irşat ve Rehberlik Merkezleri oluşturmak,

b) Vaaz ve irşat hizmetlerinin daha etkili ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için alınması gereken tedbirler konusunda çalışmalar yapmak,

c) Başkanlıkça okunması gerekli görülen hutbelerin hazırlanmasını ve camilerde okunmasını sağlamak,

d) Başkanlıkça gerekli görülen konularda, camilerde vaaz yapılmasını sağlamak,

e) Başkanlıkça gerekli görülen bölgelere vaaz ve irşat ekiplerinin gönderilmesini sağlamak,

f) İlgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak, vaaz ve irşat hizmetlerinin, ceza ve tevkifevi, çocuk ıslahevi, güçsüzler yurdu, öğrenci yurdu, hastahane, fabrika ve benzeri yerlerde ifası için gerekli çalışmaları yapmak,

g) (Değişik: 22/12/2006 tarihli ve 100 sayılı onay) Başkanlıkça toplumun dinî konularda aydınlatılması amacıyla düzenlenmesi uygun görülen konferans, panel ve benzeri toplantılarla ilgili iş ve işlemleri yapmak,

h) Daire başkanlığınca verilen benzeri görevleri yapmak.

³⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi (2006) s. 8
http://www2.diyaret.gov.tr/HukukMusavirligi/Mevzuat/Mulga/gorevde_calisma_yonergesi.pdf et:
 22.02.2015

Öbür yandan AK Parti döneminde diyanet hizmetleri daha ciddiye alınmış, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın pek çok ülkede din hizmetleri müşavirlikleri, ataşelikleri ve din hizmetleri görevlileri aracılığı ile gerçekleştirdiği faaliyetlere bu dönem daha fazla ihtimam gösterilmiştir.

Bununla birlikte özellikle Diyanet İşleri'nin informel yollardan kontrolünde bulunan ve kurulmalarına yine informel yollarla bir devlet refleksi sonucu karar kılınan DİTİB'ler ve Türk Diyanet Vakıfları da, diaspora için önemli birer 'çatı yapılanma' haline gelmişlerdir. Ayrıca bugün yine aynı kapsamda devlet politikalarıyla uyumlu STK'lar ve cemaatler de diaspora politikalarımızın din hizmetleri kapsamında maddi-manevi ciddi yardımlar görmektedir. Dolayısıyla diyebiliriz ki; hem bahsettiğimiz resmi kanallar ve kurumlar hem gayri resmi ilişkiler ve ağlar hem de çeşitli irşat faaliyetleri dolayısıyla devlet, din ve kültürün eğitimi-öğretimi, asimilasyonun önlenmesi, otantikliğin kurumsallaşması-korunumu-aktarımı noktasında AK Parti hükümeti döneminde faaliyetlerin kapasite ve yoğunluğunu artırmıştır. Bunda elbette AK Parti'nin tabanının ve politik kimlik-kültürünün bir etkisi olduğu kadar bilhassa Avrupa'daki diasporanın önemli kısmının muhafazakâr nitelikler taşıyan insanlardan oluşmasının da katkısı büyüktür.³⁴⁴

Bu noktada AK Parti yurtdışında da büyük kitleleri etkilemek istiyorsa zaten sahip olduğu muhafazakâr nitelikleri öne çıkartması gerektiğinin farkındalığı ile hareket etmektedir. Bu bir parti politikası olarak kabul edilebilir olmakla birlikte, yurt dışı ve diaspora söz konusu olduğunda demokratik bağlam içerisinde kesinlikle olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Özellikle de klasik yapıların modern diasporaya evrilmeye başladığı durumlarda ve eğitim-öğretim ve din-kültür gibi diasporanın

³⁴⁴ (Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi HUGO'nun 2013 yılında yayınladığı Euro-Turks Barometre isimli rapor Avrupa'daki diasporanın siyasi ve kültürel niteliği hakkında bize en yeni ve önemli ip uçlarını vermektedir. Buna göre Avrupa'daki diasporanların % 34'ü kendisini Türk-Müslüman olarak, % 22'si kendisini Türk olarak, % 19'u kendisini Türk-Müslüman-Avrupalı olarak, % 7'si kendisini Türk-Alman olarak, % 6'sı Müslüman olarak ve % 2'si ise kendisini Müslüman-Avrupalı olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla kendi ankete katılanların % 82'si Türklüğü, % 61'i ise Müslümanlığı kendi kimliklerini ve aidiyetlerini tanımlarken mutlaka belirtmiştir. Öte yandan aynı kitlenin Türkiye'deki partilere yönelik seçmen davranışları ise şu şekildedir: % 44 AK Parti, % 12 CHP, % 4 MHP, %2 BDP, % 36 Karasız-Hiçbiri-Cevapsız. Netice itibarıyla denebilir ki Avrupa'daki diasporanın büyük çoğunluğu sağ siyasetin ve muhafazakâr kültürün halesi içerisindeki diasporanlardan meydana gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için; Erdoğan, Murat; Kaya, Ayhan; Ünver, Can (2013) *Euro-Turks Barometre*, Hacettepe Üniversitesi HUGO; Ankara http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/ETB_rapor.pdf et: 19.12.2013

niteliğini tayin eden alanlarda bu politikanın tatbik ve takip edilmesi, çok uzun vadede diasporanın yapısını dahi bozacak sonuçlar yaratabilir.

Yurt dışındaki vatandaşlarımıza yönelik kamu hizmetlerinin üçlü sacayağının sonucusu ise çalışma ve sosyal güvenlik hizmetleri alanıdır. Bu alanda yine çalışma ataşelikleri üzerinden yürütülen işlemleri kapsamına almaktadır. Bu ataşelikler önce ve ilk kez Alman Devleti'nin göçmen işçilerin sorunlarının çözümü, topluma entegrasyonlarının sağlıklı şekilde gerçekleştirilmesi gibi amaçlarla Türkiye'ye önerdiği ve yine kendi ön almasıyla ortaya çıkardığı bir yapılanmadır. Murat Erdoğan'ın³⁴⁵ belirttiğine göre, çalışma ataşeliklerimizin başlangıçtaki statüsü büyükelçiliklerin dışında, ayrı binalarda çalışma ofisleri olarak hizmet veren birimler şeklinde olmuştur. Alman Devletinin uzun süre maddi desteğiyle bu statüsünü koruyan çalışma ataşeliklerimiz, işçilerimizin sorunlarını halletmek, onların haklarını korumak noktasında hizmet vermiştir. Fakat daha sonra 1990'lı yıllarda Alman Devleti'nin maddi yardımlarını kesmesi ile birlikte çalışma ataşelikleri büyükelçiliklerimiz bünyesine katılmış ve faaliyetlerine devletin doğrudan bir birimi olarak devam etmiştir.

Öte yandan İŞKUR'un göçün 50. Yılına yer verdiği sayısında YİH uzmanlarınca hazırlanan makalede Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının (Ç.S.G.B.) yurt dışı hizmetler kapsamındaki faaliyetleri şu şekilde açıklanmaktadır:

“Yurt dışındaki vatandaşlarımızın lisan güçlüklerini yabancı bir ülkede yaşamaktan doğan sorunlarını da dikkate alarak buldukları ülkelerdeki ikamet, çalışma ve sosyal güvenlik mevzuatı başta olmak üzere yaşamın her alanında onlara hizmet sunma ve destek olma amacıyla yurt dışı teşkilatı kurmuştur. 1964 yılında başlayan bu hizmet 1972 yılında Genel Müdürlüğümüzün de kurulmasıyla giderek kurumsal hale getirilmiştir.

Bakanlığımız, vatandaşlarımıza, hem yurt dışında yaşarken ve çalışırken, hem de ülkemize döndükten sonra çalışma, sosyal güvenlik, bireysel emeklilik, işsizlik, entegrasyon, aile birleşimi, sosyal koruma, vatandaşlık gibi alanlarda hizmet vermekte, özlük haklarıyla ilgili suiistimallerde haklarını aramakta ve kamu hizmetlerinden eşit derecede yararlanma hususunda karşılaştıkları sorunların

³⁴⁵ Bu konuda bir açıklama içi Erdoğan, Murat, a.g.e., s. 275

çözümünde yardımcı olmaktadır. Bunlara ek olarak, özellikle yurt dışı temsilciliklerimiz vasıtasıyla aile birleşimi, serbest dolaşım, ikamet/çalışma izni, göçmen işçiler ve ailelerinin temel hakları konularında, bir yandan ülke mevzuatının, diğer yandan da AB müktesebatının ve uluslararası hukukun uygulanması takip edilerek, hak kayıplarında ulusal/uluslararası/uluslar-üstü platformlarda çözümler aranmaktadır.

Bu sayede, o ülkelerdeki eksik/yanlış uygulamadan kaynaklanan gelir kayıplarının asgariye indirilmesinin yanı sıra, hem vatandaşlarımızın farkında dahi olmadıkları menfaatleri ortaya çıkarılmakta, hem de ülkemize önemli miktarda kaynak transferi sağlanmaktadır.”³⁴⁶

Yine AK Parti döneminde de çalışma ve sosyal güvenliğe ilişkin konularda çalışan kesimi bilgilendirme ve/veya onların haklarını korumaya yönelik faaliyetler devam ettirilmiştir. Bu bağlamda çalışma ve sosyal güvenlik alanındaki hizmetler de diğer alanlarda olduğu gibi müşavirlikler ve ataşelikler kanalıyla verilmektedir.

Ç.S.G. B. internet sayfasında dış İlişkiler ve yurtdışı işçi hizmetleri genel müdürlüğü'nün görevleri ve vatandaşlarımıza sunulan hizmetler şu şekilde belirtilmiştir:³⁴⁷

“Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile (3146) Genel Müdürlüğümüze verilen görevler;

a) Yurt dışında çalışan Türk vatandaşlarının; yurt dışındaki çalışma hayatı ve sosyal güvenlik mevzuatından doğan hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek, çalıştıkları ülkelerde ve yurda dönüşlerinde karşılaştıkları meselelerin çözülmesinde yurt içinde ve dışındaki kuruluşlarla gerekli koordinasyonu sağlamak.

b) Yurt dışı istihdamını takip etmek, yurt dışında Türk işgücünün istihdamı yönünde araştırma ve çalışmalar yapmak, yaptırmak ve istisna akdi ile işgücü anlaşmalarını hazırlamak, bu anlaşmaların yurt dışındaki uygulamasını takip ederek bu konuda politikalar geliştirmek.

³⁴⁶ Anonim (2011) Uluslararası Göç ve Tarihsel Gelişimi, *Geniş Açık Dergisi*, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü; Ankara, s. 55

³⁴⁷ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı – Dış İlişkiler ve Yurt Dışı Hizmetler Genel Müdürlüğü, (2010) Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Görevleri Ve Vatandaşlarımıza Sunulan Hizmetler <http://www.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/diyih.portal?page=genelmudurluk&id=3> et: 24.02.2015

c) Bakanlık yurt dışı kadrolarını düzenlemek, yönetmek ve denetlemek, yurt dışı birimleri vasıtasıyla sosyal güvenlik sözleşmelerinin uygulanmasını takip etmek, uygulamada koordinasyonu sağlamak.

ç) Çalışma ve sosyal güvenlik alanlarında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla yazışmaları yapmak ve bu kuruluşlara üye olmaktan doğan işleri yürütmek.

d) Karma ekonomik komisyonlar için Bakanlık görüşlerini belirlemek.

e) Sosyal politika alanında yabancı literatürü ve mevzuatı izlemek ve raporlar hazırlayarak kullanıma sunmak.

f) Kişi ve hak sahiplerinin yabancı ülke mevzuatından doğan sosyal güvenlik haklarının korunması amacıyla, bağlı kuruluş ve bağlı kuruluşların ilgili kuruluşlarınca yapılacak yazışmaların, Bakanlık yurt dışı teşkilâtı aracılığı ile yerine getirileceği ülkeleri tespit etmek.

g) Bakanlık, bağlı kuruluş ve bağlı kuruluşun ilgili kuruluşlarınca yapılacak işlemleri koordine etmek, bunların diğer ülkeler ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilişkilerinde koordinasyonu sağlamak, protokol işlerini yürütmek.

ğ) Yabancı ülkelerle yapılacak sosyal güvenlik sözleşmeleri ve bunların tadili çalışmalarında koordinasyonu sağlamak.

h) Bakanlıkça verilecek benzeri görevleri yapmak.”

Öte yandan çalışma ve sosyal güvenlik alanında diasporanın en sık karşılaştıkları sorunları ise ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, mobing, sosyal güvenlik sistemiyle ilgili sıkıntılar ile özellikle Türkiye vatandaşlığında bulunan insanlarımızın yaşadıkları sigortalılık ve emekliliğe ilişkin sorunlar olarak belirtebiliriz.

2.1.2. Devletin Diaspora Politikalarının Analizi

Devletin diaspora politikalarının nasıl belirlendiğini anlamak ve anlamlandırabilmek için, politikaları tarihsel bağlam altında değerlendirmek mecburidir. Zira ilk bölümün kimlikler başlığında ifade ettiğimiz gibi; “kolektif bir kimlik inşası her zaman bilinçli oryantasyonlar ve siyasi söylemlerin ürünüdür. Bu

veçhelerde diasporalarda oldukça bütünleşiktir. Kolektif bir eylemin nasıl gerçekleştiği ve bireylerin buna nasıl angaje olduklarını anlamanın yolu, bireylerin ortak kaygılarını ifade edip birlikte eyleme geçmeye karar verdikleri süreçleri içeren analizlerden geçer.”³⁴⁸ Dolayısıyla bu noktada diaspora politikamızın daha derinliklerine inmek ve onu şekillendiren saikleri gün yüzüne çıkartarak pratiği teorik bağlamla irtibatlandırmak, yurt dışındaki Türkiye kökenlilerin diasporalaşmalarına ve devletin politikalarına dair diğer belirleyenlere de değinmek gerekmektedir.

Bu doğrultuda açıklanması icap eden unsurlardan ilki göçe etki eden içsel nedenler, ikincisi dışsal nedenler, üçüncüsü ise özgün nedenlerdir. Yani ilk aşamada, göç etmeye neden ihtiyaç duyulduğu, göç edenlerin sosyal nitelikleri, nereye göç ettikleri, koşullar ve gereklilikler; ikinci aşamada mesken ülkelerin özelliklerinin göçmenlerle etkileşiminin doğurduğu sonuçlar; üçüncü aşama ise mekân bağlamında göçün nitelikleri ve nicelikleri ile tüm saydıklarımızın diasporalaşma sürecindeki etkileri gibi unsurları devleti merkeze alan bir bakış açısı içerisinde açıklamak gerekmektedir.

Yurt dışına yapılan göçleri; işçi göçleri, zorunlu göçler ve geç dönem-modern göçler şeklinde üç başlık altında topladığımızda, göçlerin nedenleri berraklaşmaktadır. Bu bağlamda işçi göçleri ve zorunlu göçlerin en önemli karakteristiği, yalnızca ekonomik ve ideolojik değil, aynı zamanda da kültürel olmasıdır. Cumhuriyet idaresinin gelişme ve çağdaşlaşma hedefi doğrultusunda Batı normlarını benimsemesi ve izlek edinmesi, modernizmin ülkeye tatbikinin Atatürkçülük Doktrini ile yerleştirilmesi çalışmalarını ‘zorunlu kılmıştır’.

“Osmanlı döneminde temelleri atılan modernleşme, Batı’dakinin aksine, ekonomik gelişmelerden değil, siyasi gelişmelerden kaynaklanmıştır. Üstelik yine Batı’dakinin aksine Türkiye’deki modernleşme aşından yukarıya doğru, yani toplumsal alandan siyasi alana doğru değil, merkez olan siyasi alandan çevre olan toplumsal alana doğru inşa edilmiştir.”³⁴⁹ Zira “Osmanlı döneminde ticaret

³⁴⁸ Alinia, Mino (2007) *Diaspora Mekânları: Kürt kimlikleri Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları*, Çev: Fahriye Adsay, Avesta Yayınları; İstanbul s. 117

³⁴⁹ Kahraman, Hasan Bülent (2008) *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1: Kavramlar, Kuramlar, Agora* Yayınları; İstanbul aktaran Baştürk, Efe (2011) *Demokratik Devletin Gereklileri ve Türkiye, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı 61-62, s. 57*

çoğunlukla gayri müslimlerin elindedir ve sosyal sınıflar tam anlamıyla oluşmamıştır.”³⁵⁰ “Toplum sınıflardan değil, tüccarlar, devlet memurları, çiftçiler ve zanaatkârlar gibi meslek grupları halinde birleşmiş bireylerden meydana gelmiş”³⁵¹ sayılmaktadır.

“Bu anlamda Bir Osmanlı burjuvazisi şüphesiz ki vardı; ancak bu sınıfın üç belirgin niteliği, sanayide değil ticarete (ve özellikle dış ticarete) gelişmiş olması; buna bağlı olarak komprador bir özellik taşıması ve büyük ölçüde gayri müslim (Rum, Yahudi, Levanten, Ermeni) unsurlardan oluşması idi. Bu özellikleri taşıyan bir sınıfın, ulusal nitelikli bir burjuva devrimini sürüklemesi elbette beklenemezdi. Buna karşılık iç ticarete küçük ve orta sermayeli (dolayısıyla esnaf özellikleri ağır basan) Türk ve Müslüman burjuvazi zayıf, dağınık, örgütsüz ve büyük ölçüde birincilere bağımlı durumda idi. Bu durumda, eğer gerçekleşecekse, burjuva devriminin burjuva dışındaki sosyal gruplarca yapılması zorunlu oluyordu. Türkiye koşullarında bu tarihi misyonu küçük burjuva aydınları”³⁵² ve (modernleşme sürecinin başlamasıyla birlikte osmanlı döneminden itibaren) ordu üstlenmiştir.

Dolayısıyla Türkiye gibi ulus devletin modernizm bağlamındaki inşasının gerekli sınıfsal ve teknolojik dinamiklerini ve somut unsurlarını taşımayan ülkelerde iktidar, merkezdeki güçlerin etkisi ile tepeden yapılandırılmakta ve ortaya otokratik yönetim biçimleri çıkmaktadır. Nitekim Türkiye’de “modernite, içeriği ve toplumla ilgisi göz önünde tutmadan, nihai amaç olarak gösterilmiş ve devlet, modernizmin aracı olmaktan çıkarılarak modernizmin kendisi”³⁵³ olmuş ve bu aşırılaşma ile adeta yüceltilmiştir.

Dolayısıyla Türkiye’de iktidar, çerçevesi ve niteliği taban tarafından belirlenmiş ve yine taban tarafından yapılandırılmış bir araç olmak yerine, tabanın üzerinde konumlanmış, onu tayin ve tanzim eden, merkezîyetçi bir yapı ve amaç olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim açıkladığımız belirlenim içerisinde Türkiye’nin demokratik sisteminin ve kültürünün modernizmin belirlenimleri doğrultusunda

³⁵⁰ Örmeci, Ozan (2008) İttihat ve Terakki'den AKP'ye Türk Siyasal Tarihi, Güncel Yayıncılık; İstanbul, s. 22

³⁵¹ Karpat, H. Kemal (2012) Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller, Timaş Yayınları; İstanbul, s. 130

³⁵² Boratav, Korkut (2005) İktisat Tarihi (1908-1980) içinde Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınev.; İstanbul, s. 270

³⁵³ Karpat, H. Kemal (2012) a.g.e., s. 67

ortaya çıkan militarist bir çerçeve ile sınırlı kalması, Türkiye'nin toplumsal ve kurumsal açıdan tayin ve tanziminin askeri ve bürokratik bir elit-merkez tarafından yapılmasıyla iyiden iyiye kanıksanmıştır.³⁵⁴ Ki bunun sebebi de, Murat Belge'nin de eserinde³⁵⁵ açıkladığı gibi; Türkiye gibi zamanının III. Dünya Ülkesi konumundaki ülkelerde var olan orta sınıf yoksunluğunun, sahip olduğu toplumsal biçimlendirme ve toplumsal organizasyon yeterliliği nedeni ile askeri bürokratik elitlerle yamanmaya çalışılmasıdır. Dolayısıyla modernizmin zihin haritalarından ve yaşam pratiklerinden uzak bir Türkiye'de devletin sosyal dizayn (sosyal mühendislik) düşüncesi ile hareket etmesi, "kültürümüzün ahengi ve etkinliği bozar diye katılmayı reddetmeye yatkın hiyerarşik nitelikte"³⁵⁶ olduğu da dikkate alındığında, toplumun bazı kesimlerinin hızla merkez dışına itilmesini, kaçınılmaz kılmıştır.

Bu bakımdan Cumhuriyet idaresinin başlattığı modernleşme daha ziyade "bir ehlileştirme ve toplumu devlet yörüngesine çekme projesiydi. Farklı cemaatlere mensup kişiler bu şekilde vatandaşlık üzerinden eşitlendiler; ancak eşitlenmenin bedelini devlete ideolojik olarak bağımlılığı kabul ederek ödemek zorunda kaldılar." Dolayısıyla "Cumhuriyet gerçek bir toplum yaratmaktansa imtiyazlı bir cemaat üretmekle yetinmiştir. Toplumun Türk ve Laik kimlikte vatandaşlardan oluşması talebi, milliyetçilik ve laikliği birer ideolojik elek haline getirerek, makbul olan ve olmayan vatandaşlar yaratmış ve bunlar kimliksel olarak farklılaştırılmıştır."³⁵⁷

Böylece, büyük ölçüde kırsalda yaşayan ve kendi alanlarını ve habituslarını biçimlendiren geleneksel değerlere bağlı 'taşranın', Devrim'in Batı'nın izleğine

³⁵⁴ MGK Sekreterliği'nin toplumun militaristleştirilmesine ilişkin bakış açısı şu satırlardan açık şekilde okunabilmektedir: "Bir devletin askeri gücünün etkinliği için toplumla silahlı kuvvetlerin özdeşleşmesi en önemli bir faktördür. Askeri etkinliğin derecesi de özdeşliğin derecesi ile paralellik taşır... Askerin toplumla özdeşleşmesinden amaç bir 'silahlı millet' yaratmak değildir. Halkın ve yöneticilerin, silahlı kuvvetlerin layık oldukları değer bilincini taşımaları ve onları toplumun ayrılmazı gerekli ve fedakâr bir bölümü olduğunu kabul etmeleri ve bu gerçeğe göre davranmalarının sağlanmasıdır. Bu satırlar belki de, bin yılların gerisinden gelen ordu-millet kaynaşması geleneğine sahip Türk Milleti'nin gerçek mensupları tarafından 'bilinenin belgelenmesi' şeklinde görülebilir..." MGK Genel Sekreterliği (1990) Devletin Kavram ve Kapsamı, MGK Genel Sekreterliği Yayın. s. 154 aktaran İba, Şaban (1999) Milli Güvenlik Devleti: Dünyada ve Türkiye'de Belgeleriyle Milli Güvenlik İdeolojisi ve Kurumlaşma, Çivi Yazıları; İstanbul

³⁵⁵ Belge, Murat (2012) Militarist Modernleşme: Almanya-Japonya-Türkiye, İletişim Yayınları; İstanbul, s. 149, 156, 164-165

³⁵⁶ Sarıbay, Ali Yaşar (2000) *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz*, Alfa Basım Yayım Dağıtım; İstanbul, s. 48

³⁵⁷ Mahçupyan, Etyen (2009) Osmanlı'dan Bugüne Parçalı Kamusal Alanda Toplum Meselesi içinde Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler, Cilt: 9, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları; İstanbul

eklemlenmek üzere toplum ve devlet sistemine yerleştirmek istediği modern paradigma ile çatışması ve modernizm ile pratik bir karşıtlık oluşturmamasından dolayı baskı altında bırakılması sonucunu yaratmıştır. Aslında, pozitivist ve aydınlanmacı devlet aklı, ‘geleneksel ve gerici’³⁵⁸ olarak stigmatize ettiği taşranın, modernizmin pratikleri içerisinde ve kapitalizmle temas edildikçe muhafazakârlaşmasını istemiştir. Zira hiçbir zaman “Türk Cumhuriyeti, Müslümanlığı bırakıp bir başka dini kabul etmek niyetinde değildi. Bazı çevrelerin sandığının aksine, gayesi sadece Müslümanlığı yeni rejimin modern ruhuna aykırı saydığı dogmatizm ve kendi içine kapalılık niteliklerinden temizlemektir. Cumhuriyet’in istediği temizlenmiş, ıslah edilmiş, hem modern hem de Türk olan bir İslam diniydi.”³⁵⁹

Bir başka ifade ile “Cumhuriyet’in yapmaya çalıştığı şey, dini siyasetten veya devletten kovmaya çalışmak değildir, hukuktan, ahlâktan, toplumsal gelenekten kovmaktır, onu değerler ve davranışlar sisteminin merkezi olmaktan çıkarmaktır” Bu "geleneksel değerlerin imhasıyla oluşan boşluğun, kendisini milletiyle özdeşleştirmiş devlet tarafından doldurulması, devletin toplumla arasında hiçbir mesafenin, dolayımın, dolayısıyla hiçbir sivil özgürlük alanının olmaması demektir.”³⁶⁰

Bu doğrultuda zaten geleneksellik ve modernizm arasında pozitivist ve zıtlıkların birbirini sonsuza dek inşa ettiği bir antagonizma kurulması imkânsız olduğundan, buradan iktidarın kendisini her seferinde yeniden üreteceği bir mekanizma çıkartılamazdı. Geleneksellik tarihsel bir dönem olarak var olmuş ve fakat aşılmıştır. Bu nedenle gelenekselliklerin modernizmin egemenliğindeki yeniçağda yegâne tekâmül etme olanakları, muhafazakârlık olmak durumundadır.

İşte Cumhuriyet İdaresi'nin, toplumsal dizayn aşamasında zihninde beliren şey budur. Zira modernizmin teorisini ve pratiklerini ulus devletin mutlak erki altında biçimlendiren ve kontrol eden kurucu irade olacaktır (nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir çatı, bir kontrol ve biçimlendirme mekanizması olarak tayini bu düşünceye dayanmaktadır). Dolayısıyla da geleneksellikten muhafazakârlığa geçen

³⁵⁸ Kemalizm'in devlet sisteminde egemen olmasıyla birlikte, geleneksel olarak kodlanan taşra, tutucu ve irtica kavramlarına dönüştürülmüş ve yeni merkezîyetçi iktidarın sürekliliğini sağlayacak temel sosyo-siyasi motor olarak yeniden dizayn edilmiştir.

³⁵⁹ Karpat, H. Kemal (2012) a.g.e., s. 146

³⁶⁰ Kurtoğlu, Zerri (2009) Devlet Aklı ve Toplumsal Muhayyile Arasında Din ve Siyaset Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler, Cilt: 9, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları; İstanbul, s. 621

kesimlerin evrimsel gelişim çizgisini biçimlendirme gücü, kurucu iradenin elinde olacaktır. Nitekim Karpat'a göre de "toplumsal yapıda herhangi bir değişiklik meydana gelecekse bu, bir devrimin değil, evrimin sonucu olacaktır. Rejim siyasi bakımdan devrimci, sosyal bakımdan muhafazakârdı (Toplumsal yapıyla ilgili sorunlarda muhafazakârdı, toplumsal örf ve adetler konusunda ise devrimci. Birbirini tekzip eden bu görüşler, rejimi çelişkiye götürecek sonsuz zorluklara sebep olacaktır.)"³⁶¹

Nitekim, ilerleyen süreçte, devlet aklına yerleşen ve kendini her ekonomik veya ideolojik koşul altında ortaya koyan kalıtsallaşmış anlak, devrimden normalleşmeye geçişi toplumsal bellekte iz bırakan olayların, dünya konjonktürünün ve iktidarda kalma arzusunun etkisi ile başaramamış, merkezden uzaklaştırdığı toplum kesimlerine baskısını giderek daha da artırmıştır.

Bu, aslında kökleri daha derinlerde olan, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) ile bir nebze açıklanabilen bir konudur. Zira Türk siyasal kültüründe devletin sembolü olarak Tûba ağacı gösterilebilir. "(...)bilindiği gibi, Tûba cennette yetiştiği düşünülen ve kökleri yukarıda, dalları ise (gölgesindekilere çiçek ve meyve verecek şekilde) aşağıya doğru sarkmış ters bir ağaçtır ki, bu haliyle Türk devletini resmetme gücü bir hayli yüksektir. Birincisi kadim kutsallığa işaret eder. Zira kökleri toprakta değil semadadır. İkincisi ve daha da önemlisi, gölgesi altında yaşayanların öncelikle ve belki de sadece onun çiçek ve meyvelerine ulaşabileceğini, köklerine asla el uzatamayacağını ima eder. Kısacası her halükarda tabu olarak algılanmış bir devlet vardır karşımızda. (...)Devlet Türk toplum hayatında bir olgu ya da müessese olarak değil de, sanki daha çok bir imaj, bir karizma olarak algılanmaktadır."³⁶²

Merkezin çevreye uyguladığı baskının temelinde yatan diğer tamamlayıcı etmenler ise hiç kuşku yok ki, modernizmin işleyişini insan-doğa çatışkısından itibaren çatışkılar temelinde kurması ve ayrıca devrimlerin iktidarı ele geçirdikten sonra düştükleri muhafazakârlaşma trendini gizlemek istemeleridir.

³⁶¹ Karpat, H. Kemal (2012) a.g.e., s. 139

³⁶² Arın, Şükrü (2009) Türk Aydınının Devlet Aşkı ve Aşkın Devlet Anlayışı içerisinde Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler, Cilt: 9, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları; İstanbul, s. 84-85

Bu dinamiklere bağılı bir sistemin modern dünya anlayışı içerisinde ayakta kalabilmesinin yegâne yolu ise, devrimin (psikanalizde anlatıldığı gibi) olumsuz özelliklerini yansıtma yolu ile dışsallaştıracağı, sürdürülebilir bir düşmanlık yaratmaktır. Bu ihanet düzenlemelerinde devrim, yığıtıldığı iktidarı bir anti-tez olarak aynen veya farklı yorumlar altında sürekli gündemde tutmak zorundadır (yobazlık, irtica, bölücülük, ulusalcılık, komünizm, terörizm vb).

Zira Freud'un ortaya koyduğu gibi; "İnsanoğlunun agresyon yönelimlerinden vazgeçmesi hiç de kolay değildir. Çünkü insanlar bu duygu olmadan kendilerini rahat hissetmezler. (...)Birbirlerini seven insanları bir arada tutmak ve kaynaştırmak o grubun agresyonunu yönlendirebilecek bir başka grup olduğu sürece mümkündür. Devamlı bir çatışma ve alaya alma genellikle sınır komşusu olan topluluklar veya birbirleriyle başka şekillerde ilişkili olan gruplar arasında ortaya çıkar."³⁶³ Ki Cumhuriyet idaresi de, önceki paragraflarda açıklamaya çalıştığımız yeni merkez-çevre ilişkilerini bu anlayış çerçevesi içerisinde oluşturduğu bir toplumsal-psikoloji içerisinde yönetmeye çalışmıştır.

Modernizmle devrimlerin kesiştiği noktalardan birini oluşturan bu zorunluluk, aynı zamanda modern devrimlerin paradokslarından birini de yansıtır. Zira modernist çerçeve içerisinde devrimsel metotla iktidara gelen düşünce, kökeni faydacı bir tinselliğe uzanan iyi-doğru kavramlaştırmaları üzerinden aklanmaya ve haklı çıkmaya çalışarak, pozitivist-rasyonalist temelleriyle ters düşmekte, düşmanı ile arasındaki çizgileri silikleştirmektedir. Böylece, artık, biz-siz, dost-düşman ayrımlarının somut köklerinin belirsizleşmeye başladığı bu noktada, düşmanlığın sürdürülebilir kılınmasını sağlayan tek araç, retoriktir. İşte ulus devletleşme sürecindeki mühendisliğin mekanizmasına sabitlenmiş olan bu akıl, devrim sonrasının toplumunda bir kaynaşma ve bütünlük yaratamamış, aksine, kendi izleğine sadık kalarak devrimin zora dayalı doğasından kaynaklanan pratiklerin incittiği kesimleri giderek daha da marjinalleştirmiş ve ötekileştirmiştir. Aslı Güneş,

³⁶³ Moses, Rafael (1996) Düşman Algısı: Psikolojik bir Analiz, Mind & Human Interaction, Volume 7, Number 1, Çev: B. Senem Çevik, Düşman Algısı:Psikolojik Bir Analiz, Politik Psikoloji Dergisi (2012)

<http://www.ppd.org.tr/iletisim-calismalari/28-b-senem-cevik-ersayd/69-dusmanalgisipsikolojikbiranaliz> et: 05.11.2013.

Taşrada Var Bir Zaman adlı çok yazarlı yapıtın, Taşraya Zaman Geçici Olanla Gelir adlı bölümünde bu durumu edebi bir tat içerisinde şu şekilde anlatmaktadır:

“Cumhuriyet taşraya geldiği zaman ona bir ad bulmak zorundadır. Kendisine benzemeyenin ne olduğunu tarif ederken, gelecek projesini, toplum mühendisliğini evrensel bir dile tercüme etmek, başka bir deyişle, sınıfsal stratejisini gizlemek ister. Bu yüzden de kavramlar arasında evrensel hiyerarşiler üretir: Taşra barbardır artık, sabittir, donmuştur, muhafazakârdır, tarihsizdir... Kısacası taşra, kentin ve modernin ihtiva ettiği ne varsa tam tersi olmakla mükelleftir. Taşranın yoksunluğu ve yoksulluğu kavramlarla örtülür. ...Geç kalmış Cumhuriyet'in adımları kentin sokaklarında da sarsaklaşır kimi zaman. ...Batılı adımlara uydurmaya çalıştığı taşra, birden bire kurtarıcısı olmuştur Cumhuriyet'in... Taşra muhafazakâr değildir, onu kendi özü olarak muhafaza eden Cumhuriyet'tir muhafazakâr olan.”³⁶⁴ Ve böylece, “Cumhuriyet, sert, jakoben rüzgarlarla gelir taşraya. Ayazın yerini fırtına almıştır artık. Acelesi vardır Cumhuriyet'in: Geleceği şimdiki zamanın içinde eritip gecikmiş bir modernizmin diyetini ödemeye çalışmaktadır. Gelecek, beklenmeyecek kadar uzaktadır, şimdiki zaman ise Batı'dan geldiği anda geçmiş olup uçuvermiştir. Esen fırtınanın merhameti yoktur. Mahkemeler, darağaçları kurulur zamanın üşengeç kanatlarında savrulup duranlar için. Ölümle burun buruna gelen taşralı, koşar adımlarla uzaklaşır oradan...”³⁶⁵

Yine Şükrü Argın da Zygmunt Bauman'dan yaptığı alıntıda bu konuda şunları aktarmaktadır: “(...)modern entelektüellerin halkı eğitime niyet ve faaliyetlerini çözümlendiği bir makalesinde, onların halka yönelik müphem tavırlarını, mutlakiyetçi devletin halka yönelik politikalarını aynen devralmalarıyla açıklamıştır. Ona göre, halk bu devlet tarafından aynı anda hem baskıcı önlemlerin hem de toplumsal politikaların hedefi olarak görülmüştür. Bir fail olarak halk isyankâr bir güç, bir ayaklanma tohumu olarak görülmüş; ancak aynı zamanda, 'toplumsal düzenin savunulması ve teşvik edilmesine yönelik her tür eylemin de nesnesi olarak' alınmıştı. 'Bu eylemlerden ayrı olarak kendi kaynaklarıyla başbaşa bırakıldığında ve kendi tutkularıyla kendisini yönlendirmesine izin verildiğinde, halk en nefret

³⁶⁴ Güneş, Aslı (2010) Taşraya Zaman Geçici Olanla Gelir, *Taşrada Var Bir Zaman: Taşra Kavramı Üzerine Tartışmalar*, Ed: Süalp Akbal, Z. Tül; Güneş, Aslı, Çitlembik Yayınları; İstanbul, s. 170-171

³⁶⁵ Güneş, Aslı (2010) a.g.e., s. 269-270

uyandırıcı, itici ve toplumsal açıdan zararlı eğilimlerin taşıyıcısı' yani 'tam da aydın, rasyonel olarak örgütlenmiş devletin, kökünü kazımayı hedeflediği kimseler olarak görülmüştü'.³⁶⁶

İşte, gerek işçi göçleri gerek 1960 ve 1980 darbelerinden kaynaklanan iltica akınları gerekse de geç dönem-modern göçler kapsamına giren nitelikli insan göçlerinin ardında yatan sosyo-siyasi nedenlerin kökü, açıklamaya çalıştığımız bu modernizme geçiş süreci ve onun tatbiki için (o dönem) gerekli muhteviyata sahip olmayan Cumhuriyet'in düştüğü akıl tutulmasında yatmaktadır.³⁶⁷

Türkiye'nin ordu eliyle girdiği modernleşme sürecinde militaristleşmesi sonucu devlet olarak kodlarını ihanet ve düşmanlık parametreleri üzerine kurması ve bunu eğitim sistemi, zorunlu askerlik, ailenin yeniden dizaynı gibi modernist pratiklerle topluma yayarak antagonistik bir yönetme siyaseti benimsemesi, toplumun parçalanmasına yol açmış, yıllara dayanan kırılmalar üzerinde zamanla derin uçurumlar ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konudaki temel kutuplaşma Tanıl Bora'nın³⁶⁸ da belirttiği gibi çağdaş ve laik cumhuriyetçiliğin de, milliyetçi-muhafazakârların din=devlet=millet silsilesine mukabil bir totolojik silsile olarak çağdaşlık=laiklik=Atatürk ilke ve inkılâpları silsilesi üzerinden şekillenmiştir. "Türk Cumhuriyetçiliğinin muhafazakâr-aristokratik yanı, vatandaş olmayı (...)ve cumhuriyeti gerçek vatandaşların müktesebatı olmaktan ziyade potansiyel ya da aday vatandaşlara açılmış bir kredi olarak telâkki"³⁶⁹ etmektedir.

İşte, bakıldığında yurt dışı yönelimli tüm dış göçlerde bu kırılmalara, ötekileştirmelere ve dışlamalara ait izlerin, büyük toplumsal nicelikler üzerinden taşınarak, boyutlar arasında, sıkışmış yeni bir alan ve habitus inşa ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de kodlayan, sınıflandıran, bölen, ayırıştıran ve eleştiriyi ihanet ve öfke ile cezalandıran bir akıl tarafından merkezden uzaklaştırılan ve dışlanan kesimler, göçmenlikten diasporaya uzanan dönüşüm içerisinde

³⁶⁶ Argın, Şükrü (2009) a.g.e., s. 89

³⁶⁷ Bilgi için: Kofralı, Deniz Karcı; Üstübcü, Ayşen; De Clerck, Helene (2010). "Turkey Country and Research Areas Report", EUMAGINE, <http://www.eumagine.org/outputs/PP5%20-%20Turkey%20Country%20and%20Research%20Areas%20Report%20-%20Final.pdf>, ET: 24.02.2011

³⁶⁸ Bora, Tanıl (2006) Medeniyet Kaybı Milliyetçilik ve Fasizm Üzerine Yazılar, Birikim Yayınları; İstanbul, s. 19

³⁶⁹ Bora, Tanıl (2006) a.g.e., s. 31

anavatanın süper simetrisindeki kusursuzluğu bozmuş, yeni alanda (ulus-aşırı alan/transnational-space) merkeze yerleşmiş ve devletin politikalar ve uygulamalarda ortaya çıkan nesneleştirme ve sömürme anlayışına maruz kalmıştır.

Bu nedenle devletin bir kısım yurttaşlarını ötekileştirerek, bir kısım yurttaşlarını sınırları dışına göndererek, bir kısım yurttaşlarını ise kurucu paradigmaya asimile ederek oluşturmayı planladığı gruplaşma, muhafazakârlık ve cemaat biçimleri, göçün ilk birkaç on yılı içerisinde yurt dışında kendi muhafazakârlıklarını yaratıp kendi kendisini yeniden üreten cemaatler ve örgütlerce istemli ya da istem dışı olarak tehdit edilmiş, bozulmuş ve devlet aklındaki tarihsel paranoyaların baskın hale gelmesinde pekiştirici olmuştur. Ya da başka bir ifadeyle; Türkiye'nin toplumsal yapısı ile siyasal sistemi arasındaki uyumsuzluklar ve çatışkılar, yönetsel başarısızlıklar neticesinde bir demokrasi sorunsalı olarak ulus ve ulus-aşırı düzlemlerde beklenmeyen sonuçlara yol açmış, Devrim'in modernist toplumsal mühendislik projesini, nevrotik nitelikler barındıran bir mutlak iktidar histerisine dönüştürmüştür.

Dolayısıyla parça parça ve histerik bir akıl etrafında kapalı, tözcü bağlanlarına yenik düşen devlet aklı, göçmenler ve (ilerleyen süreçte) diaspora ile temasını bu ruh hali ve düşünce yapısı üzerinden örgütlediği aygıtlar ve uygulamalar vasıtasıyla gerçekleştirmeye başlamıştır.

İktidarı tehdit edebilecek temel ihanet ve paranoya düzenlemelerinde spota takılan birey veya kolektiviteler, Türkiye'de iktidarın görünen yüzü el değiştirse bile, kurucu anlık karşısındaki pozisyonunu korumuş; tüm politika ve uygulamalarda yansımalarını yeniden üreten devlet iktidarı tarafından ebedi bir ihanetle damgalanmıştır. Bilhassa da sterilize bir rejim ideali ile toplumsal oйдаşmadan ve ortaklık ruhundan dışlanmaya çalışılan her dönemin ötekisi Aleviler, dini yapılanmalar (tarikatlara, cemaatler, düşünce akımları, dernekler vb.), sol örgütler, Kürt kökenliler, gayrı-Müslimler ve son dönemlerde de muhafazakârlaşma ile birlikte Batı tipi modernleşme yanlıları (laikler, ulusalcılar, beyaz Türkler olarak tanımlanan üç farklı kesim) söz konusu stigmatizasyona ve ayrımcılığa en şiddetli şekilde maruz kalan kesimler olmuştur. Bu kesimlerin, göçün, niceliksel ve niteliksel

bakımdan ana ayrımlarını ve bloklarını teşkil etmeleri, bugün oluşma sürecindeki diasporanın da ana damarlarını ve karakteristiğini meydana getirmiştir.

Göçün hem nesnesi hem de öznesi olan söz konusu toplum kesimlerinin ortak paydası, direnme ve muhafazakâr kültür içerisinde kapalı yapılar geliştirmeleridir ki, bu, onların modern diasporayı ancak mesken ülke toplumlarına ve ekonomik-siyasi-kültürel hayatına birer birey olarak katılarak algılayabilecekleri ve içselleştirebilecekleri anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile nitelikli ve özgür bireyler olarak topluma iştirak önem kazanmaktadır. Fakat bu noktada diasporalara devlet tarafından biçilen rol ve model, yaderklik olgusu çerçevesinde çeşitli kamusalıklar ve etnik brokerlar aracılığı ile pratize edilerek, onları Türkiye'ye daha angaje hale getirmekte ve anavatanın siyasi bir enstrümanına dönüştürmektedir.

Devletin bu yaklaşımı diasporaların bireyleşmelerine, içerisinde yaşadıkları çağı ve toplumu algılamalarına ve dolayısıyla da entegrasyon ve toplumsallaşmaya ciddi darbeler indirmekte; diasporalaşma sürecini, bilhassa da Avrupa'daki diaspora açısından son derece olumsuz noktalara sürüklemektedir. Tabii bu çerçevede içerisinde kalarak şunu da eklemek gerekir: Anavatanın yarattığı son derece başarılı angajmanın bir sebebi de göçmenlerin başlangıçta büyük adaptasyon sorunları yaşayarak içe kapanmalarının ardından anavatan imajinasyonunu kurabilmek ve kendi varoluşlarını tanımlayıp, anlamlandırabilmek için Türkiye'den taşıdıkları, Türkiye orijinli, Türkiye'ye ait olan siyasi, ideolojik ve hatta tarihsel farklılıkları, ayrılıkları, kutuplaşmaları devam ettirmeleridir. Bu nedenle, bugün özellikle Avrupa'da yaşayan diasporaların önemli kısmı hala Türkiye siyasetini yaşadıkları ülke ve çevreye ilişkin siyaseten (en azından gündelik söylem düzeyinde) daha fazla önemsemekte, daha fazla hissetmektedirler.³⁷⁰

Diğer yandan bu noktada geç dönem-modern göçler için ayrı bir parantez açmak zorunluluğu doğmaktadır. Zira bu göçler, daha ziyade kültürel (beşeri) sermaye bakımından yüksek nitelikteki, göç ettikleri ülkelerde toplumsal hayata, ülkenin sistemine daha kolay katılabilen, daha liberal insanların hareketliliklerini

³⁷⁰ Bu konuda daha ayrıntılı bilgilendirmeler için; Erdoğan, Murat; Kaya, Ayhan; Ünver, Can (2013) *Euro-Turks Barometre*, Hacettepe Üniversitesi HUGO; Ankara ve Kaya, Ayhan; Kentel, Ferhat (2005) *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü Mü Engel Mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi; İstanbul

ifade etmektedir. Mamafih yine bu kesimlerin göçlerinde de yalnızca konformist tutumlar ve ekonomik kaygılar değil, devletin veya siyasal iktidarın politikası, kültürü ile uzlaşmamak; dışlanma, ötekileştirilme, merkezden itilme gibi pratiklerden ve bu pratiklerin olumsuz sonuçlarından (yaşam tarzına müdahale ve mahalle baskısı) uzaklaşmak isteği gibi düşünce ve duygular da çok önemli bir yer tutmaktadır.

Dolayısıyla devletin, göç motivasyonları ve yüksek kalifikasyonları nedeniyle geç dönem-modern göçmenlerden oluşan bir diaspora üzerinde kurmayı umduğu tahakküm, asla, kıta Avrupası ülkelerinde yaşayan büyük diaspora kütleleri üzerinde yarattığı tahakkümün boyutlarına ulaşamamaktadır. Fakat ne var ki, göç araştırmaları ve araştırmacılarının da vurguladığı gibi Türkiye, Avrupa diasporasındaki orta ve üst sınıflardan nispeten daha yüksek statüdeki kesimlerle de problem yaşamakta, çatışmaktadır. İşin tabiatı gereği ekonomik ve kültürel bakımlardan sınıf ve statü atlayan nitelikli kesimler, mesken ülkenin hayatına bir birey olarak dâhil oldukça, ekonomik, siyasal, kültürel ilişki ağları içerisine çekildikçe ve entelektüel birikimleri arttıkça sorgulamaya, eleştirmeye başlamakta; kapalı yapıların buyurganlığından, biat kültürlerinden, sinmişlikten ve bunlara dair psikolojilerden kurtulmaktadırlar.

Bu durum, doğal ve kaçınılmaz olarak insanların yalnızca mesken ülkelerine değil, köken ülkelerine de eleştirel yaklaşımlarına, kendilerine biçilen yabancı, etnik, uydusal, kökensel, organik her türden yakıştırma, rol ve modeli reddetmelerine neden olmaktadır. Son kertede ise, ister geç dönem modern göçlerle başlayan bir serüvenin sonucu olsun ister işçi göçlerinin ister iltica akınlarının; her yeni kuşakla birlikte diasporanlar, modern diasporaya bir adım daha yaklaşmakta, kendilerine biçilen anlamları, değerleri, bağlamları alt-üst ederek kendi toplumsallıklarını inşa etmeye çalışmaktadırlar.

Bu bakımdan AK Parti'nin diaspora konusuna yeni bir vizyon getirmiş olması ve büyük bir diaspora hamlesi başlatması, Cumhuriyet tarihimiz açısından son derece önemli olmakla birlikte, bir diasporik siyaset³⁷¹ üretebilmek anlamında, demokratikleşmenin sağlanamaması ve devlet aklının ve kültürünün yüzyıllarca

³⁷¹ Bu terim ilk olarak Murat Erdoğan Tarafından kullanılmıştır. Bknz: Erdoğan, Murat vd.(2013) Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama, Derleyen: Mete Yıldız & Mehmet Zahid Sobacı Adres Yayınları; Ankara

derine inen köklerinin tüm bir siyasi-ekonomik-toplumsal alanı kuşatması ve AK Parti Hükümeti'nce benimsenen 'Stratejik Derinlik' politikası nedeniyle, arzu edilen başarıya ulaşmaktan uzak görünmektedir. Zira bilhassa son dönemdeki bu Stratejik Derinlik akımı ile diaspora da tıpkı devletin erişim imkânı olan diğer her unsur gibi stratejik bir planlamanın ve bütünselliğin enstrümanına dönüşmekte, kendisinden realist bir okumanın içerisindeki '*tayin edilmiş görevi*' yerine getirmesi beklenmektedir.

Nitekim bilhassa askeri ve sivil bürokratik elitlerin kontrolündeki önceki dönemlerde Türk-Kemalist-Laik Müslüman betimlemelerine yapılan vurgu ile merkezde konumlanmış olan ulusalcılar, Kemalistler, bir kısım Aleviler gibi toplumsal gruplar ile her dönemin dışlananı olan Kürtler, sol kesimler ve gayri-Müslimler, diasporanın formuna ve sınırlarına ilişkin vurgunun 'yeni stratejik vizyon' ile Türk-Müslüman-Muhafazakâr/Liberal betimlerine kayması sonucu merkezden hem uzaklaşmış hem de uzaklaştırılmışlardır.

Bu açıdan bakıldığında, özellikle modern bir diaspora için çok gerekli olan kurumsal altyapının bel kemiğini oluşturması düşünülen YTB, yaptığı bilinçlendirme çalışmaları, organizasyonel ve alt-yapısal faaliyetler ile diasporik STK'ları bir araya getirme amacı güden çalışmalarda, devlet aklının ve siyasi iktidarın önceliklerine göre hareket ettiği, bunlar uyarınca tahsisler gerçekleştirdiği, bunlarla eklenenebilen veya aynı çizgide buluşan öbekler yarattığı ve diasporanın oluşumuna ve gelişimine müdahale ederek onun iç dinamiklerinin, orijinalliğinin ve doğal gelişim parametrelerinin uzun süre taşıyamayacağı sunilikler meydana getirdiği için eleştirilmektedir. Dolayısıyla YTB'nin elindeki maddi olanaklar, kendi kurumsal mekanizmaları, koordinasyon işlevinden gelen farklı birimlerin etkisini odaklama kabiliyet ve potansiyeli, tahkim ettiği STK'lar, cemaatler, etnik brokerlar, devlet aklının ve pratiklerinin yeni bir boyutu olmaktan öteye gidememektedir.

Oysa özellikle göç araştırmacılarının ve söylem düzeyinde devlet yetkililerinin de vurguladığı üzere; diasporayı meydana getiren her kesim, Türk diasporası inşası sürecinde eşsiz katkılar sunabilecek bir potansiyele, isteğe ve özelliğe sahiptir. Diasporayı halen daha tarihsel önyargılar ve egemen diskurlar aracılığı ile yorumlamak, diasporalaşma sürecine kalıcı hasarlar vermektedir. Zira

unutmamak gerekir ki, modern anlamdaki diasporalaşma sürecinin en önemli kuralı, mesken ülke, köken ülke ve diasporanın birbirlerini kendi eksenlerindeki bir uydu, bir uzuv veya kapalı bir sistemin organik parçaları olarak görmek yerine; eşit birer ortak, birer partner, birer yol arkadaşı olarak görmeleri ve buna göre bir ilişkisellik örgütlemeleridir.

Öte yandan ikinci adımda mesken ülkelerde hâkim olan toplumsal ve siyasi kültür öne çıkmaktadır. Bu durumda ilk ayırım birer göç ülkesi olan, bunu kabul etmiş ve içselleştirmiş, bu doğrultuda ülkenin sistemini zaman içerisinde göç olgusu ve etkilerine uygun biçimde oluşturmuş olan A.B.D., Avustralya, Kanada ile siyasi, kültürel, toplumsal kodlarının kökleri yüzlerce yıl öncesine dayanan Avrupa arasında yapılabilir. Ancak elbette, Avrupa da kendi içerisinde çok parçalı bir yapı barındırmakta olduğundan yekpare bir Avrupa'dan söz etmek mümkün değildir ki, bu da ikinci bir ayırım noktasıdır. Avrupa'da Türkiye kökenlilerin yoğun olarak yaşadığı ülkeler göz önüne alındığında; Fransa için kısaca katı cumhuriyetçi ve asimilasyonist, Almanya ve Alman ulusları için kültüralist, İngiltere için liberal bir anlağa ve toplumsal kodlara sahiptirler denebilir.

Nitekim Fransa'da yaşayan Türklerin Almanya veya diğer Avrupa ülkelerindeki kadar belirgin bir toplumsal aktör haline gelememelerinde Fransa'nın katı cumhuriyetçi ve asimilasyonist yaklaşımının etkili olduğu belirtilmektedir.³⁷² Fakat buna karşın diğer ülkelerde ve özellikle de Almanya'da daha kültüralist ve kontrolcü kodlar hâkim görünmektedir. Yani kısacası; ülkelerin geçirdikleri tarihsel süreçler birikerek bir tortu bırakmakta ve bu tortu sosyolojide bir model içerisinde açıklanabilen toplumsal kodlar meydana getirmektedir. Dolayısıyla herhangi bir ülkenin siyasi, ekonomik, kültürel vb. davranış kalıpları, yaklaşımları, politikaları bu kodlar nispetinde kendiliğinden belirlenmekte ve mesken ülkelerin göçmenlik, yabancılar, vatandaşlık, entegrasyon, demokrasi gibi konulara bakışının biçimlenmesinde baskın rol oynamaktadır.³⁷³

Bununla birlikte farklı ülkelerdeki farklı kodlar ve sistemler ile temas eden Türkiye kökenli kitlelerin nitelikleri ve nicelikleri de, genel resmi şekillendiren bir

³⁷² Kaya, Ayhan, *Ek-1 / Mülakat-Deşifre Notları*, Görüşme günü: 06.05.2014, Görüşme Saati: 14.00/15.00, Yer: Bilgi Üniversitesi/Santral Kampusu; İstanbul, s. 2

³⁷³ Marshall, T.H.; Bottomore, T. (2006) *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul, s. 100,101,102

başka etmen olarak belirtilmelidir. Bu anlamda göçmenlerin nitelikleri ve nicelikleri, Türkiye'nin göçmen/diaspora politikalarına, iki ülke ilişkilerine, mesken ülkenin (devlet ve toplum olarak) göç ve yabancılar, vatandaşlık, demokrasi, entegrasyon gibi konulara bakışına doğrudan tesir etmektedir.

Bu açıdan Amerika ve İngiltere'ye göç eden Türkiye kökenli kitlelerin, kültürel sermaye bakımından ve işgücü kalifikasyonu açısından diğer ülkelere göç eden Türkiye kökenli kitlelerden farklılaştığı söylenebilir. Yine bununla birlikte Avrupa Kıtası'na ve Avustralya'ya yapılan göçler söz konusu olduğunda ise, bu göçler daha eski dönemlerdeki işçi alımları vesilesiyle gerçekleşmiş olduğundan, toplulukların nitelikli bir diaspora kesimi çıkartabilmesi, kuşaklar itibarıyla kat edilen gelişmeye bağlıdır. Yani başka bir ifade ile Amerika ve İngiltere'ye³⁷⁴ yapılan göçlerdeki ağırlık daha ziyade kalifiye insanlar tarafından gerçekleştirildiğinden, göçün niceliksel oranı düşük olmakla birlikte niteliği oldukça yüksektir.

Buna karşın kökü Avrupa'ya ve Avustralya'ya yapılan işçi göçlerine ve ilticalara dayanan diasporalarda göç daha az nitelikli, kapalı ve az gelişmiş toplumsal yapılardan gerçekleştiği için; buralardaki diasporaların kendi içerisinde kültürel sermayesi zengin bireylerden oluşan kesimler meydana getirmesi zaman almaktadır. Bu anlamda her bir sonraki kuşak ilkinde göre daha iyi eğitilmiş, daha kültürlü, daha iyi entegre olmuş, birey olmayı daha iyi başarmış kalifiye kitleyi sayıca artırmaktadır. Fakat bu noktada Avustralya'daki Türkiye toplumunun Avrupa'dakilere kıyasla genel manada daha başarılı bir entegrasyon ve gelişme çizgisi yakaladığını ayrıca belirtmek gerekmektedir.

Bu durum, Avustralya'nın başından beri göç ülkesi olduğunu kabul etmesine bağlı bir dizi etmenin yanında, Avustralya ile Türkiye'nin birbirlerine olan fiziksel uzaklığı ile de alakalıdır. Zira anavatanından uzakta olmak, modern diaspora bağlamında, Avustralya'daki insanlarımızın Türkiye'ye angaje olmalarını engellemiş ve mesken ülke toplumuna, mesken ülkenin iktisadi-siyasi-kültürel hayatına uyum sağlamalarına kapı aralamıştır. Daha açık bir ifade ile Avustralya'daki göçmenlerimiz, Türkiye'nin devlet eliyle yarattığı ve örgütlediği angajmandan,

³⁷⁴ İngiltere'ye yapılan göçler ve İngiltere'deki Türk diasporası tanımlanırken, bu tanımın içerisine, çalışmamız diasporaya Türkiye Devleti merkezli bir bakışı konu aldığı için, Kıbrıs'tan göç eden kişiler dâhil edilmemektedir.

anavatanın tesirinden uzakta kalmış, daha yalnız ve kendi başına olduğu algısı ile bir göç ülkesi olan Avustralya'ya entegre olmak konusuna konsantre olabilmıştır. Dolayısıyla denebilir ki, anavatana uzak olmak, Türkiye kökenli insanlar için entegrasyon bağlamında bir avantaj haline gelebilmektedir.³⁷⁵

Göç politikalarından diaspora politikalarına uzanan seyir, devleti, yurt dışı Türkleri daima siyasi ve ekonomik bakımlardan araçsallaştırma eğilimleri güden, entegrasyon ve diaspora istikrarını zedeleyici bir unsur olarak yansıtmaktadır. Bu açıdan anavatan olarak Türkiye'nin yurt-dışı Türkler ile kurduğu ya da kurmaya çalıştığı organik bağların ve bu bağlar vasıtasıyla yarattığı hipnotizasyonun özellikle Avrupa'daki diaspora üzerinde entegrasyonu ve bireyleşmeyi yaralayan bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Nitekim Avrupa-Türkiye arasında iletişim ve ulaşım olanaklarının yaygınlığı, yoğunluğu, ucuzluğu ve kolaylığının da tesiriyle Türkiye çok boyutlu bir angajman yaratabilmekte, diasporayı sürekli kontrol altında tutabilmektedir. Dolayısıyla denebilir ki; Türkiye'ye yakın olmak ve etkisi altında kalmak, diasporalar açısından, korkunç kütle çekim etkisi nedeniyle güneşi merkeze alan bir gezegen sistemine hapsolmaya benzemektedir. Ki bu, insana içkin bir olgu olan diasporanın doğal gelişim süreçlerine zarar vermektedir. Şu halde bir yönüyle ontolojik olarak siyasi nitelikleri olan Avrupa atımlı göçler, anavatanın sık ve sürekli müdahaleleri ile mesken ülkenin devlet ve toplumsal tepkisi arasında sıkışmıştır. Bunun sonucunda kaçınılmaz olarak tüm arzu, hayal ve özlemlerin aktarımsal alanı haline gelen gerçek-üstü bir anavatan imajınasyonu yaratılmış, anavatanın angajmanına verilen her türlü tepki, onun gerçekliğinden ziyade gerçek-üstü imajınasyonuna yöneltilmiştir. Bu bakımdan diasporanın fakat özellikle de Avrupa'daki diasporanın anavatanla olan ilişkisini bir sevi olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Buradaki kastın ve kurulan mekanizmanın anlaşılması için kimlik başlığında kimliğin oluşumunu etkileyen anne-bebek arasındaki gerilimsiz tek ilişkiye dair belirttiklerimizi hatırlamak gerekmektedir.³⁷⁶

³⁷⁵ Bknz Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Müdür Doç. Dr. Murat Erdoğan ile Mülakat-Deşifre Notları, Görüşme günü: 09.04.2014, Görüşme Saati: 11.00/12.00, Yer: Hacettepe Üniversitesi; Ankara, s. 13

³⁷⁶ Dimağımızda benlik-kimlik ile sahip olma kavramlaştırmaları ve hisleri arasındaki örüntü ilk kez, anneye bağımlı olunan dönemlerde şekillenerek bilinç-altının oluşumunda önemli roller

İşte bu bağlamda düşünüldüğünde kapalı bir yapı içerisinde hayali bir anavatan imajınasyonu kuran diasporanın durumunu, bebek ile anne arasında kurulan ilişkiye benzetebiliriz. Nasıl ki, bebek annede gördüğü olumsuzlukları dış dünyaya yansıtıyor ve mâl ediyorsa, diasporanlar da yaşadıkları geçmiş nasıl olursa olsun, bir ideal sevgi nesnesi olarak anavatanı aynı şekilde yaklaşmaktadır. Bu nedenle diasporanlar köken ülkeyi düşlerinde ‘anavatan’ olarak mühürlerken, toplumsal düzlemdeki bilinçaltı atıflar hep güzele, mutluluğa, huzura, sevgiye, birliğe, kavuşmaya vb. idealist öğelere doğru yapılmaktadır. Yani kendini tanımlama noktasında annede bütünleşen ve anne figürü tarafından temsil edilen ‘iyiler’, diasporalar söz konusu olduğunda, anavatanla eşleştirilmektedir. İşte bu nedendir ki, Türkiye’nin yarım asırdır göçmenlerine ve akabinde ise diasporalarına karşı aşırı kontrolcü, olumsuz, suistimal ve hatta sömürücü tutumuna karşın, yurt dışındaki insanlarımızın ‘anavatanı’ olan sevgileri, bağlılıkları ve destekleri artmakta, bir ‘anne’ figürü olarak kodladıkları köken ülkeye yıkıcı bir kin beslememektedirler. Bu, görülen bağlılık ve sevginin kimliksel ve kültürel boyutudur.

Fakat elbette bu sevginin ve bağlılıktaki artışın nedenlerini yalnızca toplumsal bilinç-altı mekanizmaları ile açıklamak yeterli değildir. Bunun yanında bir takım gerçekler ve menfi düşünceler de her zaman birer belirleyen olarak masada durmaktadır. Türkiye’nin uluslararası arenada kat ettiği yol, artan saygınlığı ve parlayan imajı bağlılık ve sevginin artmasında pozitif bir etken iken, yine buna bağlı biçimde değişen ve yükselen Türkiye’den fayda sağlamayı düşünen kimi kesimlerin pragmatik ve hatta oportünist tavırları (bu tavırlar sosyo-kültürel ve sosyo-siyasi bağlamlarda gayet anlaşılabilir ve kabul edilebilirdir) ile ideolojik takipçilik veya saflaşmalar da bir başka belirleyen olarak göze çarpmaktadır. Zaten Türkiye’nin devlet olarak tarihsel, kültürel ve bilinç-altı belirlenimlerini başarıyla uygulayabilmesinde de yalnızca kimliksel ve/veya ideolojik süreçlerin ajitasyonu ve manipülasyonu değil, bununla birlikte iktidar gücü çevresinde maddi ve statüsel menfaatleri organik olarak dağıtması da etkili olmaktadır.

üstlenmektedir. “İyi ve kötü algılamasında öteki ya da yabancıyı 'kötü' lanse ederek kendini 'iyi' olanla özdeşleştirmeyi ifade eden bu yaklaşım, annesinden ayrılan çocuğun iyi anne imajını bozmamak için dış dünya ile tanıştığında olumsuzlukları anneye değil de yabancılara bağlaması ile benzeştirilmektedir.” Rathzel, Nora (2002) *Developments in Theories of Racism*, in *The Evens Foundation, Europe’s New Racism*, Berghahn Books; New York ve Oxford Aktaran Yılmaz Fatma (2008) *Avrupa’da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*, USAK Yayınları; Ankara, s. 28-29

Diğer yandan tüm bunlarla birlikte Avrupa'daki farklı Türkiye kökenli işçi örgütlenmelerinin, iş ve sosyal güvenlik alanındaki politikalar ve uygulamalar konusunda AK Parti'yi yetersiz ve ilgisiz gördüğünü, diaspora söz konusu olduğunda girişimci kesimlere gösterilen ilgi ve alakanın kendilerine gösterilmediğinden yakındıklarını ifade etmemiz gerekir.

Bu, önemli bir eleştiridir. Zira AK Parti hükümeti ile benimsenmiş olan diaspora yaklaşımı, iş çevrelerinin fazlaca etkisi altında kalmakta, diasporanın niceliksel tabanını oluşturan emekçi kesimlerin sorunlarının çözülmesinde diğer kesimlerle ilişkilerde görüldüğü gibi bir özel ilgi görülmemekte, onların görüşlerinin politikaların belirlenmesinde önemli bir veri olarak kabul edilmesinde kayda değer bir girişim görülmemektedir.

Elbette bu durumun yaşanmasında sınıfsal bir örgütlenme modeli olan işçi örgütlenmelerinde muhalefetin sol ve milliyetçi kesimlerinin daha aktif olmaları, buna karşın iktidara yakın veya onunla işbirliği içerisindeki diaspora kesimlerinin daha ziyade 'iş adamları ve KOBİ'ler' ile post-modern örgütlenme modellerinden oluşması da iktisadi, siyasi ve ideolojik bağlamlarda bir ayırım ve ayrışma nedeni haline gelmektedir. Ayrıca hükümetin diasporayı lobcilik ekseninde algılaması da, 'en iyi lobcilik, KOBİ'ciliktir' düsturu ile hareket edilmesinde ve işverenlerin ve finans kesiminin ayrıcalıklı bir pozisyon kazanarak baskın hale gelmesinde bir başka geçerli sebep olarak görünmektedir. Yani bir diğer ifade ile demokratik kültürün yerleşmediği ülkelerde iktidardaki ideoloji veya kesim, her dönemde karşısındakileri sınıflandırmaya, ayrıştırmaya ve ötekilikler üzerinden bir iktidar örgütlemeye, iktidarının ekonomik ve siyasi kökleri açısından mecburdur. Zira bu başlığın girişinde de açıkladığımız üzere, böyle iktidar modellerinde rejimin motoru antagonizmalardır.

Yaşanan ve birbirini besleyen zıtlıklar devletin kontrolünü ve mutlak hâkimiyetini gerekli gibi göstererek, onun merkezde konumlanmasına, hem kamusal hem de özel alanda gerçekleşen her şeyin devletin izini taşımasına sebep olur. İşte bu bağlamda Türkiye'de giderek sertleşen politikanın ve kutuplaşan toplum halinin, iç siyasetin daha önce hiç olmadığı ölçüde ve yoğunluktaki aktarımıyla hali hazırda büyük bölümü muhafazakâr olan diasporan kitleleri yerine göre ekonomik-siyasi

çıkarlar, yerine göre ise primitif toplumsal söylemler ile hareketlendirdiği görülmektedir. Bu hareketlenmenin, diaspora içerisindeki fay hatlarını harekete geçirerek Türkiye'deki toplumsal kutuplaşmayı diaspora içerisine taşımayı başardığı da söylenebilir. Dolayısıyla işçi örgütlenmelerinin memnuniyetsizliklerinin haklı bir gerçekliği bulunmakla birlikte, itirazları besleyen yegâne unsur politika ve uygulamalara ilişkin gerçekler değildir. Bunun yanında siyasetin ve ekonomik alanın bölüşümüne ilişkin anlaşmazlıklar ile devletin otorite ihdas etmeye dönük kadim çabaları da, bir iktidar-öteki sorunsalı olarak çatışmaları ve itirazları beslemektedir.

Bu noktada yukarıdaki meseleyle ilişkisi de bulunan ve diaspora politikamızın ekonomi ve STK'lar boyutunda yer alan girişimci kesimlere ilişkin politika ve uygulamalarımıza yönelebiliriz. Diasporanın girişimci kesimlerinin yalnızca AK Parti değil, tüm Türkiye açısından büyük bir önemi ve vazgeçilemezliği olduğu açıktır. Girişimci kesimler bu anlamıyla üç noktada belirginleşen işlevleri nedeniyle öne çıkmaktadırlar.

Bunlardan noktalardan ilki şüphesiz, kalkınma ve refahın sürdürülebilmesi için ihtiyaç duyulan sıcak para ve yatırımların, derin bir krizin etkilerinden kurtulmaya çalışan gelişmiş ülkelere yeniden kanalize olmaya başlamasıyla ortaya çıkan finansman açığı riskidir. Devletin bilhassa ileri teknoloji ürünleri, otomotiv, silah sanayi ve enerji ithalatı nedeniyle bozulan mali dengesi ve büyüyen cari açık, diasporadaki girişimcileri, gerek kendi maddi güç ve potansiyelleri gerekse de ortaklıklar yoluyla yaratacakları katkı bakımından oldukça kıymetli kılmaktadır. İşçi göçleri döneminde Türkiye'nin ödemeler dengesini, cari açığını finanse eden, kooperatifler, SAN'lı şirketler vb. ile Türkiye'nin ağır-sanayileşme sürecinin başlamasını sağlayan dönemin 'gurbetçileri', bugün de ekonominin ve ona bağlı toplumsal gelişmenin sürdürülebilmesinde sorumluluk almaktadırlar.

Elbette bu kez yaşanan süreç, geçmişte olduğu gibi yalnızca devletin kazandığı değil, en az girişimcilerin de devlet kadar kâr sağladığı bir süreçtir ve bu kez oyundan eli boş ayrılan olmamaktadır. Ancak bu defa da siyasi tercihler devletle işbirliği bağlamında belirleyici olabilmektedir ki, bu noktada girişimci sınıfların iktidarla olan ilişkileri ciddi eleştiriler almaktadır.

Girişimcilerin ikinci merkezi işlevi ise ekonomik ilişkilerde yarattıkları hareketlilik ile mesken ülkeler ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkileri etkilemesidir. Girişimci sınıfların iki ülke arasındaki ticaret potansiyeline yaptıkları katkı, mesken ülkelerde ekonomi üzerinden siyaset ve topluma yansıyan çok ciddi etkileri nedeniyle hem girişimcileri hem de Türkiye'yi daha değerli ve dikkat edilmesi gereken bir 'partner' durumuna sokabilmektedir. Nitekim bugün örneğin Türkiye kökenlilerin en yoğun olarak yaşadıkları ülke olan Almanya'yı merceğe alırsak, TÜİK'in³⁷⁷ rakamlarına göre; Almanya'dan ithalatımız 2000 yılı itibarıyla ithalat 7 milyar 198 milyon 209 bin Dolar olurken, bu rakam 2013 yılında 24 milyar 181 milyon 597 bin dolara çıkmıştır. Almanya'ya ihracatımız ise 2000 yılında 5 milyar 179 milyon 844 bin dolar olarak gerçekleşirken, 2013 yılında bu sayı 13 milyar 705 milyon 272 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine 2013 yılında Almanya ile olan dış ticaret hacmimiz de 37 milyar 887 milyon dolara yükselmiştir.

Öte yandan Türkiye'nin farklı ülkelerle dış ticaret hacmi büyüklüklerine bakıldığında ise ilk sırada (Rusya'dan yapılan büyük çaplı enerji ithalatına rağmen) Almanya'nın yer aldığı yine Fransa'nın sekizinci, Hollanda'nın on dördüncü ve Belçika'nın da on yedinci sırada olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu veriler ışığında her ne kadar toplumsal olarak söz konusu ülkelerde bir Türk karşıtlığı gözlense ve hatta siyasi arenada İslam karşıtlığı ve buna bağlı Türk karşıtlığı giderek yükselen oranlarda bir temsiliyet bulsa da, ekonomik ilişkiler nedeniyle devletler düzeyinde bu ülkelerin Türkiye'ye karşı daha dikkatli ya da daha mesafeli bir çizgi izlemeye çalıştıkları görülmektedir denebilir.

Diğer taraftan girişimci sınıfların üçüncü ve son merkezi işlevleri ise siyasetin finansı noktasında gerçekleşmektedir. Nitekim girişimciliğin siyasetle olan organik bağı tüm dünyada bu nedenle çok yoğun eleştiri almaktadır. Diaspora içerisinde girişimcilerin iş olanakları bağlamında iktidar halesinde yer almalarının, onların iş olanak ve potansiyellerini artırdığı, elde ettikleri siyasi avantaj veya yakınlıkları başka iş ilişkilerinde referans veya garanti olarak kullandıkları, bununla birlikte kazançlarını çeşitli derneklere, örgütlenmelere, cemaatlara ve nihayet AK Parti'ye

³⁷⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, 2013 yılı Dış Ticaret İstatistikleri, Yıllara ve Ülkelere Göre İstatistik Raporları <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> et: 16.04.2014

destek sağlamak amacıyla kullandıkları ve siyaseti finanse ettikleri, mevcut iktidarın sürekliliğinin tesisinde katkı sahibi oldukları ciddi eleştiri konularıdır.³⁷⁸

Bu noktada siyasetin finansmanı meşru ve gerekli bir konudur ancak, iş dünyası ve siyasetin şeffaf, etik ve zaman zaman da yasal olmayan karşılıklı menfaat ilişkileri geliştirerek birbirilerinin sürekliliğini sağlamaları, eleştirilerin temel noktası durumundadır. Özellikle de İslami holdingler bünyesinde yaratılan mağduriyetlere ilişkin ya hiçbir işlem başlatılmamış olması veya başlatılmış olan süreçlerin akamete uğraması, şeffaflık olmadığı için devletin Diyanet İşleri, YTB gibi kurumları aracılığıyla sağladığı doğrudan veya dolaylı fonların hangi örgütlenmelere ve hangi koşullar gereği aktarıldığının takip edilememesi, iş çevrelerinden nerelere ne tür maddi yardımlar yapıldığının açıklanmaması ve öğrenilememesi, muhalif kesimlerin argümanlarının kuvvetli ve mantıklı olması da göz önüne alındığında, devletin karanlıkta kalan, güven sarsıcı ve kutuplaşmaları besleyici politikalar güttüğü yönündeki şüpheleri ve inancı artırmaktadır.

Bunlar elbette ki, demokrasi, hukukun üstünlüğü, toplumsal adalet gibi çağdaş nitelikler göz önüne alındığında haklı eleştirilerdir. Zira demokratik bir ülke için yalnızca toplumun değil, devlet aygıtının da demokrasiyi içselleştirebilmiş olması gerekmektedir. Ancak, Türkiye’de AK Parti ile demokratikleşme konusunda büyük yol alınmış ve devletin süregelen alışkanlıkları törpülenmiş ve özellikle askeri kurumlar durması gereken çizgiye çekilerek demokratik bir Türkiye umudu yaratılmış olsa da; toplumsal kodlarımızda da yansımaları olan bir zihniyet ve ruh hali, devlet içerisindeki vesayetini, halk üzerindeki tahakkümünü yeni formlar altında sürdürmektedir.

Girişimciliğe ilişkin bu merkezi işlevlerin ardından değinmemiz gereken son bir nokta ise, iş çevrelerinin hükümete ve diasporaya olan etkisi üzerinedir. Bilhassa TOBB’un bir diasporanın inşası ve güçlendirilmesi noktasında çok somut adımları, çok yoğun gayretleri bulunmaktadır. TOBB-DEİK bünyesinde artık yıllık hale gelmiş olan ‘Dünya Türk Girişimciler Kurultayı’, DEİK’in bu amaçla kurduğu

³⁷⁸ Bu konuyla ilişkili olarak Alman devleti tarafından açılan ‘Deniz feneri eV’ davasında, Almanyadaki diasporaları büyük zararlara uğratan dolandırıcılık faaliyetlerinde bulunduğu ve bu yolla elde edilen paraların Türkiye’deki siyasetin finansmanında kullanıldığına yönelik iddialar bulunmakta ve söz konusu dava halen devam etmektedir. Davanın iddianamesi için bkz: <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=9860390> et:28.02.2015

mekanizmalar ve yaptığı toplantılar, diasporayla ilişkilerin geliştirilmesine ve yeni ortaklıklar kurulmasına yönelik gezi ve anlaşmalar ile yine TOBB Dış İlişkiler Komitesi'nin hazırlattığı ve 2011 Kasımında başbakan Erdoğan'a da sunduğu, spesifik olarak diaspora konusunda hazırlanmış ilk çalışma olan 'Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası İçin Öneriler' isimli rapor, diaspora konusunda Türkiye merkezli ilk somut girişimler olarak çok büyük öneme sahiptir. Fakat diğer taraftan iş çevrelerinin gücü, siyasetin finansmanının yarattığı aydınlatılmayan girift ilişkiler ve ülkenin yatırım ve sıcak paraya olan ihtiyacı; iş çevrelerinin diasporanın inşası noktasında gösterdikleri öncülüğün, diasporanın karakteriymiş gibi algılanmasına neden olmaktadır. TOBB, DEİK³⁷⁹ ve DTİK Yönetim Kurulu Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu şu noktayı vurgulamaktadır: "Diasporalar, yeni güç olarak öne çıkıyor. Dünyanın en önemli diaspora araştırma kuruluşu olan ve merkezi İrlanda'da bulunan Diaspora Araştırma Merkez'ine göre, Türk diasporası, İş Diasporası sayılıyor."³⁸⁰

Elbette ki, Türk diasporasında girişimci kesimlerin oldukça güçlü oldukları ve rolleri itibarıyla önemli bir konumda buldukları çok açık bir gerçektir. Ayrıca özellikle lobicilik bağlamında bunun olması da doğaldır. Ancak, Türk diasporasını bir iş diasporası olarak tanımlamak, gerçeği bükmek ya da gerçeğin bir bölümünü gerçeğin tümü gibi kabul etmek anlamına gelmektedir.³⁸¹ Nitekim diasporayı oluşturan Türkiye kökenli insanlar içerisinde profesyoneller, sanat ve bilim ve düşün insanlarının yanı sıra, halen çoğunluğu oluşturan bir işçi kesim de bulunmaktadır.³⁸²

³⁷⁹ DEİK, bu tezin tamamlandığı günlerde ekonomi bakanlığının denetim ve kontrolü altına alınmış ve yurt dışı yönelimli organik ilişkiler meşrulaştırılmış, piyasa-devlet birlikteliği formelleştirilmiştir. Bknz http://www.radikal.com.tr/ekonomi/27_yillik_kurum_kamulastirildi-1211938 et:10.09.2014

³⁸⁰ Anonim (2012) Türk Diasporası Eyleme Geçiyor, *Time Turk Haber Sitesi* <http://www.timeturk.com/tr/2012/06/08/turk-diasporasi-eyleme-geciyor.html> et: 12.02.2014

³⁸¹ Bu konuda daha fazla bilgi için bknz: Brubaker, R. W. (2005), The "diaspora" diaspora', *Ethnic and Racial Studies* 28 (1): 1-19 Aktaran Faist Thomas (2010) a.g.e., s. 2 / Cohen, Robin (1997) *Global Diasporas: An Introduction*, UCL Press; London / Bruneau, Michel (2010) *Diasporas, Transnational Spaces and Communities İçerisinde Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, s. 41,42

³⁸² Türk Alman Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfının (TAVAK) yayınladığı Türk Girişimciler Raporu'na göre 2010-2012 yılları arasında 15 AB ülkesindeki Türkiye kökenli girişimci sayısı 119 bine ulaşmıştır. Vakfın gelecek projeksiyonuna göre ise bu sayı 2020 yılında 190 bini bulacaktır. Rakamlardan da görüldüğü üzere yalnızca AB'de 5 milyona yakın Türkiye kökenli yaşarken en iyi ihtimallerle bile 200 bini bulmayan girişimci sayısı üzerinden yalnızca ekonomik hareketliliğin ve potansiyellerin fiyatlandırılmasını tüm bir diasporaya mâl etmek ve Türk diasporasını bir 'iş diasporası' olarak tanımlamak yanlıştır. Söz konusu rakamlar için bknz: Türk Girişimciler Raporu Özeti (2013) Türk Alman Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı (TAVAK)

Bu, Türk diasporasını bir iş diasporası olduğu savını ters yüz eden bir gerçekliktir. Nitekim Türk diasporası ilk bölümde ve bir önceki paragrafın dipnotlarında detaylı olarak örneklendirdiğimiz kaynaklarda ‘Modern Diasporaların’ yükselen bir örneği olarak gösterilmektedir. Bu tanım çerçevesinde yalnızca iş çevrelerinin faaliyetleri değil, modern diasporanın parametrelerinin içselleştirilmesi bakımından, belki de iş çevrelerinden daha fazla profesyonellere, bilim insanlarına, sanatçılara, kanaat önderlerine vurgu yapılmaktadır. Üstelik de iş çevrelerinin devletle bir organiklik içerisinde hareket etmeleri ve kalkınma-kârlılık-büyüme şiarıyla yola çıkmış olmaları (onların kendi bünyelerinde son derece doğal olsa da) çatı örgütlenmelerini diasporanın tümü için bir model olarak görmelerine yol açmaktadır.

Oysa belirttiğimiz gibi bu tür çatı örgütlenmeler otantikliği, angajmanları, tek tipliliği besleyen, özgünlüğün, bireyleşmenin, demokratikleşmenin önlenmesine sebep olan nitelikler barındırmaktadır. İşte bundan dolayıdır ki, iş çevrelerinin bir diaspora içerisinde özellikle de lobicilik bağlamında güçlü ve çok önemli rollere sahip olmaları gerekli iken, diasporayı kendi modelleri ve bakış açılarının şemsiyesi altına almaları, özellikle de inşa halindeki bir diaspora söz konusu olduğunda, zarar vericidir.

Diaspora politikalarımızın sivil toplum ile ilişkisi de yine yukarıda anlatılanlarla ilintilidir. AK Parti, siyasal köklerinden gelen güçlü örgütçülük bilincinin ve farklı çevrelerden yükselen ısrarcı seslerin de etkisi ile diasporanın örgütlenmesi amacıyla devlet aygıtlarını devreye sokmuş ve bu konuda gerçek anlamda bir nirengi noktası sayılabilecek olan YTB’yi kurmuştur. YTB’nin temel görevlerinden ve fonksiyonlarından biri, diasporanın bir parçası olan sivil toplum yapılanmalarını eğitmek, daha efektif ve nitelikli hale gelmeleri için maddi-manevi destek sağlamak, onları teşvik etmek ve vizyonlarını genişletmektir. Nitekim YTB bu amaçla (devlet eksenli bir bakış içerisinde) çok önemli çalışmalara imza da atmakta ve diasporanın sivil toplum ayağının kuvvetlenmesine ‘kendi zihin haritası çerçevesinde’ katkı yapmaktadır.

Öte yandan yine Diyanet İşleri Başkanlığı da diasporadaki dini yapılanmalar ve çatı oluşumlar ile temas etmekte, onların menşei ve istikameti belli birlikteliklerini kuvvetlendirme amacı güden çalışmalar yapmaktadır. Bu bağlamda gerek irşat faaliyetleri, gerek yapılan maddi yardımlar, gerek din hizmetleri için ihtiyaç duyulan görevlilerin ve mekânların temin edilmesi, gerek cemaatlerin otantikliğinin korunmasına yönelik önlemler alınması gibi alanlarda çalışmalar yürütülmektedir.

İşin olumlu yönleri bunlar iken, işin olumsuz yönlerine bakıldığında ise bambaşka bir durum gün yüzüne çıkmaktadır. Devletin geçmişten gelen, toplumu çatı organizasyonlar kanalıyla kontrol altında tutma zihniyeti, tüm demokratikleşme hamlelerinin yanında olanca soğukluğu ile durmaktadır. Zira özellikle örneklediğimiz Diyanet İşleri'nin ve YTB'nin kaynaklarının ne şekilde ve hangi kriterlerle nerelere harcadığının açıklanmaması, bilinmemesi, pek çok haklı ve mantıklı şüpheyi beraberinde getirmektedir. Bu şüphelerin en önemlisi hiç kuşku yok ki, devlet kaynaklarının iktidar halesi içerisinde yer alan oluşumlara ve/veya kişilere aktarıldığı, bu sayede diasporanın merkezini tutabilecek iktidara yakın güçlü, etkin ve etkili bir muhafazakâr kitle yaratılmaya çalışıldığıdır.

Bu bağlamda dile getirilen en belirgin örnek ise UETD (Union of European Turkish Democrats) Avrupa Türk Demokratlar Birliği'dir. UETD, AK Parti ile her faaliyette bir arada olması, devletin önemli organları ve kişileri ile diğer örgütlenmelerin ya kolay kolay veya asla tesis edemeyeceği kadar kuvvetli ve kolay ilişkiler kurması, kuruluşundaki finansal desteğin kaynağının belirsiz olması gibi nedenlerle eleştirilmektedir.

Bu bakımdan UETD'nin, AK Parti'nin organik bir uzantısı, yurt dışı teşkilatı olduğu savları kuvvetlenmektedir.³⁸³ Nitekim bu konuda, Doç. Dr. Murat Erdoğan³⁸⁴ ve fikir teatisinde bulunduğumuz STK temsilcileri de UETD'nin AK Parti'nin inisiyatifi ile kurulduğunu, AK Parti'nin Avrupa teşkilatı olarak hareket ettiğini, bunun saklanacak bir şey olmadığını ifade etmiş; UETD'nin bu isimle ve dolaylı bir

³⁸³ Akar, Rıdvan (2012) Abdürrahim Vural ile Yapılan Röportaj, T24 İnternet Haber Sitesi <http://t24.com.tr/yazarlar/ridvan-akar/milli-goruse-giden-paralarin-akibeti-bilinmiyor-taban-ak-partiye-kaydi,4940> et: 14.11.2013

³⁸⁴ Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Müdür Doç. Dr. Murat Erdoğan ile Mülakat-Deşifre Notları, Görüşme günü: 09.04.2014, Görüşme Saati: 11.00/12.00, Yer: Hacettepe Üniversitesi; Ankara, s. 5-10

ilişki örgütlülüğü içerisinde hareket etmesinin diasporaya zarar verdiğini, EUTD isminin AK Parti'yi açıkça yansıtan bir isimle değiştirilerek daha saydam, daha rahat bir çalışma sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Yine AK Parti'nin düşünce ve duygu iklimine yakın bir isim olan Taha Akyol'un tespiti de UETD'nin ne'liği konusundaki bahsedilen savları desteklemektedir: “Avrupa Türk Demokratlar Birliği, belli ki AKP'nin Avrupa'daki 'sivil' uzantısı.”³⁸⁵

Diğer yandan AKP ile Gülen Cemaati arasında yaşanan ayrılık neticesinde Cemaatin ulusal güvenlik sorunu olarak yeniden tanımlanması, yurt dışı faaliyetler konusunda işbirliği geliştirdiği Cemaat'in gelişmiş kurumsallığı, ağ yapıları ve aktifliğinden kaynaklanan işlevselliğini ikame etmeye zorlamıştır. İşte bu bakımdan AK Parti'nin UETD ile ilişkilerini daha da geliştireceğine ve UETD'nin AK Parti'nin diaspora politikaları kapsamında daha aktif rol alacağına, daha etkili bir politika izleyeceğine, diasporik alanda giderek daha da görünürlük kazanacağı işaret edilebilir.

Diğer taraftan diasporanın STK ayağı bağlamında ifade edilecek son boyut, çatı örgütlenmelerin diasporanın oluşumuna verdiği kalıcı ve ağır hasarlardır. Yine UETD üzerinden gidersek, kuruluşundan sonra AK Parti'nin Türkiye'deki devlet yönetiminde giderek muktedir hale gelmesine koşut şekilde Milli Görüş İslam Teşkilatı'ndan gerek yönetici düzeyinde gerekse de üye olarak UETD'ye transferler olmuş,³⁸⁶ aynı dönem içerisinde Milli Görüş İslam Teşkilatı Türkiye'nin zararlı faaliyette bulunan örgütler listesinden çıkartılmıştır.

Milli Görüş'ün söz konusu listeden çıkartılması elbette ki olumlu, gerekli ve çok geç kalınmış bir adımdır. Zira siyasetin kısıtlı, yasaklı, kontrolcü bir zihniyetin baskısı altında meşru ve formel yollardan icrası mümkün olmadığından, devlet-aşırı yapılanmaların, informel ve gayri-meşru oluşumların ve hatta yer-altı örgütlenmelerinin önü açılmış olmakta, siyasetin aydınlatılmış alanı terk edildiği için etik dışı her şey pratikler üzerinden içselleştirilmektedir. Dahası bir şekilde formel ve meşru siyaseti etkileme yolları bulan veya bizzat yaratan tüm dışlanmış, aşırı veya

³⁸⁵ Akyol, Taha (2005) Avrupa'da AKP, *Milliyet Gazetesi*
<http://www.milliyet.com.tr/2005/11/07/yazar/akyol.html> et: 21.04.2014

³⁸⁶ Akar, Rıdvan (2012) a.g.e.
<http://t24.com.tr/yazarlar/ridvan-akar/milli-goruse-giden-paralarin-akibeti-bilinmiyor-taban-ak-partiye-kaydi,4940> et: 14.11.2013

karanlıkta kalmış hareketlilikler, eğer herhangi bir etik dışılık ya da şiddet barındırıyorsa, siyasetin aydınlık-görünen alanını da kirletmekte, siyasete ve hukuka ilişkin normları ve atmosferi bozunmaya uğratmaktadırlar. İşte Türkiye kökenli bir siyasi ve kültürel izleğin temsilcisi olan Milli Görüş'ün siyasetin aydınlatılmış alanı dışarısına itilmesi, anılan nedenlerden dolayı demokrasi ve sivil toplumun gelişimi noktasında bir hata olmuştur.

Ancak, öte yandan UETD'nin son dönemdeki çatı örgütlenmelerin en gözdelelerinden ve en aktiflerinden birisi olarak pratiklerinde muhafazakâr değerleri benimsemeyenleri veya sıcak bakmayanları dışlaması ile AK Parti'nin organik bir uzantısı biçiminde hareket etmesi, onun, diasporayı temsil gücü ve demokratlığı hakkında ciddi kuşku ve cevap bekleyen sorular doğurmaktadır. Buradan kastımız, UETD içerisinde yer almak istemeyen veya ona her halükarda muhalif davranan kesimlerle zorla masaya oturulması değildir. Kastımız, tüm bir ötekileştirilen veya merkezden dışlanan kesimlerin, iktidarla paralel bir şekilde hem söylem hem de pratikler üzerinden ötekileştirilmesidir. Nitekim modern diaspora çerçevesi içerisinde çalışmamızın başından beri savunduğumuz ve üzerine basarak vurguladığımız ileri demokrasi, müzakereci ve diyalojik yaklaşımlar, meselelerde tarafların gizli ya da açık, doğrudan ya da dolaylı her türlü ötekileştirmenin, dışlamanın, düşmanlığın önlenmesi, toplumsal siyasal meselelerin diyalog, hukuk, demokrasi çerçevesi içerisinde çözümlenmesini gerektirmektedir.

Dolayısıyla UETD'nin anavatanın angajmanında olan ve bu angajmanı diasporaya da yayan, devletin ideolojik kodlarının merkezden dışlanan diaspora kesimlerine yönelik provokatif söylemlerde istemli yahut istemsiz yeniden üretildiği, AK Parti'nin desteğini görünür biçimde arkasına almış bir oluşum olması, onu diaspora için birleştirici bir unsur olmaktan ziyade bölen, ayrıştıran, diasporalaşma sürecine birinci elden zarar veren bir birliktelik haline getirmektedir. Yani UETD'nin yapaylaşmasına ve ayrıştıran bir unsur olarak görünürleşmesine yol açan, iktidarla geliştirdiği organik ilişkilerden kaynaklanmaktadır.

Bu anlamda UETD'nin etkileri ve bu etkilerinin sonuçları bakımından, Avrupa'daki diasporanın kendi özgün gündeminden ziyade Türkiye'den diasporaya aktarılan gündemi yayan, kendi cenahındakileri daha kuvvetli bir bağlılığa

yöneltirken toplumsal kutuplaşmaları besleyen, konjonktürel bir aktör, bir tür enstrüman haline geldiği görülmektedir. Nitekim yurt dışında spor salonları vb. alanlarda gerçekleştirilen büyük ölçekli toplanmalarda dönemin Başbakanı Erdoğan ve çeşitli AK Parti yöneticilerine ‘tribünlerden’ tezahürat ve sloganlarla destek verilerek yaratılan atmosfer, UETD’nin organik ilişkilerine ve enstrümanlaşmasına işaret etmekte, bunların beslediği bir kolektif ruhta bulunan fanatik, militarist toplumsallığın ve örgütlülüğün yansımalarına ilişkin önemli siyasi/sosyolojik örnekler oluşturmaktadır.

UETD’nin politikaları ve sayılan kapsamdaki uygulamalarında görülen ideolojik izler, onun, iddia edildiği gibi³⁸⁷ diaspora açısından birleştirici veya yapıcı bir unsur (birleştiricilik, bütünleştiricilik, kuşatıcılık vb. deyimler klasik diasporaların ve otokratik devlet anlayışlarının bir pratiğidir) olmaktan çok, kendi iktidar anlayışının tabanını oluşturma çabasındaki bir birliktelik olduğu kanısını doğurmaktadır. Ayrıca zaten modern diaspora teorisi çerçevesinde çatı örgütlenmelerinin olumsuzluğu da ortadadır. Çatı örgütlenmeler, Doç. Dr. Murat Erdoğan’ın³⁸⁸ da belirttiği üzere, diasporanın kendi özgün gelişimini bozmakta ve bir tek tiplilik doğurmaktadır.

Devlet aklının mimarisine uyan bu tek tipçilik ise, özellikle diaspora ve modern diaspora teorisi söz konusu olduğunda, demokratik ve özgün gelişme süreçlerini akamete uğratmakta, tözcü ve otantik kalıpların hakimiyetine yol açmakta, diasporanın kendinden oluşumu kasteden olumlu anlamdaki inşasının aksine; olumsuz anlamdaki, kontrollü, planlı, programlı bir inşayı, bir tür yapılandırmayı ifade etmektedir.

Bu başlık altında AK Parti’nin diaspora politikasına ilişkin olarak zikretmemiz gereken son nokta ise, Türkiye’nin son dönem Dış Politikası merkezlidir. Başlık içerisinde de değindiğimiz üzere AK Parti’nin yol haritası ve plan olarak eski Dışişleri Bakanı/mevcut Başbakan Davutoğlu’na ait Stratejik Derinlik kitabında yer alan düşünceleri benimsemesi, Türkiye’nin diaspora

³⁸⁷ Avrupalı Türk Demokratlar Birliği (UETD) Finlandiya Şubesi İnternet Sayfası
http://www.uetd.fi/en-EN/uetd-nedir?,KR_1.html et: 23.02.2015

Avrupalı Türk Demokratlar Birliği (UETD) Hessen Şubesi İnternet Sayfası
<http://uetd-hessen.de/uetd-nedir/> et: 23.02.2015

³⁸⁸ Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Müdür Doç. Dr. Murat Erdoğan ile Mülakat-Deşifre Notları, Görüşme günü: 09.04.2014, Görüşme Saati: 11.00/12.00, Yer: Hacettepe Üniversitesi; Ankara, s.

politikalarına da kaçınılmaz biçimde tesir etmiştir. Nitekim zaten Türkiye'nin eski geleneksel anlayışının kodladığı haritaları korumakla birlikte aktif bir lobcilik bağlamı geliştirmeye çalışmasının diğer etmenlerin dışında ve çok temelinde yer alan nedeni de budur. Bu realist anlatıdan çıkarsanan sonuca göre; diaspora fakat özellikle de Kitap'taki kurguya istinaden Türkiye'nin tarihsel, mekânsal, ekonomik, kültürel nedenler dolasıyla 'Yakın Kıta Havzası' değerlendirmesine tabii kılınmış olan Avrupa Kıtası'nda yaşayan diaspora, Türkiye için güç dengelerindeki bir imkâna indirgenmektedir. Nitekim Davutoğlu bu noktayı kitabındaki en açık ifadelerle şu şekilde vurgulamaktadır:

“Öte yandan, Batı ülkelerinde Müslüman azınlıkların lehine gözlenen demografik değişimden belki de en fazla etkilenecek ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Bu toplulukların Batı ülkelerinde artması kesin olan kültürel, siyasi ve ekonomik etkilerinin değerlendirilmesi bu ülkelerde önemli bir insan unsuru barındıran Türkiye için iyi değerlendirilmesi halinde büyük bir imkân iken, iyi değerlendirilememesi durumunda her an karşı etki doğurabilecek potansiyel bir güçtür, Türkiye bu demografik değişim unsurları ile yabancılaşmayan bir tavır geliştirerek hem kültürel hem de siyasal alanda ciddi bir temsil kabiliyeti kazanabilir.”³⁸⁹

Kitabın siyasal alana sunduğu düşünce başlangıcındaki kavramsal temele (her realistin yaptığı gibi) bir güç formülasyonu oturtmakta ve Türkiye'nin bugününü ve geleceğini bu formülasyon üzerinden anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu noktada gerek kavramsal temeli oluşturan gerekse de teorik çerçevenin ilk bölümünde yapılan açıklamalarla birleştirildiğinde Montesquieu vâri belirlenimci bir düşünceyi³⁹⁰ çağrıştıran 'Vizyon', bir noktada Türkiye'nin hinterlandı söylemine yönelenerek kaçınılmaz şekilde tarihsel-kültürel öğelere dayanmakta ve hegemonyacı, post-emperyal bir dil edinmektedir. Stratejik Vizyon'un neo-Osmanlılıkla ya da buna denk düşecek bir İslami-Muhafazakâr temelli milletçilikle (ki bu milletçilik havzalar paradigması içerisinde yoruma dayalı olarak belirginleşen bir tarihsel, mekânsal

³⁸⁹ Davutoğlu, Ahmet (2001) *Stratejik Derinlik/Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları; İstanbul, s. 255

³⁹⁰ Davutoğlu'nun bu konudaki düşünceleri kitabındaki Stratejik Zihniyet ve Kültürel Kimlik başlığından takip edilebilir. Davutoğlu, Ahmet (2001) *Stratejik Derinlik/Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları; İstanbul, s. 29-30-31

belirlenim izleğine dayandırılıyor) kurulmak istenen bağlantısı da bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Konumuzla ilişkili olarak bilhassa kitabın ilerleyen bölümlerinde daha açıkça görüldüğü biçimde, Balkanların Osmanlı bakiyesi zihniyeti içerisinde dini ve kültürel öğeler çerçevesinde ihya edildiği ve genel zihniyetle ilişkili olarak Avrupa'daki diaspora ile birlikte adeta merkezin üst anlatısı çevresinde konumlanmış güç alanları yaratılmaya çalışıldığı söylenebilir.³⁹¹ Elbette kitabın ortaya koyduğu holistik okuma bağlamında tüm güç alanlarının kültürel, siyasi ve ideolojik olarak merkeze yani, Türkiye'ye bağlı olarak konumlanması ve hareket 'ettirilmesi de' söz konusu neo-Osmanlıcılığın ya da İslami-Muhafazakâr milletçiliğin kapsamı dâhilinde yorumlanmaktadır. Öte yandan tüm bunlara ilave olarak Davutoğlu'nun milletler arasında farklı nedenlerle kurduğu hiyerarşik ilişki ve metnin gerek içerik gerekse de ruhundan okunan tarihsel miras ile görevlendirilmişlik iması, kültüralist tezleri hatırlatmaktadır.³⁹²

İşte diasporanın şeyleştirilmesi de bu neo-muhafazakâr realizme ilişkin bağlamlar içerisinde oluşturulan merkezde, yöneten ve malik devlet anlayışı çerçevesinde konumlanmaktadır. Buna göre uluslararası alan bir politika, diplomasi, güçler dengesi ve çıkarlar alanıdır. Dolayısıyla devletin erişim olanakları dâhilinde olan diğer her şey gibi diaspora da, uluslararası politika ve strateji söz konusu olduğunda, bir yatırım nesnesi, bir tür politik manivela işlevi görmelidir. Nitekim kitabın 10. İla 11. sayfalarındaki devletlerin sınıflandırılmalarına ilişkin ifadelerle 23. sayfasındaki nüfusun işlevselliğine ve kullanımına ilişkin ifadeler ve özellikle de Ortadoğu ve Balkanlara ilişkin bölümlerdeki açıklamalardan söz konusu büyük hedeflere ulaşabilmenin yolunun, öncelikle, anılan olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve kitaba konu tahayyülün gerçekleşmesini sağlamaktan geçtiği anlaşılmaktadır.

³⁹¹ Örneğin bu konuda kitabın 65. Sayfasındaki şu cümle açıklayıcı niteliktedir: "Bu ara politikaların temelinde Balkanlardaki Osmanlı-İslam kültürünün canlı tutulmasının yer alması kaçınılmazdır. Özellikle Balkanlardaki Osmanlı bakiyesi iki temel unsurun, yani Boşnak ve Arnavutların, bağımsız devletler olarak varlıklarını sürdürme çabaları, bu tabii müttefikler ile Türkiye arasındaki ortak tarihi kültür bağı temelini desteklenmesini gerekli kılmaktadır." Davutoğlu, Ahmet (2001) a.g.e., s. 65

³⁹² Davutoğlu, Ahmet (2001) a.g.e., s. 9-10-11/29-30-31 Davutoğlu milletleri zaman-mekânsal bakımdan deneyimleri ve birikimleri ile ayrıştığı savını dile getirmekte ve nihayet milletleri pek çok farklı yönden mir merkez-çevre veya güçlü-güçsüz, büyük-küçük gibi ayrımlara tabi tutmaktadır. Bu haliyle bir nevi doğal seçilime dayalı bir gruplandırmayı akıllara getirmesi nedeniyle bu ve bunun gibi teoriler demokratik ve eşitlikçi değerlerden uzak, toplumlara evrimci tarzda yaklaşan bir tavrı çağrıştırmaktadır.

Bunun bir diğ er tercümesi ise, stratejik plan dâhilindeki yurt iç i ve dış ı unsurlarıyla yeni bir sosyo-politik dizayn çalışmasıdır. Nitekim Davutoğ lu kitabın 30. sayfasında bundan ş u şekilde söz etmektedir: “Kimlik, mekân ve zaman bilincinin tarihî birikim ve cari gerçeklikler çerçevesinde yeniden kurulması tarih içinde varoluş un ve insanlık birikimine katkıda bulunabilmenin olmazsa olmaz şartıdır. Stratejik zihniyet bir varoluş iddiasına dayanmadıkça edilgenlikten kurtulabilmek mümkün değ ildir. Bunun iç indir ki, stratejik zihniyeti oturmuş olan ve bu zihniyeti değ iş en şartlara göre *yeni kavramlar, araçlar ve formlar ile ‘yeniden üretebilen toplumlar’* uluslararası güç parametrelerine de ağı rlık koyabilme kabiliyeti kazanırlar.”³⁹³ Burada önemli bir nokta vardır ki, bize yazının alt-metninde gizli olan düşünceyi vermektedir: Toplumlar tek elden düş ünen, karar alan, uygulayan, yeknesak-hiyerarşik yapılar değ ildir. Dolayısıyla bir toplumun stratejik zihniyet üretmesi-oturtması gibi bir tabirin bilimsel olarak anlamı olamaz.

Öte yandan az sonra açıklayacağ ımız üzere toplum sözcüğüne yüklenen anlam bilinç-altı biçimde devlete çı kmaktadır. Zira teori iç erisinde toplumu bilinçli bir özne gibi kurmak en iyi niyetle dahi bizi onun adına hâkimiyeti kullandığını ilan eden bir ş eye, yani devlete götürmektedir. Daha somut düş ünlüğünde ise, yine “stratejik zihniyet oturtmak ve bu doğ rultuda değ iş imlere göre yeni kavramlar, araçlar ve formlar üretmek” tabiri kaçınılmaz şekilde akla hiyerarşik, karar alan ve bu kararları uygulayabilen bir yapı getirmektedir.

Oysa toplumun böyle tekdüze, mekanik, rasyonalist bir yapı olmadığı çok açıktır. Kaldı ki stratejik kavramının toplumsal süreçler iç erisinde belirmesi de mümkün değ ildir. Zira strateji, denklem iç erisindeki tüm bileş enlerin çok boyutlu biçimde analiz edilmesi ile oluşturulan karmaş ık ve zorlu bir belirlenimdir. Ş u halde “stratejik zihniyeti oturmuş olan ve bu zihniyeti değ iş en şartlara göre yeni kavramlar, araçlar ve formlar ile yeniden üretebilen toplumlar” gibi bir ifade, toplum kelimesinin başka bir kavramın (devletin) paravanı olarak kullanıldığı na iş aret etmektedir. Dolayısıyla burada anlatılan aslında devletlerin stratejik zihniyetler oturtması, bunları değ iş imlere göre farklı unsurları değ iş tirerek taşıyabilmeleri anlamını vermektedir.

³⁹³ Davutoğ lu, Ahmet (2001) a.g.e., s. 30-31

Neticede bu Vizyon, söylemde milleti Batı ile antagonistik bir ilişki içerisinde merkezine oturtsa, ona ısrarla özne niteliği atfetse ve halk için fayda sağlama çabası içerisinde olsa da, halkı yüceleştirilmiş ve holistik bir kavram olarak algılayarak aslında bir bütüne, yani kendi ideolojik perspektifindeki veya kültürel kodlarındaki bir yek'e, bir malik olana bağlamaktadır. Dolayısıyla bu bağlam içerisinde oluşturulan diasporik bir siyasetin de, özellikle de modern diaspora çerçevesinde düşünüldüğünde, yapıcı sonuçları olması mümkün görünmemektedir. Devletin bu vizyon sayesinde Avrupa'daki diasporamızla ilişkileri noktasında, oradaki diasporik nüfusun ekseriyetinin iktidar ile benzer kültürel ve ideolojik kodları paylaşması nedeniyle, daha rahat hareket etme imkânı bulması mümkün olsa da, esas itibarıyla ve uzun vadede bu vizyon ile geleceğe dönük ve kalıcı bir diaspora politikası oluşturulması mümkün değildir. Aksine temeline tarihsel ve dini kodlamaları ararak sınırlı bir çerçeve içerisinde türemeye çalışan bu anlayışın doğuracağı diasporik politikalar, '*büyük hedefe*' ulaşılması için geliştirilmiş taktiksel betimlemeler olarak kalacak ve Türkiye ile diasporaları arasında kapanması güç yeni yaralar açılmasına neden olacaktır.

2.2. Diaspora Politikasının Yürütücüleri

2.2.1. Yurt Dışı Türkler Başkanlığı

Türkiye'nin AK Parti Hükümeti döneminde diasporayı gündemine alması sonrası attığı en önemli ve somut adım Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı olmuştur. Kurum, 2010 yılında gelen yoğun talepler ve hükümetin hedefleri doğrultusunda 2010 yılında faaliyete geçirilmiştir. YTB'nin kuruluşuna temel teşkil eden 5978 sayılı kanun ile kurumun temel faaliyet alanları yurt-dışı Türkler, soydaş ve akraba topluluklar, uluslararası öğrenciler ve sivil toplum kuruluşları olarak tespit edilmiştir. Yine aynı kanunun tasarı metninde ise³⁹⁴ kurumun diaspora konusu bağlamındaki kuruluş gerekçesi ise, şu şekilde izah edilmektedir:

³⁹⁴ Kanun da yer alan görev ve sorumluluklara ilişkin tanım çok uzun olduğundan taslak metindeki kısa ve öz tanım tercih edilmiştir. Kanun metnindeki bilgilere ulaşmak için; <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5978.pdf> et: 21.03.2014

“Yurt dışındaki vatandaşlarla ilgili hizmetler, yurt dışında konsolosluklar bünyesinde verilmektedir. Ancak, bu hizmetlere yönelik politikaların oluşturulmasında, yurt içinde, sayıları onu aşan farklı bakanlıklara bağlı kamu kurum ve kuruluşlarından meydana gelen bir yapı bulunmaktadır. Bu nedenle, vatandaşlarımız gerek kamu kurum ve kuruluşlarının idarî yapısından kaynaklanan sorunlarla, gerekse ilgili kurumların sunduğu hizmetlerin farklılık arz etmesinden dolayı, çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Hükümetler, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımıza verdikleri önemden dolayı, bu konularla koordinasyon görevi yapmak üzere, hemen hemen her dönemde bir Devlet Bakanını görevlendirmiştir. Bakanlar Kurulunun görev dağılımında bir Devlet Bakanına, yurt dışındaki vatandaşlara yönelik yapılacak hizmetlerde kurumlar arasında koordinasyonu sağlama görevi verilmekte, ancak, koordinasyon görevinden ne anlaşılması gerektiği belirtilmemektedir. Bu alanda Türkiye’de otuz yakın kurum, politika belirlemekte veya hizmet üretmekte, bu hizmetlerde mükerrerlikler oluşmakta, kamu kaynaklarının verimli ve etkili kullanılmamasının sonucunda da kaynak israfı ortaya çıkmaktadır. ...Belirtilen nedenlerle, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın yaşadığı sorunlardan diplomasi faaliyetleriyle çözüleceklerin dışındaki sorunların takip ve çözümü; soydaş ve akraba topluluklara yönelik hizmetlerin bir plan dâhilinde yürütülmesi ve yabancı uyruklu öğrencilere yönelik çalışmalara dair kurumlar arasında koordinasyonun sağlanmasıyla görevli bir birimin kurulmasının, hizmetlerin koordinasyonu ve sonuçlarının takibi açısından yararlı olacağı değerlendirilmektedir.”³⁹⁵

Kurumun temel teşkilatlanması başbakan yardımcısına bağlı üç ana kurul olan yurt dışı vatandaşlar danışma kurulu, kültürel ve sosyal ilişkiler eşgüdüm değerlendirme kurulu, uluslararası öğrenciler değerlendirme kurulu ile YTB başkanından oluşmaktadır.

Başkanlık makamının altında ise üç başkan yardımcısı ve sırasıyla üçer üçer bunlara bağlı bulunan hukuk müşavirliği, yurt dışı vatandaşlar daire başkanlığı, kurumsal ilişkiler ve iletişim daire başkanlığı, kültürel ve sosyal ilişkiler daire

³⁹⁵ Yurtdışı Türkler Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0CD0QFjAD&url=https://www.basbakanlik.gov.tr/docs/fkkgm/fkanuntasarilari/fyurtdisiturkleri.doc&ei=90iU8SSI8ensASz7oCYBA&usg=AFQjCNFmPDyiousgHcQEAFMs3E-EZCcXQ&bvm=bv.67720277,d.cWc&cad=rja> et: 21.03.2014

başkanlığı, bilgi işlem daire başkanlığı, uluslararası öğrenciler daire başkanlığı, insan kaynakları ve eğitim daire başkanlığı, strateji geliştirme daire başkanlığı ile destek hizmetleri daire başkanlığından oluşmaktadır.

Kurumda daire başkanlarının yanı sıra uzmanlar, uzman yardımcıları ve diğer hizmetlerle ilgili personel görev almaktadır. Bu şema içerisinde diaspora açısından beş birim ön plana çıkmaktadır. Bunlar görev ve sorumlulukları itibarıyla şunlardır:

Yurt Dışı Vatandaşlar Danışma Kurulu; yurtdışında yaşayan vatandaşlarımıza veya vatandaşlıktan çıkmış olan Türkiye kökenli insanlara (vatandaşlıktan atılanlar hariç) yönelik hizmet üreten kurumlarının üst düzey yetkilileri ile diasporanlar arasından seçilen temsilcilerden oluşmaktadır. YVDK, YTB'nin uhdesinde olan konularda ilişkin politika yapım süreçlerinde yardımcı olmak maksadıyla kurulmuş bir birimdir.

YVDK, yurtdışında yaşayan Türkiye kökenlilerin sorunlarını tespit etmek, yapılacak çalışmaların koordinasyonu ile ilgili tavsiyelerde bulunmak, öneriler getirmek ve ayrıca yine vatandaşlarımızın Türkiye tarafından karşılanması gereken ihtiyaçlarına uygun düşecek gerekli kanuni ve idari düzenlemeleri ortaya koymakla görevlidir. Kültürel ve Sosyal İlişkiler Eşgüdüm Değerlendirme Kurulu; *“ülkemizin soydaş ve akraba topluluklarla ilgili faaliyetleri bulunan kamu kurumları ve bu konularla ilgili çalışma yapan dernekler, üniversiteler, araştırma merkezleri ve düşünce kuruluşlarının temsilcilerinin katılımıyla oluşmaktadır.”*³⁹⁶ Bu kurulun amacı; soydaş ve akraba topluluklar ile kurulan bağların sosyal, kültürel ve iktisadi boyutlarda geliştirilmesine yöneliktir.

Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Kurulu ise; *“uluslararası öğrencilere ilişkin uygulamaları değerlendirerek ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını bilgilendirmekte ve bu doğrultuda Yükseköğretim Kurulu'nun önerilerini dikkate alarak Yükseköğretim Kurulu ve üniversiteler hariç olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarınca temel eğitim giderleri karşılanmak suretiyle yükseköğretim kurumlarına alınacak öğrenci kontenjanlarını ve seçim esaslarına ilişkin ilkeleri...*

³⁹⁶ Kültürel ve Sosyal İlişkiler Eşgüdüm Değerlendirme Kurulu Görev ve Misyonuna Dair Tanıtım Yazısı, YTB internet Sitesi, <http://www.ytb.gov.tr/tr/kurumsal-kategori/843-danisma-kurullari> et: 23.03.2014

*ulusal ve uluslararası şartlara göre, burs verilecek öğrenci sayısını, burs miktarını, barınma, iaae*³⁹⁷ vb. konulardaki esasları tespit etmektedir.

Yurtdışı Vatandaşlar Daire Başkanlığının görevleri şunlardır: Vatandaşlarımızın yaşadıkları ülkelerdeki varlıklarını teminat altına alarak, onları asimilasyon politikalarına karşı korumak, buldukları toplumlarda sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerine katkı sağlamaktır.

YVDB, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın sorunları ile ilgili çalışmalar yapmak, sorunlarına çözüm üretmek, hayat standartlarının yükseltilmesi için ticarî ve meslekî kuruluşlarla birlikte çalışmalar yapmak, ilgili kurumlar nezdinde bunları takip ederek uygulanmasını sağlamakla görevlidir.

Öte yandan Kurumsal İlişkiler ve İletişim Daire Başkanlığı ise, üç ana esas üzerine çalışmaktadır. STK Kapasite Geliştirme Koordinatörlüğü: Yurtdışında yaşayan vatandaşların, soydaş ve akraba toplulukların ve Türkiye’de eğitim görmüş veya görmekte olan uluslararası öğrencilerin kurmuş oldukları sivil toplum kuruluşlarına destek olmak ve bu kuruluşların etkinliğini arttırmak amacıyla faaliyetlerde bulunmaktadır.

KİİDB, STK’ların kapasitelerinin geliştirilmesini sağlamak amacıyla kapasite analizleri yapmaktadır. Bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan organizasyonel, fonksiyonel, idari, hukuki ve diğer ihtiyaçların, muhtelif programlar vasıtasıyla giderilmesi KİİDB’in en temel fonksiyonlarından birisidir.

Proje Yönetim Koordinatörlüğü: KİİDB, kurumun çalışma alanına yönelik faaliyette bulunan STK’ların başarılı çalışmalar yapabilmeleri için hazırlanan projelere malî destekte bulunmakla görevlidir. Başkanlık tarafından verilen malî destekler hibe niteliğindeki destekler olup geri ödemesizdir. Sağlanan mali desteklerde, yardım alan kurum ve kuruluşların Başkanlığın görev alanına giren konularda faaliyet göstermesi ve kar amacı gütmemesi esastır. KİİDB tarafından koordine edilen Başkanlık mali destekleri, Çağrı Esaslı Proje Desteği ve Doğrudan Proje Desteği olmak üzere iki farklı mekanizma üzerine bina edilmiştir.

³⁹⁷ Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Kurulu Görev ve Misyonuna Dair Tanıtım Yazısı, *YTB internet Sitesi*, <http://www.ytb.gov.tr/tr/kurumsal-kategori/843-danisma-kurullari> et: 23.03.2014

İletişim Koordinatörlüğü: Tüzel kişiliği haiz olan kurum ve kuruluşlara mali destek sağlama görevinin yanı sıra, KİİDB, Başkanlığın görev alanı ile ilgili, süreli ve süresiz yayınları planlayıp yayımlama veya yayımlatma, panel, konferans ve sempozyumlar düzenleme veya düzenleme, basın ve halkla iletişim çalışmalarını yürütme görevlerini de ifa etmektedir.

Teşkilat yapısı, görev ve sorumlulukları ekseninde tanımlamaya çalıştığımız Yurt dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, yurt dışındaki insanlarımızın göçmenlikten diasporalaşmaya geçişleri ile birlikte devletin gündemine gelen diaspora kavramına ve olgusuna verilmiş en somut, en görünür ve en önemli yanıt niteliğindedir.

YTB, Türkiye'nin diaspora politikalarının, üstlendiği misyon ile merkezine konumlandırılmış bulunmaktadır. Hali hazırda bir koordinasyon, bir yapılandırma ve yönlendirme birimi olarak işlev gören kurumun, yurt dışındaki Türklere ilişkin vizyonu, politikalarının ve uygulamalarının gösterdiği üzere, diasporalaşma sürecinde bil fiil etkileyen ve biçimlendiren öge olmak yönündedir. Dolayısıyla mevcut yükümlülükleri ve konumu ile YTB'yi, devletin diasporayla temas etmesini sağlayan bir araç olarak nitelendirmek mümkündür.

Yurt-Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) şüphesiz ki Türkiye'nin yurt dışı göç ve diaspora politikasında yeni bir döneme işaret etmektedir. “Aslında baktığımızda, yurt dışına göç veren birçok ülke, yıllar önce, Yurt dışı Türkler ve Akrabalar Topluluğu Başkanlığına benzer yapıda kurumları kurup göçmenleri ile diyalog içine girmişlerdir.”³⁹⁸

Bu anlamda en bilindik klasik diaspora örnekleri olan Yahudi, Ermeni ve Filistin diasporalarının yanı sıra, modern ve/veya modernleşen İrlanda, İtalyan, Çin, Hint, Japon, Rus, Afrika diasporası gibi örnekler göz önünde durmaktadır. Türkiye bu noktada kurumsal dizayn, faaliyetler ve söylem bağlamında, özellikle İtalyan devletinin diaspora politikasını örnek almıştır denebilir. Özellikle “Nerede bir vatandaşımız, soydaşımız, akrabamız varsa, biz oradayız” söylemi İtalyan devletinin

³⁹⁸ Yurtnaç, Kemal (2013) Üçüncü Yıl Biterken, *Artı90 Dergisi*, sayı: 5, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı; Ankara, s. 1

diasporasına yönelik olarak geliştirdiği “Nerede bir İtalyan varsa, İtalya devleti oradadır” söyleminden öykünmüş, onun izleğini yol haritası edinmiştir.

Bu doğrultuda İtalyan Devletinin kökleri Roma İmparatorluğuna kadar takip edilebilecek olan Patronati Modeli’nin, Türkiye tarafından bir şablon olarak kullanıldığı söylenebilir. Patronati Modeli yapılanmada devlet, İtalyan vatandaşlarının mesken ülkelerde yaşadıkları sorunlarla yakından ilgilenmekte, bu amaçla fonlar yaratmakta, icra veya koordinasyon görevi olan kurum ve kuruluşlar kurmakta ve sivil toplum örgütlerini bu yapılanmaya aktif olarak ‘dâhil etmektedir’.

Bu çerçevede vatandaşlarının yurt dışında yaşadıkları sıkıntıların, problemlerin üzerine gitmekte, devlet olarak olaylara ve durumlara dâhil olmaktadır.³⁹⁹ Devlet, bu model dâhilinde koskoca bir networkün işleticisi durumda bulunmakta ve amaçlar bağlamında toplulukların angajmanını ve siyasallaşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında Türkiye’nin uyguladığı model zaten angajmana yönelik bir model olmakla birlikte, Türk diasporası üzerindeki etkileri ve sonuçları, Türk toplumdaki kırılmalar ile devlete hâkim olan düşünce yapısı nedeniyle daha şiddetli yaşanmaktadır.

Bu noktayı nazar itibarıyla Türkiye’nin amaçları ve elde etmeyi umduğu sonuçlar bağlamında diaspora olarak tasavvur ettiği ‘şeyin’; aslında, lobcilik olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin planladığı bir yapı içerisinde ve kendisinin koordinesinde hayat bulacak, tam anlamıyla enstrümanlaştırılmış bir harici güç. Nitekim YTB’nin bir icra değil koordinasyon kurumu olduğunu söyleyen Kemal Yurtnaç’ın aynı röportajın devamındaki şu ifadeleri tezimizi destekler niteliktedir:

“...gelinen noktada, yeni bürokrasi oluşturmaktan ziyade mevcut uygulamada kaynakların çok verimli kullanılmaması açısından da bakılmalı meseleye. Biz koordinasyon ihtiyacı olduğunda devredeyiz. İşlerin uygun olup olmadığını kontrol edeceğiz. *Türkiye’ye ekonomik, sosyal ve siyasi yönden çok şey kazandıracak. Temel olarak lobcilik faaliyetlerini güçlendireceğiz.* Bunu yapan kuruluşlar var ama gönüllü kuruluşları yönetime pek de katamıyoruz. Biz onu da başarmaya çalışacağız.

³⁹⁹ Bilgi için; Murat, Marina; Pistoresi, Barbara; Rinaldi, Alberto (2008) *Italian Diaspora and Foreign Direct Investment: A Cliometric Perspective*
http://morgana.unimore.it/murat_marina/paper/Murat_Pistoresi_Rinaldi_DIASPORAS.pdf et:
 21.04.2014

Lobicilik faaliyetleriyle ilgili devletin bir bütçesi var. Almanya ve ABD’de yapacaklarımızı anlatıyoruz. Bunun hedefe ulaşp ulaşmadığını denetleyemiyoruz. Gönüllü kuruluşlar bunun uygulamasını aslında denetleyebiliyorlar. ... Lobicilik faaliyetlerinde sivil toplum örgütlerini öne çıkaracağız. Türk imajının, Türkiye algısının daha olumlu hissedilmesini sağlayacağız.”⁴⁰⁰

Görüldüğü üzere YTB bünyesinde oluşturulan tüm alt organlar veya üst yapıdaki danışma kurulları, önceden belirlenmiş bir planın, bir izleğin, bir amacın nasıl ve hangi yöntemlerle tatbik edileceğini görüşmekten ve uygulamaktan başka bir işleve sahip değildirler. Yani Türkiye devlet olarak diasporaya dair algısını veya ona biçtiği rolü tartışmak niyetinde değil; tam tersine, kendi belirlenimleri dâhilindeki bir yapıyı, yine kendi amaç ve ihtiyaçları doğrultusunda inşa etmek niyetindedir. Yani devletin diaspora yaklaşımı ve politikası denince akla gelen şey; yönetimi altında bulundurduğu insanları kendi ontolojik kaygıları, hedefleri ve çıkarları için araçlaştırmasıdır.

Dolayısıyla böyle bir devlet aklı, siyasal kültür ve toplumsallık içerisinde diasporanın eşit bir partner olarak görülmesi ve işbirliği geliştirilmesi uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Türkiye’nin diaspora kurgusunda, modern bir anlaktan ziyade, klasik anlağa vurgu yapan devlet-etkin/diaspora-edilgen bir model oluşturulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Nitekim hali hazırda YTB’nin, AK Parti iktidarına ya da düşünce iklimine uzak olan veya açıkça AK Parti’nin karşısında yer alan kesimlerce neredeyse hiç bilinmemesi (Amerika’dan, Avrupa’ya), iktidar halesi dışındakilerin faaliyet ve fonlamalar noktasında dışarıda kalmaları, kurumun kesinlikle şeffaf olmaması, faaliyet ve yayınlarında mevcut siyasal iktidar çevrelerinin temsilcisi gibi davranması, sosyal-kültürel bakımdan diaspora içerisinde iktidar eksenli yeni bir merkez inşasını belirginleştirmekte olması söz konusu durumu açıklayan önemli veriler olarak değerlendirilmektedir.

Dile getirdiğimiz noktalar, hem akademik çevrelerden hem de görüşlerini doğrudan veya basılı kaynaklar aracılığı ile alma imkânı bulduğumuz diasporik örgütlenmelerden gelmesi dolayısıyla oldukça önemlidir ve esasen diaspora politikamızın ne olduğuna ve ne olmadığına da bir açıklık getirmektedir. Bu

⁴⁰⁰ Anonim (2011) *Kemal Yurtnaç Röportajı*, Kurultay Özel Sayısı, TOBB-Küresel Dergisi; İstanbul, s. 18-19

bağlamda Türkiye'nin diaspora politikası derken; YTB odaklı bir oluşturma, yapma halini ifade eden ve devleti etken, diasporayı edilgenleştiren, siyasal iktidarın düşünceleri ve otoriter devlet aklının izlerini taşıyan parti politikalarından söz etmek daha doğru olacaktır. Nitekim bu, YTB'nin diaspora politikaları kapsamındaki faaliyetlerinin de objektiflikten, eşitlikten ve tarafsızlıktan uzak olarak nitelenmesinin en temel sebebidir.

Dolayısıyla Türkiye'de AK Parti iktidarı ile sureti oldukça parlıtlı bir hal alan ve pozitif yönlü bir ivme yakaladığı düşünülen diaspora konusu, gerçekte, YTB'nin kurulmasıyla koordinasyon ve denetim altına alınmış bir diaspora yaratma hedefine yönelindiği ve diasporanın siyasi ve ekonomik bir aktarım deposu olarak görüldüğü düşüncesini perçinlemiştir. Şu halde YTB'nin bu düşünce yapısı ve sistem içerisindeki görevi de, diaspora konusunu devlet içerisinde koordine edecek ve gerekli görülen fonlama ve faaliyetleri yapacak bir 'çatı' örgütlenme olmaktan öteye gidememekte; YTB özgün ve tarafsız, objektif, şeffaf, bilimsel ve geleceğe yönelik bir işlev ve sorumluluk alamamaktadır.

Bu bakımdan modern diaspora teorisi göz önüne alındığında açıkça görülmektedir ki; YTB şu an ki yapısı, işleyişi ve görevi ile diasporaya ve onun doğal inşasına katkıdan daha fazla zarar vermekte, diaspora politikası dahilindeki rolü, sonuçları uzun vadede ortaya çıkacak olan büyük hasarlara yol açmaktadır. Kaldı ki zaten, diaspora teorileri konusunda herhangi bir çalışması halen dahi bulunmayan ve bütünlükçü bir dış politika teorisine icabet eden, konusu ve alanı içerisinde hareket kabiliyeti ve özgün politika tayini şansı bulunmayan bir kurumun, diasporanın kendi öz yararı için nasıl bir vizyon oluşturabileceği, ona ne şekilde bir fayda sağlayabileceği de belirsizdir.

2.2.2. Yunus Emre Enstitüleri

Yunus Emre Enstitüleri, Yunus Emre Vakfı'nın çatısı altında olan ve bu Vakfa bağlı olarak çalışmalar yürüten bir kuruluştur. Yani Enstitü, Vakfın bir alt kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir.

Yunus Emre Vakfı, 05.05.2007 tarihli ve 5653 sayılı Kanun'la kurulmuş bir kamu vakfıdır. Kuruluşa ilişkin mevzuatta Vakfın amaçları şu şekilde belirtilmektedir:⁴⁰¹

“MADDE 3 – (1) Vakfın amaçları şunlardır:

a) Türkiye'yi, kültürel mirasını, Türk dilini, kültürünü ve sanatını tanıtmak, Türkiye'nin diğer ülkeler ile dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini artırmak için yurt dışında kültür merkezleri kurulmasını ve işletilmesini sağlamak.

b) Türkiye, kültürel mirası, Türk dili, kültürü ve sanatı konularında yurt dışında ücretli veya ücretsiz eğitim vermek veya verdirmek, bu alanlarda sertifika vermek, verilmesini sağlamak.

c) Türkiye, kültürel miras, Türk dili, kültürü ve sanatına ilişkin yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak için araştırmalar, etkinlikler yapmak veya yaptırmak, yurt içinde ve yurt dışındaki üniversite ve sivil toplum örgütleri, ilgili diğer gerçek ve tüzel kişiler ile ortak projeler yürütmek ve yazılı ve görsel medyada süreli veya süresiz yayınlar yapmak veya yaptırmak.

ç) Yurt dışında benzer kuruluşlar ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak.

d) Yurt içi ve yurt dışında bu Kanunun amacını gerçekleştirmek için araştırma-geliştirme ile ilgili kurum ve kuruluşlarla ve bilgi bankalarıyla işbirliği yapmak, toplanan bilgileri dünyanın istifadesine sunmak, tanıtma büroları, enstitü ve dokümantasyon merkezleri kurmak.

e) Türkiye'yi, kültürel mirasını, Türk dilini, kültürünü ve sanatını tanıtmaya ilişkin etkinlikler hakkında yurt içinde kişi ve kuruluşların bilgilendirilmesi, katılımın sağlanması ve yönlendirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak.

f) Bu Kanunun amaçlarını gerçekleştirmek için; Vakfa ve kuruluşlarına sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin katılımını sağlamak, kültür, sanat, eğitim alanlarında kurulmuş vakıflarla veya derneklerle işbirliği yapmak, bu alandaki akademik çalışmalara aynî veya malî destek sağlamak.

⁴⁰¹ Yunus Emre Vakfı Kanunu (2007) Milli Eğitim Bakanlığı Mevzuat http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26526_0.html et: 23.02.2015

g) Türk dilinin, kültürünün ve sanatının tanıtımına ilişkin yarışmalar düzenlemek ve ödüller vermek.

ğ) Kültür Merkezlerinin kurulmadığı yerlerde bu Kanunun amaçlarının gerçekleşmesi için yurt dışında faaliyet gösteren diğer kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte çalışmalar yürütmek.”

Diğer yandan Vakıf, kurucu mütevelli heyeti, mütevelli heyeti ve yönetim kurulu olmak üzere üç organdan oluşmaktadır.

Yunus Emre Enstitüleri ise, Vakfın ana kuruluş amaçları doğrultusunda faaliyetler yürüten, bu amaçla yurt dışında pek çok ülkeye yayılmış bir oluşumdur. Bu kapsamda Enstitü; Enstitü Başkanı, Başkana Bağlı Olan Strateji Geliştirme Müdürlüğü, Özel Kalem Müdürlüğü ve Kültür Merkezleri Koordinatörlüğü; Bunların Altındaysa Üç Başkan Yardımcısına Bağlı Olarak Faaliyet Gösteren Kültür Sanat Müdürlüğü, Projeler Müdürlüğü, Türkçe Eğitim Müdürlüğü, Türkoloji Birimi, İnsan Kaynakları Müdürlüğü, Kurumsal İletişim Müdürlüğü, Mali İşler Müdürlüğü ve Lojistik ve Satın Alma Müdürlüğünden oluşmaktadır.

Enstitü'nün ortaya çıkışında Batılı ülkelerin benser kuruluşları model alınmıştır. Bu anlamda Almanya'ya bağlı Goethe Institut, Birleşik Krallığa bağlı olan British Council, Fransa'ya bağlı olan Instituto Cervantes ve hatta Çin'e bağlı olan Conficius (Konfüçyus) Institute gibi kuruluşlar, Türkiye'nin örnek aldığı ya da öykündüğü örnekler olarak sıralanabilir.

Öte yandan Yunus Emre Enstitülerinin tanımı ve yasal zemini yine Yunus Emre Vakfı'na ilişkin mevzuatta şu şekilde yer almaktadır:

“Birinci Bölüm

Amaç, Kapsam ve Tanımlar

Amaç ve kapsam

Madde 2 -(1) Bu Kanunda geçen;

c) Enstitü: Bu Kanunun amaçlarını gerçekleştirmek üzere eğitim ve öğretim ile bilimsel araştırma ve uygulama yapan Vakfa bağlı kuruluşu”⁴⁰²

⁴⁰² Yunus Emre Vakfı Kanunu (2007) Milli Eğitim Bakanlığı Mevzuat

Enstitünün amaçları ise şöyle açıklanmaktadır: “Kanunun amaçlarını gerçekleştirmek üzere eğitim ve öğretim faaliyetleri ile bilimsel araştırma ve uygulamaları yürütmektedir. Enstitü, kuruluş amaçları doğrultusunda Türk kültürünün, tarihinin, dilinin ve edebiyatının daha iyi tanıtılması ve öğretilmesi amacıyla araştırmalar yapmak, farklı kurumlarla işbirliği yaparak bilimsel çalışmalarını desteklemek ve ortaya çıkan sonuçları çeşitli yayınlar vasıtasıyla kamuoyuna duyurmak amacına yönelik faaliyetler yürütmektedir.”⁴⁰³

Yunus Emre Enstitüleri Kültür ve Sanat Koordinatörlüğü, Türkoloji Koordinatörlüğü/Türkoloji Projesi ve Türkçe Eğitim ve Öğretim Merkezi olmak üzere üç temel birim üzerinden faaliyette bulunmaktadır. Söz konusu birimlerin çalışmaları ise kurum internet sayfasında şöyle ifade edilmektedir.

“Yunus Emre Kültür ve Sanat Koordinatörlüğü Türk Kültür Merkezleri: "Kültür ve sanatımızın en güzel örneklerini dünyaya tanıtmakta, kültürel etkileşim ve paylaşımına katkı sağlamaktadır. Müzik, modern ve klasik Türk el sanatları, tiyatro, sinema, fotoğraf, edebiyat, Türk mutfağı vb. alanlarda Türkiye'nin zengin kültür birikimini paylaşmak amacıyla konserler, sergiler, atölye çalışmaları, sahne gösterileri, film gösterimleri, bilimsel toplantılar, aydın buluşmaları, sanat kursları ve benzeri pek çok faaliyet düzenlemektedir. Sadece Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerinin bulunduğu ülkelerde değil, dünyanın pek çok ülkesinde ulusal ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği hâlinde fuar, festival vb. organizasyonlara katılım sağlanmaktadır.”⁴⁰⁴

“Türkoloji Koordinatörlüğü/Türkoloji Projesi: Türkoloji Projesi, 1999 yılında -o zamanki adıyla- Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) tarafından başlatılmış ve ilk defa 2000-2001 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulmuştur. Proje, 20 Eylül 2011 tarihinde imzalanan protokolle Yunus Emre Enstitüsüne devredilmiştir.

Türkoloji Projesi'nin amacı, Türkiye'nin diğer ülkelerle dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini artırmak; Türk dili, edebiyatı, kültürü ve sanatı

http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26526_0.html et: 23.02.2015

⁴⁰³ Yunus Emre Enstitüsü Enstitü Başkanlık İnternet Sayfası

<http://www.yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal/enstitu-baskanligi> et: 24.02.2015

⁴⁰⁴ Yunus Emre Enstitüsü Kültür ve Sanat Koordinatörlüğü İnternet Sayfası

<http://www.yee.org.tr/turkiye/tr/kultur-sanat> et: 24.02.2015

alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek, bununla ilgili yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak, yurt dışındaki Türkoloji/Türk dili ve edebiyatı bölümlerine Türkiye’den öğretim elemanı görevlendirerek bölümlerin eğitim öğretime devam etmesini sağlamak, yurt dışında Türk dili ve edebiyatı öğrenimini nitelikli hale getirmek, Türk kültürünü ve Türkiye’yi yurt dışında tanıtmaktır. Proje kapsamında, 37 ülkede 58 üniversite ile “Türkoloji Projesi İşbirliği Protokolü” imzalanmıştır.”⁴⁰⁵

“Türkçe Eğitim ve Öğretim Merkezi: Öncelikle Türkçenin bir dünya dili olarak yurt dışında öğretilmesi hususunda faaliyetlerde bulunmak, eğitim-öğretim sürecinde kullanılacak ders araç gereçlerini hazırlamak ve Türkçe üzerinden Türkiye’nin tanıtım faaliyetlerine katkıda bulunmak üzere çalışmalarına devam etmektedir. Yurt dışında yabancı dil olarak Türkçe öğretim çalışmalarını yürüten YETEM’in faaliyet alanları arasında, Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerindeki Türkçe kursları için standartların belirlenmesi, bu standartlara uygun eğitim ortamlarının oluşturulması ve eğitimcilerin eğitimi gibi hususlar bulunmaktadır.

Okutmanların eğitimine yönelik Türkiye’de ve yurt dışında ihtiyaca göre aylık ve haftalık eğitim programlarının düzenlenmesi, her yaz gerçekleştirilen Türkçe Yaz Okulu programının organize edilmesi, öğrenci seviyeleri ve ülke gerçeklerine göre ders ve çalışma kitapları ile yardımcı ders materyallerinin hazırlanması, yurt dışındaki devlet okullarında Türkçenin seçmeli yabancı dil olarak resmî müfredatlara dâhil edilmesi hususlarında çalışmalar yürüten YETEM, söz konusu faaliyetlerde üniversiteler ve diğer kamu kurumları ile birlikte çalışmaktadır.”⁴⁰⁶

Öte yandan Yunus Emre Enstitüleri yurt dışında açtığı kültür merkezleri aracılığı ile faaliyet yürütmektedir. Bu konuda Dışişleri Bakanlığı’nın sayfasında yer alan bilgilere göre; “Nisan 2014 itibarıyla, 24 ülkede, 30 Yunus Emre Türk Kültür Merkezi fiilen çalışmalarına başlamış olup, 4 ülkede de açılış çalışmaları devam etmektedir. Faal olan merkezler Arnavutluk, Belçika, Bosna-Hersek, Fas, Güney Afrika, Gürcistan, İngiltere, İran, İtalya, Japonya, Kazakistan, Kosova, Lübnan, Macaristan, Makedonya, Mısır, Pakistan, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu,

⁴⁰⁵ Yunus Emre Enstitüsü Türkoloji Koordinatörlüğü/Türkoloji Projesi İnternet Sayfası
<http://www.yee.org.tr/turkiye/tr/turkoloj> et: 24.02.2015

⁴⁰⁶ Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Eğitim ve Öğretim Merkezi İnternet Sayfası
<http://www.yee.org.tr/turkiye/tr/yetem/yetem-1> et: 24.02.2015

Ürdün'dedir. Ayrıca, Kudüs Başkonsoloslğumuza bağı bir kültür merkezi de faaliyet göstermektedir. Açılış süreci devam eden Merkezler ise Almanya, Avusturya, Fransa ve Hollanda'dadır."⁴⁰⁷

Enstitünün yasal ve kurumsal yapısı bu çerçevede içerisinde olmakla birlikte Enstitü'nün faaliyetlerinden umulan fayda ve yaratması beklenen etki tartışmaya açıktır. Zira Batılı örneklerinin sahip olduğu bütçeler ve faaliyetlerindeki zenginlik karşısında Yunus Emre Enstitülerinin bütçesi ve çalışma çeşitliliği zayıf kalmaktadır. Ayrıca Goethe Institut, British Council ya da Instituto Cervantes gibi örneklerde bağı olunan bilimsel, kültürel ve mesleki alanlarda dünya sahibi olduğu, bu doğrultuda çok önemli ve tüm dünyaca bilinen, takip edilen isimlere sahip olduğu ve bu anlamda çok ciddi bir kültür, bilim ve eğitim politikasına ve sistemine sahip oldukları gözlemlenmektedir. Ayrıca yine Almanya, Birleşik Krallık, Fransa gibi örnek alınan ülkelerin tarihsel açıdan da süregelen bir kültürleri ve sekteye uğramadan gelen bir bilimsel ve kültürel gelenekleri bulunmakta, yurt dışında faaliyet gösteren enstitülerde de tüm bu hususların yarattığı birikimden faydalanılmaktadır. Oysa Türkiye ve Yunus Emre Enstitüsü örneğine baktığımız zaman kültürel anlamda köklü ve çok zengin bir birikimimiz olmasına karşın, eğitim-öğretim alanında halen sağlıklı, kalıcı bir sistem ve politika ortaya koyamadığımız gibi, yine verdiği eğitim kalitesi ile dünyaca bilinen ve takip edilen üniversitelerimiz, bilim insanlarımızın sayısı da yok denecek kadar azdır.

Ayrıca bunlara ilave olarak sanat ve bilim alanında da bir devlet politikamız bulunmamakta, her yeni iktidar kendi ideolojik perspektifine göre manipülasyonlar ve değişimler uygulamaktadır. Sonuçta bugün az sayıdaki sanatçımız ve akademisyenimiz dışında, dünyaca tanınan, devlet politika ve uygulamaları sonucunda yetişmiş bir entelektüel kitlemiz bulunmamaktadır.

Yine örnek alınan kuruluşların düzenlediği yarışmalar, yarattıkları burs imkânları ve düzenledikleri küresel ölçekteki toplantılar, henüz Yunus Emre Enstitülerinin çalışmaları kapsamında yer almamaktadır. Bu noktada Türkiye'nin verdiği burslar YTB'nin denetimine bırakılmış ve tek elde toplanmıştır. Ancak bu

⁴⁰⁷ Dışişleri Bakanlığı, Yurt Dışındaki Türk Kültür Merkezleri, Türkçe Ve Türkiye Çalışmaları, Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri
http://www.mfa.gov.tr/turk-kultur-merkezleri___-turk-dili-ve-edebiyati-bolumleri-ve-turkce-egitim-merkezleri.tr.mfa et: 25.02.2015

burslarrın yalnızca akademik nitelikte olması, yani linsans ve üzeri eğitimi kapsaması bir eksiklikdir. Bununla birlikte kurumun sayfasında yer alan bitmiş ve devam eden projelere bakıldığında da oldukça sınırlı bir kütüphane projesi dışında parmakla sayılacak kadar az sayıda proje olması, kuruluşun Vakıfa bağılı olarak 2007 yılında kurulduğu da göz önüne alındığında, dikkat çekicidir.

Bu konuda Berlin Yunus Emre Enstitüsü'nün başkanı Prof. Dr. Faruk Akyol, 2014 yılında Radikal Gazetesi'nde yayınlanan mülakatında şunları ifade etmektedir: "Dünyada sanat kültür artık çok büyük ölçüde maddi olanaklarla ilgili bir ifade biçimine sahip oldu. Bunun için de çok ciddi sponsorlar bulmak gerekiyor. Yunus Emre Enstitüsü genç bir kurum olduğu için bu konudaki bütçe payı sadece sanata, sadece kültüre ayırabileceği bütçe payı dünya ölçüsünde düşünecek olursak çok az. Sadece küçük bir konserin bile Berlin ölçeğinde maliyeti 70-80 bin Euro civarında. Yunus Emre Enstitüsünün dünya çapında 30'ya yakın merkezi var. Böyle her merkez ikişer konser düzenlemiş olsa çok büyük bir bütçe gerekiyor. Bu rakamları şu anda Yunus Emre Enstitüsü'nün telaffuz etmesi mümkün değil kanısındayım."⁴⁰⁸

Dolayısıyla yurt dışında kültür merkezleri aracılığı faaliyet gösteren bu gibi enstitülerin yalnızca dil öğretme faaliyetleri ve kültürel aktiviteler düzenlemesinin yeterli olmadığı açıktır. Nitekim bugün Alman Goethe Enstitüt'ün internet sayfasında sayılan faaliyetler ve bu faaliyetlerle ulaşılmaması düşünülen amaçlar Yunus Emre Enstitülerine gereken önemin ve desteğin verilmediğini, bu enstitülerin diaspora politikasından ziyade bir dış politika enstrümanı olarak kurulduğunu göstermektedir. Bu noktada Goethe Institut'ün Türkiye ve Almanya'ya ilişkin en güncel ve en yeni bilgileri faaliyet kapsamındaki tüm alanlarda (kültürel, bilimsel, vb) kullandığı ve paylaştığı, Yunus Emre Enstitüleri'nin ise bir kültür temsilcisi işlevinden öteye pek gidemediği görülmektedir. Dolayısıyla Goethe Institut daha bağımsız ve daha özgün bir kurumsal kimlik taşıırken, Yunus Emre Enstitüsü merkeze bağılı bir aracı kurum gibi çalışmaktadır. Örneğin aşağıda Goethe Institut'ün sayfasından alınan şu bilgiler Yunus Emre Enstitüleri'nin amaçlarıyla kıyaslandığında neyin eksik yapıldığına dair bir veri sunmaktadır sunmaktadır.

⁴⁰⁸ Akgün, Müge (28.08.2014) Almanya'daki Üç Milyon Türkiye Kökenlinin Bir Münevver Kesimi Yok, *Radikal Gazetesi*, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/muge_akgun/almanyadaki_uc_milyon_turkiye_kokenlinin_bir_mu_nevver_kesimi_yok-1209380 et: 28.08.2014

“Kültür politikalarında küreselleşmenin getirdiği zorluklarla başa çıkmak ve karşılıklı anlaşmayla daha insancıl ve *kültürel çeşitliliğin bir zenginlik olarak kabul edildiği bir dünya için yenilikçi konseptler geliştiriyoruz.*

Türkiye’deki Goethe-Institut’ların ülkedeki partnerleriyle birlikte düzenlediği çok çeşitli kültürel etkinlikler, *Almanya’daki yeni eğilimleri yansıtmakla kalmayıp, her tür konuda çalışan sanatçılar arasında kültürlerarası değişimi de destekliyor.*

Yabancı Dil olarak Almanca’yı destekliyor ve *çok dilliliği teşvik etmek amacıyla* Avrupa eğitim politikalarıyla ilgili etkinliklere katılıyor.

Bilgi merkezlerimiz ve internetteki kimi hizmetlerimiz üzerinden Almanya’daki kültürel, toplumsal ve siyasi yaşamla ilgili *güncel konularda bilgi veriyoruz.*”⁴⁰⁹

Yani uzun lafın kısası Yunus Emre Enstitüleri Kültür Merkezleri çatısı altında yürütülen faaliyetler yoğunlukla konser, sergi, film gösterimi, toplantı, Türkçe kursları, Türk kültürünün öğretilmesi vb. ile sınırlı kalmaktadır. Oysa bu enstitüler kapsamında tüm bu çalışmaların yanı sıra güncel olanla, küresel olanla ve küyerel olanla, Türkiye’nin yalnızca dünü değil bağlantılı olarak bugünü ile de, Türkiye’deki siyasi, kültürel, bilimsel alanların güncel boyutuna yönelik olarak da ‘objektif’ bir çalışma yürütülmesi gerektiği açıktır. Yani Yunus Emre Enstitüleri’nin Türkiye’nin temsilcilikleri biçiminde Türkiye’ye, dünyaya, insanlığa dair de bir şeyler üretmesi, bir şeyler dile getirmesi gerekmekte, küyerelleşme ile bağlantılı şekilde yereli tanıtmak ve öğretmek için yola koyulurken küresele de dâhil olabilmeyi başarmalıdır. Örneğin bu konuda atılan en son ve somut adım Güney Kore’nin başkenti Seul’daki bir kongre ile Türkiye’den Yunus Emre Enstitüsü’nün de aralarında olduğu 9 ülkenin (Filipinler, İsveç, Kore, Macaristan, Nijerya, Polonya, Portekiz, Singapur ve Türkiye) kamu ve kültür diplomasisi enstitüsü’nün Küresel Kamu Diplomasisi Ağı adı altında bir oluşuma gitmeleri olmuştur.⁴¹⁰ Bu umut veren önemli bir adımdır.

⁴⁰⁹ Goethe Institut, Enstitü’nün Türkiye İnternet Sayfası
<http://www.goethe.de/ins/tr/tr/lp/uun.html> et: 24.02.2015

⁴¹⁰ Yunus Emre Bülteni (2015) Küresel Kamu Diplomasisi Ağı Kuruldu, Yunus EMRE eNSTİTÜSÜ dERGİSİ, Ocak Sayısı, Sayı: 23, Yunus Emre Enstitüsü; Ankara, s. 8
http://www.yee.org.tr/media/_bulten/pdf/ocak_2015.pdf et: 24.02.2015

Fakat geleceğe yönelik bu gibi adımlar atılmadığı ve yukarıdaki örnek gibisinden yeni atılımlar gerçekleşmediği sürece Yunus Emre Enstitüleri dünyada örneği pek çok olan orta ölçekteki bir folklorik kuruluş olacaktır. Nitekim farklı ülkelerdeki Yunus Emre Enstitülerinin sosyal medyadaki sayfalarındaki paylaşımlarından⁴¹¹ da görülebileceği gibi, yapılan faaliyetler yalnızca Türkiye'ye ilgi duyanların kültürel merakını giderecek türdendir. Diasporaya yönelik olarak ise enstitü daha ziyade Türkiye'nin imaj maker'ı olarak çalışmakta, devletin propagandasını yürütmektedir. Bu konuda enstitü dil eğitimini bir yere ayıracak olursak, diasporaya propaganda ile sınırlı kalıyor ve daha ziyade yabancıları çekmeye çalışıyor görünmektedir. Nitekim Berlin Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Akyol'da bu konuda yaşanan sıkıntıyı şöyle ifade etmektedir:

“Aslında yurtdışındaki Yunus Emre Enstitüleri, kültür merkezleri yabancılara dönük bir işleve sahip. (...)Benim gördüğüm kadarıyla (Kültür) Bakanlığın etkinlikleri çoğunlukla turizm ve tanıtma ağırlıklı. Zaten bazı yerlerde Turizm ve Tanıtma Ataşeliği ismiyle bu anlayış dışarıya vurmuş durumda. Dolayısıyla Kültür Bakanlığı'nın kültürle ilgili etkinliklerinde bile bir tanıtma, bir turizm vurgusu ön plana çıkmış oluyor. Yunus Emre Enstitüsünün böyle bir kaygısı yok. Ama elbette özellikle kültürel diplomasi adına bir tanıtma, kendini ifade etme ve karşısındakine ulaşma çabası ve kaygısı var.”⁴¹²

Netice itibarıyla özellikle de diaspora politikası kapsamında ele alındığında Yunus Emre Enstitülerinin sağlıklı ve etkili bir yapıya kavuşmaları için faaliyetlerin hedef kitesinin, çeşitliliğinin ve kapsamının yeniden ele alınması, devlet tarafından ayrılan bütçenin artırılması ve yetki çakışması problemine çözüm getirilerek diaspora politikasının yürütücüsü olan kuruluşlara kendi özgün plan ve projelerini oluşturmak için alan ve olanak sağlanması gerekmektedir. Aksi halde baştan beri belirttiğimiz gibi bu uygulayıcı kuruluşlar “değişik ülke ve bölgelerdeki Yunus Emre Kültür Merkezleri'nin Türkçe öğretim ve kültürümüzün yaşatılması bakımından önemli bir

⁴¹¹ Yunus Emre Bülteni, Yunus Emre Enstitüsü Dergisi, Küresel Kamu Diplomasisi Ağı Kuruldu, Ocak Ayı-23. Sayı, s. 8

⁴¹² Akgün, Müge (28.08.2014) a.g.e.

http://www.radikal.com.tr/yazarlar/muge_akgun/almanyadaki_uc_milyon_turkiye_kokenlinin_bir_mu_nevver_kesimi_yok-1209380 et: 28.08.2014

boşluğu doldurma”⁴¹³ amacı güden Ankara’nın güdümündeki, hareket sınırları ve kapasiteleri belli angajman araçları olarak kalacak, gerçek kuruluş amaçları ve kendilerinden beklentileri gerçekleşmesinden uzak düşeceklerdir.

2.3. Bir Baskı Grubu Olarak Türk Diasporası ve Lobcilik

Diasporalar, demokratik sistemlerdeki modern sivil toplum anlayışı içerisinde birer baskı grubu olarak var olurlar. Nitekim bu sayededir ki, modern diaspora, hem kavramsal hem de olgusal düzlemlerde öne çıkmaktadır. Baskı grupları, demokratik sistem ve sivil toplum işleyişi içerisinde pek çok nokta ile etkileşim halinde var olan, sürekli yeni veya yenilenen ağlar ve bağlar üzerinden ilişkisellikler geliştiren, topluluk kadar bireye de dayanan yapılardır.

Modern diaspora, bu bağlamda kendi organik inşası içerisinde demokratik sistemi kullanan, onun işlerliğine ve işlevselliğine katkı yapan, sivil toplumun giderek ön plana çıkan ve önem kazanan bir bileşenidir. Dolayısıyla diasporaların günümüzde demokrasi ve sivil toplumun içerisindeki bir şey olarak sağlıklı gelişim gösterebilmesi, onun, modern diaspora teorisi çerçevesinde ve bir baskı grubu olarak düşünülmesi ile sağlanabilir. Bu sayede diasporalar pek çok formel ve informel kanal ve yöntemi kullanabilir hale gelir ve modern demokrasinin kendisine kazandırdığı pek çok imkan ve potansiyele, sivil toplumun bir bileşeni olarak erişim sağlayabilir.

Bu nokta, diasporaların kendi haklarını savunmaları, kazanımlarını artırmaları, yeni vizyonlar ortaya koyabilmeleri bakımından hayli önemlidir. Zira bir demokrasi mücadelesi olarak belirginleşen diasporizasyona ilkesel ve felsefi bakımdan bir evrensellik ve meşru bir temel kazandırmaktadır.

Demokratik toplumlarda “farklılıklar iyi yönetilemezse eşitsizliğe, eşitsizlikler de açık çatışmaya dönüşebilir. Farklılıkların yönetimi ve sorun çözme kapasitesindeki artış, demokrasi ile doğru orantılıdır. Toplumsal yaşam, bireylerin ve kurumların etkinlikleriyle hareketlilik kazanır. (...)Yükselen talepler, siyasal katılma isteği ile desteklenir. Yeni sosyal kümelerin siyasete katılması, yeni ve farklı talepleri

⁴¹³ Yurt Dışı Türkler Başkanlığı, Kurum Haberleri Sayfası, Başkan Kemal Yurtnaç, Yunus Emre Enstitüsü Kültür Merkezleri Müdürler Toplantısı'nda konuştu Haberi <http://www.ytb.gov.tr/tr/genel-haberler/697-baskan-kemal-yurtnac-yunus-emre-enstitusu-kultur-merkezleri-mudurler-toplantisinda-konustu> et: 11.08.2014

karşılacak kurumların oluşmasıyla sonuçlanır. Bir yönetim, yeni ve farklılaşan taleplere karşılık verebildiği, yeni işlevler ve kurumlar ürettiği sürece⁴¹⁴ varlık gösterebilir. Dolayısıyla toplumu meydana getiren farklı çıkar ve baskı gruplarının sivil toplum anlayışı çerçevesinde öncelikle kendilerini, birbirlerini, devleti ve en nihayetinde de tüm bir alanı denetleyip düzenlemeleri, en başta demokrasinin kendisi için ontolojik bir gerekliliktir.

Öte yandan lobicilik faaliyetleri düşünüldüğünde ise, modern diasporaların varoluşsal özelliklerinin, klasik bir diasporaya nispetle çok daha iyi sonuçlar verdiği bilinmektedir. Modern diasporaların temel parametreleri olarak sıraladığımız organizasyon, bilinç, mobilite, kimliksellik, entegrasyon/katılım gibi ögeler, demokratik sistem ve sivil toplum anlayışı içerisinde bir baskı grubunun (lobinin) etkinliğini ve etkililiğini artıran en önemli unsurlar arasındadır. Baskı gruplarının kamuoyu yaratmak amacıyla kullandıkları yöntemler ile lobicilik yöntem ve mekanizmaları hatırlandığında, modern diasporaların demokrasilerde ne denli organik bir işlevselliğe sahip olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Lobicilik yöntemleri iyi bir baskı grubunun da sistemle arasındaki ilişki bakımından temel nitelikleri konumundadır. Dolayısıyla diasporalar bir baskı grubu olarak, doğal ve organik bir varoluş sergilemekte, lobicilik için önemli bir yapı olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim lobicilik teknikleri arasında sıraladığımız başlıklar, nitelikli bireylerden olmuşmuş bir baskı grubunda (modern diasporalar bunun en iyi örnekleri arasındadır) çok daha iyi sonuçlar vermeye açıktır.

Türk diasporası da elbette bu düşünsel düzlemde ele alındığı takdirde daha sağlıklı, özgün ve işlevsel bir yapı ortaya koyabilecek, daha başarılı bir diasporizasyon mümkün olabilecektir. Dolayısıyla Türk diasporasının bir baskı grubu olarak ele alınması, sivil toplum ve demokrasinin ilkeleri ve işleyişi doğrultusunda değerlendirilmesi; diasporanın hem hedeflerine ulaşmasında hem de güçlü ve etkili lobicilik faaliyetleri yapılarak ciddi lobi ağları kurulmasında önemli bir adım olacaktır. Bu noktada (her ne kadar dönüşmeye başlamış olsa da halen daha klasik diasporik yapılanmalara en önemli örneği teşkil eden) Yahudi Diasporası, Türkiye

⁴¹⁴ Ergil, Doğu (1999) *Şiddetten Demokrasiye*, Radikal Gazetesi Aktaran Memduhoğlu, Hasan (2007) *Yönetici ve Öğretmen Görüşlerine Göre Türkiye'de Kamu Liselerinde Farklılıkların Yönetimi, Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, s. 17

için bir rol model olamaz. Zira Yahudi Diasporası, Ermeni Diasporası klasik paradigmanın egemenliğindeki, koşulların bugünkünden çok farklı olduğu bir dönemde ortaya çıkmış ve kendilerini inşa etmişlerdir. Oysa bugünün dikte ettiği koşullar, dünyanın birbiri ile bağlantısı ve Türkiye kökenlilerin Almanya'dan, Kanada'ya farklı ülkelerdeki durumları ve yaşam şartları söz konusu örneklerin taklidi ile başarıya ulaşılmasını olanaksız kılmaktadır. Bu nedenle Türkiye devlet olarak modern yaklaşımı öğrenmeli, analiz etmeli ve uygulamaya koymalıdır.

Bu noktada yine bir rol model değil fakat dersler alınacak bir örnek olarak Amerika'daki 'Japon lobiciliği' tercih edilebilir. Bu örnek içerisinde lobcilik, klasik bakış açısını aşarak yalnızca siyasete ve bürokratik karar mekanizmalarına odaklanmamakta, en az o kadar ve hatta belki daha da fazla söz konusu ülkenin önemli şirketleri, bilim ve sanat çevreleri ile bir takım ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirmekte, bu sayede pek çok kez siyasete doğrudan müdahale yapmasına bile gerek kalmadan çıkarlarını koruyabilmektedir.

Tabii bu, akıllıca planlanmış bir lobcilik yapılanmasında beyin göçünü tersine çevirmeye çalışmanın değil, aksine oradaki farklı sınıf ve statülerdeki nitelikli diasporanların veya işadamlarının kişisel/kolektif ağları, bağları ve gücü üzerinden lobi faaliyetlerinin etkisini artırmaya çalışmanın gündemde olması gerektiğini göstermektedir. Bu konuda Ercüment Kılıç'ın kitabında aktardığı şu önemli örneğe kulak kabartmak faydalı olacaktır:

“Amerika’da kurulmuş, Amerikan istihdamlı Japon otomobil fabrikaları da bir yandan Japon lobisi için çalışır. 2005 yılı sonunda, bu fabrikalara parça temin eden Amerikan şirketlerinin hepsi, tamı tamına yüz on dokuz tanesi, Toyota adına lobi yapmak amacı ile Amerikan Kongresi’ne baskı yaparak Japon ithaline kısıtlamalar getirilmesine karşı çıktılar. Hepsinin ellerine şu tip bir mektup tutuşturuldu ve sadece boşlukları doldurup yönetime gönderdiler.

Sayın Başkan:

..... dolar yatırım sahibi ve kişi çalıştıran Şirketimiz olarak Japonya ithalatımıza getirilmek istenen sınırlandırmaya karşıyız.”⁴¹⁵

⁴¹⁵ Kılıç, Ercüment (2008) *Sahibinden Satılık Amerika ve Türk Lobiciliğinin Sahipsizliği*, Babil Yayınları; İstanbul, s. 40-41

Türkiye bugüne dek gerek Amerika’da gerekse de Avrupa’da hep yanlış hedef kitleler üzerinde, yanlış politika ve araçlar ile faaliyette bulunmuş; çok kıymetli parasını ve zamanını boşa harcamış, istediği hedeflere ulaşamamıştır. Bu konuda iyi bir açıklama teşkil etmesi bakımından Tülay Yılmaz’ın makalesinde Prof. Dr. Bener Karakartal’dan yaptığı alıntı durumu çok iyi izah etmektedir:

“Türkiye nedense kararın hep Brüksel’de olduğunu sandı. Büyük paralar sarf ederek Brüksel’de lobcilik yaptı. Brüksel’deki bürokratları Avrupa’nın karar vericileri sandı. Onları mükellef bir şekilde Ankara’da, İstanbul’da krallar gibi ağırladı. Ama bu arada Avrupa Birliği altı üyeden dokuz üyeye sonra on ikiye sonra on beşe sonra yirmi yediye geçti. Türkiye hep kapının dışında kaldı. Türkiye’de kimsede ‘nerede yanlış yapıldı’ sorusuna cevap aramak zahmetine katlanmadı. Heyetler hep Brüksel’e gitmeye devam etti.”⁴¹⁶

Öte yandan Türkiye’nin lobcilik konusuna bakışındaki diğer bir sorunlu nokta ise lobciliği algılayışındadır. Burada Türkiye’nin yaklaşımı, iki yol üzerinden ilerlemektedir. Bunlardan ilkinde; lobcilik “kısa aralıklı ve bireysel bazlı ziyaretler, sektörü temsil eden ve üyesi buldukları dernek, vakıf vb. kuruluşlarla işbirliği ile hareket edilmesi, eski dostlukların veya hemşehrilik bağlarının kullanılması, açık hava toplantıları, sessiz yürüyüşler, basın toplantıları gibi faaliyetlerinden oluşmaktadır.”⁴¹⁷ Bu içerik dahilinde lobcilik, diaspora içerisindeki parçalı yapının lobcilik bağlamında iyi değerlendirilememesi nedeniyle cılız, etkisiz, işlevsiz kalmaktadır. İkincisinde ise; Türkiye’nin önemli bazı konulardaki tüm işi yurt dışında anlaştığı lobcilik firmalarına bırakılmakta ve süreçler ve yapılan iş yeterince takip edilmemektedir.⁴¹⁸

Neticede Türkiye’nin lobcilik konusundaki organizasyonsuzluğu ve lobciliğe ayırdığı bütçe de hesaba katıldığında “Türkiye’nin lobi faaliyetleri için kullandığı aracı kurumlar yetersiz kalmaktadır. Fakat Türkiye gibi lobi

⁴¹⁶ Yılmaz, Tülay (2009) *Türkiye’nin Kullanamadığı Stratejik Güç; Lobcilik*, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi-TASAM

http://tasam.org/tr-TR/Icerik/1109/turkiyenin_kullanamadigi_stratejik_guc_lobcilik%E2%80%A6
et: 10.03.2014

⁴¹⁷ Hanlı, Hakan (2003) Küresel Lobcilik, Amerika Birleşik Devletleri, AB ve Türkiye, *Stradigma Dergisi (Haziran)*, <http://www.lobcilik.com/Unit6.htm> et: 16.03.2014

⁴¹⁸ Türkiye’nin 1981 yılı sonrası lobcilik amacıyla anlaştığı firmaların listesi ve ödenen rakamların detayları için bakınız; Arı, Tayyar (2009) *Amerika’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış politika*, MKM Yayıncılık; Bursa, s. 226-231

faaliyetlerinde aracı kurumları kullanan diğer ülkelerin de başarılı olduklarını söylemek zordur.”⁴¹⁹ Zira lobicilik bugün artık oldukça sofistike bir hal almıştır. Bu karmaşıklık içerisinde diasporanın işbirliği olmadan başarıya ulaşılabilmesi neredeyse imkânsızdır.

Nitekim “Türkiye'nin geçmiş lobi çalışmaları dış politika krizlerini geçiştirmek ve üzerlerine bir yara bandı yapıştırmaktan ileri gidemediği gibi, ülkenin maddi kaynaklarını da devamlı olarak heba etmiştir.”⁴²⁰ Oysa, diaspora ve lobicilik dendiğinde ülkenin toplumsal belleğinde olumsuz çağrışımlar yaratmış olan Ermeni Diasporası/Lobisi veya Yahudi Diasporası/Lobisi gibi örneklerde (bunlar her ne kadar klasik diasporalara örnek teşkil etse de lobicilik ve diasporanın etkileşimi açısından iyi örneklerdir) lobiciliğin başarıya ulaşabilmesi için diaspora ve lobiciliğin nasıl iç içe oldukları görülebilmektedir.

Türkiye'nin lobiciliğe bakışında belirginleşen bir diğer kusurlu yan ise, hedef kitleye ilişkindir. “Türkiye şimdiye kadar lobicilik faaliyetlerinde etkilenecek hedefin yurtdışındaki kendi halkı olduğunu düşünerek hareket etmiştir. Buna bir örnek olarak Amerika'daki Türk Günü Yürüyüşü etkinliklerini verebiliriz. Bu konuda oldukça fazla eleştiri alan bölgedeki dernekler, hedef kitle olması gereken Amerikan yönetici sınıfına karşı etkin bir lobicilik faaliyetinde bulunamamaktadır.”⁴²¹

Elbette bu konuda algı son dönemlerde ve bilhassa da Avrupa'daki diasporanın çok etkin ve etkili lobicilik faaliyetleri ile bir nebze değişmeye başlamıştır. Ancak, buna karşın genel itibarıyla yurt dışında hedef kitle açısından bakıldığında pek çok kişi ve derneğin de ifade ettiği gibi ‘Türk’ün, Türk’e propagandası söz konusudur’. Yani özetle denebilir ki; Türkiye'deki devlet aklı diasporaya ilişkin demokratik, şeffaf ve adil bir politika belirleyemediği gibi maalesef diaspora ile lobicilik arasındaki ince ve keskin ayrımı da kavrayamamaktadır.

İşte lobicilik bu bağlam içerisinde ele alındığında Türk diasporasının profesyoneller, iş çevreleri, sendika-STK'lar kanalı ile ekonomi ve siyasetin aktif olarak cereyan ettiği alanlara girmesi, buralarda roller almaya ve denklemleri

⁴¹⁹ Yılmaz, Tülay (2009) a.g.e.

⁴²⁰ Kılıç, Ercüment (2008) a.g.e., s. 187

⁴²¹ Yılmaz, Tülay (2009) a.g.e.

değiştirebilen bir parametre olmaya başlaması, diasporanın organik inşa süreci içerisinde varılması gereken önemli bir aşamadır. Zira diasporanın bahsettiğimiz üzere liberal-demokratik sistem içerisinde ve modern-ileri sivil toplum anlayışı çerçevesinde etkililiğini artırabilmesi, siyaset ve ekonomi içerisinde oynadığı rolün ağırlığına bağlıdır.

Ancak burada bir tehlike, TOBB'un iddia ettiği gibi Türk diasporasını bir ticaret diasporası olarak nitelendirerek, diasporanın çok önemli bir unsur ve gücü olan üretim-finans unsurlarının, boyutlarını aşan bir şekilde tüm bir diasporaya mâl edilmesidir. Bu düşünme biçimi Türkiye'nin de bir devlet olarak diaspora politikalarına sinmiş durumdadır.

Lobicilik elbette diasporanın kapsama alanında olan fakat ondan ayrılan bir biçimde planlama, strateji ve politika üretmeye açık bir alandır. Lobicilikte her adımın önceden sağlıklı bir biçimde oluşturulmuş yapılar harekete geçirilerek tatbik edilmesi gerekir. Bu manada diasporanın köken ülke devleti ve farklı kültürel, ekonomik unsurlarıyla işbirlikleri geliştirmesi doğal ve gereklidir. Fakat lobiciliğin planlı, programlı ve aktif, yerine göre hiyerarşik bir organizasyonculuğa sahip yapısının tüm bir diasporaya mâl edilmesi sorunludur. Zira diaspora bir baskı grubu ya da başka bir ifade ile bir lobi olarak sivil toplumun içerisinde var olan, değişimlere, koşullara tepki veren evrimsel süreç içerisindeki organik bir yapıdır. Lobicilik ise tamamen amaç ve hedefler doğrultusunda baskı gruplarınca ortaya konan yarı-mekanik bir yapılanmadır. Yani lobicilik diasporaya hâkim değil, onda içkin bir olgudur. Köken ülke veya mesken ülke ile diasporanın karşılıklı menfaatler bağlamında geliştirdikleri bir işbirliği türüdür.

Şu halde Türkiye'nin lobiciliğinin mevcut durumu dikkate alındığında, ülkenin lobicilik konusunda izlediği stratejinin yerli ve yabancı iş çevreleri, çeşitli dini cemaat ve vakıflar ile iktidar halesi içerisindeki oluşumlar ve profesyonellerin belli amaç ve çıkarlar doğrultusunda organize edilmeleriyle sınırlı kaldığı görülmektedir. Şu an için özellikle lobicilik bağlamında TOBB'un çatısı altındaki organlar aracılığı ile yürütülen veya faaliyet ve etkililikleri ile öne çıkan yurt dışındaki dernek ve oluşumların sürüklediği lobicilik faaliyetleri ve yapılanma

çalışmaları, diasporaya duyulan ihtiyacı ve onun önemini en net biçimde ortaya koymaktadır.

Lakin devletin diasporaya da lobicilik paradigması çerçevesinden bakması, diasporanın içerisindeki çeşitlilik ve devlet aklına egemen tümdengelimci anlayış arasında ortaya çıkan çatışkının da etkisiyle, atılabilecek diğer pek çok önemli adım ve kurulabilecek network'e engel olmaktadır. Kaldı ki tüm kapalı, yasakçı, hiyerarşik ve otoriter yapılarına rağmen, klasik diasporalarda dahi yekpare bir oluşumdan söz etmek çok mümkün değildir. Nitekim Mearsheimer ve Walt⁴²², yapıtlarında klasik diasporanın en önemli örneği durumundaki İsrail Lobisinin nasıl çok parçalı, nasıl ayrılmış bir yapıda olduğunu en iyi biçimde anlatmaktadır.

Hal böyleyken Türk diasporasını özellikle de lobicilik faaliyetleri doğrultusunda dışarıdan müdahaleler ile ayrıştırmak ve kutuplaşmalara sürüklemek, onun bir kısmını bütününe mal ederek diasporayı Türkiye'nin güdümündeki yekpare bir oluşum gibi göstermeye çalışmak, diasporanın kendi kendini inşasına zarar veren bir yaklaşımdır. Böylesi bir çaba sadece diasporanın kendi koşullarını, kendi zaman-mekân bağlamını doğru idrak etmesine zarar verir ki bu, diasporanın göçmenlikten gelen ne orada ne burada zihin yapısının patojenik bir hal almasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla lobiciliğin diaspora bağlamındaki en doğru okumasının; diaspora ile devlet arasında çıkar odaklı ve ilişki kanalları oluşturan efektif bir işbirliği yöntemi olduğu şeklinde olması daha doğrudur.

Diasporanın katılımıyla gerçekleştirilecek bir lobicilik, özünde Türkiye'nin demokratikleşme sorunsalının izdüşümündeki bir tezahür olarak belirdiğinden, köklü ve kalıcı çözümlere ulaşılması Türkiye'nin demokratikleşme sürecine bağlıdır. Fakat yine bununla birlikte lobicilik bağlamında Türkiye'nin atabileceği bir takım çok önemli ve temel adım bulunmaktadır.

Bu doğrultuda Japonların, Yahudilerin, Ermenilerin, Almanların vb. hemen her gelişmiş ülkenin yaptığı gibi lobicilik işinde kullanılmak üzere veya lobicilik yapan ya da yapabilecek diasporik unsurlara benzerleriyle denk ve iktidar inşasının bir enstrümanı olarak kullanılmayacak maddi olanaklar yaratmak; politik destek

⁴²² Mearsheimer, John; Walt, Stephen (2009) *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, Küre Yayınları; İstanbul, s. 133-170

sağlamak; lobiciliği kolaylaştırıcı yasalar çıkartmak, düzenlemeler yapmak; diğer ülkelerdeki kültürel, ekonomik, siyasi çevrelerin mevkidaşları, ileri gelenleri, aydınları ve sanatçıları ile bağlantılar kurmak ve bu doğrultuda organizasyonlar düzenlemek söz konusu yardım ve teşvikler arasında değerlendirilebilir.

Daha da detaylandırırsak; ekonominin üretim ve finans ayağında önemli yerler işgal edebilmek; medyaya reklam, abonelik, reyting ve kamuoyu gücü gibi yöntemlerle tesir etmek; bürokratik mekanizmalara demokratik ve hukuki bağlamlarda etkide bulunmak; profesyoneller, iş adamları, bürokratlar, siyasilerin yasal güçlerini, ilişkilerini ve sahip oldukları ağları kullanmaları; toplumun belli kesimlerine ve geneline yönelik ayrı ayrı planlanıp organize edilen kampanyalar, festivaller, şenlik, konser, sanat etkinlikleri düzenlemek; yabancı düşünce kuruluşları ve kanaat önderlerini maddi ve manevi bakımlardan desteklemek; Türkiye’deki veya diasporadaki ya da diasporaya ve Türkiye’ye yakın akademik kurum ve kişileri desteklemek; yabancı ülkedeki siyasi seçim mücadelelerinde Türkiye’ye yakın duran adaylara veya partilere çeşitli fiziksel olanaklar yaratmak, kamuoyu desteği ve/veya bağışlar ile destek olmak; kamusal alanda toplumsal fayda yaratan ve görünürlüğü olan mal ve hizmetlerin yapım ve onarımını üstlenmek bu izlenecek yollardan bazılarıdır. Bu sayede lobicilik, kalifiye birimlerin nitelik gücü ile topluluğun niceliksel gücünü efektif bir biçimde birleştiren oldukça güçlü bir noktaya ilerleyebilir.

Elbette bu amaçla başarılı olabilecek faaliyetlerde bulunulabilmesi için öncelikle lobiciliğin Türkiye’de Amerikan standardına veya üyelik hedeflerimiz doğrultusunda AB standartlarına çekilmesi, formel ve yasal bir nitelik kazanması gerekmekte, yani, oyun başlamadan önce sahanın ve kuralların tespit ve tayini gerekmektedir. Zira “Türkiye gibi siyasal gelişmesini tamamlayamamış toplumlarda baskı gruplarını ve onların lobi faaliyetlerini denetleyen ve yönlendiren bir hukuk anlayışı gelişmediğinden, bu tür grupların faaliyetleri olumsuz durumlara yol açabilmektedir. Bu gibi toplumlarda nispeten daha iyi örgütlenmiş ve iyi performans gösteren baskı gruplarının lobi faaliyetleri denetim yokluğundan dolayı daha etkin olmakta ve kural yokluğu hem siyasal kadroların hem de bürokrasinin bu gruplarla

ilişki kurarken hangilerinin uygun hangilerinin olmadığı konusunda duraksamasına yol açmaktadır.”⁴²³

Böylesi bir durum belli grupların sisteme hâkim hale gelmelerine yol açabilir. Daha açık bir dille ifade edersek; bilhassa da kuralsız ve denetimsiz ortamlarda lobcilik, kolaylıkla arka yollara sapabilen, siyasette etik dışılıklara, haksız rekabete, manipülasyonlara ve siyaset içerisinde öbikleşmelere-tekelleşmelere, devlet idaresinde bozulmalara ve yolsuzluklara neden olabilen bir arenaya dönüşebilmekte; devlet aygıtının otoritesi, imkânları ve potansiyelleri ile farklı kişilerin eline geçmesine yol açabilmektedir.

Bu bakımdan öncelikle lobciliği yasal bir statüye kavuşturmak; sınırlarını ve kurallarını tayin etmek; ilişkilerin, ağların, bağların şeffaf, erişilebilir, hesap sorulabilir şekilde yapılandırılacağı bir mekanizmayı temin etmek gerekmektedir. Böylece diaspora ile işbirliği içerisinde gelişecek bir lobcilik daha efektif hale gelebilecek, Türkiye içerisindeki faaliyetler ise meşru, denetlenebilir bir zemine kavuşabilecektir. Yani hem etkin ve etkili bir lobcilik mekanizması oluşturulabilmesi hem de devletin ve sivil toplumun gücünü ve alan hâkimiyetini kaybetmemesi adına lobciliğin yasal sınırlarının ve koşullarının tayin/tespiti yasadışıları, yeraltı yapılanmalarını ve dolaylı/informel faaliyetleri önlemek adına gerekli alt-yapıyı sağlayacaktır.

Lobicilik (kurallı, şeffaf ve denetlenebilir olduğu sürece), sivil toplum ve devlet arasındaki liberal bir ilişki biçimi olduğundan, hukukun üstünlüğü-işlerliği, sivil toplum ve demokrasinin sağlıklı işlemesine duyduğu ihtiyaç, toplumsal gelişmeye olumlu katkılar yapabilir. Nitekim bu yönüyle “sivil toplum kuruluşlarının karar alma sürecindeki aktörleri etkilemede kullandığı yöntemlerden birisi olan lobcilik, modern yönetim anlayışının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.”⁴²⁴ Tıpkı ateşin değil, ateşin kontrolsüzlüğünün tehlikeli olduğu gibi, lobcilik de sözü geçen kıstaslar çerçevesinde sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve toplumsal gelişme açısından önemlidir.

⁴²³ Aslan, Seyfettin (2009) Siyasal İktidarı Etkileme Yöntemlerinden Biri Olarak Lobcilik, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, TÜBİTAK/ULAKBİM Ulusal Veri Tabanları, s. 5-6 http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=99136_1167a7e29cb92c8c2a7a1f2a4d9dc739 et: 21.02.2014

⁴²⁴ Özbaş, Okan (2011) STK’ların Karar Alıcıları Etkileme Aracı Olarak Lobcilik Faaliyetleri, *İdarecinin Sesi Dergisi*, Kasım-Aralık Sayısı, s. 5-6

Bu noktada lobiciliğe AB'nin başlangıçta sergilediği gibi aşırı kuşkulu bir tepki vermek, girmeye çalıştığımız alanlarda hem içsel hem de dışsal bakımdan düşünce-eylem ikiliğini yansıtan bazı olumsuzluklara ve çatışıklara yol açabilir. Zira akıldan çıkartmamak gerekir ki; bilgi çağında artık Pekin'de kanat çırpan bir kelebeğin New York'ta kasırgaya neden olması, o kadar da imkânsız ve uzun bir süreç değildir. Dolayısıyla olup bitenlerin dışında kalmak veya inkârcı ya da retçi bir tutum takınmak, küreselleşmiş bir dünyada etkilerinden korunamayacağımız gelişmelerde müdahil olabilme imkân ve yeterliliğimizi ortadan kaldıracak ve bu tercihte bulunan her kesimi belirlenimci bir çizgi içerisinde yalnızca araç olma konumuna sürükleyecektir. Bu nedenle hızla daha küyerel, diasporik ve etkileşim halindeki bir dünyada değişimleri ve yaratmakta oldukları geleceği iyi değerlendirerek buna göre yol almak; farklılıklarını koruyabilen, demokratik, hukukun üstünlüğüne dayalı, adil, sivil ve insancıl bir Türkiye ideali için zaruridir.

3. Etki ve Durum Analizi

Türkiye'nin diaspora algısında ve mevcut politikalarında belirginleşen birkaç temel dayanak noktası, birkaç yöntem, düzlem ve refleks bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu bakımdan Türkiye'nin toplumsalı sindirmek üzerine kurgulanmış otoriter devlet anlayışının diaspora konusuna da kendi demokrasi sorunsalının sınırları çerçevesince yaklaştığı, tahakkümcü, obez bir merkez etrafında, mekanize, memur bir diasporik yapı inşa etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye Devleti'nin kimi uygulamaları, hedefleri ve görünümüleriyle modern diasporayı çağrıştırırsa da, esas itibarıyla tözcü, klasik bir diaspora anlayışında ısrar ettiği söylenebilir.

Ancak, elbette ki, diaspora toplumsal bir oluşum, organik bir yapı olduğundan değişimlerden etkilenmemesi ve devletin otoritesini sorgulanır kılan bir iklime ulaşmaması mümkün değildir. Bu değişim ve dönüşüm, bir bakıma devlet için de elzemdir. Zira ulus-aşırılaşma ve küyerelleşmenin artan etkisi ve diasporizasyonun toplumsalın tanımına getirdiği yeni yorum ve vizyon, devletin de ontolojik menfaatleri açısından icabet etmesi gereken bir akış yaratmaktadır. Bu bağlamda

modern karakterli bir Türk diasporasının inşası için devletin bazı hasletlerini ve politikalarını gözden geçirmesi, yeni bir başlangıç yapması gerektiği söylenebilir.

Şayet yeni bir modernist otokrazi ihdası yerine Türkiye'nin gerek içsel nedenler gerekse de küresel konjonktür nedeniyle demokratikleşmesi gerçekleştirilse, diasporizasyonun modern karakterli gelişimi de bundan payına düşeni alacak, hızlı bir gelişme çizgisi izleyecektir. Fakat yine hemen eklemek gerekir ki, diasporanın tüm belirlenimi demokratikleşmeye bağlıdır demek ya da bu şekilde bir algı yaratmak da objektif ve gerçekçi olmayacaktır. Sağlıklı bir diasporizasyonu mümkün kılabilmek için devletin demokratikleşme dışında da atabileceği bir takım adımlar, değiştirmesi gereken bazı politikalar, yaklaşımlar ve uygulamalar bulunmaktadır.

Bu çalışmanın konusu diaspora teorisi ve Türkiye'nin diaspora politikalarıdır. Bu doğrultuda çalışma içerisinde Türkiye'nin diaspora politikalarının tarihsel seyri ortaya konmaya çalışılmış ve söz konusu politikaların, diaspora teorisi içerisinde yer alan modern yaklaşım perspektifinden bir değerlendirmesi yapılmıştır. Varılan bulgular itibarıyla Türkiye'nin diaspora politikasının;

- a) iki temel yaklaşım tarafından şekillendirildiği,
- b) merkeziyetçi, tahakkümcü ve otoriter bir nitelik arz ettiği ve
- c) politikaların diasporanın özgün oluşumuna sekte vurduğu görülmüştür.

Çalışmanın temel hipotezleri 'devletin modern bir diaspora politikası yoktur' ve 'diaspora ile modern bağlamda bir ilişki geliştirilmesi mümkündür' şeklindedir. Bu noktada elde edilen bulgular ışığında diaspora politikalarında, farklı ülkelerdeki diasporaların özgün gelişimlerine ve mesken ülke içerisindeki konumlarına zarar vermeyen bir çizgi geliştirilmesi ve bunun devlet anlayışı olarak kurumsallaştırılması zorunlu görülmektedir.

Çalışmamız, tüm tarihsel ve pratik zorluklar içerisinde böyle bir hedefin başarılabilmesi için metnin devamındaki tespit ve önerilerin dikkate alınması gerektiği savunmaktadır.

Buna göre sağlıklı ve doğru bir diaspora politikası geliştirilebilmesi için öncelikle bir kılavuz çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Önceki başlıklarda açıklamaya çalıştığımız üzere Türkiye'nin diasporaya bakışı ve yaklaşımları temelde

iki ana koldan beslenmektedir. Bunlardan ilki, ‘devlet akli’ olgusu çerçevesinde ortaya çıkan kontrol edilebilir, araçsallaştırılmış, tözcü ve kapalı bir yapıya işaret eden diaspora anlayışı; ikincisi ise, üretim ve finans güçlerince manipüle edilen ve lobcilik ile diasporayı aynılaştırarak sunan pragmatik hatta bazı örneklerinde oportünist anlayıştır. Oysa diaspora teorisi gerek akademik gerekse de güncel düzlemlerde hayli eski bir konu olmakla birlikte, bizim çalışmamızla vurgulamaya çalıştığımız modern diaspora yaklaşımları da 1980’li yıllardan beri akademi ve güncel düzeylerde yer bulmuş ve kabul edilmiş yaklaşımlardır.

Bu bakımdan Türkiye Devleti acilen, diasporayı klasik ve modern bakış açılarının farklarını yansıtacak biçimde açımlayabilecek, diaspora konusunda bir yaklaşım, genel bir politik çizgi belirlenmesine kaynaklık edebilecek yeterlilikte bir çalışma hazırlatmalı ve diaspora konusunu Stratejik Derinlik bağlamında oluşturulan bir dış politika teorisinin cenderesinden çıkartmalıdır. Esasen amaç ve görevleri düşünüldüğünde böyle bir çalışmanın YTB’nin sorumlulukları arasında olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ancak, YTB kuruluşundan bugüne kadar politikalarını, planlarını ve faaliyetlerini belirler ve gerçekleştirirken herhangi bir teorik kaynağa -en azından halkın bilgisine açık- ihtiyaç duymamıştır. Bu bir bakıma eve aldığımız televizyonu kurcalayarak öğrenmeye benzemektedir. Nasıl ki kullanma kılavuzuna bakmadan deneyerek öğrenme yoluna gitmek, televizyonun yalnızca diğer televizyonlardan alışageldiğimiz beylik fonksiyonlarının çalışma şeklini öğrenmemizi sağlıyor ve pek çok başka özelliğini kullanımımızın dışında bırakıyorsa; diasporayı da yalnızca devlet veya diasporanın ihtiyaçları, zorunlulukları, alışkanlıkları ve anlatımları üzerinden öğrenmek de diasporanın gelişmesini sağlayacak pek çok konuyu erişim dışında bırakacak, diasporaya bakışımızı hızla, onun alışkanlıklar ve/veya ihtiyaçlar düzeyindeki bir araç olduğu algısına eşitleyecektir.

İşte bu nedenle diaspora konusunda bir yaklaşım ve politika belirleyebilmek için; öncelikle, akademik hassasiyetle hazırlanmış, yeterliliği kabul gören bir kaynağa ihtiyaç vardır. Söz konusu olan devletin yaklaşımları ve politikaları olduğunda, YTB kaynak bir çalışma hazırlamak konusunda çok geç kalmış olsa da, sahip olduğu olanaklar ve yetki dolayısıyla böyle bir iş için halen daha en hazır adres

olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla çalışmamızın bu son başlığında getirebileceğimiz ilk ve en temel öneri ivedilikle gereken fonların ve ekibin oluşturularak (YTB çatısı altında veya bu işe özel geçici bir ekip ile) söz konusu çalışmanın hazırlanmasıdır.

Öte yandan bizim düşüncemize göre gerçekleştirilmesi gereken bir konu ise YTB ve Yunus Emre Enstitülerinin amaçları, sorumlulukları ve görevleri yönünden birbirlerinden tamamen ayrılmasıdır. YTB'nin tamamen diasporaya yönelik bir görev ve amaçlar çizgisi ile sınırlandırılması, Yunus Emre Enstitülerinin ise tamamen yabancı ülkelerdeki Türkiye kökenli olmayanlara yönelik faaliyetler yürütmesi gerekmektedir. Yani burada YTB diaspora konusunda amaç, sorumluluklarla donatılmış, bu yönde faaliyet gösteren tek merkez organ olmalıdır. Yunus Emre Enstitüleri ise yabancıların Türkiye ile bir ilişki, bir etkileşim oluşturmaları için görev yapmalıdır. Bu doğrultuda Yunus Emre Enstitülerince yürütülen diasporaya yönelik Türkçe dersleri ve Kültür faaliyetleri, YTB'nin uhdesine bırakılmalıdır.

Ayrıca bu her iki kurumun da sağlıklı ve işlevsel bir hale gelebilmeleri için görev konuları bakımından bakanlıklar ve diğer devlet kurumlarıyla yaşadıkları yetki çakışması sorununa son verilmelidir. Gerek Kültür Bakanlığı, gerek Dışişleri Bakanlığı, gerek Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, gerek Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı vd. yurt dışı odaklı olarak görev yapan kurum ve kuruluşların kendi özgür politikalarını ve planlarını ortaya koymasına müsaade etmemektedir. Burada sıkıntı yaratan durum, bakanlıklar, başbakanlık gibi kurumların Ankara'nın çekirdek otoritesini paylaşmama inadı ve belki de bundan daha çok Ankara'nın belirlediği çizginin harfîyen uygulanmasının istenmesi ve bu konuda hiç kimseye güvenilmemesidir. Ya da başka bir deyişle hem devletin hem de hükümette olan siyasal iktidarların arzusu; diasporanın da kendi siyasal ideolojileri ve yöntemleri doğrultusunda belirlenmesi ve amaçlarına hizmet edecek şekilde iktidara eklemlenmesidir.

Bu noktada sapmalara veya farklılıklara karşı tolerans söz konusu olamaz. Kültür Bakanlığı'nın, Yunus Emre Enstitülerinin etkinlikleriyle problem yaşadığı; Dışişleri'nin YTB'yi gözetim altında tuttuğu bir ortamda diasporaya yönelik gerçekçi bir politika geliştirilmesi imkânsızdır. Kaldı ki, YTB'nin kuruluş işlevlerinden biri de

hâlihazırda bu güven bunalımının aşılması için kurumlar arası istişaredir. Her kurumun devlet için en iyi olanı kendisinin bildiğini iddia ettiği bir ortamda diaspora ile sağlıklı bir ilişki geliştirilmesi de olanaklı değildir.

Bu nedenle öncelikle bakanlıklar ve başbakanlık gibi en merkezi konumdaki devlet kurumları diasporaya yönelik politika ve faaliyetlerde bu iş için kurulmuş olan kurumları özgün politikalar ve yaklaşımlar geliştirebilmeleri için serbest bırakmalı, baskıcı, kuşkucu, otoriteryan eğilimlerinden kurtulmalı, güvensizlik sorununu aşmalıdır. Diaspora ile geliştirilecek etkileşimin sağlıklı olması, bu işin konuya has oluşturulmuş birimlere ve kurumlara bırakılmasına bağlıdır. Dolayısıyla YTB, YKE gibi kurumlar karar alma ve uygulama noktasında rahat özgür bir yapıya kavuşturulmalı, memuriyet durumundan kurtarılmalıdır.

Nitekim yetki çakışmasının doğurduğu sıkıntıya ilişkin Yunus Emre Enstitüsü'nün yeni başkanı Prof. Dr. Faruk Akyo'un, Müge Akgün'e verdiği mülakat bu konudaki ihtiyaç duyulan reformu ortaya koymaktadır değinmektedir.⁴²⁵

Bununla birlikte devletin ilgili tüm birimlerinin yetkili kişileri, diaspora konusunda devlet adına çalışanları objektif ve dürüst çalışma konusunda uyarmalı, teşvik etmelidir. Zira çalışanların partizanlık, devletçilik ve sair nedenlerle oto-sansür uygulaması, verileri manipüle etmesi, çalışmalarında gerçek sonuçları ve yorumları ortaya koymaktan imtina etmeleri devlet olarak Türkiye'nin diasporayı olduğundan daha da yanlış değerlendirmesine ve tamamen kaybetmesine yol açabilir. Dolayısıyla devletin doğru bir yaklaşım benimseyebilmesi ve doğru bir politika ortaya koyabilmesinin yegâne yolu, hoş giden yahut gitmeyen gerçek verilere ve analizlere muhtaç olduğundan, gerçeklerin gözardı veya örtbas edilmeyeceği bir çalışma iklimi sağlanması şattır.

Ayrıca yine aynı bağlam içerisinde kurumsal-kişisel ego çatışmaları yaşanmaması, çalışma verimliliği sağlanması ve güvenilir sonuçlar elde edilebilmesi için dikeyden ziyade yatay örgütlenme biçimleri tercih edilmeli (nitekim YTB örneğindeki gibi örgütlenme modelleri merkezin hiyerarşisini ve otoritesini

⁴²⁵ Akgün, Müge (28.08.2014) Almanya'daki Üç Milyon Türkiye Kökenlinin Bir Münevver Kesimi Yok, *Radikal Gazetesi*, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/muge_akgun/almanyadaki_uc_milyon_turkiye_kokenlinin_bir_munevver_kesimi_yok-1209380 et: 28.08.2014

yerleştiren, kurumlar içerisinde kişileri güçlendiren ve öndeleyen dikey modellerdir), liyakat esas olmalı, mümkün olduğunca merkezin ve bürokratik hiyerarşinin diasporik çalışmaların kurumsal sınırlarını aşındırması önlenmelidir.

Bununla birlikte diaspora ile hem konsolosluklardaki ve büyükelçiliklerdeki tutum ve bürokrasi hem de öğrenilmişlikler ve kanıksanmışlıklar nedeniyle yatay, doğrudan ve yapıcı bir etkileşim kurabilmesi için işlevsel ve kullanım kolaylığı olan irtibat ofisleri-telefonları-internet siteleri gibi yeni mekanizmalara ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. Nitekim yurt-dışındaki Türkiye kökenlilerin tarihte ilk kez yurt-dışında oy vermenin pratize edildiği Cumhurbaşkanlığı seçimlerine düşük katılım göstermeleri, bürokrasi ve merkezîyetçiliğin yarattığı olumsuz dokuya bağlanabilir. Dolayısıyla Türkiye'nin devlet olarak diasporası ile etkileşime geçerken büyükelçiliklerinin veya konsolosluklarının hiyerarşiyi, otoriteyi ve statü farklarını en görünür, en parlatılmış biçimiyle yeniden ürettiği korunaklı, ayrıştırılmış mekânları yerine, insanlarla yatay bir düzlemde ve daha samimi, daha doğrudan, daha objektif, daha adil, daha yapıcı şekilde etkileşime geçebileceği ofisler, görevliler ve anlık iletişim olanakları kullanması gerekmektedir. Bu yolla diaspora ve devlet arasında doğrudan ve hızlı bir bilgi akış için gereken sistem yaratılmış olacaktır.

Öte yandan diasporaya yararı dokunacak bir adım olarak Türkiye'nin, diasporik etkinliğin ve/veya etkililiğin yüksek olduğu ülkelerdeki akademilerde Türkiye araştırmaları ve Türk Dili üzerine kürsüler kurulması, bölümler, programlar ve dersler açılması araştırmalar yapılması için politik, bürokratik ve akademik kanallarını devreye sokması; söz konusu ülkenin entelejansiyasının Türkiye ve diaspora temalı çalışmalar yapması için teşvik faaliyetlerinde bulunması; sergi, festival, panayır, sempozyum, seminer, konferans gibi etkinler organize etmesi veya edenlere destek olması; sinema, resim, fotoğraf, kitap, dergi, rapor vb. sanatsal ve düşünsel çalışmalara destek vermesi, organize etmesi; ödüller ve yarışmalar düzenlemesi; özel günler, kokteyller tertip etmesi; sosyal akışın yoğun olduğu kamusal mekânlara görünürlüğü olan ve Türkiye ve diasporasına yönelik olumlu düşünce ve hisler geliştirilmesini sağlayacak eserler kazandırması, ilanlar ve reklamlar koydurması; gerekirse tüm bunlar için fonlar oluşturması ve finansal kaynak yaratması sayılabilir. Kısacası Türkiye, politika ve planlarında hedefteki

mesken ülkenin sanatsal, düşünsel ve kamusal yaşamına yönelik görünürlüğü olan, farkındalık ve fark yaratabilecek faaliyetlerde bulunmalıdır denebilir.

Yine aynı kapsam içerisinde yurtdışındaki saygın üniversitelerde diaspora konusunda öğrenim görmek isteyenlere veya yine bu kabilden üniversitelerde ya da ülkelerde diaspora alanında araştırma yapmak isteyenlere burs ve kredi olanakları yaratılması, yanı sıra Türkiye’de de, (Oxford Üniversitesi’nde olduğu gibi) göç çalışmalarında olduğu gibi ve fakat kesinlikle göçten ayrı, alanında önemli bilim insanlarını bünyesinde toparlayabilecek bir veya birkaç bölüm ya da en azından ileri gelen üniversitelerde yüksek lisans-doktora düzeyinde program açılması gerekmektedir.

Diğer taraftan açılacak bölümlerin veya programların teşvik edici burs, araştırma ve kariyer olanakları sunması; yalnızca Türk diaspora araştırmalarına yönelmemesi, dünyadaki tüm diasporaların kapsama alındığı, çağın bilimsel koşullarına ve gereklerine uygun interdisipliner bir eğitim felsefesi ve yöntemi benimsenmesi de, Türkiye’nin diaspora araştırmaları ve devlet politikaları açısından oldukça önemlidir.

Tabii bu noktada söz konusu faaliyetlerin, açıklandığı üzere, Yunus Emre Enstitülerinin çatısı altında gerçekleştirilmesi daha doğru olacaktır. Zira diaspora ile bu gibi örgütlü ve yönetsel mekanizmalar aracılığı ile kurulacak doğrudan temas mutlaka bazı bozulmalara ve/veya yozlaşmalara yol açacaktır. Dolayısıyla ortaya çıkacak böyle olumsuz bir durumun önlenmesi için mesken ülkedeki Türkiye algısını etkileyecek anılan faaliyetler ile dolaylı bir destek sağlanması daha doğru olacaktır.

Devletin kuruluşlara veya faaliyetlere yönelik para akışımında belirlenen amaca göre YTB veya Yunus Emre Enstitüleri üzerinden sağlanması gerekmektedir. Fakat burada sağlanan para akışımının kurumların internet sayfalarından kısa ve düzenli periyodlar halinde kamuoyuna sunulması, tahsis işlemlerinde belirlenen kriterlerin ve seçilen kuruluş ve faaliyetlerin neden ve ne şekilde seçildiğinin de kurumların sayfalarında açıkça ilan edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla diyebiliriz ki, devletin diasporaya ilişkin politika ve faaliyetlerinin objektif, adil ve şeffaf olması gerekmektedir. Bu bakımdan devlet kuruluşları hesap verebilir olmaktan çekinmemelidir. Bu üç kriter devletin (devlet yönetiminde tutarlılık ve devamlılık

prensibi gereği) hükümetlerle birlikte değişmeyecek mantıklı ve kabul edilebilir bir çizgi izlemesi, demokratikleşmesi ve aynı zamanda da diaspora ile sağlıklı bir etkileşim kurabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Etki ve durum analizimiz içerisinde yer vermemiz gereken bir diğer nokta da devletin diasporaya uyguladığı baskıya ilişkindir. Bu anlamda devletin diaspora üzerindeki yarım asırlık tahakkümünden vazgeçilmesidir. Türkiye'nin diaspora fakat özellikle de Avrupa diasporası üzerinde yarattığı angajman ve otorite, diasporanın gelişimini son derece olumsuz etkilemektedir. Devlet yönlü rüzgarların etkisi ile biçimlenen diaspora, modern bir çizgiye oturma arzu ve hevesi gösterse de, pek çok noktada devletin belirlenimleri ve stratejilerinin dışına çıkmakta zorlanmaktadır.

Bu noktada bilhassa entelektüel çekirdeği oluşturan kesimlerle yaşanan ihtilaflar ve pek çok kesimin diaspora kapsamı içerisinde kıymetlendirilmemesi de, diasporanın kahir ekseriyetinin geçmişte ötekileştirilmiş ve bugün benimsedikleri siyaset bakımından iktidarda olan Türkiye kökenlilerden oluştuğu düşünüldüğünde, devletin diaspora üzerindeki etkisini zarar verici boyutlara ulaştırmaktadır. Bu, ilerleyen süreçte zaman ve mekân üzerinden doğan ve örgütlenen iktidar ve hiyerarşinin, 'ezilenlerin pedagojisine' bağlı olarak (güç zehirlenmesini de kapsayan fakat onu çok aşan) sosyo-politik bir zehirlenme yaratmasına yol açacaktır. Bu nedenle devletin bir an evvel modern diaspora bağlamında yetkin kişi ve çalışmalara dayanan bir politika ve faaliyet tarzı benimsemesi gerekmektedir. Zira diasporanın mesken ülke toplumuna ve sistemine adaptasyonu/katılımı diasporayı oluşturan bireylerin yetkinliğine ve mesken ülke toplumsalı içerisinde kat ettikleri mesafeye bağlıdır.

Kapalı ve tayin edilen ya da kökenin uzantısı olarak biçimlenen yapılar içerisinde bireyin özgür gelişimi mümkün olmayacağından, diasporanın da kendi karakterini geliştirmesi ve özgün bir gelişim çizgisi belirlemesi zor olacaktır. Bu sebeple devlet, diasporayı stratejik bir araç yahut ekonomik ve siyasi bir finansman aracı, bir tür aktarım deposu olarak değil, strateji ve politikalarının gerçekleştirilmesinde önemli bir ortak olarak görmeli, ona özgün varlığı ve demokrasi gereği hak ettiği saygıyı göstermelidir. Nitekim mesken ülke içerisinde

kendi gelişim trendini yakalamış, etki ve etkililiğini artırmış bir diaspora, devletin hedeflerini gerçekleştirmesi bakımından çok daha efektif sonuçlar yaratabilir.

Kısacası devletin toplumsal yapının hücrelerine kadar giren ve yerleşen faktörlerinden vaz geçmesi, kurumsal despotizminden ve dini-ulusal öğeler üzerinden zekice kurgulanmış olan otoriteryanizmden uzaklaşması, bunları var eden paranoid akıl tutulmalarını çağcıl dönüşümlere kucak açarak yenmesi gerekmektedir. Bu, yalnızca diaspora konusundaki bir gereklilik değil, aynı zamanda devlet ve toplumun her türlü çağcıl tanımı ve gereksinimi için de bir zorunluluktur.

Belirtmemiz gereken diğer bir husus da YTB bünyesinde oluşturulan danışma kurullarının, devlet aklının ve devlet iktidarının yeni bölüşüm içerisinde de korunmasına hizmet ettiğinden, kaldırılmaları gereğidir. Böylesi bir yapının lobicilik maksadıyla oluşturulması ve görev ve sorumluluk alması uygun olabilir. Ancak, diaspora ve diasporizasyon söz konusu olduğunda böylesi kurullar, organlar, yapıların yol açacağı etki ve sonuçlar, lezzetli şekerlemelerin yol açtığı diş çürüklerinden farksızdır. İştah açıcı, keyif verici etkilerinin ardında büyük sorunlara ve acılara sebep olabilecek özellikler barındırırlar.

Diaspora içerisinden ve devlet içerisindeki kurumlardan gelen insanların aynı masa etrafında bir fikir teatisine girmesi, uzlaşma araması veya politika ve stratejiler belirlemesi, aslında, devletin dolaylı yollardan diasporanın önde gelen kesimlerini kendisine bağlama ve kontrol altında tutma arayışı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla YTB bünyesindeki albenisi olan danışma kurulları vb. de esasen diasporayı içten içe kemirmekten ve onun özgünlüğünü, kendi gelişim çizgisini ve kendi belirlenimlerini sekteye uğratmaktan öte bir işleve sahip olmayacak, devletin panopticon mimarisini diasporik düzlemdeki yeni paylaşım kavgasına taşıyacaktır.

Buraya kadar belirttiğimiz hususlar bizim çalışmamız neticesinde parmak basmak istediğimiz önemli noktaları ortaya koymaktadır. Yaptığımız tespitler ve öneriler, çalışmamızın izleği ve ruhu bağlamındaki ana hususlara odaklanmakta, teorik düzeydeki temel sorunlara ışık tutmakta, alt-yapının önemine vurgu yapmaktadır. Tezin devlet politikalarını mesele edinmesinden dolayı tespit ve önerilerimiz, diğer paydaşlara ve alanlara da değinmekle birlikte, esas olarak devlete yönelik bir analiz çerçevesiyle sınırlı kalmaya çalışmaktadır. Bu nedenle yapılan

tespitler ve öneriler, hem devletin diaspora politikalarına hem de devletin işleyişine ve zihniyetine yönelik kendi yapısına ilişkindir.

SONUÇ

Diaspora, yeniçağın toplumsal biçimlerinden biri olarak siyasal, ekonomik ve kültürel alanı nispeten etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Diasporanın önemini artırması ve görünür hale gelmesi, sivil toplum kavramının küreselleşme ve post-modernist yaklaşımlar paralelindeki yükselişi ile doğrudan alakalıdır. Soğuk Savaş sonrası dünyada küreselleşmenin etkisi ile ortaya çıkan modern/post-modern karşılaşmalar, modern alanın dokusunda bozulmalar yaratmış, giderek kimliksel ve kişisel taleplerin siyasallaşması ve kamusal alanı işgal etmesi sonucunu doğurmuştur.

Böylece ulus-devletler sisteminin hâkim toplumsal yapıları içerisinde ötekileştirilen, ve toplumsal yapının merkezinden kenarlara itilen farklılıkların toplumsala geri dönüş ve kabul süreci başlamış; merkezîyetçi iktidar biçimlerinden, yerleşmeci iktidar modellerine geçilmeye başlanmıştır. Bu dönüşüm halen devam etmekte olduğundan yarattığı şiddetli sancılar da süre gitmekte ancak, ulus-devletlerin her geçen gün daha da zayıflayan iktidarının açtığı boşluklar modernizmin hiyerarşik, pozitivist toplum modelinin dönüşüme uğramasında bir çeşit katalizör rolü oynayarak söz konusu dönüşümlere katkı yapmaktadır.

Diasporanın bir olgu olarak gerek toplumsal gerekse de siyasi bakımdan giderek daha da işlevselleşmesi ile birlikte öne çıkmaya başlaması, onun, diasporanlar ile köken ülke ya da diasporanlar ile mesken ülke arasındaki doğrusal bir ilişki biçimi olarak tanımlanmasını giderek zayıflatmaktadır. Diasporalar artık ulus-aşırı evrenin vaz geçilmez birimlerinden biri olarak yeni toplumsal ve siyasi düzen içerisindeki regülasyon birimleri gibi davranmaktadır.

Bireyin, modernizmin ayrıştırılmış alanları içerisindeki modüler inşa nesnesi olmak durumunu giderek gerçek anlamda özne olmaya doğru dönüştürmeye başlamışlardır. Böylece kendi kapalı ve geleneksel yapılarından sıyrılmaya başlayan diasporalar, bireysel ve kolektif anlamda sosyal ve beşeri sermayesini artırarak çevreden merkeze doğru yönelmiştir. Bu andan itibaren değişen koşulların ve tarihin verdiği misyonla diasporalar, kategorizasyonun, ayrıştırmanın ve sterilizasyonun faydacı birer bileşeni değil, diyalojik bir demokrasi ve kültürler-arası toplumsal yaşama iradesinin ortakları haline gelmiştir.

Elbette söz konusu olan hem göçmen toplulukların hem de klasik diasporaların modern anlamda diasporizasyonları olduğunda, dönüşümün halen devam etmekte olduğunu söylemek gerekir. Zira yeni diasporalaşan göçmen kesimlerin ve özellikle de klasik diaspora örneklerinin modern diasporaya geçişleri, varoluşsal nedenlerden dolayı, hazmetmeleri ve benimsemeleri zaman alan bir süreçtir. Fakat yerleşik düzenlerdeki dönüşümün yavaşlığına rağmen, modern diasporalar, ulus-aşırı alanın en önemli öğeleri olarak çekim gücünü sürekli artırmakta, giderek daha belirgin ve belirleyici hale gelmektedir.

Diasporaların yeni konjonktür içerisindeki işlevleri ve misyonları ile hem bireye ilişkin kimliksel ve menfi taleplerin hem de gruba ilişkin siyasi ve toplumsal taleplerin gündeme getirildiği bir ortaklık biçimi haline gelmesi, sivil toplum içerisinde kültürlerarası etkileşim ağları ve bağları kurulmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Sivil toplum içerisinde bir baskı grubu olarak hareket eden diasporaların toplumsal yapı içerisinde kurdukları ağlar ve bağlar, diyalojik yani karşılıklı konuşmaya ve birbirini tanıyıp bir anlayış geliştirmeye dayalı demokrasi anlayışının önünün açılması için fırsat yaratmaktadır. Dolayısıyla toplumsal ve siyasal alanın dönüşümü sürecinde diasporalar; toplumsal barış, huzur ve güven noktasında, devletlerin ve sivil toplumun işbirliği yapmak istedikleri, aranan partner haline gelmektedir.

Ayrıca yine, günümüzde demokrasilerin tıkanıklıklarının aşılması, süreçlerin hızlanması ve sistemin daha işler olması bakımından önemli olan lobicilik konusunda da diasporalar, topluluk yapılarının niteliksel ve/veya niceliksel gücü ile dikkatleri üzerine toplamaktadır. Bu özellikleri dolayısıyla diasporalar, devletler tarafından daha ziyade planlanabilen ve müdahale edilebilen bir yapı haline getirilmek istenmektedir. Bu isteğin amacı, ulus sınırların yarattığı iktidarların, ulus-aşırı alanlarda etkili olmak için bir tür konak organizma arayışlarıdır.

Bu sebeple diasporalar, devletlerce dünyanın giderek küreselleşen ekonomik-siyasi-kültürel okyanuslarında fark edilmeden yol alınabilecek bir gemi, yenedünya sisteminde etkinlik kazanabilmenin bir yolu olarak görülmektedirler. Devletlerin bu bakışı piyasa tarafından da destek görmekte, diasporaların toplumsal rolleri ve

konumları bir kenara bırakılarak, onlardan fayda bağlamında yeni bir ‘şey’ yaratılmaya çalışılmaktadır.

Öte yandan diasporaların yaşadıkları bir diğer önemli sıkıntı da, tözcü tutumlar sonucu mesken ve köken ülkelerce kontrol altına alınmaya ve araştırılmaya çalışılmalarıdır. Devletler, diasporalara tüm ekonomik, siyasi ve entegrasyona dönük faydalarına ve yeni düzenin tesisindeki olumlu rollerine rağmen, bilinç-altı bir güdülenme ile düzeni tehdit eden potansiyel istikrarsızlık unsurları olarak bakmaktadırlar.

Bu, hiç şüphe yok ki, geçtiğimiz yüzyılın güçlü ulus-devletlerine has bir güdülenme, bir çeşit reflektir. Zira devletler ulus-aşırılışma ve küreselleşme ile birlikte iktidarlarını yerel yönetimler, sivil toplum ve çok uluslu şirketlerle paylaşmak zorunda kaldıkça, yönetime ilişkin zihniyetleri ve pratikleri de değişim göstermektedir. Devletlerin içerisine düştükleri fayda-zarar çelişkisi, diaspora politikalarında ulus-aşırı alandaki doğal gelişimlerin gerisinde kalmaları, dolayısıyla da toplumsalın yeniden biçimlenişini geriden takip etmeleri sonucunu doğurmaktadır.

Elbette devletlerin hem yeni toplumsal yapıya karşı hem de diasporalar ile ilişkilerinde her zaman varoluşsallıklarından kaynaklanan bir şerh olacaktır. Fakat bu tereddüt diaspora ile köken-mesken ülkeler arasındaki ilişkinin sivil toplum ve kültürlerarasılık bağlamındaki çağdaş gelişimini durduramayacaktır. Nitekim bu noktada diasporalar, artık, farklı alanlara ve kesimlere siyasi-ekonomik-kültürel açıdan erişebilmenin en önemli kapılarından biri haline geldiğinden, tamamen cephe alınmaları mümkün değildir. Ayrıca yine hem köken ülkelerin demokrasileri hem de mesken ülkelerin toplumsal sistemleri ve demokrasileri açısından, diasporik varoluşların ve yeni toplumsal biçimlerin kabulü, gerilimleri azaltarak sinerji yaratıcı bir işleve de sahiptir. Bu, aynı zamanda, mesken-köken ülke devletleri açısından yeni dokuda ortaya çıkan pürüzleri ve engelleri aşmak için yardımcı da olmaktadır.

Bununla birlikte diasporaların modern bağlam içerisinde ele alınmalarının önemi ve gereği onların bireycilik ve kolektivism arasında kurmaya çalıştıkları

dengeden⁴²⁶ gelir. Modern diasporalarda hak talepleri veya lobcilik gibi uygulamalar teorik bazda topluluklar adına değil, belli bir hassasiyet, farklılık vb. etrafında bir araya gelmiş bireyler, vatandaşlar adına dile getirilir.

Modern diasporalar hak taleplerini veya lobcilik faaliyetlerini vatandaşlık kavramı ile iç içe ele alırlar. Bu nedenle birey ve bireyin özerkliğinin korunumu modern diasporik anlayışta çok önemlidir. Burada herhangi bir etnik veya dinsel formun toplumsal içerisinde yaşam şansı bulması, siyasi ve hukuki olarak garanti altına alınmış milliyetçi ve katı-kapanmacı niteliklerinden arındırılmış bir vatandaşlık aracılığı ile sağlanabilir. Yani farklılıklara ilişkin haklar, bireylerin insan haklarından ve vatandaşlık hukukundan doğan hakları ve özgürlüklerinden yola çıkılarak savunulmakta ve böylece vatandaşlığın tahakkümcü-eşitlikçi yapısı demokratik-eşitlikçi bir yapı altında savunulmaya devam dilmektedir.

Modern diasporalar bu anlamda Ayhan Kaya'nın dile getirdiği sosyal yurttaşlığın, imtiyazlı yurttaşlığın veya çokkültürlülüğün yarattığı toplumsal sıkıntılardan uzak durmaya özen gösteren bir yapıdadır denebilir. Bir başka ifade ile modern diasporalar, hem toplumu parçalayan aşırı bireyci ve eşitlik karşıtı hem toplumsal çatışmaya yol açacak aşırı kolektivist ve imtiyazcı modellerden hem de milliyetçiliğin ulus-devletin elindeki yeni sinsi tuzaklarından biri olan ben-öteki, çoğunluk-azınlık antagonizmalarını devam ettiren kültüralist zihniyetlerden (kültürel farklılıkları olumsuz bir anlamda vurgulayan ve kültürel farklılıklar üzerinden siyaset oluşturan) ayrılmaktadır.

Teorik bağlamdan pratik bağlama inerek Türk diasporasına odaklandığımızda, karşılaşılan sıkıntıların, teoride bahsi geçen noktalarla uyduğu görülmektedir. Türkiye'nin devlet olarak her şeyden önce diaspora politikaları oluşturmak için herhangi bir kılavuzunun bulunmuyor olması, en temel bir sorun noktasını teşkil etmektedir. Türkiye'nin diasporasına yönelik olarak oluşturduğu veya görev tanımının kapsamı dolayısıyla sorumluluk verdiği tüm kurum, kuruluş ve kişiler plan ve faaliyetlerinde deneyimleyerek farkına vardıkları sorunlar ve tarihsel önyargılar üzerinden hareket etmektedir. Nitekim bir örnek olarak; YTB'nin

⁴²⁶ Bu noktada işaret etmek istediğimiz, Andrew Heywood'un ortaya attığı ve kolektivizm ile bireycilik arasındaki ayrımı belirsizleştiren 'Gelişimci Bireycilik' kavramıdır. Bakınız: Heywood, Andrew (2011) Siyasetin Temel Kavramları, Adres Yayınları; Ankara, s. 167

organize ettiği Sivil Toplum İnşasına yönelik toplanmaların, esasen devletin yurt dışında görmeyi arzuladığı sivil toplum tipinin diasporaya empoze edilmesi olduğu söylenebilir.

YTB'nin diasporaya 'nasıl sivil toplum olunabilir', 'neler yapılabilir' kabilinden eğitimler vermesi, modern yaklaşımlar bağlamında, ancak, köken ülke otoritesini fiilen gerçekleştirmesinin bir yöntemi olabilir. Diasporanın neliğine ve nasıllığına karar ve yön verecek olan Türkiye olmamalıdır. Bu konuda davranış biçimleri, organizasyon modelleri, düşünce yapıları 'öğretmek' yerine, herkese açık, her kesimin katılımcı olarak davet edildiği –bilimsel nitelikli veya değil⁴²⁷- buluşmalar organize edilmelidir. Bu, yani diasporanın ne olacağı, nasıl olacağı vs., diasporanın zamanla ve kendi belirlenimleri içerisinde kendiliğinden doğacak, gelişecek ve rayına oturacak süreçlere işaret etmektedir. Elbette böylesi bir davranış yalnızca Türkiye örneğine has da değildir. İtalya, İrlanda gibi örneklerde de (modernleşme süreçleri başlamasına karşın halen) devletlerin bir eli sürekli olarak diasporanın içerisinde ve diaspora sürekli olarak uluslararası ilişkilerdeki teyakkuz halindeki ikincil bir enstrüman olarak görülmektedir.

Bu noktada Türkiye'nin diasporası ile yaşadığı ve onlara yaşattığı en büyük sıkıntıların da, hiç şüphe yok ki, öncelikle yaşadığı demokrasi sorunlarına, Kemalist-militarist-otoriter devlet yapısına, militaristleşmiş toplumsal zihniyetine ve kuruluş aşamasına dayanan modernizme içkin varoluşsal eksikliklerine dayandığı söylenebilir. Yani kısaca ifade edersek, Türkiye'nin diaspora özelinde yaşadığı ve yaşattığı sıkıntılar, kendi varoluşuyla alakalı temel sorunlardan beslenmektedir.

Bu çerçevede, yurt dışına işçi göçleri ile başlayan süreçte yurt dışına hangi kesimlerin gittiğinden, giden kesimlerin yurt dışında oluşturdukları yapıların nasıl bir tahakküm altına alındığına, göçmenlerin ve akabinde de diasporanların nasıl bir finansal ve siyasi aktarım deposu olarak kullanıldığına, mağdur edildiğine, sömürüldüğüne ve tüm bunların sebeplerine kadar hemen her noktada karşımıza aynı aşılmaz engel çıkmaktadır: Devlet toplumsal yapıya egemen varlığı.

⁴²⁷ Burada amaç diasporayı devlet angajmanından kurtarıırken bilim gibi bir başka hiyerarşik alanın denetimine ve etkisine açmak değildir. Diasporaya ilişkin politikaların bir bilimselliğinin olması zorunludur fakat bu diasporanın kendi kendisini tanıır ve gerçekleştirirken bilimsel çerçevelere hapsolmesi anlamına gelmemektedir. Diasporizasyonun bir süreç olarak diasporanın tüm bir sathına yayılması gerekir.

Lakin içerisinde yaşadığımız dönüşüm yüzyılında Türkiye'nin de küresel ve bölgesel konjonktür gereği, devlet yapısı ve demokrasi anlayışında gerçekleştirmek zorunda olduğu görülen reformlar ve değişimler hayat bulursa, diaspora konusunda da hızla uzun mesafeler alınmasını sağlanabilir. Bu bakımdan bilhassa Kürt sorununun halledilmesi; Alevilere, gayrı Müslimlere talep ettikleri demokratik hakların verilmesi; siyaseten iktidara muhalif kesimlerin siyasi ve toplumsal alanlarda ötekileştirilmekten vaz geçilmesi ve yeni sterilizasyon politikaları ve antagonistik toplum mühendisliği projelerinden uzak durulması, adım atılması gereken en temel ve somut noktalar olarak sayılabilir. Bu anlamda diasporadaki ayrımlar ve kamplaşmaların, tarihsel bir devlet tahakkümü ve yarım asırlık angajman nedeniyle anavatandaki sosyo-siyasi yapının izlerini taşıdığı, dolayısıyla da Türkiye'deki her türden siyasi ve toplumsal hareketlenmenin, hızla yayılarak diasporada yankı bulduğu düşünüldüğünde, demokratikleşme ve normalleşme adımlarının önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Nitekim gerek 27 Nisan e-muhtırası, gerek Ergenekon ve Balyoz Operasyonları gerekse de Gezi Olaylarının yarattığı toplumsal ve siyasi hareketlilik, diasporada da yankı bulmuş, iktidar ve muhalefet organlarının siyasi ve toplumsal konsolidasyon stratejileri diasporayı hiç olmadığı kadar derinden bölmüştür. Bu doğrultuda diaspora içerisinde eski merkez hızla çeperlere 'dağıtılırken', çeperlerde yer alan kesimler yeni merkez olarak konumlandırılmaya çalışılmaktadır.

Ancak, yeni düzende eskiye kıyasla bir fark özellikle göze çarpmaktadır: Yeni merkezi oluşturması düşünülen kesimler, daha ziyade muhafazakâr toplumsal gruplar ile işveren kesimlerden oluştuğu için, Türkiye'deki iktidarın siyasi kökenleri ve eğilimlerinin de etkisiyle hem niceliksel hem de niteliksel açıdan oldukça güçlü bir çekirdek yaratılmaya çalışıldığı söylenebilir. Bu durum, iki uç, yani diasporanın yeni merkezi ile Türkiye devleti arasındaki siyasi-ekonomik bağlaşıkların giderek artarak, diasporizasyonu, tam da devletin en başından beri arzu ettiği üzere, Türkiye'nin emrindeki bir enstrümana çevirmektedir. Burada devletin stratejisi daha da güçlenmek için yurt dışındaki desteği arkasına almak, bu amaçla da etkinlik ve etkililik açısından kendisine yakın toplumsal kesimleri ekonomik ve siyasi olarak desteklemektir.

Bu elbette, AK Parti'ye has bir tutum değildir. Devrim'in, kurduğu teritoryel alanı tüm boyutlarıyla yeniden düzenlemesinin doğurduğu sancuların, sonraki dönemlerde asker idaresi ile zirve yapan bir ötekileştirme ve sterilizasyon halini alması, tabandaki toplumsal kesimlerde biriken tepkinin siyaset içerisinde tarihsel bir 'davaya' dönüşmesine yol açmıştır. Türkiye'de 1960 ve 1980 darbeleri sonrası ifade ve temsil olanakları kısıtlanan ve bastırılan gruplar (kürtler, muhafazakârlar, aleviler, az sayıda da olsa gayri Müslimler) için bir tür kurtuluş olan göç ve diaspora, Türkiye'de siyasetin ideolojik zeminini besleyen, ekonomik finansmanını sağlayan bir tür yeni güç olarak belirmiştir.

Bu, tabii ki, devletin gözetimi ve izni ölçüsünde gerçekleşmiştir. Zira devlet, içerideki otoritesini ve gücünü koruyabilmek için ancak beslediği kadar güçlü olabilecek bir düşmana ihtiyaç duymuştur. Fakat ne var ki, iktidar rüzgârlarının yön değiştirmesi ile birlikte, devletin olanaklarına erişim sağlamayı da başaran diasporanın muhafazakâr ve sağ tandanslı kesimleri, sahip oldukları potansiyelleri hızla somutlaştırmaya ve iktidar gücünü beslemeye başlamışlardır. Yani bir bakıma diasporanın (özellikle de Avrupa diasporasının) genel niteliği ile iktidarın genel niteliği örtüşmeye başlamış ve diaspora ile Türkiye arasında simbiyotik bir ilişki biçimi doğmuştur. Lakin iktidarın giderek güçlenmesi ve modernist yönetim biçimlerinin ve ideolojilerin çözülmeye başladığı bir dönemde yeniden antagonistik bir iktidar ve bunun üzerinden gerçekleştirilecek bir toplumsal mühendislik projesine yönelmesi, diaspora için de, Türkiye toplumu için de yıkıcı olacaktır. Dolayısıyla Türk diasporasının sağlıklı bir kendinden inşa süreci geçirebilmesi için en önemli gereksinim; devletin normalleşmesi, demokratikleşmenin sağlanması ve diaspora üzerindeki angajmandan vaz geçilmesidir.

Devletin normalleşmesi ve demokratikleşme, devlet ve toplum hafızasına hâkim yargıların değişmesine bağlı olduğundan, bu konudaki ilerlemelerin zaman alacağı açıktır. Ancak, bunun dışında da devlet politikaları odaklı olarak atılabilecek bazı adımlar bulunmaktadır. Bu adımların özü; destekleyici, teşvik edici objektif, şeffaf, adil ve açık bir devleti vurgulamaktadır. Bu temel öğeler etrafında politikalarını ve kurumlarını yeniden düzenleyecek bir devlet, diasporanın gelişmesine de en büyük katkılardan birini vermiş olacaktır. Hatta bu sayede kapalılık ve otantiklikten kaynaklanan entegrasyon ve dışı açılma gibi aşılması

zaman alacak durumların yarattığı kimi sorunlar da başka politikalar ve mekanizmalar yoluyla aşılabılır.

Burada objektiflik, şeffaflık, adalet ve açıklık gibi temel ilkeleri gündeme getiren güdülenme, diasporanın mesken ülke içerisinde varacağı en gelişmiş noktanın ancak, yine diasporanın kendi doğal gelişimi ile ortaya konacak olmasıdır. Bu '*laissez faire*' anlayışından ziyade, sağlıklı ve güçlü bir diasporanın ortaya çıkabilmesinin en iyi yolunun, mesken ülkenin yaşam şartlarını birebir deneyimleyen, köken ülke ile bağları tarihselliği içerisinde değerlendirebilen ve mesken-köken dengesini en iyi yorumlayabilen unsur olarak diasporanın kendi kendisini inşasıdır. Yani başka bir bakış açısıyla; yaşam koşullarını ve kendisini tanıyan özneye, kendisi adına karar verme özgürlüğü verilmesi gerekmektedir.

Oysa gelişimine müdahale edilmiş bir diasporanın tutum ve davranışlarının öngörülebilmesi veya eyleme geçmesindeki temel saikleri ile toplumsal yapısının gerçekliğinin objektif bir şekilde açıklanabilmesi çok da mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla bu tür bir diaspora devlet açısından da planların ve stratejilerin gerçekleştirilmesinde güvenilir, güçlü bir 'partner' olmaktan uzak; öngörülemezliği nedeniyle güvenilmez, paradoksal bir araç haline gelecektir.

Türkiye'de bugün iktidarda olan muhafazakâr anlayışın, tarihsel olarak modernizme içkin bir militarizmin yerel pratiği olan Kemalizme karşı oluşmuş ve bu antagonizma içerisinde onunla eş-anlı ve karşılıklı olarak biçimlenmiş olması (modernizmin antagonistik yapısı uyarınca), varoluşsal olarak onun da militarizmin izlerini taşıyan bir muhteviyata sahip olmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

İşte bugünün Türkiye'sinde iktidarda bulunan muhafazakârlığın en büyük sorunu da budur. Cemalettin Efgani ile başlayıp, Muhammed Abduh, Said Halim Paşa, Ahmet Mithat, Mehmet Akif, Necip Fazıl ile devam eden İslamcılığın hedeflerinin bir kısmı tarihsel olarak sönümlenmiş, bir kısmı ise aşılmış; fakat bu entelektüellerin yarattıkları boşluğu dolduracak, zamanın ruhunu okuyabilen, yeni hedefler ve buna uygun bir felsefi argüman geliştirebilen yeni entelektüeller gelmemiştir. Bugün İslamcı dünyada adından söz ettiren isimler daha politikleşmiş yazarlar veya etkinliği ve etkililiği yeterli olmayan bir kısım akademisyendir.

Bir dönem kendi içerisinde zulme, sömürüye ve asimilasyona karşı olmak şiarıyla siyasal ve toplumsal bir anlayışa önderlik edecek felsefi temeli oluşturmayı başaran İslamcı düşünce ruhu, en son bu felsefi mirastan beslenen 'adil düzen' söylemi ile Erbakan'ın Milli Görüş hareketine (fakat daha ziyade politize olmuş bir oluşumdur) kadar dayanmayı başarmıştır.

Ancak, 2002 sonrası başlayan hükümet olma süreci içerisinde giderek mutlaklaşan bir iktidarı tesis eden AK Parti, özü baskıya, zulme ve sömürüye karşı savunma ve direnme olarak belirginleşen İslamcı düşünceyi, artık iktidar olmakla paralel yeni bir felsefi bakış açısına yönlendirememiştir. Bu nedenle günümüzde İslamcı düşünce dünyası ya hala eski öteki-edilgen kimliği içerisinde konuşmakta ya da felsefi bir önderliğin eksikliği nedeniyle bir zamanlar karşı durduğu Batı paradigmasını içselleştirmiş realist-kapitalist bir dili benimsemektedir. Dolayısıyla yaşanan teorik sıkıntı zaten bir antagonizma içerisinde yapılaşan bu dünyayı, iktidarın korunumuna bağlı olan projelerin gerçekleştirilmesi isteğiyle pratiğin tüm alanı kapladığı bir davranışsallığa itmektedir.

Sonuçta İslamcı düşüncenin felsefi çekirdeği yerini ideolojiye, yani siyasete bırakmaktadır. Dolayısıyla bugünün Ak Parti'sinin politikaları ve icraatlarıyla, muhafazakâr pratiğin, muhafazakâr felsefenin ve düşüncenin önüne geçtiği ters bir sürece işaret ettiği ifade edilebilir. Tarihsel bağlamda pratiğin teorinin önünde gitmesi siyasi ve toplumsal alanın uzun süre kaldıramayacağı bir şeydir.

Nitekim bu noktada Ak Parti, yaşanan teorik yoksunluktan dolayı eski kalıp anlayışlar ve kapitalist entegrasyonun yeni bir modernist-eklektik biçimine (tıpkı Kemalizm gibi) dönüşme tehlikesi karşı karşıyadır. Bu noktada iktidarının büyük hedeflerini, post-modern, ulus-aşırı ve çok kutuplu bir dünyada yeni bir modernist realizm projesi izlenimi doğuran Stratejik Derinlik Projesi'nin omurgası altında inşa etmek, iktidarı, paradoksal bir sonuçsuzluğa sürükleyebilir. Zira Stratejik Derinlik teorisi hesapları alışlageldik realist söyleme neo-muhafazakâr bir dinamizm kazandırmasının yanında iktidarın ihtiyaç duyduğu felsefi/entelektüel yoksunluğun yerini doldurmaktan uzak görünmektedir.

İşte, iktidarın yaşadığı bu ontolojik sıkıntı, piyasa aktörlerinin de etkilemesiyle, son derece pragmatik bir bağlam yaratarak diasporayı, kontrol

edilebilir bir yapının dizaynına yönelik hedeflerin kapsamına itmektedir. Zira ‘eskiyi’ sonlandırmak ve ‘restorasyon’ yapmak iddiasında olan iktidarın dağarcığında yeni bir felsefi temel, yeni bir teorik zemin bulunmamaktadır.

Dolayısıyla benimsenmiş olan bu kontrolcü-tahakkümcü çizgi, lobcilik çizgisine yakın bir çizgidir ve gerçekten de piyasa tarafından destek görmektedir. Piyasa, diasporanın sahip olduğu bağlantıların devlet tarafından desteklenmesi ve güçlendirilmesi ile daha fazla pazar yaratmak, daha fazla iş fırsatı yakalamak itkisiyle hareket etmektedir ve bu, alışıldık iktidar ilişkilerinin devamını sağlayacağından oldukça avantajlıdır. Söz konusu durum, devletin inşasındaki sermaye ile olan bağlara ışık tutmasının yanında, devletin hedefleriyle de uyum sağlamaktadır. Bu nedenle diasporayı lobcilik ekseninde gören tüm yaklaşımlarda oportünist ve biçimlendirici tutumlar egemendir ve diasporanın varoluşsal nitelikteki en temel toplumsal-siyasi-kültürel bağlamları ikinci ve üçüncü plana atılmaktadır.

Diasporanın bu trendi en az kayıpla atlatmasının yolu, devletin kendi uzun vadeli menfaatleri için diasporanın neliğine ve nasıllığına ışık tutacak bilimsel ve objektif bir çalışma başlatmasıdır. Zira bir yaklaşım tarzı benimsemek ve politikalar oluşturmak noktasında farklı çıkar ilişkileri, partizanlık, devletçilik gibi güdüler nedeniyle manipüle edilmiş verileri esas almak, devletin üzerinde durduğu zeminin ilerleyen zamanda kaymasına yol açacaktır.

Çalışmamız bu bağlamda diasporanın teorik açıklamasını yapması ve doğrultuda Türk diasporasının inşasında devlet politikalarına odaklanması bakımından ilklerden birini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu anlamda tezimizin diaspora çalışmalarına kaynak niteliğinde önemli bir katkı yapması umulmakta, alanın gelişmesi noktasında faydalı olması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada ‘modern bir Türk diasporası mümkün müdür’ sorusuna devlet politikaları odaklı olarak bir yanıt verilmeye, bir açıklama getirilmeye çalışılmıştır.

Ek-1**İstanbul Bilgi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ayhan Kaya ile Yapılan Mülakat Kaydının Deşifresi****Görüşme günü:** 06.05.2014**Görüşme Saati:** 14.00/15.10**Yer:** İstanbul Bilgi Üniversitesi/Santral Kampusu/Prof. Dr. Ayhan Kaya'nın Odası**Kayıt Yöntemi:** Ses Kaydı**Görüşmeci:** Ergin Ulusoy**Görüşme Konusu:** Türk Diasporası ve Türkiye Devleti'nin Diaspora Politikaları

E. U.- Yaderk kavramının bir baskı grubu olarak nitelendirilen diasporaların hem yaşanılan ülkenin devleti ve toplumu hem de anavatan ile ilişkileri bakımından önemi nedir, nasıl değerlendirilmesi gerekir?

A. K.- Şimdi, ben yaderklik kavramının özellikle günümüzde iki bağlamda kullanılmasının anlamlı olduğunu düşünüyorum. Bir, sosyolojik bakımdan küreselleşmenin olumsuz etkilerinden kendini korumak isteyen bireyin geliştirdiği bir refleks. Refah Devletinin, Refah Toplumunda savrulduğu, giderek etkisini yitirdiği bireyi koruyan herhangi bir formel siyasal mekanizmanın da kalmadığını düşünürsek büyük ölçüde, küreselleşme çağında bireyin kendini koruyabilmek, cemaatin o tanıdık, bildik referanslarının içerisinde kendisini gömen, böylece kendisine bu kadar yabancılaşmış, bu kadar yalnız kalmış bir düzlemde bir barınak arama arayışı olarak görüyorum. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında bireyin küreselleşmeye, yabancılaşmaya, yalnızlaşmaya karşı gösterdiği bir refleks.

E. U.- Modernizmin toplum yapısına bir refleks, bireyden gelen bir cevap mıdır bu yani?

A. K.- Tabii yani, bir anlamda moderniteye de bireysel bir refleks olabilir. Onun yarattığı yabancılaşmaya bir refleks olabilir. Bu, işin bir tarafı. Sosyolojik açıdan değerlendirdiğimiz de böyle. Ama bir de siyaset bilimi yanı var. O da; yaderkliğin bir

yanıyla da -Foucaultdyen anlamda- neo-liberal devletin ürettiği, kullandığı yönetsellik aracı olduğunu da düşünüyorum. Yani, gücünü yitiren refah devletinin bir şekilde varlığını devam ettirebilmesi ama neo-liberal devlete dönüşerek varlığını devam ettirebilmesi için de, bu bireyleri bir sözleşme etrafında bir arada tutan toplumsal yapının da çözülmesiyle birlikte, bu defa bireye karşı sorumluluklarını gerçek anlamda yerine getiremeyen, toplumsalı yeniden üretemeyen devletin bu defa ortaya çıkması muhtemel gerilimi, kaosu ve merkezkaç kuvvetleri ortadan kaldıracı veya etkilerini azaltabilmesi için de cemaatsel olanı, dinsel olanı, ailevi olanı, kültürel olanı ideolojik olarak kullanmaya başladığını ve cemaati güçlendirme eğilimine girdiğini görüyoruz. Yani ortak referanslara sahip olan toplumu değil de, toplumu parçalara bölmek suretiyle, bu Mafizoli'nin söylediği, Bauman'ın söylediği şey de biraz bu. Devlet, kendi sorumluluğunu cemaatlara yüklemek suretiyle bir şekilde düzeni sağlamaya çalışıyor ama bu düzeni sağlayan refah devleti değil de neo-liberal devlet. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında diaspora da... Diasporayı tanımlayan daha çok içinde bulunduğu geniş toplumun söz konusu gruplara yaklaşımıdır. Eğer bu yaklaşım dışlayıcı bir yaklaşımsa, bu tür durumlarda diasporik oluşumların, yaderk diasporik oluşumların, daha kolaylıkla kendilerine yaşam alanı bulduklarını görüyoruz. Ama eğer söz konusu çoğul toplumu, farklılıkları kabul eden, onlara saygı duyan, onların da işte bu çoğul toplum içerisinde kendilerine yer edinmesini problemlili bulmuyor ise, onları kabul ediyor ise, zaten bu tür durumlarda diasporik bir oluşuma gidilmesi pek söz konusu olmuyor. Çünkü bireyler, hep aslında bir çoğunluğun parçası olmak isterler. Neden bir çoğunluğun parçası olmak isterler? Çünkü stigmatize edilmek istemezler, ezilmek istemezler; problematize edilmek istemezler; kendi etnik, dini, kültürel sıfatları nedeniyle dışarıda bırakılmak istemezler ama çoğunluk toplumu bu sıfatları rahatsız edici buluyor ise, o zaman dışlama eğilimi sergiliyor ve diasporayı yaratan ve heteronom yapıyı yaratan da aslında bir yerde çoğunluğun kendisi oluyor.

E. U.- Aslında kimliksel sürecin bir parçası, kimlik oluşumu süreçlerinin bir parçası.

A. K.- Tabii yani... Sonuçta kimlikler diyalojik, diyalektik bir takım kurgular. İkili yapılardan söz ediyoruz. Diasporalarda da ya da göç bağlamında kendini dışlanmış hisseden birey, bu dışlanmışlığın olumsuz etkilerinden kurtarabilmek için kendisiyle benzer özelliklere sahip dışlanan başka bireylerle bir araya gelip, bu heteronom

cemaatleri oluşturmak suretiyle kendini o yapı içerisinde bir şekilde var kılmaya ve kendisine bir takım tampon mekanizmalar, yani modernleşmeye ya da dışlanmaya ya da küreselleşmeye ya da yoksulluğa ya da yalnızlığa ya da işsizliğe karşı koruyabilmek için tampon mekanizmalar yaratıyor. Heteronomi benim görebildiğim kadarıyla böyle bir mekanizma.

E. U.- Özellikle 1980'lerin sonundan beri diaspora ayrı bir disiplin olarak ele alınıyor. Bu bağlamda baktığımızda Türkiye'nin diaspora politikaları alışageldiği göç politikalarının bir tekamülü şeklinde mi ortaya çıkıyor, yoksa bu ayrımın farkında olarak diasporaya has bir politika üretebiliyor mu?

A. K.- Türkiye Cumhuriyeti Devleti, diaspora kavramını yoğunluklu olarak özellikle 2000'li yıllardan sonra kullanmaya başladı. Özellikle AKP iktidarıyla birlikte küresel bir güç olma ve kendi dinsel ve ulusal ve etnik referanslarıyla, geçmiş deneyimlerden de Ermeni Diasporası örneği gibi yani Türkiye'yi olumsuz anlamda etkileyen bazı örneklerden de öğrendiği kadarıyla böyle bir diaspora siyaseti geliştirdiğini söylemek mümkün. Ondan önce diaspora öyle çok da kullanılmıyor ve diaspora kavramı çok olumsuz çağırışimler yapan da bir kavram. Ama muhtemelen bu dinsel referanslar ve milliyetçi referanslarla da birlikte küresel bir güç haline gelen, gelmeye namzet Türkiye'nin, yurtdışında olan Türkleri bu defa bir araç olarak görme eğiliminde olduğunu görüyoruz. Şimdi bu, çok belirginleşen bir diaspora anlayışı. Ama burada unutmayalım ki, Gülen Cemaati'nin diaspora siyasetinin gelişmesinde çok önemli etkisi olmuştur. Çünkü kendisi de diasporaik bir cemaattir aslında. Anavatandan uzakta oluşan, oluşturulan, palazlanan bir cemaattir ve tabii ki, anavatana katkıda bulunmak gibi bir arzusu bulunduğundan, bu dinamikleri harekete geçirmek gibi bir işlev edinmiştir kendine. Ve işte özellikle TUSKON gibi uluslararası iş çevrelerinin de yardımıyla ve hükümete etki yapmasıyla birlikte bir takım örgütler ve bir takım bürokratik yapılanmaların ortaya çıktığını biliyoruz. Ve Yurt-dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, aslında, bu varsayım üzerinden; yani diasporayı harekete geçirmek ya da dinsel bir takım bağları ya da kültürel bir takım bağları harekete içirmek için oluşturulan bir örgütlenme modeli gibi geliyor bana. Ondan önce Türkiye'nin çok da belirgin bir göç politikası yok aslında. 1960'LI YILLARDA Parlamento'da yapılan tartışmalara baktığımızda çok da sığ tartışmalar yapılıyor. Adeta o dönem Türkiye'deki işsiz kitlelerden kurtulmanın bir yolu olarak görülüyor.

Ama şöyle bir değerlendirme de yapmak gerekiyor sanıyorum: Her ne olursa olsun, diaspora kavramını kullansın veya kullanmasın devlet, özellikle 1980'lerden sonra, 1990'lı yıllar itibarıyla yani Özal'lı yıllar döneminde, Avrupa'daki Türkler bir lobi olarak düşünölmeye ve kullanılmaya başlanıyor ve devlet kendisine uygun grupları bulmak suretiyle Diaspora'da, Avrupa'da, Amerika'da; onlara kaynak aktarmaya, onları etkilemeye, onları Avrupa'ya, dünyaya açılmak için bir köprü olarak görmeye başlıyor. Tabii lobi çok problemlili bir şey aslında. Ben bütün çalışmalarımnda ona hep değindim. Aslında devletin özel bir lobi faaliyeti yürütmesinde veya bu grupları Amerika'da olduğu gibi, Ermeni Diasporası örneğinde olduğu gibi lobi faaliyetleri yürütecek şekilde dizayn etmeye çalışması çok da anlamlı değil. Çünkü siz devlet olarak kendinize yakın bir grubu belirlediğiniz zaman ve onun üzerinden Avrupa ölkelerine, Batı ölkelerine yaklaşmaya başladığınız zaman, bu defa, devletin gücünü arkasında göremeyen diğer gruplar ile devlet arasında bir kopukluk olmaya başlıyor. Zaten Türkiye gibi çok ölünmüş, parçalanmış bir yapıdan bahsediyoruz. Kürtleri var, Türkleri var, Sünnileri var, Alevileri var, Süryanileri var. Bunların aslında her biri Türkiye açısından bakıldığında son derece büyük faydalar sağlayabilecek potansiyel oluşumlar aslında. Ama siz devlet olarak ideolojik nedenlerle veya dinsel nedenlerle veya kültürel nedenlerle ağırlığınızı bir tarafa koyup diğerlerini ihmal ettiğinizde, onların yabancılaşmasına neden oluyorsunuz ve bu gruplar arasında bir çatışmaya zemin hazırlamış oluyorsunuz. Dolayısıyla devlet, ulaşmak istediği amacın çok ötesinde, hiç de belki arzu etmediği bir takım gerilimlerin ortaya çıkmasına neden oluyor. Benim tavrım, böyle çalışmalara hiç gerek yok. Zaten bu insanlar ulus-aşırı düzlemde kendi vatanlarını her zaman vatan olarak gören ama aynı zamanda buldukları ölkeye de ait hisseden; Almanya'ya, Fransa'ya, bu çok normal bir şey... Dolayısıyla bu milliyetçi devletin geleceğini çizebilmek, belki diasporalardan çok daha fazla faydalanabilmek için izlemesi gereken yol milliyetçi bir perspektifle değil ya da dinsel bir perspektifle değil, tam da tersine post-nasyonel bir perspektifle bu gruplara yaklaşması lazım. Milliyetçilikten ne kadar arınırsa, dinsel referanslardan ne kadar arınırsa... Sadece Avrupa'da 6 Milyon insandan bahsediyoruz... Yani sadece Süryanisi, Kürdü hatta Ermenisi dâhil, tüm bu grupların katkı sunabilecekleri bir yapıdan bahsediyoruz. Ama bu ana kadar milliyetçi... Hani bu güne kadar askerler Brüksel'i sık sık ziyaret ederdi ve Atatürkçü Düşünce Dernekleri üzerinden

diasporaya etki etmeye çalışırlardı. Bugün iktidar partisi, Adalet ve Kalkınma Partisi, Avrupa'daki Türk Demokratlar Birliği üzerinden etki etmeye çalışıyor. Ama eminim onlar da görüyordur; bu çok da birleştirici bir yaklaşım değil, tam da tersine çok da bölen, parçalayan bir yaklaşım maalesef.

E. U.- İç siyaseti aktarmak, yurtdışına aktarmak, oradaki Türklere aktarmak, diasporalarda -modern diasporadan bahsediyoruz- anavatanın angajmanı olarak yansıyıp diasporalaşmayı ve hatta entegrasyonu dahi baltalayan, sakatlayan bir şey midir? Bu nasıl bir sonuç yaratır?

A. K.- Bu insanları lobi faaliyetleri yürütecek şekilde araçsallaştırmak, bir taraftan bu grupların içerisinde buldukları toplumsal yapıya siyasal açıdan, ekonomik açıdan, toplumsal açıdan entegre olmalarını belli ölçüde de olumsuz anlamda etkiliyor. Çünkü devletle bağlantıya geçen ya da devleti kendine patron olarak görüp devletin çıkarlarını -T.C.'den bahsediyoruz- öncelikli olarak korumaya çalışan bir takım *etnik broker* dediğim benim bir takım aracılar var. Yani siyasi, etnik, kültürel, dinsel bir takım aracılar var. Bu aracılar haliyle kendilerini Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temsilcileri olarak görürken orada bir tür kültürel sermaye ediniyorlar, bir politik sermaye ediniyorlar ve bu onlara güç katıyor. Ve bu aracılık konumlarını sürdürebilmek, onların lehine işliyor. Ama aracılık konumlarını nasıl devam ettirebilir bu tür aracılar? Hâkim olduklarını düşündükleri o cemaatleri genişleterek, o cemaatleri belirleyen kültürel, dinsel, etnik kodlara vurgu yaparak. Dolayısıyla cemaatin ne kadar güçlüyse sen de devletin gözünde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gözünde o kadar güçlüsün. Ama bu, söz konusu insanların, yani burada Avrupa'da yaşayan göçmenlerden ve onların çocuklarından bahsediyoruz, bir sosyal bilimci olarak benim için önemli olan ya da bir insan olarak benim için önemli olan, bu insanların buldukları yerde toplumsal kaynaklardan, siyasal kaynaklardan, ekonomik kaynaklardan, kültürel kaynaklardan olabildiğince, maksimum düzeyde faydalanabilmelerini isterim ben. Çocuklarını iyi okullara gönderebilsinler, iyi işler bulabilsinler, siyasette var olabilsinler, seçsinler-seçilsinler... Ama bütün bu entegrasyon biçimlerini reddeden ya da engelleyen bir takım politikaların olduğunu görüyoruz. Bu lobi çalışmalarıyla, devletin orada bir şekilde hep var olma arzusuyla... Bu aslında istenilen sonuçları vermeyip tam da aksine istenmeyen sonuçları beraberinde getiriyor. Ben şunu söylüyorum; devlet hiçbir şey yapmasın.

Çok daha iyidir. Ama özellikle şimdiki iktidarda tam tersi bir yöntemin uygulandığını ben görüyorum. İşte, Yurt Dışı Türkler Akraba Topluluklar Başkanlığı, bil fiil lobicilik eğitimleri ve seminerleri düzenliyor. Yani bu, kabul edilebilir bir şey değil. Yani bu, devletin geçmişten bugüne bu insanlar hakkındaki perspektifini sergilemek açısından önemli bir veri. Araç olarak görülüyor ve araçsallaştırılıyor.

E. U.- Biçimlendirmek istiyor sürekli olarak?

A. K.- E tabii yani. Onları kaynaklar yaratmak suretiyle kontrol altına almaya çalışıyor. Klientelist bir yaklaşımdır bu. Patronaj tarzı bir yaklaşımdır. Yani bireyi çok reddeden bir yaklaşımdır. Bu insanlar hakikaten önce birey olabilmeliler ki, buldukları toplumda bir yerlere gelebilsinler, katkıda bulunabilsinler. Bu insanlar unutmayalım ki, yani en asimile olmuş insan dahi, en asimile olmuş bir Türkiye kökenli insan dahi, o durumda bile, o çifte aidiyetini, o çoklu aidiyetini hep taşımaya devam edecektir. Yeri geldiğinde, zamanı geldiğinde mutlaka bu ülkeye, bu topluma katkısı olacaktır. Ama sen devlet olarak ağırlığını bir gruba verip diğer grupları dışlamaya başladığında bu insanlar nezdinde kaybettiğin güvenini daha fazla kaybetmeye başlıyorsun. Dolayısıyla bu insanların bir kısmı Türkiye'den ayrılırken yürekleri burularak, yaralanarak, neredeyse güvenlerini yitirerek ayrılmışlar. Ama bu ve benzeri politikaların devamı, bu insanların kafasındaki Türkiye Cumhuriyeti imajını çok da düzelten çalışmalar değil. Biraz o geçmişte yaralanan insanları, küsen insanları o devletin koruyucu-kollayıcı yaklaşımıyla daha sarmalaması lazım ama araçsallaştırarak değil yani. Bu da bi anlamda geçmişle yüzleşmenin unsurlarından bir tanesi.

E. U.- O zaman söylediklerinizden şunu çıkartıyorum: Türkiye'nin demokratikleşmesi ile doğrudan alakalı bir süreç bu.

A. K.- Tabii, tabii. Bunlar sadece bu ülkede Ermenilere, Rumlara, Alevilere, Kürtlere, zaman zaman Müslümanlara bir takım haksızlıklar yapılmadı. Bunların hepsinin altında aslında demokratikleşme anlamındaki eksikliklerimiz yatıyor, sorunlarımız yatıyor. Dolayısıyla bu insanlar da... İşte, 1980 sonrasında mülteci olarak giden, 1960 sonrasında pek çok insanın gittiğini biliyoruz. Sicili çok parlak değil Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin demokratikleşme anlamında. Yani bu

çerçevede bakıldığı zaman bütün bu olup biteni aslında geçmişle yüzleşme pratiğimizin parçaları olarak görmek ve diasporaya da bir anlamda böyle bakmak gerekiyor diye düşünüyorum.

E. U.- Hocam, yine aynı bağlamda sormak istiyorum: Dediğiniz gibi Kürtler, Aleviler, Kemalistler hatta sosyalistler, bunlar dışlanan kesimler. Yine 1950'lerden itibaren göçmenlerin kullanılmaları, köy kooperatifleri, SAN'lı işçi şirketleri, ardından yine bankerler dönemi, onun ardından İslami holdingler dönemi... Sürekli bir sömürü düzeni var. Hem siyasi hem de ekonomik olarak ve her kesimden insana karşı var. Dolayısıyla bir güvensizlik de oluşmuş durumda ve oluşması da gerekiyor. Fakat diğer taraftan da özellikle Avrupa'daki Türkler söz konusu olduğunda anavatana karşı bağlılıkta bir artış gözlemleniyor. Bunu neye bağlıyorsunuz? Türkiye'nin yükselen gücüne mi, yoksa AKP'nin o muhafazakâr tabanı çok iyi yönetmesiyle mi alakalı bu durum?

A. K.- Şimdi bu... Yani bizim bir çalışmamız vardı: Diasporanın anavatan özellikle sosyo-ekonomik anlamdaki etkileri nelerdi, geçmişteki etkileri nelerdi, olumlu anlamdaki gelecek etkileri neler olabilir üzerine. Bunu ben sana daha sonra gönderebilirim. İngilizce bir çalışmaydı o.

E. U.- Euro Türkler kitabınızda da buna ilişkin bilgiler vardı.

A. K.- Bu, 2012 yılında, Fikret Adaman ile yaptığımız bir çalışmaydı. Hatırlatırsan ben sana gönderirim onu. Dolayısıyla bu araçsallaştırma meselesi ekonomik anlamda hep vardı. Hep var olacaktır da diyemeyiz çünkü oradaki kitleler son derece akli başında, geçmiş deneyimlerinden öğrenen kitleler aslında. Bu KOMBASSAN Holding'e binlerce Mark'ını kaptıran insanlarla o dönem biz hep karşılaşıyorduk. O hep aslında var olagelen bir şey. Şimdi bütün bu olumsuz tecrübelerine rağmen diyorsun ki bir kitle var ve bağlılıkları giderek artıyor.

E. U.- Yani normalde bu kesimlerin yüz çevirmeleri gerekiyor ama bunu yapmıyorlar.

A. K.- Yüz çevirmeleri gerekiyor ama... Yani bu yedikleri kazıklar neticesinde değil mi, biraz daha kendilerine çeki düzen vermeleri gerekiyor. Tabii orada bakmak lazım, o insanlarla konuşmak lazım neden öyle olduğuna ilişkin ama benim görebildiğim kadarıyla, evet, bugün bizim çalışmalarımızda da görünüyor bu.

Önemli bir kitle, yani Almanya’da, Fransa’da sosyal demokrat partilere oy verme eğiliminde iken, Türkiye düşünüldüğünde birden kendilerini siyasetin sağında buluyorlar. AKP olabilir bu ya da başka bir yapı olabilir.

E. U.- Pragmatik bir davranış olarak değerlendirebilir miyiz bunu?

A. K.- Bir taraftan pragmatik bir yanı olsa bile, öbür taraftan özellikle son bir-iki yılı dışarıda bırakırsak AKP’nin iktidara gelmesiyle birlikte, belki bu Suriye krizine gelinceye kadar, hakikaten Türkiye’nin saygınlığının arttığını görüyoruz. Demokratikleşme anlamında önemli bir takım aşamalardan geçildiğini, iktisadi anlamda önemli bir iyileşmenin olduğunu, Türkiye-AB ilişkilerinin daha iyiye gittiğini biliyoruz. Tabii bunlar, özellikle Avrupa Birliği’nde yaşayan insanlar açısından bakıldığında zaman geleceğe daha güvenle bakan bir takım insanların ortaya çıkmasına da neden oluyor. Bu, Türkiye’nin aslında gelişmişlik düzeyiyle alakalı bir şey. Ne kadar gelişmiş olursa, ne kadar uluslararası platformda diğer devletler tarafından kabul görürse, bu insanların kafasındaki Türkiye imajı da olumluya seyreliyor. Özellikle 1997-2005 arasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Avrupa Birliği’nde yaşayan bütün Türkiye Diasporalarında çok olumlu bir imaj çizdi. Ermeniler için de böyle, Kürtler için de böyle, Aleviler için de böyle, Süryaniler için de böyle, Çerkesler için de böyle, Türkler için de böyle. Dolayısıyla bu biraz, o dönemde elde edilen kazanımların bir devamı gibi görünüyor. Ama aynı zamanda şunu da unutmayalım ki, diasporalarda, yani çoğunluk toplumu tarafından dışlanan gruplarda sosyo-ekonomik açıdan olsun, dinsel açıdan olsun, kültürel açıdan olsun bu tür gruplarda sahip oldukları geleneksel, dinsel ve kültürel kodlara sıkı sıkı sarılma eğilimi var. Dolayısıyla bütün diasporalarda din çok önemli bir şey. Dinin tözselleştiğini, donduğunu, bir donma hali yaşadığını biliyoruz. Tabii ki bugün bir takım dinsel aktörler, bu hali, kültürün ve dinin bu donma halini kullanma ve kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirme eğilimi de sergiliyorlar. Dolayısıyla aslında Milli Görüş böyle bir düzlem içerisinde palazlanıyor ya da Gülen Hareketi böyle bir düzlem, böyle bir sosyolojik yapı içerisinde palazlanıyor. Dolayısıyla diaspora çok uygun böyle yapıların ortaya çıkması için. Bu yapılar ne zaman aşınabilir? Bu yapılar ancak ve ancak, bu insanların yaşadıkları toplumda kendilerinin dışlanmadıklarını hissettikleri zaman aşınmaya başlayabilir. Denklemi şöyle kurmak mümkün: Bu insanlar ya da çok önemli bir kesim hala çok öncelikli olarak Türkiye ile

özdeşleştiriliyor ise, bunun nedeni; bulunduğu toplumun kendine ilişkin sergilediği dışlayıcı tavidir aslında. Bir semptom yani o.

E. U.- O zaman şöyle diyebilir miyiz: Bu öyle bir süreç ki ötekileştirme ve ötekileşme aynı anda yürüyor.

A. K.- Evet, aynen öyle.

E. U.- Peki, Avrupa ile Amerika arasındaki oluşmakta olan diasporaya, o Türkiye kökenli kitleye baktığımız zaman ortaya çıkan fark, bu kitlelerin niteliğinden mi kaynaklanıyor...

A. K.- Nasıl bir fark görüyorsun mesela?

E. U.- Niteliksel. Beşeri sermayeye yönelik bir fark. Yoksa bu fark, Avrupa'nın, Türkiye'nin etki alanında kalmasından mı kaynaklanıyor?

A. K.- Ben orada öncelikle şuna bakardım. Bütün göçmen grupları içerisinde buldukları toplumun, devletin kendilerine sunduğu bir takım kurumsal yapıları kullanmak suretiyle örgütlenme biçimleri geliştirir. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa arasındaki... Avrupa'da tek yer değil, Almanya'dakiler farklı, Fransa'dakiler farklı, Hollanda'dakiler çok farklı aslında öyle bakmak lazım, böyle topyekûn bir Avrupa tahayyül etmek mümkün değil. Amerika farklı bir yer. Amerika immigrant nation dediğimiz bir yer ve entegrasyon konusuyla yüzyıllardır ilgilenen bir yer. Din orada daha özgürce yaşanıyor. İsveçliler bile 1920'lerde dinlerini daha özgürce yaşayabilmek için Amerika'ya gidiyorlar. Yani öyle pek çok farklılık var. Dolayısıyla din orada bence sivil toplum açısından çok önemli bir yer kaplıyor. Ama Avrupa'da Fransa çok farklı, ne bileyim İngiltere, Hollanda çok farklı. Dolayısıyla içerisinde buldukları düzlemin kendilerine sunduğu imkânları hep kullanma eğilimindedirler. Eğer dinin egemen olduğu bir sivil toplum yapısı var ise, orada azınlıkların bu dinsel yapıları kullanmak suretiyle mobilize olduklarını görüyoruz. Etnisite ki Amerika'da yine etnisite de çok önemli, bir tür çıkar grubu oluşturmakla eş anlamlı aslında...

E. U.- Bir baskı grubu toplumu aslında.

A. K.- Aynen, aynen. Dolayısıyla orada da etnik temelli örgütlenme modelleri geliştirmek rasyonel. Fransa'da pek öyle olmuyor. O yüzden Fransa'da niş

ekonomisi yaratmamış Türkler. Sayıları da daha az ama Almanya daha komüniter bir yapılanmaya sahip, sosyolojik anlamda. İşte birçok farklı province var, farklı eyalet var...

E. U.- Şehir devletleri var.

A. K.- Kültüralist bir coğrafya aslında Almanya. Fransa daha böyle republican, daha böyle sivilizasyonel, maddi anlamda daha sivilizasyonel bir şey. Mesela Almanya ve Fransa cumhuriyetçi bir model ve kendini diğer uygarlıklardan, diğer kültürlerden daha üstün gören bir maddi uygarlıkçı bir söyleme sahip. O yüzden ötekini kendine asimile etmeye çalışıyor. Ötekini kabul etmiyor. Ben diyor senin bu farklılıklarına falan tahammül edemem. Zaten ben olabilecek en iyi uygarlık modelini kurmuşum, sen onun bir parçası olarak burada var olabilirsin. O yüzden asimilasyonist oluyor. Ama bu Almanya ise, Alman toplumu ise, felsefi olarak hep bu maddi uygarlık düzeyinin gerisinde kaldığı için kültürel olanı, folklorik olanı, etnik olanı hep ön planda tutuyor. Tamam diyor benim maddi uygarlık konusunda geri kalmışlığım söz konusu olabilir ama benim kültürüm var diyor. Her kültür eşittir diyor. Çokkültürlülüğün ortaya çıktığı düzlemler de aslında bu tür düzlemler. Yani uygarlıksal olanın, maddi uygarlığa erişemeyenlerin kültürel söylemi ön plana çıkardıklarını görüyoruz. Almanya böyle, işte biraz Türkiye öyle. Ne oluyor? Bütün kültürler eşittir diyor, hep kültüre vurgu yapıyor ama karışmamalıyız diyor. Yani sen Türk olarak kal, ben Alman olarak kalayım. Orada da başka bir problemle karşı karşıya kalıyoruz. Tözcülük, milliyetçilik, ırkçılık biraz orada. Türkiye'yi bütün bunlar arasında nereye koyulabilir diye düşünürken; Türkiye aslında içeriği ambalajından farklı bir ürün. İçerik son derece kültüralist...

E. U.- İmparatorluk mirası var orada.

A. K.- İmparatorluk mirası. Almanya ile çok örtüşen yanları var. Almanya gibi, uygarlık seviyesine erişebilmek için hars ve medeniyet ayrımı vesaire... İçerik böyle. Dışında da bak ne kadar güzel, Fransızlar çok güzel bir şey kurmuşlar, biz de öyle olalım, cumhuriyetçi olalım... Ama örtüşmüyor. Yani cumhuriyetçi ve kültürel söylem örtüşmüyor.

E. U.- Şunu söyleyebiliriz o zaman: Siyasal ve kültürel tarihleri, farklı paradigmalara bakmaları bunu şekillendiren şey.

A. K.- Evet. Örtüşmeyen; siyaset başka, eldeki malzeme başka. Bunları bir araya getirip ortaya başka bir şey çıkartamıyor.

E. U.- Eğitim sorununa değinmek istiyorum. Yurt dışındaki insanlarımızın öncelikleri ve yaşama bakışları çerçevesinde eğitime bakışları hakkında ne düşünüyorsunuz? Yine buna ilaveten kuşaklar arasında eğitime bakış anlamında genel niteliği etkileyecek bir değişim görülüyor mu sizce? Yani ilk kuşaklar biraz daha farklı bakıyor; en kısa sürede para kazanıp bir an önce dönmek... Her yeni kuşakla birlikte biraz daha kırılıyor mu bu düşünce? İçlerinde yaşadıkları topluma adapte olmalarını sağlayacak eğilimler belirliyor mu, eğitim anlamında?

A. K.- Mutlaka. Bizim çalışmalarımızda da üçüncü, dördüncü kuşağın en az üç dil bildiği, kendilerini hem Türkiye hem Almanya ile ya da Türkiye-Fransa ile özdeşleştirdiklerini, çok dilli bir kimliğe, kompetansa sahip olduklarını görüyoruz. Dolayısıyla eğitime bakışları da son derece farklılaşıyor. Bir kere özellikle belli bir eğitimi almış olanların, anne-babalarının hapsedikleri gettoyu, cemaati bırakmak suretiyle toplumsal anlamda, siyasal anlamda, ekonomik anlamda mobilize olmaya çalıştıklarını görüyoruz. Tabii onlar da rasyonel insanlar ve bu işlerin nasıl olması gerektiğini biliyorlar. Eğitim çok önemli. Ama bir taraftan da şunun farkındalar, bana soracak olursan. Yani ne kadar iyi eğitim alırlarsa alsınlar, bir takım ayrımcı uygulamalardan kaçamayacaklarını biliyorlar. İsim nedeniyle, kültürel kodlar, dinsel kimlik, etnik kimlik nedeniyle, ortadaki önyargılar nedeniyle. Dolayısıyla işleri daha zor. Ama bütün bu zorluklar onlara daha farklı bir sübjektivite getiriyor. Onları çok daha donanımlı olmaya, çok daha çalışmaya, çok daha aktif olmaya yönlendiriyor. Ama bir taraftan da tabii çoğunluk toplumları değişiyor. Yani olumlu anlamda. Tabii ki ırkçılığın, popülizmin yükseldiğini görüyoruz ama Almanya'ya bakıldığında mesela, Almanya bana soracak olursanız son on yılda kültürel kimlik anlamında hem bir takım açmazları açıkça yaşamaya başladı; dünya futbol şampiyonlarında Alman kimliğinin ayyuka çıktığını görüyoruz. Ama öbür taraftan da farklılıkları gören, tanıyan, onları Alman kimliğinin bir paçası olarak gören bir anlayış da sergilemeye başladı. Bir taraftan Tilo Suaerz'in kitapları yazılıyor ama bir taraftan da Fatih Akın bir Alman yönetmen olarak tanıtılıyor. Filmleri ödül alıyor. Tabii bunlar başarılı oldukları için bu şekilde ödüllendiriliyorlar denilebilir ama yine de önemli bir ilerlemedir. Tabii bu karşılıklı bir şey. Yalnızca bu insanların eğitime verdikleri

önemin, kuşak farklılıklarının değil aynı zamanda çoğunluk toplumunun da ne kadar değiştiğiyle, dönüştüğüyle alakalı bir şey. Almanya açısından bakıldığında, Almanya bu açıdan hakikaten bu anlamda küreselleşti denilebilir. Geçmişteki o kültürel dışlayıcı kodlarından belli ölçüde uzaklaştı diye düşünüyorum ben. Tabii bunun da sebebi bu olumlu örneklerin, iyi örneklerin sayıca arttığını görmek; Türkleri, Müslümanları artık bir tehdit olarak algılamamaya başlamakla alakalı bir şey. Ama öbür taraftan da şunu söyleyelim; aslında, bütün bu olup bitenleri set eden, bütün bu olup bitenleri doğru kanallara yönlendirebilen veya yanlış kanallara yönlendirebilen siyasal iktidarlar var. Siyasal iktidar çerçeveyi kuruyor. Yani bugünkü gibi bir Hıristiyan Demokrat iktidar mesela daha çok dinsel farklılıklar üzerinden giden bir söylem üretiyor. Ve bu, var olan sınırları daha da derinleştiriyor. Müslüman daha Müslüman oluyor, Hıristiyan daha Hıristiyan oluyor, Türk daha Türk oluyor, Alman daha Alman oluyor... Daha sosyal demokrat, daha yeşil bir iktidar var ise onlar daha sosyo-ekonomik farklılıklar üzerinden topluma bakıyor. Dinsel, etnik, kültürel sıfatları pek kullanmıyor. Nasıl bir iktidarın olduğu, var olan problemin nasıl dile geldiğini ya da nasıl çerçevelendiğini belirlemek açısından önemli.

E. U.- Bir diğer konu da vatandaşlık. Vatandaşlık konusunda özellikle Almanya, Avusturya gibi ülkelerde sıkıntı olduğu da görülüyor. Şunu sormak istiyorum; çifte vatandaşlık konusu yeni kuşaklar için dördüncü, beşinci, altıncı ve sonraki kuşaklar için hala anlamlı bir gereklilik olarak kalacak mı? Yani bu, eski kuşaklar için geçerli bir sorun mu, yoksa yapısal bir sorun ve gelecek kuşaklara da aktarılacak mı?

A. K.- Yurttaşlık meselesi büyük oranda Almanya'da sorun olarak devam ediyor. Diğer ülkelerde, Hollanda'da zaten çifte yurttaşlık var, orada önemli değil, herhalde Avusturya da biraz problem. Yani Alman toplumlarında, Almanca konuşan toplumlarda bu biraz problem olmaya devam ediyor. Ama orada bile neredeyse % 50'lilik bir kitle bulunduğu ülke vatandaşlığına geçiyor, geçti. Şimdi çifte yurttaşlık konusunda bir takım iyileştirmeler yapılıyor. Dolayısıyla Almanya'da da bu sayının biraz daha artmasını bekliyoruz. Ama öbür taraftan da yurttaşlığı da bu insanların, henüz Alman vatandaşlığına geçmemiş, geçmek istemeyen insanların yurttaşlığa bakış açısına bakmak gerekiyor. Yani bu yurttaşlık nasıl bir şey ki insanlara o ya da bu katkıyı versin. Ki insanlar Almanya ya da Avusturya yurttaşlığına geçsinler. İnsan öyle bakıyor aslında. Nedir şimdi yurttaşlık? Siyasal haklar veren, toplumsal haklar

veren, bir takım medeni haklar veren, kültürel haklar veren, ekolojik haklar veren bir şey. Almanya'dakilere baktığımız zaman, Almanya'da yıllardan beridir yaşayan hala Alman vatandaşı olmamış insanlar açısından düşünüldüğünde, aslında bütün haklar var ama sadece siyasal hak yok. Yani seçme ve seçilme hakkı yok sadece ama bu insanlar zaten 30 yıldır, 40 yıldır Türkiye'de de seçimlerde de oy kullanma hakkına sahip olmadıklarından, siyasal hakları aslında büyük ölçüde, kullanma anlamında, sekteye uğradığını görüyoruz. O habitusu yitirdiğini görüyoruz, o alışkanlığı yitirdiğini görüyoruz. Dolayısıyla Alman vatandaşlığının kendisine sağladığı hakları çok da fazla önemsemediği kanaatinde değilim ben. Tabii bu eski kuşaklarda böyleydi. Yeni kuşaklar büyük ölçüde böyle değiller. Onlar daha fazla siyasete angajeler. Dolayısıyla ben kuşaklarla birlikte tırnak içerisinde bu sorunun da ortadan kalkacağı kanaatindeyim. Şimdi Türkiye'deki seçimlerde oy kullanma şansı elde ettiler. Bu da henüz daha Alman vatandaşı olmamış insanlar üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Yeniden hatırlayacaklardır bu seçme hakkının nasıl bir şey olduğunu, ne kadar önemli bir şey olduğunu ve muhtemelen orayı da etkileyecektir. Ve orada da buldukları yerde yerel veya ulusal düzeyde veya Avrupa seçimlerinde oy kullanma ihtiyacı hissedeceklerdir. Yani sosyolojik bir süreç olarak bakmak gerek diyorum ben. Habitusla açıklıyorum yani.

E. U.- Ben de şu bağlamda soruyorum hocam; Post-modern vurguların artması, küreselleşmenin artık bütün insanları etkiler hale gelmesinden dolayı, o tözcü, içe kapalı yapıyı aşındırıyor mu, bozunmaya uğrattıyor mu? Yeni kuşakların topluma entegrasyonunda bu bağlamda bir kapı aralayabilir mi?

A. K.- Yurttaşlık mı?

E. U.- Evet. Yurttaşlık bağlamında. İçerisinde buldukları çemberden kurtulmalarını sağlıyor mu?

A. K.- Şimdi... Tabii, bence kurtuluyorlar.

E. U.- Yani birbirlerine temas edebilecekleri ortak yüzeyler oluşturup post-modernite, küreselleşme... Birbirlerine yaklaştırarak onları...

A. K.- Tabii. Yani bugün artık gençlere bakıldığında, Türkiye'deki gençlere de bakıldığında, her şeyi bilen, her şeye hâkim, her şeyi gören, bizim o geçmişteki o bir takım tözcü kimlik yapılanmalarını reddeden, ya osundur ya busundur şeklindeki

Kartezyen ikilikleri reddeden, ben hem o olabilirim hem o olabilirim hem o olabilirim diyebilen, bir kitleyle karşı karşıyayız. Dolayısıyla bu insanların günlük hayatlarında artık sen Türk müsün, Alman mısın gibi bir soruya yer yok. Ben hem oyum hem oyum çünkü bir sürü farklı dilim var benim, öyle ya da böyle. Farklı dilleri konuşuyorum ve biliyorum. Onun kendilerine ayrıcalık verdiğini gören insanlar. Ama öyle bir noktaya geliniyor ki, bu tür insanların sayıca artıyor olması ulus devletlerin kendi yurttaşlık politikalarını değiştirmelerine neden olacaktır ilerde. Ulus-aşırılama dediğimizde, bu insanlar multi-belonging dediğimiz çoklu aidiyetlere sahip olduğundan, bu çoklu aidiyeti gören, tanıyan devlete daha çok güvenmeye başlayacaklardır. Bu çoklu aidiyeti reddeden devleti, yani milliyetçi perspektifle bakan devleti reddedeceklerdir diye ben varsayıyorum. Devletlerin de bu çoklu aidiyeti görmesi gerekiyor çünkü bunu gördüğü zaman ekonomik anlamda, siyasi anlamda, kültürel anlamda söz konusu devlet bu insanlardan daha fazla faydalanabilir. Dolayısıyla ben bu sivic taleplerin, bu medeni, toplumsal taleplerin devletin yurttaşlığa bakış açısını da değiştireceği, dönüştüreceği kanaatindeyim. Zaten yurttaşlık da öyledir yani. Talepler vardır ve devlet o taleplere ya set çeker, reddeder ki demokratik devlet bunu yapmaz; demokratik devlet gelin o zaman konuşalım, ben size bu durumda bu hakları verebilirim der ve devam eder.

E. U.- Bir taraftan şöyle bir süreç de işliyor. Ki benim merkeze koymak istediğim noktalardan biri de bu ve sizin yaderk kavramınız da bu noktada iyice ön plana çıkıyor. İlk kez feminizmle ortaya çıkmış bir şey; özel alanın, kamusal alana taşınması, talepler aracılığı ile taşınması, kamusal alanı dönüştürmesi, ayrımları yıkması... Yani ister istemez ulus-devlet o abartılmış tahakküm çizgisinden geri gitmeye zorlanıyor ve yaderk kavramı bu noktada çok önemli hale geliyor. Bir yerde ve belki zoraki bir şey olsa bile devlet ile toplumu uzlaştıran bir nokta olarak beliriyor.

A. K.- Yani orada, bilmiyorum okudun mu, bu Marshall'ın Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar'ını. O, vatandaşlığı nasıl görmemiz gerektiğini...

E. U.- Dönemlere ayırarak anlatıyor.

A. K.- Hem dönemlere ayırarak hem de bu küresel dünyada ulus vatandaşlıktan başka vatandaşlıklara ihtiyaç duyduğumuzu, hele bu diaspora, trans-national alan bağlamında buna çok daha fazla ihtiyacımız olduğunu gösteriyor.

E. U.- Amerika o bağlamda bir model olabilir mi? Kompartımanlar halindeki bir toplum modeli olduğu için?

A. K.- Olabilir, olabilir. Ama işte, dediğim gibi, tüm toplumların kendi gelenekleri, kendi kodları var ve onun çok da fazla dışına çıkamıyorlar. Yani bu sosyolojide Path Dependancy Model dediğimiz bir model var. Buraya cumhuriyetçi bir şey yüklemeye çalışıyorsunuz ama onu kabul etmiyor, format atıyorsunuz ama o formatı kabul etmiyor. Dolayısıyla o şeyleri reddetmek mümkün değil. Yani dinse din, dilse dil, o kodları reddetmek mümkün değil. Onlara itiraz edebilirsiniz ama onları dönüştürmek, onları reddederek değil, onlara karşı mücadele ederek değil, onlarla birlikte mücadele ederek onları dönüştürmek mümkün olabilir. Toplumsal devrim de böyle bir devrim oluyor. Öbürü siyasal devrim oluyor.

E. U.- Mobilizasyonu sormak istiyorum, hocam. Modern diaspora kavramında şuna çok vurgu yapılıyor; özellikle Gezi Olayları sırasında da bunu gördük, bilginin dolaşımının serbestleşmesi, dikey hiyerarşilerinin kırılması, biraz daha yataylaşması söz konusu. Artık bireyler tek başına da örgütlenebiliyorlar, internet ve mobil araçları kullanarak. Burada devletin şöyle bir açmazı ortaya çıkıyor. Modern diasporanın getirilerini arzulayan, nimetlerini isteyen fakat klasik yaklaşımların çizgisinden kopamayan bir devlet. Bu anlamda yurtdışındaki örgütleri, STK'ları bir çatı altında toplayıp amaca göre seferberlik halinde devreye sokmaya çalışan bir devlet var. Bu konuda ne söylersiniz? Bunun algılanması, dönüştürülmesi, devletin politikası açısından mümkün mü?

A. K.- Yani mümkün. Türkiye'de devlet politikası aslında hiç değişmiyor. Güvenlikçi, korkuları olan...

E. U.- Şizofrenik diyebilir miyiz ona, hocam?

A. K.- Şizofrenik. Tabii mutlaka şizofrenik öğeleri vardır. Kurulurken; hani demin o formattan bahsediyoruz ya, o da farkında aslında, devleti kuran öğeler. Yapmakta olduklarının aslında gerçekten bir devrim olduğunun farkındalar. Toplumsal dokuyu değiştirmek istediklerinin farkındalar ama toplumun buna direnç gösterdiğini de

pekâlâ biliyorlar. Dolayısıyla da zaman içerisinde yapmak istedikleri reformlara, devrimlere daha fazlasıyla sıkı sıkıya sarılıp, onu tözselleştirip bu defa geniş toplumsal kitleleri ve onların hassasiyetlerini çok da fazla kale almayan bir tavır sergileyen bir devletten bahsediyoruz. Bugünkü devlette böyle bir şey. Bugünkü AKP iktidarının yarattığı devlette aslında aynı devlet. Yani Kemalistler vardı, dindar kesimleri reddeden belli ölçüde; bugün iktidar değişti, Kemalistlerin temsil ettiği kitleler muhalifleşti, öbür kitleler iktidara geçti. Bu defa, devlet gücünü elinde bulunduran devlet kurumlarının yine aynı refleksle dışarıdakini iyice dışarıda bırakan, onu içeriye almak gibi bir kaygısı olmayan... Devlet değişmiyor yani.

E. U.- Direksiyondaki sürücü değişiyor yani.

A. K.- Evet, aynen. Direksiyondaki sürücü değişiyor. Dolayısıyla bizim sorunumuz aslında, başladığımız noktaya geri dönüyoruz; demokrasi meselesi. Demokrasi öyle bir şey ki, iktidarın ancak ve ancak toplumsal ittifakları genişletmek suretiyle, devletin insanların rızasını almak suretiyle, insanlara haklar bahşederken kendisine ait haklardan feragat etmesi anlamına gelmediğini tam da tersine, kendine sahip olan iktidarı pekiştirmesi şeklinde yorumlaması gerektiğini bilmeyen bir devletten bahsediyoruz.

E. U.- Biraz liberalizmin okunmasıyla da ilgili sanıyorum.

A. K.- Evet, evet... Dolayısıyla ben bugünkü devleti, baktığım zaman, çok Kemalist bir devlet olarak görüyorum. AKP devleti, bence aşırı radikal anlamda Kemalist bir devlet.

E. U.- Bütün uygulamaları yani pratiği aynı kalıpları devam ettiriyor.

A. K.- Aynen, aynen. Reddedtiği şey oluyor yani. Stockholm Sendromu gibi bir şey.

E. U.- Hocam, son iki sorum. Devleti idare edenlerin dışarıdaki Türkleri örgütlemek konusunda organizasyoncu bir zihniyeti benimsedikleri açıkça görülüyor, bundan öncekiler gibi. Burada kanaatinizi merak ediyorum. Nasıl motivasyon kaynakları kullanıyorlar? Yani onlarla (yurtdışındaki dernekler, oluşumlar, örgütlerle) ekonomik, sosyal menfaatler üzerinden mi bir etkileşim kuruyor, bunları mı vaat ediyor, yoksa daha primitif toplumsal kodlara vurgu yapan söylemler üzerinden mi motivasyon sağlıyor?

A. K.- Herhalde, ikincisi daha fazla. Ama öbür taraftan şu andaki uygulamaları da bildiğimizden Türkiye'deki... Yani müthiş bir kaynak var. Maddi anlamda müthiş bir kaynak var. Muhtemelen bu işbirliğini yaptığını düşündüğümüz aracı olan gruplar, böyle bir düzleme henüz yeni giren, daha 1990'lı yıllarda... 2006 yılında örgütlenen bir yapılanmadan bahsediyoruz. Dolayısıyla iktidara aç bir yapılanmadan bahsediyoruz. Hele Türkiye Cumhuriyeti gibi büyük bir devletle ya da iktidarla bir şekilde alış-veriş ilişkisi içerisine girmek bu tür grupları daha da güçlendiriyor, daha da adeta narsist bir şekle büründürüyor. Aslında, her ikisi de uygulanıyor gibi. Dinsel... İşte dünkü Parlamento'da yolsuzluklar etrafında eski bakanlar da... Hepsinin ortak söylediği şey; biz dindar insanlarız diyor. Yani bu biraz böyle herhalde. Oradakiler de dini kullanmak suretiyle böyle bir söylem geliştiriyorlar. Ama öbür taraftan da organizasyonlar oluyor, oralara büyük paralar akıtılıyor... Açıkçası, son yıllarda o gruplarla birebir çalışma yapmadığımdan çok net bir şeyler söyleyemiyorum ama okuduklarımdan, bildiklerimden, bana aktarılanlardan öyle bir kanaatim var. Yani her ikisinin de kullanıldığı kanaatindeyim.

E. U.- Biraz primitif bağlantısıyla da baktığımız aman, Türkiye'nin yükselen çizgisini de görünce uluslararası politika anlamında, sanırım onun da biraz etkisi oluyor.

A. K.- Tabii, onun da etkisi oluyor. Biraz da yani bunlar da göçmen... Göçmen çocuğu insanlar; küresel anlamda egemen hale gelen bir takım güçlere, işte İslam bunlardan bir tanesidir, entegre olmak suretiyle kendisini daha da güçlü hissetmeye başlıyor. O yüzden hani hep diyoruz ya; İslam sadece bir din değil, aynı zamanda siyasal anlamda bir muhalefet etme şekli. Bir taraftan da bu söylemin üzerine daha fazla yatırım yapmak suretiyle, hem oradaki varlığı bunu gerekli kılıyor, dini kullanmayı hem de buradan daha da dinsel perspektifi kullanan bir devlet, bir hükümet olduğu zaman bu, birbirini güçlendiren bir şey oluyor, etki yaratıyor.

E. U.- Son sorum. Şu çok dikkat çekici geliyor. YTB kurulduktan sonra bu çok daha ön plana çıktı. Özellikle de lobcilik bağlamında yapılıyor. Oradaki girişimci sınıflar çok fazla ön plana çıkartılıyor. Bunun sebebi, oradaki girişimci sınıfların daha ziyade muhafazakâr kesimlerden çıkmaları mı, yoksa ekonomik bakımdan nişlerin çok önemli hale gelmeleri mi, uluslararası anlamda? Yani onların gücünü devşirebilirim

diye mi görülüyor, yoksa tamamen iç siyasete yönelik olarak güçlerini kullanma amacıyla mı?

A. K.- Aslında, onun üzerine bir araştırma yapmak lazım. Emin olamıyorum. YTB kurulduğu zaman Türkiye’de devlet ya da Türkiye’de iktidar, AKP iktidarı ile Gülen Hareketi arasında bir paralellik vardı. Yani ortalık anlamında bir paralellik vardı. Ama şimdi paralel yapıya dönüştüler. Ve şunu biliyoruz ki Avrupa’da özellikle, Amerika’da da öyle, Gülen Hareketi diasporada çok güçlü. Yani bana soracak olursan, Milli Görüş’ten daha güçlü bir hareket, örgütlenme açısından bakıldığında. Dolayısıyla diyelim üç yıl önce YTB’nin bu kitlelere rahatlıkla söz geçiriyor olması mümkünken, bugün bu ne kadar gerçekleşebiliyor onu bilmiyorum. Ama hissiyatım bugün bunun o kadar da kolay olmayabileceği yönünde. Dolayısıyla acaba ne kadar sürdürülebilir, onu bilmiyorum. İşte bu Avrupalı Türk Demokratlar Birliği... Orada ne kadar sürdürülebilir bilmiyorum. Orada Gülen Hareketi açıkça destek veriyordu. Ama artık ne kadar destek veriyor, ondan da çok fazla emin değilim.

E. U.- UETD, son dönemde, gerek sitelerinden gerek medyadan ve TRT Türk’ten takip ettiğim kadarıyla, faaliyetlerini hızlandırmış durumda. Gençlere yönelik siyaset akademisi faaliyetleri, STK’larla faaliyeteler gibi... Seçimler de yaklaşıyor bir taraftan (cumhurbaşkanlığı seçimleri)...

A. K.- Olabilir. Seçimlerde yaklaşıyor. Orada bir şey var; Türkiye’deki bu paralel yapı vesaire tartışmalarının da farkında olduklarından, açığa çıkan o boşluğu doldurmak için ekstra bir çaba içerisinde olabilirler. Ama ne kadar... E bir taraftan da güç... Güç elinde olduğu sürece ona eklemenecek çok sayıda şey var, yani madun niteliğindeki insan var.

E. U.- Kimisi pragmatist, kimisi oportünist, iktidar etrafında eklemenebilen kesimler yani

A. K.- Evet, aynen öyle.

Ek-2**Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Müdür Doç. Dr. Murat Erdoğan ile Yapılan Mülakat Kaydının Deşifresi****Görüşme günü:** 09.04.2014**Görüşme Saati:** 11.00/12.00**Yer:** Hacettepe Üniversitesi/Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi/Doç. Dr. Murat Erdoğan'ın Odası**Kayıt Yöntemi:** Ses Kaydı**Görüşmeci:** Ergin Ulusoy**Görüşme Konusu:** Türk Diasporası ve Türkiye Devleti'nin Diaspora politikaları

E.U.- Özal'la başlayan dönemden itibaren gelişen diaspora politikaları ile ilgili bazı sorularım olacak size. Türkiye'deki literatüre baktığımız zaman diaspora, göçün bir uzantısı olarak ele alınıyor fakat yabancı literatürde göçten özellikle ayırıyorlar diasporayı. Size sormak istediğim ilk soru bu yönde; Türkiye'nin diaspora politikaları acaba göç politikalarının bir devamı olarak mı şekilleniyor, yoksa Türkiye bu ayrımın farkında ve ona göre diasporaya has bir politika oluşturdu, onun üzerinden mi gidiyor? Burada bir eksiklik var mı?

M.E.- Doğru. Şimdi şöyle; klasik diaspora genelde göçten bağımsız bir şey ve arkasında göç var ama zorunlu göç var genelde. Bu zorunlu göçün getirdiği bir dinamizm ve motivasyon da var. Mesela Yahudilerle ilgili. Yahudi diasporası Hitler ve Hitler dönemi sonrasında, işte Ermeni diasporası Osmanlı'dan göçüyor vesaire. Şimdi klasik diasporalarda hep bir acı olayı var, yani onları motive eden bir acı olayı var. Ama son yıllarda özellikle göç hareketleriyle, ulus-aşırı göç hareketleri ile birlikte, bazı ülkelerin birçok insanı başka ülkelerde yaşamaya başlayınca, bu sefer o insanların yaşadıkları yerde bir araya gelmesi ve kendi anavatanlarına hizmet etmek için çaba göstermesi yeni bir oluşum sağladı. Artık, tam olarak diaspora kavramının içine sığar mı sığmaz mı, bu tartışılıyor zaten. Haklısınız, göç doğrudan diaspora ile ilişkilendirilebilecek bir şey değil. Her göç olayını da diaspora olarak nitelendiremezsiniz ama bana kalırsa, benim yaptığım araştırmalar çerçevesinde, özellikle 1990 sonrasında dünyada birçok ülke kendi ülkesi dışında yaşayan vatandaşları üzerinden politikalar üretmeye çalışıyor. Japonya da üretiyor, İspanya da

üretiyor, Meksika da üretiyor, Amerika da üretiyor, Hindistan da, Çin de üretiyor. Bütün bu hareketlere biraz daha yakından baktığında, bütün bu insanları bir araya getirmek, bunları motive etmek ve ülkenin ekonomik ve siyasi çıkarları konusunda bunlardan destek almak ihtiyacı olduğunu görüyorsunuz ve bunun da bir diaspora hareketi olduğunu düşünüyorum ben. Yani senin de tezinde bunun üzerinde uzun uzun durman gerekecek, klasik diaspora kavramı ile şimdiki modern diaspora kavramı arasında farklar var.

E.U.- Bu konuda literatürde şöyle bir ayrıma gidilmiş, hatta Michelle Ries'in bir makalesi vardı, orada da özellikle belirtmiş kendisi, hatta etnografik diasporalar olarak adlandırmış klasik diasporaları; bir anavatan miti var sürekli dönmenin düşünüldüğü ve bir acı söylemi üzerine kurulmuş bir mit bu. Bir anavatan imajinasyonu oluşturuluyor ve kapalı kalıyor. Modern diasporaların da daha ziyade öğrenci göçleri ile işçi göçleri veya daha iyi bir yaşam arzusu ile gönüllü olarak yapılan göçler etrafında şekillendiği söyleniyor; en temel ayrımın bu olduğu söyleniyor. Bununla birlikte bir şey daha var ve benim tezimi çekmek istediğim nokta da biraz burası aslında; yani biraz daha modernizmin ve post-modernizmin etkisine doğru çekmek istiyorum. Şöyle; post-modern siyasetin biraz daha görünür hale gelmesinden sonra, kimlik politikalarının yükselişe geçmesinden sonra, modern diaspora içerisinde, aslında feminizmin de önelediği bir şey olarak, özel olanın kamusal ala taşınması ve böylece kimlik politikalarının güncel siyasetin ve kamusal alanın içerisine aktarılmaya başlanması nedeniyle modern diasporaları aslında bir demokrasi sorunsalı olarak ele alıyorlar. Şöyle deniyor; ileri demokrasi, tırnak içerisinde, o model içerisinde düşündüğümüz zaman, baskı grubu olarak değerlendirilmesi gerekir. Ve işte bu bağlamda, lobcilik ile ilişkisini de kurmaya başlıyorlar ve bunun üzerinden hareket ediyorlar. Şimdi Hocam, Türkiye'nin bu konuda, yani modern diasporayı algılama ve inşa etmede yeterli altyapısı var mı?

M.E.- Tabii ki, yok. Yani bu çok net. Kurumsal altyapı daha yeni oluşuyor. Atılan en büyük adım senin de dediğin gibi Yurt Dışı Türkler Başkanlığı. Yurt Dışı Türkler Başkanlığı'nın öncesi bu konular bir devlet bakanlığının uhdesindeydi. Bizim diaspora politikamızın önemli birkaç tane ayağı var; bunlardan birisi eğitim alanıdır, diğeri din alanıdır, üçüncüsü de çalışma alanıdır. Eskiden Türkiye'nin yurtdışında çalışma ataşeleri vardı. Bu ataşeler, bizim çalışan kitlelerimizin haklarını korumakla

görevlidir orada. Hatta enteresan bir hikâyesi vardır onun da, şöyle gelişiyor olay: Çalışma ataşelerini Türkiye göndermiyor, çalışma ataşelerini Almanya istiyor. Şöyle gelişiyor olay. Türk işçileri oraya gidiyorlar, kısa bir süre sonra sorunlar çıkmaya başlıyor. Dil bilmiyor bunlar, çalışma haklarıyla ilgili, kalacakları yerlerle ilgili bir şey bilmiyorlar. Bunun üzerine Almanlar teklif ediyorlar, diyorlar ki; siz bize çalışma ataşeleri gönderin, Almanca bilen bu işleri anlayan, bunlara sosyal atışe deniyor orada, siz bunları gönderin bize, maaşını siz verin ama ofisini biz verelim, ofislerin kırtasiye malzemesini biz verelim. O ofis içerisinde çalışsın bunlar, oradaki Türk işçilerin haklarını korusunlar. Bu noktada çok iyi niyetli bir adım var ortada. Tabii, bu işin bu kadar büyüyeceğini düşünmediler. Ne zamana kadar devam etti.. 1990'ların başına kadar çalışma ataşeliklerinin ofis giderlerini, kırtasiye masraflarını Alman Devleti karşıladı. Türkiye sadece buradan çalışanların maaşını ödedi. Ama 1990'lardan sonra Almanya dedi ki; paydos, siz isterseniz devam edin ama artık biz para vermeyeceğiz. O zamana kadar çalışma ataşelikleri konsoloslukların dışında faaliyet gösterirlerdi, o saatten sonra maliyet yükseldiği için bütün çalışma ataşelikleri konsoloslukların içine alınmaya başlandı. Türk devletinin bir birimi olarak kaldı. Şimdi bu, işin hak bölümü. Çalışma haklarıyla ilgili olan bölüm. İkinci bölüm, diasporayla ilgili olan bölüm; Türkiye sürekli yurtdışına öğretmenler göndermeye başladı. Niye gönderiyorsun oraya öğretmeni: Öğretmeni gönderiyorsun ki, oradaki çocukların Türkçesi gelişsin; Türkçeyi unutmasınlar; Türkiye'nin sanatını, tarihini, kültürünü bilsin. Bununla ilgili olarak sürekli öğretmenler gönderdi. O öğretmenlere, Alman okulları veya diğer ülke okulları özel saatler verdiler. Mesela normalde 3'te bitiyor benim dersim, 3 ile 5 arasındaki saatlerde boş sınıf, buyur istiyorsan dersini yap. Veli istiyorsa çocuğunu gönderebilir. Bunun üzerine eğitim ataşeleri göndermeye başladık biz, oradaki öğretmenleri koordine etsinler diye. Bu da işin ikinci ayağı. Üçüncü büyük ayak ise, Türkiye'nin din ataşeleridir. Yani insanların dini bütünlük ve kültürel bütünlük içinde buldukları Avrupa'daki ülkelerde yaşamlarını devam ettirebilmesi için oraya hem imamlar gönderdi, yani imam orada yalnızca namaz kıldırır vesaire ama mesela şu an bunu aştı ve bizim din ataşelerimizin işlevi yalnızca namaz kıldırarak değildir, bugün din ataşelerimizin işlevi, oradaki insanlarımızın Türkiye ile dini, kültürel bağlarını koparmadan yaşamlarını sağlamaktır. Şimdi bütün bunlar aslında Türkiye'nin Diaspora

politikasının ayakları. Yani bu hiç yok bir şey değil, bunlar var. Ama Türkiye'nin kurumsal kapasite bakımından bunu çok geliştirdiği söylenemez. Bir önemli nokta daha var: Göç konularında güvenlik çok önemli bir konudur. Hep güvenlik konsepti vardır. Alman ona bakar, İngiliz ona bakar; bu göçmen acaba bana bela mı olacak, iş mi olacak, hırsızlık mı yapacak, huzurumu mu bozacak vs... Ama unutmayalım Türkiye'nin az önce sözünü ettiğim eğitim ve din ataşeleri üzerinden yurt-dışındaki Türklerle ilgili yaptığı şey de yine bu güvenlikçi yaklaşımdan kaynaklanır. Şunu söylüyorum: Türkiye'de uzun vakitler kendinden korkan bir devlet olduğu için aşırı İslamcılar gelişmesin, komünistler gelişmesin, Aleviler şunu yapmasın, bunlar bunu yapmasın; devlet bütün organ ve kurumlarıyla oradaki sistemi kontrol etmeye çalışır. Bu hep böyle oldu. Mesela bununla ilgili olarak yine diasporayla bağlantılı, çok önemli: Türk Devleti, orada kendiliğinden oluşmuş sivil toplum örgütlerine soğuk bakar, bunların yarın ne söyleyeceği belli olmaz. Yani Türk Devleti'nin resmi ideolojisi ile paralel gitmeyebilirler. Bunun zerine Türk Devleti şunu yapar, yıllarca yaptı; üst çatı dernekler kurar, bütün dernekleri o çatı altında toplar, onları yönlendirmeye çalışır. Bugün Ermenilerle ilgili yürüyüş yapıyoruz arkadaşlar. Bütün dernekler hurra yürürler. Bütün bunları da bizim oradaki resmi görevlilerimizin etkisi ve kontrolü altında yapmaya çalışır. Onun dışında olanlara zaten kötü bakar Türk Devleti. Bunlar zararlı, her zaman yoldan çıkabilirler. Hatta bir sivil toplum örgütü Türk Devleti ile işbirliği yapmıyorsa, ilk yiyeceği damga bir kere, onun satılmış bir örgüt olduğudur. Almanlar satın almıştır, Hollandalılar satın almıştır, Belçikalılar satın almıştır ki, Türkleri birbirinden bölsün. Ha yok mu böyle bir şey, tabii ki var. Ama biz şunu biliyoruz; Türkiye'de yaşayan 10 Bin, 20 Bin civarında Alman var. Bu Almanları birbirine vuruşturalım biz. Nasıl bölebiliriz biz bunları? Bölemezsin kolay kolay, en fazla biracı, şarapçı olarak bölersin, başka türlü bölemezsin. Ama Almanya'daki Türkler söz konusu olduğunda Alevisi-Sünnisi, Kürdü-Türkü, Kemalisti-Laiki... Bu parçalılık onlara bir potansiyel veriyor. Dolayısıyla da o ülkelere, bu insanlar üzerinde çok rahat bir biçimde oynayabilme gücünü veriyor. Bu doğal bir süreçtir. Dolayısıyla da bunu bir defa fark etmek lâzım.

E.U. Peki bunun devamı olarak bir soru sorayım. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra bir sıçrama yaşandığı çok aşikâr. Diaspora politikası konusunda özellikle de kurumsallaşma konusunda. Fakat şöyle bir sıkıntı yok mu?

Yani baktığımız zaman klasik diasporalar içerisinde şöyle bir sıkıntı var; hem anavatanın diaspora üzerinde hem diasporanın anavatan ile ilişkilerinde çok fazla angajman söz konusu. Ve bu nedenle de o hayali anavatan imajınasyonu içerisinde çıkıp, içerisinde yaşadıkları topluma adapte olamıyorlar. Modern bağlama bir türlü geçiş yapamıyorlar. Bu konuda hocam; Türkiye'nin politikaları, Türkiye'nin iç siyasetini ulus-aşırılaştırıp, yani daha doğrusu transfer edip oraya, onların üzerindeki angajmanı artırmak, acaba modern diasporayı hedeflerken bir taraftan da klasik tutumu devam ettirmek anlamında bir çelişki değil midir? Bu nasıl bir sonuca yol açar?

M. E.- Doğru diyorsun; çok doğru bir şey bu. Neden, yurtdışındaki Türkler, mesela şu an AK Parti için önemli? Önce oradan bir çıkalım. Şimdi yurtdışındaki ciddi bir kitlesi alt gelir grubundan, muhafazakâr, Anadolu'nun bağrından kopup gitmiş ve yurtdışında bulunduğu için de yabancı bir toplumun içinde bulunduğu kendi değerlerine daha kapalı bir yapıları var. Yani burada Türkiye'de olandan... Ben, Berlin'e gitmişim, inanmamıştım. 1987'de çarşafli kadınlar vardı, Türk mahallesine gittim. Ben o güne kadar Türkiye'de o kadar çok çarşafli kadını aynı anda bir arada görmemişim. Çok şaşırmıştım. Şimdi bunlar yapılar değişiyor falan ama muhafazakârlaşma ve kendi içine kapanma bütün uluslar için geçerli bir unsurdur. Gittikleri yerde biraz içlerine kapanırlar. Türkler biraz daha kapanırlar. Şimdi böyle olunca bunun siyasal olarak sömürülmesi biraz daha kolaydır. Bunu ilk sömüren ya da sömürü ağır bir kavram ama bundan ilk faydalanan ciddi biçimde Refah Partisi ve Milli Görüş çizgisindeki partiler oldu. Mesela şimdi dün bir mahkeme kararı çıktı Erbakan ile ilgili. Erbakan'ın mirası üç çocuğu üzerinde paylaştırıldı. Erbakan devlet memuru olarak çalışmış birisi, siyasal parti liderliği yaptı yıllarca ve öyle vefat etti. Şimdi peki, bu insan bu parayı nereden yaptı? Değil mi? Çok büyük bir kısmı yurtdışından geldi. Yurtdışındaki insanlar bu ülkenin geleceği için, bu ülkenin bekası için, bu ülkenin dini birlik ve bütünlüğü için olağanüstü fedakâr bir biçimde çocuğuna vermediği parayı, Mücahit Erbakan'a gönderiyor. Sonra bu paralar da Erbakan üzerinden Milli Görüş Hareketi için kullanılmış oluyor. Bu gelenek vardı zaten. AK Parti geldiğinden beri bu insanların hem maddi hem manevi desteklerini sağlamak konusunda çok aktif politikalar üretti. Bununla ilişkili ilk adımı AK Parti'nin, UETD denen bir oluşum kurdular. Avrupa

Türk Demokratlar Birliği, biliyorsun. Bana kalırsa ölü doğmuş bir sivil toplum örgütüdür. Sivil toplum örgütü değildir ve tamamen AK Parti'nin bir organı gibi çalışır. Hatta ben bunu doğrudan AK Parti'nin en üst düzey yöneticilerine söyledim, bakanlara söyledim: Kapatın bu UETD'yi, kurun AK Vakıf diye bir vakıf, AK Parti'nin faaliyetlerini rahat rahat yapın, perde arkasına gizlenmenize gerek yok, bunu zaten herkes biliyor. Gerek yok yani böyle bir şeye. Yalnız şimdi Türklerle ilgili bir durum var. Özellikle Almanların şikayetçi olmasının nedeni de bu: Normalde göçün, göçmenlerin bir entegrasyon süreci, sonrasında da bir asimilasyon süreci vardır. Asimilasyon illa da kötü bir şey de değildir. Şöyle bir şey söyleyeyim sana; Hüseyin Barrack Obama, Amerikan Başkanı. Peki, bu adamın kökeni nedir? Bakıyorsun, Afrika'nın bir yerinden çıkmış gelmiş, daha kardeşleri oralarda yaşıyor, biliyorsun. Bu adam asimile bir Afrikalı. Amerikan kültürüne, Amerikan toplumuna asimile olmuş bir Afrikalı. Adamın bir rahatsızlığı var mı, yok. Adam başkan çünkü. Kötü bir şey mi? Bireysel olarak aslında kötü bir şey değil. Asimilasyon politikasında kötü olan; devletin bilerek ve isteyerek belirli toplumsal grupları kendi şablonuna yerleştirmek için baskı yapmasıdır. Dinini yasaklarsın, kurullarını yasaklarsın, kıyafetlerini yasaklarsın, şunu yaparsın, bunu yaparsın, asimile etmeye çalışırsın. Bulgaristan'da yapıldığı gibi ya da bir adım ileri gelelim, Türkiye'de Kürtlere yapıldığı gibi. Bu yanlış bir şey. Ama mesela senin de tanıdığın Kürtler vardır, öyle Kürtler var ki en milliyetçi Türk'ten daha milliyetçi Türk'tür. O kendince asimile oluştur, kötü bir şey de değildir. Bu gayet de anlaşılabilir bir şeydir. Ben kendimden örnek vereyim: Ben Van Erciş ilçesinde doğmuş büyümüş birisiyim. Buraya geldim. İlk geldiğim zaman olağanüstü ağır bir aksanım vardı, konuşmaya utanırdım. Sonra kendimce çaba gösterdim, okudum, dinledim, konuştum ettim, ettim, ettim belirli bir şeye geldim. Şimdi ben konuşurken Vanlı olduğumu söyleyince insanlar şaşırıyorlar. Hiç anlaşılmıyor yahu diye. Anlaşılmaz tabii. Peki, bu çabayı göstermek ne demek aslında? Ben kendimi bu topluma asimile ettim. Kendi isteğimle, kendi arzumuyla yaptım bunu. Kimse bana bunu yap demedi. Birisi bana bunu yap derse bu, asimilasyondur. Şimdi başbakan Köln'e gidip "asimilasyon insanlık suçudur" dedi ya. Bu kısmen doğru ama hepsi doğru değil. Çünkü insanlar isterlerse, o toplumun bir parçası olmak için yaparlar bunu. Avrupa'ya gittiğinde görürsün, bazı Türkler vardır; hiç Türklerle görüşmez, hiç

alakası yoktur. Alman barına gider, Alman arkadaşları vardır, Alman komşuları vardır. Ve Türkleri de aşağılar kendince. Onların kafası... Şimdi bu, onların kişisel tercihi. Kendini o toplumda asimile olmuş olarak daha mutlu olarak hissediyorsa, bitmiştir olay. Şimdi gelelim Türklere. Almanların anlamadıkları ya da çözmekte zorlandıkları olaylardan birisi şu: Türklerin anavatan bağlılıkları bırak azalsın daha katlanarak artıyor. Süreç bunu törpüleyeceğine daha kemikleştiriyor. Yani Türkçe bilmeyen, Hürrem Türkçesi ile konuşan gençlerle konuşuyorsun inanamıyorsun. Bak ben sana bir olay anlatayım: Türkiye-Almanya milli maçı vardı. Üç sene önce, 2010. Ben de o maça gittim. Mesut Özil oynuyor Türkiye'ye karşı. İlk defa oynuyor ama bir de gol attı. Statta Türkler bütün biletleri almışlar, her taraf Türk, inanamazsın. Almanlar sinmiş böyle köşelerinde duruyorlar. Almanlar gol atınca bir ayağa kalktılar, anladık ki Alman da varmış orada. Ama şöyle bir şey var. Mesut Özil'e, benim hayatımda duymadığım kadar hakaret ve küfür vardı. Top onun ayağına geldiğinde, çıktığında, ismi geçtiğinde bir küfürler gidiyor. Çünkü o vatan haini, milletine ihanet etmiş birisi, gitmiş Alman takımında oynuyor ve birde Türkiye'ye gol atıyor. Peki, öbür taraftan bakıyorsun, diyorsun ya işte, tam orada bir çelişki noktası var. Bir Türkün, Türkiye'ye daha çok katkısının olabilmesi için Alman milli takımında oynaması lazım, Alman bakanının olması lazım, Alman parlamentosunda olması lazım. E peki, adam top oynuyor, yani top oynuyor. Ben o pozisyonu çok iyi hatırlıyorum. Topu ayağına aldı, kaleci ile karşı karşıya, bize de gol atacak. Herkes heyecanla bakıyor: Atacak mı, atmayacak mı? Atarsa kendi ülkesine gol atacak, atmazsa ne olacak? Almanlar diyecek ki; bak adamı getirdik kendi takımımıza aldık, adam bizi burada satıyor. Ben bu Türk'e güvenemem. Dolayısıyla Türklerin anavatan bağlılıkları çılgın bir bağlılık. Yalnız, bu zaman içinde biraz törpüleniyor. Özellikle yeni kuşak...

E. U.- Topluma karışmaya başladıkça zayıflıyor sanırım.

M. E.- Şöyle: İki taraflı bir şey var. Bir bizimkiler anavatana çok bağlı hissediyorlar kendilerini, biraz azınlık kültürü; iki Alman toplumu da itiyor. Alman toplumu da gel seni kucaklayayım demiyor yani. Mesela bizimkiler sürekli Türk televizyonları izliyorlar. Tamam ama neden Alman televizyonu izlemiyorsun? Abi Alman televizyonunda beni çekecek hiçbir şey yok diyor. Mesela açıyorum ben Alman haberlerini, Türkiye ile ilgili bir kelime geçecekse adam bana küfrediyor, diyor. Bir,

iki, üç... Ulan başlarım ben senin Almanya'na diyorum kapatıyorum onu. Açıyorum Türk televizyonunu daha şenlikli, eğlenceli. Şimdi açarsın Alman televizyonunu üç saat boyunca sakın, cool tartışma programları vardır. Bizimkinin heyecanını kesecek bir şey değil o yani. Biraz oynayacaksın, şarkı söyleyeceksin, ona bağıracaksın... Bunlar kültürel özellikler. Şimdi o anlamda Türklerin, Türkiye ile ilgili bağlantısı hala çok yoğun biçimde devam ediyor. Bunun önemli bir sebebi daha var. Özellikle teknolojinin ve ulaşımın kolaylaşması ile birlikte Türkler çok sık bir biçimde Türkiye'ye geliyorlar. Buradaki halasını, amcasını, akrabasını falan görüyor, onlarla bir araya geliyor. Hemen hemen her tatilde, Türkiye güzel bir tatil ülkesi, Türkiye'ye tatile geliyor adam. Türkiye inanılmaz güzel, onu yurtdışına çıktığında anlıyorsun, yemek, kültür var. Taptaze meyveler, sebzeler, bilmem neler. Bütün bunlar insanların ülkeye yönelik nostaljik bağlılığını devam ettiriyor. Çok önemli bu. Bir de bunlar kadar önemli bir başka unsur da; Türkiye'nin hala çok çatışmalı, kendi içinde dinamik bir ülke olması. Bu da çok çekici geliyor onlara. Almanya'ya git, sıkılıyorsun. Siyasal gündem bu mu, kardeşim. Biz de şu an internete bakmadım ama açtığımda bu da mı diyeceğim kaç tane olay çıkmıştır, değil mi? Almanya'da öyle bir şey yok. Onun için Türkiye'yi takip etmek daha enteresan geliyor, Türk takımını takip etmek daha enteresan geliyor. Dediğim gibi Türklerin Türkiye ile hem bağlantısı yoğun hem de bu bağlantı çerçevesinde Türkiye'nin dinamikliğinden kaynaklanan bir ilgileri var. Ama bunlar kadar önemli bir diğer unsur da yaşadıkları ülkelerin bu insanları içlerine almak konusunda hevesli olmamaları. Yani adam bir diskoya gittiğinde Türk olduğundan dolayı dışlanıyorsa, haberleri açtığında Türkiye'ye küfrediliyorsa, hele biraz da muhafazakârsa, bira içmiyorsa, domuz eti yemiyorsa, bara gidemiyorsa, bu insana çok fazla seçenek kalmıyor yani. O adam için bağlılık daha da devam ediyor. Kurumsal altyapı bakımından, belirli bir altyapı işte bu. Yurt Dışı Türkler Başkanlığı ile oluşturuldu. Ama burada da şöyle bir sorun var; Yurt Dışı Türkler Başkanlığı sürecin doğal akışını olumsuz şekilde etkileyecek bir rol oynayabilir. Bu şöyle oluyor: Mesela YTB, sivil toplum örgütlerine destek veriyor, fon veriyor. Kime veriyor bu fonu? Kendisine yakın derneklere veriyor. Yani başbakan ya da AK Parti'ye yakın kuruluşlara veriyor. Şimdi bir, bir kere bunları tembelliğe alıştıyor. Şimdi bak, adam orada doğmuş, orada yaşıyor, orada çalışıyor, orada fon imkânı var, oradan almıyor, geliyor benden alıyor. Bunda bir

gariplik var. Bu bir. İki, daha kötüsü ama... Bu önemli değil, sorun değil yani, bizim paramız varsa verelim ama daha kötüsü şu; sivil toplum olma niteliklerini kaybediyorlar. Yani hem Türkiye'ye hem yaşadığı ülkeye karşı eleştirel durabilecek, kendi toplumunun çıkarlarını savunabilecek nitelikte bir derneğin barınması mümkün değil. Ben araştırma yapıyorum, bana finansman verin diyorum, öyle at ile deve değil de, soruları bir gönderim bakayım diyor. Şimdi buna müdahale eden adam bir derneğin faaliyetine müdahale etmeyecek mi, hele bir de para veriyorsa... Mümkün değil. Yani o anlamda doğal süreci baltalayan bir diaspora politikamız var bizim. Ve bunun da yurtdışındaki sivil toplum oluşumuna çok ciddi zarar verebileceğine dair çok ciddi endişelerim var benim.

E.U.- Bu şöyle düşündürüyor hocam; özellikle AK Parti'nin bu politikayı yaygınlaştırmaya başlamasından sonra diasporaya yönelik bir devlet politikasından ziyade bir hükümet, bir parti politikamız olduğunu düşünüyorum.

M. E.- Şimdi son dönemde önemli bir faktör daha eklendi buna; yurtdışında yaşayan T. C. Vatandaşları bu cumhurbaşkanlığı seçiminden itibaren oy kullanacaklar. Şimdi tabii şu anlama geliyor bu: Yurtdışında yaklaşık 3-3,5 Milyon oy demek bu. Yani bu, Türkiye'deki cumhurbaşkanlığının kaderini belirleyebilecek bir sayı. Dolayısıyla AK Parti'nin bu konudaki yatırımı, birazcık da bununla ilgili bir yatırımdı. Bundan sonra CHP'de yurt dışında ofis açtı birkaç ülkede.

E. U.- Onlar da bu konuda oldukça ilgisizler hocam?

M. E.- İlgisiz ve güçsüz. Şimdi şöyle bir haksızlık var, haksız rekabet var Türkiye'de. Şimdi Alman Vakıfları var Türkiye'de. Liberal Parti'nin vakfı var mesela. Hükümete yakın vakıflar var. Ama hepsi devletten eşit destek alırlar. Hiçbirisi sen iktidardasın ya da değilsin diye ayrıştırılmazlar. Kendi faaliyetlerine devam ederler. Şimdi bizde YTB'nin elinde bir kaynak var bu kaynak sadece AK Parti'ye yakın olanlar için kullanılıyor. Bugün Ak Parti'ye, yarın CHP'ye, yarın bilmem kime... Kim iktidardaysa o. Bunda bir sakatlık var. Yani sivil toplumun gelişebilmesi bakımından buradaki kurumun bütün Türk toplumuna destek verebilmesi lazım ama ne yazık ki böyle bir şey gelişmiyor.

E. U.- Peki, orada yaşayan yani özellikle Avrupa'da yaşayan Türkler açısından hem ötekileştirme hem ötekileşme sürecinde, ki sanırım Almanya'da daha net görünüyor bu, uluslaşma sürecindeki paradigması Almanya'nın, bizimkiyle de biraz

benzerlikler gösteren o korku ve bir arada tutabilme kültürü üzerine kurulmuş bir ülke, Avrupa'nın genelinde ise iki Dünya Savaşı atlatmış ve o travma etkisiyle gelen bir şey var, bir ötekileştirmeye zaten hazır olma durumu var. Bu bağlamda bizim göç kafitemizin daha geleneksel yapıda olduğu da düşünüldüğünde sanırım bir çatışma zaten kaçınılmazdı diye düşünüyorum. İlk 3 kuşak daha ziyade bu geleneksel yapı içerisinde görünüyor. Daha sonraki kuşaklar ise yani 3, 4 ve 5. kuşaklar modern diasporanın tanımları içerisinde gelececekler gibi görünüyor. Fakat şu var ki, şu anda bütün bu politikaları şekillendiren, bu politikalarla temas eden 1, 2 ve 3. kuşaklar. Peki, şimdi diasporanın altyapısının hazırlanması gerektiği düşünüldüğünde bu nasıl bir sonuca yol açar? Yani kısaltırsam sormak istediğim şu; Türk diasporasının o teorideki diasporayı pratikte gerçekleştirebilmesi mümkün mü sizce hocam? Yoksa bugün uygulanan diaspora politikasına bakarsak iki şey görünüyor: Bir, AK Parti'nin fonladığı STK'lar; iki, girişimci gruplar. Yalnızca bunlar üzerinden yürüyen bir politika görünüyor.

M. E.- Şimdi şöyle: Hani ilk başta da söyledik, klasik bir diasporadan söz etmiyoruz. Bir acı üzerine temelli, bir geleneği olan, bundan kaynaklanan bir dayanışması olan bir diasporadan söz etmiyoruz. Avrupa'daki Türk toplumunu da bir blok olarak göremeyiz. Yani, her birinin kendi içinde farklılaşmaları var. Ama diasporaya güç veren en önemli unsur sivil toplum oluşumlarıdır. Biz Türkiye'de olduğu gibi yurtdışında da sivil toplum oluşumunda da yetenekli değiliz. Sivil toplum bizim için daima hep endişe edilen, çekinilen bir şey olmuştur. Bu yurtdışında daha da fazladır. Yani mesela eskiden yurtdışında Müslümanlıkla ilgili hiçbir derneği büyükelçiliklere yaklaştırmazlardı, konsolosluklara çağırmazlardı. Komünistleri yaklaştırmaz, sosyalistleri yaklaştırmaz, şunu yaklaştırmaz, bunu yaklaştırmaz. Türk Devleti'nin sivil topluma bakışı oldum olası çok güvenlikçidir ve çok endişelidir. Çünkü Türkiye'nin içinde çatışma potansiyeli her zaman mevcuttur ve bu çatışma potansiyeli her zaman çıkar. Mesela bugün bile hala, Kürt açılımı, barış süreci falan diyoruz ya, Dışişleri'nden bana uyarı geldi; bunu davet edemezsiniz diye. Niye dedim. Kadın Almanya'da bir Türk milletvekili ama sayfasına Kürt asıllı Alman milletvekili diye yazmış. Sırf bundan dolayı mesela Dışişleri Bakanlığı bana bunu davet edemezsin dedi. Sonradan uzlaştık davet ettik ama hocam tüm sorumluluk sizde dediler öyle davet ettik. Kadın Kürt, yapacak bir şey yok. Ve hani kadın kendi

internet sayfasına Türk asıllı Alman milletvekili yerine Kürt asıllı Alman milletvekili yazmış, bunda bir sorun da yok. Kadının kendini illa da Türk olarak deklare etmesi de gerekmiyor. Ama mesela bu, bizim devletimizde hala çok ciddi sorun alanlarından biridir. Aleviler, çok ciddi, son dönemde özellikle devletin kurumlarından uzaklaştırıldı. Hemen ama bu konuda söylemek lazım ki yaşadıkları ülke toplumları Aleviler üzerine bu konuda çalışıyor. Alevilerde şöyle bir durum var: Bir taraftan haksızlığa uğruyorlar, dışlanıyorlar, evet; öte taraftan entelektüel seviye oldukça yüksek, bu da iyi bir şey; üç, buldukları ülke kurumlarıyla yakın çalışıyorlar; dört, Türk devletine olan kızgınlıkları ve nefretleri, bazen, işin ayarını kaçırmalarına, absürt işler yapmalarına neden oluyor. Birçok ülke, mesela Almanya, Aleviliğin ayrı bir din olduğunu mahkeme kararıyla tescil etti. Bu basit bir karar değil. Şimdi sen bu kararlar birlikte orada Müslümanlar içerisinde ya da Türkler içerisinde bir grubu zaten koparmış oluyorsun. Alevilerin mesela ilişkileri 28 Şubat döneminde Türk Devleti ile ilişkileri daha iyiydi. Çünkü o dönemde, 28 Şubat döneminde Kemalistler ile Aleviler işbirliği yapıyordu. O dönem 28 Şubat herkese vuruyordu ama ben o dönem orada yaşadığım için örnekleriyle gayet iyi biliyorum, Aleviler, ADD'lerin en önemli insanları, Türkiye'ye şeriat gelmeyecek, şu olmayacak, bu olmayacak diye mücadele ederlerdi. AK Parti ile bu ayrışma ciddi bir biçimde başladı. Büyükelçiliklerden uzaklaşmaya başladılar, Türk Devleti'nden uzaklaşmaya başladılar ve açıkçası mesela son dönemde devletin bu Avrupa'da UETD üzerinden iş yapmaya çalışma refleksi onları biraz daha izole etti. Şimdi Türk devletinin bu konuda nasıl hareket edeceği de Türk diasporasının nasıl şekilleneceğini belirleyecektir. Bir de bu diaspora denilen şey, elle tutulur, gözle görülür bir şey değildir. Benim Almanya'da tanıdığım bir Türk kadın profesör var, eşi Yahudi. Ben bunu bir toplantıya çağırdım, çok sevindi; ilk defa Türkler beni bir toplantıya çağırıyorlar dedi. Ben Türküm ama ben bugüne kadar hep Yahudilerle toplantıya katıldım. Çünkü eşimle birlikte ben İrlanda'ya gideyim ertesi günü beni Yahudi cemaati arar, toplantıya çağırırlar; İngiltere'ye gideyim orada olur; Kanada'ya gideyim orada olur... Şimdi bu birazcık toplumun kendi niteliğiyle de ilgili bir şey. Ve hiç unutmayalım; diaspora bir entelektüel seviye meselesidir, sayı meselesi değil. Yani 10 Bin kişisindir döktürürsün, beş milyondur esamen okunmaz. Nitelik meselesi. Bu nitelik konusunda Türk toplumu kendi içerisinde daha yeni geliyor. Politikacılarımız

oluştı, yazarlarımız oluştu, sanatçılarımız oluştu... Bunlar doğal olarak diasporayı kendi içerisinde şekillendiriyor. Ama burada şöyle bir kırılma noktası var, o da şu: Bizim entelektüeller, entelektüel seviye arttıkça Türkiye'ye karşı daha eleştirel bir pozisyon alıyorlar. Bu sefer de bu Türk Devleti'nin hoşuna gitmiyor. Türk Devleti en çok faydalanabileceği insanları dışlamak durumunda kalıyor. Böyle bir sıkıntı var burada. Hani az önce Mesut Özil örneğini anlattım ya; artık Alman Milli Takımı'nda oynayan bir futbolcun var ama Türkiye'ye karşı oynayınca biz küfrediyoruz adama. Çok fazla duygu üzerine politika üreten bir milletiz. O bizim bütün politikalarımıza da yansıyan bir unsur. Türk Devleti'nin oradaki entelektüel kitleyi kazanabilmesi lazım bu süreç içerisinde. Gezi Olayı olduğunda oradaki entelektüel kitleyi kazanabilmekle ilgili bir şey yapamayınca, bu sefer bırak oradaki kitlenin sana diaspora olarak destek olmayı, sana diaspora olarak köstek olur. Hatta olayı oraya taşır. Yani bu anlamda Devletimizin demokratikleşmesi mümkün olmadıkça, yurtdışındaki Türklerin katkısı da sınırlı kalır. Para gönderirler, yürüyün dersin yürürler falan. Yani yurtdışında yapılan yürüyüşlerin % 99,99'u, en son Tayyip Erdoğan için yapılan da dâhil, daha öncekiler de dâhil, işte Ermeniler için yürüdük, Kürtler için yürüdük, hepsi merkezden talimatla gelir, Ankara'dan gelir talimat, oradaki büyükelçilik dernekleri harekete geçirir, onlar da organizasyon yaparlar, yürürler. Paraysa para, bayraksa bayrak... Sonra bir bakarsın her taraftan gelmiş erkekler yürüyorlar. Kadınlarda olmaz öyle şeyler genellikle. Dolayısıyla Türk Devleti'nin politikası önemli, kendi içerisindeki barış ortamı önemli, daha da önemlisi entelektüel kapasitenin diaspora oluşumunda son derece önemli bir yeri var. Bu entelektüel kapasite artışıyla Türk Devleti arasındaki, Türk Devleti'nin bakışı arasındaki ilişkinin senkronize edilebilmesi lazım zaman içerisinde.

E. U.- Orada çok büyük bir sıkıntı var gibi görünüyor.

M. E.- Çok Doğru.

E. U.- Belirttiğiniz gibi, hem diaspora hem de lobicilik açısından içerisinde yaşanan toplumun sinir uçlarına tutunabilmek çok önemli fakat kapalı yapılarda, anavatana angaje olmuş yapılarda bu bir ihanet suçu olarak niteleniyor. Peki, hocam, konunun biraz dışına çıkacak ama yine de ilintili olarak, beyin göçü konusunda ne düşünüyorsunuz? Ben buna pek de sıcak bakmıyorum. İnsanların yaşadıkları yerde

kalmaları ve orada nasıl faydalı olabilirler bunun düşünülmesi gerektiğine inanıyorum.

M. E.- Aslında konunun dışına çıkmıyorsun, tam da konunun özü bu. Sen oradaki beyin kitlesini buraya çekersen, orada zaten posa bırakırsın sadece. Orada bırakacağın işçidir, ortalıkta dolaşan bakkaldır, çakkaldır. Yani o anlamdaki teşvik politikasını ben anlamlı bulmuyorum. Gelmek isteyeniyi itmeyeceksin, o ayrı bir şey. Gelmek isteyeneye kucağını açacaksın, o ayrı ama gelmeleri için kampanyalar düzenlemek çok sağlıklı bir şey değil bana göre. Şimdi, Türk-Alman bilim yılı bu sene. Türk tarafında dört kişilik bir komisyon oluşturuldu, Alman tarafında dört kişilik bir komisyon oluşturuldu. Bunun içerisinde İstanbul Üniversitesi Rektörü var, ben varım. O komisyonun içerisindeyim ben ve önümüzdeki haftaya da toplantıları yapılacak. Geçen hafta da yine onunla ilgili olarak bu konuyu tartıştık. Ne yapalım, buradaki insanları teşvik edelim mi? Ben dedim ki, çok net, etmeyelim kardeşim. Gelmek isteyen gelsin. Onda bir sorun yok. Ama oradaki entelektüel kitlenin oradaki toplum içerisinde tutunması hem onun için iyi bir şey hem benim için iyi bir şey. Yani onun orada olmasının katkısı bana çok daha yüksek. Yani bir Fatih Akın, oradaki Türk imajında olağanüstü bir kırılma yaratmıştır mesela. Bak bunlar sadece bakkal, dönerci mönerci olmuyor, bunlar aynı zamanda film yapımcısı da oluyor.

E. U.- Bir eşik aşımı yani.

M. E.- Eşik aşımı. Bu, çok önemli birşey. Şimdi, beyin göçünün öbür tarafını da söyleyeyim çok kısacık. Bu çok abartılıyor Türkiye’de. Avrupa’da bir ayrımcılık var yani bu bir vaka. İnsanlar üniversite okuyor, doktora yapıyor, oraya kadar hiçbir sorun yok ama doktora yaptıktan sonra kendine üniversitede yer bulması mümkün olmuyor. Özellikle de bu, çok yüksek kalifikasyonu olan insanlar için geçerli bir durum. Peki, bu insanlar ne yapıyorlar. Ceplerinde Alman pasaportu var, Hollanda pasaportu var, bir de Türkiye’de şansımızı deneyelim, Türkiye eğlenceli ülke, anavatanımız, kariyer yapma imkânı var. Yani Türkiye’de bir üniversiteye giren bir adam biliyor ki 12-13 sene sonra profesör olacak. Bu, az bir şey değil. Almanya’da kalırsa ne olacak, hiçbir şey olmayacak. Almanya’da doktora ünvanlı bir sürü Türk biliyorum ben, olmadık yerlerde, kendi kalifikasyonlarının çok altındaki yerlerde, normal, tamam bir hayatları yürüyor ama kariyer yapabilme şansları yok. Böyle olunca o ülkelerde olanlar tamam Türkiye’ye bir ilgi gösteriyorlar ama gelenler; bir,

ceplerinde o ülkenin pasaportu ile geliyorlar yani her an gidebilirler. İki, geldiklerinde belli bir hevesle geliyorlar, Türkiye’de bir sürü darbe yiyorlar, ortalıkta kalıyorlar. Dün birisi ile konuştum. Adam 15 sene Amerika’da kalmış, Türkiye’ye dönmüş, vatanım diye, şimdi 2 Bin 500 liraya çalışıyor konservatuarda, adamın kafası dönmüş, ne yapacağını bilemiyor. Geldiğinde böyle bir sürü teşvik politikası olacağını falan düşünmüş, yok olmamış. Üç, sayılar o kadar abartılacak kadar bir şey değil. Yani 3 Bin, 4 Bin, 5 Bin, bunlar bir şey değil. Avrupa’da 5 Milyon Türk var. Dolayısıyla bu konuda Türkiye eğer gerçek bir diaspora politikası gerçekleştirecekse, diaspora politikası, oradaki insanı medeni şartlarda kapasitesine uygun bir biçimde orada tutunmaya teşvik etmek olmalı. Diaspora politikasının önemli bir ayağı da bu günlerde atılıyor. Belki onu sen de biliyorsundur. Aile bakanlığı, aile ataşelikleri oluşturuyor. Benim için saçma bir şey bu ama her neyse. Devletin olaya bakışını anlatıyor. Biz sanki Türkiye’de, Türk aile yapısını çok korumuşuz gibi, yurtdışında yaşayan Türklerin aile yapılarını Türk örf, adetlerine göre düzenleyeceğiz falan.

E. U.- Şekillendirme amacıyla mı?

M. E.- Bu bizim devletin hep genel insanları şekillendirme şeyi. Bu bizde her dönemde oluyor. Şimdi, daha imkân var, kapasite yükseldi daha rahat yapıyoruz. Eskiden yüzümüze gözümüze bulaştırıyorduk. Bu da diaspora politikasının ayaklarından birisi olacak, onu da unutmamak lazım.

E. U.- Bir diğer sorum da şu hocam: Baktığımızda Avrupa’da, Kuzey Amerika Kıtasında ve Avustralya’da göze çarpan bir Türk toplumu olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda Türkiye’nin etki alanından uzaklaştıkça, insanların entegrasyonu, hatta belki biraz daha doğru bir ifade topluma katılımları, toplumsal katılımları daha yüksek bir seviyeye mi çıkıyor?

M. E.- Söylediğin cümlelerin başını kaçırdım ben.

E. U.- Türkiye’nin etki alanından çıkınca, Avrupa bir yerde Türkiye’nin etki alanında kalıyor, Avustralya’daki, Amerika’daki Türkler’in topluma adaptasyonları daha da mı hızlanıyor?

M. E.- Ha, tamam, anladım. Kesinlikle öyle. Bak ben sana şöyle bir şey söyleyeyim; hatta Almanya ile İngiltere arasında bile müthiş bir farklılık var o açıdan. İnanamazsın. Yani kıta Avrupası ile İngiltere arasında. Mesela ben şimdi İngiltere’ye uçak bileti bakıyorum Bin Euro, Almanya’ya bakıyorum 5 Yüz Euro. Yani her şey

farklılaşıyor, pahalılaşıyor. Öyle olunca ülkeyle bağlılık, iletişim azalınca; birde tabii İngiltere’de bu kadar çok Türk televizyonu izleyemiyorsun ama Almanya’da, Hollanda’da çok daha şey... Amerika’ya gittim ben mesela. Orada gördüğüm, on tane Türkün sekizi böyle high-qualify, acayip entelektüel tipler. O toplumun bir parçası olmuş haldeler. Ve o toplumun parçası olmak için çaba gösteriyorlar. Kendisini Amerikanlaştırmaya çalışıyor adam. Aksarıyla, görüntüsüyle, yaptığı sporuyla vs... Tabii ki mesafe bu konuda son derece önemli. Anavatana onların da bağlılıkları çok yüksek derecede, hassasiyetleri çok yüksek derecede ama öncelikle o toplumun parçası olmaya çalışıyorlar ve o toplumlarda etkili de oluyorlar açıkçası. Yani Almanya’da 3 Milyon Türk’ün yapamadığını, Amerika’da 100 Bin Türk yapabiliyor. Çünkü oradaki standardı daha yüksek ve o da diaspora politikasına ciddi bir biçimde yansıyan bir unsur aslında.

E. U.- Şöyle bir durum çıkıyor o halde ortaya; diaspora aslında politika olarak, teori olarak daha liberalize olmayı gerektiren bir şey ve bu bireyler de anavatandan uzaklaştıkça bu imkanı daha fazla elde edebildikleri için aslında, tam da bizim tanımladığımız anlamda diaspora bugün Amerika ve Avustralya’da gördüğümüz Türkler üzerinde gerçekleşiyor.

M. E.- Daha çok orada ama tabii bizim asıl hedefimiz Avrupa. Hem mesafe olarak yakınız, işimiz hep Avrupalılarla hem de bizim Avrupa ile bir kavgamız var. Yani ezel-ebet bir kavgamız var. Hani ben bu örneği hep anlatırım; yıl 2002 Türkiye dünya şampiyonası oynuyor Japonya’da, Japonya’yı yendik ya da köreyi yendik, bizim insanlarımız sokakta Avrupa, Avrupa duy sesimizi diye bağırıyor. Yani alakasız bir şey. Avrupa grubundan gitmişiz, üçüncü olduk, ilk dördün içerisindeki tek Avrupalı takımdık. Buna rağmen, insanlarımızın heyecanı, Avrupa, Avrupa duy sesimizi diye bağırıyorduk. Bizim Avrupa ile kavgamız var bir biçimde. Hırslımız var. Bizi almıyorlar, bizi aşağıyorlar, Viyana’nın kapısına dayandık da bilmem ne de bilmem ne hikâyelerimiz var ya... Dolayısıyla bu anlaşılabilir bir şey. Biz, asıl, diaspora politikası güdeceksek, Avrupasız olması mümkün değil. Ama bizim diaspora politikası ümit edebilmemizin yolu; entelektüel kitleye sahip olmak ve Türk Devleti’nin büyük ölçüde kendi içerisindeki sorunları çözmesiyle ilgili. Türk Devleti’nin içinde bu kadar çok sorun oldukça, oradaki Türk toplumu da kendi içerisinde çatışmalı hale geliyor. Ben orada ne kavgalar görüyorum, öyle-böyle değil.

Dolayısıyla da Türk Devleti içerisindeki sorunlar çok üst seviyede kaldığı müddetçe de oradaki çatışmalar devam edecek.

E. U.- Şimdi oradaki toplumlarla alakalı birkaç soru soracağım. Çifte vatandaşlık sorunu aslında gerçekten bir sorun mu, yoksa biraz da Türkiye'nin meseleye dâhil olmasından dolayı mı sorunsallaştırılıyor?

M. E.- Yani şöyle; Avrupa'da aslında bir çifte vatandaşlık var. Ve bu çok net bir biçimde devam ediyor. Avrupa'da Türklere yönelik bir ayırım olduğu net, bunu hiç saklamaya gerek yok. Avrupa'da çifte vatandaşlığın uygulaması özellikle Almanya'da, şimdi çifte vatandaşlığın uygulandığı yerler var, kimsenin umurunda değil. Hollanda'da öyle Fransa'da öyle vs... Ama Avusturya ve Almanya çifte vatandaşlığı özellikle Türklere yasaklıyorlar. Şimdi yeni bir yasa çıktı. Bu o kapıyı biraz araladı, zaten o problemleri de biliyorsun. Her neyse o karışık bir şey. Ben diyorum ki kapının aralanıp aralanmaması önemli değil, neden bu güvensizlik var Türklere karşı? Ne yaptı Türkler? 50 yıl içinde Türkler Alman sistemine hangi kötülükte bulundu, Alman hukukuna hangi kötülükte bulundu, Alman toplumuna hangi kötülükte bulundu ki sen korkuyorsun. Şimdi bak, Almanya'da 2000 yılından bugüne kadar bulunduğu ülke vatandaşlığından Alman vatandaşlığına geçen bir sürü insan var. Bunlara bakıyorsun, % 54'ü çifte vatandaş. Türklerde % 14'ü. Şimdi burada Türklere karşı bir şüphe var. Bu da biraz da Türklerin anavatanlarıyla olan yoğun bağlantılarıyla ilgili bir şey. Bu ürkütüyor biraz insanları. Ama bu ürküntü de abartılı bir ürküntü. Dolayısıyla çifte vatandaşlık konusuna da böyle bakmak lazım. Almanya'da Sosyal Demokratlar, Yeşiller falan hep diyorlar çifte vatandaşlığı getireceğiz diye falan ama... Yani bak şimdi şöyle bir şey düşün; Almanya ile İngiltere arasında son derece büyük bir nefret vardır. Son yüzyılda herhalde en az 3 sefer savaşmışlardır. Buna rağmen şu an Almanya'nın bir eyaletinin başbakanı aynı zamanda bir İngiliz vatandaşı. Sen bundan korkmayacaksın ama gariban Ahmet'in, Ali'nin, Ayşe'nin, Fatma'nın vatandaşlığından korkacaksın. Bu, anlaşılır bir durum değil. Dolayısıyla çifte vatandaşlık Türkiye'nin diaspora politikası bakımından önemli bir unsur olabilir, önemli bir güç olabilir. Ama bu, aynı zamanda insanların o ülkenin asli unsuru olması konusundaki kafa karışıklığını da devam ettirir. Onu da unutmamak lazım.

E. U.- Hocam bir diğerk sorum; Avrupa dışında çok fazla sorun yaşamıyorlar, kendileri adapte olabiliyorlar gibi görünüyor ama Avrupa'da sıkıntı... Eğitim konusunda, Avrupa'da şöyle bir şey dikkati çekiyor. 1, 2 hatta 3. Kuşaklarda da görülen bir şekilde, eğitime yeterince önem verilmiyor gibi görünüyor. Bu sonraki kuşakları nasıl etkiler sizce?

M. E.- Şimdi eğitim alanı bizim en sorunlu olduğumuz alanlardan birisi ne yazık ki, orada yaşayan Türkler bakımından. Çünkü oradaki öncelikler biraz daha farklı. Yani hala göçmen olmak ve en kısa zamanda en yüksek parayı kazanma hırsı bizim ailelerimizi etkiliyor. Ben sana bir örnek anlatayım: Benim bir arkadaşım vardı. Doktora yapıyordu, eski tarih alanında. Kardeşi inşaatta işçiydi. Ailesi kardeşini seviyordu, bu çocuktan nefret ediyordu. Sen gidiyorsun üniversitede hoca olacağım diye 2 Bin Euro maaş alıyorsun, bunun çoğunu da kitaba, cd'ye, şuna, buna veriyorsun, bak kardeşin gidiyor inşaatta çalışıyor 3 Bin 500 Yüz Euro para alıyor, falan. Yani bu sıradan vatandaşlar için çok önemli bir şey. O çocuğun ogün bakkalda durması, okula gitmesinden daha önemli geliyor. Ve Türk çocukları içerisinde, Türk gençleri içerisinde okulu bırakan, devam etmeyen öyle vahim bir rakam var ki, aklın duruyor yani. Neredeyse % 30'ları, 40'ları bulan oranda Türk gençleri okullarına devam etmiyorlar, yarıda bırakıyorlar. Bu çok büyük bir handikap. Şimdi bu konuda, Alman sisteminden kaynaklanan ve Alman toplumundan kaynaklanan bir takım dışlayıcı mekanizmalar da var. Bunu anlamak mümkün. Ama bununla bütün sistemi anlatmak mümkün değil. Bugünün dünyasında bu kadar rahat ayrımcılık yapamazsın. Dolayısıyla bizim Türk ailelerinin bu konuda yeniden motive edilmesi lazım. Bu çok önemli ve hassas bir konu. Burada bizim Yozgat'ın, bilmem ne köyünde bir aile kendi çocuğu üniversiteye gitsin diye arabasını satıyor, evini satıyor, bilmem ne yapıyor; dershaneler, okullar, şunlar, bunlar, bilmem neler ama aynı Yozgatlı ailenin Almanya'da yaşayan fertlerinin umurunda değil eğitim.

E. U.- Bu göçmenlik algısından kurtulamamakla ilgili bir şey mi?

M. E.- Ya hem öyle hem de orada küçük bir işte de çalışsan hayatını idame ettirebiliyorsun. Öyle üniversite okumak, bilmem ne olmak falan önemli değil ama meslek eğitimine de gitmiyor çocuklar ve ortada niteliksiz, yetersiz kalıyorlar. Bu çok vahim şeylerden birisi, ne yazık ki.

E. U.- Hocam, oradaki siyasete katılımları açısından ne düşünüyorsunuz? Özellikle bu vatandaşlık konusunu da göz önüne alırsak.

M. E.- Bu, önemli bir husus. Siyasete katılım bakımından... Şimdi, siyasete nasıl katılır? Birkaç tane farklı düzeyi var bunun: Bir tanesi, siyasete sivil toplum örgütleri aracılığıyla katılırsın. İşte kampanyalara katılırsın falan. İkincisi, oy vererek katılırsın. Üçüncüsü, siyasete aktif politikacı olarak katılırsın. Bizim yurtdışındaki Türklerimizin en başarılı olduğu durum, Fransa hariç, Fransa'da garip bir durum var, üstelik orada çifte vatandaşlık sorunu da yok, Fransa hariç, Almanya'da, Hollanda'da, Belçika'da, Avusturya'da, Türkiye kökenli o ülke vatandaşları olağanüstü aktifler.

E. U.- Çalışmanız da vardı hocam.

M. E.- Benim çalışmam da vardı. Hatta bu konuda yeni bir çalışma yaptık Almanya'da, bilmiyorum onu gördünüz mü?

E. U.- İnternet sitenizde vardı.

M. E.- Var. Mesela, Türklerin seçimlere katılımı, eskiden biz şöyle diyorduk: Katılmıyorlar, gitmiyorlar.

E. U.- Hiç de öyle olmadığı görülüyor.

M. E.- % 70. Bunu tespit ettiğimizde ben kendim inanmadım, kendi yaptığım araştırmaya. Allah Allah dedim ya, bir yanlışlık mı var falan. Olağanüstü yüksek bir katılım ve ilgi var siyasete. Bu, son derece önemli. Bir siyasi aktör olarak böyle. Yani şaka gibi, şu an Almanya'nın üçüncü büyük partisinin genel başkanı bir Türk. Bu küçümsenecek bir şey değil. Ulusal Meclis'te şu an Almanya'da 6 tane, 6 mı, 11 tane Türkiye kökenli var. Bu ne anlama geliyor? Türklerin Almanya'daki seçmenler içerisindeki oranı % 1,5. Ama Türklerin Meclis'teki oranı % 1,7. Yani normal şeyin üzerinde bir tepki var orada. Şimdi, dolayısıyla bu anlamda Türklerin ilgisi ve katılımı çok yüksek düzeyde. Bunun çok kıymetli bir şey olduğunu düşünüyorum ben ve önümüzdeki dönemde de, hani Türk toplumunun diasporalaşma süreci ve diğer alanlarda da oradaki insanların Türkiye'ye bu anlamda çok ciddi katkıları olacağını düşünüyorum ben. Yani bunun çok değerli, kıymetli bir şey olduğunu düşünüyorum açıkçası.

E. U.- En kuvvetli olduğumuz konulardan birisi bu.

M. E.- Tabii, tabii, tabii. Aynen öyle. Yani siyasi temsil konusunda öyle böyle değil, olağanüstü bir temsil gücümüz var. Ama bu siyasi temsil de, mesela gezi olayları olduğunda adam kalkıyor bizim devleti eleştiriyor. Ondan sonra da bizim devlet bozuluyor. Bizi sattınız, niye böyle yapıyorsunuz falan. Burada garip bir durum var yani. Bu normal bir şey değil hani. Türkiye'nin bu konuda kendinden çok emin, çok daha güvenli olması lazım. İnsanına güvenmesi lazım. Şimdi, şöyle bir şey söyleyeyim. Şu ana kadarki tecrübelerimden kaynaklı olarak çok rahat söyleyebilirim bunu: Türk toplumu kadar anavatanına bağlı, hangi görüşten olursa olsun, hassas, ülkesi için bir şey yapmaya çalışan ben başka bir toplum görmedim. Malzeme çok iyi. Olağanüstü bir malzeme var. Ama bu malzemeyi Türkiye'deki iç çatışmalar ve Diaspora politikamızın hep devletçi bir gözle yapılması allak bullak ediyor.

E. U.- Heba ediyor yani hocam.

M. E.- Aynen öyle. % 70 katılım, olağanüstü bir katılım. Bunu Türk sivil toplum örgütlerinin ve devletin satabilmesi lazım, Alman partilerine. Bak kardeşim % 70 katılıyoruz. Benim 950 Bin oyum var. Bu her seçimde artıyor. O zaman ben, benimle ilgili politikalarda şunlara, şunlara, şunlara dikkat ederim. Bunu yapabilecek güç, sivil toplum örgütleridir ama saygın sivil toplum örgütleridir. UETD'yi kimse ciddiye almaz. Asla ciddiye almaz.

E. U.- Son bir soru hocam. Bu bölünmüşlük içerisinde, Türkiye'nin bu STK yapılanmalarını bir şekilde ya da bu entelektüel beyinleri gerçek manada, birlikte iş yapabilecekleri bir biçimde bir araya getirme şansı var mı?

M. E.- Ben olduğuna inanmıyorum. Olmaması gerektiğine de inanıyorum. Çünkü o, ister istemez, insanları tek çatı altında toplamaya başladığın andan itibaren onların kendi aralarındaki çeşitliliği öldürmek zorundasın. Ve bu, çok sakat bir şey. Bunların Türk devletinden mümkün olduğunca uzak kalması lazım. Bunun riskli bir alan olduğuna inanıyorum açıkçası. Yani ona dikkat etmek lazım açıkçası.

EK-3**BİMER'DEN ALINAN BİLGİ E-POSTASI**

Sayın ERGİN ULUSOY ,

Başvuru Numaranız :381419

“Sayın Ergin Ulusoy İlgili: 21.05.2014 tarih ve 381419 sayılı BİMER başvurunuz. Mayıs 2014 itibarıyla; 129 Büyükelçilik, 12 Daimi Temsilcilik, 80 Başkonsolosluk ve 1 Ticaret Ofisi olmak üzere toplam 222 dış temsilciliğimiz bulunmaktadır. Bakanlığımızın görev ve faaliyetleri, merkez birimlerimiz ve dış teşkilatımız hakkında ayrıntılı bilgiye www.mfa.gov.tr adresinden ulaşabilirsiniz. Bununla birlikte, yurtdışı temsilciliklerimizde, Bakanlığımız kadrolarına ilaveten fiilen 11 kamu kurum ve kuruluşumuza bağlı toplam 374 müşavir ve atase görev yapmaktadır. Söz konusu kadrolara ait bir tablo aşağıda sunulmuş olup, bunların bulunduğu misyonlar, yürüttükleri faaliyetler ve sorumluluk alanları hakkında anılan birimlerin bağlı olduğu kamu kurum ve kuruluşlarımızdan doğrudan bilgi edinmeniz yararlı olacaktır. Esenlik dileklerimizle. Bağlı Olduğu Kurum/Bakanlık Personel Sayısı 1 Maliye Bakanlığı 3 2.Millî Eğitim Bakanlığı 14 3 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 1 4 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 28 5 Kültür ve Turizm Bakanlığı 25 6 Ekonomi Bakanlığı 178 7 Hazine Müsteşarlığı 38 8 Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 2 9 Diyanet İşleri Başkanlığı 44 10 Basın-Yayın ve Enformasyon Gen. Md. 22 11 Emniyet Genel Müdürlüğü 19 10 P L A M 374 “

İKAD-GÜVENLİK-İLKER PAK

BİMER

KAYNAKÇA

- Akçadağ, Göknur (2009) Avrupa ve Amerika'daki Türk Nüfusu Nasıl Bir Güç Oluşturabilir?, Turkishiny/Leading Turkish-American Web Portal <http://www.turkishny.com/drgoeknur-akcada/17-drgoeknur-akcada/10983-avrupa-ve-amerika>
- Akçapar Köşer, Şebnem (2012) Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu, İçerisinde Küreselleşme Çağında Göç, Ed: Gülfer İhlamur-Öner, Aslı Şirin Öner, İletişim Yayınları; İstanbul
- Aksoy, Necdet (2008) Sivil Toplum ve Baskı Grupları, Kaknüs Yayınları; İstanbul
- Akhtar, Salman (2010) Göç ve Kimlik: Kargaşa-Sağaltım ve Dönüşüm, Çev: Müge Alkan, Serhat Uyanık, Ali A. Köşkdere, Meta Basım; İzmir
- Aktan, Can Coşkun; Vural, İstiklal Yaşar (2004) Globalleşme: Fırsat mı Tehdit mi?, Zaman Kitap; İstanbul
- Akyol, Taha (2005) Avrupa'da AKP, Milliyet Gazetesi <http://www.milliyet.com.tr/2005/11/07/yazar/akyol.html>
- Alinia, Minoo (2007) Diaspora Mekanları: Kürt kimlikleri Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları, Çeviren: Fahriye Adsay, Avesta Yayınları; İstanbul
- Allen, David (1989) The Context of Foreign Policy Systems: The Contemporary International Environment, Ed: Michael Clarke, Brian White, Understanding Foreign Policy, Southampton; Edward Elgar
- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1989) Altıncı Beş Yıllık (1990-1994) Kalkınma Planı, TC. Kalkınma Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf> (et: 23.02.2015)
- Altınok, Mehtap (2013) Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Almanya ve Göç/50. Yılında Almanya'da Türkler Sempozyumu Açılış Konuşması-Özel Haber, Artı 90 Dergi, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Dairesi Başkanlığı; Ankara
- Amin, Samir (1993) Avrupa Merkezilik, Çev: Mehmet Sait, Ayrıntı Yayınları; İstanbul
- Anonim, Kültürel ve Sosyal İlişkiler Eşgüdüm Değerlendirme Kurulu Görev ve Misyonuna Dair Tanıtım Yazısı, YTB internet Sitesi, <http://www.ytb.gov.tr/tr/kurumsal-kategori/843-danisma-kurullari>

Anonim, Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Kurulu Görev ve Misyonuna Dair Tanıtım Yazısı, YTB internet Sitesi, <http://www.ytb.gov.tr/tr/kurumsal-kategori/843-danisma-kurullari>

Anonim, Yıllara Göre Farklı Ülke Vatandaşlığına Geçen Türkiye Kökenliler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/diyih.portal?page=yv&id=1>

Anonim, Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa

Anonim, Yurt Dışı Eğitim Personel Rehberi http://www.yurtdisiegitimmerkezi.net/dosyalar/MEB_yurtdisi_egitim_personeli_rehberi.pdf

Anonim, Kolektif Bilinç (Toplu Yazılar - Alınteri) Belgeler.com İnternet Sitesi <http://www.belgeler.com/blg/31sh/kolektif-bilinc>

Anonim, 5978 sayılı kanun Tasarı Metni <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5978.pdf>

Anonim, Yurtdışı Türkler Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0CD0QFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.basbakanlik.gov.tr%2Fdocs%2Fkkgm%2Fkanuntasarilari%2Fyurtdisiturkleri.doc&ei=90iIU8SSI8ensASz7oCYBA&usg=AFQjCNFmPDyiousgHcQEAFMs3E-EZCcXQ&bvm=bv.67720277,d.cWc&cad=rja>

Anonim (2005) Almanya'da 'Etnik Ekonomi' Gelişiyor, Deutsche Welle-Ekonomi <http://www.dw.de/almanya-da-etnik-ekonomi-geli%5C%9Fiyor/a-2527896>

Anonim (2011) Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası için Öneriler, TOBB Dış İlişkiler Komitesi, s. 4, pdf doküman http://www.deik.org.tr/2886/D%3%BCnyada_Diaspora_Stratejileri_ve_T%3%BCrk_Diasporas%C4%B1_i%C3%A7in_%C3%96neriler.html

Anonim (2011) Avrupa Parlamentosu, TC Avrupa Birliği Bakanlığı, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45628&l=1>

Anonim (2011) Avrupa Konseyi, TC Avrupa Birliği Bakanlığı, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45630&l=1>

Anonim (2011) Avrupa Komisyonu, TC Avrupa Birliği Bakanlığı, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45629&l=1>

- Anonim (2011) Network'ümüz; Girişimcilerimiz - Şifremiz; 10. Büyük Ekonomi, Küresel Dergisi, Dünya Türk Girişimciler Kurultayı Özel Sayısı, Ed: Hüseyin Esen, Berivan Yıldız, Dünya Türk İş Konseyi (DTİK); İstanbul
- Anonim (2011) Kemal Yurtnaç Röportajı, Kurultay Özel Sayısı, TOBB-Küresel Dergisi; İstanbul
- Anonim (2011) Almanya ekonomisini Türk girişimci sırtlıyor, Sabah Avrupa
<http://sabah.de/almanya-ekonomisini-turk-girisimci-sirtliyor>
- Anonim (2012) United States Department of Homeland Security, Yearbook of Immigration Statistics: 2011, U.S. Department of Homeland Security-Office of Immigration Statistics; Washington.A.B.D.
- Anonim (2012) İslami Holdinglerde Batırılan Paralar <http://t24.com.tr/yazi/milligoruste-hesap-soran-hainlikle-dinsizlikle-suclanir/4957>
<http://www.milliyet.com.tr/2006/11/03/siyaset/axsiy01.html>
<http://www.milliyet.com.tr/2006/11/03/yazar/akyol.html>
http://cadde.milliyet.com.tr/2012/08/23/YazarDetay/972522/Iddianame__savunma_ve_helal_gida_
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/438652/Ekmek_ve_islam_kavgasi.html
<http://www.gazeteport.com.tr/haber/143090/yesil-sermaye-vurgunu>
- Anonim (2013) CDU Etnik Ekonomi Birliği kuruyor, Hürriyet-Ekonomi
<http://avrupa.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi/1222502/cdu-etnik-ekonomi-birligi-kuruyor>
- Anonim (2013) Lobbying the EU institutions, Library Briefing, Library of the European Parliament
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130558/LDM_BRI\(2013\)130558_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130558/LDM_BRI(2013)130558_REV1_EN.pdf)
- Anonim (2013) Ekmek ve İslam kavgası, Cumhuriyet Gazetesi
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/438652/Ekmek_ve_islam_kavgasi.html
- Anonim (2013) Türk Girişimciler Raporu Özeti, Türk Alman Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı (TAVAK)
<http://www.girisimhaber.com/redirect.aspx?url=http://www.girisimhaber.com/file.axd?file=2013%2f8%2fTAVAK-Turk-Girisimciler-Raporu.docx>
- Anonim (2014) Lobcilik Washington'da Yılda 3,5 Milyar Dolarlık Bir Sektör, Amerika'nın Sesi
<http://www.amerikaninsesi.com/content/lobcilik-washington-kongre-etkiliyasalar-101469419/886726.html>
- Anonim (2014) Amerikan Siyasetinin Bel Kemiği: Lobcilik, Amerika'nın Sesi

<http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-2008-02-04-voa15-88123927/868026.html>

Anonim (2014) Yabancı Temsilcileri Kayıt Altına Alan Yasanın İcrası, Amerikan Adalet Bakanlığı
http://www.justice.gov/usao/eousa/foia_reading_room/usam/title9/crm02062.htm

Anonim (2014) Lobbying Disclosure Act of 1995 (1995 Lobicilik Yasası), As Amended Through P.L. 110-81, Enacted September 14, 2007
http://www.senate.gov/legislative/Lobbying/Lobby_Disclosure_Act/compilation.pdf

Anonim (2014) 27 yıllık Kurum Kamulaştırıldı
http://www.radikal.com.tr/ekonomi/27_yillik_kurum_kamulastirildi-1211938

Anteby-Yemini, Lisa; William Berthomière, William (2005) Diaspora: A Look Back on a Concept <http://bcrfj.revues.org/257?lang=en> (et: 15.08.2013)

Arabacı, Ahmet (2008) Avrupa Birliği'nde Çıkar Temsilinin Gelişimi, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 5, Sayı 17 (Bahar 2008)

Arı, Tayyar (2005) ABD'de Lobiciliğin Dış Politikaya Etkisi ve Türk Lobisi, Türkiye-ABD İlişkileri, Cilt 11, Sayı 2, Avrasya Dosyası Dergisi; Ankara, s. 3

(2009) Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış politika, MKM Yayıncılık; Bursa

Arıboğan, Deniz Ülke (2001) Globalleşme senaryosunun Aktörleri: Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi, Der Yayınları; İstanbul

Armağan, Ahsen (2007) Kamuoyu Kavramının Tarihsel Gelişimi içerisinde Ermeni, Rum, Yahudi Lobileri Örneğinde Lobicilik Kavramlarına Giriş, Editörler: Bilgehan, Gültekin; Leyla Budak, Nobel Yayın Dağıtım; Ankara, s. 44

Artukoğlu, Oğuzhan Sökmen (2005) Yurt Dışı İşçi Tasarruflarının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Banka Sistemi ve Türkiye ekonomisi Üzerine Etkileri, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü; Ankara

Aslan, Seyfettin (2009) Siyasal İktidarı Etkileme Yöntemlerinden Biri Olarak Lobicilik, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, TÜBİTAK/ULAKBİM Ulusal Veri Tabanları, S. 5-6
http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=99136_1167a7e29cb92c8c2a7a1f2a4d9dc739

- Atak, Hasan (2011) Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry
- Ataman, Bora (2012) Kozmopolitan Hayatlar-Diasporik Kimlikler, Libra Kitaplık ve Yayıncılık; İstanbul
- Ay, Hakan (1996) Vergi Politikalarının Uygulanmasında Ekonomik Çıkar Gruplarının Rolü: Türkiye Örneği, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi; İzmir
- Aybay, Rona (1961) Baskı Grupları, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası; İstanbul s. 277 aktaran Canöz, Kadir (2007) a.g.e.
- Bahçekapılı, Cengiz (2009) Küreselleşme Sürecinde Güçsüzleşen Ulus Devlet, Derin Yayınları, İstanbul
- Balcıoğlu, İbrahim (2007) Sosyal ve Psikolojik Açından Göç, Elit Kültür Yayınları; İstanbul
- Baloşin Miruna Andrea (2009) Analysing EU's lobbying structures, in The Proceedings of the International Conference "European Integration between Tradition and Modernity" – 3. Baskı, Petru Maior University; Mureş-Romanya
- Balibar, Etienne (2007) Biz Avrupa Halkı: Ulus-aşırı Yurttaşlık Üzerine Düşünümler, Aralık Yayınları; İzmir
- Bakırtaş, Tahsin (2012) Küresel Gelişme Modelinde Uluslararası Göç Olgusu ve Yansımaları, Alternatif Politika Dergisi, Cilt. 4, Sayı. 2
- Barabási, Albert László (2010) Bağlantılar: iş hayatında, Bilimde ve Günlük Yaşamda, Optimist Yayın Dağıtım; İstanbul
- Baştürk, Efe (2011) Demokratik Devletin Gerekleri ve Türkiye, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı 61-62
- Bauböck, Rainer; Faist, Thomas (2009) Diaspora And Transnationalism: Concepts, Theories and Methods, Amsterdam University Press; Hollanda, Amsterdam
- Bauman, Ziygmunt (1999) Küreselleşme, Çev. Abdullah Yılmaz, Otopsi Yayınevi: Ankara
- Bayram, Ahmet Kemal (2011) Topluluk, İktidar İlişkileri, Birey ve Müzakereci Demokrasi, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 61-62
- Bedeian, Arthur (1984) Organizations: Theory and Analysis, The Dryden Press

- Belge, Murat (2012) *Militarist Modernleşme: Almanya-Japonya-Türkiye*, İletişim Yayınları; İstanbul
- Benhabib, Seyla (1999) *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru, Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, Çeviren: Zeynep Gürata, Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı Wald*; İstanbul
(2006) *Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, İletişim Yayınları; İstanbul
- Beriş, Emrah Hamit (2006) *Küreselleşme Çağında Egemenlik: Ulusal Egemenliğin Yeni Sınırları*, Lotus Yayınevi; Ankara
- Brinkerhoff, Jennifer (2009) *Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement*, Cambridge University Press; Birleşik Krallık, Cambridge
- Brubaker, Rogers (2005) *The 'Diaspora' Diaspora*, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 28/No. 1, Ocak (Makale)
(2009) *Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Ruhu*, Dost Kitabevi; Ankara
- Burrell, Michael (2001) *Lobbying and The Media: Working With Politicians and Journalists*, Thorogood; Birleşik Krallık, Londra
- Butler, Kim (10.02.2001) *Defining Diaspora: Refining A Discourse*, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*
<http://sites.middlebury.edu/nydiasporaworkshop/files/2011/04/Defining-Diaspora1.pdf> (et: 16.04.2012)
- Canöz, Kadir (2007) *Halkla İlişkiler Uygulaması Olarak Lobcilik, Nüve Kültür merkezi Yayınları*; İstanbul
- Castles, Stephen; Davidson, Alastair (2000) *Citizenship and Migration: Globalization and The Politics Of Belonging*, Palgrave; New York-A.B.D.
- Castles, Stephen; Miller, Mark J. (2008) *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul
- Cassidy, Bryan (1999) *European Lobbying Guide: A Guide On Whom and How To Lobby*, Thorogood; Londra-İngiltere
- Cohen, Robin (Temmuz, 1996) *Victims to Challengers*, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs), Vol. 72, No. 3, s. 515
<http://www.jstor.org/discover/10.2307/2625554?uid=3739192&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101846490187> (e. t. 20.01.2013)
(1997) *Global Diasporas: An Introduction*, UCL Press; Birleşik Krallık, Londra

- Coşar, Simter; Özman, Aylin (2003) Siyaset-Demokrasi ve Kimlik-Fark-Tanıma Politikaları, Doğu-Batı Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 23
- Çaha, Ömer (2000) Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Yayınları; İstanbul
- Çuhadaroğlu Çetin, Füsün (2001) Kendilik Patolojisi Belirtisi Olarak Kimlik Kargaşası, Türk Psikiyatri Dergisi 12(4)
- Dağ, Nilgün (2012) Vatandaşlığın Niteliksel Dönüşümü ve Vatandaşlık Eğitimi Üzerine Bir Betimleme Çalışması, Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran, 13(1), Osmangazi Üniversitesi; Eskişehir
- Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi (2006) s. 15, 16 http://www2.diyanet.gov.tr/HukukMusavirligi/Mevzuat/Mulga/gorevde_calisma_yonergesi.pdf (et: 22.02.2015)
- Dönmez, R. O.; Enneli, P.; Altuntaş, N. (2010) Türkiye’de Kesişen ve Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler, Say Yayınları; İstanbul http://www.academia.edu/636141/Ulusasiri_Toplumsal_Alanlar_Ulusasiri_Kimlikler_Avustralyalı_Turkler_Ornegi e.t. 21.11.2012
- Drucker, Peter F. (1995) Değişim Çağının Yönetimi, çeviren Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi Yayınları; İstanbul
- Durgun, Şenol (2010) Cumhuriyetçi ve Liberal Anlayış Çerçevesinde Türkiye’de Vatandaşlık Sorunsalı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi http://sbedergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/1257409914_4-kitapcik.pdf et: 14.08.2013
- Eisenstadt, Shmuel (2009) New Transnational Communities And Networks: Globalization Changes In Cıvıllizational Frameworks, Transnationalism Diasporas And The Advent Of A New (Dis)Order, International Comparative Social Studies, Volume XIV, Ben-Rafael Eliezer, Sternberg Yitzhak vd., BRILL, Amerika-Boston
- Erbaş, Hayriye (2000) Küreselleşme ve Ulus Devletin Aşınımı Sürecinde Toplumsal Eşitlik/Adalet, Doğu-Batı Dergisi, Sayı: 13
- Erdoğan, İrfan (1999) Eski Çağlar ve İlk İmparatorluklarda Egemen İletişim Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme, Kültür ve İletişim Dergisi, 2-2 <http://www.irfanerdogan.com/makaleler1/ancient.pdf> (et.: 29.05.2013)
- Erdoğan, Murat; Kaya, Ayhan; Ünver, Can (2013) Euro-Turks Barometre 2013, Hacettepe Üniversitesi HUGO; Ankara http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/ETB_rapor.pdf (et: 23.02.2015)

- Erdoğan, Murat (2014) Türk Diasporası ve Türkiye Devleti'nin Diaspora Politikaları Konulu Mülakat Kaydının Deşifresi, Görüşme günü: 09.04.2014, Görüşme Saati: 14.00/15.10, Yer: Hacettepe Üniversitesi/Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi/Doç. Dr. Murat Erdoğan'ın Odası
- Erkızan, Hatice Nur (2002) Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine, Doğu-Batı Dergisi, Sayı: 18
- Esendemir, Şerif (2008) Türkiye'de ve Dünyada Vatandaşlık: Eski Sorular-Yeni Arayışlar, Birleşik Yayınevi; Ankara
- Faist, Thomas (2003) Uluslararası Göç ve Ulus-aşırı Toplumsal Alanlar, Bağlam Yayınları; İstanbul
- Farnel, Frank J. (1994) Lobicilik: Müdahale Stratejileri ve Teknikleri, The Publishing Organisation; Paris-Fransa
- Flannery, Paul (2010) Lobbying regulation in the EU: A comparison with the USA & Canada, Social & Political Review, Trinity College Dublin; Dublin-İrlanda <http://www.spr.tcdlife.ie/finalbook2010web.pdf> et: 06.01.2014
- Foucault, Michel (1987) Söylemin Düzeni, Çev: Turhan Ilgaz, Hil Yayın; İstanbul
- (1992) Hapishanenin Doğuşu, İmge Kitabevi Yayınları; Ankara
- Gajac, Oliver (2014) Robert Castel'de Mensubiyet Yitimi, Robert Castel'le Sosyal Yeniden Düşünmek: Devlet-Birey-Mensubiyet, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 129, Birikim Yayınları; İstanbul
- Ganguly, Keya (1992) Migrant Identities, Personal Memory and the Construction of Selfhood, Cultural Studies (Ocak)
- Glenn, Evelyn (2000) Citizenship and Inequality: Historical and Global Perspectives, Social Problems, Vol. 47, No. 1
- Goff, Patricia M. (Aralık, 2000) Invisible Borders: Economic Liberalization and National Identity", International Studies Quarterly, Vol. 44, No. 4 <http://www.jstor.org/discover/10.2307/3014032?uid=3739192&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101731150921> (e. t. 18.01.2013)
- Görmezöz, Gökhan (2011) Uluslararası Göç ve Tarihsel Gelişimi, Geniş Açı Dergisi, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü; Ankara
- Gülbaş, Ekrem Erdiñç (2007) Karar Alma Sürecinde Baskı Grubu Olarak Lobilerin Rolü: ABD Örneği, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi; İstanbul

- Güllüpnar, Fuat (2012) Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma Açısından Vatandaşlık Üzerine Sosyolojik Bir Analiz, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 67, No. 1, 2012
- Güneş, Aslı (2010) Taşraya Zaman Geçici Olanla Gelir, Taşrada Var Bir Zaman: Taşra Kavramı Üzerine Tartışmalar, Ed: Süalp Akbal, Z. Tül; Güneş, Aslı, Çitlembik Yayınları; İstanbul
- Güngör, Veyis (2005) Bizimkilerin Pedagojisi: Göç-Kültür-Kimlik ve Hollandalı Türkler, Liman Kitapları; Ankara
- Günlü, Ramazan (2006) Küreselleşme ve Siyasal Alanın Dönüşümü-Bir Strateji Sorunu, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt: 4, Sayı:16
- (2011)Siyaset-Demokrasi ve Sivil Toplum: Muğla'da Yerel Yönetişim, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 35 (Yaz)
- Gür, Metin (2012) Avrupa'da İslamcı Örgütler, Evrensel Basım Yayın; İstanbul
- Hall, Kenneth, ve Denis Benn (2000) Globalisation a Calculus of Inequality: Perspectives from the South, Ian Randle Publishers; Jamaica
- Hanlı, Hakan (2003) Küresel Lobcilik, Amerika Birleşik Devletleri, AB ve Türkiye, Stradigma Dergisi (Haziran), <http://www.lobcilik.com/Unit6.htm>
- Herslag (1968)'dan aktaran İçduygu, Ahmet (2014) Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, MiReKoç (Göç Araştırmaları Merkezi)-Koç Üniversitesi; İstanbul
- Hicks, Herbert.; Gullett, C.Ray (1974) Modern Business Management: A Systems and Environmental Approach, Mc Graw Hill Series in Management
- Hobsbawn, Eric (1993) 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program-Mit-Gerçeklik, Ayrıntı Yayınları; İstanbul
- Howe, Russel Warren; Trott, Sarah Hays (1978) Washington Kulisleri, Çev: Zerrin Alnar, Milliyet Yayınları; İstanbul
- İçduygu, Ahmet ve diğerleri (2012) Kentler ve Göç: Türkiye-İtalya-İspanya, Derleyen Ahmet İçduygu, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul
- İçduygu, Ahmet; Erder, Sema; Gençkaya, Ömer Faruk (2014) Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, MiReKoç (Göç Araştırmaları Merkezi)-Koç Üniversitesi; İstanbul
- İlhan, Rıfat; Çevik, Abdülkadir (2003) Önyarguların Psikolojisi: Psikodinamik Bir Gözden Geçirme, Nesne Dergisi

<http://www.nesnedergisi.com/makale/pdf/1365951202.pdf> et: 07.11.2013

- Jay, R. Galbraith (1997) Organization Design, Addison-Wesley Publishing Company
- Kahraman, Suna Güzin (2004) Radikal Demokrasi Ve Vatandaşlık: Liberal ve Komunitaryan Yaklaşımlarla Bir Karşılaştırma, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi; Ankara
- Kalra, S. Virinder; Kaur, Raminder; Hutnyk, John (2005) Diaspora & Hybridity, SAGE Publications; Birleşik Krallık, Londra
- Karataş, Abdurrahman (2006) Almanya'daki Türkiyeli Göçmenler Özelinde Asimilasyon ve Entegrasyon, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi; Ankara
- Kasaba, Reşat (2005) Dünya, imparatorluk ve toplum: Osmanlı yazıları, Kitap Yayınevi; İstanbul
http://books.google.com.tr/books?id=GGzkycCk6u0C&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=twopage&q=konsolosluk&f=false
- Kaya, Ayhan (2000) Berlin'deki Küçük İstanbul: Diyasporada Kimliğin Oluşumu, Büke Yayınları: İstanbul
- (2007) Çokkültürcülüğten Kültürlerarasılığa: Farklılık İçinde Bütünlük, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no: 15, Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi; İstanbul
- (2014) Türk Diasporası ve Türkiye Devleti'nin Diaspora Politikaları Konulu Mülakat Kaydının Deşifresi, Görüşme günü: 06.05.2014, Görüşme Saati: 14.00/15.10, Yer: İstanbul Bilgi Üniversitesi/Santral Kampusu/Prof. Dr. Ayhan Kaya'nın Odası
- Kaya, Ayhan; Özdoğan Göksu, Günay (2003) Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar: Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik, Bağlam Yayıncılık; İstanbul
- Kaya, Ayhan; Kentel, Ferhat (2005) Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü Mü Engel Mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi; İstanbul
- Kazgan, Gülten (1997) İktisadi Düşünce, Remzi Kitabevi; İstanbul
- Keane, John (2004) Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar, Çev: Levent Köker, Ahmet Çiğdem, Mehmet Küçük vd., Yeni Kıta Yayınları; Ankara

Kenar, Nesrin; Özer, Asena (2008) Uluslararası Sistemin Bir Aktörü Olarak Sivil Toplum Kuruluşları, İçerisinde Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, Ed: İhsan Bal, Lalezar Kitabevi; Ankara

Ker Dinçer, Müjde (1999) Lobcilik, Alfa Basım Yayım Dağıtım; İstanbul

Keyman, Fuat (1999) Türkiye ve Radikal Demokrasi, Bağlam Yayınları; İstanbul

(2000) Küreselleşme, Devlet, Kimlik Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek, Alfa Basım Yayım Dağıtım; İstanbul

(2004) Sivil toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no: 4, Yayına hazırlayan: Arzu Karamani, Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi; İstanbul

Kılıç, Ercüment (2008) Sahibinden Satılık Amerika ve Türk Lobciliğinin Sahipsizliği, Babil Yayınları; İstanbul

Kılıçbay, Mehmet Ali (2001): Doğu'nun Devleti Batı'nın Cumhuriyeti, İmge Yayınları; Ankara

Kofralı, Deniz Karcı; Üstübcü, Ayşen; De Clerck, Helene (2010). "Turkey Country and Research Areas Report", EUMAGINE, <http://www.eumagine.org/outputs/PP5%20-%20Turkey%20Country%20and%20Research%20Areas%20Report%20-%20Final.pdf>, (et: 24.02.2011)

Koçdemir, Kadir (1999) Yeni Bin Yılın Derdi Göç ve İltica, Türk İdare Dergisi, Sayı 423, Haziran, İçişleri Bakanlığı Yayınları; Ankara

Köker, Nahit Erdem; Erdoğan, İlker (2007) Sivil Toplum Kuruluşları ve Lobcilik içerisinde Ermeni, Rum, Yahudi Lobileri Örneğinde Lobcilik Kavramlarına Giriş, Editörler: Bilgehan, Gültekin; Leyla Budak, Nobel Yayın Dağıtım; Ankara

Kömeçoğlu, Uğur (2002) Küreselleşme-Modernleşme-Modernlik, Doğu-Batı Dergisi, Sayı: 18

Kubilay, Çağla (2010) Türban Sorunu Bağlamında Siyasal İslamda Söylemin Alternatif Yurttaşlık Tasarımı, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı/No: 2

Kurtuluş, Berrak (1999) Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü, Alfa Basım Yayım Dağıtım; İstanbul

Küçükcan, Talip (2011) AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRKLER - Yaz Tatili Döneminde Türkiye'ye Gelen Türkler Örneği SAHA ARAŞTIRMASI, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı; Ankara

- Laguerre, Michel S. (2006) *Diaspora-Politics and Globalization*, Palgrave Macmillan; A.B.D.: New Yorks
- Law, Yuk K. (1982) *The Foreign Agents Registration Act: A New Standard for Determining Agency*, *Fordham International Law Journal*, Volume 6, Issue 2, Article 5, The Berkeley Electronic Press; California-Amerika Birleşik Devletleri
- Lister, Ruth (1998) *Citizenship on the Margins: Citizenship, Social Work and Social Action*, *European Journal of Social Work*, Vol. 1, No.1: 5-18
- Mann, Michael (2012) *İktidarın Tarihi II. Cilt: Sınıfların ve Ulus Devletlerin Yükselişi 1760-1914*, Çev: Ali Rıza Güngen, Gülben Şaş vd., Phoenix Yayınevi; Ankara
- Marks, Karl; Engels, Friedrich (1976) *Alman İdeolojisi [Feuerbach]: Materyalist ve İdealist Anlayışların Karşıtlığı*, Karl Marks ve Friedrich Engels-Seçme Yapıtlar, I. Cilt, Sol Yayınları; İstanbul
- (1998) *Komünist Parti Manifestosu*, Çev: Sol Yayınları, Sol Yayınları: Ankara
- Marshall, T.H.; Bottomore, T. (2006) *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul
- McGrath, Conor (2006) *The Ideal Lobbyist: Personal Characteristics Of Effective Lobbyists*, *Journal of Communication Management* Vol. 10 No. 1, School Of Communication, University Of Ulster; Antrim-İngiltere
- Mearsheimer, John; Walt, Stephen (2009) *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, Küre Yayınları; İstanbul
- Memduhoğlu, Hasan (2007) *Yönetici ve Öğretmen Görüşlerine Göre Türkiye'de Kamu Liselerinde Farklılıkların Yönetimi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi
- Miller, Charles (1998) *Practical Techniques For Effective lobbying*, Thorogood; Londra-İngiltere
- Moses, Rafael (1996) *Düşman Algısı: Psikolojik Bir Analiz*, *Mind & Human Interaction*, Volume 7, Number 1, Çev: B. Senem Çevik, *Politik Psikoloji Dergisi* (2012)
<http://www.ppd.org.tr/iletisim-calismalari/28-b-senem-cevik-ersayd/69-dusmanalgisipsikolojikbiranaliz> et: 05.11.2013
- Murat, Marina; Pistoresi, Barbara; Rinaldi, Alberto (2008) *Italian Diaspora and Foreign Direct Investment: A Cliometric Perspective*

http://morgana.unimore.it/murat_marina/paper/Murat_Pistoiresi_Rinaldi_DIA_SPORAS.pdf

- Niray, Nasır; Deniz, Şadiye (2007) Baskı Grupları ve Lobcilik, Ed: Bilgehan Gültekin, Leyla Budak Ermeni Rum Yahudi Lobileri Örneğinde Lobcilik Kavramlarına Giriş, Nobel Yayın Dağıtım; Ankara
- Obradovic, Daniela (2009) Lobbying the European Union: Institutions-Actors and Issues, Ed: David Coen, Jeremy Richardson, Oxford University Press; New York-A.B.D., s.
http://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=NBIXzej9stkC&oi=fnd&pg=PT2&dq=lobbying+regulations+in+the+eu&ots=orp8Yhd-rp&sig=2KUfBjW7UEml50aOAY2x9452hDA&redir_esc=y#v=onepage&q=lobbying%20regulations%20in%20the%20eu&f=false et: 10.12.2013
- Odabaşı, Funda (2005) Sivil Toplum, L&M Yayınları; İstanbul
- Okay, Ayla; Okay, Aydemir (2002) Halka İlişkiler Kavram, Strateji ve Uygulamaları, Der Yayınları; İstanbul,
- Oktay, Cemil (2003) Siyaset Bilimi İncelemeleri: Meşruiyet-Sınıflandırma-Kültür-Modernleşme, Alfa Basım Yayım Dağıtım; İstanbul
- Öner Şirin, Aslı N.; Sert Şenol, Deniz ve diğerleri (2012) Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, İletişim Yayınları; İstanbul
- Özselçuk Ceren, Madra Yahya M. (2005) Psikanaliz ve Marksizm: Sınıf İlişkisinin İmkansızlığı ve Bir Düstur Olarak Komünizm, Çev: Erdem Evren, Psychoanalysis, Culture & Society, 10 (1)
- Pak, İlker (26.05.2014) Başbakanlık İletişim Merkezi BİMER, bilgi edinme yasası kapsamında alınan bilgilendirme e-postası, Başvuru No: 381419
- Petersen, Eric R. (2006) Lobbying Reform: Background and Legislative Proposals, 109th Congress, CRS Report for Congress, Government and Finance Division, <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33065.pdf> et: 02.01.2014
- Portes Alejandro, Guarnizo Luis, Landolt Patricia (1999), The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field, Ethnic and Racial Studies, 22/2
- Reis Michelle (2004) Theorizing Diaspora: Perspectives on “Classical” and “Contemporary” Diaspora, IOM International Migration Vol. 42 (2), s. 46-48-49
http://www.polsci.chula.ac.th/jakkrit/anthro/Borderland_files/Theorizing%20Diaspora.pdf (e. t. 24.02.2013)

- Rousseau, Jean Jacques (2005) Ekonomi Politik, Çev: İsmet Birkan, İmge Kitabevi; Ankara
- (2012) Toplum Sözleşmesi, Çev: Vedat Günyol, IX. Basım, İş Bankası Kültür Yayınları; İstanbul
- Safran, William (1991) Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, c.1, n.1, s.83-99
https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/diaspora_a_journal_of_transnational_studies/v001/1.1.safran.html (e.t. 20.01.2013)
- Samur, Hakan (2008) Avrupa Birliği'nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* Cilt:5, Sayı: 2
- Sarıbay, Ali Yaşar (2000) Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz, Alfa Basım Yayım Dağıtım; İstanbul
- Schendelen, Rinus Van (2010) More Machiavelli in Brussels: The Art of Lobbying the EU, 3. Baskı, Amsterdam University Press; Amsterdam-Hollanda
- Sen, Amartya (2006) Kimlik ve Şiddet: Kader Yanılsaması, Çev: Ahmet Kardam, Henkel Yayınları; İstanbul
- Shirky, Clay (2010) Herkes Örgüt: İnternet Gruplarının Gücü, Optimist Yayın Dağıtım; İstanbul
- Smith, Steven (2006) Siyaset Felsefesine Giriş, Türkiye Bilimler Akademisi Açık Ders Dokümanları 20, s. 6,
<http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=134> et: 14.11.2013
- Sönmezoğlu, Faruk (1989) Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, İstanbul; Filiz Kitabevi
- Şahin, Cengiz (2001) Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 2
<http://www.gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2001/2/2001-2-57-67-5cengizcahin.pdf> (e. t. 21.02.2013)
- Şen, Faruk; Ulusoy, Yunus; Şentürk, Cem (2007) Avrupa Birliği ve Almanya'da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü, Türkiye Araştırmalar Merkezi; Essen/Almanya
- Şen, Faruk (1991) Almanya'daki Türkiye, Evrim Basım Yayım Dağıtım; İstanbul
- (2007) Euro-Türkler: Avrupa'da Türk Varlığı ve Geleceği, Günizi Yayıncılık; İstanbul

Şenay, Banu (2012) Trans-Kemalism: The Politics Of The Turkish State In The Diaspora, *Ethnic And Racial Studies*, 35:9, 1615-1633

Şit, Banu (2008) Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, s. 67 <http://tbbergisi.barobirlik.org.tr/m2008-76-420> et: 05.11.2013

Tanör, Bülent; Boratav, Korkut; Akşin, Sina (2005) *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cem Yayınevi; İstanbul

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı – Dış İlişkiler ve Yurt Dışı Hizmetler Genel Müdürlüğü, (2010) *Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Görevleri Ve Vatandaşlarımıza Sunulan Hizmetler* <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/diyih.portal?page=genelmudurluk&id=3> (et: 24.02.2015)

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı – Dış İlişkiler ve Yurt Dışı Hizmetler Genel Müdürlüğü, (2010) *Yurt Dışındaki Vatandaşlarımızla İlgili Sayısal Bilgiler* <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/diyih.portal?page=yv&id=1> (et: 24.01.2014)

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı - Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurt Dışı Görevlendirmelere İlişkin İnternet Sayfası* <http://abdigm.meb.gov.tr/www/yurt-disi-teskilati/icerik/31> (et: 24.02.2015)

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı - Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurt Dışı Eğitim Personeli Rehberi* http://www.yurtdisiegitimmerkezi.net/dosyalar/MEB_yurtdisi_egitim_personeli_rehberi.pdf (et: 21.03.2014)

Türk Alman Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı TAVAK (2013) *Türk Girişimciler Raporu Özeti* <http://www.girisimhaber.com/redirect.aspx?url=http://www.girisimhaber.com/file.axd?file=2013%2f8%2fTAVAK-Turk-Girisimciler-Raporu.docx>

TDK Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50962167209fa6.92177858 et: 20.02.2013

Tocqueville, Alexis De (1962) *Amerika'da Demokrasi*, Siyasî İlimler Serisi : IV, Çev. Taner Timur, Türk Siyasî İlimler Derneği Yayınları; İstanbul

Tol, Eren Deniz (2006) *Dünden Bugüne Yurttaşlık: 21. Yüzyılda Yurttaşlık-Ulus Devlet ve Küreselleşme*, Sosyal Araştırmalar Vakfı; İstanbul

Tölölyan, Khachig (2012) *Diaspora studies: Past, Present and Promise*, International Migration Institute/University of Oxford/Diasporas Programme, Working Papers-Paper 55, Nisan

- Tuncel, Gökhan (2011) *Sivil Toplum ve Devlet*, Bilsam Yayınları; İstanbul
- Turan, İlter (1977) *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul Üniversitesi Yayınları; İstanbul
- Turner, Bryan (1993) *Citizenship and Social Theory*, Sage; Londra
(2003) *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, Çev: İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yayınları; İstanbul
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2013 yılı Dış Ticaret İstatistikleri, Yıllara ve Ülkelere Göre İstatistik Raporları <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> (et: 16.04.2014)
- Özbaş, Okan (2011) *STK'ların Karar Alıcıları Etkileme Aracı Olarak Lobicilik Faaliyetleri*, İdarecinin Sesi Dergisi (Kasım-Aralık)
- Öztan, Ece (2009) *Göç Bağlamında Yurttaşlık ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye Kökenli Amsterdamlı Kadınların Yurttaşlık Deneyimleri*, Marmara Üniversitesi; İstanbul, Doktora Tezi
- Unat Abadan, Nermin (2006) *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, 2. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul
- Uzun, Turgay (2003) *Ulus-Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme*, Doğu-Batı Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 23
- Ülgen, Hayri(1997) *Yönetim ve Organizasyon*, Cilt: 2, İşletme İktisadı Yayınları; İstanbul
- Üner, Sunay (1974) *Kırsal Yapıda Değişme ve Kırdan Kente Göçler*, Türkiye' de Nüfus Sorunu Semineri, Antalya
- Volkan, Vamık (2009) *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Çev: Medine Banu Büyükdal, Everest Yayınları; İstanbul
- Wallerstein, Immanuel (2000) *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları; İstanbul
- Yarsel, Barış (2008) *Freud'un Kirpisi*
<http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikaldetayv3&articleid=885788>
- Yavuzcan, İsmail H. (2007) *Almanya'da Türk ve İranlı İşletmeciler. Örneğinde Etnik Ekonomi*, Sayı 53: 2, Prof. Dr. Haşmet Başar'a Armağan Özel Sayısı, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi; İstanbul
<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.journals.istanbul.edu.tr%2Ftr>

- [%2Findex.php%2Fsosyalsiyaset%2Farticle%2Fdownload%2F1725%2F1553&ei=MLeUUr67KOq3yQP_sYCQCg&usg=AFQjCNGyG85NIN5XR_YcwTP8fec0myceXw&bvm=bv.57155469,d.bGQ&cad=rja](http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/4/plan7.pdf)
Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1989) Altıncı Beş Yıllık (1990-1994) Kalkınma Planı, TC. Kalkınma Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/4/plan7.pdf> (et: 24.02.2015)
- Yeğen, Mesut (2005) Yurttaşlığın Diyalektiği, Yurttaşlığın Trajedisi, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 38, Sayı 1
- Yılmaz, Fatma (2008) Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı: AB Politikalarının Etkisizliği, USAK; Ankara
- Yılmaz, Tülay (2012) Türkiye'nin Kullanmadığı Stratejik Güç; Lobcilik, TASAM-Siyasal İletişim Enstitüsü, s. 3
<http://www.siyasaliletisim.org/index.php/haber-ve-yorum-arsivi/makale/573-tuerkiyenin-kullanamad-stratejik-guec-lobcilik.html> et: 12.12.2013
- Yurtnaç, Kemal (2013) Üçüncü Yıl Biterken, Artı90 Dergisi, sayı: 5, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı; Ankara
- Yuval Davis, Nira (1997) Women, Citizenship and Difference, Feminist Review, (57)
- Yüksel, Okan (2013) ABD'de Lobi ve Lobcilik, Politik Akademi
<http://www.politikakademi.org/2013/01/abdde-lobi-ve-lobcilik> et: 02.02.2014
- Zetter, Lionel (2008) Lobbying The Art of Political Persuasion, Harriman House LTD; Hampshire-İngiltere
- Žižek, Slavoj (1990) Beyond Discourse-Analysis, Laclau, E. Aktaran Özselçuk, Ceren, Madra Yahya (2005) Psikanaliz ve Marksizm: Sınıf İlişkisinin İmkânsızlığı ve Bir Düstur Olarak Komünizm, Psychoanalysis, Culture & Society, 10 (1), s. 7
<http://www.surplusthought.net/ymadra/psikanalizvemarksizm.pdf>
- Zürcher, Erich (2010) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları; İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : ERGİN ULUSOY

Doğum Yeri : ESKİŞEHİR

Doğum Yılı : 1982

Medeni Hali : Bekâr

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1996-1999 : Yunus Emre Endüstri Meslek Lisesi / Elektronik

Lisans 2003-2007 : Anadolu Üniversitesi / Kamu Yönetimi

Y. Lisans 2009-2010 : Beykent Üniversitesi / Uluslararası İlişkiler

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

1999-2001 : İnterland Bilgisayar ve İnternet Hizmetleri, Global Bilgisayar Hizmetleri

2006-2010 : Business Channel (Editör-Prodüktör) / Haberbusiness.com (Editör)